P. 270.
NO. P. 18
vol. 1.

THE LIBRARY
RESURRECTION COLLEGE

PRAELECTIONES

HISTORIAE ECCLESIASTICAE

QUAS IN UNIVERSITATE ROMANA

HABUIT

IOANNES BAPTISTA PALMA

PRESBYTER ROMANUS

HISTORIAE ECCLESIASTICAE PROFESSOR

TOMUS I.

Continens praecipua Historiae Ecclesiasticae capita a saeculo I ad X.

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
THE LIBRARY
RESURRECTION COLLEGE
Toronto, Ontario

EDITIO V EMENDATIOR

ROMAE

EX TYPOGRAPHIA POLYGLOTTA

S. C. DE PROPAGANDA FIDE

MDCCCLXXV.

THE LIBRARY
RESURRECTION COLLEGE

The Institute of Mathematical Studies
LIBRARY
Toronto.

DEC 10 1971

7428

PRAEFATIO

« Quas primum anno 1838 Historiae Ecclesiasticae prae-
» lectiones, in Collegio Urbano S. Congregationis de Propa-
» ganda Fide, atque in Pontificio Seminario Romano, a nobis
» habitas edidimus, et posterioribus annis, usque ad Concilii
» Tridentini aetatem perduximus; eas nunc, propter editionis
» tunc factae exemplorum deficientiam, et studiosorum homi-
» num opus illud requirentium desiderium, typis iterum man-
» dare opportunum esse arbitrati sumus. Atque hoc quidem
» loco, non possumus gratum animi nostri sensum non profi-
» teri erga tot doctissimos viros, et adolescentes rerum sacra-
» rum studiis addictos, qui praeter omnem exspectationem no-
» stram, praelectiones istas tanta benevolentia exceperunt, ut
» primam illarum editionem brevi consumpserint. Plane autem
» intelligimus quantopere nobis fuit honorificum, quae nos
» ad praecipua historiae ecclesiasticae capita explicanda, elu-
» cubrati sumus, ea sapientium hominum iudicio commendata
» et digna existimata esse, quae publicis in scholis, ad prae-
» claram illam disciplinam tradendam adhibeantur. Huius vero
» benignitatis is fructus nobis optatissimus erit, ut inde inci-
» tamentum ad opus feliciter absolvendum accipiamus, atque
» ad reliquam praelectionum nostrarum partem, quanto citius
» fieri poterit, publicandam perveniamus. »

Haec porro sunt verba, quae primis libri huius paginis apposita voluit Auctor noster clarissimus, quum anno millesimo octingentesimo quadragesimo octavo typis illum rursus excudebat. Verum etsi communi omnium plausu praeclarum istud opus fuerit exceptum; optatum nihilominus terminum attingere non valuit, quoniam anno insequenti perduellionum fraudibus Romae necatus gloriosam Auctor ipse mortem occubuit. Nos itaque intermissum hoc opus perficere cupientes, munus demandavimus viro praeclarissimo, qui abruptam historiae ecclesiasticae seriem ab Oecumenica Tridentina Synodo usque ad Sacrosanctum hoc Vaticanum Concilium prosequeretur. Quod quidem unicum volumen proprio Auctoris sui nomine insignitum tunc tandem nos in lucem edituros esse promittimus, quum Vaticanum ipsum Concilium feliciter iam auspicatum, in universae Christianae reipublicae bonum fuerit absolutum.

PRAELECTIONES

HISTORIAE ECCLESIASTICAE

EX SAECULO PRIMO.

CAPUT I.

DE ANNO NATALI DÓMINI NOSTRI IESU CHRISTI.

Solent Historiae Ecclesiasticae scriptores opus suum ordiri, tempus statuendo, quo D. N. Iesum Christum natum esse putandum sit; hoc enim eo ertinet, ut intelligatur, quo tempore Ecclesia habuerit exordium. Hunc morem sequuti nos de praecipuis Historiae Ecclesiasticae capitibus pertractaturi, non omittendam arbitramur iamdiu cognitam de ea re controversiam. Cum vero nimis longum esset, singillatim omnes erud torum hominum in natalitio Christi anno definiendo persequi sententias, et libros percensere quaestionem istam continentes, de quo inter ceteros legi potest Io. Georgius Walchius in Historia Novi Testamenti saec. I, c. I, §. 6, 7, 8; illam explicandam suscipiemus sententiam, quae magis gravibus firmata videtur argumentis, et qua Christum natum esse statuitur anno Urbis conditae Varroniano septingentesimo quadragesimo septimo, et imperii Octaviani Augusti trigesimo octavo. Exploratum omnibus est, auctorem aerae vulgaris, qua nos in Christi annis numerandis utimur, deceptum esse, cum natum Christum esse iudicavit anno 753, quod nonnullos ante annos evenerat. Quo tamen anno id prorsus contigisse existimari debeat, ostendi certo non potest.

Memoratam superius sententiam, quae Christi nativitatem anno U. C. 747 Varroniano tribuit, tamquam omnium probabiliorem amplexi sunt in chronologia historica Novi testamenti eruditissimi viri, qui celeberrimum opus ediderunt, quod *L'Art de vérifier les dates* inscriptum est. Illam deinde, relíquis silentio praeteritis, P. Henricus Sanclementius ordinis S. Benedicti Congregationis Camaldulensium Abbas, et sacri Consilii Episcoporum doctrinae periclitandae eo tempore a secretis, edito Romae anno 1792 opere de emendatione aerae vulgaris, propugnavit eruditissime.

Valde fusa est Sanclementii ad sententiam illam evincendam pertractatio. Nos quae ille disputat, eo ferme modo perstringemus, quo id effecit vir doctissimus, et de historia ecclesiastica praeclare meritus, quem ob singularem virtutem ac sapientiam inter S. E. R. Patres Cardinales adscitum, non sine magno scientiarum detrimento aliquot ante annos boni omnes vita functum defleverunt. Neque parum auctoritatis huic sententiae accessisse arbitramur tanti viri probatione.

Itaque ad demonstrandum quod proposuimus, haec sunt pertractanda: Christum scilicet post annum U. C. 749 natum non esse, ante annum 746 natum dici non posse, ex quatuor annis, qui ab anno 746 ad 749 fluxerunt, annum 747 natalem Christi esse iudicandum. Ostendamus igitur, quod primo loco diximus, Christum post

annum U. C. 749 natum non esse. Id vero patebit, modo constiterit, Christum Herode Magno regnante fuisse ortum; Herodem Magnum vero anno U. C. 750 mortuum esse, eoque mense, qui ab Hebraeis *Nisan* dicitur, et veluti primus anni legalis, seu sacri habetur, et partim martio, partim aprili nostro respondet. Quid vero potest esse tam certum, quam Christum Herode regnante in lucem editum fuisse, cum omnibus in promptu sint illa Matthaei Evangelistae verba cap. 2: *Cum natus esset Iesus in diebus Herodis Regis;* cum ex Evangelio praeterea appareat, inter Christi hortum, et Herodis mortem non exiguum temporis spatium intercessisse? Dicam id, quod certum omnino iudicari debet: scilicet fateri oportet, Magos, qui, vivo adhuc Herode et incolumi, Hierosolymam venerant, Christum adorasse saltem post quadragesimum ab eius ortu diem. Id exploratum esse cuique debet ex eo, quod Iosephus et Maria una cum infante Iesu, Angelo iubente, ut eundem ab Herodis crudelitate liberarent, qui infanticidium erat decreturus, in Aegyptum aufugerint continuo, postquam Magi Iesum adorassent, et in patriam redire aggressi fuissent. Docet hoc diserte Matthaeus cap. 2, v. 13 et 14. *Qui cum recessissent, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph dicens, surge, et accipe puerum, et matrem eius, et fuge in Aegyptum . . . futurum est enim, ut Herodes quaerat puerum ad perdendum eum, qui consurgens, accepit puerum, et matrem eius nocte, et secessit in Aegyptum.* Quis vero negaverit, haec nonnisi post quadragesimum saltem a Christi ortu diem evenisse? Nonnullum enim certe tempus a Magorum discessu ad Iosephi fugam interiectum est, ut Maria ante Magorum adventum Hierosolymam se contulerit, quo caeremoniis de puerperae purificatione a lege praescriptis lustraretur, cuius lustrationis legitimum tempus, quodque mutari minime poterat, quadragesimus erat a partu dies. Quadraginta ergo iam erant certe exacti ab ortu Christi dies, cum Magi Hierosolymam pervenerunt. Est vero omnibus ex evangelii historia exploratissimum, cum Magi illuc venerunt, Herodem adhuc vixisse. Cum iis enim Herodes est colloquutus, eos ad se redire iussit post Messiam repertum, eorumque reditu frustra aliquandiu exspectato, imperavit, ut Bethleemitae infantes infra bimatum crudelissime necarentur.

Praeterea ostendi potest, huic temporis spatio, quod indicavimus, aliud non mediocre adiungendum esse, quo post Christum natum Herodes vixit. Ad sententiam, quam exponimus, ostendendam, satis est demonstrare, illud tempus quinque saltem mensium fuisse, licet ceteroquin effici posset, longe diuturnius illud fuisse. Videamus igitur, utrum saltem alios quinque menses post Magorum adventum Herodes vixerit. Itaque Herodes, quo tempore Magi Hierosolymam pervenerunt, in ea urbe morabatur, quemadmodum ex memorato Matthaei loco perspicue constat. Atqui certum est, Herodem postremis quinque vitae suae mensibus, quibus acerbissimo morbo laboravit, ex quo obiit, perpetuo Hierosolyma abfuisse, et vel apud Hiericunta, vel apud thermas Callirhoenses commoratum esse. Habemus huius rei gravissimum auctorem Iosephum Hebraeum, qui l. 17, c. 25 Antiq. Iudaic. hoc memoriae prodidit, cui in ea re fides habenda est, cum quae ad Herodis historiam pertinent, ex commentariis hauserit Nicolai Damasceni, quo Herodes usus est familiarissime. Licet igitur concederemus, Herodem statim post Magorum e Bethleemo discessum imperatumque infanticidium aegrotasse, et Hierosolyma digressum esse; illud tamen semper ex his, quae memoravimus, exsisteret, eum post illud tempus quinque alios saltem menses vixisse. Apparet ergo, non exiguum certe temporis spatium a Christi ortu ad Herodis mortem intercessisse.

Sed de anno loquamur, quo mor-

tuus Herodes est. Id anno U. C. Varron. 750 contigisse, eoque mense, qui *Nisan* dicitur, manifestum est. Neque ante quidem, neque post illum annum Herodes obiit. Iosephus enim Hebraeus c. 14, l. 14 Antiq. Iudaic. monet, renunciatum eum regem a Romanis fuisse, Cneo Domitio Calvino iterum et Caio Asinio Pollione Coss. hoc est an. U. C. 714 sub finem mensis Septembris. Idem scriptor memoriae prodidit l. 17 Antiq. Iudaic. c. 8, Herodem obiisse anno post regnum a Senatu Romano impetratum trigesimo septimo, post Hierosolymam expugnatam devictumque Antigonum, cui Parthi Iu daeorum principatum detulerant, trigesimo quarto. «Quinta die, inquit, postquam Antipatrum filium occidit, vita defunctus est, post detrusum regno Antigonum anno 34, ex quo autem a Romanis Rex declaratus est anno 37.»

Quo loco notandum est, Iosephum in Iudaicorum principum annis recensendis Hebraeorum morem sequutum esse, qui eos a praecedenti neomenia mensis Nisan illius anni ducere solebant, quo illi imperium suscepissent, quocumque tandem anni tempore rerum potiti fuissent. Haec vero si perpendantur omnia, et anni 37 numerentur a neomenia, hoc est a primo die mensis Nisan an. 714, quo rex a Romanis Herodes declaratus est, sequetur, trigesimum sextum Herodis annum pridie neomeniam mensis Nisan anni U. C. 750 desiisse, ab eaque neomenia annum 37 fluere coepisse, quo anno eum Iosephus mortuum esse testatur, eumque ante annum 750 mortuum certe non fuisse. Quae retulimus de Herodis mortis tempore, numerandi ratione ducta ab anno, quo Rex a Romanis declaratus est, eadem facili negotio accommodari possunt illi numerandi rationi, quae ducatur ab anno, quo Hierosolyma expugnata est. Iosephus enim narrat Herodem mortuum anno ab expugnatione illius urbis trigesimo quarto: libro autem Antiq. Iudaic. 14, c. 8 monet, Hierosolymam expugnatam esse ab Herode mense circiter Maio, M. Agrippa et Caio Caninio Coss. nempe anno U. C. 717. Quare si a neomenia mensis Nisan huius anni numeremus, trigesimum tertium ab expugnatione annum desiisse inveniemus pridie neomeniam mensis anni U. C. 750, et ab huius anni neomenia annum 34 initium duxisse, ut omnino iterum necesse sit fateri, Herodem, qui 34 post Hierosolymae expugnationem anno obierit, ante annum U. C. 750 Varronianum certe vita functum non esse.

Ostendi praeterea potest, Herodis obitum neque ad tempus referri posse, quod anno U. C. 750 posterius sit. Id apparet, si primum consideretur, Herodem Antipam quadraginta tres annos tetrarchiam obtinuisse. Exsistit vero hoc ex nummis servatis in Vaticano aliisque museis, qui sinceri certe et minime ficti sunt, quique ab Herode Antipa percussi fuerunt, in quorum antica parte haec verba graecis litteris scripta sunt intra lauream coronam: ΓΑΙΩ ΚΑΙΣΑΡΙ-ΓΕΡ-ΜΑΝ, et in postica palmae ramus insculptus est, circa quem verba leguntur: ΗΡΩΔΗC ΤΕΤΡΑΡΧΗC, ac in medio nummo litterae L ΜΓ, Ex quibus rebus, praecipue vero ex litteris L ΜΓ tempus indicantibus, quo nummi percussi sunt, quasque *anno 43* interpretari debemus, aperte colligitur, Herodem Antipam ad 43 Tetrarchiae suae annum pervenisse, eoque anno nummum illum in Caii Caligulae honorem cusum esse. Deinde illud etiam certum esse debet, mortuo Herode Magno, et autumno eius anni labente, quo ille obiit, Octavianum Imperatorem, postquam diu de re deliberasset, postremum Herodis testamentum de Regni inter filios divisione confirmasse, Archelao Hethnarchae nomen Augustum concessisse, dimidia eius regni parte, et imprimis Iudaea illi attributa; altera vero parte in reliquos Archelai fratres, quos Tetrarchas appellavit, ita tributa, ut Philippo Trachonitis cum Iturcae, Herodi Antipae Galilaea et Peraea, nonnullique alii tra-

ctus concessi sint: denique, prout Cardinalis Norisius evincit in epistola de nummo Herodis Antipae ad Antonium Pagium, et P. Sanclementius docet op. cit. lib. 3, c. 1, Herodem Antipam Tetrarchiam hanc retinuisse usque ad annum U. C. 792, quo ab Imperatore Caio Caligula ea exspoliatus est. Ex his vero omnibus efficitur, Herodem M. post annum U. C. 750 mortuum non esse. Quem enim locum statuere poterimus 43 Herodis Antipae Tetrarchiae anni, si Herodem M. eius patrem anno posteriore 751 mortuum fingeremus? Necesse enim esset una statuere, Herodem Antipam eius filium autumnali anni 751 tempore tetrarchiam impetrasse, et a praecedentis eiusdem anni mensis Nisan neomenia imperii sui annos numerare coepisse. Quare cum rationibus ductis ab eo anno tetrarchiae Herodis quadragesimus tertius annus incideret in annum 793 Urbis conditae; cumque ceteroquin appareat, Herodem vel ab anno 792 tetrarchia a Caio Caligula exspoliatum esse, reliquum est, ut ad inveniendum 43 huic anno tetrarchiae locum necessario concedatur, Herodem M. post annum 750 mortuum non esse.

Praeter haec demonstrari quoque potest, Herodem prorsus mense Hebraico Nisan anni 450 mortuum fuisse. Nam ex Iosepho Hebraeo lib. 17 Antiq. Iudaic. c. 8 et 9 constat, inter Herodis mortem et Paschatis festum paullo plures, quam septem dies fluxisse. Quamobrem cum Hebraei die 14 mensis Nisan, et vespere quidem, Paschatis festum inchoarent, sequitur, Herodis mortem primis mensis Nisan diebus contigisse. Refert enim Iosephus, Archelaum Herodis filium natu maiorem patris mortui corpus Hiericunte extulisse; maxima pompa in Herodium castellum detulisse, ubi sepultum est; Hierosolymam reversum Iudaeorum more patrem per septem dies luxisse; iisque exactis, epulum plebi praebuisse, ac in templo e superiore loco esse concionatum: dum haec agebantur, seditionem esse excitatam, illam omni, quo poterat, humanitatis genere sedare conatum esse; et cum timeret, ne seditiosi, qui in templo coetus habebant, tumultum excitarent in festo Paschatis, quod proximum erat, copias aliquas, ac deinde totum exercitum in eos immisisse: ita eorum conatus fuisse repressos, tria hominum millia caesa esse, reliquos in propinquos montes abeuntes fuga salutem petiisse; ex quibus Archelai iussu deinde discesserint, domumque redierint, ac *festum quamvis audaces deteriora veriti reliquerint*. Haec vero argumento sunt, Herodis mortem primis mensis Nisan diebus evenisse.

Quod si a memoratae sententiae defensoribus ostendi potest, Christum post annum U. C. Varronianum 749 natum non esse, ii etiam probant, ante annum 746 Servatoris Nostri natalem constitui non debere. Ad hoc evincendum depromitur argumentum ex pace, qua in universo orbe tunc florente, Christus natus est. Neque enim id in controversiam vocari potest, Christum natum fuisse bellis omnibus confectis, et in totius orbis tranquillitate. Neque veteres Ecclesiae patres, quae divini vates hac de re praedixerant, de sola spirituali, verum etiam de terrestri pace acceperunt, quae, Christo nascente, futura esset, ad pacem illam caelestem significandam, quam erat allaturus. Hoc, ut ceteros praeteream, aperte docet Hieronymus in c. 2 Isaiae, qui de eo tempore loquens affirmat: «tunc omnia bella cessaverunt.» Hoc Augustinus l. 18 de Civ. Dei c. 46. «Regnante ergo in Iudaea Herode, apud Romanos autem commutato Rei publicae statu, imperante Caesare Augusto, et per eum orbe pacato, natus est Christus.» Ut intelligamus igitur, dicine possit, Christum ante annum U. C. 746 natum esse, illud est quaerendum, quo tempore pax, imperante Octaviano Augusto, in universo orbe floruerit. Ter quidem id contigisse ex Suetonii et Dionis

historiis manifeste colligitur: cum vero Christus natus dici non possit iis temporibus, quibus prima aut secunda illa pax floruerit, postrema vero pax ante annum 746 non obtinuerit, ante eundem annum Christi ortus constitui non potest.

Neque difficile est docere, Christum primae et alterius pacis temporibus non esse ortum. Cum enim anno, quo Herodes M. mortuus est, hoc est 750, Christum puerum adhuc fuisse, manifestum sit; cumque ex Matthaei Evangelica narratione c. 2 diserte constet, puerum omnino Christum fuisse, cum post Herodis mortem ex Aegypto in Palaestinam reversus est, nonne inde sponte sua fluit, Christum dici non posse iis temporibus natum esse, quibus prima et secunda illa pace orbis terrarum frueretur? Prima enim pax anno circiter 725 coepit post fusum mortuumque Antonium; altera vero anno circiter 729, Cantabrico bello confecto: utraque tandem non diuturna fuit. Si Christus igitur, alterutra illa pace perdurante, natus esset, quomodo anno 750 puer adhuc esse potuisset?

Dicamus igitur de postrema illa pace, quam ante annum 746 non obtinuisse commemoravimus. Historiae Romanae l. 14 narrat Dio, anno 744 Senatum decrevisse, ut Iani Gemini templum clauderetur; quod apud Romanos bellis ingruentibus patebat, pacis vero tempore clausum servabatur. At non ex Dione solum, verum etiam ex Velleio Paterculo illorum temporum aequali habentur causae, quominus, quod Senatus decreverat, perfici minime potuerit. Noti sunt illorum temporum Dacorum motus, seditio a Dalmatis excitata, et perdurantes adhuc Germanici belli reliquiae. Notum praeterea est, Dacos et Dalmatas eodem anno 744 Tiberii virtute devictos esse, iisque provinciis pacatis, superfuisse tamen anno 745 bellum Germanicum, quod Druso Tiberii fratri commissum est; quodque licet ille feliciter gereret, conficere tamen non potuit, quod eo anno mortuus sit: itaque anno 746 Tiberium ab Augusto cum imperio missum esse, quo belli reliquias tolleret, Germanicas gentes populo Romano revera parere doceret. Haec vero argumentum suppeditant, postremam illam pacem, de qua loquimur, ante annum U. C. 746 omnino non coepisse.

Neque existimandum est, ineunte eo anno pacem hanc obtinuisse; nam media circiter aestate huius pacis initium factum esse probari potest. Nam, ut ex rebus superius commemoratis patet, eo anno bellum Germanicum, quod dumtaxat supererat, Tiberii virtute et industria perfectum est. Etenim Velleius Paterculus in Historia Romana narrat, hoc anno Tiberium «peragratum victorem omnes partes Germaniae sine ullo detrimento commissi exercitus sic perdomuisse eam, ut in formam pene stipendiariae redigeret provinciae.» Velleio Paterculo autem haec de Tiberio narranti fides haberi omnino debet, cum rebus ab eo gestis interfuerit, et apud eum primum quaestoris, tum legati munus gesserit. Confecto verum eo bello, quod unum supererat, pax obtinuit; et, quemadmodum senatus consulto biennio ante praeceptum erat, Iani templum claudi debuit. Pacis autem huius initium non ante mediam circiter huius anni aestatem constitui potest; constat enim ea, quae hoc anno gesta sunt, antequam pax inita dici possit, non mediocre temporis spatium postulasse. Nam veteres tradunt, et Germaniam peragrasse hoc anno Tiberium, et Germanos domuisse, et diu cum iis de pace egisse, reiectis conditionibus, quae ab iisdem propositae fuerant, novisque praecriptis, quibus denique pax constituta est. Quare cum dubium esse non debeat, Tiberium, intempesta hieme et ante vernum tempus bellum non suscepisse, eumque constet, multo ante finem huius anni Romam rediisse, media circiter aestate finem Germanico bel-

lo imposuisse censendus est; quo confecto, pax florere coeperit.

Huius autem pacis tempus satis diuturnum fuit; nam integro quinquennio eam perdurasse demonstrari potest. Certe veteres, qui Romanam horum temporum historiam litteris prodiderunt, post belli Germanici a Tiberio confecti narrationem nullum aliud bellum commemorarunt usque ad Armeniacum, quod anno U. C. 752 exortum est. Dio quidem narrat, anno 747 Tiberium in Germaniam reversum ob motus in ea provincia coortos, anno autem 748 missum eundem in Armeniam esse, *quae defecerat*. At quae de motibus tum Germaniae, tum Armeniae iis annis excitatis Dio scribit, de belli quidem metu, non autem de bello, quod revera gestum sit, intelligi debent, quodque pacem illam interrumperet, quae anno 746 inceperat; etenim auctor ipse Dio est, nihil memorabile anno 747 in Germania actum esse. Si vero bellum eo anno fuisset revera in Germania renovatum, et motus, quos indicavimus, non belli formidinem tantum attulissent, gravissima certe in Germania eo anno, et quae memorabilia imprimis essent, ibi contigissent. Quae vero recensuimus de Armeniae defectione, neque illa etiam de bello suscepto intelligenda sunt, cum veteres scriptores aperte testentur, nonnisi anno 752 bellum Armeniacum revera exortum esse. Ex his igitur efficitur, pacem, de qua loquimur, integro quinquennio perdurasse, cum nullum bellum a veteribus commemoretur gestum eo omni temporis spatio, quod ab anno 746 ad annum 752 fluxit.

Sed dici quoque potest, ipsum Augustum facto suo auctorem quodammodo esse, nullum bellum ab an. 746 ad an. 752 gestum a Romanis fuisse? Nam principum Romanorum mos fuit, ut cum victoriam aliquam vel ipsi per se, vel suis auspiciis retulissent, augerent numerum imperatoriae appellationis, quae in eorum nominibus indicandis adhiberi solebat. Est vero hoc eiusmodi, ut si de tempore agatur, quo non constet, Rem publicam bellicam calamitatem aliquam passam esse, et ceteroquin imperatoriae appellationis numerum eos non auxisse appareat, argumentum inde duci possit, pacem eo tempore in Imperio Romano floruisse. Si ergo, quemadmodum constat, his annis, de quibus loquimur, nihil adversi Romanum Imperium passum esse ita constet; iisdem vertentibus annis, Augustum Imperatoriae appellationis suae numerum non auxisse, argumento id esse debebit, pacem eo toto tempore perdurasse. Atqui Augustus, qui, ut ex Dione aliisque veteribus monumentis patet, anno U. C. 746 Imperator XIV appellatus est ob res in Germania a Tiberio feliciter gestas, eundem appellationis imperatoriae numerum saltem usque ad annum 751 retinuit: nam plures eius inscriptiones habemus adhuc, in quibus nomen Imperatoris XIV coniungitur cum tribunicia potestate XVII, XIX, XX. Exploratum autem est, Augustum singulis annis tribuniciae potestatis appellationem auxisse, et eam XVII gessisse ex ante cal. Iul. anni 747 ad ante cal. Iul. anni proximi; XIX vero ex ante cal. Iul. anni 749 ad ante cal. Iul. anni 750; XX denique ex ante cal. Iul. 750 ad ante cal. Iul. 751. Cum ergo his annis perpetuo Imperator XIV appellatus sit, quin aliquod bellicum infortunium Rei publicae advenerit, perspicuum est, idcirco imperatoriae eius appellationis numerum una cum tribuniciae potestatis indicatione auctum non esse, quod toto illo quinquennio in Imperio Romano pax obtinuerit.

Restat nunc ut tradamus, quomodo ex his annis, qui inter 746 et 749 lapsi sunt, ostendatur, annum 747 Christi natalem fuisse. Eruditissimus Sanclementius, qui sententiam, de qua disputamus, veluti certo sibi demonstrasse visus est, hac de re loquens operis cit. l. 4, c. 7, « Principii loco, inquit, habemus,

Verbum divinum naturam non assumpsisse humanam, neque in mundum advenisse, nisi post pacem ab Augusto ubique partam: quod sane de eius incarnatione non minus, quam de eius nativitate est intelligendum. Quis enim tam iniquus iudex esse velit, ut cum unum concesserit, alterum negare audeat? Quasi in eo tam divino admirabilique Incarnationis mysterio, unde primum reparationis nostrae exordium, descendente in uterum Deiparae ipso sole iustitiae et Pacis principe, ipse pacis auctor aeternus comitem secum habere non debuerit eam pacem, quam universo orbi afferebat; aut non ex aequo deceret, ut tum fieret in pace locus eius, cum nasceretur in Bethleem, quam cum, superveniente in plenitudine temporum Spiritus sancti virtute, in Virginis utero carnem nostram assumeret. Non est itaque ambigendum, quin ab ipso divinae incarnationis principio totus orbis fuerit in pace compositus.» Haec Sanclementius ideo affirmat, ut iis occurrat, qui anno 746 Christum natum esse contendunt. Cum enim ex iis, quae superius allata sunt, sequatur, ante annum 746, et media circiter aestate postremam illam pacem non incepisse, Christus ante illud tempus conceptus censendus non est: quare nec eo anno natus est. Nam si ab eo tempore, quo pax coepit, scilicet ab ineunte circiter mense sextili anni 746, numerare velimus novem menses, qui, teste Luca in Evangelio c. 2, ab Christi conceptione ad eius ortum lapsi sunt, et etiamsi annum non a calendis Ianuarii ad postremam Decembris diem, sed a palilibus ad palilia, hoc est ab XI calendas Maias ad XII cal. Maias, quod aliquando Romani faciebant, eum annum numeremus, inveniemus, eo anno Christum natum non esse.

Quod spectat vero ad excludendam eorum sententiam, qui annum Christi natalem statuunt vel 748, vel 749, haec sunt perpendenda. Certe eo tempore Christus natus est, qui, ut ex Lucae c. 2 habemus, Augusto Imperante, cum in omnibus provinciis, quae Populi Romani imperio parebant, tum in Iudaea, quae Herodi Regi populi Romani socio subdita erat, omnium hominum et familiarum census peragebatur, Tertullianus saeculi secundi desinentis gravissimus scriptor lib. 1 adversus Marcionem c. 19 docet, C. Sentium Saturninum provinciae Syriae eo tempore Legatum Pro-Praetorem censum hunc inivisse ac perfecisse. « Sed et census, inquit, constat actos sub Augusto tunc in Iudaea per Sentium Saturninum, apud quos genus eius (Christi videlicet) inquirere potestis.» Scio, auctorem Exercitationis de verbis D. Lucae *exiit edictum,* etc. Carali editae anno 1796 existimare, fidem Tertulliano hoc loco habendam non esse, quem ex coniectura tantum narrasse putat, quae ad censum pertinent a Sentio Saturnino in Iudaea institutum; at ex loco, quem paullo ante recitavi, perspicue apparet, Tertullianum non coniecisse quidem tantum aut suspicatum esse, censum illum a Sentio Saturnino actum, sed constare omnino affirmasse, ab eo Legato Pro-Praetore Syriae Censum institutum esse. Tanta vero erat Tertulliani gravitas, ut numquam certe constare asseruisset id, quod ipse tantummodo vel coniiceret, vel suspicaretur. Neque is certe Tertullianus erat, ut cum Marcionitis agens, eosdemque refellens, qui Christum veram carnem assumpsisse negabant, atque ea de causa duo priora Evangelii Lucae capita repudiabant, argumento uteretur, quod coniectura sua tantum excogitasset, et Romanorum monumentorum auctoritate eos revincere conaretur, quae vera esse ipse ac certa docere non posset. Quare cum tanta confidentia Tertullianus constare affirmaverit, per Sentium Saturninum censum actum esse, ex eoque censu Christi genus apparere posse; id vel a veteribus gravibusque scriptoribus accepisse, vel ex ipsius census monumentis, quae

servari in Romanis tabularis perspicue tradit, hausisse putandus est. Neque ullam pugnam aut sententiarum oppositionem Lucam interet Tertullianum ea de re esse iudicari potest, quorum alter a P. Sulpicio Cyrino, alter a Sentio Saturnino censum illum peractum esse doceat. Verba enim Lucae: « *Haec descriptio prima facta est a Praeside Syriae Cyrino,* » componi cum iis possunt, quae de censu per Sentium Saturninum peracto eo loco tradit Tertullianus. Gravis est de ratione, qua locus ille Lucae legendus sit, eruditorum hominum controversia. Non desunt enim, qui librariorum sive fraude, sive negligentia factum putent, ut cum a Luca Saturnini nomen positum fuisset, ibi nunc Quirini nomen reperiatur. Sunt, qui Graecum Lucae locum, non quemadmodum latinus interpres reddidit, legendum esse arbitrentur, sed vertendum potius fuisse: *haec descriptio prius facta est, quam praeses esset Syriae Quirinus.* P. Dominicus Magnanus ex religiosis sodalibus, quos Minimos vocant, in libro Romae anno 1772 edito, quem inscripsit: *Problema de anno nativitatis Christi*, et cum eo plures docent, Saturninum quidem censui in universa Syria, et propterea in ipsa Iudaea instituendo praefuisse; et cum ipse per se universum illud negotium absolvere non posset, misisse in Iudaeam Quirinum, qui censum in ea regione ageret. His vero doctissimi quique chronologi opponuntur, qui arbitrati sunt, Quirinum ab Augusto missum in Syriam fuisse cum extraordinario imperio, ut Syriae et Regni Iudaici censum iniret; cum autem ad Palaestinae censum conficiendum opera usum fuisse Sentii Saturnini, qui iis temporibus ordinarius Syriae Pro-Praetor erat. (Legatur Walchius loco superius citato.) Hac autem ratione Tertullianus cum D. Lucae testimonio componi facile potest.

Ideo vero Tertulliani auctoritas hoc loco asserenda est, ut dubitari non possit, censum Christo nascente peractum, in Iudaea institutum fuisse, quo tempore Sentius Saturninus Syriae Pro-Praetor erat. Iamvero inde sequitur, Christum anno 749 natum dici non posse; componi enim eius nativitas cum eo tempore debet, quo Sentius Saturninus adhuc Syriae praeerat. Atqui anno 749 Sentius Saturninus iam inde discesserat, Quintiliusque Varus eidem successerat. Quemadmodum enim ex Iosepho Hebraeo accepimus, Sentius Saturninus ab anno 741 ad an. 748 magna ex parte elapsum Syriae Pro-Praetor fuit, et longe ante anni 749 initium e Syria discessit. Nam in museis permultis exstant nummi ab Antiochenis in Syria in Vari iam Syriae praesidis honorem percussi, in quorum posteriore parte haec verba leguntur: ΑΝΤΙΩΧΕΩΝ ΕΠΙ ΟΥΑΡΟΥ ΕΚ, hoc est Antiochensium sub Varo anno 25. Hi autem nummi certe ante mensem Novembrem anni U. C. 748 ab Antiochenis percussi sunt; nam annus ille 25 his nummis inscriptus ad epocham pertinet Imperii Augusti in Syria post Actiacam victoriam, quae in nummis Antiochenis adhibebatur, quo tempore iidem nummi cusi fuerunt: Antiocheni vero eius epochae initium ducebant ab exeunte Octobri U. C. 723. Quare perspicuum est, annum illum 25, quo nummi, de quibus loquimur, cusi fuere, incepisse ab exeunte octobri anni U. C. 747, desiisse vero circa finem Octobris anni 748. Quamobrem cum ex inscriptione ipsa pateat, eos cusos esse cum iam Varus Pro-Praetor Syriae praeesset, sequitur, eundem Varum ante mensem Novembrem anni 748 iam Sentio Saturnino successisse. Concluditur ergo, Christum, qui, ut Tertullianus docet, Sentio Saturnino Syriam gubernante, et Iudaeam censente natus est, anno 749 natum dici non posse.

Est denique dicendum de anno 748, ut ostendatur, Christum eo anno natum non esse. Profecto si de die na-

tali Christi illam sententiam ceteris longe probabiliorem sequamur, Christum die 25 Decembris natum esse, id iam nativitatem Christi anno 748 non evenisse demonstraret, cum constet, mense Decembri anni 748 iam Quintilium Varum Sentio Saturnino successisse, et ceteroquin certum sit, Sentio Saturnino Iudaeam censente, Christum ortum fuisse. Quod si alio quovis die ac mense Christum natum vellemus suspicari, fateri tamen cogeremur, id anno 748 minime contigisse, si cum Sanclementio aliisque eruditis annum 747 a palilibus ad palilia ducamus, et annum 748 non Iuliano more a calendis Ianuariis, sed a palilibus item ad palilia, scilicet a die XI calendas Maias, more apud Romanos in publicis monumentis usitato, inchoemur. Habemus enim in Antiochenis nummis superius memoratis anno 25 Vari nomen inscriptum: iamvero ut Vari nomen anno 25 inscribere possent Antiocheni, necesse erat, Varum ipsum ineunte saltem mense Septembri anni 748 in Syriam pervenisse, eamque provinciam administrare coepisse: Sentius autem Saturninus iam multo ante censum absolvisse putandus est. Nam Augustus, qui singulari prudentia sua perspicue intelligebat, quam periculosum esset, census iis in regionibus instituere, quae moribus Romani assuetae non erant, certe de Varo in Saturnini locum subrogando minime cogitavit, ante quam nuncium de absoluto a Saturnino in Iudaea censu accepisset. Longe maius autem temporis spatium erat necessarium, quam eorum quinque fere mensium, qui ab XI cal. Maias ad Septembris initium fluxerunt, ut litterae, quibus id nunciabatur, a Palaestina Romam deferrentur; Augustus Varum eligeret; hic ea, quae itineri necessaria erant, compararet; in Syriam denique proficisceretur ac veniret. Inde vero colligitur, Saturninum Iudaeae censum absolvere debuisse ante diem XI cal. Maias, seu ante annum U. C. 748 a palilibus; ac propterea Christum, qui Saturnino Iudaeam censente natus est, anno 748 ortum non esse, licet illum non die 25 Decembris, sed alio quolibet die ac mense natum dicere vellemus. His autem ita explicatis, satis abunde demonstratum est, quibus argumentis sententia innitatur, quae habet, annum 747 Varronianum Christi natalem existimandum esse.

CAPUT II.

DE ANNO QUO CHRISTUS MORTUUS EST.

Postquam chronologicam de anno natali Christi controversiam absolvimus, opportunum nunc esse videtur, ea afferre monumenta, quibus, quo anno Christus mortuus sit, diiudicari possit. Id anno 782 U. C. Varroniano, vel aerae vulgaris 29 evenisse doctissimus Sanclementius contendit in *Exercitatione chronologica de anno Dominicae Passionis*, quam edidit ad calcem operis de emendatione aerae vulgaris. Qui diversas de ea re sequuti sunt sententias, ii memorati sunt praeter ceteros a Mario Lupo dissert. I *De notis chronologicis anni mortis et Nativitatis D. N. I. C.* edit. Romae anno 1744.

Ad sententiam istam, de qua loquimur, evincendam argumentum gravissimum affertur ex veteri et communi Christianorum traditione. Nam veteres Ecclesiae Patres, ac veterum monumentorum scriptores, communi consensione eas notas indicant de anno, quo mortuus Christus est, ut omnino concludi debeat, id anno U.C. 782 evenisse. Hoc colligitur primo loco ex iis, qui, consulibus duobus Geminis, Christum mortuum esse me-

moriae prodiderunt; qui duo Gemini, cum consulatum certe gesserint anno U. C. 782, profecto, ubi asseritur, iis consulibus Christum mortuum esse, probatur etiam, id anno 782 contigisse. Nimis longum esset omnes scriptores, omniaque monumenta afferre, ex quibus id demonstratur. Indicabo Tertullianum, qui adversus Iudaeos c. 8 de morte Christi verba faciens, « Quae passio, inquit, intra tempora 70 hebdomadum perfecta est sub Tiberio Caesare, Consulibus Rubellio Gemino et Fusio Gemino, mense Martio, temporibus paschae, die octavo calendarum Aprilium, die primo azymorum, quo agnum occiderent ad vesperam, a Moyse fuerat praeceptum. ». Etsi vero Tertullianus non Eufium Geminum, ut ex Capitolino monumento habetur, sed Fusium scripserit, certe tamen ostendit, quorum hominum consulatum indicare voluerit. Tertulliano addendus Lactantius Firmianus, qui divinarum institutionum l. 4, c. 10 « Exinde, ait, Tetrarchas habuerunt usque ad Herodem, qui fuit sub imperio Tiberii Caesaris, cuius anno quintodecimo, id est, duobus Geminis consulibus, ante diem septimam Calendas Aprilium, Iudaei Christum cruci affixerunt. Hic rerum textus, hic ordo in arcanis sanctarum litterarum continetur. » His scriptoribus adiungendus est antiquissimus Romanorum Pontificum catalogus, qui *Liberianus* dicitur, eo quod Liberii Pontificis et Constantii Caesaris aetate fuerit compositus, quique eruditissimis viris Aegidio Bucherio, Petavio, Blanchinio, Papebrochio, aliisque, magno in honore est, tum quod antiquitate ipsa sua commendetur, tum quod eiusdem auctorem vetustioribus sincerisque monumentis in eo conficiendo usum fuisse appareat. Iam vero ita eius catalogi ducitur exordium: « Imperante Tiberio Caesare passus est D. N. I. C. duobus Geminis Consulibus, VIII calendas Aprilis: et post ascensum eius Beatissimus Petrus Episcopatum suscepit: ex quo tempore, per successionem dispositum, quis Episcopus, et quot annis praefuit, vel quo imperante. » Alia possent veterum scriptorum idem affirmantium testimonia afferri, sed ex adductis, atque ex iis, quae omittimus, facile ostenditur veterum consensio in eo chronologiae capite, ut duobus Geminis consulatum gerentibus Christus mortuus sit.

Ad annum, quo Christus mortuus est, recensendum, magna quoque veterum consensio est in alia nota chronologica statuenda, ex qua etiam anno 782 id evenisse concluditur. Est autem ea nota annus XV imperii Tiberii Caesaris; inter quamplures, quos commemorare possem, scriptores eam notam afferentes, adducam Iulii Africani et Clementis Alexandrini testimonia. Iam vero Clemens Alexandrinus, qui saeculi tertii initio vixit, *lib. I. Stromatum* ait: « Erat autem Iesus, cum ad baptismum venit, quasi annorum triginta. Quod autem uno dumtaxat anno praedicaturus esset, et hoc ita scriptum est: Annum acceptum Domino praedicare misit me. Hoc et Propheta dixit, et Evangelium. Quintodecimo itaque anno Tiberii Caesaris, et quintodecimo Augusti, hoc modo 30 complentur anni, donec passus est.» Iulius Africanus vero, qui fere iisdem temporibus vixit, quinto volumine *Temporum*, ut apud Hieronymum habemus in c. IX Danielis, inquit: « Macedones regnaverunt annis trecentis; atque exinde usque ad annum quintumdecimum Tiberii, quando passus est Christus, numerantur anni sexaginta. » Omissis ceteris, qui eiusdem sententiae sunt, perspicue constat, veteres scriptores omnino censuisse, Christum anno 782 mortuum esse. Cum enim demonstrari facile possit, annum hunc Tiberii XV ab Augusti morte coepisse ex ad diem XIV cal. Sept. anno U. C. 781, desiisse autem in ad diem XV calendas Septembres anni 782, cumque ex universa Evangelica narratione manifestum sit, Christum in

Paschate, quod mense Nisan celebrabatur, mortuum fuisse, perspicuum etiam est, qui eum mortuum dicunt anno Tiberii XV, existimasse simul, id anno 782 contigisse.

Huius autem sententiae communis auctoritas quanta sit, apparet, si consideretur, eam inniti gravissimis auctoribus, qui vix, ac ne vix quidem ducentis, aut trecentis annis post Christi mortem vixerunt. Ex agendi autem ratione, qua veteres usi sunt, ut traditionem hanc ipsam defenderent, videtur probari etiam iure posse, eos ex certissimis monumentis hausisse quae de Christo an. 782, et duobus consulibus Geminis, ac XV Tiberii anno mortuo memoriae prodiderunt. Quamquam enim id repugnare suspicari possent D. Lucae auctoritati, qui Evangelii sui c. 3 testari videtur, Christum XV Tiberii anno baptizatum, et promulgandae Evangelicae doctrinae suae exordium fecisse, sententiam tamen illam non deseruerunt, nihilque omiserunt, ut ostenderent, opinionem suam cum D. Lucae testimonio minime pugnare. Immo vero progressi eo usque sunt, ut cum aliam viam sibi non superesse putarent ad pugnam hanc excludendam, potius quam sententiam illam relinquerent, nonnulli affirmaverint, Christum uno tantum anno praedicasse, atque eum XV Tiberii anno ad baptismum venisse, eodemque anno mortuum esse. Hoc autem nemo ignorat aperte opponi iis, quae ex evangelica narratione habemus de temporis spatio, quod Christus in praedicando consumpserit. Cum igitur et hoc nonnulli veteres Patres asseruerint, ut in sententia persisterent, anno XV Tiberii Christum esse mortuum, sequitur, ut inde appareat, eos ex indubiis monumentis collegisse, quae de anno mortis Christi tanta constantia pronunciarunt.

Sed est hic respondendum difficultati, quae ex memorato D. Lucae Evangelii loco desumitur. Certe ex Evangelio colligitur, tria saltem paschata baptismum inter et mortem Christi intercessisse. Iam videtur prorsus Lucas denegare, Christum anno XV Tiberii, sive U. C. 782 mortuum esse, si eo anno baptizatum fuisse Christum retulerit. Nam ait eo loco Lucas: « Anno autem quintodecimo Imperii Tiberii Caesaris, procurante Pontio Pilato Iudaeam..... sub principibus Sacerdotum Anna et Caipha; factum est Verbum Domini super Ioannem Zachariae filium in deserto.» Nemo potest huius difficultatis gravitatem non sentire, atque ideo factum est, ut tum veteres, tum recentiores eruditione praestantes viri de ea dissolvenda vehementer laboraverint. Sane nonnullorum veterum probari illa sententia non potest, qui Christum arbitrati sunt, uno eodemque anno baptizatum a Ioanne fuisse, praedicandi munus suscepisse, ac mortuum esse. Illi quidem id affirmarunt, quod cum ex certissimis monumentis haberent, Christum an. 15 Tiberii, U. C. 782 obiisse, rati sunt, memoratum Lucae locum ita tantummodo componi posse cum certa hac, quam sibi iure comparaverant, notitia. At quoniam Historiam Evangelicam consideranti omnino appareret, tria saltem paschata a Christi baptismo ad eiusdem mortem fluxisse, sequitur, prorsus illam sententiam probari non posse, qua statuatur, Servatorem nostrum uno eodemque anno baptismum suscepisse, praedicationis officio functum esse, et interiisse.

Quo valerent difficultatem istam solvere plures eruditi viri recentiores, intelligentes memoratam paullo ante sententiam, de uno tantum transacto a baptismo ad mortem Christi anno, defendi non posse, duplex initium, seu epocham excogitarunt, unde Tiberii anni numerari debeant: alteram Imperii Proconsularis, alteram Augustalis: quarum prima ducenda sit a tempore, quo, Augusto adhuc vivo, Tiberius ex Senatus consulto proconsularem potestatem in Imperii Romani provincias consequutus sit; altera, quae exordiatur ex

Caesaris Octaviani Augusti obitu. Haec si secernantur, arbitrati sunt, sententiam de anno U. C. 782 Christi emortuali facile cum allato Lucae loco componi posse. Putarunt enim Lucam in eo testimonio, quod attulimus, de Tiberii Proconsularis imperii anno decimo quinto loquutum esse, de quo cum illud etiam tradatur, integro fere quadriennio ante Augusti mortem Proconsularem potestatem impetrasse, manifestum esse putant, subductis rationibus ab an. 15 proconsularis imperii, de quo anno Lucae verba intelligunt, ad annum 15 Tiberii ab obitu Augusti, tot illos annos labi potuisse, quos ex Evangelica narratione ostenditur, a Christi baptismo ad eius mortem intercessisse. Verum et haec recentiorum sententia probari non posse videtur, licet, si vera esset, argumentum commode dissolveret. Nihil dicam, valde incertum esse, a quo tempore ante Augusti mortem Tiberii proconsularis potestas coeperit: omittam omnia illa, quae contra hanc numerandi rationem ab aliis eruditis viris afferuntur. Illud dumtaxat ad hanc sententiam repudiandam commemorabo, veteres omnes, qui imperii Tiberii annos percensuerunt, ab Augusti morte solum numerandi initium fecisse, et epocham illam ab impetrata proconsulari potestate ignotam omnino veteribus fuisse. Cum igitur nemo possit in animum inducere, Lucam, neglecta vulgari et omnibus cognita annos Tiberii imperii ab Augusti morte numerandi ratione, ignotam illam proconsularis eiusdem potestatis epocham adhibere voluisse, reiici quoque sententia haec debet, annum 15, de quo Evangelista loquitur, non a morte Augusti, sed a tempore, quo Tiberio potestas proconsularis concessa est, ducendum esse.

Ostendendum tamen est, quae probabilis responsio argumento superius adducto afferri debeat: illa profecto, qua statuitur, Lucam dum commemoravit annum 15 Tiberii, non annum, quo Christus baptizatus est, sed annum, quo mortem oppetiit, indicare voluisse. Sane Eusebius Caesarcensis Episcopus lib. 3 H. E. c. 24 notat, atque id praeterea legenti S. Lucae evangelium occurrit, Evangelistam, tertio, et sequentibus Evangelii sui capitibus, ea tantum comprehendisse, quae postremo vitae suae anno, et post Ioannem Baptistam ab Herode in vincula coniectum a Christo gesta fuerunt. Hoc vero cum imprimis sit vero simile, cumque de baptismo pauca tantum Lucas perstringat, cetera autem, quae postremum vitae Christi annum respiciunt, prosequatur, inde sequi omnino videtur, ut epocha, quam capitis tertii initio indicavit, non ad tempus, quo Christus baptizatus est, sed ad postremum praedicationis annum referri debeat.

Atque ut ea difficultas tollatur, quae ex verborum Lucae ordine, et non interrupta oratione oriri posset, ex qua fit, ut iuxta usitatam interpunctionem ita coniuncta videatur epochae illius indicatio cum suscepto a Ioanne praecursoris munere, Christique baptismo, ut annus Tiberii a Luca commemoratus non annum, quo Christus mortuus est, sed annum, quo baptizatus fuit, debeat significare; usitata ipsa eiusdem loci interpunctio mutanda est ea ratione, qua post Annam et Caipham commemoratos orationis absolutum habeatur exordium. Hac autem interpunctione mutata, impedimentum tollitur, quominus epocha illa, quam Lucas habet, annum baptismi Christi commemorare videatur. Neque haec interpunctionis mutatio de audacia poterit accusari. Certe novi Testamenti scriptores, prout a viris doctis pluribus, et inter ceteros a P. Sebastiano Seemillerio in Hermeneutica sacra pag. 67 et seq. demonstratum est, interpunctiones, et litterarum ac verborum distinctionem non adhibuerant, atque omnis haec interpunctio a privatis scriptoribus, posterioribus temporibus inventa est. Non licet quidem eam interpunctionem temere relinquere,

cum communi suffragio ea recepta ac probata sit: at si gravissimae causae interpunctionem illam non sequi omnino requirant, licet illam desererе. Ita profecto contingit in re, de qua disputamus. Nisi enim interpunctio, quam indicavimus, a ratione statuatur, quam diximus, non apparet, quomodo locus ille cum veteri communique Ecclesiasticorum scriptorum consensione componi possit: Evangelistae autem narratio, ut superius indicavimus, mutationem illam requirere prorsus videtur.

CAPUT III.

DE CHRISTIANAE RELIGIONIS PROPAGATIONE PRIMIS ECCLESIAE TEMPORIBUS.

Gravissima sunt monumenta, quae ostendunt, religionem Christianam, ubi primum praedicari coepit, incredibili prorsus celeritate propagatam fuisse. Ut cetera omittamus, celeberrimum est Plinii Iunioris Bithyniae Pro-Praetoris testimonium l. 10 epist. 97 ad Traianum, in qua de Christianorum numero loquens, qui ob religionis suae professionem in capitis discrimen adducebantur, «Multi enim, inquit, omnis ordinis, utriusque sexus etiam, vocantur in periculum, et vocabuntur. Neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est: prope iam desolata templa, et sacra solemnia intermissa.» Iustinus autem Martyr in dialogo cum Tryphone, generatim de Religione Christiana, quae ubique propagata esset, inquit: «Nec una quidem est hominum natio, sive Barbarorum, sive Graecorum, sive etiam aliorum omnium, quocumque appellentur nomine, vel in plaustris degentium, vel domo carentium, vel in tentoriis viventium, et pecora alentium, inter quos per nomen Crucifixi Iesu preces et gratiarum actiones Patri, et conditori universi non fiant.»Neque minus sunt gravia, quae de eadem re habet S. Irenaeus Lugdunensis Episcopus l. 1, c. 10 contra haereses. Inquit enim: «Neque hae, quae in Germania sunt fundatae Ecclesiae, aliter credunt, aut aliter tradunt, neque hae, quae in Iberis sunt, neque hae, quae in Celtis, neque hae, quae in Aegypto, neque hae, quae in Lybia, neque hae, quae in medio mundo constitutae.» Tertullianus denique Apologetici c. 37 «Hesterni sumus, ait, et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis reliquimus templa.»

Haec ex auctoribus, qui saeculo secundo floruerunt, desumpta testimonia demonstrant, singularem prorsus et pene incredibilem fuisse primis illis temporibus Religionis Christianae propagationem. Facile est autem evincere, divinitus factum fuisse, ut tam brevi temporis spatio, superatis gravissimis impedimentis, atque iis hominibus ad tantam rem peragendam adhibitis, qui adhibiti sunt, Christiana Religio propagaretur.

Est enim cuique obvium mente concipere, cuius gravitatis esset, et cuius difficultatis, homines ex qualibet orbis terrarum parte ad morum immutationem, vitaeque emendationem adigere, Deorum cultum evertere, veri Dei Religionem ubique statuere, et negotium eiusmodi absolvere, missis ad illud gerendum hominibus iudaeis, ex infimo genere, nullo gratiae, litterarum, peritiae rerum gerendarum adiumento. Apparet vero, opus hoc tale fuisse, ut felix eius exitus omnino incredibilis videri deberet, etiamsi praeter ea, quae indicavimus, adiuncta, impedimentum

nullum aliud exstitisset: quid vero si his adiungatur, quanta vi et potentia ex omni orbis terrarum regione Sacerdotum veterum auctoritas Religionis propagationi obstiterit, qui superstitionis suae cultum in summum discrimen vocari Religionis Christianae propagatione intelligebant, quantaque crudelitate vexati sint, non modo qui Religionem propagandam curarent, verum etiam qui illam amplecterentur? Profecto si haec omnia accurate perpendantur, intelligetur continuo, divinitus factum fuisse, ut brevi tanta rerum mutatio contingeret, et, repudiata veteri superstitione, reiectaque vitae morumque licentia, in universo terrarum orbe homines nec cruciatibus, nec morte ipsa perterriti Christum adorarent, et religionis Christianae mysteriorum sublimitatem, disciplinaeque sanctissimam severitatem libenti animo susciperent.

Habeat post haec Gibbonius, aliique quid loquantur: humanitus factum esse contendat, ut religio Christiana propagaretur. Numquam certe docere poterit, tantam hanc rerum mutationem hominum sola virtute evenire potuisse. Nonnullas ille quidem causas commemorat in opere *de la décadence, et de la chûte de l'empire Romain,* quibus contingere etiam humanitus potuisse ait, ut Religio nostra tantum incrementum tam brevi tempore haberet. Verum facile est ostendere, quam vanum sit, iis causis tantum hoc et tam singulare factum tribuere. Nonne enim levissimum est, Apostolorum studium, eorundemque labores veluti causam afferre, quare Religionis propagatio humana etiam ratione possit explicari? Nam quomodo Gibbonius ostendet, humanae tantum virtuti, et non potius divinae potentiae tribuendum esse, ut Apostoli tanta constantia, tantis laboribus, vexationum gravitate minime fracti, Religionem propagare studuerint, iisdemque, licet rudibus genere et conditione hominibus, facile fuerit, in communi hominum etiam litteratorum depravatione, orbi terrarum persuadere, relinquendas omnes de veteri superstitioso cultu sententias, et eam religionem esse veluti veram divinamque recipiendam, cuius praecepto cupiditatibus et licentiae sempiternum bellum indiceretur?

Illud vero quantae levitatis est asserere, animi immortalitatem, quam Apostoli praedicabant, alteram causam fuisse, cur Christiana Religio humana quoque ratione propagata censeri possit, perinde quasi tum primum apud homines pronuntiatum sit, humanum animum immortalem esse, neque id ex primorum temporum traditione descenderet, deque ea re apud Ethnicos etiam ad Apostolorum aetatem communis sententia non fuisset?

Nescio autem quomodo sibi constet Gibbonius, cum miraculorum multitudinem incuntis Ecclesiae temporibus patratorum aliam causam fuisse arbitretur, cur facile potuerit Christiana Religio propagari; eam tamen propagationem humana ratione explicare conetur. Quid enim luculentius ad tantum hoc opus divinae virtuti tribuendum, quam inter propagationis causas miracula quoque recensere? Ille quidem cum arbitretur, Apostolos revera miracula non patrasse, idque velit demonstrare ex eo, quod in Ecclesia iam constituta tantam illam miraculorum multitudinem agi iam amplius non videat, dum Religionem propagatam esse affirmat etiam miraculorum causa, propagationem ipsam adscribit causae, quae vere non exstiterit. Nemo autem est, qui non plane sentiat esse levissimum, ex posteriorum temporum miraculorum raritate veram incuntis Ecclesiae miraculorum multitudinem denegare; miraculorum causa propagatam religionem esse concedere, miracula vero ipsa inficiari.

Quid praeterea homini respondeas, qui sanctissimam veterum Christianorum vitam, cum praeclara Eccle-

siae gubernandae ratione coniuncta, causam quoque fuisse dicat, cui faciles Christianae religionis progressus accepti referri debeant? Quae enim ista est rei huius explicandae ratio? Ille nobis praeclaros hos progressus explicat ex singulari Christianorum vitae sanctitate. At est ineptum, cum quaeratur, quomodo doctrina obtinere potuerit, quae praeiudicatis omnibus opinionibus repugnabat, ita fieri potuisse concedere, quod cupiditates vivendique licentiam etiam coerceret. Ergone ut explicetur, quomodo Ethnici adducti sint ad Deos suos contemnendos, respondebitur, id facili negotio evenire potuisse, quod vitae quoque severitas libertati suffecta sit? An ideo Ethnici Christianae Religionis sublimia, et humanae superbiae impervia mysteria amplexi sunt, quod cuperent, vitae depravatae delicias in morum continentiam mutare, seque paupertati, ludibrio, cruciatibusque devovere? Neque Ecclesiae sapienter administrandae ratio Ethnicos commovere potuit, ut Christiani fierent, cum ad depravatos homines alliciendos idonea causa esse non potuerit disciplinae Ecclesiasticae custodia, ieiunium, preces, vigiliae, publica criminum accusatio, diuturnae et graves criminibus propositae poenae, et onus pastoribus omnino obtemperandi, a quibus prohibebantur, accommodata corruptis moribus spectacula frequentare.

Neque sunt minus futilia, quae a nonnullis cum Hobbesio adducuntur, ut tantam hanc rerum conversionem humanis rationibus explicare possint. Etenim ab iis affirmatur, insignem illam Christianorum benevolentiam, et erga pauperes ac miseros amorem, turbam egenorum, et infimae sortis homines adduxisse, ut Christianae Religioni nomen darent, quo possent Christianorum beneficentiae participes esse, vitamque ignavam et commodam agere. Verum primo loco docere ii debent, quanam de causa factum sit, ut Christianam Religionem susciperent illi, qui adeo benefici erant, et tanto praestabant studio pauperes inopesque iuvandi. Deinde, ut verbis utar Ioannis Laurentii Moshemii in comm. *De rebus Christianorum ante Constantinum, Historiae Christianae saeculi primi* §. 19. in adnot. ei paragrapho subiecta, « Nesciuntne, aut nescire volunt, quibus haec sententia placet, ignavis, et laborem fugientibus nihil loci datum fuisse inter primos Christianos, Paullumque vetuisse victum illis praebere, qui victum sibimet-ipsis laborando quaerere nollent, II ad Thessalonicenses c. 3? Nesciuntne, aut nescire volunt, segnes, vitiosos, voluptati deditos, mandato Apostolorum ex coetu Christianorum exclusos fuisse? Nesciuntne, aut nescire volunt, quamlibet Christianorum familiam pauperes suos alere debuisse, eosque tantum publico sumptu nutritos fuisse, quibus nulli erant cognati, quorum ope iuvari poterant, ad Timoth. c. 5?

Rem etiam, quam ii propugnant, non evincunt, quae de scelerata sacerdotum Ethnicorum vita, aut Religionis veteris stultitia dictitant, ut efficiant, homines superstitionis et sacerdotum contemptu commotos suscepisse consilium Christianam Religionem amplectendi. Etsi enim concedamus, Sacerdotum et superstitionis vitia excitare quandoque potuisse honestos atque sapientes, ut sacra spernerent, ac desererent quae a maioribus acceperant; non inde tamen sequitur, iisdem memorata vitia persuadere potuisse, ut religionem novam adsciscerent depravatae naturae adversantem, et cum maximo vitae, existimationis ac fortunarum periculo coniunctam. Est etiam eiusdem levitatis, quod ex contraria ratione argumentum depromitur, virtutes scilicet, quibus Apostoli ac eorum discipuli praestabant, honorum contemptum, fortitudinem, patientiam, aliaque eiusmodi tantopere valuisse apud homines, ut eos tamquam duces ac magistros ad salutem

sibi comparandam sequendos eligerent. Etenim nemo est, qui ignoret, magnam esse probitatis ac virtutis vim ad homines commovendos; atque est exploratissimum, Apostolos eorumque discipulos omni virtutum genere excelluisse, quare potuerit evenire, ut ad homines excitandos haec sine fructu non fuerint. Sed ut, Moshemio etiam hic auctore, prosequar respondere, norunt omnes, qui humanam naturam norunt, morum integritatem, et vitae innocentiam ad cultum quidem et reverentiam, raro autem ad imitationem adducere homines solere, numquam fere, si manifestum sit, ignominiam et pericula imitationi adiuncta esse. Nam constat, virtutem, et in excellenti gradu eminentem, summum sibi odium parere solere, si ab hominibus requirat, ut maiorum institutis et sententiis, suisque delectationibus bellum indicat. Id autem suis exemplis ipsi ii Apostoli nos docent, qui morum suorum innocentia orbem terrarum viceruut, immo ipse Sanctissimus Apostolorum Magister ac Dominus, divinum scilicet sanctitatis ac virtutum omnium lumen, exemplo suo extra controversiam hoc ponit. Concedi poterit, Apostolos impetrare potuisse vitae sanctitate, ut iure nemeos reprehendere posset, atque abstinere ab iniuriis, et vi iis inferenda quamplurimi compellerentur. Est vero incredibile, eos nulla alia re, quam morum gravitate atque rerum humanarum contemptu effecisse, ut multa hominum millia Iesum Christum illum, quem Iudaei in Crucem egerant, totius humani generis Servatorem esse profiterentur; atque ad Apostolorum exemplum sese componerent ita, ut mori mallent, quam a sententia discedere. Esset tandem illud etiam explicandum ab adversariis, undenam, aut quibus ex causis orta fuerit tanta illa adeoque mirabilis Apostolorum virtus et vitae sanctimonia, quam unam populis constantissimam voluntatem iniecisse contendunt, Christiana sacra suscipiendi.

Haec, quae hactenus disputavimus, perspicue ostendunt, Christianae religionis tam celerem, tam late patentem propagationem humana ratione explicari prorsus non posse, et revera divina virtute factum fuisse, ut ea tantos, tam brevi tempore inter depravatos hominum mores progressus haberet.

CAPUT IV.

DE PERSEQUUTIONE IN CHRISTIANOS A NERONE EXCITATA.

Romanorum Imperatorum decretis excitatas contra Christianam Religionem persequutiones expositurі, iure Tertullianum in apologetico c. 5 de Nerone affirmasse dicimus: *eo dedicatore damnationis nostrae gloriamur*. Gloriosum enim religioni nostrae omnino est, inter Romanos Principes hominem scelestissimum, crudelitate teterrimum fuisse eum, qui decreto suo vexandos Christianos esse primo omnium statuerit.

Constat enim, neque Tiberium, neque Caligulam, neque Claudium vere Christianos persequutos esse; ac primum omnium Imperatorum, qui Christianam religionem vexaverit, Neronem fuisse. Sane veteres multa scelera a Tiberio commissa memoriae prodiderunt, eumque crudelissimum fuisse ostenderunt; nemo tamen illorum est, qui indicet, eum quidquam adversus Christianos conatum esse. Adeo vero ab hac sententia alieni fuerunt veteres nonnulli Christiani scriptores, ut ea etiam de Tiberio retulerint, quae illum Christianis minime inimicum fuisse declarant. Tertullianus certe refert, Tiberium a Pontio Pilato accepisse quae Christi mortem et patrata ab eo singularia prodigia spectabant: Imperatorem harum re-

rum narratione commotum consilium inivisse de Christo inter Romanorum Deos numerando, retulisse de ea re ad Senatum, et Patribus Conscriptis repugnantibus, in sententia tamen ipsum permansisse, ac minatum esse capitis periculum illis, qui Christianos accusare auderent. « Tiberius, ait Tertullianus Apolog. c. 5, . . . annunciata sibi ex Syria Palaestina, quae illic veritatem istius divinitatis revelarant, detulit ad Senatum cum praerogativa suffragii sui. Senatus quia non in se probaverat, respuit, Caesar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum. » Post Tertullianum Eusebius H. E. l. 2, c. 2; Hieronymus in Chronico Eusebii ad an. 23 Tiberii; Orosius l. 7 Histor., aliique veteres, eadem de Tiberio narrarunt. Non instituam hic quaestionem de facti, quod Tertullianus ceterique referunt, veritate. Hoc unum contendo, ex his quae commemoravimus, apparere, veteres scriptores Christianos plures, eosdemque gravissimos existimasse, Tiberium non modo non persequutum esse Christianos, verum etiam iis certe inimicum non fuisse.

Nihil est quod hoc loco de Caio Caligula dicamus: eum enim adversus Christianos nihil conatum esse exploratum est. Ad Claudium quod spectat, fuerunt qui suspicati sint ab eo Christianos eiectos ex urbe fuisse. Id illi collegerunt ex Suetonii verbis in Claudii vita c. 25, ubi ait: « Iudaeos, impulsore Chresto, assidue tumultuantes Roma expulit. » Nam arbitrati sunt, Iudaeos et Christianos inter se de Christo dissidentes a Claudio ex urbe pulsos esse, Suetonium vero rerum Christianorum imperitia deceptum, Iudaeos cum Christianis confudisse, ac pro Christo nomen Chresti posuisse. Sed contraria sententia propugnata quoque est, Chrestum a Suetonio memoratum Iudaeum hominem fuisse longe a Christo diversum, et turbulentum illum ac factiosum, qui seditionibus in urbe commotis, Claudium compulerit ut Iudaeos Roma eiiceret. Cum autem ex eiusdem Suetonii testimonio in vita Neronis intelligatur, eum Christianos a Iudaeis praeclare distinxisse, eosque proprio Religionis, quam profitebantur, nomine Christianos appellasse, grave inde nascitur argumentum, quare verba superius allata, in quibus Iudaeorum tantum mentionem Suetonius facit, ad Christum et Christianos pertinere censenda non sint. Legi potest inter ceteros de ea re Paulli Christiani Hilscherii dissertatio *de Chresto Svetonii*. Quidquid vero de hac controversia sit, et licet Iudaeorum nomine Christianos etiam intelligamus natione Iudaeos, semper illud verum erit, hos homines non Religionis, sed turbarum in urbe commotarum causa, Roma a Claudio pulsos esse, ac propterea dici non posse, religionis nomine ab Imperatore exilii poena affectos fuisse.

Possumus ergo iure cum Tertuliano affirmare, Neronis crudelitat*dedicatam* condemnationem Christianorum fuisse, hoc est, eius acerbissima crudelitate, ingenioque funesto factum esse, ut tum primum edicto Principis Romani vexatio Christianorum decreta sit.

Anno aerae vulgaris 64 ea persequutio incepit. Cum enim eo anno Nero urbem incendisset, vel saltem de ea re Romani valde suspicarentur, omnium odium in se concitavit. Id cum ille intelligeret, nihil praetermisit eorum, quae conducere posse arbitrabatur ad hanc invidiam declinandam, et populi benevolentiam sibi conciliandam. Cum vero sentiret nihil se proficere, decrevit in Christianos tanti huius criminis infamiam convertere, quos ethnicis invisos esse non ignorabat. Nam cum percrebuisset opinio, ab omni quidem veri similitudine aliena, Christianos homines scelestissimos esse, et incredibili odio adversus genus humanum inflammatos, facile est intelligere, in magnam invidiam Christianos apud ethnicos adductos esse. Quare Nero

existimans, ethnicos sibi in animum inducturos, Christianos qui tanto ceteros homines odio prosequi dicebantur, urbem omnium principem incendere conatos esse, in eos, veluti in urbani incendii ac odii erga genus humanum reos, severissimas leges tulit. Comprehensi igitur magno numero, cum constantes essent in Christianae religionis professione, crudelissimis suppliciis affecti, ac necati sunt. Narrantur haec a Cornelio Tacito lib. 15 annal. cap. 44. Neque vero existimandum est, tantam hanc Christianorum calamitatem urbis limitibus circumscriptam fuisse; certum enim esse debet, in universi Imperii Romani provinciis contra Christianos saevitum esse. Permagna prorsus Christianorum multitudo in hac persequutione vexata, et extremo supplicio affecta est. Illud commemorabo, Tacitum, hominem ethnicum, et gravem imprimis scriptorem, tradidisse, ingentem in sola Urbe Christianorum copiam morte mulctatam esse.

Non placuit Henrico Dodwello in dissertatione XI Cyprianica certa haec de Neroniana persequutione sententia, quam tradidimus. Si enim illi fidem habere velimus, illa calamitas, quam Neronis scelere Christiani passi sunt, inter urbis moenia se continuit. Neque mirum hoc videri poterit, modo consideretur, Dodwellum in ea dissertatione sibi demonstrandum proposuisse, non solum multo minorem, quam vulgo existimetur, sed prorsus exiguum Martyrum numerum fuisse, qui primis tribus Ecclesiae saeculis, religionis causa, de medio sublati sunt. Dodwelli de Martyrum paucitate sententiam sequuti sunt Ioannes Clericus in Historia Ecclesiastica saeculi I; Ioachim Langius in Hist. Eccl. Novi Test.; Samuel Basnagius in annalibus politico-Ecclesiasticis, et manifestus Christianae Religionis hostis Voltairius, atque hic eo animo, ut Religionem irrideret ac aspernaretur. Hanc vero opinionem aperte falsam esse, et cum illorum temporum historia omnino pugnantem, demonstrarunt praeter ceteros, quos Walchius memorat in hist. saec. I, cap. 4, §. 9, Theodoricus Ruinartius in praefatione generali ad acta Martyrum; Thomas M. Mamachius operis iam citati t. I, lib. 2, cap. 8, et Franciscus M. Luchinius in praefatione ad acta Martyrum Ruinartii, quae italice ipse reddidit pag. 12 et seq. Id igitur et nos agamus, et breviter ostendamus, quantopere Dodwellus, ceterique quos indicavimus, decipiantur, cum Neronianam persequutionem inter urbis moenia se continuisse contendunt.

Negat Dodwellus, quae de ingenti Christianorum numero a Nerone necatorum accepimus a veteribus, intelligi generatim de vexatione debere, ab eo in universo Imperio Romano contra Christianos excitata: contendit autem ea calamitate perculsos fuisse tantummodo Christianos in urbe commorantes, quos Imperator tamquam reos accusavit illius incendii, quo universa urbs conflagraverat. « In eos, ait Dodwellus, qui Roma aberant, nulla erat, vel specie tenus, verisimilis ratio, cur intentaretur urbis incendium. » Quae si vera sunt, et universim Christiani considerentur, ac sermo de iis sit, qui Roma aberant, existimat Dodwellus falso affirmari, eos ingenti numero vexatos fuisse.

Verum si inter certa monumenta referri posset ea inscriptio, quam in Lusitania repertam aiunt, quamque Gruterus pag. 283, n. 9 refert, profecto ea gravissima esset ad Dodwellum confutandum. Haec sunt memoratae inscriptionis verba: « Neroni Cl. Caes., Aug. Pont. Max. Ob provinciam latronibus, et his, qui novam generi humano superstitionem inculcabant, purgatam. » Iam vero legenti inscriptionem ipsam pateret, in Lusitania quoque vexatos ita a Nerone Christianos fuisse, ut Ethnici, ob provinciam ab iis purgatam grati animi monumentum illi posuerint. Ex eo autem facile esset effice-

re, Dodwellum ceterosque falli cum commotam a Nerone persequutionem in Romanos tantummodo Christianos excitatam fuisse arbitrantur. Sed quoniam de huius inscriptionis veritate dubitatur, argumentum, quod ex ea depromitur, non adhibebo, atque alia potius adducam, quae ad rem demonstrandam idonea sunt.

Afferam igitur primo loco Tacitum, atque ex iis, quae ille Annalium lib. 15 cap. 44 habet, apparebit, Neronem non in urbanos dumtaxat, sed in universos omnino Christianos imperio suo subiectos saevisse. « Non ope humana, ait eo loco Tacitus, non largitionibus principis, aut Deum placamentis decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quaesitissimis poenis affecit, quos per flagitia invisos, vulgus Christianos appellabat. Auctor nominis eius Christus, qui, Tiberio imperante, per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat. Repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo per Iudaeam originem eius mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt, celebranturque. Igitur primo correpti qui fatebantur, deinde indicio, eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum edebat, habitu aurigae permistus plebi, vel curriculo insistens. Unde, quamquam adversus sontes, et novissima exempla meritos miseratio oriebatur, tamquam non utilitate publica, sed in saevitiam unius absumerentur. » Apparet ex his quaenam tantae huic, tamque acerbae vexationi causae afferrentur. Scilicet exitiale illud odium, quo in omne genus humanum animati dicebantur Christiani, et incendium, quod in urbe fuerat excitatum. Ex his vero manifeste sequitur, Neronis decreta de Christianis vexandis non Romanos tantummodo Christianos respicere debuisse, sed omnes huius religionis imperio suo subiectos homines. Iussa enim a Nerone contra Christianos lata duo ista continuisse inde colligitur, scilicet, eos poenis subiici tum ob odium erga genus humanum, tum ob incendium in urbe excitatum. Tacitus vero affirmat Christianos magno numero vexatos, *haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis convictos.* Accusatio autem haec de odio contra genus humanum, et poenae ob hanc calumniam decretae, totius Imperii Christianos comprehendebant.

At docere omnino possumus, revera Neronem iussisse, ut Christiani in universo Imperio vexarentur. Id ostenditur allato Plinii Iunioris Bithyniae Pro-Praetoris ad Traianum imperatorem epistolae loco lib. 10, ep. 97, et Traiani ad Plinium responsione. « Cognitionibus de Christianis, ait Plinius, interfui numquam; ideo nescio quid, et quatenus, aut puniri soleat, aut quaeri. Nec mediocriter haesitavi, sitne aliquod discrimen aetatum, et quamlibet teneri, nihil a robustioribus differant: detur poenitentiae venia; an ei qui omnino Christianus fuit, desiisse non prosit; nomen ipsum, etiamsi flagitiis careat, an flagitia cohaerentia nomini puniantur. Interim in iis, qui ad me tamquam Christiani deferebantur, hunc sum sequutus modum. Interrogavi, ipsos, an essent Christiani. Confitentes, iterum ac tertio interrogavi, supplicium minatus: perseverantes duci iussi. Neque enim dubitabam, qualecumque esset, quod faterentur, partinaciam certe, et inflexibilem obstinationem debere puniri. » His vero Imperator respondit: « Actum quem debuisti, mi Secunde, in excutiendis causis eorum, qui Christiani ad te delati fuerant, sequutus es...

*

Conquirendi non sunt; si deferantur et arguantur, puniendi sunt; ita tamen, ut qui negaverit se Christianum esse, idque reipsa manifestum fecerit... veniam ex poenitentia impetret. »

Habemus ex his, quae attulimus, cum Plinius iunior Bithyniae Propraetor esset, magnam Christianorum multitudinem Religionis causa in iudicium vocatam fuisse; multos ex iis extremo supplicio damnatos esse; Plinium tamen Imperatorem rogasse, ut certum modum acciperet, quo in Christianis iudicandis uti deberet; Traianum Plinii agendi rationem probasse, ac decrevisse, in eos Christianos animadverti non debere, qui a nemine accusarentur; in eos vero quaestionem esse instituendam, quorum nomen ab aliquo delatum fuisset. Intelligimus autem, non modo in Provincia Bithynia, sed etiam in ceteris Imperii Romani provinciis tum temporis ex lege aliqua adversus Christianos lata agi consuevisse. Nam neque Plinius, neque Traianus ea fecissent, quae vidimus, nisi lex ea de re lata in Bithynia obtinuisset. Neque lex, quae in Bithynia adversus Christianos servabatur, ea ceteris provinciis communis non erat. Eadem enim erat Christianorum quibuslibet in provinciis morantium causa, ac verba, quibus Plinius utitur, *cognitionibus adversus Christianos interfui numquam,* aperte indicant legitimum adversus Christianos ac solemne iudicium, cuius habendi ratio in Imperio Romano communis esse debuerit.

Verum leges, quibus Plinii ac Traiani aetate contra Christianos agebatur, Neronis leges omnino fuisse ostenditur. Ex iis enim, quae diximus, certum est, lege aliqua, Traiano Imperatore, quaestiones adversus Christianos institutas fuisse in provinciis: ea autem lex neque vetus aliqua fuisse censenda est Romanae Reip. lex contra externas Religiones lata, neque a Domitiano, aut a Traiano ipso promulgata existimari potest. Sequitur ergo ut lex, qua a Plinio iuniore, Traiano imperante, contra Christianos agebatur, Neroni accepta referri debeat, quae post eius mortem abrogata non sit; ac ideirco patet, Neronem, cuius crudelitate id decretum fuerit, quod ea lege continebatur, non in urbe solum, sed in universi Imperii Romani provinciis Christianos vexasse.

Habetur autem id demonstrandi ratio. Ad veteres enim Romanae Reip. leges quod attinet, licet iis receptum esset, ne quis externas religiones Senatu inconsulto susciperet, « Separatim, ait Tullius l. 2 de legibus cap. 8, nemo habessit Deos: neve novos, sed ne advenas, nisi publice adscitos privatim colunto: » constat tamen capitis poenam numquam constitutam fuisse iis, qui externas religiones sua sponte susciperent: et quamvis Iulius Paulus Iurisconsultus sentent. l. 5, tit. 21 de vaticinationibus et mathematicis, lege 2, leges Romanas explicans asseruerit: « Qui novas, et non vel ratione incognitas religiones induxerit, ex quibus animi hominum moventur, honestiores deportantur, humiliores capite plectuntur; » inde tamen nullum contra sententiam istam duci argumentum potest. Constat enim, eum non vetustioris aetatis, sed temporis, quo ipse vixit, rationem habuisse. Vixit autem Iulius Paulus Alexandro Severo imperatore, quo certe tempore iam leges latae fuerant, quibus capitis damnabantur, qui novas Religiones, praecipue vero Christianam, inducere conarentur.

Neque potest existimari, Plinium ex Domitiani legibus in Christianos latis agere adversus eos, et damnare illos voluisse, cum eae leges vel ab ipso Domitiano, ut Tertullianus putat, vel a Nerva aut a Senatu, ut Lucio Caecilio et Eusebio videtur, abrogatae fuerint. Denique nulla lex a Traiano lata fuit, qua contra Christianos vexationem decerneret, ut licet sub eius imperio permulti Christiani Religionis causa necati sint;

tamen Tertullianus, aliique veteres Christiani scriptores negaverint, eum inter persequutores esse numerandum. Exsistit ex his, leges, ex quibus Plinius Christianos iudicabat, a Nerone latas fuisse, atque idcirco Neronem in universo Imperio Christianos persequutum esse.

Sed non desunt scriptores, qui diserte tradant, Christianos ubique a Nerone vexatos esse. Suetonius quidem in Neronis vita cap. 16 recensens eas leges ab illo latas, quas Rei publicae utilissimas fuisse arbitrabatur, illam etiam numerat, qua Christiani vexati sunt. « Multa sub eo, ait Suetonius, et animadversa severe, et coercita, nec minus instituta. Adhibitus sumptibus modus, publicae coenae ad sportulas redactae . . . afflicti suppliciis Christiani genus hominum superstitionis novae ac maleficae: vetiti quadrigariorum lusus.» Tertullianus vero Apologetici cap. 4 et 5, luculentius fortasse ea de re loquitur. « Ut de origine, inquit, retractemus, huiusmodi legum .... consulite commentarios vestros; illic reperietis, primum Neronem in hanc sectam tunc maxime orientem Caesariano gladio ferocisse... Tentaverat et Domitianus, portio Neronis de crudelitate, sed quia et homo facile coeptum repressit, restitutis etiam, quos relegaverat. Tales semper nobis insequutores, iniusti, impii, turpes, quos et ipsi damnare consuestis, et a quibus damnatos restituere soliti estis... Quales ergo leges istae, quas adversus nos soli exercent impii, iniusti, turpes, truces, vani, dementes; quas Traianus ex parte frustratus est, vetando inquiri Christianos, etc.»

His addemus Lucii Caecilii verba ineunte saeculo IV scriptoris, qui auctor habetur libri *de mortibus persequutorum*, qui Lactantio tribui solet. Is cap. 2 haec inquit: « Inde discipuli, qui tunc erant undecim, assumptis in locum Iudae proditoris Matthia et Paullo, dispersi sunt per omnem terram ad Evangelium praedicandum, sicut illis magister Dominus imperaverat, et per annos 25 usque ad principium Neronis imperii, per omnes provincias et civitates Ecclesiae fundamenta miserunt. Cumque iam Nero imperaret, Petrus Romam advenit, et editis quibusdam miraculis, quae virtute ipsius Dei data sibi ab eo potestate faciebat, convertit multos ad iustitiam, Deoque templum fidele et stabile collocavit. Qua re ad Neronem delata, cum animadverteret non modo Romae, sed ubique quotidie magnam multitudinem deficere a cultu idolorum, et ad religionem novam, damnata vetustate, transire; ut erat exsecrabilis ac nocens tyrannus, prosilivit ad excidendum caeleste templum, delendamque iustitiam, et primus omnium persequutus Dei servos Petrum cruci affixit, et Paulum interfecit. »

Non est necesse post haec alia plura testimonia idem evincentia, ex. gr. Eusebii Caesareensis, Sulpicii Severi, Pauli Orosii afferre. Satis enim perspicue ex loquendi ratione a Tacito et Plinio adhibita eos tradidisse demonstratur, calamitatem, qua Neronis iussu Christiani perculsi sunt, non modo Romae, sed per Imperii provincias etiam eos affecisse. Suetonius autem, et multo clarius in Apologetico Tertullianus, atque auctor libri *de mortibus persequutorum* affirmant, Neronis leges ea de re omnes Imperii provincias comprehendisse.

CAPUT V.

DE PERSEQUUTIONE A DOMITIANO IN CHRISTIANOS COMMOTA.

Altera gravissima calamitas, quam Christiani decreto Imperatoris Romani pertulerunt, fuit persequutio a Domitiano excitata, qui a Tertulliano in apologetico cap. 5 appellatur *portio Neronis de crudelitate*. Hic autem Imperator cum per plures annos post susceptum anno aerae vulgaris 81 imperium, abstinuisset ab indicenda vexatione Christianorum, tandem vel sub exitum anni 93, vel ineunte 94, tum crudeli ingenio suo, tum consiliis scelestorum hominum adductus, leges contra eos crudelitate plenas tulit: id vero cum fecisset, ubique statim per omnes Imperii provincias Christiani vexati sunt. Fuit vero prorsus diuturna huius calamitatis perduratio, cum vel usque ad vitae finem in Christiana Religione vexanda Domitianus perseveraverit; vel si, eo vivente, persequutio cessasse censenda est, id non evenerit nisi paullo ante eius mortem. Colligitur autem ex monumentis, quae de hac re habemus, persequutione durante, non exilio tantum, deportatione, bonorum spoliatione, aliisque eiusmodi poenis, sed extremo supplicio, et morte crudeliter illata fuisse in Christianos animadversum.

De hac persequutione agens in memorata superius dissertatione XI Cyprianica Dodwellus, ut Martyrum numerum imminuat, contendit, eam minime diuturnam, ac minime cruentam fuisse. Refellunt hanc Dodwelli sententiam scriptores, quorum mentionem fecimus cum de Neronis persequutione pertractavimus. Itaque brevi nunc memorata Dodwelli sententia refutanda est.

Non potest autem primo loco non inconstantiae redargui Dodwellus, qui probabile putet quod Tertullianus narrat, Ioannem Apostolum, in fervens oleum Domitiani iussu coniectum, et ex eo divinitus liberatum esse, negandum autem arbitretur, eam vexationem cruentam fuisse. Certe tanta haec contra Ioannem crudelitas, tantum supplicium, a quo divinitus servatum illum esse Tertullianus tradit, ac Ioannes Laurentius Moshemius in epistola ad Augustum Heumannum, gravibus rationibus adductis, ostendit nihil esse cur Tertulliano haec narranti fides non habeatur, argumento perspicuo esse potest, revera ad caedes Domitianum venisse. Illud potius contendam, vetustissimos scriptores aperte litteris prodidisse, Domitiano imperatore, plures Christianos, religionis causa, de medio sublatos esse. Commemorabo Dionem Cassium qui in historia sua de Domitiano agens ait: « Eodem anno Domitianus, cum alios multos, tum vero Flavium Clementem etsi is consobrinus eius erat, ac Flaviam Domitillam et ipsam Domitiani consanguineam uxorem habebat, mortem affecit, illato ambobus crimine impietatis in Deos, quo crimine et plures alii, qui ad mores Iudaeorum aberraverant, damnati sunt, quorum pars occisa est, pars spoliata facultatibus. Domitilla tantum in Padetariam relegata est, Glabrionem quoque, qui cum Traiano magistratum gesserat, accusatum, cum de aliis, tum de illis, ob quae plerique deferebantur, interfici iussit. » His Brutius consonat ethnicus scriptor, qui medio circiter saeculo secundo historiam litteris commendavit. Nam quemadmodum habemus ex verbis, quae ex eo refert Eusebius in Chronico, *plurimi Christiani sub Domitiano fecerunt martyrium*.

Praeterea Clemens Romanus de Domitianea loquens persequutione, in epistola I ad Corinthios « His viris, inquit, qui divinam vitam duxerunt, ingens aggregata est multitudo electorum, qui multas contu-

melias, multaque tormenta propter aemulationem passi, pulcherrimo apud nos exemplo exstiterunt. Propter aemulationem vexatae mulieres Danaides et Dirce, cum gravia et nefanda supplicia sustinuissent, ad constantem fidei cursum pervenerunt, et corpore debiles, nobile praemium acceperunt. » Possent his quae attulimus alia etiam nec minus perspicua adiungi testimonia. At ea, quae recitavimus, luculenter efficiunt persequutionem Domitianeam cruentam fuisse. De Brutii enim testimonio non est quod laboremus; nam diserte tradit, magnum Christianorum numerum a Domitiano Religionis causa fuisse sublatum, Dionis autem locus est eiusmodi, ut hoc ipsum omnino demonstret. Nam plures ii homines qui impietatis, et rituum iudaicorum causa, a Domitiano interfecti a Dione dicuntur, non fuerunt nisi Christiani: praeterquam quod enim Romani perpetuo abhorruerunt a Iudaeis religionis causa vexandis, percrebuerat apud eos illa aetate ut Christiani Iudaeorum nomine appellarentur, et impietatis ac atheismi accusarentur.

Constat vero Flavium Clementem et Flaviam Domitillam, quos Dio inter eos recenset, qui impietatis causa accusati sunt, ob Christianam religionem a Domitiano fuisse vexatos. Denique ingens illa hominum multitudo, quam Clemens Romanus commemorat vexatam dudum caesamque fuisse, magnus ille Martyrum numerus fuit, qui ingruente Domitiani persequutione, eas calamitates toleravit, cum Clemens ipse Romanus, primam illam ad Corinthios epistolam scripserit, simul ac, Domitiano interfecto, et Nerva in eius locum suffecto, pacem ecclesia recuperavit.

His autem tribus scriptoribus, quorum postremus in urbe eo tempore vivebat, quo Domitianus Christianos vexavit, ceteri duo Ethnici erant, et non multo post Domitiani aetatem vixerunt, asserentibus cruentam omnino illam persequutionem fuisse, nisi historiam universam pervertere funditus velimus, fidem habere omnino debemus. Concludimus ergo Domitianum recensendum esse inter acerbissimos religionis nostrae vexatores, ac iure de eius crudelitate conquestos veteres scriptores Christianos fuisse, cum aliis in locis pluribus, tum in inscriptione, quae Martyri Gaudentio posita est, quamque Aringhus l. 3 Romae subterraneae c. 22 p. 340 et Mamachius Orig. et Antiq. Christianorum t. I, l. 2, p. 415 et 421 de Domitiano intelligendam censent, quaeque sic habet:

Sic praemia servas Vespasiane dire,
Civitas ubi gloriae tuae autori
Praemiatus es morte: Gaudenti laetare.
Promisit iste; dat Christus omnia tibi,
Qui alium paravit theatrum in coelo.

Ostendamus nunc quam falso etiam illud affirmetur, commotam a Domitiano vexationem non diuturnam fuisse. Dodwellus quidem arbitratur vix ad unius anni spatium illam fuisse protractam: at probari omnino potest, eam integrum biennium excessisse. Nam quod adducitur ex Lucio Caecilio c. 3 lib. *de mortibus persequutorum,* non ita est intelligendum, quasi ibi referatur Domitianum paullo postquam nostros insectari coepit, interfectum fuisse; sed accipi debet de temporis spatio, quod fluxit ex commotae vexationis exordio ad eius obitum, quod breve fuit, si comparetur cum temporis diuturnitate, qua ille imperator fuerat antequam Christianos persequeretur. «Post hunc (Neronem) interiectis aliquot annis, alter non minor tyrannus ortus est qui cum exerceret iniustam dominationem, subiectorum tamen cervicibus incubavit quam diutissime, tutusque regnavit, donec impias manus adversus Dominum tenderet. Postquam vero ad persequendum iustum populum instinctu daemonum incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum, luit poenas. » Iam vero iure poterat affirmari, si comparetur tempus, quod lapsum est post per-

sequutionem a Domitiano excitatam cum tempore, quo ille rerum potitus est, antequam in Christianos tanta crudelitate fureret, illud omnino exiguum fuisse. Nam Tito Domitianus successit anno Christi 81, die 13 Septembris. Eusebius autem in Chronico anno 93 vexationis ab eo commotae initium assignat, idemque statuit H. E. l. 3, c. 17. Auctor autem Chronici Paschalis ex Brutii historia refert multos Christianos anno XIV Domitiani martyrium fecisse; et Hieronymus eodem anno commemorat in fervens oleum Ioannem Romae a Domitiano coniectum fuisse. Domitianus igitur qui anno 81 imperium susceperat, quique anno 96 die 18 Septembris interfectus est, brevi vixisse dici potest post Christianae persequutionis initium, si ratio habeatur temporis diuturni quo ante imperaverat, non autem generatim ita brevi vixisse, ut haec ab eo Christianis creata calamitas parvum temporis spatium perduraverit.

Neque ex eo quod Brutius apud Eusebium H. E. l. 3, c. 18 referat, magno numero Christianos anno 15 Domitiani qui a die 13 Septembris anni 95 exorditur, vexatos fuisse, inde sequitur, quod Dodwellus contendit, eo primum anno a Domitiano Christianos afflictos esse. Nam quemadmodum apparet ex iis, quae superius recensuimus, multo prius imperator nostros vexare coeperat, ac quae memorato Eusebii loco vel alibi apud veteres traduntur de eiusdem anno 15, nihil aliud poterunt fortasse probare, nisi Domitianum, qui iamdiu Christianos persequebatur, et quo imperatore, anno 14 multi Christiani necati fuerunt; anno deinde imperii sui decimo quinto, crudelius et acerbius religionem nostram persequutum esse.

Ceterum haec vexatio, vel usque ad Domitiani interitum perduravit, vel paullo ante desiit, quam ille interficeretur. Domitianum ipsum edicta in Christianos lata revocasse referunt Tertullianus Apolog. c. 5, Hegesippus apud Eusebium H. E. l. 3 c. 20. Contra vero auctor libri de mortibus persequutorum c. 3 non ab eo, sed a Nerva, et a Senatu post eius mortem, rescissa eius acta, et latas leges in Christianos revocatas narrat, cui consentire videtur Iuvenalis satyra IV, qui habet Domitianum post excitatam contra Christianos vexationem quamdiu vixit, eorundem vexandorum finem non fecisse. Haec autem horum scriptorum pugna argumento esse debet, vel numquam revera a Domitiano ipso has leges fuisse revocatas, vel si ad id consilii ineundum ille umquam adductus est, hoc sub vitae finem illum fecisse, ut scriptores quos indicavimus, haec revocatio latere potuerit. Illud igitur omnino sequitur, vexationem ipsam integrum biennium excessisse, ac falsum prorsus esse quod contendit Dodwellus, vix unius anni spatio perdurasse.

Addam id, quod Walchius habet in Hist. saec. I, cap. 4, sect. 2 *de persequutionibus*. « Quis sibi persuadeat repressisse saevitiam suam, et Christianos omnibus exosos ab exsilio revocasse Domitianum, imperatorem illum, cuius crudelitatem Plinius, Svetonius, Dio, Tacitus ita descripserunt, ut vix credi possit? Nullus illorum, qui vitam et gesta eius memoriae prodiderunt, refert, eum alios restituisse. Quis igitur credat quod in Christianos tam benignus, tam clemens exstiterit? Immo si talis fuit, cur Christiani scriptores, qui post Tertullianum scripserunt, nihil de favore hoc in gentem suam memorant, cum, si quod commodum Christianis a gentibus profanis accessit, id magnopere praedicarent? Cur scriptores qui apologias composuerunt, ab eo non argumentum innocentiae sumpserunt? Rationes has merito recenset, ac Dodwello opponit Christophorus Cellarius dissert. academic. p. 432, ita, ut simul recte observet, Hegesippi auctoritatem, ad quem Dodwellus provocat, ad probationem mutatae voluntatis cohibitaeque saevitiae Domitiani haud valere. »

CAPUT VI.

DE DIVI PETRI APOSTOLORUM PRINCIPIS ROMAM ADVENTU.

Notissima sunt Leonis Magni verba Ecclesiae Romanae gratulantis ob Divi Petri Apostolorum Principis Romanum adventum, et conditum ab eo gestumque Romanum Episcopatum. Id quidem non sine divino consilio evenisse sapientissimus ille ecclesiae doctor affirmat, ut Romam Petrus se conferret. « Ad arcem, in» quit, Romani destinatur Imperii... » quo divinis ordinationibus illum » anteibat honor potestatis, et gloria » passionis. » Serm. I de SS. Apostolis Petro et Paullo. Praeterea summam Urbis et Ecclesiae nostrae gloriam inde derivat, quod « per sa» cram B. Petri sedem caput orbis » effecta, latius praesideret religio» ne divina, quam dominatione terrena. » Factum enim inde est, ut Romanus Pontifex Divo Petro succedens, summum in universam ecclesiam iurisdictionis haberet principatum, atque in Romani Pontificis persona ille honoretur atque intelligatur, cuius dignitas in herede non deficit.

Iam vero inter praecipua Historiae Ecclesiasticae capita illud certe debet recenseri, ut Romam Petrum venisse episcopatum Romanum instituisse ac gessisse demonstretur. Ad imminuendam enim Romanae Ecclesiae dignitatem, atque ad denegandum, Petri potestatem iure successionis in Romanos Pontifices manasse, Ecclesiae Catholicae inimici, tum Romanum Petri iter, tum praesertim episcopatum Romanum ab eo gestum inficiati sunt. Magnus posset scriptorum numerus percenseri, qui alterutrum hoc, verissimumque factum denegaverunt; quemadmodum magna adesset copia virorum doctissimorum, qui utriusque rei veritatem invicte demonstrarunt. Omnium loco commemorabo Thomam Mariam Mamachium t. 5 originum et antiquitatum Christianarum lib. 4 c. 4 §. 1 et c. 5 §. 1, qui eorum mentionem facit, Franciscum Blanchinium in notis ad Anastasii Bibliothecarii vitas Romanorum Pontificum, et Petrum Franciscum Fogginium in opere de Romano Divi Petri itinere et episcopatu.

Facti veritas hoc habet, post Christi in caelum ascensum, Simeonem Ionae, seu Ioannis Filium, cui Dominus Petri nomen tribuerat, multis Iudaeae, Galilaeae, ac Samariae oppidis peragratis, anno aerae vulgaris trigesimo sexto Antiochiam in Syria se contulisse, eamque ecclesiam, veluti episcopum sexennio administrasse. Cum vero e Syria profectus esset, Evodio sibi in Episcopatu Antiocheno suffecto, anno circiter 42 aerae vulgaris Romam venisse, in qua urbe Religionem Christianam statuerit, et Episcopalem perpetuam sedem sibi constituerit: Roma deinde nonnullos post annos discessit, et Hierosolymam reversus concilio Apostolorum Hierosolymitano praefuit. Rediit in posterum Romam Nerone regnante. A scelestissimo autem tyranno teterrimam persequutionem contra Christianos exercente, anno aerae vulgaris 66, 3 calendas Iulias, una cum Divo Paullo Gentium Apostolo interfectus est, cum de Religione in hac urbe amplificanda, uterque summa virtute laboraret. Annus aerae vulgaris 42 ille est, ex quo Eusebius Caesareensis in Chronico viginti quinque annos numerat, quibus Divus Petrus Romanum Pontificatum gesserit. Apostolorum Principem anno revera 66 aerae vulgaris martyrio functum esse, eruditissimi viri evincunt.

Quemadmodum superius proposuimus, ostendendum a nobis est, vere Petrum Romam venisse, et episcopatum Romanum, quem instituerat, gessisse. Primo igitur loco de eius-

dem ad urbem adventu, tum de gesto Episcopatu Romano loquemur.

Itaque ut Apostolorum Principem Romam venisse demonstretur, adest Scriptorum aetati eius vel aequalium, vel proximorum auctoritas, adest manifesta totius orbis perpetua persuasio. Quae si ad confirmandam facti huius veritatem idonea non sunt, non facile intelligetur, quibus monumentis quaelibet antiquitatis facta demonstrari possint. Quanam vero ratione, non modo in omnibus Romanae Ecclesiae originibus, sed etiam apud omnia cuiusque aetatis monumenta, tamquam exploratum constitui potuisset, Petrum Romam venisse, nisi publica, atque omnibus nota facti celebritas, id extra omnem penitus controversiam constituisset?

Sed perspicue id, diserteque testantur aequales, proximique scriptores. Potest primo loco Clementis Romani, qui Petri ipsius auditor fuit, testimonium afferri. Is in epistola, quam ad Corinthios post Domitianeam persequutionem sedatam scripsit, commemorans res gestas a Christianis martyrio Romae perfunctis, Petri et Paulli mentionem fecit, ut ostenderet quibus institutoribus Ecclesia ista gloriaretur. « Accipiamus, inquit n. 5 et 6, prae oculis nostris bonos Apostolos. Petrus ob iniquam aemulationem, non unum, aut alterum sed multos sustinuit labores, atque ita Martyr effectus discessit ad debitum gloriae locum. Propter aemulationem Paullus patientiae praemium obtinuit . . . . et ad occidentis terminum veniens, et sub principibus martyrium passus ita e mundo migravit . . . . His viris, qui divinam vitam duxerunt, aggregata est ingens electorum multitudo, qui multas contumelias, multaque tormenta propter aemulationem passi, exemplo pulcherrimo inter nos fuerunt. » S. Ignatius Martyr, et Episcopus Antiochenus, qui eadem, qua Clemens aetate vixit, et cum Petro ac Ioanne Apostolis egisse fertur, in epistola ad Romanos ita loquitur, ut populo Romano Petri et Paulli Romam adventum innotuisse appareat.

Quae scriptores Divi Petri proximi scripserunt, idem probant. Recenseri inter eos potest Papias Hierapolitanus Episcopus, qui licet plures annos saeculo II vixit, tamen vel Ioannis Apostoli, vel alterius Ioannis Apostolis aetati aequalis auditor fuit apud Eusebium H. E. l. 2 c. 15 memoriae prodidit, Marcum in evangelium suum intulisse, quae a Petro Romae audiverat, et priorem epistolam a Petro in urbe scriptam esse, quam urbem Babylonis nomine appellaverit. Huic adiungendus est Irenaeus Lugdunensis Episcopus, Polycarpi Apostolorum discipuli auditor, qui ad urbem quoque venit. Hic lib. 3 adversus haereses c. 1, « Quoniam, inquit, valde longum est, in hoc tali volumine, omnium Ecclesiarum numerare successiones; maximae et antiquissimae, et omnibus cognitae, a gloriosissimis duobus Apostolis Petro et Paullo Romae fundatae, et constitutae Ecclesiae, eam, quam habet ab Apostolis traditionem, et annunciatam hominibus fidem, per successionem Episcoporum pervenientem usque ad nos, indicantes confundimus omnes» et paullo post addit: « Matthaeus inter Hebraeos propria ipsorum lingua opus edidit Evangelii, Petro et Paullo Romae evangelizantibus, et constituentibus Ecclesiam, et post eius editionem Marcus discipulus, et interpres Petri, et ipse quae a Petro praedicabantur, scripto nobis tradidit.»

Dionysius Corinthiorum Episcopus apud Eusebium lib. 2 c. 25, « Ambo illi, inquit, Petrus et Paullus in urbem nostram Corinthum ingressi, sparso Evangelicae doctrinae semine nos instituerunt, et in Italiam similiter profecti, cum vos (Romanos) perinde instituissent, eodem tempore martyrio functi sunt.» Fortasse luculentius hac de re est Caii Romanae Ecclesiae Presbyteri testimonium hominis scilicet, qui II desinente Ecclesiae saeculo, et III ineunte vixit.

Is igitur in libro adversus Proculum montanistam haec asseruit, quae Eusebius H. E. l. 2, c. 15 refert: «Ego vero Apostolorum tropaea possum ostendere. Nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem viam pergere libet, occurrent tibi tropaea eorum, qui Ecclesiam illam fundaverunt.» Sed Tertulliani quoque verba afferenda sunt lib. de praescriptionibus cap. 26. «Age iam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuae: percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsae adhuc Cathedrae Apostolorum suis locis praesident, apud quas ipsae authenticae litterae eorum recitantur, sonantes vocem, et repraesentantes faciem uniuscuiusque. Proxima est tibi Achaia, habes Corinthum: si non longe es a Macedonia, habes Philippos, habes Thessalonicenses: si potes in Asiam tendere, habes Ephesum: si autem Italiae adiaces, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas praesto est. Ista quam felix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli suo sanguine profuderunt: ubi Petrus passioni Dominicae adaequatur, ubi Paullus Ioannis exitu coronatur; ubi Apostolus Ioannes posteaquam in oleum igneum demersus nihil passus est, in insulam relegatur.» Denique Origenes Alexandrinus, qui Romam Zephyrino Pontifice venit, apud Eusebium H. E. lib. 3, c. 1 ita de Petro habet: «Petrus, per Pontum, Galatiam, Bithyniam, Cappadociam, atque Asiam, Iudaeis, qui in dispersione erant praedicasse existimatur; qui Romam veniens cruci suffixus est capite deorsum demisso.»

Cum haec adeo sint perspicua scriptorum veterum testimonia, non est necesse Clementis Alexandrini, auctoris carminum contra Marcionem, Cypriani, aliorumque plurimum ad hanc ipsam rem probandam opportunissima loca afferre: quae enim adduximus ex scriptoribus desumpta, qui Petro vel aequales, vel proximi aetate fuerunt, eiusmodi sunt, ut nullum, vel in Romana vel in Graeca historia factum referri posse videatur, quod Petri Romam adventu certius ac exploratius debeat iudicari.

Facile est deinde intelligere quam leve sit, ad denegandam facti huius veritatem, ex silentio Lucae et Paulli argumentum deducere, ut passim fecerunt qui Romam venisse Petrum inficiati sunt. Quid enim valet negativum hoc argumentum, non dico ad evertendam, sed tantummodo ad imminuendam argumenti gravitatem, quod ex disertis parium et supparium scriptorum testimoniis desumitur? Profecto, si ex eo, quod Lucas in actis Apostolicis, vel Paullus in suis epistolis de Petri Romano itinere non loquatur, falsum illud esse affirmari posset, etiamsi scriptores, qui, vel eadem, qua Petrus, aetate, vel paullo post vixerunt, id aperte narrent, in magnum discrimen rerum omnium historia adduceretur.

Haec responsio, quae perpetuo valet ad excludendam vim argumenti negativi, quod contra positiva monumenta afferatur; eo gravior in rem nostram haberi debet, quod satis probabiles afferri causae possint ad explicandum, cur vel Lucas, vel Paullus de Petri ad urbem adventu non loquantur. Certe Lucas in actis Apostolicis, prout ex eo libro intelligitur, ea tantum de Petro narrare sibi proposuerat, quae ille in Iudaea ceterisque provinciis proximis gesserat. Quid mirum igitur, eum de Romano Petri itinere non loqui? Tacet Lucas, Petrum Antiochiam se contulisse; tacet Pontum, Galatiam, Cappadociam Petrum peragrasse; quorum alterum Paulus epistola ad Galat. c. 2 narrat, alterum traditum est a veteribus scriptoribus. De harum rerum tamen veritate, ob Lucae silentium, nemo dubitat. Quid est igitur, quod Petri Romanum iter innumeris veterum scriptorum testimoniis commendatum litteris, tantis vetustatis monumentis confirmatum, ob eiusdem auctoris silentium in controversiam vocetur?

Qua ratione argumentum ex Lucae silentio desumptum levissimum esse constat, eadem ratione possumus evincere, nullius roboris esse ad denegandum Petri Romam adventum, argumentum ex Paulli silentio petitum. Is quidem neque in epistola ad Romanos, neque in illis, quas Romae ad Philippenses, ad Colossenses, ad Ephesios, ad Philemonem, ad Hebraeos, ad Timotheum iterum scripsit, Petri mentionem fecit. Num inde tamen sequitur, Petrum Romam non venisse? Num silentii huius vis talis esse videri poterit, ut evertat quidquid nos ex paribus supparibusque scriptoribus attulimus ad confirmandum Romanum Petri iter, eaque alia plura, quae iis adiungi potuissent?

Praeterea quid prohibet, quominus nos huius omissionis causam afferamus Petri ab urbe digressum, cum epistolae illae scriptae sunt? Nam existimandum non est, Petrum, post quam Romam venit, ea in hac urbe moratum esse, ut inde numquam in posterum egressus sit. Fogginius certe et Mamachius, aliique, veteribus monumentis, et gravissimis coniecturis allatis ostenderunt, Apostolorum Principem, primum secundo Claudii Imperatoris anno, Romam venisse, ibi diu moratum esse, deinde ex eadem urbe discessisse, ad eamque iterum reversum esse Nerone Imperatore, octavo vel nono eiusdem imperii anno. Quid respondebunt igitur adversarii, si eas epistolas scriptas esse asseramus eo tempore, quod intercessit a Petri ab urbe discessu ad eius Romam reditum? Quid potest esse admiratione dignum, si, Petro Romae non morante, tum cum scripta est epistola ad Romanos, Paullus illum in eorum numero non nominaverit, quos salutavit, neque inter eos, quos Romae secum esse, in ceteris illis epistolis commemorat, Petrum appellaverit?

CAPUT VII.

DE ROMANO DIVI PETRI EPISCOPATU.

Divum Petrum apostolorum principem episcopatum Romanum instituisse, atque eum vere Romanae urbis episcopum fuisse, nunc demonstrandum est. Id autem tum veterum scriptorum testimoniis, tum Romanae Ecclesiae catalogorum auctoritate, seu monumentis ex Ecclesiae Romanae originibus depromptis facile demonstratur. Inter veteres scriptores afferri potest Caii Romanae Ecclesiae presbyteri testimonium. Is in libro, quem adversus Artemonem fertur scripsisse apud Eusebium H. E. l. 5, c. 28, de Victore Romano Pontifice loquens, «Tertius, inquit, ac decimus a Petro fuit Romae Episcopus.» Perspicuum vero est, eum, qui Romanorum Pontificum seriem a Divo Petro deducit, prorsus iudicasse, Petrum ipsum Romanum Pontificem fuisse. Adducendum est in hanc ipsam rem opportunissimus auctoris carminum contra Marcionem locus, quem Tertulliano aetate aequalem eruditi viri fatentur. Is certe veluti exploratum habet, Petrum gessisse Romanum episcopatum. Inquit enim:

Hac cathedra Petrus, qua sederat ipse locatum
Maxima Roma Linum primum considere iussit.

paullo post autem:

Constabat pietate vigens Ecclesia Romae
Composita a Petro, cuius successor et ipse
Iamque loco nono cathedram suscepit Higinus
Post hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater
Angelicus Pastor.

Post hoc commemorabimus, quae Cyprianus Carthaginiensis episcopus

habet in epistola 59, alias 55, ad Cornelium, et quae disputat in epist. 55, alias 52, ad Antonianum. Sane in hac Cyprianus episcopatum Romanum *locum Petri* appellat. « Factus est, inquit, Cornelius de Dei et Christi eius iudicio, de clericorum pene omnium testimonio, de plebis, quae tunc adfuit, suffragio, et de sacerdotum antiquorum, et bonorum virorum collegio, cum nemo ante se factus esset, cum Fabiani locus, id est, cum locus Petri, et gradus cathedrae episcopalis vacaret. » In illa vero eundem episcopatum *cathedram Petri* omnino esse dicit. « Post ista insuper, ait, pseudo-episcopo sibi ab haereticis constituto, navigare audent, et ad Petri cathedram, atque ad Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est, a schismaticis et profanis litteras ferre, nec cogitare eos esse Romanos (quorum fides Apostolo praedicante laudata est), ad quos perfidia habere non possit accessum. » Iam vero nihil luculentius esse posse puto, quam Cypriano exploratum esse debuisse, rerevera Petrum Romanae urbis episcopum fuisse, ut his nominibus potuerit Romanum episcopatum indicare.

Audiamus nunc qua ratione hac de re Eusebius Caesareensis loquatur, vir in rebus ad historiam Ecclesiasticam pertinentibus summae auctoritatis: « Petrus et Paullus divinissimi Apostoli, inquit in Chronico, testimonium pro Christo exhibentes in eo certamine, coronati sunt . . . Primus post coryphaeum Petrum Romanorum Ecclesiae Episcopus Linus. » Libro autem 3 H. E. c. 4 ait: « Linus, quem (Paullus) in secunda epistola ad Timotheum Romae secum versari testatur primus post Petrum, ut supra iam diximus, Episcopatum Ecclesiae Romanae adeptus est. » Sed potuissetne Eusebius tam aperte testari Linum in Episcopatu Romano suscipiendo primum Petro suffectum fuisse, nisi extra omnem controversiam esse intellexisset, Petrum Episcoporum Romanorum principem habendum esse? Mereantur etiam quae recitentur in hanc ipsam rem opportunissima Optati Milevitani verba, qui saeculo IV vixit, quique scriptis libris adversus Parmenianum de schismate Donatistarum, iure magnam nominis celebritatem adeptus est. Is igitur lib. 2, cap. 3 ait: « Negare non potes, scire te, in urbe Roma Petro primo Cathedram Episcopalem fuisse collatam, in qua sederit omnium Apostolorum caput Petrus... Ergo cathedram unicam, quae est prima de dotibus, sedit prior Petrus, cui successit Linus, Lino successit Clemens, Clementi Anacletus, etc. » Denique, ne longior sim quam opus est, neve in re minime dubia videar adducere testimonia non necessaria, Augustinus in epistola ad Generosum, « Si ordo, inquit, Episcoporum sibi succedentium considerandus est; quanto certius, et vere salubriter ab ipso Petro numeramus, cui totius Ecclesiae figuram gerenti Dominus ait: *Super hanc Petram*, etc.? Petro enim successit Linus, Lino Clemens, Clementi Anacletus, » etc. Equidem post haec possem adversarios omnino relinquere. Si enim hac in re ad fidem faciendam non valeant quae adduximus testimonia, non video quomodo confirmari in universa tum civili, tum Ecclesiastica historia res ulla possit.

Est praeterea gravissimae auctoritatis ad rem istam evincendam argumentum, quod ex catalogis, seu e Romanae Ecclesiae originibus desumitur. Cum enim Romanorum Pontificum series in iis omnibus ita a Petro ducatur, ut primum Romanorum Pontificum Petrum fuisse omnino ponant, manifestum esse cuique debet, hoc ideo factum fuisse, quod persuasum semper veteribus fuerit, ac ex monumentorum gravitate iis constiterit, revera Petrum primum fuisse, qui Romanam Ecclesiam tamquam Episcopus gesserit.

Iam vero magno est in honore apud eruditissimos viros antiquissi-

mus Romanorum Pontificum catalogus, qui Liberianus appellatur, eo quod Liberii Pontificis et Constantii Caesaris aetate fuerit compositus. Eum eruditissimi viri Aegidius Bucherius, Petavius, Blanchinius, Papebrochius, aliique plurimi faciunt, tum quod antiquitate praestet, tum etiam quod eiusdem auctor vetustioribus sincerisque monumentis in eo exarando usus sit. Ita vero ille habet exordium: « Imperante Tiberio Caesare passus est D. N. I. C. duobus Geminis Consulibus VIII cal. Aprilis; et post ascensum eius Beatissimus Petrus episcopatum suscepit. Ex quo tempore per successionem dispositum quis episcopus, et quot annis praefuit, vel quo Imperante. » Idem dicendum de imaginum veterum serie RR. Pontificum saec. V depictarum in pariete Ostiensis Basilicae quam nonnullis abhinc annis, summo bonarum artium, et huius urbis ornamentorum detrimento, nocturno funestissimo incendio dirutam, ac pene funditus eversam ingemuimus. Illam vero seriem Marangonius exhibet in opere inscripto: Chronologia RR. Pontificum. Idem de innumeris illis catalogis affirmandum est, a Schelestratio, Mabillonio, Antonio Pagio, Henschenio, Papebrochio, Muratorio, utroque Blanchinio, Cardinali Garampio editis. Nullus est ex iis aliisque, in quo cum RR. Pontificum series refertur, a Petro, tamquam a primo Romanae ecclesiae episcopo, non ducatur exordium. Iam vero apparet ex his luculenter, quod in huius disputationis initio proposuimus, nihil in ecclesiastica, nihil in civili historia afferri posse, quod Romano Petri Episcopatu certius debeat iudicari. Veteres enim scriptores adduximus, qui non longe a Petri aetate vixerunt, perspicuum de ea re testimonium dicentes, et perplures brevitatis gratia praeterivimus. Vetustissimos commemoravimus Romanorum Pontificum catalogos. Scriptores autem eiusmodi in ea re narranda deceptos esse affirmare, catalogorum illorum auctores Ecclesiae Romanae origines ignorasse, solumque datum esse protestantibus tot post saecula, ut intelligerent Petrum Episcopum Romanum non fuisse, id omnino ferri non potest.

Haec quae gravissima sunt ad facti huius demonstrationem, conati sunt adversarii refellere, sed inanibus prorsus argumentis. Contendunt enim, cum Apostoli dignitate, alicuius urbis singularem propriumque Episcopatum pugnare, eo quod Episcopo peculiaris cuiusquam loci, apostolo autem universae ecclesiae curandae munus obtigerit; quare cum Petrus non modo Apostolus, verum etiam apostolorum princeps esset, urbis Episcopum proprium illum esse non potuisse. Quod si illud etiam concedi velit, Apostolorum aliquem Romanae urbis fuisse Episcopum, negant adversarii hoc de Petro affirmari debere, sed illud potius aiunt Paullo esse tribuendum. Putant huius rei probationem aliquam in eo positam esse, quod ex Romanis Pontificibus vetustissimis, ex. gr. Linus et Clemens, non Petri, sed Paulli a veteribus discipuli fuisse tradantur: incredibile vero arbitrantur, si Petrus revera Romanorum Pontificum primus fuisset, ei non suos, sed Paulli discipulos in tanto dignitatis gradu fuisse suffectos.

At cuius est tanta ingenii bonitas, ut non intelligat quam haec sint futilia? Non modo enim exemplis, sed rei ipsius considerata ratione apparet, episcopatum loci alicuius singularis cum apostoli summa dignitate componi posse. Quid enim habet Apostolatus summa dignitas, ut coniungi nequeat cum certi cuiusdam loci episcopatu? Num omnium ecclesiarum sollicitudo prohibet, quominus peculiari quadam ratione loci alicuius apostolus curam gerat? Non video quae pugnae huius causa probabilis afferri possit. Id vero luculentius fortasse apparebit non pugnare, si consideretur, apostolos, quo tempore generali Ecclesiae procurationi va-

cabant, homines sibi sufficere potuisse, quos tamquam suos Vicarios et adiutores adhiberent, ut illius regionis peculiaris curam gererent, cuius Episcopatum proprium sibi susceperunt. Auctor certe nobis est Epiphanius haeres. 27, Petrum cum religionis causa ab urbe abesse coactus est, imposuisse nonnullis negotium, ut vice sua Romanae Ecclesiae curam gererent. Quod si vero exempla sunt adducenda, ut Apostolatus dignitatem cum alicuius loci proprio Episcopatu non pugnare demonstretur, in promptu est Iacobum minorem commemorare, qui ut Hegesippi, Clementis Alexandrini, Eusebii, aliorumque veterum testimonio confirmatur, Hierosolymitanus episcopus fuit. Atque ut de Petro ipso loquamur, Chrysostomi, Hieronymi, Leonis Magni aliorumque auctoritas appellari posset pro Antiocheno Petri Episcopatu testimonium dicentium. Habemus igitur non modo ex rei ipsius consideratione, verum etiam ex facto, apostolatum cum alicuius urbis peculiaris Episcopatu componi posse, atque illud omnino reiiciendum esse, quod adversarii contendunt, Romanum Episcopatum Petri ideo non posse concedi, quod apostolatus dignitas cum Episcopi conditione coniungi non queat.

Nullam denique potest afferre difficultatem id, quod de primis post Petrum mortuum Romanis Pontificibus opponitur, eos videlicet Paulli potius, quam Petri discipulos fuisse. Nam primo controversia ista in facti veritate vindicanda versatur. Quare, licet id, quod obiicitur, verum esse concederetur, non ideo argumentum oriri posset ad denegandum, fuisse Petrum urbis Romae episcopum, cum gravia superius allata monumenta evincant, ita iudicari oportere. Deinde non possunt adversarii probare Linum vel Clementem Paulli tantum, non etiam Petri discipulos fuisse. Immo vero Tertullianus in libro de praescriptionibus Clementem a Petro *ordinatum* esse commemorat. Tandem quomodo posset ostendi, eos qui Paulli tantum, non vero Petri discipuli fuissent, eligi non potuisse tamquam proximos Petri successores? Certe nulla fuit inter Petrum et Paullum obtrectatio, quare alter alterius discipulos a pontificatus consequutione prohiberet. Neque quando Linus et Clemens electi sunt Petri successores, aliquis aderat inter sanctissimos nostros Ecclesiae Romanae Patres, qui minori erga alterutrum Apostolum observantia et religione animaretur. Sed haec omittamus. Cetera enim, quae argumenta respiciunt ab adversariis allata contra Romanum Divi Petri iter, vel Episcopatum, apud scriptores de ea re superius memoratos fuse tractata reperiuntur.

Verum hoc loco non praetereundum arbitror quod pertinet ad ostendendum quibus argumentis evincatur, Petrum tantummodo, non autem una cum Petro etiam Paullum Romanae Urbis Episcopum fuisse. Nam licet ob praeclara Divi Paulli merita in instituenda Romana Ecclesia, ob singularem ab eo adhibitam curam ut religio Christiana in urbe Imperii principe de ethnica superstitione triumpharet, licet, inquam, idcirco factum sit, ut iisdem honoris et grati animi significationibus, una cum Petro, tamquam Romanae ecclesiae conditor Paullus appellatus sit; hoc tamen non ostendit, illum etiam simul cum Petro proprium Romanae Urbis Episcopum fuisse.

Certe Romanorum Pontificum catalogorum veterum auctoritate, et scriptorum testimonio, qui ad Romanorum Pontificum seriem ac successionem pro catholicae doctrinae defensione provocare consueverunt, eorum denique tanto numero, tantaque gravitate praestantium qui Romani Episcopi sedem, D. Petri sedem appellarunt, et Pontifices Romanos, heredes Petri esse perpetuo affirmaverunt, efficitur, cum Petro Paullum Urbis Romae Episcopum eodem tempore non fuisse.

Praeterea monumenta quae habentur de schismate a Novatiano in Romana ecclesia excitato quando Cornelius electus est ; testimonia scriptorum quae exstant de Liberii ad Urbem reditu, ac de Felicis discessu, qui Liberio in exsilium pulso, se veluti Pontificem in Urbe gesserat, satis clare demonstrant, apud Romanos persuasionem fuisse, ut in una eademque Ecclesia duo simul Episcopi esse non possint. Denique hanc Ecclesiae Romanae sententiam fuisse ab omni antiquitate, inter cetera evincit Melchiadis Romani Pontificis agendi ac decernendi ratio ab eo adhibita, postquam de Donatistarum causa iudicavit, quam agendi et decernendi rationem tantopere laudat Augustinus. Etenim, durante dissidio, persaepe evenerat, ut in una eademque civitate duo Episcopi constituerentur. Melchiades igitur ad pacem stabiliendam, decrevit inter duos eiusdem civitatis ab utraque parte ordinatos Episcopos illum debere Episcopatum retinere, cuius electio prior fuisset, nullo discrimine posito, utrum a Catholicis, an vero a Donatistis prior ista electio facta esset. Is autem, qui posteriori tempore electus esset, vel a catholicis is, vel a Donatistis electus tandem fuisset, ad aliam ecclesiam gubernandam destinatus est.

Animadverto tamen, eos, qui sententiam istam defenderunt de Paullo in Romano Episcopatu gerendo Divi Petri collega, nihil habere commune cum iis, qui, considerata ratione primatus, Paullum Petro parem constituerunt. Est enim omnibus cognita propositio ab Innocentio X anno 1647 tamquam haeretica condemnata, qua affirmetur « omnimoda aequalitas » inter S. Petrum et S. Paullum » sine subordinatione et subiectione » S. Paulli ad S. Petrum in potestate » suprema, et in regimine universa» lis Ecclesiae. »

CAPUT VIII.

DE RR. PONTIFICIBUS DIVI PETRI PROXIMIS SUCCESSORIBUS.

Pertinet ad Romanae Ecclesiae origines agnoscendas aliquid statuere de Pontificibus maximis, qui Divo Petro proxime successerunt. Eruditam habet de ea re dissertationem Petrus Constantius praemissam Romanorum Pontificum epistolis a se editis. Nos haec breviter afferemus.

Veteres Ecclesiae scriptores haec memoriae prodiderunt de iis, qui proxime Petro suffecti sunt. Eusebius H. E. l. 3, c. 4 inquit: « Post Paulli et Petri martyrium primus Romanorum Ecclesiae Episcopatum Linus sortito cepit. » Irenaeus autem Lugdunensium Episcopus saeculo II, l. 3 adversus haereses c. 3 ait: « Fundantes igitur et instruentes B. Apostoli Ecclesiam, Lino Episcopatum administrandae ecclesiae tradiderunt: succedit autem ei Anacletus; post eum tertio loco ab Apostolis Episcopatum sortitur Clemens, qui et vidit Apostolos, et contulit cum eis.» Auctoris carminum contra Marcionem nota sunt verba, « qua cathedra Petrus sederat, maximam Romam primum iussisse Linum sedere. » Eundem Linum primo loco Petro in Romano Episcopatu gerendo suffectum fuisse tradiderunt Optatus Milevitanus, aliique veteres scriptores omnes, eademque sententia fuit auctorum veterum Romanorum Pontificum catalogorum, cum in iis omnibus primo post Petrum loco Linus referatur.

Haec sunt omnino perspicua, ac prorsus cuilibet ostendere debent quis primus Petro successerit: neque existimari debet his Tertullianum repugnare, qui lib. de praescriptionibus c. 32 obiiciens Apostolicae Ecclesiae auctoritatem, referens Episcoporum successionem, qui Ecclesiae Romanae

praefuerant, Linum et Cletum praeterit, et Clementem tantummodo memorans, eum a Petro ordinatum dicit. « Edant ergo, inquit eo loco Tertullianus, origines Ecclesiarum suarum, evolvant ordinem Episcoporum ita per successiones ab initio decurrentem, ut primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis, vel Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseveraverit, habuerit auctorem, et antecessorem. Hoc enim modo Ecclesiae Apostolicae census suos deferunt, sicut Smyrnaeorum Ecclesia Polycarpum ab Ioanne collocatum refert, sicut Romanorum Clementem a Petro ordinatum itidem, perinde utique et ceterae exhibent, quos ab Apostolis in Episcopatu constitutos Apostolici seminis traduces habeant.» Non, inquam, hic Tertulliani locus ita est accipiendus, perinde quasi sequatur, eius sententiam fuisse, Petro Clementem primo loco suffectum esse.

Nam quemadmodum ex verbis paullo ante recitatis manifestum est, Tertulliani institutum non postulabat, ut eum Pontificem nominaret, quem Petro proxime successisse arbitrabatur; demonstrandum enim assumpserat, Romanam Ecclesiam, ceterasque Ecclesias ab Apostolis constitutas ita posse census Episcoporum suorum afferre, ut suam ab Apostolis originem manifestarent. Hoc autem de Ecclesia Romana satis assequebatur, eo Pontifice commemorato, qui licet Petro proxime non successisset, ab eo tamen ordinatus, et designatus erat. Deinde Tertullianus Clementem a Petro ordinatum ait, non vero dicit Petro in Romano Episcopatu proxime suffectum esse. Non repugnat igitur Tertullianus ceteris, quos commemoravimus, vetustissimis scriptoribus, qui Romanorum Pontificum seriem singillatim referentes, ita de Lino loquuntur, ut veluti exploratum ab omni antiquitate fuisse demonstrent, eum revera Petro, primo loco, in Romano Episcopatu subrogatum esse.

Lino mortuo, quis Romanus Pontifex electus sit, nunc considerandum est. Est enim inter eruditos agitata quaestio, Cletusne, seu Anacletus Lino, an vero Clemens Lino ipsi successerit. Quo loco ut ostendam Cletum Lino proxime successisse, Eusebii verba referam lib. 3 H. E. c. 16-cuius, cum in ceteris rebus ad historiam Ecclesiasticam pertinentibus, tum praecipue in chronologia veterum Romanorum Pontificum afferenda, permagna est auctoritas, recte id animadvertente Henrico Valesio in eiusdem notis. « Per id tempus, ait Eusebius loc. cit., Clemens Romanam adhuc gubernabat Ecclesiam, qui post Paullum et Petrum Episcopalis illius dignitatis gradum obtinuit: Linus primus erat, secundus Anacletus. » Attulimus paullo superius Irenaei Lugdunensis Episcopi locum hoc idem asserentis. Auctor autem carminum contra Marcionem ait, post Linum *Cletum suscepisse gregem ovilis*. Ut Hieronymum vero, Rufinum aliosque praeteream, Epiphanius haeresi 27 inquit: « Romanorum Pontificum ista successio est: Petrus et Paulus, Linus et Cletus, Clemens, Evaristus, etc. »

Habemus denique canonem missae, in quo Romanorum veterum pontificum nomina hoc ordine recitantur *Lini, Cleti, Clementis*. Cum vero ex veteribus E. R. diptychis ea nomina relata sint in missae canonem, cumque Romanorum Pontificum nomina in priscis Romanae Ecclesiae diptychis eo ordine legerentur, quo illi Romanum Pontificatum gesserant, gravissimum ex eo canone deducitur argumentum ad ostendendum, quis habendus sit veluti proximus Lini successor. Licet igitur Augustinus in epistola ad Generosum, et Optatus lib. 2 adversus Parmenianum c. 3, Clementem proxime post Linum commemorent; sententia tamen, qua Cletus Lino sufficitur, cum vetustioribus innitatur pluribusque testimoniis, tenenda est.

Non est denique praetereunda illa

controversia, utrum Cletus et Anacletus unus idemque Pontifex sit existimandus. Sequemur nos sententiam, quam Valesius tenet in notis ad Eusebium, Tillemontius adnot. 5 in vitam S. Clementis, Constantius in dissertatione citata; ac referemus, qua de causa verisimilius omnino sit, Cletum et Anacletum unum eundemque Pontificem fuisse.

Duos profecto Pontifices illos fuisse habetur ex catalogo Liberiano, atque id traditur etiam ab auctore Carminum contra Marcionem. Certum est vero in catalogo illo, licet magnam obtineat apud eruditos aestimationem, errorem tamen aliquem reperiri in Romanis Pontificibus referendis, qui a Petro ad Pontianum vixerunt. Auctor autem carminum contra Marcionem, licet antiquitatis laude commendetur, non is tamen est, ut eius testimonium gravius esse possit Irenaeo, Eusebio, Epiphanio, Optato, Augustino, ceterisque pluribus, quos manifestum est existimasse, Cletum et Anacletum unum prorsus eundemque Pontificem fuisse.

Sane ex adductis superius Irenaei, Eusebii, Epiphanii, Augustini, Optati locis, patet, eos, Romanorum Pontificum nomina et seriem recensentes, vel Cletum, Anacleto praetermisso, vel Anacletum, praeterito Cleto, commemorasse. Caius vero Romanae Ecclesiae Presbyter, qui apud Eusebium H. E. l. 5, c. 8 affirmat, *Victorem tertium decimum a Petro fuisse Romanum Episcopum,* manifeste tradit, ea se sententia fuisse, ut arbitraretur, Cletum et Anacletum unum eundemque Pontificem iudicandum esse: si duos enim inter se distinctos Pontifices illos existimasset Caius, profecto Victorem non decimum tertium, sed decimum quartum a Petro numerasset. Constat igitur, sententiam, qua unum eundemque Pontificem Cletum et Anacletum fuisse ponitur, multo maiori et longe graviori veterum scriptorum numero inniti, quam illam, qua duos Pontifices Cletum et Anacletum fuisse traditur.

CAPUT IX.

DE SIMONE MAGO ET GNOSTICIS.

Vel a prima Ecclesiae aetate non defuerunt improbi homines, qui doctrinam ab ea, quam Christus tradiderat, alienam spargere conati sunt. Eorum princeps habetur Simon magus gente Samaritanus, quem communi suffragio Ecclesiae Patres universae familiae Gnosticae atque omnium haereticorum ducem et magistrum appellarunt. Philosophiae operam ille dederat Alexandriae, ac deinde fraudibus suis magnam sibi nominis celebritatem comparaverat. De eius sceleribus veteres scriptores loquuti sunt, et constat, illum sine pietate baptismum suscepisse, Spiritum sanctum pecunia possideri posse existimasse; et graviter a Divo Petro ob eam rem reprehensum esse, actorum Apostolicorum liber cap. 8 diserte tradit.

De se multa iactabat absurde Simon magus, quae Irenaeus Lugdunensis Archiepiscopus lib. 1 adversus haereses c. 23 recenset, scilicet, « semetipsum esse, qui inter Iudaeos » quidem quasi Filius apparuerit; in » Samaria autem quasi Pater de» scenderit; in reliquis vero genti» bus quasi Spiritus sanctus adven» taverit; esse autem se sublimissi» mam virtutem, hoc est, eum, qui » sit super omnia pater, et vocari » quodcumque eum vocant homines.» Haec vero sunt adeo absurda, ut neque cum doctrinae capitibus, quae ille tradebat, videantur posse cohaerere. Nam cum, licet obscura sint

quae de eius dogmatibus habemus, tamen certum esse appareat, discrimen inter se et Deum ab eo positum fuisse, non satis patet quomodo ista de se affirmare potuerit.

Iure Moshemius in comment. *De rebus Christianorum ante Constantinum* §. 67 neminem inter veteres scriptores de Simonis magi erroribus loquutum clarius esse contendit, quam id fecerit auctor *recognitionum,* quae Clementi tribuuntur. Is enim, quo loco D. Petrum cum Simone disputantem inducit, quae de ceteris breviter, et obscure tradita de eo sunt, non mediocriter illustrat. « Neque causae aliquid video, subdit Moshemius, cur fides ei dogmata Simonis explicanti haberi nequeat, cum, et ea vixerit aetate, qua secta hominis nondum esse desierat, et nihil afferat, quod cum ceterorum dictis magnopere pugnet, et nullam plane causam mentiendi habuerit.»

Eo autem referuntur quae Simon docebat, quaeque cum Gnosticis omnibus erant communia, ut duplex principium, bonum et malum induceret, *aeonum,* sive naturarum sui similium, Deum magnum numerum creasse affirmaret, materiam per se pravam esse, orbis conditorem malum, animos, veluti inclusos carceri esse corporum ex vitiosa et mala materia coagmentatorum, Deum valde misereri animorum sortis, et in votis habere ut ad *Pleroma,* seu domicilium suum illos perferre possit; animos praeterea in alia corpora migrare, antequam, spretis mundi conditoribus, ad ipsum supremum Deum cogitatione motuque se efferant; leges denique, quibus populi orbem terrarum incolentes obtemperant, atque ipsam mosaicam legem a mundi conditore ideo sancitas esse, ut animas corpore detentas in officio contineant, atque illas propterea mentes, quibus summus Deus innotuerit, impune eas contemnere posse.

Haec ideo commemorata hinc sunt, non modo ut quid Simon magus docuerit, breviter significari possit, sed etiam ut quae apud Gnosticos fuerunt praecipua, non praetermitterentur.

Proditum memoriae est, Simonem summa dementia ac petulantia promisisse aliquando, se per aëra volaturum ut divinam virtutem suam confirmaret; sed SS. Petri et Paulli precibus ad Deum fusis, ne populus deciperetur, factum esse, ut ille praeceps lapsus sit, et vulneribus in eo lapsu acceptis miserrime obierit. Legendus de ea re Tillemontius tom. 1 historiae in vita S. Petri, Fogginius, Natalis Alexander in Historia Ecclesiastica saec. I.

Nonnulla tamen videntur dicenda de ea, quam Iustinus Martyr primum in apologia prima, tum eundem Iustinum sequuti, Irenaeus adversus haereses lib. 1, cap. 23; Tertullianus in apologetico cap. 13, aliique tradiderunt, scilicet, Claudii Imperatoris et Senatus Romani auctoritate in Tiberis insulam statuam Simoni mago positam fuisse cum hac inscriptione: *Simoni Deo Sancto.* Nam plures eruditi viri reperti sunt, qui historiae huius veritatem probari non posse affirmarunt. Eos refert inter ceteros Walchius in hist. Saeculi I, cap. 1, pag. 5.

Haec autem argumentorum summa est, quibus ii adducti sunt ut hac ratione iudicarent. Nemo, videlicet, sibi potest in animum inducere, Imperatoris et Senatus Romani auctoritate statuam homini Samaritano decretam esse, cum Iudaei et Samaritani a Romanis valde contemnerentur, et magicas artes, quae ponendae huius statuae causam attulerint, Romani despiciendas esse existimarent. Neque Simon aliquid gesserat, quod statuae honore dignum haberi posset; neque Claudius, qui neminem in Deorum numerum retulit, et sibi viventi eiusmodi honorem tribui vetuit, id in homine, qui obscuro genere natus erat, pati voluisset. Est denique hoc incredibilius, si vera iudicari illa narratio

debeat, quae Simonis volatum, lapsum, interitumque continet.

Quod spectat vero ad Iustini testimonium, a quo reliqui historiam istam acceperunt eruditi viri, qui de eius veritate non assentiuntur, ideo ista retulisse Iustinum arbitrantur, quod latini sermonis et rerum Romanarum haud ita peritus, de Simone mago acceperit, quod de illo non erat explicandum. Etenim anno 1574 in insula Tiberis quaedam marmorea basis detecta est, cui statua quondam fuerat superposita; basi autem marmoreae inscripta erant verba: *Semoni Sanco Deo Fidio sacrum*. Erat autem apud Sabinos *Sancus Deus*, qui pactis et foederibus sanciendis praeerat, quique *Deus Fidius* etiam appellabatur a *fide* iuranda, prout et Romani iuramentum iurare solebant. Iam vero fuit valde facile, Iustinum de *Simone Sancto* retulisse, quae *Semonem Sancum* respiciebant.

CAPUT X.

DE PERSECUTIONE, QUAM SUB TRAIANO IMPERATORE CHRISTIANI PASSI SUNT.

Quoniam ex permagno Martyrum Christianorum numero, qui primis ecclesiae saeculis pro religione Christiana suntsuppliciis affecti, et morte mulctati, gravissimum proficiscitur ad religionis ipsius divinitatem ostendendam argumentum; optimum factu est, in eorundem Martyrum magna copia asserenda prosequi, et de iis agere, qui sub imperatoribus Traiano, Hadriano, Antonino Pio, et Marco Aurelio religionis causa vexationem pertulerunt.

Nam in ea re pertractanda facile demonstratur quantopere a vero abhorreat Dodwelli sententia, cum in superius memorata XI dissertatione Cyprianica, paucos omnino, his etiam principibus summam rerum in Imperio Romano obtinentibus, Martyres fuisse contenderit. Non est quod hic scriptores, qui de persequutionibus his tuse agunt, iterum commemorem: manifestum est enim eos esse, qui de dissertatione illa penitus refellenda laborarunt, quorum a nobis mentio facta est, cum de Neronis crudelitate loqui aggressi sumus.

Itaque primum de calamitate loquamur, quam sub Traiano Christiani passi sunt. De illa Dodwellus disputans affirmat, et paucos Martyres necatos esse, et ea supplicia Traiano tribui non debere, sed vel superiorum imperatorum edictis, vel gentium moribus, qui vim legis fuerant consequuti. Verum his opponimus primo loco testem ad Dodwellum confutandum in ea re gravissimum, scilicet, scriptorem actorum martyrii S. Ignatii Antiocheni, illorum temporum aequalem. Is igitur n. 2, « Post haec, inquit, Traiano nono imperii anno insolescente ob victoriam, quam adversus Scythas et Dacos, et alias multas gentes reportaverat, et existimante, ad universam subiectionem sibi adhuc deesse religiosum Christianorum coetum, atque comminante, nisi daemonum cultum cum omnibus gentibus amplecterentur, persequutionem passuros, timor omnes pie viventes vel sacrificare, vel mori cogebat. »

Ac multos quidem Christianos revera ad extremum supplicium deductos, perdurante illa tempestate, fuisse, colligi etiam potest ex epistola S. Polycarpi Smyrnensis episcopi n. 9 ad Philippenses. « Rogo, inquit, vos omnes, ut obediatis verbo iustitiae, et omnem patientiam exerceatis, quam oculis ipsis vidistis non modo in beatis Ignatio, et Zosimo, et Rufo, sed etiam in aliis, qui ex vobis sunt, etc. » In Palaestina quo-

que quaestiones institutas, et animadversum in Christianos fuisse, si cetera argumenta deessent, id aperte declarat, quod Hegesippus narrat apud Eusebium H. E. lib. 3, cap. 32, Simeonem, scilicet, Cleophae filium, Hierosolymitanum Episcopum, virum 120 annos natum, iugulatum fuisse, tum quod de Davidico genere natus esset, tum quod Christianam Religionem profiteretur. Eandem crudelitatem in Asia proconsulari Arrius Antoninus Traiano Imperatore exercebat; de quo Tertullianus ad Scapulam Africae Proconsulem c. 5 ait: « Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, illius civitatis Christiani ante tribunal eius se manu facta obtulerunt; cum ille paucis duci iussis, reliquis ait: O miseri, si cupitis perire, praecipitia aut restes habetis. »

Notus denique est, ut cetera praeteream, Plinii Secundi ad Traianum epistolae locus lib. 10, ep. 97; in quo de iis, qui tamquam Christiani deferebantur, Imperatori scribebat se quaestionem instituisse, supplicium minitatum esse, *perseverantes duci iussisse,* verum *sibi visam esse rem dignam consultatione, maxime propter periclitantium numerum.* Nota praeterea est Traiani ad Plinium responsio, qua statuit, conquiri Christianos a provinciarum praefectis non oportere, at esse eos ab illis puniendos, si accusati, Christianos se esse minime negassent, Diisque supplicare recusassent.

Hanc autem Imperatoris responsionem sin augere, imminuere Christianorum calamitatem non debuisse manifestum est, cum homines essent plurimi in Christianos male animati, qui eorum nomen deferre non dubitarent. Profecto Tertullianus de eo rescripto iure queritur Apologetici cap. 2, inquiens: « O sententiam necessitate confusam! Negat inquirendos ut innocentes, et mandat puniri ut nocentes. Parcit, et saevit; dissimulat, et animadvertit. Quid temetipsum censura circumvenis? Si damnas, cur non et inquiris? Si non inquiris, cur non et absolvis? » Eusebius autem H. E. lib. 3, c. 33 de hoc eodem Traiani rescripto loquens ait: « Quo facto persequutionis incendium quod nobis violentius incumbebat, restinctum quidem aliqua ex parte videbatur; iis tamen, qui nos maligne et fraudulenter aggredi vellent, non minor opportunitas suppetebat. Alibi populo, alibi praesidibus provinciarum adversus nostros insidias comparantibus. »

Post haec, quae attulimus, facile intelligitur, quantopere Dodwellus decipiatur. Nam inde sequitur, in ceteris etiam Romani Imperii provinciis Christianos, Imperatore Traiano, vexatos esse. Neque enim Plinio et Antonino aequiores et mansuetiores erant reliqui provinciarum praefecti: neque ulla causa afferri potest cur Christiani in Palaestina, Bithynia, et Asia proconsulari vexarentur, reliqui vero ab eiusmodi calamitate essent immunes. Iam vero si in universo Romano imperio Christiani vexati, et extremo supplicio affecti sunt, Traiano imperante, qui ex historiae monumentis, non vero ex praeiudicatis opinionibus de factorum veritate disputare velit, numquam adducetur, ut Dodwello concedat exiguum Martyrum fuisse numerum pro Religione eo tempore necatorum, praesertim cum, quamdiu Traianus imperavit, Christianorum vexandorum finis factus numquam fuisse videatur.

Neque video quid probet ad Martyrum paucitatem ostendendam, persequutionem, de qua loquimur, non Traiano ipsi, sed vel veterum Imperatorum legibus, vel gentium moribus tribui oportere. Illud enim defendimus, sub Traiano Imperatore exiguum Martyrum numerum non fuisse; quod ex monumentis, quae attulimus, patere contendimus. Etsi vero fateamur, latas a Traiano contra Christianos leges non esse, potest tamen vexatio, qua eo imperante illi afflicti sunt, Traiano ipsi tri-

bui, in quo summa rerum potestas erat, quique si non ex suis, tamen ex legibus iam ante contra Christianos latis, in eos agi patiebatur. Deinde quae commemoravimus de Martyribus Antiochenis, ostendunt certe imperatorem crudeliter prorsus Christianos Antiochiae tractasse, et magnam afferunt suspicandi causam, eum alibi quoque eadem crudelitate se gessisse. Rescriptum denique ad Plinium Secundum argumento est, eius auctoritate factum esse, ut saltem Christiani, quorum nomen deferebatur, acerbissime punirentur.

CAPUT XI.

DE PERSEQUUTIONE CHRISTIANORUM SUB HADRIANO IMPERATORE.

Conatur Dodwellus Hadrianum Imperatorem omni persequutionis crimine immunem fuisse ostendere; inquit enim diss. XI parag. 28, « Omnium loco, id unum esse poterit, cum rescriptorum in favorem Christianorum editorum meminerint scriptores Christiani ab Hadriani aetate proximi, neminem tamen habeamus, qui edictorum meminerit persequutionem decernentium. » Nos vero etsi Dodwello concedamus, legem, edictumque nullum Hadrianum contra Christianos tulisse, negamus tamen, eum Christianos numquam persequutum esse. De re enim ipsa, et non de edicto disputamus, neque putamus quemquam sibi persuadere posse, veram persequutionem edicto novo, non autem cruciatibus, vexationibus et morte illata contineri.

Profecto Quadratus vir doctissimus, et Aristides homo pari eruditione praeditus, orationes pro sui ceterorumque Christianorum defensione Hadriano obtulerunt. Non erat autem cur hi defendendos Christianos apud Imperatorem susciperent, si iisdem eo tempore licuisset tranquille vivere. Dodwellus sentit huius argumenti vim: quare ut illo se expediat, ad arcendam quidem persequutionem, non vero ad sedandam scriptos illos libros esse contendit. At necesse esset id omnino evincere, ac demonstrare, eos homines Hadrianum precatos esse, non ut vexandorum Christianorum finis fieret, sed ne pateretur in eosdem persecutionem excitari.

At vero alia prorsus ratione iudicandum de ea re esse possumus ostendere. Nam H. E. lib. 4 c. 8 commemorantur ab Eusebio litterae ad Hadrianum a Sereno Graniano Asiae Proconsule scriptae, quibus Imperatorem hortatur, ut vexationem prohibeat inquiens: « Iniquum videri, Christianos, nullo obiecto crimine, tumultuosis vulgi clamoribus gratificandi studio, indicta causa, occidere. » Commotus his litteris Hadrianus tandem aliquando adductus est ut rescriptum daret ad Minucium Fundanum Graniani successorem, quo vetabatur ne Christiani, incognita causa, aut nullius criminis rei damnarentur. Illud rescriptum Iustinus Martyr post primam suam apologiam retulit, et Eusebius H. E. lib. 4, c. 9; illudque Hadrianum non solum ad Minucium Fundanum, sed etiam ad plures alios provinciarum praefectos misisse colligitur ex verbis Melitonis Sardiensis in Asia Episcopi, in apologia ad Imperatorem Marcum Aurelium apud Eusebium loc. cit. cap. 26 qui ita Imperatori illud Hadriani rescriptum obiecit: « Inter quos avus tuus Hadrianus, cum aliis pluribus, tum Fundano Asiae proconsuli litteras dedit. » Quid vero ista demonstrant nisi vexationem contra Christianos, Hadriano Imperatore, revera adhibitam fuisse, et Christianos non de arcenda persequutione, quae immineret, sed de avertenda, ac sedanda calamitate laborare debuisse? Quod si, quemadmodum superius ostendimus, Hadria-

nus rescripto illo suo vexationem, qua Christiani affligebantur, sedavit dumtaxat, et calamitatem qua nostri afficiebantur, tantummodo sustulit, habet Dodwellus, etiamsi Imperator hoc rescriptum ediderit, inde tamen non sequi, eum numquam persequutum esse Christianos.

Quid vero si possumus factis ipsis ostendere, et nonnulla monumenta proferre, ex quibus manifesto appareret, Christianos sub Hadriano religionis causa extremo supplicio affectos esse? Patebit ita, quam falso Dodwellus affirmaverit diss. §. 32, nullum Martyrem sub Hadriano necatum in probatae fidei monumentis reperiri, si Telesphorus Romanus Pontifex excipiatur, quem verisimile putat Martyrem eo imperatore obiisse. Atqui apud Aringhum lib. 3 Romae subterraneae cap. 21 habemus inscriptionem ex coemeterio Callisti, quam affert etiam Mamachius opere toties citato lib. 2, § 4: eaque posita est *cum lacrymis, et metu* a Christianis Mario cuidam adolescenti, militum duci, qui, Hadriano Imperatore, Religionis causa necatus fuit. Haec autem sunt illius inscriptionis verba: « Tempore Hadriani Imperatoris Marius adolescens dux militum, qui satis vixit, dum vitam pro Christo cum sanguine consumpsit, in pace tandem quievit: benemerentes cum lacrymis, et metu posuerunt l. D. VI. »

Praeterea Iustinus ipse argumentum nobis grave suppeditat de Christianis, qui Religionis odio, Hadriano Imperatore, necati sunt. Nam extra controversiam est, eum Christianae religioni nomen dedisse, cum Hadrianus imperabat. Atqui Apolog. 2 auctor nobis est Iustinus, permotum se fuisse ad Christianam religionem suscipiendam, praecipue ob eam constantiam, qua supplicia, et mortem ipsam perferre videbat eos, qui Christum venerabantur. « Nam et ego, inquit, Platonis Philosophiam amplexus fueram, cum Christianos calumniis appeti audirem, eosque adversus mortem, et cetera, quae formidabilia habentur, fortes atque intrepidos viderem, sic apud me reputaram, fieri non posse, ut iidem vitiis ac voluptatibus dediti essent. »

Exscribenda denique essent re de qua agimus fusius demonstrandae causa, integra martyrii S. Symphorosae, et septem filiorum eius acta, quae edidit Ruinartius, quaeque sincera omnino esse eruditi docent. Ex his enim actis primo loco habemus, Getulium Symphorosae virum, eiusque fratrem Amantium iam pro Christo ab Hadriano interfectos fuisse, cum Symphorosa septemque eius filii crudelissime occisi sunt. « Vir meus Getulius, ita Hadrianum Symphorosa alloquuta est, cum fratre suo Amantio, tribuni tui cum essent, pro Christi nomine passi sunt diversa supplicia, ne idolis consentirent ad immolandum, et quasi boni athletae daemones tuos moriendo vicerunt... Tu existimas, quod possit animus meus aliquo terrore mutari, cum ego desiderem cum viro meo Getulio, quem pro Christi nomine interfecisti, requiescere? » Deinde ex memoratis actis patet, Hadrianum, cum palatium suum in villa Tiburtina lustrare vellet, conatum esse Symphorosam filiosque illius perducere ad sacrificia Diis facienda, verum singulari animi virtute id denegantes Symphorosam et filios, Crescentem, Iulianum, Nemesium, Primitivum, Iustinum, Stracteum, Eugenium teterrimo acerbissimoque mortis genere affecisse. Tandem ex ea martyrii narratione colligitur, magnam per illud tempus, quo haec contigerunt, fuisse Christianorum calamitatem, et plures Martyres interfectos esse. « Post haec quievit persequutio, legitur n. 4, anno uno et mensibus sex, in quo spatio omnium Martyrum honorata sunt corpora, et constructis tumulis condita cum omni diligentia, quorum nomina descripta sunt in libro vitae. »

CAPUT XII.

DE PERSEQUUTIONE CHRISTIANORUM TEMPORE ANTONINI PII IMPERATORIS.

Negari non potest Christianos persequutionem passos esse etiam sub Antonino Pio Hadriani ex adoptione filio, eiusque in imperio successore. Etsi vero Antoninus singulari clementia, mansuetudine, animique erga omnes facilitate praestaret; Christianis tamen, eo imperante, non modo non licuit in tranquillitate vivere, sed gravis et diuturna calamitas ferenda fuit. Neque ea quidem locis aliquibus se continuit, sed late in universo Imperio Romano Christianos perculit.

Nam Iustinus in dialogo cum Tryphone, « Dum gladio, inquit, percutimur, et in crucem agimur, et bestiis obiicimur, et vinculis, et igne, et tormentis omnibus plectimur, excruciamur... Colligit (Deus) angustiis affectam (ecclesiam), hoc est orbe terrarum electam, quantum in vobis (Iudaeis), et cunctis aliis mortalibus est situm, quandoquidem non solum ex possessionibus suis Christianorum quisque exigitur, verum etiam in mundo toto nemini eorum vivere permittitur. » Tantam hanc vero vexationem Christianos Antonini ipsius auctoritate passos esse demonstrant quae idem Iustinus habet apolog. 1, in qua de Imperatore, tamquam de huius calamitatis auctore queritur. « Accusamur enim, quod Christiani simus : bonum autem odio haberi contra iustitiam est. Deinde vero, si quis ex his, qui accusantur, negatorem se praebeat, verbo negans se esse Christianum, dimittitis, tamquam nihil habentes, quod eum peccare arguatis: si quis autem confiteatur, poenam ob ipsam confessionem irrogatis... Quid haec igitur sibi volunt? Erga nos, qui nihil mali facturos, nec impia illa opinaturos pollicemur, non iudicia examinatis, sed affectu a ratione alieno, ac malorum daemonum flagello agitati, animadvertere indicta causa parvipenditis. » Ita denique eadem apologia Imperatorem alloquitur, eidemque gravia mala minitatur, nisi vexandorum Christianorum finem faciat. « Atque haec quidem si vobis rationi et veritati consentanea videntur, in pretio habete : sin autem nugae vobis videntur, ut nugas contemnite, nec ut adversus hostes, ita adversus homines innocuos mortem decernite. Vobis enim praedicimus, vos Dei iudicium non evitaturos, si in iniustitia permaneatis; ac nos exclamabimus. »

Post haec quae ex Iustino attulimus, facile est intelligere quantus fuerit Christianorum numerus sub Antonino interfectorum. At id etiam demonstrari potest ex nonnullis inscriptionis verbis, quae in coemeterio Callisti reperta fuit, quaeque refertur ab Aringho l. 3, c. 22 Romae subterraneae. Posita illa est Alexandro cuidam Martyri, qui ab Antonino Religionis causa interfectus fuerat. Post narratam vero Alexandri mortem, ita inscriptionis auctor prosequitur: « O tempora infausta, quibus inter sacra, et vota, ne in cavernis quidem salvari possumus : quid miserius vita, sed quid miserius in morte, cum ab amicis, et a parentibus sepeliri nequeant. »

Denique hoc eruitur ex temporis diuturnitate, qua illa calamitas perduravit. Nam valde probabilis sententia est Antoninum in ipso imperii sui initio Christianos vexare coepisse: vexatio autem post scriptam primam a Iustino apologiam finem habuisse videtur. Ea vero, ipso Iustino auctore, anno post Christum natum 150 scripta est. Hic porro annus vel incidit in 13 Antonini annum, vel saltem non multum ab eo

distat, quaecumque tandem de anno Christi natali Iustini sententia fuerit. Ad 13 igitur Antonini imperii annum persequutio perduravit. Utrum vero post ea omnia, quae commemoravimus, non apparet, ingentem, Antonino Pio imperatore, Martyrum numerum fuisse, hominis cuiuslibet est intelligere, ex rei consideratione ac ex monumentis de factis disputare cupientis.

CAPUT XIII.

DE PERSEQUUTIONE CHRISTIANORUM SUB MARCO AURELIO IMPERATORE.

De Marco Aurelio agens Dodwellus contendit, parvum, eo imperatore, numerum Christianorum fuisse qui pro Christo vexati sint, et supplicia Christianis illata Imperatori adscribi minime debere. Utrumque autem falsum esse brevi possumus demonstrare, licet illud unum disputationis nostrae institutum requirat, ut, scilicet, adversarium Martyrum paucitatem docere conantem refellamus.

Non modo Ruinartius, sed fere eruditus quisque fatetur, genuinam esse epistolam ab Ecclesia Smyrnensi ad universam Asiae Ecclesiam de Polycarpi Smyrnensis Episcopi eiusque sociorum martyrio scriptam. Atqui in ea epistola non solum Polycarpi et duodecim eius sociorum martyrium commemoratur, sed ostenditur etiam, plures alios martyres iisdem fere temporibus, Religionis causa, variis ac inter se diversis suppliciorum generibus fuisse vexatos. Ita quidem Smyrnenses Christiani in memorata epistola loquuntur: « Beata quidem, et generosa fuerunt cuncta martyria, utpote quae iuxta voluntatem Dei facta fuerunt: . . . nam eorum strenuitatem, et tolerantiam, et erga Dominum charitatem, quis non admiretur ? Qui flagris quidem adeo lacerati, ut ad intimas usque venas et arterias corporis compago spectaretur, tamen sustinuerunt . . . Frigidus ipsis videbatur immanium carnificum ignis . . . . Simili etiam modo qui ad bestias erant condemnati, graves cruciatus diu etiam pertulerunt.

Praeterea Melito Sardiensis apologiam pro Christianis, cum iidem tanta hac calamitate opprimerentur, Imperatori M. Aurelio tradidit. Eusebius H. E. l. 4 c. 26 eius apologiae loca aliqua affert, in quibus auctor Melito est, erga publicos quidem hostes agi crudelius non posse, ac erga Christianos ageretur. « Persequutionem, inquit, patitur piorum hominum genus novis per Asiam decretis exagitatum. Impudentissimi namque delatores, et aliarum opium cupidi ex imperialibus edictis occasionem nacti, palam diu noctuque grassantur, spoliantque homines innoxios . . . . et nos libenti animo eiusmodi mortis praemium ferimus. Unum a te petimus, ut cum huiusmodi pertinacia praeditos homines per te ipse prius examinaveris, tum deinde pro tua aequitate statuas, utrum supplicio ac morte affici, an salvi et securi degere mereantur. Sin vero illud consilium atque edictum plane inauditum, quod neque adversus barbaros hostes sanciri decuerat, numquam a te profectum est, obsecramus multo magis, ut nos huiusmodi latrocinio diutius vexari non permittas. »

Haec quae de Asia diximus non ita sunt intelligenda, perinde quasi ibi solum Christiani sub Marco Aurelio vexati sint: vel in ipso enim Europae sinu atra tempestas Christianos eo Imperatore afflixit. Testis huius rei est epistola Ecclesiarum Viennensis et Lugdunensis in Gallia ad Asiae et Phrygiae Ecclesiae, cuius

auctorem S. Irenaeum fuisse plures suspicantur, quamque magna ex parte Eusebius refert H. E. l. 5 c. 1 et seqq. In illa enim, quae universa in rem nostram faceret, luculenter exponitur quam crudeliter cum Christianis ageretur, qui eas Galliarum provincias incolebant; ac ostenditur etiam, quae in illa calamitate fuerint M. Aurelii partes adversus Christianos. « Comprehendebantur, inquit, quotidie qui digni erant. . . adeo ut ex utraque Ecclesia (Lugdunensi et Viennensi) praestantissimi quique et quorum maxime labore atque industria res hic constitutae fuerant, simul omnes tenerentur . . . Inde litteris ad Caesarem datis de his omnibus, qui inclusi tenebantur, assentationem eius exspectabat . . . Rescriptum fuerat a Caesare ut confitentes quidem gladio caederentur, hi vero, qui negarent, dimitterentur incolumes . . . Cumque illos denuo interrogasset, quicumque cives Romani reperti sunt, capite truncati, reliqui traditi sunt bestiis. »

Meretur autem quae a nobis commemoretur secunda Iustini apologia, ex qua intelligitur, in urbe ipsa, et in aliis etiam R. Imperii provinciis Christianos eo tempore vexatos fuisse. Neque certe, ut arbitror, Apollinaris, Athenagorae, Miltiadis, aliorumque apologias pro Christianis haberemus, nisi ethnicorum persequutio Christianos afflixisset, qui diversas illas provincias incolebant, in quibus praeclari illi viri morabantur.

Patet vero ex his quae diximus quam diuturna fuerit calamitas, qua M. Aurelio imperante, Christiani perculsi sunt. Cum enim Polycarpi mors et Melitonis apologia ad illa tempora pertineant, quae non multo post consequuta sunt, quam M. Aurelius imperium susciperet, apparet, eum fere ab imperii sui initio Christianos vexare suscepisse. Ea vero, quae persequutionem in Gallia respiciunt, illa etiam, quae ex apologiis mox commemoratis argumenta desumi possunt, non brevem certe temporis decursum demonstrant.

Quod si vexatio haec non brevis fuit, necesse quidem non erit argumentando efficere, magnum Christianorum numerum, qui pro Religione interfecti sint, esse debuisse; praesertim cum vexatio illa in tanta locorum varietate Christianos perculerit, quantum superius docuimus. Ex iis autem quae de Ecclesia Viennensi ac Lugdunensi diximus, ex edictis etiam imperialibus, quae a Melitone Sardiensi memorantur, intelligitur quoque, M. Aurelium persequutionis crimine purgari non posse, quo inconsulto, nemo certe eius nomine edicta proponere ausus esset. Ex his igitur apparet magnum fuisse numerum Christianorum sub M. Aurelio interfectorum, et tribui has Christianorum clades M. Aurelio oportere.

CAPUT XIV.

DE LEGIONE MELITINENSI IN EXERCITU MARCI AURELII BELLUM CONTRA QUADOS ET MARCOMANNOS GERENTIS.

Exstant scriptorum veterum plura testimonia, quibus proditum memoriae est, Marco Aurelio Imperatore bellum contra Quados et Marcomannos in Germania gerente, evenisse in exercitu factum quoddam religioni Christianae imprimis honorificum, quo voluerit Deus ipsius religionis divinitatem confirmare.

Nam in eo bello, cui Marcus Aurelius ipse aderat, aliquando eo res adducta est, ut exercitus Romanus ad gravissimum periculum redactus sit. Etenim undique ab hostibus interseptus, atque in iis locis constitutus, quae aqua carebant, summa eiusdem aquae inopia ad extrema devenerat. Cum haec contigissent, ac

nullus esset sperandi locus fore, ut tanto periculo Romani liberarentur, milites Christiani qui erant in exercitus illius legione *Melitinensi*, prout eam Eusebius vocat, fusis more Christiano ad Deum precibus, eius opem imploraverunt. Deus autem his precibus exoratus est. Repente enim tanta pluviae copia habita est, ut exercitus sibi commode consulere, et omne periculum vitare potuerit. Interea vero fulminibus de caelo immissis hostes perculsi et perterriti sunt, ex qua re nomen *fulminatricis* ei legioni impositum esse testimonium aliquod veterum scriptorum habet. Continetur etiam in huius facti narratione, imperatorem hac de causa mitiorem erga Christianos evasisse, et in Christianorum gratiam litteras ad Senatum Romanum scripsisse.

Neque vero scriptorum tantummodo Christianorum testimonio relatum est, in Marci Aurelii exercitu haec evenisse, sed scriptores etiam a Christiana religione alieni tantam hanc pluviam exercitum liberasse narrant ea ratione, ut praeter omnem spem impetrata sit. Itaque de facto illi quoque conveniunt, etsi, prout manifestum est, non Christianorum Deo rem tribuant, sed eventum explicent modo opinionibus suis consentaneo.

Tertullianus quidem, qui floruit non multos post annos a tempore quo res gesta fuisse traditur, in apologetico cap. 5, hoc est in eo libro quem pro religionis Christianae defensione magistratibus praesertim provinciarum legendum scripsit, ea quae diximus evenisse, summa confidentia commemorat. Haec autem a Tertulliano adhibita agendi ratio talis est, ut ostendat, notam atque omnibus cognitam facti veritatem esse debuisse, nisi in eo libro scribendo, ex quo tantam Christianorum utilitatem sperabat, diligentiam necessariam non attulisse credatur. Iam vero ita loquitur eo in loco Tertullianus: « At nos e contrario edimus » protectorem, si litterae Marci Au- » relii gravissimi imperatoris requi- » rantur, quibus illam Germanicam » sitim, Christianorum forte militum » precationibus impetrato imbri, dis- » cussam contestatur. » In libro etiam ad Scapulam c. 4 eadem prorsus usus rei celebritatis notitia, habet: « Marcus quoque Aurelius in Germa- » nica expeditione Christianorum mi- » litum orationibus ad Deum factis, » imbres in siti illa impetravit. Quo- » modo non geniculationibus et ieiu- » nationibus nostris etiam siccitates » sunt depulsae? »

Quod Tertullianus duobus istis in locis, id etiam Eusebius tum in Historia Ecclesiastica, tum in chronico commemorat, atque auctorem esse ait Apollinarem veterem scriptorem, ut ex fulminum iactu quibus hostes perculsi sunt, fulmineae nomen legio melitinensis assequuta sit. « Milites » legionis Melitinae, ait H. E. l. 5 c. 5 » Eusebius, quae fidei merito nunc » etiam manet, dum Marci acies ad- » versus hostes ordinatur, flexis in » terram genibus, ut Christianorum » mos est, preces ad Deum fudisse » perhibentur. Cuius spectaculi novi- » tate hostibus stupefactis, aliud quid- » dam longe maiori dignum admira- » tione accidisse narrant. Hinc qui- » dem fulminum iactus, quibus ho- » stium copiae in fugam versae, » atque extinctae sunt: illinc vero » imbrium vim, quibus exercitus eo- » rum, qui Deum precati fuerunt, » iamiam siti periturus praeter spem » servatus est . . . Apollinaris legio- » nem ipsam, cuius precibus id mi- » raculum impetratum est, exinde » congruo rei vocabulo fulmineam ab » imperatore cognominatam esse scri- » bit. » Fidem huic narrationi plures alii scriptores Christiani comparant, Gregorius Nyssenus, Orosius, auctor chronici Alexandrini, Paullus Diaconus, Suidas, Georgius Cedrenus, Zonaras, Nicephorus Callistus.

Si vero quid homines a Christiana Religione alieni de ea re scripserint considerari velit, apparebit, eos in

miri huius facti veritate referenda convenisse, rem ipsam tamen qua ratione eorundem opiniones ferebant, litteris tradidisse.

Itaque Dio Cassius apud Xiphilinum, ubi de bello contra Marcomannos et Quados mentionem facit, postquam commemorasset, Romanos aqua prorsus destitutos, adeo vexatos ardore et siti fuisse, ut ne pugnare quidem possent, ait: « nubes de » repente coactae sunt, et maxi- » mus imber cecidit non sine Dei be- » neficio. » Praeterea Iulius Capitolinus in Marci Aurelii vita « fulmen, » inquit, de caelo precibus suis con- » tra hostium machinamentum ex- » torsit, suis pluvia impetrata, quum » siti laborarent. » Denique Aelius Lampridius in vita Eliogabali id magicis artibus in bello Marcomannico factum esse narrat.

De praeclaro hoc eventu eruditi viri plures scripserunt, ut eiusdem veritatem ostenderent, et Dei beneficio tribuendum esse demonstrarent. Tales sunt Baronius ad annum 176, Valesius in notis ad Eusebii Hist. Ecclesiasticam, Petrus Daniel Huetius demonstr. Evangelicae prop. 3, paragr. 19, Tillemontius in Imperatorum Historia, Dominicus de Colonia in tractatu gallice scripto de Religione Christiana testimoniis Ethnicorum confirmata, Hermannus Witsius diatriba de legione Fulminatrice Christianorum quae eiusdem *aegyptiacis* subiecta est, Petrus Kingius in disceptatione de hac re. Inter eos vero, qui de miri facti huius veritate impugnanda laborarunt, praecipue sunt commemorandi Gualterus Moylius, cuius, et Petri Kingii epistolas de hac controversia ex anglico latine reddidit, et cum observationibus suis adiecit *syntagmati dissertationum ad sanctiores disciplinas pertinentium* Ioannes Laurentius Moshemius, sub inscriptione: *de miraculo quod legio fulminatrix olim fecisse dicitur, disceptatio inter Gualterum Moylium, et Petrum Kingium aliquot epistolis comprehensa.* Eandem ac Moylius sententiam sequitur Samuel Basnagius in annal. polit. Ecclesiast. et Ioannes Clericus in hist. Eccl. duorum primorum saeculorum. Thomas Maria Mamachius vero t. 1, lib. 2, cap. 7, §. 1 orig. et ant. Christ. collegit argumentorum capita, quae historiae huic obiecta sunt, eaque dissolvenda curavit.

Haec autem rationum praecipuarum summa est, quibus facti huius probatio continetur: extra omne dubium positum esse debere, cum bellum contra Marcomannos et Quados gereretur, Romanorum exercitum ob aquae inopiam in summo discrimine versatum esse, neque minus indubium esse debere, in Marci Aurelii exercitu milites magno numero Christianos fuisse, insperato pluviae copiam magnam impetratam esse, Christianos scriptores fide dignos id non sine manifesta Dei virtute evenisse testatos esse, et precibus Christianorum militum fuisse impetratum; ethnicos denique scriptores, cum facti veritatem confirmant, licet eventum vel magicis artibus, vel M. Aurelio pluviam impetranti, vel Iovio Pluvio tribuunt, Christianorum narrationi adiumentum afferre.

Ad narrationis huius veritatem infirmandam solet praesertim inde argumentum depromi, quod post bellum contra Marcomannos et Quados Marcus Aurelius Christianos graviter persequutus esse videatur. Nam Eusebius lib. 5 H. Eccl. in prooemio locum quendam habet, quem de anno decimo septimo imperii Marci Aurelii adversarii accipiendum esse contendunt, quo loco legitur: « quum » in nonnullis terrarum partibus vio- » lentior adversus Christianos per- » sequutio commota esset ex incur- » sione popularium, innumerabiles » prope Martyres per universum or- » bem enituisse. » Quae si de anno illo sunt intelligenda imperii Marci Aurelii, quoniam bellum contra Marcomannos et Quados antea gestum erat, sequeretur, post bellum illud, et partam de hostibus victoriam,

Imperatorem minime mitiorem esse factum erga Christianos.

« At vero ex his nihil est conficiendum, quod veritati de legione fulminatrice, et pluvia illius precibus impetrata resistat, apposite notat Walchius in hist. saec. 2, sect. 2, c. 4, §. 12. Primum enim de testimonio Eusebii, eiusque auctoritate disputatur. Potuit ab eo annus septimus imperii M. Aurelii indicari, et ab aliena manu addi annus decimus. Sique et scripserit de anno decimo septimo, nihil sane impedit, quominus illi error tribuatur, sive hic per negligentiam in scribendo, sive per memoriae humanae vitium admissus fuerit. Deinde ubi etiam fateamur, numeros apud Eusebium minus corruptos esse, et anno imperii Marci XVII vexationem adversus Christianos susceptam esse, ex eo tamen haud sequitur, quod historiae de legione fulminatrice fidem deroget. Res prodigiosa potuit evenire, licet postea imperator in saevitia erga homines Christianae professionis sit progressus, nec pro illis edictum ullum ediderit. Immo calamitas, qua Christiani post victoriam de Quadis afflicti sunt, non probat, imperatorem non benigniorem de illis sententiam tulisse, cum mala eorum fortasse magis proconsolum, praesidum, procuratorum, iudicum crudelitati, ac furori impiae plebis, quam imperatoris voluntati ac decretis adscribenda essent. Ita nonnulli in hoc negotio aberrarunt a vero per id, quod parum est. »

Et quoniam legis mentio facta est, qua se mitiorem erga Christianos M. Aurelius ostenderit, animadvertendum hic est, iniuria dici, Tertullianum deceptum esse, et edictum *ad commune Asiae,* quod ab Antonino Pio pro Christianis latum erat, M. Aurelio tribuisse, et putasse, ex eo edicto constare, hunc principem legem pro Christianis tulisse.

Etenim Tertullianus Apologetici cap. 5 meminit quidem litterarum, quas M. Aurelius eo tempore scripserit, nihil autem eo loco dicit de edicto *ad commune Asiae.* «Litterae, » inquit, Marci Aurelii gravissimi » Imperatoris requirantur. . . . Qui » sicut non palam ab eiusdem homi- » nibus (Christianis) poenam dimovit, » ita alio modo palam dispersit, adie- » cta etiam accusatoribus damnatio- » ne, et quidem tetriore. » Eusebius vero, qui lib. 4 H. E. c. 12 edictum *ad commune Asiae* Antonini Pii esse commemoraverat, l. 5, c. 5 H. E. de Marco Aurelio, et de Tertulliani narratione legionem melitinensem respiciente loquens, ait: « Tertullianus » eiusdem rei idoneus testis est in » Apologetico . . . ubi hanc historiam » validiore atque evidentiore argu- » mento confirmat. Scribit enim, » Marci Aurelii gravissimi impera- » toris litteras adhuc sua aetate ex- » stitisse, quibus testabatur, exerci- » tum Romanum in Germania, cum » aquae penuria iamiam periturus » esset, Christianorum precibus esse » servatum. Eundem quoque princi- » pem capitis poenam comminatum » dicit esse accusatoribus Christia- » norum. »

Quod si quae de Marco Aurelio Christianos persequente commemoravimus, non ostendunt, factum pluviae Christianorum militum precibus impetratae suspectae fidei esse, multo facilius refelluntur cetera, quae a scriptoribus huius historiae veritatis impugnatoribus obiiciuntur, cum ea fere omnia non rem ipsam, sed facti potius adiuncta respiciant.

CAPUT XV.

DE ARCANI DISCIPLINAE ANTIQUITATE.

Sapientissimum aliquando obtinuit in ecclesia institutum, ut in religionis negotio arcanum quoddam servari oporteret: huius autem institutionis inducendae, ac iis temporibus servandae ratio erat, ut ita religionis incremento consuleretur. De hac institutione pertractatio haberi solet, tum ut quo tempore inducta sit, tum ut quam materiam sibi subiectam habuerit, tum denique ut cuius utilitatis fuerit, demonstretur. Haec autem brevi a nobis nunc agenda sunt. Quid vero arcani disciplinae nomine hoc loco veniat, primum explicandum est.

Itaque illius disciplinae nomine intelligitur institutum a maioribus nostris servatum, quo Ethnicos, Iudaeos et Catechumenos praesertim inferioris ordinis, nonnulla celabant, quae ad religionem Christianam pertinebant. Ex quo apparet, arcani disciplinam non comprehendisse eos, qui baptizati iam erant, sed sive Ethnicos, sive Catechumenos, sive Iudaeos, et generatim illos omnes, quibus baptismi sacramentum collatum non fuisset. Haec vera huius instituti definitio est, quae in disputationis initio tradenda erat, praecipue ut a protestantibus ad hanc rem demonstrandam adhibitae definitiones reiiciantur, quae partim obscurae, partim ambiguae, partim aperte falsae esse noscuntur.

Haec generatim de eo instituto protestantium plurium sententia fuit; disciplinam scilicet hanc vetustissimis ecclesiae temporibus, atque iis Christianis, qui apostolica et posteriori aetate vixerunt, ignotam prorsus fuisse, ac exeunte circiter saeculo secundo primum induci coeptam esse; ea autem disciplina cautum dumtaxat fuisse, ut Iudaei, Ethnici, Catechumeni participes non essent quorundam Ecclesiae rituum; minime vero eo instituto praescriptum esse, ut etiam de dogmatibus quibusdam coram iis hominibus silentium custodiri oporteret. Facile est intelligere, quanam de causa protestantes tam arctis limitibus arcani disciplinam circumscribant. Scilicet cum contendant evincere, nonnulla Catholicae Ecclesiae dogmata primis illis Ecclesiae temporibus inaudita fuisse, idque conentur efficere argumento desumpto ex silentio, quod pluribus in locis veteres patres de iisdem dogmatibus servaverunt; plane sentiunt, ut expedire se possint ab ea gravissima responsione, quae a catholicis affertur, silentium hoc, videlicet, arcani disciplinae tribui debere, negant ea disciplina etiam de dogmatibus silentium servari iussum esse.

Non est autem dubium, utrumque evinci facile posse, disciplinam hanc a primis Ecclesiae temporibus derivari, eoque instituto non solum de ritibus nonnullis, sed etiam de quibusdam dogmatibus silentium coram extraneis servandum praescriptum fuisse.

Necesse non est hic commemorare eos, qui falsam hanc de Arcani disciplina sententiam tradiderunt. Satis erit recensere Guillelmum Ernestum Tentzelium parte 2 exercitationum selectarum, Casaubonum exerc. 16 adversus Baronium, Samuelem Basnagium in exercitationibus historico-criticis adversus Baronium pag. 489, et in annalibus ecclesiastico-politicis pag. 565, Ioannem Clericum in H. E. duorum primorum a Christo nato saeculorum ad an. 118 n. 3. Veram autem de arcani disciplina sententiam defenderunt Emmanuel Schelestratius in diss. adversus Tentzelium, Christianus Lupus in scholiis ad cap. 41 lib. de praescript. Tertulliani, Antonius Pagius in cri-

tica Baronii ad a. 118 n. 4; atque inter protestantes etiam Christophorus Matthaeus Pfaffius in diss. posteriori de praeiudiciis theologicis §. 13.

Gravissimi profecto sunt ii veteres scriptores, quorum testimonio constat, arcani disciplinam ea ratione explicatam, quam superius indicavimus, a prima ecclesiae aetate profectam esse. Basilius certe cap. 27 lib. de Spiritu sancto, postquam plura de ea disciplina disputasset, « Qui ab initio, inquit, res Ecclesiasticas ordinaverunt Apostoli et patres, in occulto silentioque mysteriis suam servavere dignitatem. Neque enim omnino mysterium est id, quod ad popularem et temerarium auditum refertur. » Est autem tanta Basilii auctoritas, ut nemo non intelligat, hac in re ei potius fidem habendam esse affirmanti institutum hoc ab apostolicis temporibus manasse, quam protestantibus contendentibus multo posterius disciplinam illam induci coepisse.

Tertullianus vero in suis operibus ea habet de hac disciplina, ut luculenter doceat, inter primae Ecclesiae aetatis instituta referendam esse. Sane lib. de praescript. cap. 41 de haereticis loquens inquit: « Non omittam ipsius etiam conversationis haereticae descriptionem, quam futilis, quam terrena, quam humana sit; sine gravitate, sine auctoritate, sine disciplina, ut fidei suae congruens. Imprimis quis catechumenus, qui fidelis incertum est. Pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant. Etiam ethnici si supervenerint, sanctum canibus, et porcis margaritas licet non veras iactabunt. » Iam vero si arcani disciplina exeunte circiter saeculo II induci coepit, apostolica aetate certe usurpata dici non potest. Haeretici igitur qui arcani disciplinam non servabant, illius aetatis exempla in ea re sequuti fuissent. Quomodo vero Tertullianus eo tempore scribens, quo perspectum omnibus esse debebat, quaenam essent apostolica instituta, futilem, terrenam, humanam, sine gravitate, sine auctoritate, sine disciplina, consuetudinem ab haereticis in conventibus suis servatam appellare potuisset, si ab instituto non fuisset abhorrens, quod in ecclesia a prima illa aetate servaretur?

Fortasse sunt magis perspicua quae Tertullianus disputat de ea re in apologetico, et in libro I ad nationes; quo in libro eadem fere, quae in apologetico, Tertullianus pertractat. Itaque iis in scriptis, argumento ex arcani disciplina deprompto, Tertullianus refellit atrocissimam calumniam, qua Christiani in summum vitae periculum vocabantur, scilicet, eos in conventibus suis thyesteas epulas celebrare. Ita vero ex ea disciplina argumentatur, ut extra omne dubium positum esse affirmet, etiamsi haec tam falsa a Christianis patrarentur, ab ipso tamen ecclesiae initio ethnicos non potuisse rei notitiam sibi comparare, cum et ethnici, et quomodolibet *extranei*, ob eam disciplinam vetarentur conventibus interesse, et graviter Christianis esset prohibitum ea referre, quae in conventibus suis celebrarentur, aut eveniebant.

In eiusmodi autem libris Tertullianum ethnicos alloquentem adeo confidenter ex disciplinae huius antiquitate argumentatum esse, ut tantam illam calumniam excluderet, falsum autem simul esse, adeo antiquam disciplinam illam fuisse, nemo sibi persuadebit, qui non credat Tertullianum omni prorsus iudicio destitutum. Haec vero sunt Tertulliani verba in apologetico cap. 7: « Census, inquit, istius disciplinae (Christianae) a Tiberio est. Cum odio sui coepit veritas, simul atque apparuit, inimica esse. Tot hostes eius quot extranei; et quidem proprie ex aemulatione Iudaei, ex concussione milites, ex natura ipsa domestici nostri... Si semper latemus, quando proditum est quod admittimus? Immo a quibus prodi potuit?

THE LIBRARY
ST. JEROME'S COLLEGE

Ab ipsis reis non utique, cum ex forma omnibus mysteriis silentii fides adhibeatur... Si ergo non ipsi proditores sui, sequitur ut extranei. Et unde extraneis notitia, cum semper etiam piae intentiones arceant profanos, et arbitris careant?» Quod si Tertullianus a Tiberii Caesaris aetate ad tempora sua ob arcani disciplinam innotescere ethnicis non potuisse ait, num Christiani thyesteas epulas celebrarent, quis non intelligat, Tertullianum tamquam exploratum existimasse, illud institutum ab apostolica aetate derivari oportere? Possent post haec afferri testimonia idem demonstrantia ex auctore *recognitionum*, quae Clementis Romani nomine circumferuntur, et ipso Tentzelio iudice sub saec. secundi finem; Ioanne autem Laurentio Moshemio H. E. antiquae saec. 1, part. 2, c. 2, §. 19 tertio saeculo conscriptae sunt. Possent Origenis loca memorari, qui, ut omnibus manifestum est, saeculo Ecclesiae tertio vixit. Hi vero aliique Ecclesiastici scriptores, qui adduci possent, ostendunt, institutum, de quo sermo est, ad primam Ecclesiae aetatem referri.

Nunc ut praecipua, quae ab adversariis afferuntur, argumenta refellamus; putant ii primo loco, incredibile esse prima Ecclesiae aetate doctrinam obtinuisse, quae Christi monitis praeceptisque repugnaret: Christum autem ab arcano in Religionis negotio servando alienissimum fuisse, contendunt ostendi posse iis Matthaei; c. 10 verbis: «quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et quod in aure auditis, praedicate super tecta.» Praeterea ex Iustini Martyris prima apologia, quam circa medium saeculum secundum Antonino Pio Imp. et eius filiis ex adoptione M. Aurelio, et Lucio Vero, universoque Senatui Romano obtulit, patere aiunt, post ea circiter tempora arcani disciplinam obtinere coepisse. Nam in ea apologia Iustinus copiose persequitur ea omnia, quae ad baptismi et eucharistiae sacramenta pertinent, et accurate ea narrat, quae in sacris Christianorum conventibus agebantur. Id autem argumento perspicuo esse aiunt, ea aetate arcani disciplinam non obtinuisse, ut Iustinus potuerit de his rebus apud homines ethnicos aperte loqui.

Neque minus id luculenter exsistere arbitrantur adversarii ex eo, quod per ea tempora ethnicis notum fuerit Christianorum dogma, quo credimus, nos in eucharistia corpus Christi et sanguinem manducare et bibere. Etenim legenti Iustini, Tertulliani, Athenagorae, aliorumque veterum Christianorum scriptorum opera patet, vel a primis Ecclesiae temporibus accusatos Christiano fuisse, quod thyesteas epulas celebrarent. Hanc autem calumniam ex depravata eucharistici sacramenti notione derivasse, certum esse contendunt adversarii; atque ideirco concludunt, per ea tempora dogma illud notum esse debuisse. Incredibile autem esse aiunt, si arcani disciplina tunc obtinuisset, ethnicos scire ea potuisse, quae ad eucharisticum dogma pertinent, cum illud sit ex iis dogmatibus, quae rationis vires maximopere excedunt.

Haec licet adversariis adeo gravia esse videantur, ut inde demonstrari putent, vetustis illis temporibus disciplinam, de qua sermonem facimus, non obtinuisse; manifestum est tamen ad hoc efficiendum id minime valere.

Nam quod spectat ad illud allatum ex evangelico Matthaei testimonium, certum est, in eo nihil esse, quod ad disciplinam arcani vel vetandam, vel instituendam referatur. Hoc unum enim memorato in loco affirmabat Christus, in fidei negotio nihili ducendas esse hominum minas, nihili gravissimas quaslibet poenas, quibus conari vellent religionis inimici, Christianos a fidei professione deterrere. Post allata enim verba continuo addit Christus: «nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere.»

Sermonem vero illum ita Christus

absolvit: «qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo.» Apparet igitur falsum esse, non fuisse prohibitum Christi monitis aut praeceptis, quominus arcanum in Religione servaretur. Quod si vero Evangelium consulere velimus, habebimus ex eo desumi loca posse, quae quodam modo ostendant, hanc disciplinam Evangelio consentaneam prorsus esse: nam Matthaei c. 7 Christus inquit: «Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas ante porcos.» Haec autem verba veteres Ecclesiae Patres ita sunt interpretati, ut Christus monuerit, non esse omnia religionis suae mysteria iis patefacienda, qui baptisma nondum assequuti fuissent. Falsum igitur est, institutum de quo loquimur, ab apostolica aetate idcirco derivari non posse, quod notum omnibus esset, illud cum Christi praeceptis monitisque repugnare.

Neque gravius est argumentum quod ex prima Iustini apologia depromitur, ut concludatur, per ea tempora nondum inductam esse arcani disciplinam. Sane quae superius attulimus testimonia, evincunt omnino institutum illud ad primam Ecclesiae, seu apostolicam aetatem referri oportere. Verum cum Ecclesiae Christianae causa ipsa postulabat, ut aliquantum de ea disciplina remitteretur, non dubitabant Christiani, quin religionis suae mysteria patefacerent iis, qui baptismum nondum erant consequuti. Atque id certe flagitasse reipublicae Christianae tempora, cum Iustinus apologiam illam scripsit, intelligent omnes, qui acerbissima illius aetatis adiuncta perspecta habeant. Dissipabantur ab infensissimis Christianae religionis hostibus rumores de sceleribus, quae in conventibus Ecclesiasticis Christiani patrarent, atque inter ea scelera, illud passim iactabant Christianorum inimici, eos in Ecclesiasticis coetibus infantem recens natum occidere, eius carnes vorare, ac sanguinem bibere: erat calumnia haec adeo gravis, ut in summum discrimen Christianos adduceret.

Ut se a malis Christiani defenderent, quae harum calumniarum causa ubique pati cogebantur, illa praesertim erat agendi ratio adhibenda, ut, scilicet, quid in conventibus suis agerent, manifeste explicarent. Id autem perfici certe non poterat, nisi ante oculos Imperatoris quodammodo poneretur universa Christianorum conventuum forma, eaque illis manifestarentur, quae ad Baptismatis conferendi, ac Eucharistiae conficiendae rationem pertinebant. Haec causa vera fuit, cur Iustinus de Baptismo, de Eucharistia, aliisque de rebus aperte in apologia sua coram ethnicis loquutus sit. Verum hoc non modo non infirmat, sed etiam evincit id, quod ostendendum suscepimus; cum ecclesia illud perpetuo in rebus ad disciplinam pertinentibus servaverit, ut secundum peculiaria temporum adiuncta, eius severitas, aliqua in re, vel mitigari, vel urgeri deberet. Legantur ea quae breviter de hac re disputant duo eruditissimi Maurini Monachi Aug. Touthaeus, adnot. 1 n. 12 Catechesis 5 s. Cyrilli Hierosolymitani, et Prudentius Maranus c. 9 n. 1 part. 2 praefat. ad opera S. Iustini Martyris edit. Maurinae.

Ad thyesteas epulas quod spectat, non video quomodo certo constet, ab Eucharistiae sacramenti notione hanc calumniam ortam esse, cum variam eiusdem originem veteres Ecclesiae scriptores afferant, cumque epulae, quarum reos Christianos esse ethnici affirmabant, longe diversae essent ab Eucharistiae celebratione. Caecilius, homo ethnicus, apud Minutium Felicem in dialogo, qui *Octavius* inscribitur, harum epularum hanc descriptionem suppeditat: «Iam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda, quam nota est. Infans farre contectus ut decipiat incautos, apponitur ei, qui sacris imbuatur. Is infans a tirunculo farris

superficie, quasi ad innoxios ictus, provocatus, caecis, occultisque vulneribus occiditur. Huius proh nefas! sitienter sanguinem lambunt, huius certatim membra dispertiunt, hac foederantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuo pignorantur, haec sacra sacrilegiis omnibus tetriora.»

Iam vero quid hic commune est cum Eucharistiae notione? Quid est in tota Catholica de Eucharistico sacramento sacrificioque doctrina, quod simile sit iis, quae Caecilius habet de infante ea ratione interfecto, qua interfici solitum fuisse dicit in epulis thyesteis? Ex his ergo potest intelligi, hanc tam atrocem calumniam ab Eucharistica notione ortam non esse. Hinc factum est ut veteres patres, qui de ea tam turpi atque acerba accusatione egerunt, calumniam hanc ex Eucharistiae notione ortam esse numquam affirmaverint. Immo vero ii scriptores aliquam prorsus, atque ab Eucharistiae notione distinctam, huius calumniae originem fuisse existimarunt, quod pluribus testimoniis adductis ostendi potest.

Eiusmodi est Origenes, qui lib. 6 contra Celsum num. 27 Iudaeos huius calumniae auctores fuisse ait, qui ut Christianos in invidiam vocarent, eam impudentissime excogitaverint, et spargendam curaverint. «Videtur mihi, inquit, Celsus idem fecisse, ac Iudaei, qui initio Christianae praedicationis malos rumores de Christianorum doctrina sparserunt, quasi de immaculati pueri carnibus sumerent.» Alii autem Ecclesiae patres existimarunt, a veterum haereticorum sceleribus hanc infamiae notam universae Ecclesiae Christianae fuisse inustam. Haec, ut ceteros omittam, Eusebii sententia fuit, qui lib. 4 H. E. c. 7 de Carpocratianis, aliisque huius generis haereticis inquit: «His igitur ministris usus malignus ille daemon, primum effecit, ut ex fidelibus quicumque ab illis decepti essent, ad miserabile exitium tamquam captivi adducerentur. Deinde gentibus a fide nostra alienis amplam obtrectandi et calumniandi Evangelii materiam subministravit, cum ab illis orta infamia ad totius Christiani nominis opprobrium diffunderetur. Atque hinc factum est, ut absurda quaedam et impia de nobis opinio apud infideles tunc temporis spargeretur, quasi...et exsecrandis dapibus vesci soleremus.»

Quod si haec veterum patrum de huius calumniae origine sententia fuit, iam apparet, certum non esse, quod adversarii contendunt, eam ex Eucharistici Sacramenti notione ortam esse, atque ideirco thysteas epulas, de quibus Christiani vel ab antiquissima Ecclesiae aetate accusabantur, non posse argumentum ullum grave suppeditare, ut ostendatur, iis temporibus secreti servandi disciplinam non obtinuisse. Legendi sunt de hac re inter ceteros eruditos scriptores, Tillemontius H. E. t. 2 p. 225; P. Prudentius Maranus c. 4 partis 3 praefat. cit.; Dodwellus dissert. XI Cyprianica §. 19. His autem, quae diximus, adiungi potest, etsi institutum hoc generatum in Ecclesia custodiretur, contingere tamen potuisse, ut Ethnici Eucharistici sacramenti notionem a fidei Christianae desertoribus sibi comparaverint aliquando, quam inique fortasse de epulis thyesteis explicare voluerint. Ratio autem ipsa, qua utebantur in ea calumnia spargenda, si verum esset, quod adversarii contendunt, eam ab Eucharistiae notione ortam esse, exploratum relinquit, de ipso Eucharistiae sacramento in occulto a Christianis pertractatum fuisse. Nam si de ea re sine arcano quolibet actum fuisset, non poterant Ethnici ex Eucharistiae celebratione in vulgus spargere, Christianos puerum recens natum mactare, eiusque carnibus et sanguine in epulis suis nefarie uti.

CAPUT XVI.

DE MATERIA ARCANO SUBIECTA.

Quam vetusta Ecclesiae aetate arcani disciplina vigeret, satis perspicue demonstratum est. Neque minus clare veterum patrum testimoniis potest ostendi, materiam arcano isti religioso subiectam, non ritus tantum, prout hominibus a catholica fide alienis placeret, sed etiam nonnulla doctrinae catholicae capita comprehendisse. Id autem si verum est, apparet continuo, silentium de aliquibus doctrinae catholicae dogmatibus apud antiquos Ecclesiae patres, non eorundem dogmatum ignorationi, sed arcani custodiendi necessitati esse tribuendum.

Inter plura rem demonstrantia testimonia, quae possent afferri, adducam primo loco Origenis responsionem, qua Celsum confutavit, Christianorum doctrinam tamquam clancularium contemnendam esse contendentem. Eo in loco profecto non de ritibus, sed de rebus doctrinam respicientibus Celsus loquebatur, et secundum propositam a Celso quaestionem Origenes respondebat. Exponit autem Origenes, quae dogmata etiam a Christianis sine arcano praedicarentur, atque adducit causas, quare Christiani possent de nonnullis aliis dogmatibus arcanum servare. Est igitur indubium Origenem eo in loco ostendere, arcani disciplina dogmata quaedam comprehensa fuisse. «Quoniam vero, inquit Origenes l. I contra Celsum n. 7, in sequentibus clancularium saepe vocat nostram doctrinam, etiam in hoc confutandus est, cum illa sit toto orbi magis cognita, quam ipsamet placita philosophorum. Quem enim fugit Iesum natum esse ex Virgine, et suffixum cruci, et quod iam tot annos credunt, illum e mortuis resurrexisse, venturum esse iudicium, quo iniusti meritis suppliciis, et meritis poenis affici debent? Et mysterium resurrectionis nonne in ore est etiam infidelibus, quibus de ridiculo est quia non intelligunt? Post haec ineptus sane fuerit qui nostram doctrinam occultam esse diceret. Ceterum esse quaedam reconditiora, nec omnibus retecta, id Christianae doctrinae commune est cum philosophia, ubi quaedam exteriora, quaedam etiam interiora sunt. Nam quibusdam Pythagorae discipulis satius erat *ipse dixit*.»

Hoc Origenis testimonium generatim ostendit quod proposuimus. Sed potest Patrum auctoritate doceri, aliqua nominatim fuisse dogmata, quae arcani disciplina comprehenderentur. Satis erat id demonstrare de SS. Trinitatis et Eucharistiae mysterio. Ad veritatem enim huius sententiae evincendam, necesse non est omnia persequi singillatim, quae arcano religioso continebantur.

Itaque quod spectat ad SS. Trinitatis mysterium, Cyrillus Hierosolymitanus catechesi 6 n. 29 pag. 106 operum edit. Touthaei, quam catechesim ad competentes catechumenos habuit, hoc est, ad eos, qui paucos post dies baptismum suscepturi erant, aperte demonstrat, ante illud tempus catechumenis dogma Trinitatis explicatum non fuisse. «Haec mysteria, inquit, quae nunc tibi patefacit Ecclesia ex Catechumenorum sorte transgresso, gentilibus exponere mos non est; non enim Gentili, quae Patrem, Filium, et Spiritum sanctum spectant, declaramus, neque Catechumenis coram de mysteriis palam loquimur, ut qui norunt fideles, intelligant, qui vero nesciunt, non laedantur.» Eiusmodi est etiam quod Ambrosius habet ep. 20 ad sororem suam tom. 2. opp. edit. Maurinorum: «Post lectiones et tractatum, dimissis catechumenis, symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis tra-

debam basilicae. » Ob memoratam enim arcani disciplinae causam, mos obtinuerat, ut competentibus symbolum paullo ante baptismum traderetur, eiectis antea inferioris gradus catechumenis; id autem ideirco fiebat, quod in symbolo de Trinitatis mysterio fuse agatur. Post haec dubium esse nullum potest, circa Trinitatis mysterium arcani institutum fuisse servatum.

Perspicua ratione id ostendi quoque potest de Eucharistiae mysterio: hoc ut evincam, testimoniis tantum utar Iulii I Romani Pontificis et Augustini. Ille enim epistola ad Eusebianos apud Constantium p. 378 Eusebianos reprehendit, quod coram praefecto et militibus, aliisque non initiatis de Eucharistia palam loqui non dubitaverant. «Interrogationem autem de calice et mensa factam esse coram praefecto et eius cohorte, praesentibus Ethnicis et iudaeis. Videbatur illud initio incredibile, nisi fuisset ex ipsis monumentis demonstratum. Quod nobis admirationi fuit, id etiam vobis dilecti fore existimo: ut de sanguine, et corpore Christi interrogatio ... apud externum iudicem, praesentibus catechumenis, et quod indignius est, coram Ethnicis et Iudaeis, qui circa Christianismum suspecti, et male affecti audiunt, habita sit.» Haec Iulii verba sunt eiusmodi, ut extra controversiam positum esse demonstrent, coram Ethnicis vetitum fuisse de Eucharistia verba facere: nisi enim id veluti certum ponatur, non potuisset Iulius Eusebianis graviter succensere, quod coram Praefecto, et cohorte de Eucharistia loquuti fuissent.

Augustinus vero n. 3 tractatus 11 in Ioannem pag. 274 partis 2 t. 3 opp. edit. Antuerpiensis anni 1700 auctor est, Catechumenos sua aetate, si forte interrogati essent, an Christi corpore vescerentur, eiusque sanguinem biberent, certe non intellecturos esse, quid per hanc interrogationem significaretur. At si Ecclesiae Catholicae sententia de Eucharistia hominibus baptismo non initiatis occultata non esset, profecto Catechumeni interrogationis eiusmodi significationem non ignorassent. Patet ergo, arcani disciplinam Catholicae Ecclesiae dogma de Eucharistia complexam esse. «Intendat, inquit Augustinus, charitas vestra, si dixerimus catechumeno credis in Christo? Respondet credo, et signat se: iam crucem Christi portat in fronte, et non erubescit de cruce Domini sui. Ecce credit in nomine eius: interrogemus eum, manducas carnem filii hominis, et bibis sanguinem filii hominis? Nescit quid dicimus, quia Iesus non se tradidit eis?»

Ad ea autem refellenda quae ab huius sententiae impugnatoribus in hoc disputationis genere afferuntur, ut evincant Patres saepenumero de dogmatibus coram Ethnicis loquutos fuisse haec generatim responderi possunt. Etsi veteres arcani disciplinam tuerentur, eademque dogmata etiam complecterentur; tamen cum vel Reipublicae Christianae tempora id requirebant, vel aliqua ratione expedire putabant, non dubitabant, quin aliquid de huius disciplinae rigore remitterent, et nostrae religionis mysteria hominibus non initiatis patefacerent. At vero inde effici non potest, arcani disciplinam complecti dogmata non consuevisse. Id enim veteres tantum faciebant, cum probabiles causae eos quodammodo cogerent; at, cum graves causae praesto non erant, quae ipsis persuaderent, ut ab arcani disciplina aliquantum recederent, eam diligenter servabant, atque praesertim dogmata nonnulla hominibus non initiatis occultabant; nam communi legi non obstant exceptiones necessariae.

Neque servatum hoc in dogmatibus quibusdam tradendis arcanum, facit ut extenuetur argumentum, quod ad Religionis Christianae divinitatem demonstrandam ex difficili eius propagatione desumitur. Etenim discrimen hoc in dogmatibus quibusdam

tradendis, non efficiebat ut sublimiora dogmata occultarentur omnino, et credenda non proponerentur, sed ut adhibita diligentia ita traderentur hominibus religionem suscipientibus, ut eorum sublimitate non deterrerentur. Interea tamen in ipso, ut ita dicam, suscipiendae religionis ingressu, non pauca statim tradebantur omnibus, prout ex testimonio Origenis superius allato constat, quae ipsa intellectu facilia non erant: omnibus praeterea apertissime pronuntiabatur, in amplectenda Religione nostra cupiditatibus depravatis bellum esse indicendum, vitae licentiam cohibendam, et morum sanctitatem colendam esse, in quo praecipua Religionis Christianae propagandae difficultas continebatur.

CAPUT XVII.

DE ARCANI DISCIPLINAE UTILITATE.

Postquam tradidimus quid arcani disciplina comprehenderet, sequitur, ut aliqua breviter de eius utilitate et opportunitate dicamus. Id autem faciemus iis protestantium praesertim accusationibus occurrentes, quibus illi vetustissimum hoc Ecclesiae institutum prosequuti sunt. Eorum autem disputatio tota in hac re eo refertur, ut vel ineptam, vel inhumanam disciplinam hanc fuisse contendant. Utrumque autem hoc Ecclesiae iniuriosum est, quae de instituto quodam inducendo ac servando tanta diligentia laborasset, quod vel inhumanitate sua, vel levitate, contemnendum fuisset.

Atqui ex monumentis veteribus arcani disciplinam respicientibus habemus, illud institutum neque levitatis accusari posse, neque eiusmodi fuisse, ut barbarum quidquam, et inhumanum contineret. Nam causae considerandae sunt quamobrem Patres solliciti erant ut institutum illud custodiretur: apparebit autem ex earum causarum consideratione quam a veritate abhorreat, eam disciplinam ineptum quoddam institutum fuisse. Primo enim loco nostrae Religionis mysteria Catechumenos, aliosque non initiatos homines, patres nostri celabant, ne ii tanta mysteriorum sublimitate perterriti a Religione suscipienda revocarentur. De ea re legendus est Cyrillus Hierosolymitanus, qui n. 12 procatechesis hortatur competentes, quibus religionis mysteria patefacturus erat, ne ea Catechumenis inferioris ordinis manifestent. «Quando catechesis pronuntiabitur, si catechumenus percunctatus fuerit te, quid dixerint doctores, nihil dicas mysterium enim tibi, et spem futuri saeculi tradimus. Secretum serva ei, qui mercedem rependet. Ne quisquam tibi dicat aliquando: Quid tibi adportat mali si ego quoque didicero? nimirum etiam aegroti vinum postulare solent; quod si illis intempestive fuerit datum, phrenesim conciliat. Et duo hinc nascuntur mala; nam et aeger interit, et medicus male audit: idem quoque contingit Catechumeno, si audiat mysteria a fideli. Nam et Catechumenus phrenesim patitur; quod enim audivit, ignorat, et rem totam obtrectat, et rem totam sannis excipit; simul vero fidelis uti proditor condemnatur.»

Haec ratio, quam Cyrillus exponit cur servari silentium deberet, a Patribus etiam reliquis traditur. Id vero unum sufficeret, ut patere possit, apertam calumniam esse, institutum illud ineptum et leve fuisse. Coniuncta enim imprimis videbatur patribus huius disciplinae custodia cum Catechumenorum salute, ac timebant, ne, silentio non servato, catechumeni in discrimen adducerentur, consilium derelinquendi Christianam Religionem suscipiendi. Timor au-

tem hic iure poterat patres movere, quibus manifesta erat hominum recens ad fidem Christianam conversorum infirmitas, et quam facile iidem possent mysteriorum sublimitate perterreri. Ratio igitur ista, quare disciplina haec servabatur, gravis imprimis erat, et ineptum incirco institutum hoc dici non potest.

Alteram rationem custodiendae huius disciplinae habemus ex his quae scribit auctor serm. qui exstat in app. t. 6 op. S. Augustini edit. cit. « Non mirari debetis, fratres carissimi, quod inter ipsa mysteria de mysteriis nihil diximus: quod non statim ea, quae tradidimus, interpretati sumus; adhibuimus enim tam sanctis rebus honorem silentii.»

Tertia denique ratio, cur arcani disciplinam veteres tuerentur, haec erat, quod nimirum illi sperarent, mysteriorum occultatione inflammari catechumenos posse cupiditate, ea quamprimum agnoscendi, itaque stimulos aliquos iis addi, qui diuturno tempore negligerent ab baptismum accedere. Hanc rationem perspicue Augustinus tradit tract. 96 in Io. p. 535 t. 4 op. ed. cit. « Si catechumenis, inquit, sacramenta fidelium non produntur, non ideo fit, quod ea ferre non possint, sed ut ab eis tanto ardentius concupiscantur, quanto eis honorabilius occultantur. »

Haec autem rationum capita, quibus patres adducti disciplinam hanc defenderunt, et custodiendam curarunt, sunt eiusmodi, ut adversariorum calumniam omnino manifestam esse ostendant, cum aiunt hoc institutum ineptum ac leve fuisse. Nonne enim gravitatis potius et prudentiae argumentum perspicuum est, idcirco catechumenos ceterosque non initiatos baptismo homines mysteria celare, ne ii mysteriorum arduitate perterriti, consilium delinquerent Christiana sacra amplectendi? Atqui hanc primam ex iis rationibus attulimus, quibus permoti patres Ecclesiae, arcani disciplinam propugnarunt. Nonne sapientissimum erat, silentii adhibita disciplina, mysteriis certam quandam dignitatem servare? Atqui hanc adduximus alteram rationem, quamobrem patres voluerint coram catechumenis et ceteris non initiatis hominibus arcani institutum custodiri. Nonne denique sanctissimum prudentissimumque fuit, eam rationem propugnare, quae incitamento esse catechumenis posset ad baptismum suscipiendum? Eam autem tertio loco attulimus rationem, qua permotos esse Ecclesiae patres diximus, ut disciplinam hanc custodiendam curarent, qua scilicet fieret, ut catechumeni excitati, ad baptismum suscipiendum alacrius contenderent. Post haec vero quis non intelligat, apertam calumniam esse, hanc disciplinam veluti ineptam levemque accusare, quemadmodum inter ceteros Zimermannus fecit in orat. de arcani disciplina non revocanda parte I t. 2 Tempe Helveticae p. 76 et seqq.?

Illud igitur affirmandum potius est, disciplinam hanc, consideratis illorum temporum adiunctis, quibus vigebat, opportunissimam, et imprimis utilem Ecclesiae fuisse. Nam Zimermannus non meretur ut refellatur, cum ait patres quidem veteres ea praedicasse de hac disciplina, quae indicavimus, sed deceptos esse, quod eae utilitates, quas describebant, ex hoc memorato instituto revera profectae non sint. Erant enim sapientissimi gravissimique viri ii patres, quorum testimonia attulimus, atque plenissimam rei, de qua agebant, notitiam habebant: erant ita comparati, ut nisi vidissent eos fructus ex memorato instituto proficisci, quos diximus, rationes, quas commemoravimus, ad illud defendendum non attulissent: ea denique aetate vivebant, ut certe intelligere possent, quae huius rei conditio esset.

CAPUT XVIII.

DE ARGUMENTO EX ARCANI DISCIPLINA DESUMPTO AD CONFIRMANDAM CATHOLICAM DOCTRINAM DE SS. EUCHARISTIAE SACRAMENTO.

Antequam finem loquendi facimus de arcano in negotio religionis servato, videtur opportunum, occasionem non omittere, breviter ostendendi, argumento ex ea disciplina petito, Calvini, Zwinglii, ceterorumque eiusmodi, sententiam manifeste refelli circa SS. Eucharistiae Sacramentum, cum corporis et sanguinis D. N. I. C. realem praesentiam in eo sacramento denegant et figuratum tantummodo corporis et sanguinis Christi sensum inducere conantur.

Praeter ea quae superius attulimus, quaeque evincunt, servatum esse primis ecclesiae saeculis de Sacramento Eucharistico silentium, possent magno numero veterum scriptorum ad illa tempora pertinentium adduci alia testimonia, quae idem confirmarent, Tertulliani, videlicet, Athenagorae, scriptoris *recognitionum* S. Clementi Papae tributarum, Minucii Felicis, Origenis, aliorumque. Quare extra omne dubium positum esse debet, de eo doctrinae catholicae capite arcanum fuisse custoditum.

Iam vero certissimum hoc historiae Ecclesiasticae factum secreti in ea re tanta diligentia servati componi quidem et explicari potest, si primis illis temporibus Ecclesiae doctrinam fuisse statuatur, conversa panis et vini substantia, realem et corporis et sanguinis Christi praesentiam esse in Eucharistia credendam; explicari vero et componi cum ea sententia non potest, quae sensum rei figuratum dumtaxat in eo Sacramento iis temporibus ecclesiam habuisse contendat.

Etenim quae commemoravimus de rationibus, quibus adducta est ecclesia ut nonnulla doctrinae capita arcano religioso comprehenderet, conveniunt omnino cum doctrina, quae realem Christi praesentiam certam esse contineat. Nam praesentiae realis certa veritate statuta, sequitur, Ecclesiam ob mysterii sublimitatem consulere debuisse eorum imbecillitati, qui in fide Christiana suscipienda instituebantur. Si enim nullo discrimine facto, doctrinam de ea re, statim prout fides habet, tradidisset, timere iure debebat, ne tanta difficultate perculsi, deterrerentur ii a consilio religionem nostram amplectendi, qui nomen illi erant daturi.

Ergo antequam tam arcuam intelligentiae humanae doctrinam Ecclesia traderet, debuit ea ratione se gerere, quam arcani natura ferebat, ut prius illa omnia faceret, quae in hominum animis firmitatem ad credendum, constantiamque certam efficerent. Itaque tempus erat tribuendum, ut demonstrata revelationis certa veritate, prodigiorum a Christo patratorum virtute et gravitate explicata, doctrinae a Christo traditae sanctitatis et praestantiae argumento allato, ac ceteris, quae divinam eius missionem evincerent, adductis, eo devenirent homines, quibus catholica fides erat persuadenda, ut etiam in tam recondito difficilique dogmate, quale Eucharistia erat, audiendo, obsequium mentis suae exhibendum esse intelligerent.

Constat praeterea, inter rationes, quarum causa patres de secreto servando solliciti fuerunt, eam quoque reperiri, ut ita mysteriorum dignitati, et debitae iisdem observantiae prospiceretur. Si vero scriptorum veterum ea loca consulantur, quae arcanum ostendunt circa eucharisticum dogma esse servatum, illos sollicitudinem suam in ea re ideo etiam demonstrasse apparebit, quod de dignitate mysterii tuenda laborarent. Tantum autem studium iure a pa-

tribus adhibitum fuisse perspicuum est, si in hoc doctrinae capite praesentiam Christi realem, facta panis vinique conversione, credendam proponi eos iudicasse concedatur; sed si de figurato tantum sensu res esset explicanda, tantae sollicitudinis ratio non intelligitur.

Quid enim in Calviniana, quid in Zwingliana sententia est, quod excitare patres debuisset, tum ut imbecillitati hominum consulerent, qui in fide Ecclesiae suscipienda informabantur, tum ut prospicerent ne mysterii dignitas, si illud sine discrimine traderetur, detrimentum aliquod pati posset? Quando homines ex ea secta audiantur, coniungimur quidem nos Christo in sacra coena, sed spiritu tantum ac fide vota nostra et venerationem Christo tribuimus, quem tamen non in altari, sed ad dexteram Patris sedentem contemplamur; commemoramus profecto eius mortem, sed nulla ratione sacrificium ab eo in cruce factum renovantes; panis et vinum sumendum hominibus affertur, sed ita tamen, ut licet Christi memoriam agamus, panem vinumque proprium, prout in natura sua sunt, accipiamus.

Quis vero inde timor in patrum mentibus excitari poterat ne humanae intelligentiae vires harum rerum explicatione frangerentur, modo non ineptos patres omnes fuisse censeamus, qui ita timere potuerint? Quae deinde sollicitudinis causa, ne debita mysterio dignitas in periculum vocaretur? Primum si haec vera sunt, ubi mysterium supersit non intelligitur: deinde quid erat, quod cuiuslibet generis vel conditionis homines offenderentur, vel de Christo detraherent, qui morte sua humano generi universo vitam restituens voluerit memoriam sui ab hominibus fieri, illius alimenti susceptione, quod orbi terrarum universo commune est?

Non defuere quidem inter sententiae huius, antiquitati prorsus inauditae defensores, figuratum scilicet in eucharistia praesentiae Christi sensum inducentes, qui de singulari sacrae coenae praestantia, deque rebus omni admiratione dignis in ea comprehensis, loquuti sunt. Sed certum est, haec ab iis exaggerari, ut, si fieri posset, sententiam suam, patrum testimoniis consonam esse demonstrent. Nam perspicua res est, eorum sententiam mysterium omne eucharisticum auferre, et nihil in eo relinquere, quod tanta admiratione dignum existimari possit, nihil causae suppeditare, cur ecclesia religiosum de eo sacramento servandum esse secretum statueret. Immo vero, quoniam Ecclesia facile intellexisset, ob manifestam dogmatis explicationem, nullum detrimentum timeri posse, eucharistiam, patentibus ianuis, et in summa ingrediendi libertate, celebrare potuisset.

Quod si illorum temporum memoriam volumus recordari, et pericula gravissima reminisci, quibus ob calumnias iniquitate plenas obiiciebantur Christiani, praesertim ob scelera, quae in conventibus suis patrare accusabantur, apparebit continuo, eos habuisse maximi momenti causas, ut non modo doctrinam suam exponerent, sed etiam ut ethnicos conventuum suorum participes esse paterentur. Verum si ad calumniae gravitatem, et ad periculi metum vitandum, id non egerunt, manifestum est, eos ob mysterii veram sublimitatem, quae in praesentia Christi reali posita est, se impediri iudicasse, quominus arcanum in ea re derelinquerent. Si autem veterum patrum sententia ea ipsa fuisset, quam deinde Calvinus et Zwinglius attulerunt, non constat quomodo evenire potuerit, ut ad periculum declinandum, et ad Ecclesiam defendendam, Ethnicos ad conventus suos non invitarent, ut viderent rem agi nulla admiratione dignam, hoc est, Christianis communem panem et vinum afferri, quibus in coena uterentur.

Negari certe non potest, Iustinum

Martyrem in apologia prima tum de aliis religionis Christianae dogmatibus, tum de Eucharistia sine arcano loquutum esse: verum singulare hoc exemplum, ut tanta libertate cum ethnico principe loquens, de Eucharistia aperte pertractaret, non modo non iuvat, sed potius luculentius evertit haereticorum sententiam. Etenim inficiari nemo potest, doctrinam, quam Iustinus de Eucharistia aperte professus est, illam ipsam fuisse, quam Ecclesia Catholica veluti divinitus acceptam credebat, sed arcani tamen disciplina tegebat. Quid vero exposuit Iustinus cum doctrinam illam explicaret? Notum est omnibus eius testimonium de hac re, quo diserte tradidit, conversa panis vinique substantia, corporis et sanguinis Christi praesentiam realem in Eucharistia contineri.

Praeterea non desunt qui arbitrentur, apologiam hanc primam Antoninum Pium tamquam reservato sibi traditam accepisse. Certum vero est post oblatam hanc Antonino Pio apologiam, Ethnicos in dogmatum illorum ignoratione mansisse, quae aperte Iustinus exposuerat Imperatori; id quod argumento est, res a Iustino expositas ad communem notitiam non pervenisse. Denique rationum gravitatem superius commemoravimus, quibus adactus Iustinus est, ut sibi licere putaverit, de doctrinae catholicae capitibus nonnullis aperte agere cum Imperatore.

CAPUT XIX.

DE CONTROVERSIA CIRCA PASCHATIS CELEBRATIONEM.

Cum Victor I Pontificatum gereret, qui praecesse ecclesiae coepit anno 193, et novem circiter annos Ecclesiam gubernavit, excitata est celebris illa controversia, apostolicam sedem inter et Asiae minoris Episcopos, de diei Paschatis celebratione. Eusebius in chronico eam refert ad annum quartum Septimii Severi Imperatoris, qui anno aerae vulgaris 196 respondet. Illam controversiam inter ceteros accurate illustravit t. 1 epistolarum RR. Pontificum a se editarum Petrus Coustantius agens de Victoris I Pontificatu col. 91 et seqq. Haec autem huius historiae summa est.

Christiani, qui in Asia minori commorabantur, Paschatis festum celebrare solebant cum Iudaeis luna 14 mensis Nisan, in quemcumque tandem diem illa incidisset. Reliqui vero Christiani vel ab ipsa apostolorum aetate Paschatis festum agebant dominico die, qui post aequinoctium vernum lunam 14 mensis Nisan sequitur. Manifestum est, quanta esset Asianorum hac in re a ceteris Christianis discrepantia. Attamen cum Romani Pontifices intelligerent, morem, quem diximus, Asianos sequi, non mosaicorum rituum custodiendorum cupiditate, sed veteris tantummodo traditionis conservandae cura, quam ab Apostolo Ioanne derivatam arbitrabantur, nulla ab initio ea de causa in Ecclesia mota est controversia. Cum Polycarpus Smyrnensis Episcopus, Aniceto Pontifice, Romam venit, de die Paschatis celebrandi cum eodem Pontifice egit. Ac licet Anicetus conatus sit Polycarpo persuadere, ut ipse una cum ceteris Asianis consilium susciperet, communem Christianorum morem in Paschatis festi celebratione sequendi, nihil impetravit, quin idcirco aliqua animorum indignatio exarserit. Soter, qui Aniceto successit, illud in praesenti negotio egit, ut, licet Asianos domi suae morem, quem commemoravimus, sequi passus sit, voluerit Asianos, qui in Urbe versarentur, eo die Pascha celebrare, quo die Christiani ceteri festum hoc agere solebant.

Verum cum Montanistae, et Blastus Ecclesiae Romanae presbyter, asserere coepissent, divino iure Christianos teneri, Pascha cum Iudaeis celebrare, Victor, qui tunc Romanus Pontifex erat, timens ne Asiani eiusdem erroris participes essent, atque ipse videri posset eorum errori connivere, diutius hunc Asianorum morem tolerandum non iudicavit. Habuit ideirco Romae concilium, et praecipuis Ecclesiae Episcopis auctor fuit, ut collectis in Concilio suarum provinciarum Episcopis, de hac re disputarent, ad se autem scriberent quid agendum existimavissent. Cum Episcopi Victori obtemperassent, exposuissentque, in pluribus orbis provinciis habita concilia iudicasse, die dominico Pascha celebrandum esse, ab Episcopis vero Palaestinae litteras accepisset, quibus de Asianis ita loqui videbantur, perinde si de hominibus agerent, qui errores fidei repugnantes in hoc negotio sequerentur, vehementius Victor est in sua sententia confirmatus. Igitur scripsit litteras ad Polycratem Episcopum Ephesinum, in quibus eum iussit, universos Asiae Episcopos ad concilium convocare, minatusque praeterea est excommunicationis poenam iis, qui luna XIV pascha celebrarent.

Audiendum vero est ab Eusebio quidnam Victor scribendo profecerit. « Coguntur, inquit, H. E. l. 5, c. 23 et seqq., ob hanc causam Synodi et conventus Episcoporum, ac cuncti una sententia decretum ecclesiasticum per epistolas omnibus ubique ecclesiis constituunt, quod nullo alio umquam, nisi Dominico die, Resurrectionis Domini celebrandum sit mysterium. Exstat etiamnum scriptum eorum, qui ob eam causam tum in Palaestina congregati fuerant, quibus praefuerunt Theophilus Caesariensis, et Narcissus Hierosolymitanae Paroeciae Episcopus. Et Romae quoque consimiliter, alia propter eandem causam habita est Synodus, cui Victor Episcopus praesedit. Deinde et alia Episcoporum Ponti, quibus Palma tamquam vetustissimus praefuit. Ad haec et alia paroeciarum per Galliam, quas Irenaeus moderatus est. Denique et Episcopi per Osrhoenam, ac quae in illa sunt civitates; et praecipue Branchilli Corinthiorum Episcopi, ac plurimorum aliorum, qui uno et eodem decreto ac iudicio, eandem sententiam constituerunt. Episcopis vero per Asiam minorem, qui morem ipsis ab antiquo traditum retinendum esse affirmabant, praerat Polycrates, qui in eo scripto, quod ad Victorem Romanamque Ecclesiam exaravit, traditionem ad ipsius usque tempora servatam hisce verbis exponit: « Nos illibatum (id est inviolabilem) agimus Paschatis diem; magna enim luminaria in Asia obdormiverunt, Philippus unus ex duodecim Apostolis, et Ioannes, qui supra pectus Domini recubuit, Polycarpus, etc. Isti omnes diem Paschae in quartadecima die mensis observaverunt, iuxta evangelium, fidei regulam per omnia conservantes. Unde non perturbabor ex iis, quae ad terrorem referuntur. Poteram etiam praesentium Episcoporum facere mentionem, quos petistis ut convocarem, sicut et feci, quorum nomina si scribam, ingens multitudo sunt, qui in epistolam hanc consentiunt. »

Haec, quae Polycrates suo et collegarum nomine scribebat, Victori gravius argumentum fuerunt, eos de re hac ita sentire, ut in fidei negotio etiam peccare viderentur, atque ita esse intelligenda quae ab Episcopis Palaestinae de Asianorum sententia acceperat. Iterum igitur ad Asianos Episcopos scribendum iudicavit, ac multo gravius in suis ad eosdem litteris excommunicationis sententiam minitatus est. Etsi vero quaestio acrior evasisset, et Victor vehementer Asianis esset indignatus, non videtur tamen eum ad excommunicationis poenam ferendam reipsa pervenisse.

Et iure quidem id, inter ceteros

Henrico Valesio, Natali Alexandro videtur: nam licet Eusebius affirmare videatur, Pontificem scilicet non minis tantum se continuisse, refert tamen Irenaei ad Victorem epistolae locum H. E. lib. 5 cap. 24, quo « Eum decenter admonuit, ne integras Dei Ecclesias, morem sibi a maioribus traditum custodientes, a communione abscindat. » Irenaeum autem nominis sui fructum retulisse omnes conveniunt, ut pax servaretur. Firmilianus praeterea Caesareae Cappadociae Episcopus, qui vix 60 annos post hanc rem gestam floruit, in epist. ad Cyprianum edit. Pamel. 75 animadvertit, « propter hoc ab Ecclesiae Catholicae pace non esse discessum. » Illud tantummodo tum ex controversiae ipsius fervore, tum ex Epiphanii in haeresi 70 testimonio certum videtur, ob hanc causam talem indignationem inter orientales et occidentales fuisse, « ut pacificas a se invicem litteras nullas acciperent. »

Atque haec de controversiae istius historia retulisse sufficiat; neque enim necesse putamus hic immorari in eiusdem historiae veritate demonstranda. Adeo enim huius facti veritas explorata est Eusebii lib. 3 c. 24, et lib. 5 cap. 23 H. E.; Hieronymi in lib. de scriptoribus ecclesiasticis, aliorumque veterum testimoniis, ut dubitari de ea non possit. Omittimus igitur vel P. Marcellinum Molkemburium in criticis dissertationibus suis, vel alium quemlibet, qui conetur coniecturis potius laboriosis, quam argumentis, historiam hanc inficiari.

CAPUT XX.

QUID IUDICANDUM SIT DE VICTORIS I R. PONTIFICIS AGENDI RATIONE IN CONTROVERSIA DE PASCHATIS CELEBRATIONE.

Est nunc breviter Victoris I Romani Pontificis causa defendenda: nam non defuerunt, qui ex pertractata illum inter et Asianos Episcopos de Paschatis celebratione controversia, occasionem susceperint illius Pontificis accusandi, perinde quasi eiusdem inconsiderato consilio et imprudentia tantum hoc dissidium fuerit excitatum. Profecto Boehmerus diss. 9 Iuris Eccl. ant., ac Moshemius in commentario de rebus Christianorum ante Constantinum, Victorem hac de causa temeritatis insimulant. Febronius autem t. 2 p. 611 « Victorem, inquit, ut Ecclesiasticae unitatis minus studiosum, nimiaque praecipitatione in excommunicando adductum improbaverunt quamplurimi eiusdem temporis praesules sanctitate conspicui, quos inter Irenaeus. »

At facili negotio ostendi potest, quantopere haec a veritate abhorreant, et nihil Victorem commisisse, quod officii sui, et sollicitudinis omnium ecclesiarum, quae Romanorum Pontificum propria est, partes non requirerent. Causam enim primum consideremus, cur Victor cum Asianis controversiam habuerit. Ea quidem erat gravissima. Agebatur enim de disciplinae capite, quod omnes ubique Ecclesiae, Asianis dumtaxat Episcopis repugnantibus, servabant; et officii sui Victor esse putabat, Asianis persuadere, ut receptum hoc disciplinae caput et ipsi amplecterentur. Narrat id luculenter Eusebius H. E. l. 5 c. 23. « Nota est eo tempore quaestio ex eo, quo cunctae per Asiam minorem Paroeciae, velut ex antiquiore traditione quartadecima luna Paschatis festum observandum esse putabant, cum reliquis Ecclesiis per universum orbem consuetudo non esset ad hunc modum observandi Paschatis, quae ex Apostolica traditione (Petri et Paulli) morem hunc hactenus durantem servant,

quod ieiunia nullo sint alio, nisi die Servatoris nostri resurrectionis solvenda. » Iam vero nonnisi per calumniam Romanus Pontifex temeritatis accusari potest, si receptum ubique terrarum disciplinae caput persuadere repugnantibus conetur, eisque parere obtrectantibus, et succenseat graviter, et minitetur. Cum igitur homines, quos commemoravimus, Victorem accusant, reprehendunt eo in negotio Pontificem, qui muneris sui partes absolvere cupiens, causae gravitate considerata, id conari debebat, quod summo studio efficere conatus est.

Adiungi his deinde posset argumentum, quod causae huius gravitatem luculentius demonstraret, et Victori purgando esset opportunissimum. Nonne enim ad demonstrandum cuius gravitatis esset res de qua Victor cum Asianis dimicavit, plurimum valere deberet, inter causas cur magnum Nicaenum concilium habitum est, illam quoque fuisse, ut scilicet de die celebrandi Paschatis decerneretur? Atqui ita profecto iudicari oportere, praeter ceteros auctor est Athanasius, qui lib. de synodis n. 5 inquit: « Nicaena Synodus non temere, sed ex urgente necessitate et ex legitima causa coacta est: nam Syriae, Ciliciae et Mesopotamiae populi circa festi celebrationem claudicabant. » Concilii autem Nicaeni patres in eam sententiam omnes convenere, quam Victor contra Asianos propugnaverat.

Praeter haec, quae causae gravitatem respiciunt quaeque satis esse potuissent ad Romanum Pontificem movendum, ut Asianis auctor et hortator esset ad Pascha celebrandum iuxta communem ecclesiarum morem; habuit Victor Pontifex peculiaria rationum momenta, quibus vehementius excitaretur ut hoc ab illis Episcopis omnino flagitaret. Meminerat Blastum Presbyterum ab Eleutherio Pontifice excommunicatione perculsum, cum aliis de causis, tum illa praesertim, quod « Pascha non aliter custodiendum esse dicebat, nisi secundum legem Moysis quartadecima mensis, » quemadmodum in lib. de praescriptionibus cap. 53 Tertullianus refert. Habebat timondi causam ne Asiani, mosaicae legis servandae studio, Pascha cum Iudaeis celebrandum arbitrarentur. Ab Episcopis Palaestinae acceperat eiusmodi epistolas, quae poterant magnam suspicionem afferre, ne Asiani in re ad fidem spectante errarent. « Satagite autem nostrae epistolae exempla per totam Paroeciam mittere, ne rei simus erroris eorum, qui suas ipsorum animas tam facile seducunt. » Ita illi apud Eusebium H. E. l. 5 c. 23. Confirmatus denique in ea suspicione erat, id est, ne Asiani in negotio fidei errarent, Polycratis verbis, qui ut sententiam de Paschate die 14 mensis Nisan celebrando tueretur, non modo debitam Deo obedientiam ita exsolvi arbitrabatur, verum etiam loquens de decessoribus suis, qui eo ipso die illud festum egerant, « Illi omnes, affirmabat, iuxta evangelium, fidei regulam per omnia conservantes diem Paschae in quartadecima die mensis observaverunt. » Hanc suspicionem deinde Victor deposuisse dicendus est, praecipue cum Irenaei litteras accepit. At quamdiu in suspicione perduravit, ac suspicandi graves rationes habuit; Asianos ea de causa reprehendens, nihil aliud egit, nisi quod gravissimum munus poscebat, quo fungi cogebatur, confirmandi fratres suos, et universi Christi gregis pascendi ac gubernandi.

Reliquum est, ut modum in tam gravi re a Victore adhibitum consideremus. Iam vero patet ex illius controversiae historia, Romanum hunc Pontificem ita se gessisse, ut nonnisi per apertam iniuriam temeritatis accusari possit. Quis enim Victorem Romanum Pontificem iure reprehendat imprudentiae in negotio tractando adhibitae, cum constet, eum, licet ageretur de re omnibus omnino explorata, solos Asianos, sci-

licet, a ceterarum ecclesiarum consuetudine celebrandi Paschatis discrepare, tamen voluisse, antequam ad eos scriberet, ut communem hunc morem tenendum esse iis persuaderet, Episcoporum concilia ubique haberi, ac deinde ad se referri quid in iis Episcoporum conventibus iudicatum fuisset? Atqui Victorem hac usum fuisse agendi ratione ab Eusebio accepimus H. E. l. 5 c. 23, cuius locus superius adductus est.

Commemorat autem eo loco Eusebius et Synodum ab Episcopis Palaestinae habitam, et Episcoporum Ponti et Galliae, et eorum qui *per Osrhoenam, ac quae in illa sunt civitates,* et Corinthiorum Episcopi, et plurimorum aliorum conventus, et illud denique quod sub Victore ipso habitum est Romae Concilium. « Cuncti una sententia, ait de eo loco Eusebius, decretum Ecclesiasticum per epistolas omnibus ubique Ecclesiis constituunt, quod nullo alio umquam, quam Dominico die Resurrectionis Domini celebrandum sit mysterium. » Quid igitur est, quod Victoris non dico imprudentiam prodat, sed potius sapientissimam agendi rationem non demonstret?

His denique addendum est, Victorem commotum litteris Episcoporum, ac praesertim Irenaei, quibus ostendebatur, Asianos in re ad fidem pertinenti non peccare, minis tantummodo se continuisse, et ab anathematis sententia ferenda abstinuisse doctissimis viris iure videri, ac tantummodo pacificas litteras Asianis ad aliquod tempus, quod tamen diuturnum non fuit, denegasse. Haec autem demonstrant, eum non modo summa prudentia, verum etiam singulari mansuetudine et humanitate se gessisse.

Haec quidem, quae attulimus, satis sunt ut Victor Pontifex ab iis accusationibus defendatur, quas superius commemoravimus. Est autem hic non praetereundum, Victorem veram apostolicam traditionem de die Paschatis celebratione contra Asianos propugnasse. Nam primo quis iure contenderet, Romanam Ecclesiam apostolicam traditionem obiicientem, quae vera traditio apostolica esset, non intellexisse? Deinde in urbe Roma festum Paschatis ante Apostolorum Petri et Pauli adventum, ante propagatam in ista civitate Religionem Christianam a Romanis celebratam esse, quibusnam monumentis doceri posset? Quare si celebrandi festi huius exordium in urbe Roma antiquius Apostolorum adventu et praedicatione non potest existimari, quodammodo, ut ita dicam, facto ipso ostenditur, festi huhuius institutionem apud Romanos Apostolis esse tribuendam. Quod si in urbe a primis Ecclesiae temporibus, Victoris I Pontificis aetate, festum illud Dominico die, qui post aequinoctium vernum lunam 14 sequitur, celebrabatur, et omnes generatim occidentales provinciae in ea re cum Romana Ecclesia perpetuo convenerant, apparet, dubium esse nullo modo posse, a Victore apostolicam traditionem fuisse propugnatam. Tandem Ecclesia universa Victoris sententiam patrocinata est, quae in concilio Nicaeno, ea ratione, qua Pontifex asseruerat, festum illud celebrari debere confirmavit.

Afferebant Asiani Episcopi exemplum Ioannis, Philippi et Polycarpi, qui luna decima quarta mensis Nisan Pascha peregerint. Sed exemplum hoc non demonstrabat, Apostolos illos tradidisse, eo die Pascha celebrari oportere: verum ex eo tantummodo sequi poterat, Apostolos iis temporibus opportunum iudicasse, accommodare se circa illius festi celebrationem consuetudini iam in Asia cognitae. Nam circa festi huius institutionem diversa ratione existimandum est si de Asia loquamur, quam de urbe Roma circa eiusdem festi originem loquuti sumus. Etenim ante Apostolorum aetatem nota erat per eas regiones festi Paschatis celebratio, et ad illum diem so-

lemniter agendum solebant magna frequentia undique Hierosolymam homines convenire. Ex eo quod igitur Ioannis, Philippi et Polycarpi aetate Paschatis festum luna decima quarta in Asia celebraretur, id non ostendit propriam ab Apostolis factam illius festi eo die peragendi institutionem. Verum alia ratione significavimus ex more in urbe semper usurpato, ut die dominico festum Paschae perageretur, id argumentum esse, apostolicam traditionem de ipso prorsus dominico die esse intelligendam.

Abutuntur controversiae huius historia scriptores a catholica doctrina alieni, atque inde confidenter affirmant desumi argumentum posse, ea aetate Romanum Pontificem primatus potestatem in universam ecclesiam non obtinuisse. Omnium loco satis erit afferre Moshemii verba in commentario *de rebus Christianorum ante Constantinum* saec. 2 §. 72. « Ea, inquit, qua Victor vivebat aetate, tanta nondum erat antistitis Romani potestas, ut quorum sententias et instituta improbabat, eos totius ecclesiae corpore abscindere posset. Hoc ipsa haec controversiae paschalis historia extra omnem controversiam ponit. Ius enim et facultas si Romano Episcopo fuisset, quos vellet universae Ecclesiae communione privandi, neque Irenaeus, neque reliqui Episcopi voluntati eius adversari ausi fuissent, sed ratum habuissent quod ab ipso iudicatum erat. » In eandem sententiam loquitur De Potter tom. 2 *de l'esprit de l'église* etc., ubi agit de controversia, Paschatis celebrationem respiciente.

Atqui negotii huius pertractatio summam Romani Pontificis in Ecclesiae regimine potestatem, vel ab eo tempore, omnibus cognitam fuisse omnino ostendit. Etenim ipsa agendi ratio Victoris id declarat, qui in ipso controversiae initio ad se praecipuorum universae Ecclesiae negotiorum pertractandorum officium pertinere manifeste significavit, et apostolicam sedem Ecclesiarum omnium sollicitudinis gerendae veluti possessionem retinere. Confirmant id Episcopi ex qualibet orbis parte, qui, prout Victor statuerat, concilia in peculiaribus provinciis ea de causa habuerunt, ut Pontifici Maximo, qui de isto gravi negotio erat decreturus, adessent. Ostendunt id minae excommunicationis ferendae, quas Victoris litterae continebant, nisi Asiani mentem mutarent. Demonstrat denique Episcoporum cura et studium, ne Victor efficeret id, quod minitatus fuerat; demonstrat inquam, eo etiam tempore persuasum Episcopis fuisse, talem esse Romani Pontificis potestatem, ut ii ab Ecclesia abscinderentur, quos ipse communione privasset. « Ex quorum numero, inquit Eusebius loco superius citato, Irenaeus in Epistola, quam scripsit nomine fratrum, quibus praerat in Gallia, illud quidem defendit, solo die Dominico Resurrectionis Domini mysterium esse celebrandum, Victorem tamen decenter admonet, ne integras Dei Ecclesias morem sibi a maioribus traditum custodientes a communione abscindat. » Tot autem Episcopos, tanta gravitate praestantes, tantopere metuisse, ne Victor excommunicationis poena Asianos mulctaret, eosque ab Ecclesia abscinderet, nisi explorata res fuisset, Victorem potestate sua eos abscindere posse, incredibile est.

Restitit certe Polycrates Ephesinus Episcopus cum suis Victori Pontifici. Verum ea resistentia non probat, iis temporibus ignotam Pontificis auctoritatem illam fuisse, quam posterioribus temporibus exercere potuerint. Resistentia enim legitimam auctoritatem non imminuit: neque posterioribus temporibus, quando tantam potestatis amplitudinem gradus sui propriam Romani Pontifices tranquille exercebant, exempla defuerunt hominum, qui sedis Apostolicae auctoritati non dicam

restiterunt, sed nefarie prorsus illam spreverunt. Denique Conciliorum generalium historia ostendit, num repugnantium Christianorum resistentia auctoritatis deficientiam probet.

CAPUT XXI.

DE HAERESIBUS QUAE SAECULO SECUNDO ECCLESIAM PERTURBARUNT.

Multa fuere errorum capita, quae Ecclesiam saeculo secundo perturbarunt. Eorum praecipui auctores fuerunt Saturninus Antiochenus, Bardesanes natione Syrus, patria Edessenus, Tatianus natione Assyrius Iustini M. quondam discipulus, Basilides Aegyptius, Carpocrates Alexandrinus, Praxeas in Phrygia natus et Graecorum doctrina institutus, Theodotus Byzantinus, Artemon, aliique. Eorum errores, quod ad rei summam pertinet, eo referuntur omnes, ut catholica dogmata impugnarent de SS. Trinitate, de incarnationis mysterio, de corporum resurrectione, mosaicorum rituum observationis necessitatem docerent, sacras scripturas veteris novique testamenti vel reiicerent, vel depravarent. Indicabimus aliqua singillatim de Marcione et Montano.

Cerdonis Syri haeretici, quem Marcion sequutus est, dogmata erant, ut duo principia induceret, de corporum resurrectione, de redemptione hominum male sentiret, libros sacros omnes, praeter Lucae evangelium et Paulli Epistolas licet non universas, repudiaret. Cerdonis assecla fuit Marcion Sinopensis atque ideo Ponticus appellatus. Cum hic propter nefandum crimen cum virgine patratum ab Episcopo patre suo excommunicatione mulctatus esset, neque ulla ratione posset Episcopi severitatem flectere, Romam se contulit, cum, Hygino mortuo, de alio Pontifice eligendo Romanus clerus deliberaret. Petiit igitur a Romanis presbyteris Marcion ut in communionem acciperetur, sed, prout refert Epiphanius haeresi 42, responsum ab illis est, inconsulto Episcopo id fieri non posse; «unam enim fidem esse, et unam concordiam, neque se adversari posse bono comministro suo eius patri.» Repulsam passus, Cerdoni Romae tunc commoranti Marcion se adiunxit, et eius erroribus, in eodem ferme genere, graviores suos addidit: de qua re inter ceteros legi possunt tum Moshemius in commentario superius citato, tum Walchius ubi de haereticis saeculi secundi agunt. Iam vero inde constat eum praedicasse, praeter cetera Cerdonis deliria, Christum boni principii filium, specie quadam, et umbratili corporis forma praeditum, missum fuisse ut animis salutem afferret; veterem legem et prophetarum oracula veluti a malo principio profecta reiecisse, alterum baptisma ad delenda peccata excogitasse, quo suum stupri scelus deletum esse iactavit.

Allatum quidem est aliquando hoc Marcionis factum, veluti si eo exemplum contineatur hominis, medio saeculo secundo ex Ponto, ab Episcopi sui iudicio ad Romanum Pontificem appellantis. Verum Natalis Alexander diss. 2 in saec. 2 art. 3 aliique animadverterunt, id tamquam verum appellationis exemplum haberi non posse. Neque enim Marcion petebat ut de causa sua cognosceretur, et in urbe Roma de sententia contra ipsum lata iudicium institueretur. Immo videtur omnino Marcion de Episcopo non esse conquestus, veluti si iniuria secum egisset, sed tantummodo id petiisse, ut quoniam exorare patrem non potuerat, ut sibi veniam tandem aliquando impertiretur, communionem, quam ille denegabat, ab Ecclesia Romana

impetraret. Nisi vero petatur, ut de sententia lata iudicium instituatur, quo appareat, iure ne, an iniuria sit actum, verae appellationis ratio non habetur.

Quamquam vero consilium a Marcione susceptum Romam veniendi non in eo versaretur, ut veram apud apostolicam sedem appellationem poneret; negari tamen non potest, ex hoc eius facto patere, quaenam eo tempore esset de Romanae Ecclesiae potestate ubique recepta opinio. Nam ut calamitati suae occurreret, in tanta locorum distantia, illud unum sibi superesse putavit Marcion, ut a Romana Ecclesia communionem consequeretur. Quoniam vero Romam ingressus, Pontificis adeundi copia non erat, eo quod de successore Hygini eligendo Clerus Romanus tunc ageret, narrat memorato loco Epiphanius, « Eo statim ut pervenit, ad seniores adiens, qui ab Apostolorum discipulis edocti adhuc supererant, ut in communionem admitteretur, ab iis frustra petiit. Quamobrem exstimulatus invidia, quod non principem illic locum, ac ne Ecclesiae quidem aditum impetrasset, ad impostoris Cerdonis haeresim confugere in animum induxit. » Sententia Epiphanii certe esse non potest, conatum esse Marcionem pontificatum adipisci, sed eum a presbyteris Romanis nulla ratione dignum iudicatum esse ut audiretur. Studium tamen Marcionis, ut, quoniam a Pontifice non poterat, saltem a Clero Romano communionem obtineret, satis aperte significat, quam honorifica esset etiam de Cleri Romani praestantia, quae tunc obtinebat, opinio.

Montani debet etiam peculiaris mentio fieri. Is Pepuzae ignobili Phrygiae vico natus erat, et sectam quandam a nomine suo appellatam condidit. Paracletum se esse affirmabat, non ita quidem stulte, ut se Spiritum sanctum esse contenderet, sed tantum ut veluti Doctor virtute superna donatus, religioni Christianae clarius explicandae consuleret. Contendebat is, divino consilio so motum esse, ut morum disciplinam in Ecclesia excitaret, et perficeret ea, quae prima Ecclesiae ipsius aetate, habita ratione imbecillitatis hominum, explicata non fuerant. Quare ieiunia frequentiora et diuturniora inferebat, secundas nuptias vetabat, gravioribus peccatis veniam ab Ecclesia concedi posse negabat, corporis cultum damnandum, litterarum et philosophiae studia despicienda esse tradebat, virgines velo tegendas iubebat, et eos Christianos, qui, persequutione saeviente, vel fuga salutem petebant, vel argento mortis pericula redimebant, gravissimi criminis reos esse praedicabat. Manifestum est, hominis huius errores excitare Ecclesiae sollicitudinem debuisse, quae illum in Conciliis suis damnavit. Praeter eius errores vero, qui Christianis erant perniciosi, in multum etiam periculum Ecclesia, Montani causa, apud ethnicos adducta est. Etenim tristes, quas ille spargebat de imminenti Romanae rei publicae interitu, vaticinationes, ethnicorum indignationem contra Christianos acriter provocabant.

Sed severitate, quam praeseferebat praeceptis suis Montanus, apud multos non infimi certe ordinis homines proficiebat, quos inter duae feminae sunt recensendae, Priscilla et Maximilla, quae una cum aliis praeceptoris sui exempla sequutae, vaticinabantur. Omnium autem eius sectatorum doctissimus et praecipuus Tertullianus fuit, vir ingeniosus, sed natura ipsa tristis et austerus, qui Montani causam pluribus scriptis fortiter gessit.

Haeretici ut Ecclesiae Catholicae instituta contemnant, quadragesimae ieiunium a Montano catholicos derivasse affirmant. Sed haec quanta falsitate dicantur, constat animadvertendo, communem hanc esse patrum sententiam, instituti huius originem ab Apostolica aetate, et tra-

ditione descendere. Praeterea incredibile omnibus statim apparet, ecclesiam ab eo homine instituta sua derivasse, quem condemnaverat manifesto iudicio.

Satis erit verba referre Hieronymi in epistola ad Marcellam: «Nos unam quadragesimam secundum apostolicam traditionem toto anno, tempore nobis congruo ieiunamus. Montanistae tres in anno faciunt quadragesimas, quasi tres passi sint Salvatores.» Et Montanistae quidem affirmabant, tribus vicibus a Deo hominum salutem partam esse.

CAPUT XXII.

DE PERSECUTIONE, QUAM SUB SEPTIMIO SEVERO IMPERATORE CHRISTIANI PERTULERUNT.

Cum de iis praecipue vexationibus sermonem habere instituerimus, quos a Romanis imperatoribus Christiani passi sunt, non est quod de ceteris calamitatibus, quas aliunde profectas saeculo tertio pertulerunt Christiani, peculiarem disputationem habeamus. Quare nihil dicimus de Iudaeis, qui licet rerum suarum infelici conditione afflicti essent, Christianis molestiam afferre conati sunt, ac in eos teterrimum illud odium explere, quo semper contra religionem nostram inflammati fuerunt. Ex Hippolyti autem Episcopi et aliorum patrum de odio et conatibus Iudaeorum in Christianos querelis colligimus, eos nostris molestos hac aetate fuisse, etsi diserte affirmare non possimus quidnam prorsus illi contra religionem nostram tunc fuerint machinati. Essent etiam recensendi Ethnici philosophi, aliique litterati viri, qui permagno incommodo Christianis hac aetate fuerunt. Nam ex iis nonnulli, veteres de Christianorum sceleribus accusationes renovarunt, ut ita Christianos in invidiam vocatos in gravissima pericula adducerent. Nonnulli praeterea Ethnicorum religionem fictis allegoriis, et contortis explicationibus, ea ratione sunt interpretati, ut vix diversa ab ea videri posset, quam Christum tradidisse affirmabant. Nonnulli denique per summam iniuriam, omnique adhibita fallacia, in vitae veterum philosophorum historia, aliorumque, ita rem pertractabant, ut Servatoris nostri vitam, miracula, resque gestas cum illorum hominum vitae ratione componerent, eosque Christo nihilo inferiores fuisse persuadere rudibus conarentur. Ex his autem religionis nostrae inimici consequuti sunt, ut aliqui susceptam Christianae religionis professionem desererent, aliqui vero ab ea suscipienda deterriti sint, nonnulli denique veterum heroum ac philosophorum vitae lectione commoti, mistum quoddam, et omnino ineptum religionis genus sibi sequendum iudicarint.

Sermonem igitur prosequentes de iis calamitatibus, quas a Romanis imperatoribus Christiani etiam saeculo tertio passi sunt, de Septimio Severo loqui primum occurrit. A. M. Aurelii morte usque ad annum 197 ecclesia tranquillitate usa est. Quod si eo annorum spatio, quod a M. Aurelii morte ad annum 197 intercessit, Christiani pro religione perempti aliquando fuerunt, id aliquorum hominum potentia, et adversus nostros odio, non autem ex nova lege perfectum est. At Septimius Severus anno 197 adductus est, ut iuberet, cum Christianis ex veteribus imperii legibus agi, et anno 202 edicto promulgato saevissimam contra Christianos vexationem excitavit.

In ea vexatione haud ita magnum Martyrum numerum fuisse contendit Dodwellus in toties memorata undecima diss. Cyprianica de Martyrum

paucitate, et praeterea conatur efficere, biennio tantum eam persequutionem perdurasse. Arbitramur autem nobis facile esse, etiam hoc loco Dodwellum confutare, atque ostendere revera permagnum hominum numerum fuisse in Severi persequutione pro Christi religione caesorum, et eam calamitatem, qua ecclesia vehementer afflicta est, fuisse biennio longe diuturniorem.

Res haec, de qua disputamus, nonnisi veterum scriptorum testimonio demonstrari potest: atqui gravissimos viros, aetate, doctrina, auctoritate praestantes adducere possumus pro sententia nostra luculentissimum testimonium dicentes. Accepimus enim ab Eusebio lib. 6 H. E. omnino plurimos pro Christo fuisse interfectos. «Porro cum Severus, ait c. 1, persequutionem adversus ecclesias excitasset, per omnes quidem ubique locorum ecclesias, ab athletis pro pietate certantibus illustria sunt confecta martyria.» Cap. autem 2 « Igitur Severo annum imperii decimum agente... cum persequutionis ardentissimum flagraret incendium, atque innumerabiles martyrio coronarentur. » Cap. denique 7 de Iuda Christiano verba faciens, ea tempora commemorans, quibus Severus ecclesiam vexabat, « Antichristi, inquit, adventum iam tunc imminere existimabat: adeo commota tunc adversus nostros persequutio multorum animos vehementer conturbaverat. »

Possent haec satis esse ad Dodwellum refellendum cum de parvo Martyrum numero disputat, qui sub Septimio Severo pro Christo passi sunt. Cui enim umquam ille persuadebit, revera Septimio Severo imperatore paucos Christianos pro religione interfectos esse, cum ex allatis Eusebii locis pateat, ubique locorum Severum Christianos vexasse, ubique preclara fortitudinis exempla innumeros Christianos pro religione vexatos edidisse, tantum denique timorem Christianis ob persequutionis crudelitatem gravitatemque incussum esse, ut Antichristi tempus adventare sibi in animum induxerint? Praeter Eusebium tamen, Dionem etiam commemorabimus, qui in historia sua de Severo Christianos persequente ait: « Morte afficiebat magnum numerum clarorum, et honore sibi parium virorum. » Adiungemus etiam Clementem Alexandrinum. Is Stromaton libros Severo imperatore scripsit, atque in eo opere quanta tunc esset ecclesiae calamitas, quantusque Christianorum numerus pro religione caesus sit, manifeste demonstrat, Lib. enim 2, pag. 494 edit. Oxoniensis ait: « Nobis autem sunt quotidie redundantes Martyrum fontes, qui nostris spectantur oculis, qui torrentur, torquentur, et capite truncantur. » Lib. denique 4 pag. 598 Christianos, *quod Christiani sint*, suppliciis affici refert.

Effecimus primum illud, quod erat contra Dodwellum ostendendum, non paucos certe Martyres, hac persequutione perdurante, fuisse. Alterum nunc brevi efficiamus, eam calamitatem fuisse longe biennio diuturniorem. Sane luculentum huius rei argumentum affert Tertullianus ad Scapulum c. 40 cum sex praesides in Africa commemorat, quibus illam provinciam administrantibus, persequutio perduravit etsi quandoque minus crudeliter cum Christianis ii ipsi praesides egerint. « Vigelius, inquit, Saturninus, qui primus in nos gladium egit, lumina amisit. Sub Hilariano praeside cum de areis sepulturarum nostrarum acclamassent, areae non sint, areae ipsorum non fuerunt. Quanti autem praesides, et crudeliores, et constantiores dissimulaverunt ab huiusmodi causis? ut Circius Severus, qui Thysdri ipse dedit remedium, quomodo responderent Christiani, ut dimitti possent: ut Vespronius Candidus, qui Christianum quasi tumultuosum civibus suis satisfacere dimisit: ut Asper, qui modice vexatum hominem, et statim deiectum, nec sacrificium compulit facere, ante professus inter advocatos et adses-

sores dolere se incidisse in hanc causam: Pudens etiam missum ad se Christianum, in elogio, concussione eius intellecta, dimisit, scisso eodem elogio, sine accusatore negans se auditurum hominem secundum mandatum. Haec omnia tibi et de officio suggeri possunt, et ab eisdem advocatis, qui et ipsi beneficia habent Christianorum.» His addendus Minucius Firmianus, qui Vigellium excepit, et de quo mentio est in actis martyrii SS. Perpetuae et Felicitatis. De Scapula vero illud commemorandum est, eum scilicet, qui post numeratos superius proconsules Africam administravit, circa persequutionis finem in eam provinciam missum esse.

Iam vero cum persequutionis huius tempore, tot proconsules Africam administraverint, apparet, quam falso asseratur, eam vexationem biennio tantum perdurasse. Praeterea gravissimis argumentis ostenditur ab eruditis, martyrium SS. Felicitatis et Perpetuae anno 205 contigisse: anno 210 Plutarchum, aliosque Alexandriae pro Christi religione ad mortem usque vexatos esse, Alexandrum Hiesosolymitanum Episcopum anno 211 cum in vincula coniectus esset, Clementi Alexandrino dedisse litteras ad Antiochenos deferendas. Quid vero haec demonstrant, nisi ex illorum temporum monumentis patere, longe plures annos, ac Dodwellus contendit, vexationem, de qua hactenus disputavimus, perdurasse?

CAPUT XXIII.

DE CONTROVERSIA, NUM ALEXANDER SEVERUS IMPERATOR CHRISTIANUS FUERIT.

Alexandrum Severum Imperatorem Christianum religione fuisse obtinuit apud non paucos opinio, prout et eius Matrem Iuliam Mammaeam Christianam religionem amplexam esse existimatum est. De Iuliae Mammaeae religione legi praesertim potest Io. Rud. Wetstenius in *praefatione ad Origenis dialogum contra Marcionitas*. Nos quid veterum scriptorum testimoniis magis consentaneum videri potest, breviter explicabimus.

Agit de Iulia Mammaea Eusebius H. E. lib. 6 cap. 21, et Hieronymus in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum cap. 54. Eusebii et Hieronymi testimonio, Iulia Mammaea appellatur femina religiosa, cultui dedita. Commemorant duo ii scriptores, Iuliam Mammaeam vocasse ad se Origenem in aulam, quae tunc Antiochiae erat, et ab ea Origenem de religione disputantem fuisse auditum. Verum, ut facile intelligitur, haec minime sufficiunt, ut Iuliam Christianam fuisse statui possit. Nam licet uterque referat, ab ea Origenem auditum esse in aula de religione verba facientem, nemo tamen eorum narrat, Origenem apud Iuliam profecisse, et Christianam religionem ei persuasisse. Immo vero cum Eusebius etiam illud addiderit, cito Origenem Alexandriam reversum esse, hoc non modicam affert suspicionem, Iuliam domnam, pertaesam Origenis humana despicientis severitatem, cito se eius incommoda oratione expedivisse. Neque ii loquendi modi, quibus Eusebius et Hieronymus usi sunt, evincere possunt, Christianam Iuliam Mammaeam fuisse: nam ea ratio loquendi significat tantum feminam religioni addictam, quin necesse sit prorsus affirmare, Christiana sacra illam amplexam esse.

Haec maiorem vim obtinent, si consideretur, Lampridium in vita Alexandri Severi cap. 14 t. 1 hist. Augustae, sanctam mulierem Iuliam Mammaeam appellasse; et eodem in loco ostendisse, non ita illam san-

ctam intelligi, quomodo sanctos suos Christiani vocant. « Quum puer (Alexander), inquit, ad imperium pervenisset, fecit cuncta cum matre, ut et illa videretur pariter imperare, mulier sancta, sed avara, et auri atque argenti cupida. » Iam vero, ex eo quod Lampridius sanctam dixerit Iuliam Mammaeam, nemo iure arbitrabitur, illum scriptorem Christianam matrem Alexandri iudicavisse. Cum autem Lampridius scribit, mulierem sanctam, sed avaram, et auri ac argenti cupidam Mammaeam fuisse, satis manifeste prodit, quid sanctae nomine intelligat, scilicet, eam quamtumvis religioni deditam, et animi sui salutis cupidam, vitio avaritiae imprimis obnoxiam fuisse.

Quamquam vero haec ita sint, certum est tamen, illam erga Christianos valde benevola voluntate semper fuisse, et Religionis nostrae disciplinam, moresque Christianorum omnino laude atque amore dignos iudicasse. Cum vero Alexander singularem semper erga matrem observantiam demonstraverit, mirum certe esse non potest, imperatorem hunc prorsus amico animo erga Christianos fuisse.

Videamus tamen quid ex veterum scriptorum testimonio depromi possit ad statuendum, num ipse Alexander Severus Christianam religionem fuerit amplexus. Nam non defuerunt qui imperatorem illum religionem nostram suscepisse existimaverint. Et inter ceteros Paullus Ernestus Iablonskius hoc contendit in commentatione sua *de Alexandro Severo Christianorum sacris per Gnosticos initiato.* Affert ille quidem, praeter reliqua, quae ingeniose disputat, gemmam quandam a Iacobo de Wildio editam, cui gemmae quaedam inscripta sunt, quae is de Christiana religione ab Alexandro suscepta interpretatur. Sed Ioannes Laurentius Moshemius in comm. de reb. Christ. ante Constantinum saec. 3 §. 8 probat, nihil certi ad hanc rem probandam desumi ex ea gemma posse.

Multo igitur firmius ac verius illi agunt, qui ex veterum testimoniis existimant esse ostendendum, num Christianus Alexander Severus fuerit. Si vero testimonia ista consulantur, exsistet Alexandrum Christianam religionem magni fecisse, sed illam religionem ab imperatore susceptam esse numquam probabitur.

Primum quod Lampridius habet in Alexandri vita cap. 22 commemorandum est: « Iudaeis privilegia reservavit, Christianos esse passus est. » Hoc vero non tale est elogium ut imperatorem Christianum fuisse doceat. Nam locus iste Lampridii magis beneficum erga Iudaeos, quam in Christianos Alexandrum fuisse ostendere posset. Deinde ex eo loco tantummodo sequi potest, Alexandrum effecisse, ut ea, quae contra Christianos antea fuerant decreta, ad effectum non perducerentur. Fuisset autem animi Christianam religionem vere reverentis iniquas illas leges abrogandas omnino curare. Quam vero molestum Christianis fuerit ea decreta penitus non rescindi, facile intelligitur ex eo, quod licet Alexander eiusque mater bene de Christianis esse passus sit, tamen ob illarum legum rationem vexati ab Imperii Romani magistratibus saepenumero fuerint Christiani. Est etiam non praetereundum, ab Alexandro in rerum publicarum administratione adhibitum praecipue fuisse hominem Christianis valde inimicum, Domitium Ulpianum; hunc autem non omisisse, auctoritate et gratia, qua valebat, uti ad suam erga Christianos inimicitiam exercendam. Hinc scimus eum scripsisse librum *de officio proconsulis,* atque in eo scripto magistratibus Imperii Romani, veluti in tabula, proposuisse leges omnes contra Christianos latas, ut scirent quanam ratione cum iisdem agi oporteret; qua facta magistratibus legum recordatione, non est mirum, eos persaepe Christianos religionis causa vexasse. De ea re Lactantius agens divinarum institutio-

num lib. 5 cap. XI ait: « Domitius de officio proconsulis rescripta principum nefaria collegit, ut doceret quibus poenis affici oporteret eos, qui se cultores Dei confiderentur. »

Neque vero quod Lampridius scribit, Alexandrum in larario suo, in quo matutinis horis rem divinam faciebat, habuisse etiam imaginem Christi, id ostenderet imperatorem vere Christianum animo fuisse: nam Lampridius cap. 29 refert ex testimonio scriptoris, quem Alexandro aetate aequalem fuisse dicit, illum in larario, inter animas sanctiores, Apollonium, Christum, Abrahamum, Orpheum et *huiuscemodi Deos* in imaginibus coluisse. Hoc autem argumento esse potest tantummodo, Alexandrum de Christi virtute magnam opinionem sibi comparasse, non autem cum animi sententia Christianam religionem suscepisse. Multo clarius deinde constabit, ex imagine Christi in larario ab Imperatore servata, non sequi, eum Christianam religionem amplexum esse, si verba Lampridii ipsius cap. 32 considerentur. Etenim eo loco refert, Alexandrum Severum in larario maiore inter divos et optimos consecrasse Alexandrum Magnum, cuius tamen ebrietatem et crudelitatem in amicos cap. 30 idem scriptor narraverat, Severum condemnasse. Id autem ostendit, non omnes, quos in larario suo consecraverat imperator, habitos ab eo fuisse veluti virtute ac sanctitate praestantes.

Haec sunt praecipua, quae afferuntur, ut Alexandrum Severum Christianam religionem suscepisse demonstretur: verum id ex iis minime sequi manifestum est. Cetera sunt prorsus leviora. Nam si perpendatur quod Lampridius cap. 43 refert, Alexandrum sibi proposuisse, templum Christo aedificare, id nullo modo evincit, imperatorem Christianum vere fuisse. Etenim idcirco narrat deinde Lampridius consilium templi aedificandi Alexandrum dereliquisse, quod eos audierit, « qui consulentes sacra repererant, omnes Christianos futuros, si id optato evenisset, et templa reliqua deserenda.» Item quod Lampridius commemorat cap. 51 placuisse vehementer Alexandro praeceptum illud: « Quod tibi non vis, alteri ne feceris, » nihil prorsus habet, quod imperatorem Christianum demonstret. Potuit enim homo, recte a matre institutus, et in Christianos bene animatus sibi facile persuadere huius praecepti praestantiam, cum etiam homines Christianis infensi denegare saepenumero non potuerint, in Christianae religionis praeceptis multa praeclara et laude digna reperiri. Denique quod Eusebius referat H. E. lib. 6 c. 28, « familiam Alexandri plenam Christianis fuisse, » id argumento tantum est, iis annis, quibus Alexander Severus imperavit, atque in omnibus matri Iuliae Domnae obsequutus est, aulam Christianis propitiam valde fuisse. Hoc autem extra omnem controversiam positum est, tum ob Iuliae Mammaeae in Christianos amorem, tum ob singularem Alexandri erga matrem reverentiam, evenire facile potuisse, ut in imperatoris familiam magno numero Christiani referrentur. Id vero minime potest adduci ut concludatur Imperatorem Christianum fuisse.

Esset hic quaerendum, num Imperator Philippus Arabs Christianus fuerit. Verum tanta est in re diiudicanda difficultas, talia responsa afferuntur argumentis, quae ad evincendum, Christianum eum fuisse adducuntur, ut longam necesse esset ad rem explicandam instituere disputationem. Certum tamen est, plures doctrina praestantes viros sententiam illam propugnasse, quemadmodum docti viri plures non defuerunt, qui id probari non posse contenderint. Numerat praecipuos, qui de hac controversia pertractarunt, Ioannes Albertus Fabricius in libro *salutaris lux evangelii toti orbi exoriens* pag. 235, et Walchius saec. 3

cap. 2 in adnotatione §. 4 subiecta. Constat vero, eum quamdiu regnavit, hoc est, a mense martio anni 244 ad dimidium mensem octobrem anni 249 perpetuo se benevolum Christianis exhibuisse, ita ut ii constanti tranquillitate sub eo principe frui potuerint.

CAPUT XXIV.

DE PERSEQUUTIONE A MAXIMINO IMPERATORE CONTRA CHRISTIANOS COMMOTA.

Cum Alexander Severus in Germania interfectus esset, eique Maximinus in imperio suffectus fuisset, qui mortis Alexandro illatae praecipuus auctor fuit, gravissima iterum excitata est persequutio contra Christianos, qui sub Alexandro praesertim tranquilli esse generatim potuerant, licet aliquando, prout superius tradidimus, a magistratibus imperii, secundum leges antea latas agentibus, aliquibus in locis vexati fuerint. Maximinus ignobili genere natus erat, et incredibili corporis sui robore ad gradus militares viam sibi paraverat; deinde anno 235 Alexandro sublato, obtinuerat, ut imperatoria potestas ad eum deferretur. Odio acerrimo in Alexandrum Maximinus animabatur, atque ab eius familia vexanda initium fecit, in qua magno numero reperiebantur Christiani.

Eusebius lib. 6 H. E. c. 28 id memoriae prodidit. « Gravi odio succensus adversus familiam Alexandri, in qua plerique erant Christiani, persequutione excitata, solos antistites ecclesiae, utpote evangelicae praedicationis auctores interfici iussit,» fortasse quod, iis occisis, minus sibi timendum ab ea familia putaret. Sed minime se Maximinus continuit in Alexandri familiae vexatione: etenim in Cappadocia scimus, Alexandro mortuo, Christianos persequutionem pati continuo coepisse. Docet id scriptor ad hanc rem probandam gravissimus, Firmillianus Caesareae Cappadociae episcopus in epistola inter Cyprianicas 75. « Volo autem, inquit, et de historia, quae apud nos facta est, exponere, ad hoc ipsum pertinente. Ante viginti enim et duos fere annos, temporibus post Alexandrum Imperatorem, multae isthic conflictationes et pressurae acciderunt vel in commune omnibus, vel privatim Christianis . . . ut ex hoc persequutio gravis adversus nos Christiani nominis fieret, quae post longam retro aetatis pacem repente obortа de inopinato et insueto malo, ad turbandum populum nostrum terribilior effecta est.»

Quod in Cappadocia, id aliis etiam in regionibus evenisse certum est. Nam, ut cetera praetereantur monumenta hoc probantia, Origenes homil. 28 in Matthaeum commemorat, «Ecclesias persequutionem passas, et incensas esse. » Calamitas autem ista, quae Christianos eo tempore graviter afflixit, toto triennio perduravit, quo Maximinus imperium obtinuit. Homo enim teterrimus, de cuius crudelitate tantopere veteres conquesti sunt, numquam a Christianis vexandis destitit. « Maximus numerus, ait Rufinus lib. 6 hist. c. 19, exstitit confessorum tribus annis persequutione commota, in quibus finem et persequutionis fecit, et vitae. »

Haec vero adeo per se perspicua sunt, ut ad persequendam magnae Martyrum multitudinis, qui pro Christo passi sunt, demonstrationem, explicatione non indigeant.

CAPUT XXV.

DE DECII IMPERATORIS PERSECUTIONE CONTRA CHRISTIANOS.

Post diuturnam tranquillitatem, qua Ecclesia usa fuerat, rerum facies repente mutata est, cum, Philippo sublato, Decius anno 249 Imperator factus fuit. Communis enim veterum Christianorum scriptorum querela est, illum statim post susceptum imperium crudeliter Christianos vexare coepisse. Eorum autem testimonio constat, teterrima fuisse edicta a Decio in Christianos promulgata.

Edidit quidem Bernardus Medonius Tolosae anno 1664 Decii Augusti quoddam edictum contra Christianos ex codice, cuius antiquitatem is plurimi faciebat. Verum Tillemontius in hist. eccl. tom. 3 p. 400 multa ei libello, in quo edictum illud continebatur, inesse ostendit, quae fraudis suspicionem afferre possunt, licet cum iis conveniant, quae ab antiquis de vexatione Deciana memoriae prodita sunt. Putat vero Moshemius in comm. de rebus Christianorum ante Constantinum pag.478, edictum illud de quo Medonius disputat, ex Sancti cuiusdam sub Decio interfecti recentioribus actis depromptum, et ab editore nonnullis in locis partim locupletatum, partim emendatum fuisse, ut veterum narrationibus magis consentaneum esset.

Quamquam vero Decii edicti textus ipse interierit, certum est tamen, atrocissimum contra Christianos illud fuisse. Testis huius rei est inter ceteros Dionysius Alexandrinus apud Eusebium H. E. l. 6 c. 41, ubi Decii edictum appellat *horrificum ac terribile,* et «tale fuisse, ut ipsi etiam electi, si fieri posset, scandalum paterentur, et omnes Christiani mirum in modum exterriti sint. » Testis Gregorius Nyssenus in vita Gregorii Thaumaturgi tom. 3 opp. pag.568; quo loco postquam affirmavit: « Imperator iussit in edicto suo praesides et magistratus, Christianos omni suppliciorum genere ac metu ad Deorum cultum reducere; » commemorare pergit, praesidibus et magistratibus severas poenas Decium denuntiasse, si remissiores in hoc mandato implendo fuissent: hinc factum esse ut praesides, reliquis negotiis posthabitis, de Christianis vexandis vehementer solliciti fuerint, atque edictis propositis significaverint, eos, qui Christianae religioni nuncium remittere nollent, saevissimis cruciatibus, atque extremo supplicio mulctandos esse; nova, atque antea inaudita tormentorum et cruciatuum genera excogitata fuisse, atque instrumenta terribilia ad corpora torquenda comparata, palam exposita esse, ut adspectu suo Christianos affligerent, metuque implerent; incredibilem denique terrorem, incredibilem metum, ac gravissimam perturbationem ubique his de causis obortam fuisse. Haec sunt, quae de legis contra Christianos a Decio latae forma tum Gregorius Nyssenus, tum veteres reliqui scriptores memoriae prodiderunt.

Haec vero per se sola satis sunt, ut intelligatur teterrimam esse debuisse calamitatem, quam Christiani sub eo imperatore pertulerint: generatim enim ea evincunt, imprimis crudele fuisse edictum, cuius auctoritate Decius voluit agi contra Christianos. Deinde metus magistratibus incussus, ut in edicti exsequutione diligentissimam operam exhiberent, additus hominum iniquitati, qui sponte sua voluissent Christianos affligere, perspicue declarat, quanta Christianorum clades esse debuerit. Pertinebat ea calamitas ad omnes, omnis generis, ordinis, aetatis et sexus Christianos; quod quidem exemplum eorum, qui Alexandriae mortem

Christi causa oppetierunt, et ea quae ex Dionysio Alexandrino apud Eusebium l. 6 c. 41 superius adducta sunt, luculenter demonstrant. Auctor vero est inter ceteros Cyprianus ep. 52 ad Antonianum pag. 69 ed. Baluzii, Decium, quemadmodum Maximinum, sacerdotes et Episcopos Christianorum imprimis vexari atque excruciari iussisse, eaque de causa factum esse, ut, Fabiano R. P. interfecto, impediverit, quominus alius eius loco Episcopus crearetur, « Sedit, inquit de Cornelio Fabiani successore loquens, sedit intrepidus Romae in sacerdotali cathedra eo tempore, cum tyrannus infestus, sacerdotibus Dei fanda atque infanda omnia comminaretur, cum multo patientius et tolerabilius audiret levari adversus se aemulum principem, quam constitui Romae Dei sacerdotem. »

Magnam tamen ex qualibet provincia fuisse Martyrum Christianorum copiam facile est mente concipere. Licet enim ex Cypriani libro *de lapsis*, aliisque eius epistolis manifestum sit magnam fuisse diversitatem a praesidibus in edicto implendo adhibitam, certum tamen est, omnes variis modis periclitatos esse num Christianos adducere possent ad Christum, quem professi erant, deserendum, omnes ultimi supplicii poena intentata Christianos terruisse, omnes cum sacrorum ministris, maxime cum Episcopis severius atque inclementius egisse, quam cum ceteris, atque mortem Episcopi citius, quam aliorum imperasse. Itaque atrocissimam hanc a Christianis sub Decio toleratam persequutionem fuisse patet.

CAPUT XXVI.

DE PERSEQUUTIONE SUB VALERIANO IMPERATORE A CHRISTIANIS TOLERATA.

Valerianus Imperator cum usque ad quintum imperii sui annum se imprimis benevolum et clementem erga Christianos ostendisset, anno tandem 257, auctore Macriano, Praefecto Praetorii, cuius familiaritate utebatur, quique in summa apud eum aestimatione erat, repente sententiam mutavit, atque praesides Imperii Christianorum conventus vetare, et Episcopos doctoresque Ecclesiae in exilium mittere iussit: haec imperatoris mandata Christianorum animos, gravioribus malis assuetos, accendere potius, quam terrere visa sunt. Quare anno proximo severius contra Christianos Imperator edictum promulgavit, cui magistratus obtemperantes, magnam Christianorum copiam per omnes Imperii provincias necaverunt, et poenis aliquando morte ipsa deterioribus affecerunt.

Pluribus adductis testimoniis ista possunt ostendi; sed brevitatis gratia haec satis erunt. In actis Cypriani, apud Theodoricum Ruinartium, Paternus proconsul ita Cyprianum adductum in iudicium alloquitur: « Sacratissimi imperatores Valerianus et Gallienus litteras ad me dare dignati sunt, quibus praeceperunt, eos, qui Romanam religionem non colunt, debere Romanas caeremonias recognoscere. » Neganti fortiter Cypriano proconsul poenam exilii decernens, respondit ita prosequutus: « Non solum de Episcopis, verum etiam de presbyteris mihi scribere dignati sunt. » Praeterea proconsul haec pronunciavit: « Praeceperunt etiam, ne in aliquibus locis conciliabula fiant, nec coemeteria ingrediantur: si quis igitur hoc tam salutare praeceptum non observaverit, capite plectetur. » His autem verbis manifestum est, poenam capitalem contra eos Christianos latam, qui generatim sacros conventus agerent,

et nominatim eadem poena proposita vetitum fuisse, ne coemeteria frequentarentur. Ideo vero iis Christianis irascebatur Imperator, qui coemeteria adirent, eo quod in illis Martyrum et Confessorum cadavera condita essent, et Christiani, qui inde revertebantur, fortiores, et ad contemnenda decreta principum alacriores facti viderentur. Colligitur ex his summa primae legis a Valeriano latae contra Christianos, et haec manifeste conveniunt cum iis, quae Dionysius Alexandrinus apud Eusebium H. E. lib. 7 cap. 11 narrat de rebus a se ceterisque perferendis: Aemilianus enim praefectus de eis inquit: « Mittemini in partes Libyae ad locum Cephro: hunc enim locum iussu augustorum nostrorum elegi. Nullatenus autem licebit vobis conventus agere, aut ea, quae vocantur coemeteria adire. » Exscribenda hic esset tota Cypriani epistola 77 *ad Martyres in metallis constitutos,* in qua refert, partem populi sibi commissi iam martyrio functam esse, partem adhuc in carceribus contineri, atque ad metalla damnatam esse, fustibus caesam, compedibus vinctam: ostendit praeterea ex quolibet ordine, genere, et aetate condemnatos magno numero ea de causa Christianos fuisse. « Denique, inquit, exemplum vestrum sequuta multiplex plebis portio confessa est vobiscum pariter, et pariter coronata est, connexa vobis vinculo fortissimae charitatis, et a praepositis suis nec carcere, nec metallis separata. Cuius numero nec virgines desunt. In pueris quoque virtus maior aetate, annos suos confessionis laude transcendit, ut martyrii vestri beatum gregem, et sexus et aetas omnis ornaret. »

Tantam crudelitatem, qua contra Christianos tunc temporis agebatur, ut poenis exilio maioribus affligerentur, tribuendam esse postremae legis parti manifestum est, qua morte mulctandos esse statuebatur eos, qui conventùs frequentarent, vel coemeteria ingrederentur. Hanc causam adducit Cyprianus loquens de Xysti II Romani Pontificis martyrio in epistola 82 ad Successum. « Xystum autem in coemeterio animadversum sciatis octavo iduum augustarum die, et cum eo diaconos quatuor: sed et huic persequutioni quotidie insistunt praefecti in urbe, ut si qui sibi oblati fuerint, animadvertantur, et bona eorum fisco vindicentur. » Cum Christiani, videlicet, imperatoris prohibitione deterriti non sint a conventibus suis habendis, et a coemeteriis adeundis, eo quod nollent poenarum metu ea derelinquere, in quibus fidei Christianae professio illis temporibus contineri videbatur, magno numero comprehendebantur. Cum autem praesides plane intelligerent, cuius periculi esset tantam hominum multitudinem interficere, eveniebat, ut non pauci capite plecterentur, ceteri verberibus, carcere aliisque poenis exilio gravioribus afficerentur.

Alterum edictum Valerianus anno circiter 259 promulgavit, quod primo crudelius iudicatum est. Iussit enim in hoc altero edicto, Episcopos, presbyteros, diaconos omnes, qui ethnicam superstitionem suscipere nollent, continuo interfici; senatores, et egregios viros, atque equites Romanos, dignitate amissa, etiam bonis spoliari, et si, bonis publicatis, in religione retinenda perseverassent, capite plecti debere, matronas bonis suis spoliatas in exilium relegari, Caesarianos denique, hoc est, omnes eos, qui, quacumque ratione ad imperatoris familiam pertinebant, eadem de causa, in Caesarianas passiones mitti oporteret. Scripsit tandem, et edicto subiecit Imperator epistolam ad omnes provinciarum praesides, qua eos urgebat, illa omnia implere, quae edicto suo continebantur. His rationibus atrocior evasit calamitas, quam sub eo Imperatore Christiani pertulerunt.

Captus in Persico bello, exeunte anno 260, Valerianus fuit, et ludibrio habitus est, atque eo tandem tempore haec vexatio sedata est. Id au-

tem Eusebius lib. 7 H. E. cap. 13 diserte narrat, ubi, allatis Gallieni rescriptis per universum Imperium Romanum missis, ostendit, tunc ab eo factam fuisse copiam Christianis, ut libere religionem suam profiterentur. Apparet igitur, Valeriano imperante, ab eo tempore, quo Christianos vexare coepit, usque ad tempus, quo a Persis captus fuit, id est spatio temporis, quod tres annos longe superavit, magnam fuisse eorum Christianorum copiam, qui pro Christo interfecti sunt, et permagnum etiam Christianorum numerum fuisse, qui carcere, exilio, bonorum spoliatione, exquisitis cruciatibus eadem de causa vexati fuerunt. Merentur autem, ut singillatim commemorentur duo fortissimi sanctissimique viri, qui hac vexatione durante, gloriosum pro Christo martyrium fecerunt, Cyprianus, videlicet, Carthaginiensis Episcopus, invictus religionis assertor, et Laurentius Romanae Ecclesiae diaconus, qui, Leone Magno sapientissime affirmante, tantam martyrio suo urbi nostrae gloriam, quantam Stephanus Hierosolymae comparavit.

Usque ad annum 270 quo Aurelianus imperare coepit, res Christianorum satis tranquillae fuerunt. Neque Aurelianus, integro quadriennio, etsi Deorum superstitioni imprimis addictus, ac de Christianis male sentiret, quidquam grave contra eos molitus est: quinto autem imperii sui anno, sive propria superstitione, sive aliorum instigatione motus, bellum in eos paravit, quod, si is vixisset, cum crudelis et ferocis ingenii homo esset, ac Deorum amicis et sacerdotibus valde obnoxius, praeteritis atrocius esse potuisset. Sunt qui censent, ideo eum crudeliter vexandos decrevisse Christianos, quod tunc vehementer contenderit, divinos honores soli adhiberi debere, Christianos vero repererit voluntati suae invicte repugnantes. Verum eius conatus compressi a Deo fuerunt: « Protinus, inquit auctor libri de mortibus persequutorum cap. 6, protinus, inter initia sui furoris, extinctus est: nondum ad provincias ulteriores cruenta eius edicta pervenerant, et iam Caenofrurio, qui locus est Thraciae, cruentus humi iacebat. »

Ut quae habet auctor libri de mortibus persequutorum intelligantur, et simul appareat, quomodo Martyres sub Aureliano vere fuisse dici possit, commemorandum est, veteres scriptores tradidisse, Aurelianum, post edictum contra Christianos promulgatum, fulmine de caelo labente, perterritum vehementer in itinere fuisse cum suis; deinde, quod ex historia constat, inter Heracleam et Byzantium mense Ianuario anno 275, Mnesthei intimi familiaris sui praesertim proditione, illum interfectum esse. Post Aureliani mortem menses fere octo vacavit imperium, antequam Senatus auctoritate, mense Septembri exeunte, Marcus Claudius Tacitus Imperator eligeretur. Eo autem temporis spatio, secundum legem ab Aureliano editam actum est contra Christianos, praesertim a praesidibus, qui ad Religionem Christi vexandam vix indigebant incitamento. Atque ita in provinciis, ad quae eius adhuc vivi edicta venerunt, vel in quibus post eius mortem praesides iniquo erant in Christianos animo, manifestum est religionem vexatam fuisse. Legi potest Antonius Pagius in critica Baronii ad an. 272 n. 7.

CAPUT XXVII.

DE CONTROVERSIA CHRISTIANOS IN PERSEQUUTIONE LAPSOS RESPICIENTE.

Si quae fuit persequutio contra Christianam Religionem commota, qua perdurante, non parva Christianorum copia ab officio suo defecit, illa certe fuit, quam sub Decio Imperatore Christiani passi sunt. Hinc factum est, ut ad diversas hominum, qui in ea calamitate religionis causam dereliquerunt, classes distinguendas, *thurificatos, sacrificatos, libellaticos*, scriptores praesertim de ea calamitate loquentes commemoraverint. Cyprianus Carthaginiensis Episcopus cum vidisset, tot homines, etiam Ecclesiastici Ordinis a Religione defecisse, id tribuendum esse putavit desidiae, quae proximis temporibus in mores Christianorum irrepserat, qui cum tranquillitate fruerentur sub Alexandro Severo primum, deinde toto tempore, quo Philippus imperavit, de veteri Religionis defendendae constantia, atque animi fortitudine multum remiserant. Haec licet vera sint, negari tamen non potest, defectionis huius causam praecipue constitui debere in summa vexationis acerbitate, qua, Decio imperante, Christiani perculsi fuerunt.

Nam si persequutionum ratio consideretur, quas usque ad illud tempus toleraverant Christiani, facile reperietur, illam, quam Decius indixit, ceteris crudeliorem fuisse. Etenim cum generatim de ceteris persequutionibus illud certum sit, in Christianos extremi supplicii poenam fuisse decretam, nisi Christiana sacra dereliquissent; in Decii vexatione inducta sunt atrocissima cruciatuum et poenarum genera, quibus, antequam vita privarentur, teterrima ratione mulctabantur. Praeterea graves minae magistratibus ab Imperatore factae, nisi accurate implevissent quod ipse decreverat de Christianis omnibus eo modo vexandis, qui Religionem non deseruissent, prout superius significatum est, efficiebant, ut ubique extraordinario prorsus atque inaudito vexationis modo Christiani afflictarentur. Quod si ipsam edicti a Decio lati formam et contextum haberemus, fortasse ex illo colligeremus, singillatim cautum in eo fuisse, ut Christiani ad consulendum saluti suae deberent peculiare praesidum testimonium sibi comparare, quo doceretur, eos Imperatoris decreto obtemperasse. Id autem praesertim inde coniici potest, quod eo prorsus tempore obtinuerit, ut inter diversas hominum classes, qui a religione defecerant, *libellatici* quoque commemorarentur. Nam ad libellum istum sibi impetrandum, in quo crimen religioni contrarium contineri scriptores illorum temporum satis aperte demonstraverunt, ideo adducti videntur Christiani, ut saluti suae, sine eiusdem libelli consequutione in discrimen versanti, prospiceretur.

Cum magna Christianorum copia, qui, persequutione saeviente, lapsi fuerant, antequam communionem consequi posset, poenitentiae canonicae subiici deberet, prout Ecclesiae instituta ferebant, excitata est gravis illa controversia quae *de lapsis* solet appellari. De ea re cum breviter loquuturi simus, non erit certe inopportunum antea inquirere, quidnam mali commiserint ii inter lapsos Christianos, quos *libellaticos* dictos esse retulimus.

Etenim quod spectat ad libellaticorum crimen explicandum, constat disputatum inter eruditos fuisse, et diverso modo de libellis persequutione durante acquisitis esse existimatum. De ea autem re, inter ceteros, consuli possunt praesertim

doctissimus Prudentius Maranus Monachus Maurinus in vita Cypriani n. 6 praemissa eiusdem operibus editionis Baluzianae; Tillemontius H. E. t. 4; §. 14; Natalis Alexander diss. 2 in saeculum tertium.

Ea vero fuisse omnino videtur criminis ratio a libellaticis commissi, ut, cum nota esset iudici ipsorum constantia in Christiana religione non deserenda, data tamen pecunia, saluti suae consulerent, libello eiusmodi reportato, in quo illos edicto principum satisfecisse contineretur. Erat igitur in libellis illis, simulatae defectionis a fide testificatio, quo solo evenire poterat in tanta persequutionis crudelitate, ut incolumes esse ii possent. Nisi id verum sit, non apparet ullo modo, quomodo nefandi libelli isti a Cypriano appellari potuerint, et « nefandis idololatriae libellis contaminati » dicti ab eodem fuerint ii, qui libelli huiusmodi accipiendi crimen commisissent.

Hoc crimen certe levius esse non potuisse testificatione simulatae defectionis a fide, quod libellatici patrarent, satis aperte ostendit Cyprianus, quo scriptore ad hanc rem explicandam nemo gravior reperiri poterit. Quid enim aliud evincit instituta ab eo comparatio libelli accipiendi, cum iis, quae Eleazari amici 2 Machab. 6 conati sunt Eleazaro persuadere, ut eundem ab extremi supplicii periculo liberarent? Atqui in libro de *exhortatione martyrii* c. XI haec Cyprianus habet: « Ac ne quis, vel libelli, vel alicuius rei occasione, qua fallat, amplectatur decipientium malum munus, nec Eleazarus tacendus est, qui cum sibi a ministris regis offerretur facultas, ut, accepta carne, qua liceret sibi vesci, ad circumveniendum regem simularet se illa edere, quae de sacrificiis atque illicitis cibis ingerebantur, consentire ad hanc fallaciam noluit, dicens, nec aetati suae, nec nobilitati convenire id fingere, quo ceteri scandalizarentur, et in errorem inducerentur, existimantes Eleazarum nonaginta annos natum ad alienigenarum morem, relicta et prodita Dei lege, transiisse.... Sincera prorsus fides et virtus integra, ac satis pura, non regem Antiochum cogitasse, sed Deum iudicem, et scisse, proficere sibi ad salutem non posse, si hominem derideret ac falleret, quando Deus, qui conscientiae nostrae iudex est, et solus timendus est, nec derideri possit omnino, nec falli. »

Idem confirmant quae epist. 52 ad Antonianum Cyprianus ait, scilicet libelli accepti criminis reum « dare magistratui praemium, nec quod non licet, faceret.... nunc tamen etiam iste, qui libello maculatus est, postquam nobis admonentibus didicit, nec hoc se facere debuisse, etsi manus pura sit, et os eius feralis cibi nulla contagia polluerint, conscientiam tamen eius pollutam, flet auditis nobis, et lamentatur. » Item quod in libro *de lapsis*, ubi laudat eos, qui « apud sacerdotes Dei exomologesin conscientiae facerent, animi sui pondus exponerent » eo quod licet « nullo sacrificii, aut libelli facinore constricti, quoniam tamen vel de hoc cogitaverunt. » Denique eandem scientiam probant verba Cleri Romani ep. 31, quem Cyprianus de ista controversia consuluerat, affirmantis, libellaticos se ipsos infideles illicita libellorum professione prodidisse. « Cum totum, inquiunt, fidei sacramentum in confessione Christi nominis intelligatur esse digestum, qui fallaces in excusatione praestigias quaerit, negavit, et qui vult videri propositis adversus Evangelium vel edictis, vel legibus satisfecisse, hoc ipso iam paruit, quod videri se paruisse voluit. »

Quamquam vero haec ita sint, magnum tamen Cyprianus ipse, et reliqui Episcopi discrimen esse putaverunt inter veros religionis proditae reos, et homines, qui ad periculum vitandum, libellos illos a magistratibus acquirebant. Etenim manifestum est ex Cypriani scriptis de

ea re, habitam fuisse rationem animi propositi Christianam Religionem nulla ratione relinquere volentis, in iis, qui ad poenam declinandam libellos pecunia comparandos existimaverant. Hoc dicit Cyprianus in epistola memorata ad Antonianum animadverti debere, ut libellaticorum conditio a sacrificatoribus secernatur: affirmabat enim libellaticus antequam libellum securitatis acciperet. « Ego prius legeram, et Episcopo tractante cognoveram non sacrificandum idolis, nec simulacra servum Dei adorare debere, et idcirco ne hoc facerem, quod non licebat, cum occasio libelli fuisset oblata, quem nec ipsum acciperem, nisi ostensa fuisset occasio, ad magistratum vel veni, vel alio eunte mandavi, Christianum me esse, sacrificare mihi non licere, ad aras diaboli me venire non posse, dare me ob hoc praemium, ne, quod non licet, faciam. »

Quo loco animadvertendum est, satis apparere ex Cypriani pluribus locis, quo nemo fusius, aut cum maiori rei notitia hanc controversiam pertractavit, magistratus avaritia evenisse passim, ut ad libellos securitatis impetrandos, non ipsi per se adesse coram tribunali debuerint, qui illos accipiebant, sed aliorum opera et prece illi impetrati facile fuerint. Quare in libro *de lapsis* Cyprianus ait: « minus plane peccavit libellaticus non videndo idola, nec sub oculis circumstantis atque insultantis populi, sanctitatem fidei profanando, non polluendo manus suas funestis sacrificiis, nec sceleratis sacrificiis ora maculando. Hoc eo proficit ut sit minor culpa, non ut innocens conscientia. » Hac denique de causa factum est, ut in exitu controversiae de communione lapsis tribuenda, semper illud obtinuerit, ut multo benignius generatim cum libellaticis, quam cum lapsis ceteris agendum esse statueretur.

Haec satis manifesta sunt ad speciem lapsorum explicandam, qui libellatici fuerunt appellati. Nunc de controversia, lapsorum causa saeculo tertio, Imperatoris Decii persequutionis occasione, Fabianum inter et Cornelium Pontificem pertractata, agendum est.

Itaque in Ecclesia, temporibus ea aetate antiquioribus, mos servabatur, ut qui in idololatriam, et in alia etiam nonnulla graviora scelera lapsi essent, publicae poenitentiae subiicerentur, eamque persolvere omnino tenerentur, si cum Ecclesia catholica in gratiam et communionem redire voluissent. Institutum hoc quantopere utile esset continendis hominibus in officio, iisdemque a tam gravi crimine deterrendis, manifestum est. Sed ante aetatem hanc, ante atrocissimam a Decio commotam persequutionem, mos etiam obtinuerat, ut Ecclesia, Martyrum et Confessorum gratia benignius ageret cum lapsis in idololatriam, vel in alia graviora crimina, eo quod magna esset Martyrum et Confessorum auctoritas, et vellet Ecclesia ostendere, quanti eorum virtutem fortitudinemque faceret. Solebant autem Martyres et Confessores testimonium quoddam scripto exhibere lapsis, quo se illos in pacem accipere declarabant, et ut ab Episcopis acciperentur, precari solebant. His vero libellis, qui *libelli pacis* appellabantur, impetratis, erga lapsos Ecclesia benignitatem suam ob Martyrum merita demonstrabat.

Tertulliani aetate id iam obtinuisse perspicuum est ex eius testimonio cap. 22 libri *de pudicitia*. « Quam pacem, inquit, quidam in Ecclesia non habentes, a Martyribus in carcere exorare consueverunt. » Praeterea subdit Tertullianus: « At tu iam ad Martyres tuos effundis hanc potestatem, ut quisque ex confessione vincula induit adhuc mollia, in novo custodiae nomine, statim ambiunt moechi, adsunt fornicatores, iam preces circumsonant, iam lacrymae circumstagnant maculati cuiusque, nec ulli magis adi-

tum carceris redimunt, quam qui Ecclesiam prodiderunt.... Alii ad metalla confugiunt, et inde communicatores revertuntur.» Haec si Tertulliani aetate passim eveniebant, apparet, antiquiorem hunc morem fuisse etiam tempore, quo scribebat Tertullianus.

Sed superioribus temporibus Martyres magna moderatione usi fuerant in eiusmodi *pacis libellis* concedendis. Non idem contigit in Deciana persequutione. Immo in Africa omnem prorsus in ea re modum excesserunt, et incitati dolo malo a Presbyteris Cypriani inimicis, indiscriminatim omnibus Religionis desertoribus, quorum tantus eo tempore numerus erat, libellos pacis impertiti sunt, quibus si, neglecta muneris sui propria gravitate, Episcopi assensi essent, de publica poenitentia vel ab eo tempore actum fuisset.

Non is tamen erat invictus religionis amator Cyprianus Carthaginiensis Episcopus, ut ingruente ista controversia frangi posset. Quare pro ea qua praeditus erat animi fortitudine, et pro singulari quo praestabat religionis amore, haec minime toleranda esse arbitratus est, et non modo cum lapsis, sed cum Martyribus ipsis egit, ut res sine disciplinae ecclesiasticae violatione exitum haberet. Verum controversia ferventior evaserat, tum quod Martyres contenderent hoc iam esse in Ecclesia receptum, ut Episcopi non possent eis communionem denegare, quibus illi libellos pacis concessissent, tum quod lapsi, etiam vi adhibita, et tumultu commoto, ab Episcopis et Presbyteris conarentur communionem impetrare. His addendum quod Cyprianus habet pluribus in locis de ratione, qua, nullo discrimine adhibito, libellos pacis Martyres largiri coeperant: videlicet tanto numero concedebantur, ut Cyprianus epistola 14 quotidie libellorum millia numerari conquereretur: neque libelli contextus is erat, ut singulis illum afferentibus prodesse deberet, sed etiam, prout epistola 10 probat, pax tribueretur homini libellum accipienti, et iis omnibus, quos ille Episcopo attulisset. Denique eo res evaserat, ut aliquando, etiam fiduciaria ratione, Martyres committerent alicui, ut post eorum mortem pacem petentibus impertirentur, de qua re sermo est in epistola 21 ad Celerinum.

Conatus fuerat antea Cyprianus rem omnem Concilii iudicio reservare, quod celebrari deberet, cum, persequutione sedata, illud cogi primum potuisset; sed deinde, tanta discordiae et schismatis periculi gravitate adductus, iis lapsis non denegandam communionem esse statuit, qui in mortis periculo versarentur. Consuluit praeterea de negotio toto Clerum Romanum Cyprianus, prout superius significatum est, atque ille Clerus postquam in epistola inter Cyprianicas 31 ostendisset, indubium esse debere, libellorum a Martyribus concessorum vim et auctoritatem talem esse non posse, ut Episcopis necessitatem afferrent iisdem morem gerendi; se praeterea optasse declarasset, exspectare electionem, quam Decius diu impediebat, Pontificis maximi, « qui omnia ista moderetur, et eorum, qui lapsi sunt, possit cum auctoritate et consilio habere rationem.» Denique memoratam amplexus est sententiam, « ut interim, dum Episcopus dari a Deo nobis sustinetur, in suspenso eorum, qui moras possunt dilationis sustinere, causa teneatur: eorum autem, quorum vitae finem urgens exitus dilationem non potest ferre, acta poenitentia... demum caute et sollicite subveniri.»

Cum, Decio tandem aliquando de medio sublato, pacem Ecclesia recuperasset, habitum Romae Concilium anno 254 fuit, et Cornelii Pontificis auctoritate decretum est, *sacrificatos* lapsos plenam agere poenitentiam debere, antequam communionem consequi possent, nisi vitae pe-

riculum illius sine mora concedendae causam attulisset, sacerdotes lapsos, poenitentia peracta, ad communionem laicam esse accipiendos; de libellaticis denique statutum fuit, ut nulla iis imposita novae poenitentiae necessitate praeter illam, quam, persequutione durante, ipsi sponte obeundam curaverant, pacem Ecclesiae adipiscerentur. Consuli potest collectio Conciliorum Ioannis Dominici Mansii t. 1 col. 793 et seqq. quo loco monumenta omnia ex ordine recitat istam controversiam respicientia. Quod Cornelii auctoritate de ista causa decretum est, hoc deinde eius successor Lucius litteris quoque suis confirmavit. Id apposite animadvertit Petrus Coustantius tom. 1 epistolarum Romanorum Pontificum, allato Cypriani Epistolae 1 testimonio ad Stephanum. « Servandus est enim, inquit Cyprianus, antecessorum nostrorum, beatorum Martyrum Cornelii et Lucii honor gloriosus. Illi enim pleni spiritu Dei, et in glorioso martyrio constituti, dandam esse lapsis pacem censuerunt, et, poenitentia facta, fructum communicationis et pacis negandum non esse, litteris suis signaverunt.»

Quae hactenus exposuimus, praecipua continent, quae ad istius controversiae pertractationem pertinent. Iniuria vero Cyprianum quis carperet, veluti si nimis severus, et auctoritatis suae defendendae studiosus, Martyribus et lapsis obstiterit, et idcirco tanta discordia excitata, Ecclesiam vehementer afflictam magis contristaverit. Nam non est necesse, qua virtute praestaret Cyprianus hic ostendere, cum luce clariora sint singularis eius sanctitatis exempla. Deinde quanti religionis interesset, disciplinam custodire in eo rerum genere, de quo agebatur, satis manifestum est, cum eo tempore ob ingruentes persequutionum calamitates ab illo maxime crimine deterrendi essent Christiani, quod persequutores sibi proponebant ab iis consequi, scilicet, defectionis a fide. Praeterea disciplinam istam in summum discrimen vocatam esse ob inconsideratam et ferme tumultuosam libellorum pacis concessionem, satis abunde colligitur ex iis, quae recensuimus, aliisque quae possent commemorari. Denique Cyprianum virum sanctissimum de disciplina tantummodo et religione sollicitum in ea controversia pertractanda perpetuo fuisse, perspicue docent eius scripta, quae huius rei plena sunt. Constat vero ex toto controversiae decursu, eam semper curam fuisse Cypriani, ut quando salutis aeternae periculum adesset, abstineri deberet a disciplinae severitate, et, nulla mora interiecta, lapsorum bono esset prospiciendum.

Non est etiam omittendum, Cyprianum, qui tantopere de poenitentiae disciplina servanda laboraverat antequam communio lapsis concederetur, ubi primum divinitus admonitus intellexit, novam Valeriani persequutionem imminere, statim lapsis communionem concedendam esse in Africana Synodo statuisse, etiamsi iam illa decreta fuissent, quae Cornelii Pontificis auctoritate de lapsis post poenitentiam communioni restituendis promulgata fuerunt. Etenim hoc ille aperte affirmat in epistola ad Cornelium ex Africana Synodo, in qua statutum esse narrat, pacem lapsis largiri, «quia hostis nobis imminere praenunciatur, et ostenditur colligere intra castra milites Christi, et examinatis singulorum causis, pacem lapsis dare, immo pugnaturis arma suggerere.» Haec nisi demonstrent virum egregium de religione tantum, et de animorum salute sollicitum, non intelligitur quid significent.

Ad Romanam denique Ecclesiam quod pertinet, controversia ista de lapsis quantopere huic Ecclesiae honorifica est! Primum res tota Romani Pontificis Cornelii, ac Lucii deinde auctoritate et iudicio absolvitur. Deinde quodnam potest ho-

norabilius de Romani Cleri praestantia testimonium afferri ex vetusta illa aetate, quam sanctissimi doctissimique viri Cypriani exemplum, qui, Fabiano mortuo, et per tyrannum importunum novi Pontificis electione diu impedita, Clerum illum consuluerit, atque ab eius responsione, quid in gravissimo, Ecclesiam omnem respiciente, negotio agendum esset exspectaverit? Ipsae vero Cleri Romani Epistolae de ea re sunt eiusmodi, ut singularem huius Ecclesiae in universum orbem praeeminentiam doceant. Refelluntur certe isto facto, qui Ecclesiae Romanae auctoritatem excogitatis posteriori tempore monumentis veritate carentibus tribuendam esse contenderunt.

CAPUT XXVIII.

DE VERITATE CONTROVERSIAE SAECULO TERTIO EXCITATAE CIRCA ITERANDUM BAPTISMUM AB HAERETICIS COLLATUM.

Celeberrima est controversia illa saeculo tertio excitata de iterando baptismo, quem haeretici contulissent. Fuerat haec communis in Ecclesia sententia ab Apostolicis temporibus, ratum esse et virtute sua praeditum baptismum a quocumque homine collatum, qui ritu a Christo praescripto usus esset in eo ministrando. Obtinuerat idcirco, ut, si qui ab haereticis baptizati ad Ecclesiam Catholicam revertebantur, modo constaret nihil de legitima materia ac forma baptismatis mutatum fuisse, iterum non baptizarentur. Verum de hac re acriter fuit pertractatum, cum Stephanus I Romanus Pontifex universae Ecclesiae praeesset. In controversia autem ista adversarium habuit praecipue Cyprianum Carthaginiensem, Firmilianum Caesareensem Cappadociae Episcopum, aliosque Praesules, non ex Africa modo, sed etiam ex aliis provinciis, qui sententiae adhaeserant, iam nonnullos ante annos spargi coeptae, qua iterandum esse baptismum ab haereticis omnibus collatum decernebatur, eo quod haeretici natura sua vero Christi baptismo conferendo impares ab iis iudicarentur. Stephanus vero nihil innovandum esse praedicabat, et collatum legitima forma ab haereticis baptismum ratum habendum esse iubebat.

Gravissimis argumentis inniti veritatem historiae, controversiam de rebaptismo respicientis manifestum est; atque inde tantum fieri potuit, ut usque ad annum 1733 quo Raymundus Missorius Ord. Franc. singulari libro Venetiis edito idem factum denegavit, eruditissimi viri cuiuslibet aetatis sine ulla dubitatione crediderint, vere memoratos Episcopos de ea re disputasse, et ad illam controversiam vere pertinere monumenta, quae de ipsa re litteris tradita sunt. Incredibilem hanc temeritatem, inquit Moshemius de rebus Christianorum ante Constantinum pag. 536, merito Io. Georgius Walchius diss. a. 738 Ienae edita et Ioannes Henr. Sbaralea pererudito opere Bononiae an. 1741 edito exceperunt et compresserunt. His addendus P. Laurentius Berti de Theologicis disciplinis lib. 31 c. 13. Eadem quae Missorii, fuit etiam P. Marcellini Molckemburii sententia, qui diss. 7 et 14 critica, reiicienda esse ea omnia contendit, quae de hac controversia circumferuntur.

Historiae huius et monumentorum eam respicientium veritatem impugnavit quoque tom. I Dissertationum *in selecta argumenta Historiae Ecclesiasticae* edit. anno 1820 Ioannes Nepomucenus Alberus Ord. Mat. Dei Scholarum Piarum, in universitate

Pestiensi S. Theologiae et Archaeologiae Biblicae professor. Nos praecipuis, quae ille disputat, confutatis, ostendemus, falsam sententiam istam esse, qua historiam de controversia circa baptismum haereticorum iterandum, et monumenta ad illam spectantia statuitur reiici oportere.

Est indubium, Eusebii Caesareensis septimum H. E. librum undique testimonia suppeditare, quibus huius facti veritas confirmatur. Nisi vero gravissima ratio afferatur, qua ostendi possit, ea Eusebii testimonia fidem non mereri, explicandum perpetuo relinquitur, qua de causa historiae huius veritatem denegare debeamus. Neque enim cuiquam poterit umquam persuaderi quod affirmatur, Eusebium Arianis studentem, in Donatistarum praecipue gratiam totam hanc historiam de Cypriano cum Stephano R. P. ob haereticorum baptismum pugnante excogitasse atque illas epistolas commentum esse, quas Dionysio Alexandrino tribuit. Neque illud potest ulla ratione credibile videri, Eusebium a Donatistis fuisse foede corruptum, et eorundem opera in eius Historiam Ecclesiasticam illata esse ea loca, quae praesentem controversiam respiciunt.

Ad primum enim quod pertinet, ut cetera omittantur, manifestum est Eusebium improbasse rebaptismum, ut patet ex lib. 7 cap. 2, 3, 7 et 9. Improbabat etiam vehementer Paullianistas, ut constat ex lib. 7. H. E. c. 27: quare dici nequit ei displicuisse rebaptisma eo quod aegre ferret Paullianistas iterum a catholicis baptizari. Aversatum denique imprimis Eusebium esse Schisma Novatianum patet ex lib. 6 c. 43, ac lib. 7 c. 8. Quare excluditur omnis suspicio, fraude aliqua factum fuisse, ut Eusebius memorata loca scripserit, quae respiciunt controversiam Cypriani. Ad alterum vero quod spectat, videlicet Donatistarum dolo factum esse, ut Eusebii Historia Ecclesiastica in locis quae controversiae illius narrationem continent corrumperetur, id prorsus incredibile est. Existimandum enim esset, omnes Eusebi manuscriptos codices, qui in eadem historia, et epistolis eam respicientibus referendis consentiunt, a Donatistis corruptos fuisse; catholicos passos esse in Eusebii codices, qui apud ipsos erant, Donatistarum additamenta inferri; germanos praeterea, et non vitiatos codices, iis tantum exceptis, qui corrupti sunt, interiisse; haec denique Donatistis feliciter evenire potuisse, licet catholici sibi ab eorum fraudibus diligenter prospexerint, et Donatistis essent potentiores.

Iam vero Eusebius lib. 7 c. 2 inquit: «Ad hunc Stephanum Dionysius (Alexandrinus) primam earum, quae de baptismo conscriptae sunt, epistolam exaravit, cum per id tempus non mediocris controversia exorta esset, utrum eos, qui ex qualibet haeresi convertuntur, baptismo purgari oporteret. Quippe antiqua consuetudo invaluerat, ut in eiusmodi hominibus sola manuum impositio cum precationibus adhiberetur.» Neque minus perspicue de excitata hac controversia Eusebius testimonium dicit c. 3. «Primus omnium, inquit, Cyprianus, qui tunc temporis Carthaginiensem regebat Ecclesiam, nonnisi per baptismum ab errore prius emundatos, admittendos esse censuit. Verum Stephanus nihil adversus traditionem, quae iam ab ultimis temporibus obtinuerat, innovandum ratus, gravissime id tulit.» Denique c. 7 refert, Dionysium secundam epistolam de Baptismo ad Xystum II Stephani successorem scripsisse, in qua Dionysius loquens affirmabat: «Antea quidem litteras scripserat de Heleno, et Firmiliano, de omnibus denique sacerdotibus per Ciliciam, Cappadociam, cunctasque finitimas provincias constitutis, sese ob eam causam, ab illorum communione discessurum, quod haereticos rebaptizarent.»

Disertius testimonium Eusebius dicere non potuit, quo explicaret gra-

vitatem controversiae cum Cypriano pertractatae, et morem ante Cyprianum iam inductum, ut haeretici rebaptizarentur, quae causa fuit, ut Stephanus Heleno, Firmiliano, aliisque excommunicationem minitatus sit. Neque Eusebius sibi non cohaeret in his testimoniis, ubi initium opinionis de haereticis rebaptizandis a Cypriano ducere videtur et deinde eam antiquiorem fuisse ostendit. Etenim est indubium, Eusebio notum fuisse morem hunc multo ante inducti coepisse. Id luculenter ostendunt quae eodem c. 7 habet, ubi adducens Dionysii Alexandrini tertiam epistolam addit: «Illud praeterea didici (Dionysius ait) non ab Afris solis hunc morem nunc primum invectum fuisse, sed et multo antea superiorum Episcoporum temporibus, in Ecclesiis populosissimis, et in conciliis fratrum apud Iconium et Synnada, et apud alios plurimos idem sancitum fuisse.» Valesius in notis ad c. 1 lib. 7 fatetur hoc ipsum, verum subdit, se codicum Mazzarini, Medicei, aliorumque auctoritate adductum esse ad latine reddendum, Cyprianum primum omnium censuisse rebaptizandos esse haereticos. Alium igitur eo in loco Eusebii sensum esse non posse apparet, nisi Cypriani praesertim auctoritate, et occasione dissidii cum Stephano exorti, tum primum rebaptizantium opinionem celeberrimam evasisse.

Profecto Augustinus lib. 2 de bapt. c. 8 inquit: «Nec arbitror, B. Cyprianum, propter aliud contra consuetudinem, quid sentiret, liberius exprompsisse, prioremque dixisse, nisi ut alium si forte exsisteret, cui esset melius revelatum, gratissime acciperet.» Deinde vero inquit: «Quam tamen consuetudinem, nisi prior ante Agrippinus, et nonnulli per Africam coepiscopi eius, etiam per concilii sententias disserere tentavissent, non auderet iste saltem ratiocinari adversus eam.» Ex his apparet ab Augustino, Agrippinum et Cyprianum, priorem appellatum esse in controversiae de rebaptizandis haereticis pertractatione. Id autem ea ratione facit, quod, dum Agrippinum in ea re priorem fuisse dicit, eundem comparat refertque ad Cyprianum; dum vero Cyprianum priorem dicit, eum ad Stephanum refert, atque ad ceteros, qui tunc eodem negotio contendebant.

His quae Eusebius de Cypriano scripsit, memoratis superius locis, simile est quod Sozomenus habet lib. 6 c. 25 Historiae ubi de Apollinari haeretico verba facit. «Damasus, inquit, Episcopus Romae, et Petrus Episcopus Alexandrinus certiores facti, primi omnium, convocato Romae Concilio, haeresim condemnaverunt.» Atqui tamen in Alexandrino S. Athanasii concilio anno 362 ea haeresis condemnata fuerat, et Sozomenus ipse ante narraverat, Liberium Papam de his erroribus scripsisse ad orientales, et eiusdem Pontificis iudicio causam visam esse absolutam. Nemo autem Sozomeni hanc narrationem reiecit, atque omnes intelligunt, Sozomenum loquutum fuisse de eo tempore, quo plurimi haeresim Apollinaristarum proscripserunt, quorum principem locum tenebant Damasus Romanus, et Petrus Alexandrinus Episcopi, non vero de quocumque tempore. Eadem ratio est ut concludamus, Eusebii loquendi modum nullum argumentum afferre, ut eius auctoritas in facti, de quo loquimur, veritate demonstranda imminui possit.

Quemadmodum Eusebii, ita Augustini testimonio evincitur, vere inter memoratos Episcopos de baptismo haereticorum fuisse disputatum. Iam Augustini locum de ea re attulimus, quo ostenditur, Augustinum certum putasse, eos Episcopos de ea re dimicasse. Est vero perspicuum, quod ille habet lib. 6 de bapt. cap. 14: «Erant duarum Eminentissimarum Ecclesiarum (Romanae et Carthaginiensis) Episcopi duo, Stephanus et Cyprianus, ambo in unitate catholica constituti, quorum Stepha-

nus baptismum Christi in nullo iterandum esse censebat, et hoc facientibus graviter succensebat. Cyprianus autem in haeresi vel schismate baptizatos tamquam non habentes baptismum Christi baptizandos esse in Ecclesia Catholica existimabat.» Est exploratum, Augustini auctoritatem, cum in ceteris rebus, tum in Donatistarum confutatione plurimi faciendam esse. Est etiam manifestum, Augustinum, si putasset revera Cyprianum pro rebaptismo non pugnasse, hoc Donatistis non fuisse concessurum, qui Cypriani patrocinio tantopere gloriabantur.

Argumentum, quod ex Augustini testimoniis desumitur, everti posse putat memoratus scriptor affirmans, Augustinum hypothetice tantum de hac controversia loquutum esse. Neque mirum, Augustinum, licet pluribus in locis de controversiae huius veritate dubitaret, tamen, quin concederet, revera illam pertractatam esse, argumento ex eadem petito uti voluisse. Nam putavit factum Cypriani a Donatistis obiectum ipsos Donatistas refellere. Etenim illi teterrimum schisma conflaverant: Cyprianus vero, non solum perpetuo a schismate quolibet conflando abhorruerat, sed omnino charitatis et unitatis Ecclesiae fuerat amantissimus et invictus assertor. Itaque exemplo Cypriani usurpato, Donatistas confutari Augustinus iudicavit, argumento ad hominem, ut aiunt, adhibito. Sed haec Augustinus ipse refellit, qui ubi suam de tota hac historia sententiam manifeste explicare vult, luculenter docet, se de eiusdem veritate non dubitare. Nescio utrum clarius id ostendere potuerit Augustinus, quam in epistola 92 ad Vincentium Rogatianum fecit. Affirmaverat ibi: «Quamquam non desint, qui hoc Cyprianum prorsus non sensisse contendant.» Subdit vero: «Nos tamen duas ob res non negamus illud sensisse Cyprianum; quod et stylus eius habet quandam faciem, quam possit agnosci: et quod ibi magis contra vos nostra causa monstratur invictior, vestraeque separationis praesumptio, videlicet, ut ne macularemini peccatis alienis, tota facilitate subvertitur; cum appareat in litteris Cypriani, communicata esse cum peccatoribus sacramenta, cum admissi sunt in Ecclesiam, qui secundum vestram, et sicut vultis, illius sententiam baptismum non habebant.»

Grave profecto hoc Augustini argumentum est, et apposite de illo Bertius inquit: Donatista, qui fingitur epistolarum Cypriani artifex, vel fuit callidus et vafer, vel ignarus prorsus, ac rerum tractandarum imperitus. Quomodo vero Donatista callidius unitatem Ecclesiae probare potuit, quae harum litterarum thema constituit? si vero Donatista hic, cuius dolo hae Cypriani epistolae scriptae sunt, homo erat rerum ignarus, et tardi ingenii, quomodo potuit adeo apposite Cypriani scribendi rationem imitari, ut S. Martyris verus stylus appareat, et cetera Cypriani ornamenta referre, ut auctor epistolarum omnino Cyprianus videri perpetuo potuerit hominibus legendo Cypriano assuetis? Eandem Augustini sententiam ostendere quoque possumus, ut alia testimonia omittantur, verbis lib. 7 de bapt. c. 20. « Bene tamen, inquit, quod toties meminerunt, primum apostolorum Petrum potuisse aliter sapere, quam veritas postulabat, quod accidisse etiam Cypriano sine ulla eius contumelia credimus, quicumque diligimus Cyprianum. »

Ad facti, de quo loquimur, veritatem confirmandam, iure etiam commemoranda est Magni Basilii auctoritas, qui vix post centum annos Firmiliani fuit in Caesareensi Cappadociae Episcopatu successor, cuius gravitas et doctrina explorata omnibus est. Is igitur in prima epistola ad Amphilochium Iconii in Lycaonia Episcopum canonica inquit: « Antiquis visum est, Cypriano dico et nostro Firmiliano, hoc omnes uni

calculo subiicere.... quare eos, qui ab ipsorum partibus stabant tamquam a laicis baptizatos, iusserunt vero Ecclesiae baptismo ad Ecclesiam venientes expurgari. » Quemadmodum verba ipsa per se demonstrant, nihil haesitans Basilius narrat, hanc, quam toties recensuimus, fuisse Cypriani mentem de hominibus, qui ab haereticis baptisma susceppissent, atque eandem Firmiliani sententiam fuisse sine ulla dubitatione commemorat.

Testimonio huic opponit adversarius, deceptum Basilium esse Eusebii auctoritate; atque ea narrasse, quae mox recensuimus. Primo loco autem ostendendum esset, Basilium Eusebii testimonio tantum addictum fuisse ad referendum, Cyprianum et Firmilianum omnes haereticos rebaptizandos censuisse. Id enim veluti certum ponit quod in quaestione versatur: nam veluti certum ponit, Firmilianum non fuisse controversiae participem, de qua loquimur, eumque ad Cyprianum epistolam non scripsisse, de qua in posterum loquuturi sumus. Quod si hoc in argumentando vitium declinandum est, manifestum quoque est, affirmari hic non posse, Eusebii auctoritate deceptum Basilium fuisse. Id autem eo luculentius apparet, quod legenti illam epistolam canonicam Basilii ad Amphilochium, perspicuum est, diverso prorsus modo, ac Eusebius facit, Basilium narrare ea, quae hanc de rebaptismo controversiam recipiunt. Consideratis vero iis, quae editores Maurini habent in notis ad memoratas epistolas, omnia ita cohaerent, ut Basilii mens, et disputandi ratio facile explicetur. Praeterea etiamsi concedi vellet, quod tamen concedi non posse ostendimus, Basilium ad haec narranda adductum esse Eusebii auctoritate, non inde certe sequeretur, Basilii testimonium ad rem demonstrandam non valere: effecimus enim superius, Eusebio credi debere testimonium dicenti de controversiae huius veritate.

Incredibile autem minime est, Basilium ea narrasse, quae indicavimus, de Cypriano et Firmiliano: immo Basilii narratio omnino accurata est. Etenim interroganti Amphilochio respondet circa baptismum haereticorum, sed ita respondet, ut tempora antiquiora commemoret, et quae iis temporibus sententia viguerit exponat. « Certe, inquit, ep. 1 et nunc, cum de interrogatis tuis numquam hactenus sollicite cogitassem, coactus sum diligenter attendere, et si quid a senioribus audieram recordari, et cognita iis, quae didiceram, per me ipse ratiocinari. » Deinde addit. « visum esse antiquis haereticorum quidem baptisma penitus reiicere, schismaticorum vero, ut adhuc ex Ecclesia exsistentium, admittere. » Denique narrat, Cyprianum et Firmilianum iudicasse, omnes, sive haereticos, sive schismaticos uni calculo subiiciendos esse, ut ab iis baptizati ad Ecclesiam revertentes, vero Ecclesiae baptismo expurgari deberent. Haec ad controversiae huius historiam exponendam a Basilio scripta sunt in epistolis, quae veterum codicum auctoritate eidem tribui omnino debent, et de quarum epistolarum authentia dubitari posse eruditissimi viri ne suspicati quidem sunt.

At Basilius in iis epistolis ostendit, se hactenus in sententia perseverare rebaptizandi haereticos, etiamsi Nicaena synodus de solis Paullianistis rebaptizandis mentionem fecerit: videtur autem hoc de Basilio credi non posse, qui tantopere Nicaeni concilii decreta venerabatur. Ut brevitati tamen consulam, respondebo adductis Cardinalis Norisii verbis in historia Donatistarum parte 1 c. 10. « Fateor Basilium existimasse, canonem Nicaenum de Paulianistis loquutum, nihil interim statuisse de rebaptizandis aliarum sectarum haereticis, quos ipse iterum sacris lymphis abluendos putabat. Etenim Firmilianus Caesareae metropolita in synodo sanxerat, omnes haereticos

rebaptizandos: cui, cum altero saeculo in eandem sedem Basilius subrogatus fuisset, inclytae Cappadocum consuetudini mordicus inhaerens, haereticos ad catholicam venientes iterum baptizabat. In eandem sententiam ivit Epiphanius, aliique, existimantes, Nicaenam synodum illud statuisse, non ut regulam dogmatis, sed ut morum iuxta consuetudinem regionis variabilem disciplinam.» Haec Norisius qui confirmat, hanc Basilii sententiam fuisse, verbis ex ep. ad Amphilochium canonica. « Nos autem una ratione omnes rebaptizamus; quod si apud vos prohibita est rebaptizatio, sicut ea apud Romanos, oeconomiae alicuius gratia, nostra tamen ratio vim obtineat.... Quamobrem si hoc placuerit, oportet Episcopos plures in unum convenire, et ita demum canonem edere, ut is, qui agit, periculo careat, et qui respondet, in dando eiusmodi quaestionibus responso auctoritatem habeat.»

Concludam hunc locum animadvertendo epistolam primam canonicam ad Amphilochium, in qua de rebaptismo Basilius disputat fusius, quam in altera epistola, omnino contrariam schismaticis omnibus esse. Probat enim in illa Basilius Cypriani et Firmiliani sententiam, qui ideo schismaticorum baptismum eidem calculo subiiciebant, ac baptismum haereticorum, quia « ab Ecclesia separati non habent amplius in se gratiam Spiritus sancti .... qui autem resecti sunt, nec baptizandi habebant potestatem, ut qui non possent amplius Spiritus sancti gratiam aliis praebere, a qua ipsi exciderant. » Haec Donatistarum artificio scripta esse, quae eorundem causae imprimis officiebant, nescio utrum persuaderi cuiquam possit.

Gravissimis scriptoribus, quos hactenus commemoravimus, adiungendus est Hieronymus, qui in dialogo adversus Luciferianos et in catalogo virorum illustrium, extra omne dubium esse positum demonstrat, vere controversiam illam pertractatam fuisse inter Stephanum et Cyprianum de baptismo haereticorum iterando. Hieronymus inquam, hoc habet in his locis: Quidquid vero dici placeat de rebus, quae in memoratis Hieronymi operibus continentur, quoniam nos, dum hoc in loco Hieronymi auctoritatem adducimus, ea tantum de causa illam afferimus, ut ostendamus, eius etiam testimonio confirmari controversiae memoratae veritatem, manifesum est, ad eiusdem auctoritatem declinandam necesse omnino esse, certis argumentis ostendere prorsus, ea loca, quae in iisdem operibus habentur, Hieronymo tribui non posse. Hoc autem quomodo demonstrari possit, non ita facile intelligitur. Facile quidem est affirmare, Hieronymum, si ei memorata loca sunt accensenda, deceptum esse suppositiis Cypriani epistolis: sed facile minime est ostendere, illas epistolas Cypriani, in quibus de controversia ob rebaptizationem excitata agitur, suppositiias esse: immo non esse suppositiias omnino evincitur.

Praeterea hoc in loco satis nobis est affirmare, Hieronymum adduci posse tamquam scriptorem, qui de eiusdem controversiae veritate testimonium dicit. Consonat Hieronymi narratio hac in re cum Eusebii et Basilii testimoniis, qui certe extra dubium ponunt, Cyprianum cum Stephano R. P. de rebaptismo contendisse: hanc vero litem inter eos per litteras pertractatam esse indubium est. Quomodo igitur Hieronymum falsis litteris deceptum fuisse dici poterit, ut referret, vere eos Episcopos inter se de baptismo haereticorum iterando pugnasse? Nisi quae hactenus diximus, refellantur, non poterit demonstrari, ab Hieronymo scribi non potuisse quae in dialogo adversus Luciferianos, et in illustrium virorum catalogo ab eo memoriae prodita esse recensuimus.

Est nunc breviter aliquid dicendum de silentio, quod veteres Donatistae circa Cypriani factum serva-

verunt. Nam adversarius qui contendit, universam narrationem hanc de Cypriano cum R. P. Stephano disputante ob rebaptizationem veluti falsam reiici oportere, putat falsitatis perspicuum argumentum reperiri in silentio a veteribus Donatistis de ea re servato. Verum quid valere possit argumentum hoc negativum contra positiva, quae iam attulimus argumenta, perspicuum est: nisi evincatur autem, ab Eusebio, a Basilio, ab Augustino, ab Hieronymo memoriae proditum non esse, controversiam illam saeculo III pertractatam fuisse, numquam poterit veteri Donatistarum silentio demonstrari, Episcopos, de quibus sermo est, de rebaptismo non pugnasse. Deinde videri iure potest propria esse hominum sententiam suam quacumque ratione defendere volentium, argumentandi methodus ex Donatistarum agendi ratione petita; ut, si veteres Donatistae non provocent, neque obiiciant exemplum Cypriani, argumentum ex hoc silentio desumptum tale esse debere dicatur, ut controversiae illius historiae falsitatem evincat; si vero a Donatistis Cypriani exemplum adductum fuisse constet ad rebaptizationem propugnandam, tunc confidenter statuatur universam narrationem de Cypriano haereticos rebaptizante a Donatistis conflictam esse.

Nos vero, sive obiecerint illud exemplum, sive non obiecerint Donatistae, quaerendum hoc non esse contendimus, ad historiae veritatem ostendendam, cum ea certissimis veterum scriptorum testimoniis innitatur. Plura praeterea commemorari possent responsionum capita, quibus pateret, quare factum sit, ut Donatistae debuerint non afferre exemplum Cypriani. Est celeberrimus Optati Milevitani locus lib. 5 n. 3 adversus Parmenianum, ubi de baptismo sermonem habet. « De hoc Sacramento, inquit, non leve certamen innatum est, dubitatur an post Trinitatem, in eadem Trinitate hoc iterum liceat facere: vos dicitis licet; nos dicimus non licet: inter licet vestrum, et licet nostrum, nutant et remigant animae populorum: nemo vobis credat, nemo nobis; omnes contentiosi homines sumus. Quaerendi sunt iudices: si Christiani, de utraque parte dari non possunt, quia studiis veritas impeditur. De foris quaerendus est iudex; si paganus, non potest nosse Christiana secreta: si iudaeus, inimicus est Christiani baptismatis: ergo in terris de hac re nullam poterit reperiri iudicium: de caelo quaerendus est iudex; sed ut quid pulsamus ad caelum, cum habemus hic in Evangelio testamentum? » Haec clara sunt, ut omnes intelligant, Donatistas Optato exemplum Cypriani afferre non potuisse, neque Optatum de exemplo Cypriani rebaptizantis haereticos sollicitum esse debuisse.

Item cum Optatus lib. 1 cap. 10 ostendit, Maiorinum a Donatistis consecratum, non vero Caecilianum consecratum, a catholicis Episcopum Carthaginiensem, a Cypriani et Petri cathedra defecisse; Donatistae non poterant respondere Maiorinum a Cypriani cathedra non recessisse, eo quod eandem de rebaptismo sententiam sequutus sit, sed ut schismaticos se non esse docerent, demonstrare debebant, Maiorinum, non Caecilianum fuisse legitimum Mensurii successorem. Quomodo igitur institutum disputationis tunc pati poterat, ut de rebaptismo a Cypriano propugnato Donatistae verba facerent? His addi potest, non omnia veterum Donatistarum scripta ad nos pervenisse; eos intellexisse facillime, Cypriani exemplo causam suam iuvari minime posse; omnes praecipuis eorundem labores in eo positos fuisse, ut sententiam damnationis a Melchiade Pontifice latam contra Donatum, et pro Caeciliano refellerent. Haec autem nullam afferebant causam de rebaptismo loquendi.

Et quoniam hic absolvenda prorsus est tota responsio argumento ex silentio scriptorum desumpto, brevi di-

cam non valere quidquam ad controversiae huius, vel monumentorum eam respicientium veritatem denegandam, silentium ab anonymo scriptore libelli adversus rebaptizantes, qui exstat inter opera Cypriani a Baluzio edita, neque etiam silentium a Pontio Diacono servatum, qui res a Cypriano gestas memoriae posterorum tradidit. Quod spectat enim ad scriptorem anonymum, si ille, ut communis opinio fert, adversus Cypriani rebaptismum scripsit, patet, eum afferri posse tamquam controversiae huius veritatis testem. Si vero contra Donatistas ille scripsisse putandus est, aliud ex eo silentio non exsistet, nisi, eum scriptorem, Donatistas refellentem, B. Martyris honori consuluisse, cum nihil de eius sententia rebaptizandi haereticos commemorandum putavit, eo quod videret, quam diversa esset Donatistarum agendi ratio, ab ea, quam Cyprianus unitatis Ecclesiae amantissimus adhibuerat.

Neque gravior est difficultas, quae ex Pontii silentio proficiscitur. Nam certum est, eum non omnia Cypriani facta referre : etenim n. 10 fatetur, se praeterire *multa alia, et quidem magna*. Id autem et de facto ipso controversiae verum est, et de scriptis Cypriani : etenim omittit commemorare Cypriani nonnullas epistolas absque ulla controversia genuinas. Talis est epistola, in qua Cyprianus agit de presbyteris factionis Felicissimi, deque iis, quae contra ipsum conati erant; talis illa ad Antonianum, ea de Cornelii confessione, item ad Lucium, in qua de eius ab exilio reditu gratulatur : quod si nemo harum epistolarum veritatem negat, eo quod a Pontio praetermittantur, quid est quod Pontii silentium adducatur ad epistolas Cypriano non tribuendas, in quibus de haereticorum rebaptismo sermo est? Potest praeterea probabilis causa afferri cur Pontius nihil de ea re scripserit, atque illas epistolas omittendas iudicaverit. Timere enim potuit, ne harum rerum recordatio dedecus aliquod Cypriano afferret; et cum ea maxime referenda suscepisset, quae B. Martyri honorifica erant, consilium amplexus esse videtur, totum rebaptizationis negotium praetereundi.

Quae hactenus pertractavimus, eo pertinent ut ostendatur vere saeculo tertio de haereticis rebaptizandis inter Episcopos, de quibus sermo est, fuisse disputatum. Restat nunc ut brevissime nonnulla singillatim dicamus de monumentorum eandem controversiam respicientium veritate. Loquimur videlicet de epistolis, quas Cyprianus in huius controversiae pertractatione scripsit ad Episcopos Numidiae, ad Quintum, ad Iubaianum, ad Pompeium, ad Magnum; loquimur de actis concilii tertii Carthaginiensis, quod in eadem causa habitum est; loquimur denique de epistola Firmiliani Caesareensis Cappadociae Episcopi ad Cyprianum, qui missis per Rogatianum litteris, illum de baptismo haereticorum consuluerat, deque sententia, quam Stephanus R. Pontifex circa illos non rebaptizandos tenendam esse volebat.

De epistolis autem Cypriani iam possumus affirmare, eas genuinas demonstrari posse Augustini testimonio, quod superius attulimus. Illud enim testimonium, atque ea, quae de testimonio illo loquentes diximus, non modo evincunt, Augustinum existimasse vere Cyprianum contendisse, haereticos rebaptizari oportere, sed illi epistolas memoratas tribuendas esse. Circa Augustini mentem de iis epistolis illud idem obiicitur, quod de controversiae ipsius veritate, scilicet, eum hypothetice tantum de illis litteris esse loquutum. Verum S. Doctoris omnino certam sententiam fuisse, illas epistolas Cypriano debere tribui, locus iam adductus demonstrat, ex ep. ad Vinc. Rogatianum, et libri de baptismo pluribus locis, in quibus de epistolis iis, tamquam de veris Cypriani epistolis sine ulla dubitatione

pertractat. Huiusmodi est testimonium lib. 1 cap. 18 ubi ait: «Exstant B. Martyris in eius litteris magna documenta; . . . nam illis temporibus visum est ei cum ferme octoginta Episcopis suis africanarum Ecclesiarum, omnem hominem, qui extra Ecclesiae Catholicae communionem baptizatus fuisset, oportere ad Ecclesiam venientem denuo baptizari. »

Huiusmodi etiam sunt dicendi rationes, quibus Augustinus usus est in aliis locis quae afferri possent, et in quibus de epistolis sermonem instituit, quas adversarii putant Augustinum hypothetice tantum Cypriano tribuisse. Neque enim ibi eas Epistolas Cypriano tributas appellat, sed omnino ita loquitur, ut minime se dubitare ostendat, num illae debeant Cypriano accenseri. Etenim de iis agens inquit: « His verbis B. Cypriani: hoc enim ipse etiam Cyprianus cum ceteris statuit: ad Pompeium etiam scribit Cyprianus: Epistolam, quam Iubaiano scripsit; illam, quam ad Quintum dedit; illam, quam cum quibusdam collegis ad quosdam collegas; illam, quam ad Pompeium scripsit. » Praeter haec, ad veritatem harum epistolarum probandam cetera illa argumenta vim habent, quae desumuntur ex veterum codicum auctoritate, in quibus eae reperiuntur, et ex controversiae contextu, quae harum epistolarum scriptionem requirit, cuius controversiae historiam veram existimandam esse docuimus.

Quod pertinet vero ad concilii tertii Carthaginiensis celebrationem, superius Augustini testimonium attulimus, ex quo illud vere habitum esse constat. Scilicet S. Doctor lib. 1. de baptismo c. 18 ait, visum esse Cypriano cum ferme octoginta coepiscopis suis Africanarum Ecclesiarum, haereticos rebaptizandos esse: cum enim concilium illud 87 Episcoporum fuerit, apparet Augustini verba referri ad sententiam Cypriani, quae communi Episcoporum suffragio in memorato concilio confirmata est. De eodem concilio Augustinus lib. 3 de baptismo c. 3 inquit: « Nullo prorsus modo crediderim in sancto concilio praesertim collegarum aliud ore protulisse, quam corde gestabat Cyprianus. » Nihil vero magis manifeste demonstrat, Augustino persuasum fuisse, vere illud concilium habitum esse, quam ipsius agendi ratio, qui Episcoporum sententias in eo pronuntiatas expendendas suscepit. « Sanctorum Episcoporum, inquit lib. 6 c. 7, sententias, salvo cum eis vinculo unitatis et pacis, in quo retinendos eos quantum Dominus adiuvat imitamur, considerandas et pertractandas aggredimur. » Adiungendus Augustino Hieronymus, qui lib. de script. Ecclesiasticis, de Dionysio Alexandrino sine ulla haesitatione tradit: « Hic in Cypriani et Africanae synodi dogma consentiens, de haereticis rebaptizandis ad diversos plurimas misit epistolas. »

His testimoniis, ceterisque argumentis, quae ad vindicandam huius synodi veritatem afferri possent, obiicitur, mirum omnino esse, et incredibile prorsus videri, antequam Episcopi, qui concilio aderant, sententiam dicerent, recitatas esse Cypriani ad Iubaianum litteras, Iubaiani ad Cyprianum, Stephani vero epistolam Cypriani sententiae contrariam recitatam non esse. Ioannes Fellesin editione operum S. Cypriani in adnotatione ad inscriptionem huius synodi, respondet brevi his admirationibus, atque adeo delicatae animadversioni. « Post litem, inquit, de haereticorum baptismo diu multumque agitatam, non tantum per epistolas cum Episcopis seorsum, sed etiam in synodis eorundem frequenter congregatis, cal. septemb. anno 256 concilium 87 Episcoporum Africae, Numidiae, Mauritaniae cogendum Carthagine curavit Cyprianus. Cum vero controversiae statum in litteris Iubaianiad ipsum scriptis, eiusque invicem responso, perquam accurate proponi censeret, consultis-

simus praesul ex iisdem primo loco lectis, tractationem synodicam inchoandam duxit. Epistolas vero praedictas, lite iam adulta, et Stephano in apertas simultates provecto, transmissas fuisse, ex iis, quae inibi memorantur, rebus gestis, abunde constat. Porro non tantum epistolas Iubaiani et Cypriani ad ipsum, sed etiam illas ad Stephanum in concilio lectas constat ex suffragio octavo, quod Crescens e Cirta tulit. » Haec apposite ad rem nostram Fellus.

Iam vero quodnam est suffragium octavo loco a Crescente Cirtensi Episcopo latum? Huiusmodi: « In tanto coetu Sanctissimorum Sacerdotum, lectis litteris Cypriani dilectissimi nostri ad Iubaianum, itemque ad Stephanum, quae tantum in se sanctorum testimoniorum descendentium ex scripturis deificis continent, ut merito omnes per Dei gratiam adunati consentire debeamus; censeo, omnes haereticos et schismaticos, qui ad Catholicam Ecclesiam voluerint venire, non ante ingredi, nisi exorcizati et baptizati prius fuerint. » Ex hoc octavo Episcopi Cirtensis testimonio constat, lectas esse Cypriani ad Stephanum litteras de rebaptismo. At nihil, inquit qui synodum hanc fabulis annumerat, nihil, de Stephani ad Cyprianum responso, nihil de decreto illo, quo a Romano Pontifice iussum est contrariam sequi oportere consuetudinem. Hoc autem quomodo probari possit, non video.

Etenim in proloquio synodi haec habentur: « Cyprianus dixit: Audistis collegae dilectissimi, quid mihi Iubaianus coepiscopus noster scripserit consulens mediocritatem nostram de illicito et profano haereticorum baptismo; et quid ego ei scripserim censens scilicet, quod semel, atque iterum, et saepe censuimus, haereticos ad Ecclesiam venientes Ecclesiae baptismo baptizari ac sanctificari oportere. Item lectae sunt vobis et aliae Iubaiani litterae, quibus pro sua sincera et religiosa devotione, ad nostram epistolam rescribens, non tantum consentit, sed etiam instructum se esse gratias egit. » Nunc vero Episcopi Cirtensis suffragium ferebat tantum, lectas esse litteras Cypriani ad Iubaianum, et nihil in eo suffragio et de lectione facta litterarum Iubaiani ad Cyprianum, quam tamen factam esse ex verbis mox recitatis perspicuum est. Si ergo Episcopus Cirtensis affirmavit lectas esse Cypriani litteras ad Stephanum, et nullam mentionem fecit lectionis epistolae Stephani ad Cyprianum, hoc non probabit, in synodo expositum dumtaxat esse quid Cyprianus Stephano scripserit, nihil vero pronunciatum de Stephani ad Cyprianum responso.

Praeterea legenti epistolam Cypriani ad Iubaianum, quam lectam in synodo esse indubium est, appareret manifeste, in ea a Cypriano omnem quaestionis statum esse explicatum, et quid Stephanus responderit luculenter fuisse in ea expositum; immo vero curasse Cyprianum omnia argumenta refellere, quae Stephani sententiam respiciebant. Affirmari igitur iure potest, lecta Cypriani ad Iubaianum epistola, iam esse universum Stephani responsum synodo patefactum, ac ad causam, quam Cyprianus pertractabat, satis fuisse suam ad Iubaianum epistolam recitare.

Quid mirum deinde est, Donatistas ea argumenta attulisse ad rebaptizationem defendendam, quae in sufs fragiis exposita sunt ab Episcopi in synodo Carthaginiensi pronunciatis? Negari non potest iis argumentis innixam fuisse eorum opinionem, qui putaverunt sacramenti virtutem a fide etiam et sanctitate ministri aliqua ratione pendere. Negari quoque non potest, tum Episcopos, de quibus sermo est, tum Donatistas deinde, licet inique, et schismate conflato, pro rebaptizatione pugnasse. Quid mirum igitur, Donatistas, iniquos quidem recentiores rebaptizatores abuti voluisse argumentis, quae catholici illi Episcopi ad sententiam

suam de rebaptizandis haereticis defendendam adhibuerant? Esset denique veluti certum ponere quod in quaestione versatur, ideo contendere illas Episcoporum responsiones, quae in concilio Carthaginiensi referuntur, genuinas non esse iudicandas, quod Donatistarum causae favere deinde existimatae sunt.

In proloquii quidem fine Cyprianus ait: « Superest ut de hac ipsa re singuli quid sentiamus, proferamus, neminem iudicantes, aut a iure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes. Neque enim quisquam nostrum, Episcopum se Episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit. » Sed haec primo loco ita dicta sunt a Cypriano, ut licet de Stephano intelligi possint, illum tamen non nominaverit. Deinde etiamsi ea verba ad Stephanum referantur, constat ex aliis testimoniis catholica Cypriani sententia circa R. Pontificis primatum, ex iis praesertim quae ante controversiae pertractationem scripsit, aut gessit. Scripserat ad Stephanum epistolam Cyprianus quae n. 72 est, ut eum consuleret de rebaptizationis negotio, atque in illa affirmaverat de ea re « vel maxime illi scribendum fuisse, et cum eis gravitate ac sapientia conferendum. » Praeterea dixerat, pro honore communi, et pro simplici dilectione haec Stephano communicata fuisse, manifeste ostendens, se omnem erga eundem observantiam habere. Verum Cyprianus tum in proloquio concilii, tum in epistola ad Stephanum, tum in epistola ad Iubaianum, perpetuo declarat, sibi persuasum esse, negotium illud talis generis esse, ut Episcoporum arbitrio relinqui debeat, et ob haereticorum baptismum pacem tolli nullatenus debere. Quare mirum non est eum affirmasse, neminem Episcoporum, qui concilio aderant, ad obsequendi necessitatem collegas adigere velle.

Reliquum est, ut de Firmiliani ad Cyprianum epistola aliquid dicamus, quam Firmilianus scripsit Cypriano, qui illum per Rogatianum Diaconum post concilium Carthaginiense habitum consuluerat. Ut longior non sim, referam quae apposite notat Fellus ad memoratam epistolam. « Rigaltius ait: Tantus amor veri Pamelio fuit, ut hanc epistolam, nisi a Morellio iam edita fuisset, omitti, ac tenebris damnari consultius esse censuerit. Cuiusmodi certe consilio peccasse arbitror viros cetera praestantes, qui vetustissimos codices inspexerant, Veronensem et Beneventanum, et cum editionibus Manutii Pameliique contulerant, absque ulla mentione huius epistolae. Etenim omissam illic fuisse vix est credibile, cum in plerisque, quos vidit Pamelius, sit reperta: nimirum in Angliano, Affligiensi, Blandino, Marchiano, Dunensi, Cauchiano. Ea certe in regio nostro exstat, et per catalogum invenitur sub numero 305. » Tum subdit Fellus: « Porro in septem Mss. codicibus, quorum copia mihi facta est, reperitur. Manutianae omissionis culpam Latinus Latinius aperta fronte in se excipit dicens: Ego Latinus omisi, non Manutius, cum maiorum exempla sequutus, tum hominis petulantiam detestatus: Latinus biblioth. sacr. p. 177: ita cum patres immorigeris filiis suis, qui detestari malunt, quam obsequi, displicent, silentium illis imperatur. » Idem quidem hoc plusquam censorium in Firmilianum exercuerunt, non aliter in Cyprianum animadvertissent, modo spes subesset, fraudem latere potuisse; siquidem tota haec epistola recognitio quaedam et recapitulatio videtur litterarum a Cypriano missarum. Unde Firmilianus ait, se illa « quasi sua propria suscipere, eadem retexere ad confirmandam veritatem, et quaedam addere ad cumulandam probationem. » Rigaltius denique addit: « Epistolam hanc graece a Firmiliano Caesareae Cappadociae Episcopo conscriptam fuisse, atque etiam a Cypriano versam latine satis arguit

stylus; etsi Firmiliani vocabulum latinam prodat originem. Nec frustra Cyprianicis epistolis insertam varia disciplinae veteris arma testantur.»

Vidimus praeterea superius, Eusebium, Dionysium, Basilium Magnum memoriae prodidisse, Firmilianum pro rebaptismo disputasse, Stephanum de Heleno et Firmiliano scripsisse, se ab eorum communione rebaptizationis causa recessurum esse. Apparet ergo, cum rebaptizationis historia convenire scriptam esse hanc epistolam a Firmiliano, de qua loquimur. Donatistas Firmiliani auctoritatem non obiecisse mirum esse non potest, cum orientales communicarent cum Africanis, Donatistae autem ipsi schisma suum acriter defenderent, et insuper constabat, orientales sententiam de iterando baptismo retractasse, et non cum Donatistis, sed cum catholicis esse coniunctos. Quidquid denique epistola Firmiliani contineat, ex quo protestantes occasionem sumpserint errores suos circa Romani Pontificis potestatem propugnandi, vel aliud quodlibet argumentum efformandi, certum est, illam epistolam ad protestantium errorum defensionem scriptam non esse, cum in codicibus pluribus reperiatur protestantium origine multo antiquioribus. Perpendenti vero epistolam illam apparet, Firmilianum errorem non docuisse, fidelium filios non indigere baptismo, aut parentum fide salutem consequi posse; neque etiam illum errorem docuit, lapsos post baptismum a sacerdotibus remissionem peccatorum non consequi, veluti si sacerdotum tantummodo proprium sit, ut peccatores ad delictorum intelligentiam atque resipiscentiam perducantur. Legendae sunt ad hanc epistolam Rigaltii adnotationes.

CAPUT XXIX.

DE STEPHANI I ROMANI PONTIFICIS SENTENTIA CIRCÀ VIRTUTEM BAPTISMI AB HAERETICIS COLLATI, ET DE CYPRIANI AGENDI RATIONE IN EA CAUSA.

Vere Cyprianum Carthaginiensem, Firmilianum Caesareensem Cappadociae, aliosque Africanos et Orientales Episcopos cum Stephano I Romano Pontifice controversiam habuisse vidimus de virtute baptismi, quem haeretici contulissent. Non est necesse requirere quaenam Cypriani, et ceterorum, qui Stephano adversabantur, de ea re sententia fuerit. Satis enim perspicue constat ex historia totius huius facti, atque ex iis, quae in eiusdem veritate evincenda pertractavimus, eos putasse, impares vero Christi baptismo conferendo haereticos atque schismaticos esse. Hinc generatim haec affirmat de agendi ratione circa illos servanda Cyprianus epistola 74: «Qui ex quacumque haeresi ad Ecclesiam convertuntur, Ecclesiae unico et legitimo baptismo baptizantur, exceptis his, qui baptizati prius in Ecclesia fuerant, et sic ad haereticos transierunt; illos enim, cum redeunt, acta poenitentia, per manus impositionem solum recipi.»

Stephani etiam quaenam sententia fuerit apparet ex controversiae ipsius historia, atque ex iis, quae superius significata sunt, videlicet virtuti baptismi non officere haeresim hominis illum conferentis, sed ratum esse baptismum ab haeretico licet ministratum, modo ritus a Christo praescriptus adhibitus fuisset, de quo quaestio ne quidem proponebatur. Quoniam vero et protestantes plures, et Catholici nonnulli contenderunt, Stephanum in controversia

ista docuisse errorem illi oppositum, quem defendebat Cyprianus, ita ut, nullo discrimine facto, baptismum ab haereticis collatum probaret, de hoc agendum nunc est, et Pontificis doctrina de hac re ab ea accusatione defendenda est.

Primo loco illud commemorandum est, quod Petrus Coustantius animadvertit in pererudita dissertatione, *Qua vera Stephani circa receptionem haereticorum sententia explicatur* tom. 1 collect. cit. col. 227, et seqq., Stephanum ab antiquis perpetuo habitum fuisse apostolicae traditionis propugnatorem in ea re, de qua cum Cypriano ceterisque controversia fuit. Id autem facile ostenditur, si aliquem inter veteres scriptores de hac controversia loquentem audiamus.

Iam vero Augustinus lib. 5 de bapt. c. 33 «Consuetudo illa, inquit, quae opponebatur Cypriano, ab apostolica traditione sumpsisse dicenda est.» Praeterea Vincentius Lirinensis in commonitorio affirmavit, morem haereticos rebaptizandi inductum esse « contra divinum canonem, contra universalis Ecclesiae regulam, contra sensum omnium sacerdotum, contra morem et instituta maiorum.» De Stephano autem, qui huic errori resistebat, ait, eum « reliquos omnes tantum fidei devotione vicisse, quantum loci auctoritate superabat.» Denique Facundus Hermianensis lib. contra Mocianum, « Stephani potius, inquit, quam Cypriani sententiam tenet Ecclesia. » Atqui certum est, in vetustissima, atque ab Apostolis profecta traditione hoc positum esse, ut non omnium, sed eorum tantummodo baptismus ratus habeatur, qui, servata forma a Christo instituta, collatus fuisset. Stephanus ergo qui traditionem istam propugnabat, sententiam nulli errori consentaneam de baptismi virtute docebat.

Post haec, ut clarius quod contendimus appareat, constat ex iis, quae habet Firmilianus in epistola ad Cyprianum, Stephanum haec scripsisse in epistola sua ad Cyprianum quae periit, et in qua sententiam suam exposuit de ratione, quamobrem baptismus ab haereticis collatus recipi debeat. « Multum proficit nomen Christi ad fidem et baptismi sanctificationem, ut quicumque, et ubicumque in nomine Christi baptizatus fuerit, consequatur statim gratiam Christi. » Plura vero adducit Coustantius, ut ostendat, Stephanum, cum sollicitum se demonstrabat in probando baptismo, qui in Christi nomine collatus fuisset, alium non intellexisse baptismum, nisi eum, qui SS. Trinitate invocata collatus esset. Sed satis erit ad hoc evincendum afferre Firmiliani ipsius testimonium in memorata superius epistola, in qua verba illa Stephani recitat, et quae Stephani sententia iis verbis continetur, exponit ac reprehendit: « Non putant, ait Firmilianus, quaerendum esse quis sit ille, qui baptizaverit, eo quod qui baptizatus sit, gratiam consequi potuerit invocata Trinitate nominum Patris, et Filii, et Spiritus sancti.» Est ergo perspicuum, fatente adversario vehementer Stephano indignato, illum non omnem promiscue baptismum, sed eum tantummodo probasse, qui legitima forma adhibita ministratus fuisset. Qua ratione autem Firmilianus mentem Stephani, eadem Cyprianus Pontificis sententiam exposuit, prout, si opus esset, eius testimoniis ostendi posset.

Argumenta, quae recensuimus, sunt adeo gravia ad rem probandam, ut vix necesse sit ei difficultati respondere, quae ex Stephani notissimo testimonio desumitur, qui, prout Cyprianus refert in epistola 74, ita scripserat: « Si quis ergo a quacumque haeresi venerit ad vos, nihil innovetur, quod traditum est, ut manus illi imponatur in poenitentiam, cum ipsi haeretici proprie alterutrum ad se venientes non baptizent, sed communicent tantum.» Etenim huius loci minime sententia esse potest, Stephanum respondisse,

esse ratum habendum quemlibet baptismum, etsi non servata legitima forma collatus esset: nam ipsa rei obvia cuilibet consideratio hoc excludit. Quis enim hoc verisimile credere potest, Cypriano affirmante non valere haereticorum baptismum, eo quod haeretici vera Christi fide, et Spiritu sancto careant, Stephanum, quem antiquitas veluti traditionis propugnatorem laudavit, respondisse, valere baptismum haereticorum tantopere, ut virtus baptismi maneat, etiamsi cum ritus a Christo praescripti violatione collatus esset?

Praeterea controversia minime erat de forma ac ratione baptismatis conferendi, sed in eo tantummodo versabatur, num careret virtute sua baptismus, eo quod homo haereticus, vel schismaticus illum ministrasset. Respondebat ergo Stephanus secundum propositam quaestionem, in qua nulla ratione dubium erat, nihil valere baptismum, qui violato ritu a Christo instituto ministratus fuisset.

Quanam vero de causa debebat disertis verbis Stephanus in responsione sua excludere baptismum, qui violato legitimo ritu tributus esset, cum de ea re nulla controversia moveretur? Certe Augustinus ipse lib. 5 de baptismo contra Donatistas cap. 25 ait « facilius inveniri haereticos, qui non baptizent, quam qui non verbis istis (quibus Ecclesia utitur) baptizent.» Innocentius I vero in epist. 16 ad Macedonas, et Hieronymus ad finem dialogi contra Luciferianos affirmaverunt, Nicaenum Concilium, ubi solos Paullianistas excepit, ceterorum haereticorum baptisma suscepisse.

Constat etiam, Hieronymum ipsum et Leonem Magnum, ut ceteri omittantur, cum de haereticorum baptismo recipiendo loquuti sunt, generatim pronuntiasse, illum ratum esse, et exceptionem nullam posuisse de iis, qui irrito modo illum contulissent: nemo tamen idcirco Hieronymum, Leonem, aliosque reprehendit, cum in re minime obscura non adiecerint exceptionem nulla ratione necessariam. Eodem modo de Stephani responso iudicandum est. Immo vero, si Innocentii ac Hieronymi certa sententia est existimanda, solos Paullianistas Nicaeni Concilii tempore contra formam ritumque in baptismo ab Ecclesia servari solitum peccasse, quoniam Stephani aetate nondum exorti erant Paullianistae, multo magis poterat ille Pontifex ab exceptione memorata facienda in responso suo abstinere.

Non arbitror necesse esse Innocentii, Hieronymi, Leonis testimonia afferre, cum de re agatur extra controversiam posita, in eorundem scriptis ea contineri, quae significata sunt. Concludam potius hunc locum, affirmans non modo Stephanum Cypriano respondentem non attulisse sententiam, quae a vera Ecclesiae de baptismi sacramenti doctrina abhorreret, sed etiam in ea re fuisse Catholicae doctrinae manifestum propugnatorem. Afferam verba Vincentii Lirinensis de Stephano traditionem propugnante in ea causa, et de Cypriano diversam sententiam proponente. « Quis ergo, ait, tunc universi negotii exitus? Quis utique, nisi usitatus et solitus? Retenta est antiquitas, et explosa novitas.»

Hactenus exposita Stephani doctrinam de baptismo haereticorum recipiendo satis perspicue demonstrant, atque a memorata accusatione defendunt. Quare constare debet, in hac controversia peragenda nihil a Romano Pontifice esse commissum, quod argumentum suppeditare possit ad eius inerrantiam in fidei quaestionibus denegandam. Est vero opportunum nonnulla hic de Cypriani agendi ratione adiungere, ut appareat, num ex ea contra Pontificis Romani auctoritatem aliquod argumentum depromi possit.

Certe quod spectat ad primatum iurisdictionis, quo Romani Pontifices in universam Ecclesiam potiuntur, nemo potest iure contendere,

ideo Cyprianum adduci potuisse ut Stephano morem non gereret, quod potestate illa praeditum esse Stephanum non iudicaret. Etenim ante ortam controversiam Cyprianus ostenderat, se in D. Petri successore hanc potestatem intelligere, prout inter cetera declarat agendi modus, quo usus est in causa *de lapsis* pertractanda; et hoc confirmat Cypriani persuasio, Romanam Ecclesiam *Principalem* Ecclesiam esse, unde unitas sacerdotalis exorta est, prout in epistola 55 ad Cornelium profitetur. Eruditi viri autem efficiunt, hoc idem demonstrari ex eius libro *de unitate Ecclesiae*. Resistentia igitur Cypriani probare tantummodo potest, illum in controversia de rebaptizatione tali modo se gessisse, qui alienus esset a sententia, quam ipse certam putabat, de Pontificis potestate. Animadvertit autem Augustinus in epistola ad Vincentium Rogatianum 93, « si quid in Cypriano fuerat emendandum, purgasse patrem falce passionis. » Addit etiam lib. 2 de baptismo cap. 3 fortasse Cyprianum retractasse quae gesserat. « Et fortasse factum est, inquit, sed nescimus: neque enim omnia, quae illo tempore inter Episcopos gesta sunt, memoriae litterisque mandari poterunt, aut omnia, quae mandata sunt, novimus.»

Illud potius quaeri posse videtur, num ex ista Cypriani ceterorumque Episcoporum, qui cum illo sentiebant, repugnantia, quam erga Stephanum Pontificem demonstraverunt, sequi possit, eos existimasse, Romanos Pontifices non esse praeditos in dirimendis fidei morumque controversiis inerrantia. Verum, cum ex Cypriani ipsius et Firmiliani testimoniis constet, eos censuisse, controversiam de baptismo haereticorum reiiciendo esse de illarum rerum genere, in quibus, pro recepto in regionibus peculiaribus more, liceat Episcopis agere; argumentum inde depromitur ut statuatur, repugnantiam illam non ostendere, eos arbitratos esse, Pontifices inerrantia carere, cum de rebus fidei morumque decernunt.

Iam vero ita Cyprianum censuisse, constat ex eiusdem epistola ad Iubaianum, constat ex illa ad Stephanum, in qua prorsus explicat quaestionem esse de negotio, in quo « soleant aliqui, salvo inter collegas pacis et concordiae vinculo, quaedam propria, quae apud se simul sunt usurpata, retinere.» Idem de Firmiliano dicendum est, qui in epistola ad Cyprianum, quaestionem istam esse explicat de iis, quae « pro locorum et nominum diversitate variantur.» Fuse de hac re agitur a Cardinali Orsio in opere de irreformabili Romani Pontificis iudicio lib. 3 c. 3. De ea agitur etiam a Petro Ballerinio in libro de vi et ratione Primatus Romanorum Pontificum c. 13 §. 3, atque in praefatione ad opera Cypriani Maurinae editionis.

Dicam tantummodo, ad contrariam evincendam sententiam non valere quae Cardinalis Luzernius disputat in opere *sur la déclaration de l'assemblée du clergé de France en 1682* Parisiis edito anno 1821 parte 3 c. 3 n. 14 et seqq. Etenim ille animadvertit, etiamsi concedatur, existimasse Episcopos memoratos, in ea controversia agi de re disciplinam respiciente, negari saltem non posse, hoc ad disciplinam dogmaticam spectare, scilicet, posset ne haereticorum baptisma iterari, eo quod ab haereticis collatum fuisset.

Etenim respondeo, non modo id negari non posse, sed quando res ipsa in se perpendatur, statim occurrere, quaestionem respicere dogma de unitate baptismi, et inde derivasse repugnantiam, quod ii crederent, ad veram baptismi virtutem necessario requiri fidem catholicam hominis sacramentum ministrantis. Sed licet haec vera sint, quoniam quaestio in facto versatur, et ex facto constat illos arbitratos esse, negotium ex illis esse, « quae pro locorum et nominum diversitate va-

riant, » semper illud persistit, Episcopos, de quibus est sermo, repugnantes Stephano Pontifici non posse adduci veluti homines, qui denegarent Pontifices maximos falli non posse, cum de fide moribusque decernunt. Ex eo quod autem temporibus nostris, cum Ecclesia caput illud doctrinae iam perspicue explicavit, facile intelligatur controversiae tota ratio et natura, non eodem modo iudicandum est de temporibus Cypriani, quibus Augustinus affirmat *obscuram, non eliquatam* hanc quaestionem fuisse.

Quaeri solet etiam, num talis fuerit controversiae huius exitus, ut Stephanus Pontifex non modo minitatus sit contra rebaptizantes excommunicationem, sed eos vere excommunicatione mulctaverit. Verum si testimonia veterum perpendantur, quae ad diiudicandum de ista re idonea sunt, intelligitur, minitatum quidem graviter illud fuisse Stephanum, sed facto ipso minime quod minitatus fuerat, exsequutum esse.

Certe si testimonio Firmiliani tantummodo insistere vellemus in epistola ad Cyprianum, praesertim eo loco, ubi de Episcopis loquitur, quos Africani ad Stephanum legatos Romam miserant, quosque a Stephano reiectos esse conqueritur, argumentum inde nasceretur de excommunicatione vere a Stephano lata. Irascitur enim ibi Firmilianus, Stephanum ita cum illis egisse, « ut nec ad sermonem saltem colloquii communis eos admitteret, et fraternitati universae praeciperet, ne quis eos in domum suam reciperet, ut venientibus non solum pax, sed etiam tectum et hospitium negaretur.».

Verum epistolam illam scriptam esse ab irato omnes norunt, et quamplurima in ea contineri, quae exaggerata, et ab indignatione profecta esse intelliguntur. Animadvertit vero Coustantius in memorata superius dissertatione, eo prorsus in loco deceptum Firmilianum existimari oportere, et non accurate retulisse quae pertinent ad Legatos ex Africa Romam missos; atque etiamsi aliquanto severius cum Legatis illis Stephanus egisset, gravem causam habere potuisse Pontificem, ut sibi ab iis caveret; prout Hormisdas in posterum severe cum monachis Scythis egit.

Quamquam vero non in epistola Firmiliani tantum, sed in litteris Cypriani etiam, ex. gr. in illa 73 ad Pompeium, verba reperiantur, quibus affirmatur, Stephanum abstinendos, abscindendos rebaptizantes censuisse, ea tamen non de excommunicatione lata, sed de minis excommunicationis a Stephano factis, accipi iure possunt. Ut ita iudicemus, probat Augustinus, qui lib. 5 de baptismo cap. 25 habet, licet Stephanus excommunicationem minitaretur, tamen Cyprianum « cum eo in unitatis pace permansisse. » Et multo clarius fortasse lib. 4 c. 9 scripserat: « At ille (Cyprianus) charitatis patientia toleravit... in obscura quaestione bonos collegas non malevole aliud sentientes, sicut et ipse toleratus est.» Idem affirmat Hieronymus, qui in dialogo adversus Luciferianos ait, Cyprianum in « eorum communione permansisse, » qui ab illo de haereticorum baptismo dissidebant. Alii etiam possent veteres scriptores commemorari, qui eodem modo de re ista loquuti sunt. Quare concludi iure potest, Stephanum minis se continuisse, et ad excommunicationem ferendam non pervenisse. Consuli possunt Valesius in adnotationibus ad Eusebium, et Natalis Alexander diss. 12 in saeculum tertium art. I.

CAPUT XXX.

DE SYNODO ANTIOCHENA IN QUA PAULLUS SAMOSATENUS CONDEMNATUS EST.

Synodus Nicaena veluti Catholicae fidei contra Arianos tesseram esse decrevit, Filium consubstantialem ὁμοούσιον Patri appellare. Haec vox consonat doctrinae, quam de Verbo Dei semper Ecclesia Catholica propugnavit, et Patres, qui ante Nicaenum Concilium vixerunt, Filium Patri substantialem esse perpetuo docuerunt. Multorum tamen animis insedit opinio, in Synodo Antiochena, quae anno 269 vel 270 contra Paullum Samosatenum habita est, vocem illam reiectam ab Episcopis fuisse. Cum de hac re loquuturi simus, primum de Paullo Samosateno ipso praecipua significanda sunt.

Natus est is Samosatis, scilicet in urbe ad Euphratem sita, ex ignobili genere, et mortuo Demetriano Antiochiae Episcopo suffectus fuit, cum Gallienus Imperator esset. Praeter vitam cupiditatibus et sceleribus deditam, errores gravissimos praedicavit, quibus SS. Trinitatis mysterium denegabat, et Nestorianae haeresi viam aperiebat. Etenim contendebat, Patris, et Filii, et Spiritus sancti personas minime distingui, sed Deo ita Filium et Spiritum sanctum inesse, quemadmodum ratio et operandi vis Deo inest; Christum vero purum hominem esse affirmabat, cui ad certum tempus divina ratio se adiunxerit. Cum eius causa in Concilio Antiocheno anno 264 ageretur, simulavit se Catholicae fidei adhaerere, atque ita condemnationem vitavit. Verum iterum in Concilio Antiocheno, exeunte anno 269 vel ineunte 270 eius causa pertractata, condemnatus, ac episcopatu spoliatus est, suffectusque ei fuit Domnus Episcopus.

Quaerendum est, num in ista Synodo vox ὁμοούσιον reiecta fuerit, eo quod Paullus Samosatenus illam male explicaret, et explicatione sua ad ceteros decipiendos abuteretur. Doctissimus Prudentius Maranus lib. 4 c 29 operis inscripti: *Divinitas D.N.I.C. manifesta in scripturis et traditione,* falsam hanc sententiam esse ostendit. Eius autem demonstrationis summa ita concluditur; ut videlicet, illud factum reiiciendum sit, quod cum exploratissimis historiae monumentis pugnat; praeterea iis, a quibus nec ignorari nec taceri potuerat, ignotum fuerit, et ab iisdem silentio praetermissum; a nullo denique idoneo teste, sed sero, ac sine argumentis ab hominibus, quorum intererat ita rem evenisse, narratum sit. Haec argumentatio est eiusmodi, ut eius firmitas revocari in dubium a nemine iure possit. Quoniam igitur de decreto Anticchenae Synodi, quo vox illa reiecta dicitur, haec argumentatio perspicue valet; sequitur, falsum prorsus esse, Antiochenos patres vocem illam repudiasse.

Haec argumenta igitur explicantes ostendamus, eam opinionem omnino reiiciendam esse, qua repudiatam ab Antiochenis patribus vocem ὁμοούσιον fuisse statuitur. Profecto primo loco hoc certum est, cum illorum temporum historia exploratissima pugnare, Synodum Antiochenam anno 269 circiter habitam reiecisse vocem, de qua sermonem instituimus. Nam si hoc vere contigisset, ut Episcopi in illo conventu vocem, de qua disputamus, repudiandam iudicassent, sequeretur, in publico Ecclesiae conventu, adstantibus magno numero Episcopis, non displicuisse id, quod gravissimas turbas, paucos ante annos excitaverat, eo quod Episcopus Alexandrinus apud nonnullos, et iniuria quidem, in suspicionem venerat, id ipsum

egisse. Sequeretur, Episcopos Antiochenos improbasse eam vocem, licet recentissima memoria constaret, Romanum Pontificem, ubi ad eum querela perlata est de hac ipsa re contra Episcopum Alexandrinum, monuisse eundem Episcopum, illum fuse ac palam demonstrasse, falsum esse, a se vocem illam reiectam fuisse. Sequeretur denique, nullo reclamante, et probantibus, Episcopis, decretum illud editum esse, cum vel una eiusdem rei suspicio non plures, sed unum Episcopum Alexandrinum spectans gravissimae querelae causa fuisset. Haec vero omnia incredibilia prorsus sunt, et satis luculenter ostendunt, falsum esse quod inveterata illa opinio fert, Episcopos Antiochenos tum, cum de Paullo Samosateno damnando egerunt, vocem ὁμοούσιον repudiasse.

Est vero indubia historia illorum, quae evenerunt, cum Dionysius Alexandrinus Episcopus accusatus est apud Dionysium Pontificem Romanum, veluti si revera vocem consubstantialis recipere nollet. Est, inquam, indubium, ea re commotos nonnullos Pentapolitanos esse, et eum accusasse apud Dionysium R. Pontificem, «quod Filium rem creatam, nec Patri consubstantialem diceret.» Nondum vero lapsi erant decem anni, ex quo haec contigerant, cum Synodus Antiochena in Paulli Samosateni causa habita fuit. Coegit Romae post acceptam hanc accusationem Synodum Dionysius Romanus Pontifex, ac ad Episcopum Alexandrinum ita scripsit, ut suam ceterorumque sententiam esse ostenderit, Filium Patri consubstantialem dici oportere. Indignatus accusationis falsitatem Dionysius Alexandrinus epistolam continuo ad Romanum Pontificem scripsit, in qua calumniam esse arguebat, « quod non diceret Christum esse Deo consubstantialem. » Praeterea quatuor libros ad eundem Romanum Pontificem misit, ut se fusius apertiusque purgaret. Haec, inquam, huius facti historia indubia est, atque certissimis vetustatis monumentis tradita ita, ut Athanasius pluribus in locis illam Arianis obiecerit, tamquam apud omnes exploratam ac manifeste cognitam. Cum vero Patres Antiocheni sententiam suam per epistolam toti Ecclesiae communicandam curarunt, id egerunt epistola scripta ad omnes Episcopos, quae tamen Dionysio Romano Episcopo, et Maximo Dionysii Alexandrini Episcopi successori nominatim inscribebatur.

Nihil autem adeo a veri similitudine alienum esse videri potest, quam Episcopos Antiochenos reiiciendam decernentes vocem consubstantialis, ea agendi ratione uti voluisse. Tot enim Episcopi doctrina et sanctitate praestantes, non ita erant comparati, ut epistolam talem ad Romanum Pontificem mittere vellent, quae si condemnationem vocis consubstantialis continuisset, veluti in ipsius Pontificis Romani definitionis decem ante annos latae contemptum, scripta esse videri potuisset. Neque denique ita ii Episcopi erant amentes, ut cum condemnaturi essent impium haereticum, qui Christum fuisse purum hominem asserebat, eam vocem reiicerent, quae nefario huic errori refellendo erat opportunissima. Neque ita parum de religione erant solliciti, ut, cum laici ipsi, nonnullos ante annos, commoti essent contra Episcopum Alexandrinum, et eius nomen detulissent ad Romanum Pontificem ob reiectae illius vocis suspicionem, pati vellent, publico concilii decreto eandem vocem condemnari.

Id, quod in Dionysii Alexandrini causa contigit, facile etiam demonstrat, quidnam futurum esse debuisset, si revera decretum illud, de quo sermonem facimus, Patres Antiocheni edidissent. Debuit, prout apposite notat Maranus, illius decreti fama longe manare, synodi litteris, in quibus consubstantiale damnatum fuisse dicitur, ad omnes Ecclesias missis. Etenim si tot motus excitati

sunt, cum unus Episcopus apud quosdam laicos offendit, quanto magis, si septuaginta Episcopi, si apud omnes Ecclesias, si non levem suspicionem, sed consignata publicis litteris huius rei indicia dedissent? Nemo tamen inventus est, qui contra synodum quidquam scripserit aut gesserit, sed omnium plausu ea synodus excepta est, ac semper apud omnes in honore est habita.

Confirmant ea, quae diximus, argumenta, quae desumuntur ex agendi ratione, qua usi sunt hac in re Ariani, qui certe non omisissent non modo commemorare, sed omnino iactare, vocem consubstantialis a synodo Antiochena reiectam fuisse, si eam ab illa synodo repudiatam esse, ostendere potuissent. Atqui hoc numquam ii affirmarunt, licet propriam causam ita vehementer iuvare possent. Neque silentium hoc tribui potest rei huius ignorationi. Nam litterae Antiochenorum Patrum in omnium manibus erant. Ariani nonnullos Antiochenos Episcopos viderant, ab iisque accipere facile potuerant, utrum decretum illud in Synodo Antiochena editum esset. Si autem id accepissent, profecto eorundem auctoritate confirmare non omisissent, quod tantopere causae suae profuisset.

Neque alia certe de causa evenire potuit, ut Ariani de hoc Antiochenae Synodi decreto silerent, nisi quod omnino viderent, illud conditum a Synodo Antiochena non esse. Notum enim est, Arianos diligentissimos fuisse in argumentis quibuslibet afferendis, quae nefariam sententiam suam defenderent. Notum est, eos neque a fraudibus abstinere consuevisse, si eae causae suae defensioni visae fuissent opportunae. Illud statui prorsus debere videtur, agendi rationem hac in re ab Arianis adhibitam non negativi tantum, sed positi argumenti vim quodammodo habere. Non modo enim haec eorum agendi ratio ostendit tantum, eos de memorato decreto siluisse, sed demonstrat etiam ideo siluisse, quod viderent falsum esse, illud ab Antiochena Synodo fuisse exaratum. Nam in summa diligentia, qua utebantur cum de causae suae defensione agebatur, cum facile iis esset scire, PP. Antiochenos vocem consubstantialis repudiasse, cumque, si id agnoscere potuissent, omnino ad causam defendendam adducere illud non neglexissent; manifestum est Arianos de decreto illo silentes, quodammodo diserte affirmasse, falsum esse, Antiochenos Episcopos decretum illud edidisse.

Semiariani quidem in posterum illud decretum commemorarunt, atque ut ostenderent, vocem ὁμοούσιον adhiberi non oportere, argumento utebantur ex eo deprompto, quod ea vox a Patribus Antiochiae collectis, tum cum Paullum Samosatenum condemnarunt, reiecta fuisset. At Semiarianorum haec argumentatio non potest ullam probabilem rationem afferre, ut credatur, revera ab Antiochenis Patribus vocem illam repudiatam esse. Primo enim loco, quo tandem tempore huius decreti ab Antiochenis Patribus editi mentionem fecerunt Semiariani? Scilicet anno 358 primum in Concilio Ancyrano obiecerunt catholicis vocis omousion factam ab Antiochenis Patribus repudiationem. Hoc est, cum ferme nonaginta anni lapsi essent, ex quo res gesta fuisse dicebatur, quo tam diuturno temporis spatio Ariani, qui omnia argumentorum capita ad sententiae suae defensionem attulerant, illo usi numquam sunt, quod ex Antiocheno decreto desumi potuisset, quodque eorundem causam imprimis iuvasset. Deinde Semiariani homines erant, quorum maxime intererat, ex vetustioribus temporibus aliquod monumentum adducere, ut evincerent, se iure posse recusare vocem ὁμοούσιον. Quare cum reiectam eam vocem a Synodo Antiochena fuisse affirmarunt, gravissimam suspicionem omnibus afferre debuerunt, se in causae defensionem excogitasse

id, quod Episcopi Antiochiae collecti numquam decreverant.

In epistola de Homusii et Homaeusii expositione illam repudiationem commemorant, sed Synodi verba afferre non potuerunt, quibus decretum illud contineretur. Res autem, de qua agebant, eiusmodi erat, ut omnino debuissent Synodi verba recitare, quo fieret, ut adversarii non contemnerent quae illi, tamquam a Synodo Antiochena statutum, commemorabant. Erat vero omnibus in promptu, Semiarianos ex nullo certo atque ad fidem faciendam opportuno monumento, quod affirmabant, deprompsisse, cum prae oculis omnes haberent, Arianos nonaginta fere annos ignorasse id, quod illi deinde tanta confidentia asserebant. Perspicue autem ostenderunt Semiariani, se Antiochenorum Patrum epistolam non legisse, in qua de reiicienda voce omousion sermo fieret. Hilarius enim Pictaviensis Episcopus in lib. de Synodis pag. 1196 « Secundo quoque, inquit, id addidistis, quod Patres nostri, cum Paullus Samosatenus haereticus pronunciatus est, etiam omousion repudiaverint, quia per hanc unius essentiae nuncupationem solitarium atque unicum sibi Patrem et Filium praedicabat. » Paullo post vero: « Male omousion Samosatenus confessus est, numquid melius Ariani negaverunt? »

Haec Hilarii verba satis apertum argumentum suppeditant, quo demonstretur, Semiarianos epistolam Antiochenorum Patrum non legisse. Etenim, ut constat ex ea parte illius epistolae, quam Eusebii diligentia et eruditione conservatam esse et memoriae posterorum traditam manifestum est, Paullus accusabatur, quod Filium Dei e caelo venisse inficiaretur, illumque e terra ortum esse contenderet. Non potuit igitur in Antiochenorum Patrum epistola reperiri, Paullum male explicasse vocem *homousion*, atque ex eo, quod, adhibita illa voce, solitarium atque unicum sibi Patrem et Filium esse diceret, Episcopos vocem ipsam reiiciendam esse existimasse. Ea enim epistola alium prorsus Paulli Samosateni fuisse errorem ostendit, et non in voce *consubstantialis* explicanda eum errasse, sed eo, quod universam de Verbi incarnatione catholicam doctrinam funditus everteret. Apparet igitur luculenter, Semiarianis id de Patribus Antiochenis affirmantibus fidem haberi omnino non posse.

Nec mirum esse potest, Semiarianos eum locum epistolae Antiochenorum Patrum non vidisse, in quo reiicienda statueretur vox consubstantialis; ille enim locus non exstabat. Sane Eusebius Caesareensis scriptores Ecclesiasticos commemorat, qui ante Concilium Nicaenum floruerunt, quique vocem ὁμοούσιον adhibuerunt; neminem vero se reperisse narrat, qui vocem illam repudiarit. Is scriptor non ita certe erat comparatus, ut Arianis inimicus videri posset; neque eius agendi ratio fuit talis, ut hominem ostenderit Arianis infensum. In suo autem lib. 7 H. E. refert eam partem epistolae Antiochenorum Patrum, quam tantum habemus, quaeque tota eius diligentiae accepta referri debet. Nihil vero in ea memoratae epistolae parte reperitur, ex quo desumi suspicandi ratio possit, revera in alio eiusdem epistolae loco vocem homousion repudiatam fuisse. Id autem nonne perspicuum argumentum affert, quo demonstrari possit, Patres Antiochenos numquam decrevisse, vocem illam reiici oportere?

Est praeterea multo luculentius argumentum ad hoc evincendum, quod ex symbolo ab Antiochenis Patribus condito desumitur. Etenim Episcopi Antiocheni ita de verbo Dei incarnato in eo symbolo loquuti sunt, ut non modo non reiecerint, sed omnino propugnaverint vocem, de qua disputamus. Symbolum tom. 1 conc. pag. 1639 apud Harduinum legitur: Quod si symbolum illud Antiochenis

Patribus tribuendum est, quemadmodum adscribendum iis esse eruditi viri demonstrant, iam est manifestum, Semiarianos non legisse veram epistolam ab Antiochenis Episcopis scriptam, et falsam prorsus eorum sententiam esse, qui condemnatam a Patribus Antiochenis vocem *consubstantialis* fuisse contendunt. Etenim Episcopi Antiochiae congregati non potuerunt epistolam eiusmodi scribere, in qua vox ὁμοούσιον condemnaretur, cum in symbolo a se condito synodus illa perspicue ostenderit, se vocem illam recipere. Legi potest Diss. de voce *Homousion* P. Liberati Fassonii Schol. Pi. Romae 1755 edita, et ab eruditissimo P. Francisco Antonio Zaccaria in suum thes. theol. tom. 3 pag. 211 relata.

His argumentis, quibus sententia, quam exposuimus, manifeste demonstratur, nihil grave possunt obiicere ii, qui factam illam ab Antiochenis Patribus vocis *homousion* repudiationem esse voluerunt. Opponunt ii quidem Athanasium, Hilarium, Basilium huius rei testes esse; certum est tamen, hoc tres Ecclesiae Catholicae eruditissimos Patres hoc suo nomine numquam testatos esse, sed illud retulisse tamquam ab adversariis sibi oppositum. Etenim est exploratum, eos Patres non legisse decretum illud, quod ab Antiochenis Patribus conditum fuisse dicitur, ut vox homousios condemnaretur. Paullo superius de S. Hilario Pietaviensi loquuti sumus, qui Semiarianorum haec de re sententiam in lib. de Synodis exponit.

Ita vero de re ipsa agit Hilarius, ut Semiarianorum obiectionem referre, non autem exploratum sibi esse ostendat id, quod Semiariani obiiciebant. « Epistolam, inquit, quam a vobis de homousii et homaeusii expositione apud Sirmium Valens et Ursacius, et Germinius poposcerunt, legi . . . Et quidem de homaeusio, quod est similis essentiae, commune iudicium est; de homousio vero, quod est unius essentiae tractantes primum idcirco respuendum pronuntiastis, quia per verbi huius enuntiationem substantia prior intelligeretur, quam duo inter se partiti essent. Intelligo vitium in intelligentia . . . . Secundo quoque addidistis, quod Patres nostri cum Paullus Samosatenus haereticus pronuntiatus est, etiam homousion repudiaverint, quia per hanc unius essentiae nuncupationem solitarium atque unicum sibi esse Patrem et Filium praedicabat. » Non igitur haec affirmans Hilarius testatur, Antiochenos Patres vocem homousion damnasse, eo quod male a Paullo Samosateno explicaretur, sed haec obiecta esse ait ab iisdem Semiarianis. Neque id testari ulla ratione potuisse Hilarium manifestum est, cum error Paulii Samosateni in epistola Patrum Antiochenorum longe diversus fuisse tradatur, quam ut ex eo aliqua occasio afferri posset Episcopis, ob homousion male intellectum, vocem illam reiiciendi. Etenim in ea epistola traditur, Paullum Samosatenum affirmasse, Filium Dei de caelo non venisse, sed e terra ortum esse.

Est etiam perspicuum, Athanasium numquam nomine suo testatum esse Patres, Antiochenos vocem ὁμοούσιον reiecisse. Haec sunt enim de hac re Athanasii verba in lib. de synodis Ariminen. et Seleucien. n. 46: « Quoniam autem (ut ipsi dicunt; nam epistola penes me non fuit) qui Samosatensem damnarunt Episcopi, scripto tradidere, Filium non esse consubstantialem Patri, ac demum ipsi pietatis honorisque causa erga viros, qui haec dixerunt, sic pro ea voce sunt affecti, operae pretium fuerit, pie cum ipsis hac de re disserere. » Propterea ait: « Quod si epistolae, quam illos scripsisse dicunt, mihi copia fuisset, existimo me plures deprehensurum fuisse causas, cur beati illa ita scribere coacti sint. »

Ex his autem locis nihil aliud erui posse exploratum est, quam Semiarianos Athanasio obiecisse, factam esse a Concilio Antiocheno repudia-

THE LIBRARY EDINBURGH COLLEGE

tionem vocis, de qua loquimur. Athanasius vero nihil in adductis testimoniis habet, ex quo aliqua ratione demonstrari queat, ei persuasum esse Patres Antiochenos vocem homousion reiecisse. Affirmat enim disertis verbis, se epistolam non vidisse, quae a PP. Antiochenis ea de re scripta dicebatur: quam si vidisset, fortasse intelligere potuisset, quare ii Episcopi Samosatenum damnantes vocem homousion reiicere potuerint. Iam vero haec satis sunt perspicua, ut concludi iure possit, Athanasium numquam testatum esse id, quod adversarii contendunt. Ut vim enim argumentum ex Athanasio desumptum hoc in loco haberet, necesse esset ostendere, Athanasium prorsus fuisse testatum, se scire, Episcopos Antiochenos damnasse vocem homousion, eo quod a Paullo Samosateno male explicaretur. Certum vero est, Athanasio ipso auctore, ei copiam huius epistolae, in qua illud decretum contineri affirmabant Semiariani, non esse factam, et se eam epistolam prorsus non vidisse. Adducta igitur Athanasii loca aliud non efficiunt, nisi Semiarianos in causae suae defensionem obiecisse Athanasio, sed iniuria tamen, Patres Antiochenos vocem homousion reiecisse. Id vero nos non negamus, neque in Semiarianorum assertione huius causae definitio continetur.

Restat Basilius, quem etiam huius rei testem adducunt ii, qui synodum Antiochenam vocem homousion damnasse contendunt. Epistola enim 52 iis, qui decreta Nicaena, excepto consubstantialis vocabulo, suscipiebant, excusationem aliquam relictam esse putavit, «quod hanc vocem ut minus aptam et commodam vituperaverant, qui in causa Paulli Samosateni convenerant.» Ut autem, qua de causa id factum sit, Basilius doceat, haec in eadem epistola habet: «Revera, inquit, dixerunt, voce consubstantialis actionem exhiberi substantiae, et eorum, quae ex substantia orta sunt, ut divisa substantia iis, in quae dividitur, consubstantialis appellationem conciliet.»

Atqui tamen manifestum est, Basilium ita loqui, ut rem minus accurate considerasse, et Semiarianis obiicientibus vocem illam a Synodo Antiochena reiectam esse, facile fidem se habuisse ostendat. Hoc primo loco constat ex iis, quae superius indicavimus sive de Dionysio Alexandrino ac Romano, qui nonnullos ante annos, quam Synodus Antiochena haberetur, demonstrarunt, quantopere Ecclesiae cordi esset vocem illam adhibere; sive de silentio ab Arianis in ea re per nonaginta fere annos servato; sive ab Eusebio Caesareensi, qui aliam partem epistolae Antiochenorum Patrum in Historiam suam Ecclesiasticam inferens, nihil de ea parte epistolae habet, in qua huius vocis repudiatio contineri dicitur; sive denique de symbolo illo, quod eruditi viri Episcopis Antiochenis tribuendum esse docent, quodque non modo nihil habet contra consubstantialis vocabulum, sed illud saepe usurpat, atque ad divinitatem Verbi explicandam imprimis proprium esse demonstrat.

Praeterea rem, de qua disputamus, minus accurate Basilium considerasse apparet ex eo, quod paullo ante adhibitam explicandae vocis homousion rationem tribueret Antiochenis Episcopis ipsis, cum Semiariani eam non synodi Antiochenae, sed suo nomine afferrent. Hilarius enim in lib. de Synodis cum refert hanc causam reiiciendi homousion a Semiaranis adductam, «quia per verbi huius enunciationem substantia prior intelligeretur, quam duo partiti essent,» id a Semiaranis, non autem a synodo pronuntiatum esse ostendit. Denique ea explicatio secundum Athanasium in lib. de Synodis p. 75 non Synodo Antiochenae, sed Paullo ipsi Samosateno tribuenda est. Nam Paullus, non autem Synodus eo loco inquit: «Si Christus non ex homine Deus factus est, ergo consubstantialis est Patri; atque hinc necesse est,

tres esse substantias, unam priorem, duas vero ex illa procedentes.»

Haec autem cum ita se habeant, perspicuum est, Basilium afferri non posse veluti testem reiectae ab Antiochenis Patribus vocis homousion, cum illum Semiarianis nimis facilem habuisse fidem hac in re manifestum sit, eumque haud ita diligenter, quae Semiariani in eo negotio iactabant, refutasse videatur. Sequitur ergo, tres illos eruditissimos Ecclesiae Patres Athanasium, Hilarium, Basilium, adduci non posse tamquam testes reiectae a PP. Antiochenis vocis *consubstantialis;* immo vero concluditur, gravissimis argumentis constare, eam vocem ab Episcopis Antiochenis numquam reiectam fuisse.

CAPUT XXXI.

DE HAERETICIS, QUI SAECULO TERTIO ECCLESIAM PERTURBARUNT, ET DE NOVATIANO SCHISMATE.

Praeter Paullum Samosatenum, cuius errores praecipuos agentes de concilio Antiocheno ad illum iudicandum habito commemoravimus, recensendos breviter nunc esse arbitramur reliquos haereticos, quorum erroribus saeculo tertio Ecclesia perturbata est, et nonnulla singillatim de schismate Novatiano putamus referenda, cui schismati, prout solet, errores etiam a fide catholicae Ecclesiae abhorrentes adiuncti sunt.

Occurrit igitur primo loco Noetus, quem Hippolytus, Theodoretus aliique Smyrnaeum, Epiphanius Ephesium fuisse tradidit. Is Patripassianorum errorem, quem Praxeas saeculo secundo docuerat, sequutus fuit. In errore autem isto continebatur, ut, sublato personarum in SS. Trinitate discrimine, una tantum persona intelligeretur. Et cum homines errorem illum sequentes Patri omnia tribuerent, quae Filio sunt tribuenda, *Patripassiani* ex Filii passione appellati sunt. Noeto se adiunxit medio circiter saeculo tertio Sabellius Afer, eiusque errorem de Trinitate personarum divinarum deneganda ita confirmavit, atque adeo is celebris in ea hominum secta evasit, ut deinde secta ipsa Sabellianorum nomen assequuta sit. Dionysius Alexandrinus aliique de refellendo Sabellianorum errore omni diligentia laborarunt; sed, his non obstantibus multo post secta illa perduravit.

Beryllus praeterea Bostrorum in Arabia Episcopus, Christum, antequam inter homines versaretur, non fuisse propriam ac distinctam a Patre personam affirmavit. Memorandi sunt hic etiam haeretici, qui *Arabici* appellati sunt, eo quod ex incerto auctore in Arabia deserta errorem suum spargere coeperint. Eorum autem error erat, prout Eusebius refert H. E. lib. 6 c. 37, «hominum animas in praesenti quidem saeculo cum corporibus interire atque corrumpi, rursus vero resurrectionis tempore simul cum iisdem corporibus ad vitam esse redituras.» Adiungit praeterea Eusebius, Origenem a Synodo invitatum, quae Arabica dicitur, quaeque ad huius erroris confutationem anno circiter 248 habita est, disputatione sua consequutum esse, ut homines errore illo laborantes mentem mutarent, et veram de animae humanae natura doctrinam amplecterentur. Sed non desunt, qui his adversantur, et sectam hanc hominum memoratum errorem tradere prosequentem non statim Origenis opera exstinctamesse, verum diu postea perseverasse contendunt.

Post hos Manes Persa commemorandus est, qui antea *Cubricus,* vel *Carcubius* appellatus fuit a loco,

ubi natus est, ac deinde se Manetem, vel Manichaeum dici voluit. Ab initio ille inter magos fuerat institutus, et in posterum cum Christianam Religionem suscepisset, reputans Religionem Christianam cum magorum Persarum disciplina coniungi, et ex eorundem placitis explicari posse, tales protulit errores, qui Religionem penitus evertebant. Praecipuus in iis erat, duos ex infinito tempore Deos exstitisse, quorum alter natura beneficus, alter ingenio pravus sit. Et primum quidem natura beatum alios quoque beatos esse velle; alterum materiae pravae et crassae sive tenebris praeesse, et natura infelicem, ceterorum etiam miseriam quaerere. De baptismi virtute praeterea Manetis sectatores, et de sacris Scripturis male sentiebant. Extremo supplicio Manetem a Persarum rege mulctatum esse veteres memoriae tradiderunt, quod post promissam et curatam eius filii salutis restitutionem is mortuus fuerit. Manetis tamen secta diu perduravit, licet Imperatorum etiam auctoritate quandoque compressa sit.

Dicendum nunc est aliquid de Novatiano schismate. Usque ad Cornelii Pontificis Romani electionem, quae die 4 Iunii anno 251 contigit, numquam Romana Ecclesia schismate perturbata fuerat, cum de novo Pontifice eligendo agi deberet. Verum cum diu Sedes Apostolica post mortem Fabiano a Decio die 20 Ianuarii anno 250 illatam vacasset, eo quod Imperator novam electionem impediret, cum electus tandem aliquando Cornelius fuisset, primum in Pontificis electione dissidium Ecclesia Romana passa est. Hoc autem factum fuit Novatiani presbyteri Romani scelere, qui Novati presbyteri Carthaginiensis hominis tumultuosi et turbarum cupidi artibus adiutus est, et alios presbyteros romanos, nonnullosque confessores in suas partes perduxit. Iuraverat Novatianus, mortuo Fabiano, se nulla cupiditate ferri Pontificatus adipiscendi, sed deinde ostendit quanto illum consequendi studio inflammaretur. Cum igitur factionem sibi comparasset, vocatis Romam tribus Episcopis rudioris et simplicioris ingenii, ab iisdem, primum deceptis ac vino obrutis, Episcopus consecratus est, et primus evasit Antipapa.

Cum haec evenissent, graves molestias Cornelio Novatianus attulit, et tum litteris scriptis, tum legatis missis, conatus est ex longinquis etiam dioecesibus schismatis sui sectatores sibi comparare, atque hominibus incautis persuadere, se legitime electum pontificem fuisse. Immo eo usque scelus Novatiani pervenit, ut cum schismatis sui sociis Eucharistiam ministraret, eos per sanctissimum Christi corpus et sanguinem ad iurandum adigeret, in schismate se esse permansuros, et ad Cornelium numquam redituros. Novatus Carthaginiensis presbyter, quo praecipuo sceleris sui adiutore usus est Novatianus, postquam contra Cyprianum Carthagine turbas excitasset, eique restitisset, volenti homines in persequutione lapsos poenitentiam agere, antequam Ecclesiae communione donarentur, rebus suis timens, relicta Carthagine, Romam venerat, et cum natura factiosus esset, ac Cornelium Cypriano carum esse sciret, libenter cum Novatiano coniunctus est, immo illum ad schisma confirmandum inflammavit. Adeo vero iniuste se gerebat, ut cum repugnasset Cypriano Carthagine iubenti, lapsos ante poenitentiam peractam communioni non esse restituendos, Romae una cum Novatiano severitatem affectaret, et Cornelii reiiciendi causam afferret, quod erga lapsos se benigniorem Cornelius ostenderet. Utrumque hominem pravum fuisse litterae Cornelii et Cypriani satis abunde demonstrant. Ad exstinguendum gravissimum hoc schisma, quo tantopere Ecclesia perturbabatur, Cornelius ipse et Dionysius Alexandrinus, tum vehementer Cyprianus operam contulerunt; et Cypriani stu-

dio imprimis tribuendum est, Confessores aliosque, qui Novatiano adhaeserant, illo relicto, veniam flagitantes ad Cornelium reversos esse.

Habita praeterea sunt huius schismatis causa plura concilia, hoc est anno 251 Carthagine, in quo, Cypriano praeside, Cornelii electio cognita et confirmata est; eodemque anno Romae synodus sexaginta Episcoporum, cui Cornelius praefuit, celebrata fuit, in qua Novatianus condemnatus est; atque in alio Romae habito Episcoporum conventu eo anno confessores, qui Novatiano studuerant, cum summa catholicorum laetitia communioni redditi sunt. Denique Antiochiae anno 252 sub Fabio Episcopo contra idem schisma concilium habitum est. Homines tamen, qui ad factionem istam pertinebant, in plures sectas divisi diu etiam posterioribus temporibus perdurarunt, ut ex Eusebii, Hieronymi, Paciani et aliorum scriptis constat.

Prout superius significavimus, Novatiano schismati errores adiuncti fuerunt. Primum enim Novatianus negavit, Ecclesiam lapsis in Decii persequutione veniam et peccati remissionem concedere posse; deinde Novatiani sectatores docuerunt, nulla gravia scelera post baptismum patrata posse ab Ecclesia dimitti. Praeter haec, secundas nuptias Novatiani damnarunt, et qui societatis suae, quam *Catharorum* appellabant, hoc est, hominum singulari munditia praestantium, participes fieri volebant, eos novo baptismo purgari debere contendebant.

Defecisse Novatianos a Christi et Ecclesiae doctrina, cum inter ceteros errores illum propugnabant, qui in secta ista praecipuus erat, scilicet, aliqua crimina valde gravia ab Ecclesia dimitti non posse, non est instituti nostri ex professo ostendere, cum hoc pertineat ad S. Theologiae pertractatores. Constat autem, illos id affirmantes sententiam docuisse S. Scripturae testimoniis contrariam, quibus demonstratur, omnium quorumcumque, licet gravissimorum, criminum dimittendorum potestatem Ecclesiae suae Christum impertitum esse: constat, Ecclesiae Catholicae et universae traditionis Ecclesiae auctoritate sententiam hanc, qua potestas peccata dimittendi imminueretur, perpetuo fuisse proscriptam.

Ad causae, de qua agimus, historicam pertractationem illud potius pertinet, scilicet, ut commemoremus rationem illam, qua Cyprianus usus est, ut schisma Novatianum comprimeret, et Cornelium legitimum Pontificem, Novatiano reiecto, habendum esse demonstraret. Itaque Cyprianus epistola 52 ad Antonianum haec exposuit, ut Cornelium legitimum Pontificem iudicandum esse evinceret: «Factus est, inquit, Cornelius Episcopus de Dei et Christi eius iudicio, de clericorum pene omnium testimonio, de plebis, quae tunc adfuit, suffragio, et de sacerdotum antiquorum et bonorum virorum collegio; cum nemo ante se factus esset, cum Fabiani locus, id est, cum locus Petri, et gradus cathedrae sacerdotalis vacaret. Quo occupato de Dei voluntate, atque omnium nostrum consensione firmato, quisquis iam Episcopus fieri voluerit, foris fiat necesse est, nec habeat ecclesiasticam ordinationem, qui Ecclesiae non tenet unitatem. Quisquis ille fuerit, multum de se licet iactans, et sibi plurimum vindicans, profanus est, alienus est, foris est. Et cum post primum secundus esse non possit, quisquis post unum, qui solus esse debeat, factus est, non iam secundus ille, sed nullus est.»

Evincit igitur Cyprianus, Cornelii electionem legitimam esse, non modo quod tempore anterior evenerit, sed etiam quod in illa facienda ea sint accurate impleta, quae in Romani Pontificis electione erant adimplenda; Novatianum autem, qui, successore Fabiani iam legitime constituto, per vim ac fraudem Apostolicam Sedem occupare voluerit, veluti

perspicuum invasorem reiici oportere. Quod ad Cornelii electionem legitimam demonstrandam Cyprianus adhibuit argumentum, id posterioribus temporibus adhibitum semper est, ut Sedis Apostolicae invasores reprobarentur.

Mox allatum Cypriani testimonium debet hic breviter explicari, ne existimetur, in Romani Pontificis electione veram suffragii ferendi potestatem iis temporibus populum obtinuisse, eo quod Cyprianus dicat, constare legitimam Cornelii electionem fuisse, qui factus esset Episcopus de clericorum pene omnium testimonio, et *de plebis, quae tunc adfuit, suffragio.*

Ipsa rei consideratio satis est, ut intelligi possit, ab omni verisimilitudine prorsus alienum esse, populo potestatem eiusmodi in Romani Pontificis electionem tributam fuisse. Etenim Pontificis Maximi electio ex illarum rerum genere est, quae sacrae natura sua sunt; immo inter eas praecipuum quendam locum obtinere iure dici debet. Cum vero certum sit, antiquos Ecclesiae Patres populum semper ab omni in res sacras potestate prohibuisse, haec etiam sola rei consideratio facit, ut incredibile omnino appareat, populo in ea re veri suffragii ferendi potestatem concessam umquam fuisse.

Quid ergo suffragii nomine Cyprianus intellexisse dicendus est, cum de plebis suffragio Cornelium Episcopum factum esse pronuntiavit? Illud profecto, ut cum Cornelius electus est, adfuerit etiam populi testificatio de eiusdem vitae integritate, et ad pontificatum assequendum merito, et populus ostenderit sibi gratam omnino esse Cornelii electionem. Licet enim populum numquam praeditum fuisse potestate veri suffragii ferendi in eiusmodi negotio dicamus; consuevisse tamen concedimus antiquioribus illis temporibus, ut populus rogaretur, num dignum existimaret, quem clerici eligendum esse censebant. Nam illa aetate Pontificis Romani electio eo ferme modo peragi solebat, quo reliquae peragebantur Episcoporum electiones, in quibus, ut certe constat, populi memorata testificatio fiebat. Id autem posset pluribus veterum Patrum testimoniis demonstrari, quibus illud unum ostenditur populo concessum esse, ut de eligendi Episcopi vitae integritate testificaretur, et gratam eiusdem electionem sibi futuram esse doceret, non autem ut iure electionis faciendae potitus suffragium ferret.

Quoniam vero Cypriani testimonium occasionem praebuit de ista re loquendi, in Cypriano tantum persistamus, atque eius auctoritate, quod diximus, confirmemus. Itaque ille epist. 68 haec habet: « Videmus de divina auctoritate descendere, ut sacerdos, plebe praesente, sub omnium oculis eligatur, et dignus atque idoneus publico iudicio ac testimonio comprobetur. » Haec certe nihil aliud, nisi testificationem de Episcopi eligendi virtute a populo petendam continent, et quid populi auctoritas in Episcopi electione valeret, perspicue ostendunt. Sed fortasse clarius demonstrat Cyprianus, quae ratio esset, ut coram populo electio fieret, et quid populus in electione valeret, verbis eiusdem epistolae, quae sequuntur: « Propter quod diligenter de traditione divina, et apostolica observatione observandum est, et tenendum . . . ut ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem, cui praepositus ordinatur, Episcopus deligatur plebe praesente, quae singulorum vitam plenissime novit, et uniuscuiusque actum de eius conversatione perspexit. » Haec autem nisi demonstrent, Cypriani mentem fuisse, populi partes in Episcopi electione nullas alias esse, nisi ut de viri meritis, deque propria plebis benevolentia testificetur, nullo modo alia quaelibet Cypriani ipsius testimoniorum de ea re legitima explicatio posset afferri. Petrus Cou-

stantius tom. I coll. citatae pag. 163 in adnotatione ad illum Cypriani locum de Cornelii Pontificis electione alia Cypriani ipsius verba affert, quibus cleri iudicio electiones sacras fieri demonstrat.

CAPUT XXXII.

DE POENITENTIA CANONICA.

Cum de controversia loquuti sumus, quae ob hominum Christianorum in Decii Imperatoris persequutione lapsorum causam excitata est, significavimus, ante illud tempus obtinuisse in Ecclesia catholica, ut qui vel idololatriae, vel aliorum quorundam graviorum criminum rei evasissent, poenitentiam publicam agere deberent, antequam Ecclesiae communionem consequerentur. Obtinebat id certe Tertulliani aetate, qui in libro de poenitentia cap. 9 satis aperte ostendit, quibus rebus poenitentes operam dare deberent. Cyprianus vero ad finem libri *de lapsis* totam poenitentiae rationem temporibus suis usitatam luculenter describit.

Etenim Tertullianus ait loc. cit.: « Exomologesis prosternendi et humilificandi hominis disciplina est, conversationem iniungens misericordiae illicem, de ipso quoque habitu atque victu mandat, sacco et cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum moeroribus deiicere, illa, quae peccavit, tristi tractatione mutare: ceterum pastum et potum pura nosse, non ventris scilicet, sed animae causa, plerumque vero ieiuniis preces alere, ingemiscere, lacrimari, et mugire dies noctesque ad Dominum Deum suum, presbyteris advolvi, et caris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suae iniungere. » Cyprianus vero in memorati libri exitu ait: « Orare oportet impensius et rogare, diem luctu transigere, vigiliis noctes et fletibus ducere, tempus omne lacrimosis lamentationibus occupare, stratos solo adhaerere cineri, in cilicio et sordibus volutari: post indumentum Christi perditum nullum hic iam velle vestitum; post diaboli cibum malle ieiunium; iustis operibus incumbere, quibus peccata purgantur, eleemosynis frequenter insistere, quibus a morte animae liberentur. »

Quae Tertullianus et Cyprianus adductis in locis, eadem Clerus Romanus, quod ad rei summam pertinet, significavit in epistola inter Cyprianicas 31 ad eundem Cyprianum scripta in causa de lapsis. Quae vero veteres isti scriptores habent, totum poenitentiae statum describunt, et satis indicant diversas poenitentium classes, quae post Novatianum errorem contra potestatem Ecclesiae circa peccata graviora dimittenda spargi coeptum distributae videntur. De ea autem re fuse agunt Ioannes Bona Cardinalis *rerum liturgicarum* lib. 1 cap. 17 §. 3, 4; Ioannes Morinus *de poenitentia* lib. 4 cap. 1; Gabriel Albaspinaeus *observat. de veteribus Ecclesiae ritibus* lib. 2 observ. 22; Natalis Alexander diss. 8 in saec. tertium; Ios. Binghamus *origin. sive antiquit. Eccles.* lib. 18 cap. 1, aliique.

Apud veteres ecclesiasticos scriptores non videtur Gregorio Neocaesareensi, sive Thaumaturgo, antiquior mentio reperiri quatuor graduum, in quos, veluti in singulares classes poenitentes distributi sunt, *flentium, audientium, prostratorum, consistentium.* Hoc autem testimonium continetur canone XI eiusdem S. Gregorii epistolae canonicae, quam ille scripsit de iis, qui in barbarorum incursione idolothyta comederant, et alia quaedam peccata commiserant. Ea autem barbarorum

incursio per Pontum circa annum 263 contigerat. De his eo tempore lapsis consultus Episcopus Neocaesareensis canonicam illam dedit epistolam, et in canonibus ea comprehensis de illorum hominum poenitentia pertractavit. Cum vero Novatianum schisma anno 251 in electione Cornelii ortum sit, et Novatiani posteriori tempore superius memoratum errorem propugnare coeperint, patet, mentionem etiam istam graduum poenitentium a Gregorio Neocaesareensi factam Novatianis esse posteriorem.

Canonem illum genuinam esse epistolae canonicae partem, non vero in epistolam illam aliena manu canonem esse illatum, Natalis Alexander dissertatione 18 in saec. tertium evincit. Ita vero habet ille canon: « Fletus est extra portam oratorii, ubi peccatorem stantem oportet fideles ingredientes orare, ut pro se precentur. Auditio est intra portam in Narthece, ubi oportet eum, qui peccavit, stare usque ad Catechumenos, et illinc egredi. Audiens enim, inquit, scripturas et doctrinam, eiiciatur, et precatione indignus censeatur. Substratio autem est, ut intra portam templi stans cum Catechumenis egrediatur. Consistentia est, ut cum fidelibus consistat, et cum Catechumenis non egrediatur. Postremo est participatio sacramentorum. » Post Gregorium Neocaesareensem disertius de poenitentibus scriptores ecclesiastici tractaverunt, ex. gr. canones concilii Illiberitani anno circiter 300 habiti, Basilius, Ambrosius aliique. Ostendunt etiam vetera monumenta usurpatam hanc in Ecclesia poenitentium graduum partitionem, prout inter cetera apparet inspicienti vetustum S. Clementis templum in urbe, quod illustravit accurate et erudite Ioannes Ciampinius in *veteribus monumentis* suis parte I, tom. I, cap. I.

In poenitentiae curriculo absolvendo praecipuum, et imprimis salutare erat, ut poenitentes absolutionem sacramentalem consequerentur. Disputant eruditi, quandonam poenitentes, et in quo poenitentiae gradu commorantes, absolutione sacramentali donarentur. Doctissimus quidem Dionysius Petavius Diatriba *De poenitentiae vetere in Ecclesia ratione* ad animadversiones in Epiphanium tomo 6 operum editionis venetae 1757 §. 6 sententiam illam sibi probabilem videri significat, qua statuitur, absolutionem tributam esse poenitentibus, cum a tertio *substratorum* ad quartum *consistentium* gradum transirent. Sed ita sermonem de ea re concludit, ut Cypriani praesertim auctoritate se dubitare debere demonstret, num potius absolutio in ipso totius poenitentiae exitu concederetur. Et sane, tum Cypriani epistola 10 ad clerum, atque alibi, tum aliorum scriptorum testimonia id videntur omnino docere, sub finem morae in *consistentiae* gradu, postremam illam manuum impositionem, qua sacramentalis absolutio continebatur, poenitentibus fuisse tributam. De ea autem ita agunt memorata testimonia, ut tum pax et reconciliatio tribui censeretur, et simul mysteriorum participandorum, atque Eucharistiae sumendae ius concederetur.

In opere mox citato doctissimus Petavius §. 5 agit de controversia: *Fueritne quondam publica peccatorum confessio Ecclesiae moribus recepta.* Ita vero de ea re sententiam suam ille probat, ut concludat, nulla umquam lege ab Ecclesia praeceptam esse publicam non modo occultorum, sed etiam publicorum criminum confessionem, siquidem Ecclesia numquam in agendi ratione sua fuerit aliena ab his, quae Concilium Tridentinum recentiori tempore sess. 14 cap. 5 declaravit, videlicet: « Etsi Christus non vetuerit, quin aliquis in vindictam suorum scelerum et sui humiliationem, cum ob aliorum exemplum, tum ob Ecclesiae offensae aedificationem delicta

sua publice confiteri possit; non est tamen hoc divino praecepto mandatum; nec satis consulte humana aliqua lege praeciperetur, ut delicta, praesertim secreta, publica essent confessione aperienda. »

Reprehendit Io. Georgius Walchius in hist. saeculi tertii cap. 3 sect. 3 Petavium ea ratione iudicantem, et una cum eo Valesium *in adnot. ad Socratem* lib. 5 hist. eccl. cap. 19, aliosque idem sentientes. Walchius autem affirmat, et sententiae suae participem esse etiam Io. Dallaeum commemorat *de sacramentali sive auriculari latinorum confessione* lib. 3 cap. 5, ex publica peccatorum confessione originem habuisse privatam seu secretam. « Nihil Origenes, nihil Cyprianus habet (ait Walchius), quod ad istam probandam valeat. Quae de confessione edisserunt, spectant ad consuetudinem delicta publice confitendi; et quando de exomologesi loquuntur, vocem hanc ita usurpant, ut per istam non solam confessionem peccatorum, sed omne poenitentiae publicae a lapsis peragendae exercitium significent.»

Non est huius loci pertractationem longam instituere ad ostendendum, quam vere Concilium Tridentinum citata superius sess. 14 cap. 5 affirmasset, « a sanctissimis et antiquissimis Patribus magno unanimique consensu secretam confessionem sacramentalem, qua ab initio Ecclesia sancta usa est, et modo etiam utitur, fuisse semper commendatam.» Illud tantum breviter ostendam, falsum esse, nihil Cyprianum, nihil Origenem habere, quod ad confessionem secretam iis temporibus usitatam probandam pertineat, et secretae confessionis originem ex publicae confessionis immutatione vel abrogatione deducendam esse. Afferam igitur tum Origenis, tum Cypriani aliquod testimonium, ex quo constet, eos exomologesis nomine confessionem aliquando intellexisse, et de usu secrete confitendi peccata loquutos esse.

Atque ad Origenem quidem quod spectat, ille in homilia 2 in psalmum 37 explicans verba: *amici mei, et proximi mei adversum me appropinquaverunt, et steterunt*, de homine poenitente loquens, qui ob sui contemptum, et ad ultionem de peccato commisso sumendam, palam velit scelera sua confiteri, exomologesim confessionem vocat. « Si ergo, inquit, huiusmodi homo memor delicti sui confiteatur quae commisit, et humana confusione parvi pendat eos, qui exprobrant eum confitentem, et notant, vel irrident, ille autem intelligens per haec sibi veniam dari; . . . si ergo sit aliquis ita fidelis, ut si quid conscius sit sibi, procedat in medium, et ipse sui accusator exsistat . . . super his ergo consequenter dicit, qui exomologesin, id est, confessionem facit. » Hoc loco igitur Origenes declarat exomologesis nomine confessionem aliquando usurpatam esse, et *non omne peragendae poenitentiae exercitium* ea voce semper intellectum esse.

Ut autem appareat, Origene auctore confessionem secretam iis temporibus obtinuisse, et quandoque, si publica peccatorum confessio facta est, eam veluti rem in secreta confessione statutam Christianos fecisse; clarissima sunt quae sequuntur eiusdem scriptoris verba, qui poenitentes monet, ut quando publicam peccati confessionem facere vellent, post absolutam secretam confessionem sacerdoti, cui peccata confessi erant, rem considerandam proponerent, et secundum sacerdotis istius iudicium se gererent. « Tantummodo, inquit in eadem homilia Origenes, circumspice diligentius, cui debeas confiteri peccatum tuum. Proba prius medicum, cui debeas causam languoris exponere . . . ut ita demum, si quid ille dixerit, qui se prius et eruditum medicum ostenderit, et misericordem, si quid consilii dederit, facias et sequaris. Si intellexerit et praeviderit, talem esse languorem tuum, qui in conventu totius Eccle-

siae exponi debeat et curari, ex quo fortassis et ceteri aedificari poterunt, et tu ipse facile sanari, multa hoc deliberatione, et satis perito medici illius consilio procurandum est. » Haec profecto non modo probant, confessionem secretam ex immutatione publicae confessionis ortam non esse, sed universam publicae confessionis quandoque faciendae facultatem ex confessionis secretae ministerio pendere debuisse demonstrant.

Quod pertinet vero ad Cyprianum, certum est eum *exomologesis* nomine confessionem solam intellexisse aliquando, et de peccatorum secreta confessione, quae apud populum Christianum aetate sua frequentaretur, loquutum esse. Manifestum est testimonium Cypriani de ea re, cuius mentionem fecimus, cum de libellaticorum causa egimus. Is enim in libro *de lapsis* eos laudat, qui confessionem faciebant etiam *cogitatae* libellorum acquisitionis, ut persequutione saeviente, se a poenarum metu liberarent, licet revera nihil umquam ad libellos sibi comparandos egissent. « Quanto, inquit, et fide maiores, et timore meliores sunt, qui quamvis nullo sacrificii aut libelli crimine constricti, quoniam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter et simpliciter confitentes, exomologesim conscientiae faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam parvis licet et modicis vulneribus exquirunt, scientes scriptum esse : Deus non irridetur? » Haec Cypriani verba de occulta prorsus animi manifestatione agunt, et *exomologesis conscientiae* nomine intelligi certe non possunt publicae poenitentiae opera, quae externa requirebant, prout superius adductis Cypriani ipsius et Tertulliani testimoniis demonstratum est.

Quae de Cypriano et Origene diximus, ea possent etiam de aliis scriptoribus monumentisque veteribus confirmari, si universa confessionis secretae causa esset pertractanda. Ea vero non modo refellerent superius memoratum scriptorem, sed etiam refutarent Ioannem Valentinum Eybelium, qui Vindobonae anno 1784 librum edidit germanica lingua scriptum, cuius latina versio hanc inscriptionem habet: *quid continent documenta antiquitatis Christianae de auriculari confessione?* Contendebat autem, ea documenta continere, confessionem hanc antiquitati incognitam fuisse, et posterius humanum inventum esse existimandum. Librum illum Pius VI brevi apostolico die 28 Novembris anno 1784 promulgato condemnavit.

CAPUT XXXIII.

DE SACRORUM RITUUM INSTITUTIONE, ET DE TEMPLIS VETERUM CHRISTIANORUM.

Ecclesiam catholicam sanctitatem suam cum in ceteris rebus omnibus, tum in ritibus instituendis demonstrasse semper, ita manifestum esse debet, ut de ea re controversiam agere sit omnino supervacuum. Ipsa enim rituum ab Ecclesia adhibitorum ratio satis luculenter ita iudicandum esse demonstrat. Nam in ritibus instituendis Ecclesia proposuit sibi praesertim publicum religionis cultum. Cum vero in Ecclesia catholica religionis sanctitas vere reperiatur, et Deus, quem Ecclesia catholica veneratur, verus sit ipse sanctitatis totius fons et origo; non potuerunt ritus isti ab Ecclesia instituti sanctitate non praestare, quo idonei essent ad divinum cultum rite absolvendum. Praeterea ritus ab Ec-

clesia catholica adhibiti quamplures eo pertinent, ut sanctissima religionis dogmata significent. Non poterant ergo sanctitate non esse praediti, cum sanctarum rerum, et doctrinae divinitus traditae, pluribus in capitibus imaginem, ut ita dicam, referrent. Quemadmodum ergo Ecclesiae catholicae divina institutio, eiusque doctrinae sanctitas, ac disciplinae ab ea praeceptae integritas reliquarum omnium gentium cultum religiosum moresque sacros non dicam nobilitate superavit, sed abiiciendos et nihili ducendos esse demonstravit, ita ritibus ab Ecclesia receptis sanctitatem inditam esse credendum est.

Afferebant certe sanctitatis vitae notitiam conventus illi, quos ad cultum Christo adhibendum Christiani vetustissimis temporibus habere solebant. Plinius Iunior ep. 97 lib. 10 ad Traianum haec de illis conventibus habet: « Affirmabant autem, hanc fuisse summam vel culpae suae, vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo quasi Deo dicere secum invicem, seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati denegarent; quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse, rursusque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen et innocuum. »

Hoc Plinii testimonium, quanta servaretur in Christianorum coetibus peragendis sanctitas, ostendit, cum in iis non modo Christo quasi Deo preces funderentur, sed etiam ex conventibus occasione suscepta, invicem se adhortarentur Christiani, ut ab iis abstinerent, quae cum recta religiosi viri vivendi ratione componi non possent.

Veterum autem Christianorum sententia de Ecclesiasticorum rituum institutione ea erat, ut eos ex sanctissima traditione profectos esse arbitrarentur. Id Tertullianus in libro *de corona militis* aperte docet, ubi ritus quamplures recensens, qui aetate sua obtinebant, eos « sine dubio de traditione manasse » affirmat. Inter ceteros ritus vero, quos eo loco Tertullianus commemorat, hos tantum recensebo. « Die Dominico, inquit, ieiunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare: eadem immunitate a die Paschae in Pentecosten usque gaudemus. Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum, ad calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quaecumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus. Harum, et aliarum eiusmodi disciplinarum, si legem expostules scripturarum, nullam invenies: traditio tibi praetenditur auctrix, consuetudo confirmatrix, fides observatrix. » Quod si Tertulliani aetate haec tanto antea instituta esse intelligebantur, ut per traditionem ad ea tempora pervenisse cognoscerentur, apparet, horum rituum institutionem ad ipsam primam Ecclesiae aetatem referri oportere.

Basilius quoque ex vetustissima traditione, quae summa religione, et cum silentii observatione habita sit, deducit quamplures ritus aetate sua in Ecclesia servari solitos. Afferam eius testimonium ex libro de Spiritu sancto cap. 27, quod opportunum ideo etiam esse potest, ut intelligatur, quanta antiquitate commendentur ritus nonnulli, qui sunt celebriores. « Quod genus est, inquit, (ut eius, quod primum est et vulgatissimum, primo loco commemorem), ut signo crucis eos, qui spem collocarunt in Christum, signemus, quis scripto docuit? Ut ad Orientem versi precemur, quae nos docuit scriptura? Invocationis verba quum conficitur panis Eucharistiae et poculum benedictionis, quis sanctorum in scripto nobis reliquit? Nec enim his contenti sumus, quae commemorat Apostolus aut Evangelium, verum alia quoque et ante et post dicimus,

tamquam multum habentia momenti ad mysterium, quae ex traditione citra scriptum accepimus. Consecramus autem aquam baptismatis et oleum unctionis, praeterea ipsum, qui baptismum accipit, ex quibus scriptis? Nonne a tacita secretaque traditione? Ipsam porro olei unctionem quis sermo scripto proditus docuit? Iam ter immergi hominem, unde ex scriptura haustum? Reliqua item, quae fiunt in baptismo, veluti renuntiare satanae et angelis eius, ex qua scriptura habemus? Nonne ex minime publicata et arcana hac traditione? »

Quae attulimus testimonia, receptam apud Christianos de sacrorum rituum institutionis sanctitate et antiquitate sententiam confirmant. Sunt autem ritus instituti pro re nata, ut dici solet, vel ad doctrinae a Christo traditae peculiaria quaedam capita expresse significanda, vel ad publici erga Deum cultus adhibendi normam rationemque moderandam. Verum de sacrorum rituum gravitate et sanctitate multum mihi videtur inter ceteros detraxisse Ioannes Laurentius Moshemius in *institutionibus Historiae Ecclesiasticae antiquae et recentioris.* Plura loca possent ex eo opere afferri, quae id evincerent. Hic tamen commemorabo tantummodo quod in hist. saec. 3 p. 2 c. 4 habet. Recensuerat Moshemius causas, quibus generatim inductos et auctos Ecclesiae ritus contendit. Videlicet id factum esse affirmaverat, ut externo caeremoniarum apparatu iudaeos et ethnicos ad religionem Christianam Patres pertrahere possent; ut a Christianis calumniam averterent atheismi, cum ob rituum deficientiam Deum non colere viderentur; ut dignitati religionis ipsius consulerent, si quemadmodum apud Graecos et Orientales passim in honore erant *mysteria,* ita apud Christianos eiusmodi arcana dogmata, et ritus sacros atque arcanos iis respondentes servari constaret; ut denique aegyptios atque orientales imitarentur, qui dogmata sua exterioribus signis exprimenda, atque aliis inculcanda curabant.

Cum haec ille retulisset, aliam exponit causam citato superius loco, ex qua arbitratur, ritus ecclesiasticos incrementum accepisse. « Causis, inquit, quas supra enarravimus, philosophiae platonicae studium adiice, aut, si mavis, popularem Orientalium de daemonibus superstitionem, quam suam fecerant Platonici, et ab his doctores Christiani acceperant. Ex hac enim de geniorum natura et propensionibus opinione multorum rituum origenes repetendae sunt. Haec publicas excantationes, haec ieiuniorum frequentiam, haec coniugii fugam imperavit. Haec consuetudinem dissuasit cum illis, qui vel sacro fonte nondum lustrati, vel communione sacrorum exclusi erant, quia genii cuiusdam mali potestati subiecti videbantur esse. Haec, ne quid de aliis dicam, molestias et poenas auxit, quae peccatoribus dictari solebant. »

Quam ista a veritate abhorreant, non est difficile intelligere. Primum iure negari potest, instituendorum atque augendorum rituum illas causas fuisse, quas Moshemius statuit. Loquitur is memoratis in locis praesertim de primis Ecclesiae temporibus. Cum vero iis aetatibus latere quodammodo Christiani deberent, quando religionis operibus operam dabant, vel conventus suos habebant, non intelligitur, quomodo caeremoniarum apparatu iudaeos et ethnicos conarentur Ecclesiae patres ad religionem suscipiendam movere. Deinde in Christianae religionis institutis hoc perpetuo fuit, Deo Optimo Maximo non solum internum, sed externum quoque cultum adhibendum esse. Si ritus igitur, si caeremonias aliquas Christiana religio sui proprias induxit, id non ideo factum est, ut atheismi calumnia averteretur, sed quod natura sua publici cultus adhibendi ratio caeremonias ritusque aliquos postula-

bat. Ita, inquam, ut neque supposita atheismi calumnia, a ritibus instituendis Ecclesia abstinere non potuerit. Quod si ea tempora etiam recordari velimus, quae calumnia ista sunt antiquiora, in ipso apostolicorum actorum libro, atque in ipsis D. Paulli litteris reperiemus conventus a Christianis habitos, eucharistiam religiosissime sumptam, quae sine externi cultus significatione certe non eveniebant.

Minime vero necesse erat Graecos et Orientales imitari in *mysteriorum* suorum appellatione et celebritate, ut Religio Christiana mysteria continere demonstraretur. Erant apud illas gentes mysteria earundem consiliis excogitata, sed Religio Christiana habebat verissima doctrinae capita imprimis sublimia, humanae rationi impervia. In his autem adeo sublimibus doctrinae capitibus sanctissima dogmata de Deo et Christo continebantur. Ritus ergo illa doctrinae capita respicientes, natura sua sacri atque arcani ritus esse debebant, etiamsi nihil umquam de Graecorum atque Orientalium mysteriis Ecclesiae Patres audivissent. Denique est levissimum affirmare, ex Aegyptiorum atque Orientalium externis signis dogmata sua inculcantium imitatione Christianorum rituum institutionem deducendam esse, cum constet, natura sua omnes homines, quamcumque sententiam de religione sequantur, externis signis doctrinae suae capita frequentare.

Quod spectat vero ad cetera, quae ex Moshemio retulimus, ea quantopere cum rituum sacrorum originis gravitate et sanctitate pugnent, quis est, qui non videat? Quid enim necesse erat platonicae disciplinae placitis, ut Ecclesia caeremonias aliquas statueret, quae vel significandis Christianae doctrinae dogmatibus, vel regendis religiosi cultus officiis, vel vitae Christianorum sanctimoniae augendae inservirent? Quis sibi persuadeat, ex populari de daemonibus superstitione ritus esse profectos vel auctos, cum eam superstitionem Ecclesia semper detestata sit? Exorcismus seu exorcismus non ex superstitione illa, sed ex virtute a Christo Ecclesiae tradita profecta est, qua uti voluit in expiandis iis, qui ante baptismum in peccati fuerant potestate. Ieiuniorum frequentiam, poenitentiae severitatem diligentius servandam Ecclesia curavit, cum homines improbi, singularem vitae austeritatem praeseferentes, Ecclesiae benignitatem reprehendebant, ut incautos deciperent. Etsi praeterea Ecclesiae semper sententia fuerit, statum coniugalem non esse anteponendum statui virginitatis vel caelibatus, immo existimaverit, rerum considerata ratione, melius esse manere in virginitate aut caelibatu, quam iungi matrimonio; eos tamen semper improbandos et condemnandos censuit, qui nuptias reprobarent. Agentes vero de arcani disciplina satis multa diximus, ut pateat quam gravibus de causis Ecclesia adducta sit, ut cum hominibus a fide Christiana alienis commune consortium non habendum, vel eos ad sacrarum rerum communicationem non adsciscendos esse existimaret. Minime vero id fiebat ex ea causa, *quia genii cuiusdam mali potestati subiecti esse viderentur.*

Neque si similitudo aliqua inter Ecclesiae ritus, et exterarum gentium observationes adesset, id probaret, Christianos ritus ex illis observationibus derivasse. Nolim ego alia ratione hic agere de Moshemii sententia loquens, quam ex eiusdem Moshemii auctoritate et testimonio. Is in *institutionibus Historiae Ecclesiasticae maioribus* saec. I. parte 2 §. 9 in adnotatione ei paragrapho subiecta reiecit sententiam a Campegio Vitringa propugnatam in libris tribus *de synagoga vetere,* qua statuitur, Christianos antiquos sacra sua et disciplinam ad synagogae iudaicae formam composuisse. Plura ibi Moshemius apposite animadvertit, ut hanc sententiam excludat, atque

ostendat, eos recte disputare de hoc rerum genere, qui non comparationibus institutis, sed monumentis gravitate praestantibus demonstrationem suam confirmant.

Iam vero nihil valere animadvertit Moshemius argumentum a similitudine petitum, ut Ecclesia Christiana ritus suos ex iudaeorum disciplina desumpsisse probetur. « Facile crediderim, inquit, Christianos multa constituisse, quae in iudaeorum conventibus quoque usitata fuerunt, neque temere idcirco dici, similem quodammodo Ecclesiam fuisse synagogae. Verum haec similitudo minime ostendit a iudaeis sumpsisse Christianos ea, quae ad formam cultus iudaici accedunt. Idem enim finis cum iudaeis in synagoga convenientibus fuerit propositus, qui Christianis religionis causa coeuntibus, fieri haud potuit, quin ipsa necessitas eadem Christianos facere iuberet interdum, quae apud iudaeos fiebant. Inter iudaeos synagogae propterea ubique exstructa erant, ut populus in illis non modo voluntatem Dei cognosceret, verum etiam supremum numen externis signis revereretur, quo ipsa religio conservaretur, atque pietatis semina mentibus hominum committerentur. Hoc consilium postulabat, ut lex divina publice praelegeretur et explanaretur, ut essent qui sermonibus et exhortationibus plebem excitarent et erudirent, ut hymni canerentur, precesque recitarentur. Nullus sane conventus religionis et cultus divini causa coactus hisce rebus carere potest. Quare Christianos, cum eandem propter causam statis diebus et temporibus congregarentur, eadem plane sancire, lectionemque librorum sacrorum, cultus publici ministros, hymnos, preces et cetera, quae cultum divinum vel ornant, vel perficiunt, introducere oportuit. Res ipsa flagitabat haec instituta, sine quibus religio consistere non poterat, non vero studium, quo accensi feruntur esse, iudaeos imitandi.»

Haec Moshemius habet, ut similitudinis argumentum nulla ratione valere ostendat ad rituum Christianorum ex iudaicis observationibus originem demonstrandam. Sed haec ipsa probant, ut arbitror, neque ex similitudine cum ritibus aliarum gentium desumi posse argumentum, ut rituum origo et derivatio monstretur. Argumentum enim in ea re ideo desumitur, ut idcirco concludatur, Christianos ex gentibus illis hausisse ritus suos, quod ritus isti apud illas gentes ante Christianam religionem propagatam reperiantur usurpati. Atqui, si quae sunt recitata perpendantur, haec minime ostendunt Christianorum rituum derivationem ex iudaicis observationibus. Quid est, quod idem de Christianorum rituum similitudine non sit affirmandum, si cum ceteris gentibus comparatio instituatur?

Legenti institutiones Historiae Ecclesiasticae Moshemii *antiquae et recentioris* apparet, nullum fortasse locum esse in eo opere, in quo magis de Ecclesiae Catholicae ritibus detrahat, quam caput 4 p. 2 hist. saeculi quarti. In eo affirmat: «instituta ac ritus, quibus antea Romani, Graeci, ceterique populi fictis numinibus pietatem suam et reverentiam testati sunt, Christiani Antistites leviter immutatos sacris Christianis inferebant ... et parum idcirco discriminis inter Graecorum et Romanorum, Christianorumque horum temporum publicam religionem interfuit.» Scilicet haec exaggerat ex similitudine facti. « Utrimque, inquit, vestimenta splendida, mitrae, tiarae, cerei, litui, supplicationes, lustrationes, vasa aurea et argentea, et infinita alia.:» Sed si similitudo rituum non probat rationem, ob quam ii inducti sunt, ubi de iudaeis agitur, quid est quod id valeat de ethnicis, cum, parta per Constantinum Ecclesiae pace, Christiani potuerunt liberius et splendidius ea statuere, quae in disciplina publica cultus divini erant adhiben-

da ? Immo vero, si hoc non valet cum sermo est de iudaicis ritibus, multo minus valere potest quando agitur de caeremoniarum usurpatione, quae apud ethnicos obtinebant. Etenim si agatur de iudaicis observationibus, Christiani moveri potuissent veteris testamenti auctoritate, in quo illae iubebantur. Sed ubi est sermo de Christianis ritibus, qui ethnicorum observationibus similes videri possunt, in iis originis auctoritas excitare Christianos nulla ratione poterat, ut eas retinendas, et cum Christianae religionis disciplina coniungendas esse statuerent.

Quae huc usque loquuti sumus, iam ferme demonstrant praecipuas rationes, propter quas reiicienda prorsus sententia est, qua generatim continetur, ritus Christianorum ex gentium exterarum imitatione originem habuisse. Valde eruditam de ea re doctissimus Petrus Lazerus scripsit dissertationem, cuius inscriptio est: *de falsa veterum Christianorum rituum a ritibus Ethnicorum origine,* quam Franciscus Antonius Zaccaria omnium primam retulit inter dissertationes plurium doctorum virorum, quibus opus A. Claudii Fleurii *disciplina populi Dei* inscriptum, quod latine fuerat redditum, locupletavit, prout constat consulentibus totum primum editionis secundae eius operis Venetiis factae anno 1782. In ea Lazerus scriptores recenset non haereticos modo veteres et recentiores, qui ex ritibus Ethnicorum multos Christianorum ritus profectos esse contenderunt, sed etiam catholicos, qui in eandem sententiam iverunt. Totius autem illius dissertationis summa in eo versatur, ut evincat, nullum argumentum grave afferri posse, quo haec Ecclesiae Christianae rituum origo ex ritibus Ethnicorum manasse probetur; nulla vetus ab Ecclesia catholica usurpata caeremonia reperiatur, cuius origo multo melius ac commodius, quam ex Ethnicorum rituum imitatione non explicetur: denique ex antiquorum patrum doctrina, et veteri Ecclesiae disciplina argumentum eruditissimus ille scriptor desumpsit, ut efficeret, eiusmodi originem veteres Christianorum ritus habere non potuisse.

Atque his quidem capitibus demonstratis, tota momoratae sententiae contrariae ratio evertitur. Quae enim afferuntur argumenta ad originem illam profanam probandam, ea maxime in aliquorum rituum et caeremoniarum cum Ethnicis similitudine continentur. Similitudinem vero hanc minime rem evincere significavimus, praesertim quod non pauca, quibus homines erga Deum observantiam suam, vel gratum animum, aut supremi numinis timorem significare volunt, ex natura ipsa nascantur, atque ex communi iudicandi ratione fluant. Multa praeterea in sacris ritibus reperiuntur, quae ad mysteriorum, et historiae evangelicae factorum recordationem, ac dogmatum fidei significationem statuta sunt. Denique talis fuit veterum patrum agendi ratio, talis cura, qua Christianis persuadere conabantur, cavere sibi ab Ethnicis studiose debere, ut id manifeste ostendat, eos numquam fuisse passuros, Ecclesiae ritus constitui ex Ethnicorum consuetudinis imitatione.

Fortasse nemo studiosius atque impensius sententiam illam de profana Christianorum rituum origine pertractavit, quam Conyers Middletonus. Atqui si legatur eius opus de hac re, quod ex anglicano sermone gallice redditum Amstelodami anno 1744 editum est, et inscribitur *conformités des cérémonies modernes avec les anciennes,* sive eius *lettre écrite de Rome,* apparebit, eum veluti certum perpetuo ponere, originem rituum esse profanam, quia similitudo quaedam cum Ethnicorum caeremoniis ostendi potest. Quod vero spectat ad patrum diligentiam, nè Christiani quidquam cum Ethnicis in rerum sacrarum negotio commu-

nicarent; vel quod pertinet ad obvias explicationes, quae rituum Christianorum originem aliunde prorsus, quam ab Ethnicorum imitatione repetendam esse demonstrant; haec, quae certe sunt gravissima, ille ita negligit, veluti si ad contrariae sententiae defensionem neque in mentem cuiusquam aliquando venire potuerint.

Materiae, de qua agimus, affine est, ut aliquid hic recenseamus de notissima illa controversia, num ante saeculi tertii finem Christiani templa habuerint. Ad hoc autem explicandum necessario distingui debet, quid templorum nomine intelligi placeat. Nam si eo nomine intelligantur certa loca et aedes, ad quas Christiani sacrarum rerum peragendarum causa convenirent, magistratibus non invitis, et praesertim cum Ecclesia persequutionibus non perturbaretur, negari prorsus non potest, hac ratione intellecta templa Christianos ante illud tempus habuisse. Quis enim hoc inficiari potest, si Lampridium in Alexandri Severi imperatoris vita cap. 49 haec narrantem audiat? « Cum Christiani, inquit, quendam locum, qui fuerat publicus, occupassent, contra popinarii dicerent, sibi eum deberi, rescripsit, melius esse ut quomodocumque illic Deus colatur, quam popinariis dedatur. » Etenim haec ostendunt, notum fuisse Imperatori, eiusmodi loca a Christianis ad Deum colendum occupari. Id etiam manifeste probat Eusebii testimonium lib. 7 H. E. c. 13 narrantis, loca ad Christianum cultum exercendum, quae Valerianus publicaverat, Christianis reddita fuisse a Gallieno, qui ab anno 260 ad 267 imperavit. Quae denique idem Eusebius habet H.E. lib. 8 cap. 1, scilicet, ante Diocletiani persequutionem factum esse, « ut Christiani priscis aedificiis iam non contenti, in singulis urbibus spatiosas ab ipsis fundamentis exstruerent ecclesias,» quae Diocletiani iussu eversae sunt, quae, inquam, hoc loco referuntur ab Eusebio, satis evincunt, multo ante Diocletiani tempora habuisse Christianos aedificia cultui divino exercendo destinata.

Quod si vero templorum nomine intelligantur talia aedificia, publica auctoritate constituta, rebus sacris peragendis religiosa quadam ratione consecrata, et Deo dicata, atque in formam sacrarum aedium exstructa, si agatur de temporibus Diocletianea persequutione antiquioribus, haec templa Christianos habuisse valde dubium existimandum est. Certe in dialogo, qui *Octavius* inscribitur, Caecilius apud Minucium Felicem, qui circa annum 220 floruit, obiiciebat Christianis, eos « nullas aras habere, nulla templa, nulla nota simulacra. » Celsus etiam apud Origenem lib. 8 opponebat, Christianos « ararum, statuarum templorumque dedicationes fugere. » Eandem accusationem ab ethnicis usurpatam commemorat Arnobius lib. 6 contra gentes. Huic autem ethnicorum obiectioni non respondebant Christiani falsitatis revincentes Ethnicos, argumento ex sacris aedibus iam exstantibus desumpto, sed affirmabant potius, id crimini Christianis verti non posse, cum religio doceat, homines ipsos Dei templa esse.

Omnium loco satis erit haec verba referre ex memorato superius dialogo; ita enim Octavius Caecilio respondet. « Putatis, inquit, nos occultare quod colimus, si delubra, si aras non habemus. Quod enim simulacrum Deo fingam, cum si recte existimes, sit Dei homo ipse simulacrum? Templum Dei ei exstruam, cum totus hic mundus eius opera fabricatus, eum capere non possit? Et cum homo latius maneam, intra unam aediculam vim tantae maiestatis includam? Nonne melius in nostra dedicandus est mente? In nostro immo consecrandus est pectore. » Verisimile certe non est, Ethnicos talia fuisse opposituros, Christianos vero hac ratione fuisse responsuros, si templa vere iis temporibus Christiani habuissent. Nonnulla quidem afferuntur veterum

scriptorum testimonia, quibus ostendi nonnulli contenderunt, templa antiquiori illa aetate apud Christianos fuisse. Sed ea testimonia explicari facile possunt de locis illis peculiaribus, in quae, prout diximus, Christiani religiosi cultus causa conveniebant. Agunt fuse de hac re Iosephus Medus de Ecclesiis primitivae Ecclesiae, Ios. Binghamus; origin. sive antiquit. Ecclesiasticar. tom. 3; Tillemontius tom. 3 II. E. art. 6 de persequutione Maximini; Cardinalis Bona Rerum Liturg. lib. I cap. 19; Lazerus in recensita superius dissertatione de veterum rituum Christianorum origine, aliique.

Obiecisse vidimus Ethnicos Christianis, eos non templa, non aras, non simulacra habere; defensores autem Christianorum, adversarios falsum affirmare non respondisse. Non est autem haec agendi ratio veterum Patrum ita intelligenda, ut inde quidpiam contra Ecclesiae Catholicae doctrinam, circa sacrarum imaginum cultum deduci possit. Nam distinguendum est inter sacrarum imaginum cultum, et earundem usum. Illarum cultum semper Ecclesia probavit; usus autem imaginum aliquando frequentior, aliquando rarior fuit, prout Ecclesiae tempora ferebant. Itaque si durante adhuc Ethnicae superstitionis potentia, si timore durante, ne Christiani vexationes gravissimas paterentur, fuit rarior imaginum sacrarum usus, id non probat, etiam iis temporibus eandem, quae nunc est, Ecclesiae Catholicae sententiam de cultu sacrarum imaginum non fuisse. Semper enim hunc cultum ad propagandam Christi, Beatissimae Virginis, Martyrum, ceterorumque Sanctorum memoriam, et excitandos ad pietatis constantiam illorum exemplo fideles utilem Ecclesia esse iudicavit.

Quae Eusebius in vitae Constantini Magni historia memoriae prodidit, ostendunt, eum novam urbem suam Constantinopolim, atque eius celebriora loca, ac potissimum imperatoriam aedem sacris imaginibus ornasse. Postquam vero Imperator Ecclesiam tranquillitate et pace donavit, usurpari liberius et frequentius imagines sacrae coeperunt. Haec autem usus diversitas in imaginibus populi Christiani cultui afferendis inde legitime profecta est, quod ea res disciplinam respiciat, quae pro temporum varietate diversa esse poterat. Quod ad cultum vero pertinet, nihil est umquam immutatum, ita ut temporibus antiquioribus Ecclesia Catholica eandem de sacrarum imaginum cultu sententiam habuerit, quam recentiori memoria Concilium Tridentinum exposuit sess. 25 decreto *de invocatione Sanctorum, et sacris imaginibus;* scilicet « imagines Christi, Deiparae Virginis, et aliorum Sanctorum, in templis praesertim habendas et retinendas, eisque debitum honorem et venerationem impertiendam: non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas vel virtus, propter quam sint colendae, vel quod ab eis sit aliquid petendum, vel quod fiducia in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat a gentibus, qui in idolis spem suam collocabant; sed quoniam honos, qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quae illa repraesentant, ita ut per imagines, quas osculamur, et coram quibus caput aperimus et procumbimus, Christum adoremus, et Sanctos, quorum illae similitudinem gerunt, veneremur.» Ita autem explicata catholicae Ecclesiae doctrina de hac re, nullius superstitionis vel erroris accusari potest. Relativum enim, non vero absolutum, ut dici solet, Ecclesia semper docuit imaginibus sacris cultum adhibendum esse. Quam inique vero de hoc Catholicae Ecclesiae doctrinae capite haeretici in posterum detraxerint, suo loco videbimus, cum de antiquioribus et recentioribus huius cultus inimicis agemus. Nunc satis est animadvertisse, vetustis etiam temporibus de hoc doctrinae capite eandem, quae nunc est, Ecclesiae mentem fuisse.

CAPUT XXXIV.

DE IMPERII ROMANI STATU SAECULO ECCLESIAE QUARTO INEUNTE.

Ad clariorem intelligentiam earum rerum, de quibus saeculi Ecclesiae quarti et proximorum temporum historiam tractaturi agere debemus, non leviter conferre posse putamus, quaedam antea tradere, ex quibus Imperii Romani status aut forma iis temporibus recepta cognoscatur. Perplura enim, quae ad Historiam Ecclesiasticam illius aetatis pertinent, cum imperii regiminis forma tunc inducta, adeo sunt coniuncta, ut ad illa explicanda, huius notitia necessario requiratur.

Itaque, Numeriano Imperatore interfecto anno 284, C. Val. Aurelius Diocletianus obscuro loco, anno circiter 233, in Dalmatia natus, ab exercitu, qui ex Perside revertebatur, die 17 Septembris Imperator electus est. Quo facto, cum is se mortis Numeriano illatae nulla ratione participem fuisse declarasset, Arrium Aprum sceleris istius reum manu sua interfecit. Cum vero videret magnam hostium copiam in orientalibus et occidentalibus provinciis adesse, quo posset adversus eos arma felicius gerere, Maximianum Herculeum, quem militiae socium habuerat, anno 286 imperii sui collegam constituit; ac praeterea anno 292 Caesares cum tribunitia potestate Constantium Chlorum et Galerium Maximianum designavit. Post haec de imperio dividendo Diocletianus consilium suscepit. Cuius hac ratione facta partitio est: scilicet Diocletianus provinciarum omnium ac regionum administrationem sibi reservavit, quae ultra mare aegaeum positae sunt; Thraciam et Illyricum Galerio tribuit; Italiam, Africam, earumque insulas Herculeo destinavit; et Constantio Chloro Gallias dedit, qui deinde in Hispaniis quoque et in Britannia potestate sua usus est.

His autem constitutis, Imperium Romanum tum primum in partes distinctum est. Nam licet antea duo simul Imperatores aliquando fuissent, prout ex. gr. mortuo Caro contigerat sub Carino et Numeriano eius filiis imperium tamen inter ipsos numquam divisum est. Nova haec regiminis imperii ratio iis, qui de ratione egerunt reipublicae bene administrandae, utilis ea de causa visa fuit, quod milites maiorem erga principes suos observantiam ostendere coeperint, quodque provinciae promptiori et studiosiori cura gubernatae ac propugnatae fuerint, quam sub praesidibus, qui vel nullo erga principem ferebantur amore, vel magistratus sibi collati potestate ad defectionem quandoque abutebantur.

Postquam Diocletianus anno 296 in Aegyptum cum exercitu se contulisset, Achilleumque tyrannum vicisset, et Thebaeos domuisset; quo istos viribus spoliaret, iuvenes ferme omnes Thebaeos militare iussit: atque ex iis tres legiones comparavit, quarum una Iovia Felix Thebaeorum, altera Maximiana Thebaeorum, tertia Diocletiana Thebaeorum appellata est.

Loquemur suo loco de crudelissima persequutione, quam, Galerio praesertim instigatore, Diocletianus in Christianos deinde commovit, quo etiam incitante, ille anno 305 imperio abdicavit. Miserrime autem anno 313 mortuus est.

Quod spectat ad Maximianum Herculeum, ille quidem obscuro genere Sirmii natus erat, et ignobilibus moribus suis propriam animi ferociam et pravitatem adiungebat. Neque

ulla re alia, quam armis valebat. Quamobrem a Diocletiano, postquam illum imperii sui collegam adlegit, ad subigendas eas gentes, quae in Gallia defecerant, missus est, atque ad eas barbarorum copias comprimendas, quae ex Germania in Galliam advenientes, motus ibi graves excitaverant. In his militaribus expeditionibus absolvendis, anno circiter 287, Maximiani Herculei iussu legionem Thebaeam totam Religionis Christianae causa trucidatam esse, memoriae proditum est, de qua re paullo post praecipua commemorabimus. Contulit praeterea se Herculeus in Africam, et nonnullas Lybiae civitates, quae defecerant, domuit. Denique cum imperium anno 305 dimisisset, atque illud deinde iterum suscepisset, atque abdicasset anno 308, convictus tandem conspirationis contra Constantini vitam anno 310 ignobili mortis genere, cuius eligendi copia ei facta fuerat, se ipsum Massiliae occidit.

Quae de legione Thebaea, Maximiani Herculei iussu, Religionis Christianae causa trucidata, litteris tradita sunt, ea sic habent: Herculeum, cum exercitum in Galliam duceret, prout superius significavimus, superatis Alpibus, atque ad partes Vallesiae profectum ad lacum Lemanum, omnes copias suas profanas quasdam caeremonias agere, et ad aras Deorum iurare decrevisse: in exercitu Herculei adfuisse unam ex legionibus Thebaeis, quas Diocletianum duxisse tradidimus: illam, quae Christianis tota constabat, et cuius dux Mauritius erat, Imperatoris mandato fortiter restitisse: Herculeum indignatione commotum, primum iussisse bis, decimum quemlibet ex ea legione militem interfici; tum universam legionem, quae minime horum militum caede frangebatur, atque Imperatoris mandato non obtemperabat, exercitu contra eam immisso, interemptam esse.

Antiquitate certe sua praestat cultus historia Martyribus legionis Thebaeae tributi.te Enim in *actis Sanctorum antuerpiensibus* tom. 4 februar. ad diem 28 refertur narratio vitae S. Romani Abbatis Iurensis in Burgundia, quae non multo post eiusdem mortem ab homine, qui cum Romano vixerat, scripta fuit. Mortuus autem Romanus est post medium saeculum quintum. Iam vero in historica illa narratione continetur, Romani aetate templum Agauni fuisse, quod in Mauritii legionis Thebaeae ducis honorem dicatum erat, atque ad illum templum religionis suae studio Romanum se contulisse. Templum autem illud multo prius, quam eo se Romanus conferret, consecratum esse in Mauritii Martyris, immo etiam et in memoratae legionis militum Martyrum honorem, dubitari non potest. Immo affirmari iure potest, ineunte circiter saeculo quinto, templum illud iam dicatum Mauritii et legionis Thebaeae Martyrum memoriae fuisse. Id autem in se ipso continet, ut antiquior prorsus esse credatur saeculo quinto cultus Martyribus illis adhibitus. Ita vero vitae S. Romani historiae scriptor de eo templo loquitur, ut universae legionis honori consecratum censeri debeat. Appellat enim templum, de quo sermo est, «Basilicam Sanctorum, immo castra Martyrum in Agauniensium loco,» in eo templo dicit Romanum «urnam S. Mauritii, id est legionis Thebaeorum Martyrum caput» veneratum esse. Mentionem denique scriptor ille facit *digestae passionis ipsorum relationis*. Quae quidem verba, antiquiora certe saeculo sexto acta martyrii legionis Thebaeae significant. Haec autem idcirco erant animadvertenda, ut iis responsum afferatur, qui *passionis Sanctorum Mauritii ac sociorum eius* inter cetera a Theodorico Ruinartio edita et adnotationibus illustrata in *actis Martyrum sinceris* pag. 237 et seqq. parvi faciunt.

Etenim licet ii contemnant haec acta, et duos Eucherios Lugdunen-

ses Episcopos distinguentes, quorum alter quinto, alter sexto saeculo floruerit, neque ab hoc postremo profecta esse illa acta contendant, sed potius a monacho quodam saeculi septimi imperito scriptore; certum tamen est, in vita S. Romani Abbatis superius memorata, et non multo post medium saeculum quintum scripta, mentionem esse «relationis digestae passionis Martyrum Agaunensium.» Avitus autem Viennensis Archiepiscopus ineunte saeculo sexto, cum templum illud Agaunense vetustate collapsum instauratum est, orationem de his Martyribus habuit, cuius orationis vel homiliae deperditae initium Iacobus Sirmondus reperiit, et tom. 2 operum edidit. Constat vero ex illo fragmento, homiliam in eo templo tunc innovato habitam vere esse ab Avito, et acta passionis eorum Martyrum «ex consuetudinis debito» lecta ibi fuisse. Qui universam controversiam de martyrio legionis Thebaeae excitatam habere cognitam velit, legat oportet librum Nanceii anno 1741 editum a Iosepho de l'Isle Abbate S. Leopoldi Nanceiensis, in quo Ioannis Dubordieu ex Protestantium genere dissertationem historicam et criticam ad eam historiam impugnandam anno 1705 Amstelodami editam confutare aggressus est. Dubordiei conatus prosequuti sunt Hottingerus, Boulacrius, Bochatius. Legenda denique sunt acta Sanctorum Bollandiana ad diem 22 Septembris, et eruditissimi Francisci Antonii Zaccaria dissertatio decima italica t. 2 Romae 1780: ab his autem doctissimis viris historia martyrii legionis Thebaeae, argumentis pluribus, magna eruditione propugnatur.

Nunc ut breviter cetera significemus, quae Imperii Romani status summam, ineunte saeculo quarto, respiciunt; Constantius Constantini Magni pater commemorandus est, Chlorus appellatus, vel a vultus sui pallore, vel, ut aliis placet, a vestium viridi colore, quo delectabatur. Natus est anno 250 Sirmii, et postquam Caesar anno 292 fuisset constitutus, Diocletiano, et Herculeo abdicanti anno 305 in imperio, una cum Galerio successit, sed neque lapsis quidem quindecim ab eo tempore mensibus, cum de gentibus nonnullis in Britannia tumultuantibus victoriam retulisset, Eboraci mortuus est. Illum non modo Christiani, sed et Ethnici scriptores laudaverunt. «Vir egregius, inquit Eutropius de illo loquens in historia sua, et praestantissimae utilitatis . . . adeo cultus modici, ut feriatis diebus, si cum amicis numerosioribus esset epulandum, privatorum eis argento ostiatim petito, triclinia sternerentur. Hic non modo amabilis, sed etiam venerabilis Gallis fuit, praecipue quod Diocletiani suspectam prudentiam, et Maximiani sanguinariam temeritatem imperio eius evaserunt.» Auctor vero libri *de mortibus persequutorum* n. 8 cum aliorum principum in Christianos saevitiam improbasset, «Constantium, inquit, praetereo, quoniam dissimilis ceterorum fuit, dignusque qui solus orbem teneret.» Eum Eusebius quoque in Historia Ecclesiastica, et in vita Constantini laudat, et uni Deo cultum a Constantio adhibitum fuisse commemorat. Ab Helena, genere quidem obscuriori nata muliere, sed legitima tamen uxore, Constantinum M. Constantius habuit.

Longe diversus a Constantio Chloro Galerius Maximinus, seu Maximianus fuit. Auctor libri *de mortibus persequutorum*, scriptor videlicet illius aetatis, ait, Galerium non solum Diocletiano et Maximiano Herculeo, sed *omnibus qui fuerunt malis peiorem* fuisse. «Inerat, inquit n. 9, huic bestiae naturalis barbaries, et feritas a Romano sanguine aliena . . . . Erat etiam corpus moribus congruens, statura celsus, caro ingens, et in horrendam magnitudinem diffusa et inflata. Denique et verbis, et actibus, et aspectu, terrori omnibus ac formidini fuit.» Natus is erat prope Sardicam ex *parenti-*

bus agrariis, ut ait Sextus Aurelius Victor in epitome, et *armentarius* appellatus est, eo quod pastor fuisset armentorum. Per varios militiae gradus ad praecipua munera in exercitu progressus, a Diocletiano Caesar factus, et ei imperium, una cum Herculeo, instigatione sua dimittenti successit, prout iam diximus, simul cum Constantio Chloro. Auctor ille praecipuus Christianorum persequutionis fuit, quae Diocletianea dicitur; et cum Caesares constituendos curasset Severum et Maximinum Daiam, seu Dazam, filios sororis suae, ac perpetuo conatus esset Constantinum ab imperio consequendo prohibere, quem etiam de medio tollendum curavit, tandem anno 311 teterrimo morbo confectus obiit. Scriptor libri *de mortibus persequutorum* describit quam miseram mortem is obierit, insanabili plaga confectus, et horrenda tabe consumptus, cui malo nulla ratione occurrere diu potuit; ita ut intelligi facile posset, haec contigisse, quod scelerum Galerii ultionem manifestam sumeret; atque ipse Galerius edicto promulgato, quo persequutioni finis imponebatur, quid praecipue Deus ulcisceretur, manifeste demonstravit.

Post hos, quando Imperium Romanum in unius principis potestatem reversus fuerit, commemorandum est. Scilicet supererant Severus et Daia, seu Daza Maximinus, qui Galerii opera Caesares anno 305 fuerant constituti. Severo quidem anno 306 Augusti nomen collatum est, et Italia atque Africa, sed sub Galerii auctoritate commissa fuit. Conatus ille est cum Maxentio bellum gerere anno 307; sed ob exercitus sui defectionem Ravennam petiit, ut saluti suae consuleret. Herculeus, qui eo tempore imperium suscipere iterum voluerat, eum Romam captivum venire coegit, ac non multo post ad Tres Tabernas perductus, vita privatus fuit.

Maximinus anno circiter 388 in Illyrico effecit, ut ab exercitu Imperator ipse diceretur. Quo facto, Galerius consilium suscipiendum putavit, ut una secum Augusti atque imperatores statuerentur Licinius, Maximinus et Constantinus, qui, Constantio Chloro mortuo, statim ab exercitu Augustus fuerat renunciatus. Maximinus praeterea acerbissimus Christianorum vexator, et eos in orientalibus provinciis incredibili crudelitate afflixit. Anno tandem 313 postquam a Licinio devictus esset, Tarsi miserrime mortuus est in summa desperatione ac gemitu, cum manifesta ratione profiteretur, se coram Christo constitutum poenas scelerum suorum dare debere.

Restat Licinius. Is obscuro genere in Dacia natus anno 263 Galerii consilio, prout significavimus, Augustus factus est anno circiter 308. Post Galerium mortuum iis provinciis potitus est, quarum Galerius in Europa imperium gerebat. Ut stabilius earum provinciarum imperium suum efficeret, foedus cum Constantino inivit, eiusque sororem Constantiam, quae postea Arianae haeresis erroribus addicta mortua est, anno 313 uxorem duxit. Deinde apertum bellum inter utrumque gestum fuit, in quo Licinius a Constantino anno 314 superatus, pacem ab eodem impetravit, Illyrico, et Graecia in Constantini potestatem dimissa. Numquam autem ex animo reconciliati fuisse videntur. Manifestas vero inimicitias Constantino demonstravit, cum anno circiter 318 Christianos vexare coepit, qui in Constantini patrocinio et clientela, ut ita dicam, tranquillitate fruebantur. Bellum igitur inter eos iterum gestum est, in quo bello anno 223 Licinius pluries victus, imperium suum omne dimisit, quo Constantinus potitus fuit. Cum haec evenissent, Licinius Thessalonicam relegatus est, deinde conspirationis accusatus anno 324 morte mulctatus fuit. Post haec universum imperium in unius Constantini potestatem reversum est; atque is rerum status ad eius mortem usque perduravit.

CAPUT XXXV.

DE DIOCLETIANEA PERSEQUUTIONE.

Quam gravem, quamque diuturnam Christiana Religio passa sit vexationem sub Diocletiano ceterisque illius temporis Romani Imperii principibus, docent perspicua eius aetatis monumenta. « Illud certum exploratumque est, apposite animadvertit Mamachius t. 1 orig. et antiq. Christ. lib. 2 c. 8 §. 11, et diuturnam, et saevam, et cruentam, et late longeque patentem, et multitudine incredibili Martyrum insignem vexationem fuisse, quod inimicus generis humani, omnes vires suas exserere curavit, antequam exsisteret Imperator, qui amplecti Christiana sacra, atque propagare per universum orbem romanum studeret. »

Essent hic referenda singillatim omnia, quae Cardinalis Baronii de ea re ecclesiastici annales habent, vel quae Mamachius loco citato commemorat, vel ea, quae Tillemontius tom. 5 Historiae Ecclesiasticae, aut in Historia Imperatorum tom. 4 aliique doctissimi viri recensent, ut universa tanti huius belli Ecclesiae Christianae illati narratio accurata tradi posset. Verum quae sumus pertractaturi, satis abunde persequutionis teterrimae naturam referent. Dum enim eos impugnabimus, qui huius vexationis acerbitatem diuturnamque durationem imminuere, vel hominum pro Christo caesorum numerum extenuare conati sunt, manifeste ostendemus summam, quam eo tempore Ecclesia passa est, calamitatem.

Etenim Henricus Dodwellus in XI sua dissertatione Cyprianica *de Martyrum paucitate,* quemadmodum de vexationibus sub Imperatoribus trium priorum Ecclesiae saeculorum excitatis vehementer mitigandis et extenuandis laboraverat, ita etiam hoc conatus est efficere de Diocletianea calamitate, quam neque valde crudelem fuisse, neque magnum Christianorum numerum sustulisse contendit. Christianae Religionis inimici, qui deinde, quanta potuerunt animi iniquitate, eam funditus evertere studuerunt, intelligentes, magnam vim ad religionis divinitatem defendendam illi argumento inesse, quod ex ingenti Martyrum numero desumitur pro ea interfectorum, imminuendam curarunt Martyrum copiam, qui in hac praesertim vexatione caesi fuerunt. Eiusmodi sunt, ut reliquos omittam, Voltairius c. 5 speciminis universae historiae, atque in opere, quod inscribitur *melanges;* eiusmodi Gibbonius in opere inscripto: *Histoire de la décadence, et de la chûte de l'empire Romain*, eo loco, ubi habet Christianae Religionis examen.

Facile est hos homines hac in re refutare, et ex indubiis historiae monumentis efficere, et gravissimam hanc fuisse persequutionem, et incredibilem Christianorum multitudinem, ea perdurante, deletam. Id vero demonstrari primo potest argumento generatim deprompto ex loquendi ratione, qua huius aetatis scriptores auctoritate praestantes usi sunt, cum describerent, quanta crudelitate in Religionem nostram fuerint animati huius temporis Imperatores ac Caesares. Nam nisi revera gravissima fuisset eorum contra Christianos adhibita crudelitas, incredibile prorsus est, ita homines aetate pares, et gravitate praeditos loqui de iisdem potuisse, quemadmodum loquutos eos esse, manifestum est.

Commemorandus est Eusebii locus lib. 1 de vita Constantini cap. 13. Verba enim faciens ibi de atroci vexationis genere, quo Imperatores et Caesares illius temporis in Christianos saevierant, « Illi quidem, inquit, Dei

cultorum, tam virorum, quam mulierum caedibus tamquam civili quodam bello provincias sibi subiectas polluerunt. » Ac sunt etiam illa graviora, quae Lactantius lib. 5 divin. Inst. cap. 9 et 11 de hac Imperatorum et Caesarum crudelitate habet. « Si adeo in victos victoribus saevire placuit, nihil plus in eos fit, quam ut occidantur, vel in servitutem deducantur. Hoc vero inenarrabile est, quod fit adversus eos, qui male facere nesciunt . . . Vexant ergo, et exquisitis poenarum generibus excruciant; parumque habent interficere quos oderant, nisi etiam crudelitas corporibus illudat . . . In eos totis carneficinae suae viribus, veluti si sanguinem sitiant, incumbunt . . . Nam quis Caucasus, quae India, quae Hircania, tam immanes, tam sanguinarias umquam bestias aluit?... Ista est vera bestia, cuius una iussione funditur ater ubique cruor: crudelis ubique luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago. Nemo huius tantae belluae immanitatem potest pro merito describere, quae uno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis saevit, et non tantum artus hominum dissipat, sed et ossa ipsa comminuit, et in cineres furit, ne quis exstet sepulturae locus. » Non est autem necesse, in his ipsis Eusebii et Lactantii locis explicandis immorari, ut ostendatur, ex iisdem argumentum iure desumi, sub iis hominibus, quorum tantam in Christianos crudelitatem fuisse narrant, magnam eorundem Christianorum cladem esse debuisse. Quae enim adducta sunt testimonia, utrumque luculenter demonstrant, et crudelissimos contra religionem nostram fuisse eos, qui tunc Romanae Reipublicae praecerant; et Christianos innumeros fuisse interfectos.

Praeter haec, quae generatim de Imperatorum et Caesarum huius aetatis crudelitate veteres hi scriptores litteris prodiderunt, nonnulla etiam loca commemoranda sunt, in quibus singillatim de plerorumque illorum in nostros nefariis conatibus sermo est, iique nominantur, quorum scelere tantam vexationem tum temporis Christiani pertulerunt. Ita enim intelligitur, in peculiaribus provinciis, in quas ii homines summa rerum potientes dominabantur, atrocissimam fuisse vexationem, quam Christiani diuturno eo tempore tolerarunt.

Atque ut de Diocletiano primum loquamur, haec de illo habet scriptor libri *de mortibus persequutorum* cap. 19: « Diocletianus vero, qui semper se videri volebat astutum et intelligentem, . . . ira inflammatus excarnificare omnes suos protinus coepit. Sedebat ipse, atque innocentes igne cremabat. Item iudices universi, omnes denique, qui erant in palatio magistri, data potestate torquebantur. Erant certantes, quis prior aliquid inveniret. » Quae autem proximo capite refert, atrociora sunt, et summae crudelitatis, qua Imperator in Christianos usus est, descriptionem perspicuam continent. Nam inquit eo loco illius libri auctor: « Furebat ergo Imperator iam non in domesticos tantum, sed in omnes, et primam omnium filiam Valeriam, coniugem Priscam sacrificio pollui coegit. Potentissimi quondam Eunuchi necati, per quos palatium, et ipse ante constabat: comprehensi presbyteri ac ministri, et sine ulla probatione ac confessione damnati cum omnibus suis deducebantur. Omnis sexus et aetatis homines ad exustionem rapti: nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato igni comburebantur, domestici alligatis ad collum molaribus demergebantur. Nec minus in ceterum populum persequutio violenter incubuit. » Satis haec cuique explicant, quid a Diocletiano ipso factum sit, postquam Maximiani Galerii instigatione et iniquitate anno 303 Christianos vexare coepit, et Ecclesia, quae saeculo quarto ineunte tranquilla fuerat, in teterrimam incidit vexationem.

In iis vero regionibus, in quibus Maximianus Herculeus imperavit, certe non minus gravis persequutio fuit, quam Christiani passi sunt. Nam si Diocletianus, qui, sive natura, sive calliditate, abhorrere a caedibus videbatur, adeo crudeliter Christianos afflixit, multo facilius intelligitur, Maximianum Herculeum, qui a crudelitate alienus non erat, eadem saltem acerbitate in Christianos usum esse. Profecto auctor libri *de mortibus persequutorum*, cum narrasset, a Diocletiano et Galerio scriptas fuisse litteras ad Maximinum et Constantium Chlorum, quibus praecipiebatur, ut cum Christianis ita agerent, quemadmodum ab ipsis agebatur, haec de Maximiano Herculeo inquit cap. 20: « Et quidem senex Maximianus, libens paruit per Italiam, homo non adeo clemens.» Multa praeterea de Herculei sceleribus et crudelitate idem scriptor commemorat. Eusebius vero lib. 8 H. E. cap. 13 inter cetera, haec habet, quae hominis istius vitam, mortemque infamem satis ostendunt: « Primusque hic fuit, cuius, utpote impii ac sceleratissimi, imagines omnes et statuae, ceteraque id genus ornamenta, quae in honorem Imperatorum erigi solent, eiecta atque abolita sunt. »

Non est necesse multum immorari, ut idem de Maximiano Galerio Caesare, et Diocletiani genero evincatur. Constat enim, non modo ingenio valde feroci, omnis facultatis atque artis, praeter militarem, imperitum, valde superstitiosum, a Christiana Religione prorsus abhorrentem illum fuisse, verum etiam tantae huius calamitatis auctorem haberi iure posse. Is enim anno 303 Diocletianum Nicomediae commorantem, quanto potuit scelere, commovere contra Christianos conatus est; is ita apud illud egit, ut edictum reportarit, quo omnia Christianorum templa everti, Christianos civium iuribus privari, sacrarum scripturarum libros magistratibus ad comburendum tradi iubebatur. Is ad cetera edicta in Christianos omnes atrociora Diocletianum compulit, tum aliis artibus adhibitis, tum Christianis ipsis, veluti incendii auctoribus, quo bis Nicomediense Imperatorium palatium conflagravit, apud Diocletianum traductis. Iam vero, legi sine indignatione non possunt, quae auctor libri *de mortibus persequutorum* cap. 21 commemorat de eius adversus omne hominum genus crudelitate, quam tamen in omnes homines exercere ex consuetudine in Christianos saeviendi eum didicisse idem auctor testatur. « Quae igitur in Christianis excruciandis didicerat, consuetudine ipsa in omnes exercebat. » Et cap. 16 tum Diocletiani, tum Maximiani Herculei, tum Galerii crudelitatem complectens, « Vexabatur ergo, inquit, universa terra, et praeter Gallias, ab Oriente usque ad occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant. »

Constat praeterea, non inferiore crudelitate in Christianos fuisse Maximinum, qui, Galerio curante, Caesar factus est, et postea semetipsum Imperatorem appellari curavit. Eusebius l. 8 H. E. c. 14 exponit, quantis, et quam gravibus suppliciis ille Christianos affecerit. « Ignem, ac ferrum, clavorum infixiones, bestias, profundos maris gurgites, membrorum abscissiones, et perustiones, confixiones, et effossiones oculorum, totius denique corporis mutilationes, ad haec famem, metalla, vincula. » Excitavit tam privatos homines, quam magistratus, amplissimis praemiis propositis, ad Christianos affligendos. Acta quaedam Pilati, maledictis, conviciis, calumniis in Christianos referta, per omnes provincias spargi, ac a pueris in scholis memoriae mandari iussum est. Quaestiones de impuris mulieribus habitae, in acta publica, principis iussu relatae, quae fateri coactae fuerant in Christianorum conventibus flagitiorum et scelerum omne genus patrari. Edicta denique Christiani-

iniquissima in mediis urbibus proposita, quae gratulationem ob Christianum nomen ubique deletum continebant, et utilitates iactabant, quae ex ea re profectae sint. Ex tanto hoc Maximini in Christianos odio facile est intelligere, qualis, quantaque fuerit magistratuum, et subiectorum in nostros crudelitas, qui, quo vehementius cupiditate ferebantur imperatoris gratiam adipiscendi, eo acerbius Christianos vexandos arbitrabantur. Plura possent hanc in rem adduci, sed satis erit, perspicuum huius facti argumentum recensere, quod nascitur ex iis, quae Eusebius l. 9 H. E. c. 3 narrat de Theotecni, qui Antiochiam procurabat, in Christianos saevitia, quorum plurimis mortis causa fuit, et ad quos in invidiam Antiochiensium vocandos, dolo etiam et fraude usus est.

De Christianorum etiam per Severum Caesarem, qui Italiam et Africam obtinebat, vexatione, vetera monumenta loquuntur. Optatus enim Milevitanus lib. 2 adversus Parmenianum auctor est, pacem Ecclesiae in Africa tum fuisse restitutam, cum Severus interemptus est. « Tempestas persequutionis peracta et definita est, iubente Deo, indulgentiam mittente Maxentio, Christianis libertas est restituta. »

Maxentius autem ipse, etsi aliquando favere Christianis visus sit, agendi tamen rationem deinde ita mutavit, ut Eusebius cap. 14 lib. 8 H. E. de crudelitate loquens ab eo in Christianos adhibita, Maxentium Maximino in cunctis simillimum appellaverit; et Lucifer Calaritanus lib. 1 pro S. Athanasio, eum cum Nerone coniungere non dubitarit. Quod si tanta fuit Imperatorum et Caesarum, quos commemoravimus, in Christianos iniquitas, manifestum esse debet, ingentem fuisse Martyrum numerum in tam gravi hac vexatione interfectorum, cum, exceptis Galliis, in Christianos in universo Imperio saevitum sit.

Est vero perspicuus Dodwelli error, cum contendit non in Galliis tantum, sed in Hispaniis quoque, et aliqua ex parte etiam in Africa, afflictos ea vexatione Christianos non fuisse. Nam Optatus Milevitanus, quem paullo ante appellavimus, et cui melius, quam Dodwello, explorata esse potuit Africae, calamitate ingruente, conditio, quod non modo in Africa natus sit, verum etiam non multo post infelicissima illa tempora vixerit, libro tertio adversus Parmenianum accurate exponit quantas vexationes Christiani in Africa tunc pertulerint. Is autem libro 1 narraverat, hac tempestate totam Africam fuisse perculsam. « Nam ferme ante annos sexaginta, inquit, et quod excurrit, per totam Africam persequutionis est devagata tempestas, quae alios fecit Martyres, alios Confessores, nonnullos funesta prostravit in morte. »

Quomodo autem ostendi aliqua probabili ratione potest, Africanos Christianos immunes ab ea vexatione fuisse, quae tam late, et exceptis Galliis, in universo Imperio Christianos perculit? Id enim alia de causa evenire non potuisset, nisi quod a Maximiano Herculeo in Africa promulgata fuerint edicta, quae diversa ab edictis essent, quorum vi in universo Imperio contra Christianos agebatur. Haec quidem sententia Dodwelli est, qui contendit, ibi Christianos non religionis causa vexatos esse, sed quod vel sacros conventus celebrassent, vel sacrarum scripturarum libros, qui a magistratibus ad comburendum deposcebantur, tradere recusassent. At illorum temporum monumentis ostendi potest, in Africa ex iisdem edictis agi consuevisse, ex quibus in ceteris Imperii provinciis Christiani tanta crudelitate affligebantur. Id patet ex iis ipsis actis S. Saturnini et Dattivi, quae Dodwellus commemorat. Nam in illis n. 5 refertur, missos fuisse ad Proconsulem a magistratibus Abitinensium Christianos,

« qui contra interdictum Imperatorum et Caesarum, collectam et Dominicum celebrassent.» Et n. 6 cum Saturninus acerbissimis poenis afficeretur, in iisdem actis narratur, Proconsulem haec verba fecisse: « Custodire te oportuit iussionem Imperatorum et Caesarum. »

Patet id etiam ex actis S. Felicis Episcopi Tibiuritani; nam ea acta hoc habent exordium: « Diocletiano octies, et Maximiano septies consulibus Augustis, exivit edictum Imperatorum et Caesarum super omnem faciem terrae, et propositum est per colonias et civitates principibus et magistratibus suo cuique loco, ut libros Deificos peterent de manu Episcoporum, et presbyterorum. » Iam vero nisi haec, quae attulimus, demonstrent, in Africa quoque ex iisdem edictis actum contra Christianos esse, ex quibus in reliquis Imperii partibus agebatur, nescio qua ratione ostendi aliquid in historia possit.

Neque ad Dodwelli sententiam confirmandam prodesse quacumque ratione potest, in Africa erga Christianos actum fuisse ex edictis, quae diversa essent ab iis, quorum auctoritate in ceteris Imperii provinciis Christiani ipsi vexabantur. Cum enim de caedis Christianis illatae gravitate disputemus, non vero de edictorum forma, cumque monumenta doceant, quanto numero Christiani in Africa necati sint, nihil adversarii sententiam iuvare potest, in Africa ea edicta fuisse promulgata, quae diversa ab edictis essent, quibus in reliquo Imperio Christiani vexabantur.

Falsum est praeterea, eos Christianos, qui peculiari Maximiani edicto poenis mulctati sunt, non ob Religionis Christianae confessionem afflictos esse, eo quod tantummodo punirentur, tum ob sacros conventus habitos, tum ob recusatam sacrorum librorum traditionem. Nam concedi Dodwello non potest, eos, qui memoratis temporibus ob has, quas recensuimus causas, necati sunt, religionis causa interfectos non esse. Refertur in actis S. Saturnini, iudicem, qui Felicem Saturnini socium interrogabat, ita eidem Felici respondisse, qui se Christianum esse confessus erat: « Non quaero utrum Christianus sis, sed an collectam feceris, vel scripturam aliquam habeas. » Iam vero illorum actorum auctor, qui aequalis aetate est temporibus, quibus haec vexatio contigit, ita hanc iudicis responsionem irridet: « O stulta iudicis, et ridenda interrogatio ! Christianus, inquit, utrum sis, tace. Et addidit: si in collecta fuisti, responde. Quasi Christianus sine Dominico esse possit, aut Dominicum sine Christiano celebrari. An nescis, satanas, in Dominico Christianum, et in Christiano Dominicum constitutum, ut nec alterum sine altero valeat esse? » Haec vero illius scriptoris verba manifeste ostendunt, persuasum veteribus fuisse, Christianos vexare, eo quod sacris conventibus interfuissent, et sacrarum scripturarum libros magistratibus tradere noluissent, idem esse, ac eos religionis prorsus Christianae causa vexare. Quamobrem qui ab ethnicis necati fuerunt, quod alterutrum illud commisisse deprehenderentur, ii tamquam Martyres habiti sunt; contra vero qui sacras scripturas tradere ausi essent, ignominioso traditorum nomine appellabantur.

Plura possent Augustini loca afferri, ex quibus constaret, revera eos veluti Martyres habitos esse, qui vexati fuerint vel ob sacros conventus celebratos, vel ob librorum sacrorum traditionem magistratibus recusatam. Satis erit commemorare quae ille in breviculo collationis tertiae diei, et in epistola 152 hac de re habet. Itaque in breviculo collationis illius diei cap. 17 Martyres eos appellat, qui ingruente hac persequutione, sacris conventibus interfuissent, et ea de causa suppliciis interfecti essent. « Catholici, inquit,

respondebant, multo facilius duodecim homines in domum convenire potuisse eo tempore, quo etiam congregationes plebium fieri solebant, quamvis persequutione saeviente, sicut ipsis gestis Martyrum monstrabatur, qui confitebantur in passionibus suis, se collectam et Dominicum egisse.» Cap. 14 autem ita loquitur de iis, qui magistratibus libros sacros requirentibus tradere noluerant, ut eos veluti Martyres habitos fuisse, sua, et ceterorum sententia demonstret. Quae enim Secundus Tigisitanus Episcopus ad Mensurium Carthaginiensem rescripta dederat, Augustinus refert, in quibus Secundus narrabat, «in Numidia persequutores quae egerint, et qui comprehensi, et scripturas sanctas tradere nolentes, et multa mala passi, et gravissimis suppliciis excruciati, et occisi sunt.» In epist. vero 152 crimen traditionis appellat, magistratibus libros sacros deposcentibus facto assentiri, eosque traditores dicit, qui parere magistratibus id requirentibus ausi sunt. « Insuper etiam, ait, de criminibus traditionis nos episcopalia gesta protulimus, unde recitavimus, aliquos eorum Episcoporum, qui sententias in absentem dixerant Caecilianum, manifestissimos fuisse traditores.» Quod si veluti Martyres ii habiti sunt, qui supplicia pertulerunt quod Dominicum et collectam celebrassent, et tamquam religionis desertores ii sunt iudicati, qui parendum magistratibus librorum sacrorum traditionem imperantibus existimarunt, iure concludimus, concedi adversario etiam illud non posse, quod contendit, eos, qui in Africa his de causis necati sunt, Religionis Christianae nomine non fuisse necatos.

Illa etiam Dodwelli sententia probari nullo modo potest, qua statuit, Hispanos Christianos immunes ab ea calamitate fuisse. Ille quidem, ut id ostendat §. 75 memoratae superius dissertationis, conatur demonstrare, in Hispaniis, utpote Constantio Chloro subiectis, homini scilicet a Christianorum vexatione abhorrenti, nullam in Christianos persequutionem fuisse commotam; utitur autem ad hoc ostendendum argumento ex eo desumpto, quod Sextus Aurelius Victor in vitis Caesarum referens sortitionem provinciarum sub Diocletiano factam, Hispanias ceterorum vel Imperatorum, vel Caesarum ditioni non accenseat Verum quid inde sequatur, certe non intelligitur. Neque enim Victor, cum Hispanias ceteris summis imperantibus non accenset, illas Constantio Chloro in memorata provinciarum distributione tribuit. Praeterea cuius momenti est opponere, a Victore non referri, cui Hispaniae obtigerint, ut concludatur, eas Constantio subiectas persequutionem passas non esse, cum Auctor libri de mortibus persequutorum aperte doceat, tum temporis Maximianum Herculeum in iis imperasse, cumque constet, exceptis Galliis, Christianos ubique fuisse vexatos? Profecto memoratus scriptor libri de mortibus persequutorum cap. 13 ait: « Quid frater eius Maximianus qui est dictus Herculeus ... Nam cum ipsam Imperii sedem teneret Italiam, subiacerentque opulentissimae provinciae vel Africa, vel Hispania.» Cap. autem 21 « vexabatur universa terra, et praeter Gallias, ab Oriente usque ad Occidentem, tres acerbissimae bestiae saeviebant.

Denique Donatistae, quibus exploratum erat, quae regiones ea calamitate immunes fuissent, satis luculenter ostenderunt, veluti certum se habere, id de Galliis tantummodo affirmari posse. Nam Optatus Milevitanus lib. 1 contra Parmenianum refert supplicem libellum a Donatistis Constantino oblatum, quo illum rogarunt iudices e solis Galliis sibi dari. « Maiores vestri, Lucianus, Dignus, Massutius, Capito, Fidentius, et ceteri, Imperatorem Constantinum harum rerum adhuc ignarum his precibus rogarunt, quarum exemplum infrascriptum est: Roga-

mus te, o Constantine optime Imperator, quoniam de genere iusto es, cuius pater inter ceteros Imperatores persequutionem non exercuit, et ab hoc facinore immunis est Gallia; nam in Africa inter nos et ceteros Episcopos contentiones sunt, petimus ut de Gallia nobis iudices dari praecipiat pietas tua. » Hic autem supplex libellus aperte demonstrat, Donatistas, qui iudices requirebant, a quibus omnis traditionis suspicio abesset, idcirco eos e solis Galliis postulasse, quod eae tantum Traditorum suspicione carerent, in quibus dumtaxat a communi calamitate Christiani liberi fuissent.

Superiorum igitur temporum ab inferioribus facienda distinctio est, et ubi de Hispaniarum illius aetatis conditione sermo sit, alia ratione iudicandum est de temporibus, quae Diocletiani et Maximiani abdicationem illam subsequuta sunt. Nam iis annis, qui fluxerunt ante memoratam abdicationem, certe constat, in Hispaniis Maximianum Herculeum imperasse, et erga Christianos eam crudelitatem adhibuisse, quam in ceteris locis adhibebat. At tempore abdicatione illa posteriori, cum in Hispanias Constantius Chlorus imperare coepit, ea benignitate Christianos Hispanos amplexus est, qua erga Gallos utebatur, et Hispani idcirco tranquillitatem recuperarunt. Haec vero luculenter ostendunt, Hispanias a calamitate illa immunes fuisse, generatim dici non posse.

Post haec, quae hactenus exposuimus, apparet perspicue, sententiam nostram esse probatam. Neque enim post ea, quae diximus, dubium aliquod esse potest, num revera saevissima fuerit persequutio, quae Diocletianea dicitur, et num Christiani ea perdurante plurimi martyrium fecerint. Illud vero omitti prorsus non debet, quod huius calamitatis diuturnam durationem fuisse demonstrat, quodque valet etiam plurimum ad gravitatem persequutionis, et Martyrum copiam evincendam. Disputant inter se eruditi viri de anno, quo primum Diocletianea coeperit persequutio; atque ad huius controversiae rationes intelligendas legi potest Ruinartius in praef. ad acta Martyrum, Baronius, Pagius in adnot. ad eundem, Valesius, Tillemontius, Mamachius. Illa certe sententia verisimilior est, et veterum testimoniis magis consentanea, qua huius persequutionis exordium non protrahitur post annum 303. Iam vero persequutio penitus, et quocumque in loco finem non habuit ante annum 313, licet post Diocletiani et Maximini abdicationem occidentales Christiani magna ex parte tranquillitatem recuperaverint, atque hoc in orientalibus quoque provinciis factum sit, cum Galerius instante morte anno 311 edictum tulit, quo a Christianorum caede ac vexatione abstinendum imperavit.

Nam dubium esse potest, ante Diocletiani et Maximiani abdicationem in universo Imperio, exceptis Galliis, hanc persequutionem saevisse, deinde usque ad memoratum Galerii edictum, Severum in Italia, Galerium ipsum et Maximinum in provinciis orientalibus Christianos persequutos esse. Post edictum autem illud Galerii, non continuo ubique calamitas illa cessavit. Maximinus enim a Christianis vexandis non abstinuit antequam a Licinio superaretur, et Constantinus ac Licinius, postquam ille victus est, edictum proposuerunt, quo Christianis libertas concedebatur religionis suae colendae; atque ita, Maximino non multo post mortuo, pacem Ecclesia in omnibus Imperii provinciis consequuta est. Atqui haec, quae modo cursim attigimus, Constantino et Licinio tertium consulibus evenerunt. Tertium autem eorundem consulatum incidisse in annum 313, recepta apud eruditos sententia est. Ergo pax, quam Ecclesia 304 amiserat, ante an. 313 ubique adepta non est. Conatus enim Licinii posteriores praetereo, qui

non grave damnum Ecclesiae universae attulerunt. Haec autem aperte colligimus ex cap. 48 libri de mortibus persequutorum, cuius auctor, postquam de praeclara Licinii victoria verba fecisset, inquit: « Licinius vero accepta exercitus parte ac distributa, traiecit exercitum in Bythyniam, paucis post pugnam diebus, et Nicomediam ingressus, gratiam Deo, cuius auxilio vicerat, retulit, ac die Iduum Iuniarum, Constantino atque ipso ter consulibus, de restituenda Ecclesia huiusmodi litteras ad praesidem datas proponi iussit.... Sic ab eversa Ecclesia usque ad restitutam fuerunt anni decem, menses, plus minus, quatuor. » Cum exposuisset denique miseram Maximini mortem, ita cap. 51 prosequitur: « Hoc modo Deus universos persequutores nominis sui debellavit, ut eorum nec stirps, nec radix ulla remaneret. » Omitto ceteros veteres scriptores, quorum etiam communis sententia est, decem annos hanc persequutionem perdurasse. Hanc notasse satis est, ut ex vexationis quoque diuturnitate confutari Dodwellum posse appareat.

CAPUT XXXVI.

DE IMPERATORIS IULIANI APOSTATAE CONATIBUS ADVERSUS CHRISTIANAM RELIGIONEM, ET DE TENTATA AB EO TEMPLI HIEROSOLYMITANI RESTITUTIONE.

Etsi temporum ordine servato, agendi ratio a Iuliano Imperatore contra Christianos adhibita aliquanto posterius esset exponenda; quia tamen optamus hic disputationes concludere, quae vexationes respiciunt a Christiana Religione Romanorum Principum voluntate toleratas, ea breviter hic attingemus, quae Imperator ille contra Ecclesiam, a qua defecerat, conatus est, ac praesertim de iniquo eius consilio loquemur templi Hierosolymitani restituendi.

Itaque inter gravissimas, quas Ecclesia Christiana calamitates passa est, illa certe est numeranda, quam Iuliani Imperatoris iniquitate pertulit. Nihil ille omisit, ut Religionem everteret, utque eam, quae late per imperium fuerat propagata, in extremum discrimen adduceret: atque ea persequutione durante, plures Christiani, Iuliano aut iubente, aut certe consentiente, interfecti sunt. Addidit veteribus persequendi Christianos modis dicteria, irrisiones, calumnias, intestinas discordias: ipsum D. N. Iesum Christum tamquam mentitorem traducere est ausus. Id inter cetera contigit, cum templum Hierosolymitanum restituendum curavit. Vidit enim, si id efficere potuisset, inania existimanda esse scripturarum et Christi testimonia, quae hanc restitutionem contingere posse denegabant. Sed divinitus factum est, ut impii Imperatoris conatus frangerentur. Igne enim erumpente, terraemotu, ignitis globis, aliisque miris signis disiecta sunt, quae ad novam templi aedificationem fuerant comparata. Quoniam vero huius facti veritas denegata a nonnullis est, omnino opportunum erit eam breviter vindicare, atque ostendere, adeo gravibus argumentis huius facti historiam inniti, ut si illud revocari possit in dubium, difficile sit aliam narrationem reperire, quae certa iudicari queat. Legenda praesertim est de ea re Warburtonii dissertatio, cuius Gallica versio Parisiis an. 1764 edita est. Ea dissertatione Warburtonius Basnagium refellit, qui in *historia iudaeorum* lib. 6 historiam istam falsitatis redarguit.

Est omnino tale Ammiani Marcellini testimonium lib. 23 c. 1, ubi de hac re ita loquitur: « Iulianus iam ter consul . . . licet accidentium

varietatem sollicita mente praecipiens, multiplicatos expeditionis apparatus flagranti studio perurgeret; diligentiam tamen ubique dividens, imperiique sui memoriam magnitudine operum gestiens propagare, ambitiosum quondam apud Hierosolymam templum, quod post multa et interneciva certamina obsidente Vespasiano, posteaque Tito, aegre est expugnatum, instaurare sumptibus cogitabat immodicis, negotiumque maturandum Alypio dederat Antiochensi, qui olim Britannias curaverat propraefectus. Cum itaque rei idem fortiter instaret Alypius, iuvaretque provinciae rector, metuendi globi flammarum prope fundamenta, crebris assultibus erumpentes, fecere locum exustis aliquoties operantibus inaccessum, hocque modo, elemento destinatius repellente, cessavit inceptum. » Quanti reputanda sit huius scriptoris auctoritas in hoc facto narrando, perspicuum est. Ethnicus Ammianus Marcellinus erat, atque idcirco ita comparatus, ut ad Christianorum causam iuvandam adeo honorificam Christianae Religioni historiam confingere minime potuerit. Iuliano subditus erat, aulicus, eidemque assentabatur: quare est incredibile, nisi certo intellexisset, ea contigisse, quae indicavimus, adeo luculentam eiusdem facti historiam litteris commendare voluisse, in qua Iuliani ipsius dedecus continebatur: aetate ipsa vivebat, qua rem contigisse narrabat. Res autem erat eiusmodi, ut magnitudine sua omnibus nota esse deberet. Quare si factum non certissimum fuisset, in discrimen levitatis gravissimum Ammianus Marcellinus nomen suum adduxisset. Est ergo exploratum, huius scriptoris testimonio, facti, de quo loquimur, veritatem invicte demonstrari.

Quid vero, quod habemus gravissimos scriptores Christianos, qui in recentissima rei memoria eadem referunt, quae Ammianum Marcellinum retulisse superius vidimus? De Cyrillo Hierosolymitano Episcopo, qui rei gestae quodammodo interfuisse dici potest, haec Socrates narrat H. E. l. 3 c. 20: « Quo quidem tempore Cyrillus Hierosolymorum Episcopus memor vaticinii Danielis Prophetae, quod Christus etiam in sacris evangeliis confirmavit, palam multis adstantibus praedixit, futurum brevi, ut in eo templo lapis super lapidem non maneret, sed Servatoris oraculum compleretur. » Idem de Cyrillo refert in historia Ecclesiastica Rufinus. Hoc Socratis et Rufini testimonium ad facti veritatem ostendendam est etiam opportunissimum, et evincit, Christianos, qui Hierosolymis morabantur, cum Iulianus consilium suscepit templi aedificandi, intellexisse perspicue, id inique conari Imperatorem, ut per templi aedificationem Religioni Christianae et divino eius auctori dedecus irrogaret. Ambrosius praeterea Mediolanensis Archiepiscopus ep. 11 ad Theodosium eum reprehendit, quod Christianos cogere vellet ad templum iterum construendum, quod ethnicorum fuerat; atque, ut Imperatorem ab hoc consilio deterreat, argumentum ex Iuliani facto desumit adeo confidenter, ut de eo a quoquam dubitari posse, Ambrosius ne suspicatus quidem esse videatur. « Non audisti, inquit, Imperator, quia cum iussisset Iulianus reparari templum Hierosolymis, quod divino, qui faciebant repagulum, igne flagrarunt? Non caves, ne etiam nunc faciat? Adeo a te non fuit iubendum, ut Iulianus hoc iusserit. »

Quae Ambrosius memorato in loco habet, ea consonant Io. Chrysostomi tom. 1 op. orat. adversus iudaeos et gentiles. Ibi enim brevi narrat, aetate sua Imperatorem Iulianum, qui omnes suo contra Evangelium odio superavit, non solum auctoritate iuvisse hostes Religionis Christianae, sed societatem cum iisdem inivisse, quo tempore Hierosolymitanum templum restituendum curavit. Addit

vero Chrysostomus, inceptum quidem opus fuisse, sed operarios progredi non potuisse, eo quod ignis e fundamentis erumpens fuderit eos, qui templum aedificare conabantur. Oratione vero 3 adversus iudaeos ex hoc ipso, de quo loquimur facto, argumentum depromit, quo singularem Dei erga Ecclesiam suam providentiam demonstret, qui inter atrocem saevamque tempestatem eius incolumitati perspicue prospexit, tam miro signo patrato, cuius indubia monumenta, hominum sermonibus celebrata, Hierosolymis aetate sua exstabant. « Quibus auditis, Iulianus Imperator, quamquam tanta vesania deditus erat illi negotio, veritus tamen, ne ultra progressus in suum ipsius caput ignem arcesseret, destitit inops consilii cum tota gente. Et nunc si redeas Hierosolymam, conspicies nuda fundamenta; quod si causam quaeras, non aliam, quam hanc audies. Huius rei nos omnes testes sumus; nostra enim aetate non ita pridem acciderunt: iam considera victoriam insignem. Non enim hoc accidit sub piis Caesaribus, ne qui dicere possent, quod Christiani confidenter supervenientes opus perfici potuerunt: sed tum cum res nostrae essent afflictae, cum omnis libertas esset sublata, cum floreret paganismus, cum fideles, alii quidem in aedibus suis latitabant, alii vero in solitudines demigrarant, foraque fugerant, tum demum haec acciderunt, ne quis reliquus fieret praetextus impudentiae.»

Possemus hic finem disputandi facere. Quid enim certius in universa historia esse potest eo facto, quod tam gravibus testimoniis demonstratur? An erit quidquam, quod iure non possit in historia falsum existimari, si narratio haec tantis confirmata testimoniis certa videri iure non potest? Quid universae valent artis criticae leges, si ad facti veritatem ostendendam, quod Iuliano Imperatore contigerit, Ambrosii, Chrysostomi, et Cyrilli Hierosolymitani per Socratem recensita non valet auctoritas? Est praeterea extra omnem veri similitudinem positum, Ambrosium Iuliani factum tamquam certissimum Theodosio opponere potuisse, nisi ea aetate nulla de facti ipsius veritate esset controversia. Chrysostomum vero iudaeos et ethnicos refellentem tanta confidentia factum illud obiecisse, quanta superius vidimus, nisi explorata esset et omnibus cognita rei illius gestae historia, prorsus incredibile est.

Quid habeat tamen Gregorius Nazianzenus de hac re considerandum est, qui inter aetate pares Ecclesiae Patres fusam facti huius narrationem litteris commendavit. Is autem contra Iulianum ipsum pro Christianae Religionis defensione scribebat, atque ut facti veritatem confirmaret, ad totius Imperii Romani testimonium provocavit. Nimis longum est testimonium, quod orat. 4 adversus Iulianum habet Gregorius Nazianzenus, ut hic referri totum non possit. Praecipua tamen, quae ibi de facto hoc scribit, commemorabimus. « Iudaeorum quoque nationem in nos Iulianus immisit. Tum veteri eorum levitate, tum inveterato nostri odio in ipsorum pectoribus flagrante, ad id, quod moliebatur, perficiendum, adiutoribus usus ipsis, nimirum in patriam redire, ac templum instaurare, patriorumque rituum vigorem renovare, ex ipsorum scilicet libris et arcanis fatale esse affirmans, ac benevolentiae larva commentum hoc occultans... Illud quidem narrant, qui eorum res admirantur, uxores quoque ipsorum non modo matronalem omnem apparatum et corporis ornamenta detraxisse, atque in operis structuram, laborantiumque opem contulisse, verum eo quoque animo fuisse, ut terram sinu offerentes, ac nec vestibus praeclaris et exquisitis, nec teneris membris parcentes, pietatis officio se fungi existimarent, omniaque hoc conatu inferiora ducerent. Ut vero, saevo

turbine ac repentino aestuantis terrae tremore compulsi, ad propinquum quoddam templum perrexerunt, partim orationis causa, partim ut in huiusmodi rebus accidere solet, ad periculi propulsationem, partim cum tumultu abrepti, ac cum currentibus simul illabentes. Sunt qui eos ne a templo quidem admissos fuisse commemorant, sed cum ad apertas fores accessissent, repente easdem clausas pessaloque obductas offendisse, potentia quadam invisibili, quae ad impiorum terrorem, ac piorum incolumitatem huiusmodi prodigia designat. Hoc autem uno iam ore omnes referunt, ac pro certo habent, quod eos summa vi atque contentione ingressum sibi aperire conantes, ignis e templo exsiliens inhibuit, eosque partim exussit et assumpsit, partim praecipuas corporis partes truncavit... Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit, lux in caelo stetit, crucem in orbem describens, ac nomen illud et figura, quae in terra prius impiis contemptui fuit, in caelo nunc omnibus ex aequo ostenditur.... Proferunt nunc quoque vestes suas, qui huius miraculi spectatores et conscii exstiterunt, illas, inquam, crucis notis tunc inustas et consignatas. Simul enim ac quispiam sive nostrorum, sive exterorum haec narrabat, aut narrantes audiebat, statim miraculum vel in seipso, vel in vicino suo perspiciebat, stellatus nimirum ipse, notisque distinctusetc. » Haec quae ex 4 Gregorii Nazianzeni contra Iulianum oratione attulimus luculenter confirmant quae ex Ammiani Marcellini, Ambrosii, Chrysostomi narratione accepimus. Ceteris enim omnibus praetermissis, quae diserte describit Gregorius Nazianzenus, certum est, quae de terraemotu, igne erumpente, cum templum instaurari coepit, quaeque a scriptoribus illis referuntur, a Gregorio Nazianzeno veluti certa et explorata narrari.

Possent post haec, Rufini, Socratis, Sozomeni, Theodoreti, aliorumque testimonia afferri, qui haec eadem de ratione, qua Iuliani conatus irriti fuerunt, memoriae posterorum prodiderunt. Verum cum gravissimam scriptorum, quorum loca superius attulimus, auctoritatem adhibuerimus, non est necesse, in re adeo perspicua etiam horum scriptorum testimonia recitare. In tanta vero testium adeo gravium copia, qui ad facti summam quod pertinet, unanimi consensione, praeclara illa portenta accidisse narrant, concludendum omnino est, actum prorsus esse de universa historia, si veritas huius narrationis dubia iudicari possit.

Breviter nunc praecipua illa attingamus, quae afferuntur ad narrationis eiusdem veritatem excludendam. Ea autem non eiusmodi esse, ut argumentorum ad illam confirmandam adductorum gravitatem extenuare possint, manifestum est. Basnagius in historia iudaeorum lib. 6 c. 18 et 19 plura habet contra narrationis huius veritatem. Videtur illi imprimis grave argumentum ex Cyrilli Hierosolymitani episcopi silentio desumptum. Putat enim omnino magni momenti esse ad historiam hanc in suspicionem falsitatis adducendam, animadvertere, Episcopum, qui tunc Hierosolymis erat, qui palam affirmaverat, certo futurum esse, ut Imperatoris conatus irriti evaderent, qui de Christiana Religione contra iudaeos defendenda imprimis sollicitus erat, prodigium litteris non commendasse, quod ad Religionem ipsam ornandam et propugnandam opportunissimum erat.

Verum etiamsi concederetur certum esse, Cyrillum Hierosolymitanum numquam testatum esse ea evenisse, quae diximus, cum templum iterum aedificari coepit, non inde sequeretur, certissima non esse, quae superius recensuimus. Negativum enim tantum argumentum illud est, quod ex Cyrilli silentio desumeretur. Negativum vero hoc argumentum nihil omnino valeret comparatum cum luculentissimis gravissimisque

testimoniis, quae ex Ammiani Marcellini, Ambrosii, Chrysostomi, Gregorii Nazianzeni operibus desumpta sunt. Deinde, ut aliqua vis argumento ex Cyrilli silentio desumpto inesset, ostendere Basnagius deberet, Cyrilli opera, quae nunc habemus, in lucem edita fuisse, postquam portenta illa evenerunt, quibus necesse fuit ab incepta desistere templi restitutione. Hoc vero quomodo ostendi possit nemo videt. Catecheses enim ad competentes, et catecheses mystagogicae Cyrilli referuntur ad annum 347, eiusque ad Constantium epistola scripta est anno 351, prout eruditi passim docent, ita ut posterius hoc Cyrilli Hierosolymita ni opus scriptum sit duodecim ferme ante annis, quam ea contigerint Hierosolymis, quibus initum a Iuliano consilium reiectum est. Praeterea illa omnino probanda videtur sententia, qua statuitur, Cyrillum, nullum opus scripsisse, quod posterius sit eo tempore, quo portentum illud patratum est. Profecto Hieronymus in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum de Cyrillo Hierosolymitano loquens, ea tantum opera commemorat, quae superius recensuimus. Diligentissime autem eo in opere Hieronymus scriptorum ecclesiasticorum scripta recenset: incredibile vero est, si alia etiam opera Cyrilli tunc exstitissent, Hieronymum ea praeterire voluisse. Quod si antea alia Cyrilli opera exstitissent, aetate, qua Hieronymus scribebat, eorundem recentissima memoria fuisset.

Posset etiam illud hoc loco animadverti, etiamsi Cyrillus aliquod opus post illud tempus edidisset, institutum tamen illius operis tale esse potuisse, ut nullam ei occasionem praebuerit de portento ad templi eversionem patrato verba faciendi. Valde etiam probabile est, Cyrillum post patrati illius portenti tempus concionem aliquam ad populum habuisse, in qua de eodem facto sermonem instituerit. Ex eo quod autem Cyrillus coram populo loquutus fortasse sit de ea re, quae apud omnes erat notissima, necesse non erat illam ab eo fuse describi, sed poterat tantum Cyrillus ex facti celebritate argumentum ad iudaeos et ethnicos impugnandos pro Christianae Religionis defensione desumere. Mirum vero non est, quemadmodum Basnagio mirum videtur, Socratem, Sozomenum, Theodoretum, Cyrilli mentionem non facere veluti hominis, qui prodigii historiam testatus sit. Ii enim scriptores necesse non habebant commemorare in facto describendo, Episcopum Hierosolymitanum ex portento illo argumentum pro Christiana Religione desumpsisse.

Est praeterea omnino levis momenti ea disputandi ratio, qua Basnagius utitur ad facti veritatem impugnandam, ut videlicet narrationem ipsam in falsitatis suspicionem adduci posse putet ob diversum modum, quo a Socrate, Theodoreto, Sozomeno res exposita est. Certum est enim diversitatem adiunctorum a pluribus scriptoribus de eadem re agentibus expositam, modo in facti summa referenda conveniant, non falsitatis, sed veritatis historiae argumentum suppeditare. Ita enim ostenditur scriptores illos se invicem non exscripsisse. Convenire autem in facti summa referenda scriptores gravissimos, quorum testimonia superius attulimus, perspicuum est, atque id de Theodoreto, Sozomeno, Socrate ostendit etiam fuse Warburtonius in dissertatione memorata. Cum igitur certum sit, scriptores, sive pares, sive suppares, portento, quod indicavimus, omnino tribuere, ut Iuliani consilia inania evaserint, id satis est ad facti, de quo disputamus, veritatem propugnandam.

Pugnat denique cum universis illorum temporum monumentis affirmare, idcirco consilium a Iuliano susceptum irritum esse potuisse, quod ille continuo post decretum de templo restituendo editum ad Persicum bellum profectus, non multo post mortuus fuerit, ac in poste-

rum potuerint Christiani praesertim sub Ioviano, Iudaeos a re incepta absolvenda impedire. Veteres enim scriptores, quos memoravimus, universum hoc factum portentis, quae indicavimus, tribuunt, et nihil habent, quod hanc Basnagii sententiam iuvare possit, quodque argumentum suppeditet templi non restituendi causam aliam, quam portenta illa fuisse. Immo vero addu ctum superius Io. Chrysostomi testimonium inde maxime huius facti celebritatem Religioni prodesse docet, quod ista contigerint non sub piis Caesaribus, sed cum floreret Paganismus, cum res Christianorum essent afflictae, cum libertas sublata, cum fideles pergraves calamitates Religionis causa perferre cogerentur.

CAPUT XXXVII.

DE SIGNO CRUCIS, QUOD IMPERATORI CONSTANTINO IN CAELO OBIECTUM EST.

Quae fuerit Christianae Religionis conditio tribus primis Ecclesiae saeculis, et nonnullis saeculi quarti annis, perspicue constat ex iis, quae de Martyrum multitudine pluribus in capitibus loquuti sumus. Etenim ea continent, gravissimis sibi invicem succedentibus vexationibus per ea tempora Christianam Religionem fere semper obiectam fuisse. Verum in Imperio Romano mutata Christianorum conditio est, postquam rerum Constantinus potitus fuit. Suscepit enim ipse Christianam Religionem, atque ita factum est, ut pacem Ecclesia consequuta sit, quam ab ipso sui exordio ad eam aetatem desideraverat. Initum hoc a Constantino consilium non modo cum amplissima Ecclesiae utilitate coniunctum fuit, sed etiam Romanae Reipublicae imprimis fuit salutaris.

Immo Constantinus novum, Religione Christiana suscepta, ornamentum Imperio addidit, ita ut contemni potius, quam refelli Potterius mereatur, cum tom. 1 cap. 7 operis *de de l'esprit de l'Eglise,* ex RR. Pontificum et Conciliorum generalium historia domonstrato, affirmare non dubitat, post susceptam ab Imperatore Christianam Religionem historiae Imperatores respicientis splendorem imminutum esse. Inique profecto de Religione Christiana eo in loco detrahit Potterius. Summos enim Reipublicae Principes Christiana sacra amplexos esse, numquam detrimentum aliquod attulisse historiae dignitati exploratum est. Praeterea instituta Religionis Christianae non ad Imperatorum gloriam extenuandam, sed ad eam augendam ornandamque opportunissima sunt. Denique historia rerum a Christianis principibus praeclare gestarum ostendit, quae Potterius memorato loco affirmat, apertam calumniam continere.

Est etiam falsum, quod Potterius eodem loco scribit, ut efficiat, Christianos Scriptores nimis Licinio fuisse infensos, de Constantino autem per summam assentationem loquutos esse, cum huius, non vero alterius facta celebrarunt. Nihil dico de agendi ratione, qua Licinius contra Christianos usus est. Commemorabo tantum collata a Constantino Christianae Religioni beneficia. Ea quidem cum Constantino accepta referri debere, extra omnem controversiam positum sit, apparet, iure potuisse Christianos Constantini facta amplissimis verbis laudare. Itaque Constantinus vehementer Christianam Religionem iuvit legibus ad eius incrementum pluribus latis, quibus factum est, ut Christianis liberum omnino esset Religionem suam colere, Ecclesiis et Martyrum filiis bona publicata restituerentur, Ecclesiae

ipsae et clerici privilegiis redditibusque augerentur, templa in Christi honorem aedificarentur, dies dominicus veluti festus ageretur, Deorum fana et delubra clauderentur, ac eorum religio intermitteretur. Constantino debetur exemplum praeclari in Religionem studii, quod ceteri eius aetatis Imperatores, Iuliano excepto, imitati sunt. His autem rebus factum est, ut Religio mirum in modum amplificaretur, et ethnica superstitio, quae in Imperio Romano primum dominabatur, auctoritatem suam amiserit, et in Senatu ipso Romano, saeculo 4 labente, magno numero essent Patres Conscripti, qui Christianam Religionem profitebantur.

Est hic locus opportunus breviter illius narrationis veritatem vindicandi, qua continetur quomodo Constantinus ad Christianam Religionem suscipiendam adductus sit. Exscribenda autem essent integra Eusebii Caesareensis libri I de vita Constantini capita 27, 28, 29 et 30, quibus huius facti narratio accurata posterorum memoriae tradita est. Scilicet Constantinum, cum bellum adversus Maxentium ad Urbem praesertim ab eius dominatu liberandam esset susceptorus, animo reputantem rei gerendae gravitatem, ac memoria repetentem, Constantium Chlorum patrem suum, qui unum Deum coluerat, felicem fuisse, infelices vero ceteros Imperatores, qui in plurium Deorum inanium superstitione vixissent, unum Deum a se colendum esse statuisse. « Huius ergo opem, ait Eusebius cap. 28, implorare coepit, orans atque obsecrans, ut se ipsi noscendum praeberet, ac praesentibus negotiis adiutricem manum porrigeret.»

Tunc vero accidit, ut Deus eius precibus exoratus, Imperatori Christianae Religionis divinitatem singulari portento ostenderet, oblato crucis signo in caelo, quod victoriam promittebat. Christus autem ipse noctu Constantino apparuit, qui Imperatori adhuc dubitanti naturam rei declaravit, ac praecepit, ut militare signum simile illi, quod viderat, construendum curaret. Imperator denique, dubitatione deposita, Religionis Christianae sacerdotes ad se vocavit, atque ab iis in Religionis doctrina eruditus, Christiana sacra amplexus est. « Haec precanti, inquit eo loco Eusebius, ac simpliciter postulanti Imperatori, admirabile quoddam signum a Deo missum apparuit. Quod siquidem ab alio quopiam diceretur, haud facile auditores fidem essent habituri. Verum cum ipse victor Augustus nobis, qui hanc historiam scribimus, longo post tempore, cum videlicet in eius notitiam et familiaritatem pervenimus, id retulerit, et sermonem sacramenti religione firmaverit, quis posthac fidem huic narrationi adhibere dubitaverit? praesertim cum id, quod subsequutum est tempus, sermonis huius veritatem testimonio suo confirmaverit. Horis dici meridianis, sole in occasum vergente, crucis trophaeum in caelo ex luce conflatum, soli superpositum ipsis oculis se vidisse affirmavit cum huiusmodi inscriptione: τουτῳ νικα. *hac vince.* Eo viso, et seipsum, et milites qui ipsum nescio quo iter facientem sequebantur, et qui spectatores miraculi fuerant, vehementer obstupefactos.» Haec non eo solum loco, sed aliis etiam Eusebius locis tanta confidentia commemorat, quanta possunt indubia omnibus cognita facta recenseri.

Miri huius facti historiam, quod Christianae Religioni imprimis fuit honorificum, praeter veteres quosdam Ethnicos, quos Gelasius Cyzicenus in historia Concilii Nicaeni l. 1 c. 4 commemoravit, plures recentiori memoria ex protestantium genere reiecerunt. Eos accurate numerat Duvoisinus doctor Sorbonicus in erudita dissertatione critica Parisiis anno 1774 edita *sur la vision de Constantin.* Praecipue, quod diximus, contra historiam ostendere conati

sunt Hoornbeeckius in commentario inscripto *examen Bullae Urbani VIII de cultu imaginum,* Ultraiect. 1653; Iacobus Oiselius in *thesauro numismatum antiquorum* Amstelod. 1667; Iacobus Tollius in adnotationibus ad *librum de mortibus persequutorum;* Christianus Thomasius in *observationibus Hallensibus* tom. 1; Ioannes Laurentius Moshemius in commentario *de rebus Christianorum ante Constantinum;* Chaffepieius auctor supplementi dictionarii Baylii, in dissertatione de ea re, quam dissertationem praesertim Duvoisinius confutavit: denique non est omittendus Voltairius, qui pro suo in Christianam Religionem odio, celeberrimam hanc et gravissimorum scriptorum testimonio probatam historiam non modo nihili faciendam, sed irridendam et fabulis accensendam esse existimavit in suo *Essai sur l'histoire génerale* chap. 5 *melanges* c. 62. Verum Duvoisinius in expositione dissertationi suae praevia scriptores quoque recenset, qui refellendos horum hominum conatus et facti, de quo loquimur veritatem asserendam curarunt.

Hanc autem veritatem satis abunde evincit Eusebii Caesareensis testimonium. Etenim Eusebius gravissima praestat auctoritate: ea ipsa aetate vixit, qua res gesta est, neque is erat, ut mentitoris infamiam se vitare posse putaret, si narrationem ipse excogitasset, praesertim cum rem, militibus inspectantibus, contigisse referret, et aetate, qua scripta eius historiam istam continentia in lucem edita sunt, viverent ii, qui eventus spectatores fuerant, vel qui spectatorum consortio usi erant. Adsunt nummi praeterea, Constantino vivente, cusi, in quibus facti huius significatio confirmata est. Et cum Eusebius libros de vita Constantini post mortem eius scripserit, non potest suspicio oriri, primum huius historiae auctorem Eusebium fuisse. Constantinum vero ipsum in publicis monumentis hoc factum veluti exploratum attulisse, si historia veritati non inniteretur, voluisse etiam iureiurando historiam falsam confirmare incredibile est, dummodo concedatur, non adeo ineptum hominem Imperatorem fuisse, ut certissimam mentitoris notam sibi instare non intelligeret.

Ad extenuandam argumenti vim, quod ex Eusebii testimonio, in Constantini vita ea scribentis, quae retulimus, iure depromitur, opponi praecipue solet, in historia Ecclesiastica Eusebium, ubi de victoria agit, quam Imperator de Maxentio reportavit, nihil de crucis signo, quod Constantino obiectum in caelo fuerit, retulisse. Silentium vero eiusmodi tale esse contendunt adversarii, ut vel falsam omnino narrationem esse ostendant, quae de cruce Constantino oblata in libris de eiusdem vita continetur, vel saltem valde gravem afferat falsitatis suspicionem.

Sed his responderi primo potest, minime verum esse, in historia Ecclesiastica, cum de victoria illa Eusebius agit, nihil eum habere, quod ad facti, de quo sermo est, veritatem confirmandam pertineat. Legenti enim caput 9 libri 9 historiae Ecclesiasticae, quo loco de Maxentio fugato et mortuo, ac de eius exercitu fuso Eusebius pertractavit, apparet prorsus, visionem crucis commemorari non eo quidem diserto modo, quo in libris de vita Constantini, sed ita tamen, ut factum perspicue significetur. Etenim ait, Imperatorem, « caelestis Dei numine, eiusque Filio ac Verbo omnium Servatore Iesu Christo in auxilium suppliciter invocato, cum universo exercitu progressum esse eo consilio, ut Romanis libertatem, quam a maioribus acceperant, interventu suo restitueret.» Tum adiungit, « Divino fretum auxilio Constantinum, primam, secundam, ac tertiam tyranni aciem aggressum, cunctas levi negotio fudisse ac fugasse.» Praeterea Maxentii interitum, eiusque exercitus rui-

nam cum miraculo comparat, quo Deus quondam in mari rubro populum hebraeum e Pharaonis tyrannide liberavit. Denique refert, Constantinum, cum gratias Deo ob victoriam retulisset, eiusque laudes celebrasset *victoriae auctoris*, triumphantem Romam ingressum esse; nihil ipsum populi plaudentis clamoribus esse commotum, sed «cum divinum sibi auxilium adfuisse probe intelligeret, statim iussit, ut Dominicae passionis trophaeum supra manum statuae sibi positae erigeretur. Cum Romani in celeberrimo urbis loco statuam ei dedicassent, quae dextera manu salutare crucis signum gestabat, huiusmodi inscriptionem latino sermone in basi iussit apponi: *Hoc salutari signo* etc. *urbem tyrannicae dominationis iugo liberatam servavi* etc.» Haec qui consideret, non poterit non fateri, in Historia etiam Ecclesiastica Eusebii talia esse testimonia, quae ad facti, de quo loquimur, veritatem evincendam perspicua sunt et opportunissima.

Legatur praeterea Eusebii oratio *de laudibus Constantini* in eius tricennalibus habita, praesertim cap. 6 et 9: hoc est, legatur Eusebii opus anterius libris de vita Constantini, et apparebit, in eo opere disertis verbis de Cruce Constantino divinitus obiecta sermonem esse. Denique quis iure prohiberet, libros de vita Constantini quodammodo historiae Ecclesiasticae Eusebii persequutionem appellari posse? Si vero Eusebius ad fidem faciendam in Historia Ecclesiastica idoneus testis adversariis esset, cur non satis habet auctoritatis in libris de vita Constantini, etiamsi concedi tantisper placeret, in historia Ecclesiastica factum, de quo est sermo, fuisse praetermissum?

Eusebio possumus alios scriptores adiungere. Talis ex. gr. est auctor libri *de mortibus persequutorum* c. 44, quo loco agens de Maxentio devicto ait, «commonitum esse in quiete Constantinum, ut caeleste signum Dei notaret in scutis, atque ita praelium committeret.» Talis Optatianus Porphyrius poeta Christianus in carminibus de Constantino non multo post fusum Maxentium scriptis. Tales duo Ethnici panegyristae, quorum scripta reperiuntur in epistolarum Plinii edit. Parisiensi anno 1599; quorum alter anonymus, alter Nazarius celebris orator, auctor fuit. Tales denique Prudentius lib. 1 adversus Symmachum, Philostorgius lib. 1 H. E. c. 6; Socrates H. E. l. 1 c. 1; Sozomenus H. E. l. 1 c. 3; Theodoretus H. E. l. 1 c. 1, ubi conversionem Constantini divinitus de caelo factam esse ait; Gelasius Cyzicenus l. 1. hist. Concil. Nicaeni, aliique. Scriptores hi omnes, et monumenta publica, ac militaria signa, communi suffragio narrationis huius veritatem adeo clare demonstrant, ut si factum istud verum censeri non debeat, vix aliquid superesse in historia possit, de quo iure non liceat dubitare.

Quod si haec, quae attulimus, facile refellunt eos scriptores, qui Crucis a Constantino visae narrationem fabulis accensent, multo facilius certe eorum sententia evertitur, qui contenderunt, hoc ostentum in naturae phaenomenis numerari posse, et Imperatori nihil aliud in caelo obiectum esse, nisi crucem lucidam in Halone solari cum pareliis, quo ipse ludificatus sit, et rerum physicarum imperitus divinum prodigium iudicaverit, prout Ioanni Alberto Fabricio placuit tom. 6 biblioth. graecae l. 5 c. 3. De eo loquens eruditissimus Mamachius t. 1 orig. et antiq. Christ. pag. 393 apposite inquit: «Dissimilia sunt, quae ille de Halonibus solaribus et pareliis turbat. Quare adduci numquam potero ut rear, evenisse natura, ut crux appareret, ut litterae τουτῳ νικα adiungerentur, utque secundum quietem visus esset Imperatori Christus, qui labarum fieri iuberet. Haec enim omnia, si vi naturae contingere valerent, non equidem repugnarem iis, qui, iactis aliquod characterum formis,

exsistere inde versum posse defenderent, qui non aliud quidpiam, sed quod volumus, omnino significaret. »

Fabricius quidem, ut probare possit quod contendit, et se expediat ab Eusebii testimonii gravitate, et perspicua loquendi ratione (nam historiae veritatem non negat), qua naturale illud signum excluditur, ait, Constantinum narrasse Eusebio, se vidisse in caelo imaginem, victoriam indicantem, imaginem vero fuisse coronam, quae in Halone solari Imperatori obiecta fuerit. Ita argumentum etiam reiicit, quod ex verbis τουτῳ νικα desumitur, quae verba de Halone solari intelligi certe non possent. Verum haec expositio loci Eusebii abhorret a familiari et obvio loquendi modo, quo Constantinus rem narrasse Eusebio dicendus est. Pugnat cum facto ipso Constantini, qui labaro aliisque militaribus signis verba illa inscribenda iussit: aliena est a veteribus omnibus, gravibus scriptoribus, qui de hoc facto loquentes, non de Halone solari, neque de imagine quadam victoriam indicante, sed de cruce, cui inscripta erant verba *hac vince* perpetuo loquuti sunt. Nonnulla quidem exempla adducit I. A. Fabricius, Halonum, quibus signum aliquod crucis offerri visum sit astronomis. Sed nullum afferri potest exemplum eiusmodi, quod simile aliqua ratione videri possit ei crucis signo, quod Imperator vidisse se affirmavit, et quod deinde in militaribus signis impressum est. Denique narratio de viso signo crucis in caelo coniungenda omnino est cum iis, quae Eusebius refert de Christo, qui noctu Imperatori adfuerit. Iam hoc de naturali quodam portento explicari prorsus non posse perspicuum est. Quomodo igitur crucis in caelo oblatae narratio, naturalis tantum facti expositionem continere dici poterit? Praetereo cetera, quae ad I. A. Fabricii sententiam refellendam adduci possent, argumenta. Ea enim, quae attigimus, satis sunt, ut intelligatur, quanto in errore versentur qui factum, de quo loquuti sumus, humana ratione explicari posse censent. Legi potest cap. 7 additionum ad dissertationem Warburtonii de templi Hierosolymitani tentata restitutione. Continetur eo capite valde accurata Fabricii sententiae confutatio, ab homine scripta, qui Warburtonii dissertationem gallice reddidit. Legi quoque potest de ea re paragraphus 15 dissertationis Du Voisinii.

CAPUT XXXVIII.

DE CHRISTIANA RELIGIONE A CONSTANTINO SUSCEPTA.

Postquam crucis signum in caelo obiectum Constantino est, Christianam Religionem amplectendi consilium statim ille suscepit. In ea autem re adeo fortis propositi Imperator fuit, ut huic consilio ad exitum perducto, nova, ut ita dicam, Ecclesiae aera debeatur, pacis in universo imperio Christianae Religioni tributae. Necesse non est immorari in huius rei explicatione. Omissis enim ceteris omnibus, certum est, tum in Historia Ecclesiastica, tum in libris de Constantini vita, Eusebium longe fusam demonstrationem horum, quae dicimus, suppeditare.

Apposite Moshemius notat in comment. de rebus Christianorum ante Constantinum saeculo Ecclesiae IV §. 7 pag. 965 et seq. « Constantinum ad Religionem Christianam ex animo et vere accessisse, facta eius, leges, consilia, instituta, extra omnem ponunt dubitationem. Neque ullam omnis historiae, si sacram excipias, partem, maioribus uti, tam

rerum, quam verborum testimoniis arbitror.» Nam si is, qui et magnam vitae partem id potissimum egit, ut Religionem Christianam stabiliret et propagaret, qui oppositas ei religiones oppugnavit et profligavit, qui universam fere iurisprudentiam Christianae Religionis causa mutavit, qui dum anima spiravit sua, Christum laudavit, celebravit et pie religioseque coluit, qui liberos suos in Christi religione instituendos iussit, qui cives omnes et gentes imperio suo subiectas ad Christianam Religionem suscipiendam hortatus est et excitavit, qui proprios Religionis Christianae sacerdotes, pluribus, iisdemque amplissimis et perpetuo duraturis beneficiis cumulavit et auxit, pluraque alia gessit praeclare, quae ad Religionem amplificandam et ornandam, atque in Imperio Romano confirmandam, imprimis idonea erant, si is, inquam, num Christianus vere, et ex animo fuerit, quispiam dubitare potest, ignoro prorsus, quianam de Christiani cuiusquam indubii vera Religione dubitare non possimus.

Quam leve autem est, his gravibus argumentis opponere, quaedam esse in Constantini vita, quae a Christianae Religionis institutis abhorreant, Crispum filium, Faustam uxorem interfecisse, in Licinium affinem atque innocentem eius filium eadem crudelitate egisse, superbiae, vanitati, voluptati deditum vehementer illum fuisse? Etenim Christianus vere est, qui non modo Christo credit, sed etiam secundum sanctissima religionis instituta vitam suam moderatur. Sunt vero etiam ii Christiani Religionis professione, qui Religionem ipsam tamquam divinitus institutam venerantur, licet quandoque ab ea vitae sanctitate deflectant, quam Religionis praecepta demonstrant. Id nisi verum esset, magno numero essent homines, qui Christiani appellari non deberent. Ii etiam, qui adeo severi sunt in Constantini vita iudicanda, Christiani dici vix possent, cum vera Christiana Religio hoc postulet, ut omnia, quae Christus Ecclesiam suam docuit, vera esse credantur, non autem, secundum Novatorum placita, quid credendum sit, statuatur. Iam vero, praeter cetera, quae possent responderi, et ad Constantinum purgandum opportunissima sunt, illud certum est, licet Imperator non eam sequutus esset vivendi rationem, quae Christiani hominis propria esse debet, inde tamen non probari, eum revera Christianum ex animo non fuisse.

Sed quod ad Crispi filii et Faustae uxoris caedem spectat, non desunt in historia ad Constantinum defendendum peculiares responsiones. Crispus enim, quem ex Minervina Constantinus habuerat, extremo supplicio mulctatus est, quod fraude Faustae novercae, vis eidem Faustae pudori illatae, et insidiarum in Constantinum ipsum fuisset accusatus. Imperator vero filium suum idcirco interfectum, deinde plurimum deploravit. Fausta uxor ad filii sui Crispi mortem ulciscendam Constantini iussu occisa est. Quod ad Licinium spectat, quamquam fortasse non vere, tamen cum occisus est, apud Constantinum accusatus fuerat, veluti si imperium suscipere iterum moliretur.

Non est autem argumentum ad ostendendum, Imperatorem circa vitae finem dumtaxat consilium inivisse Christianae Religionis suscipiendae, id, quod ex Eusebii lib. 4 de vita Constantini cap. 61 et 62 desumitur; quo loco Eusebius ita loquitur, ut narrare videatur, Imperatorem paulo ante mortem catechumenum factum esse. Refert ibi Eusebius quemadmodum evenerit, ut Constantinus Baptismi susceptionem differendam diu putaverit: videlicet quod in Iordane flumine ad Christi exemplum baptizari sibi proposuerat, id autem exequi ad illud usque tempus non potuerat; cum autem intelligeret, mortem sibi imminere, et prope Nicomediam versaretur, decrevit diu-

tius non differre, et ibi revera baptizatus est. Quae memorato in loco de Constantini baptismo habet Eusebius, invictum afferunt monumentum, quo illorum hominum sententia reiicitur, qui arbitrati sunt, Impetorem in Urbe Roma anno 324 a Silvestro Pontifice fuisse baptizatum. Gravissima enim est ad hanc rem demonstrandam Eusebii auctoritas, tum ob eruditionem qua praestabat, tum ob aetatem qua vixit, quaque libros de Constantini vita edidit.

Accedunt Ambrosii, Hieronymi, Socratis, Sozomeni, Patrum Concilii Ariminensis, militum quorundam, qui sub Iuliano Apostata martyrium fecerunt, testimonia, quae omnia docent, Imperatorem prope Nicomediam, cum iam morti proximus esset, baptisma suscepisse. Haec vero sunt eiusmodi, ut cum argumentis comparata, quae a contrariae sententiae defensoribus afferuntur, evincant, Romanum Constantini baptismum denegari omnino oportere. Legendus doctissimus Thomas Maria Mamachius lib. 2 orig. et antiq. Christianarum pag. 232 in adnotatione ei paginae subiecta, ubi utriusque partis argumenta concinne et diligenter complexus est, ac non obscure ostendit, se partes eorum sequi, qui baptismum romanum Constantini denegant verum esse.

Haec paullo fusius notavimus, ut, occasione hac arrepta, quaestionem de Constantini baptismo non omitteremus. Nunc ad argumentum quod spectat ex eo depromptum, quod Eusebius dicat, Constantinum paullo ante baptismum «manuum impositionem cum solemni precatione primum meruisse accipere,» quibus verbis contineri contenditur, Imperatorem tum primum catechumenum factum esse, quemadmodum copiose disputat Henricus Valesius in adnotationibus ad lib. 4 Eusebii de vita Constantini pag. 251. Respondet vero his apposite Moshemius in comm. memorato pag. 964 et seqq. Eius autem responsionis haec summa est. Catechumenum fuisse Constantinum, quae de vita et rebus ab eo gestis Eusebius memoriae prodidit, extra controversiam ponunt. Omnibus enim Christiani hominis baptismo nondum donati, seu catechumeni, officiis constanter perfunctus est. Cultui divino interfuit, ieiuniis et precibus operam dedit, dies Dominicos Martyrum memoriae dicatos celebravit, in vigiliis etiam Paschae pernoctavit. Contra vero passus est, se excludi ab illis, ad quae Catechumeni non admittebantur. Haec cum ex Eusebii ipsius pluribus testimoniis sint certissima, apparet, allata verba non posse grave argumentum suppeditare, quo statuatur, Imperatorem paullo ante mortem, cum baptismum susceperturus erat, catechumenum evasisse.

Quare existimandum omnino est, ea verba aliud non continere, nisi Constantinum non solemni ritu, per manuum nimirum impositionem et preces, in ordinem Catechumenorum esse cooptatum. Quis vero mirari potest, cum tanto viro, quantus Constantinus erat, communi lege actum non fuisse? Cum omnia vero, quae catechumenorum propria erant, sancte Imperator servaret, quid opus erat, eum iis legibus subiicere, quae in cooptandis ex quolibet genere catechumenis adhibebantur? Haec per se satis sunt, ut concludatur, non posse demonstrari, factum esse catechumenum paullo ante mortem Constantinum ex eo, quod tum primum ei manus impositae fuissent. Verum his adiungi debet, quod non minus certum est, et pluribus veterum scriptorum testimoniis confirmatum, etiam illis, qui iamdudum Catechumeni fuerant, certis temporibus manus ab Episcopis impositas fuisse.

Legendus de eâ re recensito in loco Moshemius, ubi de manuum impositione disputat, quae erga homines iam Catechumenos adhibebatur. Posset etiam illud responderi, ex Catechumenorum inferiori gradu ad

superiorem, per eam manuum impositionem, de qua Eusebius loquitur, Constantinum perductum fuisse. Haec autem omnia evincunt, falsum esse, ex eodem Eusebii loco demonstrari posse, Constantinum paullo ante mortem Christianam Religionem suscepisse.

Neque magis sunt gravia, quae ex Constantini vitae historia afferuntur, ut statuatur, Imperatorem in Ethnica superstitione perseverasse diu, postquam bellum cum Maxentio gesserat, atque ut concludatur etiam, Constantinum se Christianum post illud tempus simulasse, quod hoc opportunum esse putaret ad Christianorum animos sibi conciliandos, et ad persuadendam gentibus populi Romani imperio subiectis Christianae Religionis susceptionem, quam reipublicae feliciter gubernandae utilissimam, et hominibus in officio continendis imprimis opportunam esse intelligebat.

His vero accusationum capitibus continetur, Constantinum in Ethnica superstitione perseverasse, videlicet, quod aedem Concordiae vetustate collapsam restituendam curaverit, quod de auguribus consulendis, cum aedes aliqua publica de caelo tacta fuisset, decretum ediderit, quod denique Pontificatum Maximum perpetuo retinendum putaverit.

Verum quod pertinet ad aedis Concordiae restitutionem, tota haec accusatio concidet, si consideretur, concessa licet inscriptionis de ea re germana veritate, inde tamen sequi, S. P. Q. R. aedem illam restituisse, non Constantinum. Deinde ex diversa ratione, qua inscriptio illa refertur, satis apparet, de eiusdem sinceritate iure dubitari posse. Et Ioannes quidem de Marca Nova in epitaphiis Urbis duas distinctas affert inscriptiones, quarum una a S.P.Q.R. posita est Constantino, sed in ea nihil est, quod ad aedem Concordiae restitutam pertineat; altera vero, in qua de restitutione illa a S. P. Q. R. facta agitur, nihil affirmatur de Constantino. Non desunt, qui censuerint, imperiti alicuius hominis culpa factum esse, ut ex duabus istis inscriptionibus una composita fuerit ita, ut aedis Concordiae restitutionem, Constantino auctore, factam esse, per errorem putari possit.

Quod vero desumitur argumentum ex decreto de auguribus consulendis, ut ostendatur Imperatorem Ethnicae superstitioni addictum permansisse, levius omnino est. Nam cum Constantinus intelligeret, quae esset populi de auguribus opinio, et quam difficile esset hanc superstitionem de medio tollere, tolerandam constituit aruspicinam ea lege, quae anno 320 lata est, et habetur in codice Theodosiano l. 16 t. 10 n. 1. Quod si augurum responsa ad se referri iussit, hoc non ideo Imperator decrevit, quod eorum responsis quidquam tribueret, sed quod augures ipsos vellet in officio continere, quos Religionis causa sibi iratos esse sciebat, quique auctoritate sua abuti potuissent ad rempublicam perturbandam, cum de aede aliqua icta fulmine rogati fuissent. Constat enim Ethnicorum sententiam fuisse, huiusmodi casus aliquid reipublicae et principi portendere. Ceterum, non modo ex verbis, quibus memorata lex descripta est, verum etiam ex aliis legibus multo ante annum 320 a Constantino latis apparet, aruspicinam ab eo tamquam superstitiosam consuetudinem iudicatam esse.

Denique quod respicit Pontificatum Maximum Ethnicae superstitionis, quem Constantinus retinuisse accusatur, commemorabo primum, ceteros etiam Imperatores, quos Christianos fuisse certum est, usque ad annum 375, quo Gratianus in occidentalibus provinciis solus imperare coepit, hanc appellationem retinuisse. Deinde animadvertam, Constantinum dictis et factis ostendisse, se Christianum vere esse, et numquam rem sacram, postquam Christianus evasit, Diis fecisse. Non est dubium autem, opus illud anaglypticum, quod

in Constantini Romano arcu est, et quo Imperator inter sacerdotes victimarios veluti sacrificaturus exhibetur, ex veteri praesertim Traiani arcu desumptum esse. Tandem certum est, Constantinum nullo Romano Pontifice aut Episcopo reclamante, appellationem illam retinuisse, non Ethnicae superstitionis studio a qua abhorrebat, sed ne Pontificis Maximi appellatio a se dimissa cuiquam conferretur, qui Pontificis Maximi auctoritate abuteretur ad incommoda reipublicae creanda, vel ad Ecclesiam quoque molestiis afficiendam.

CAPUT XXXIX.

DE SCHISMATE DONATISTARUM.

Inter graviora dissidia, quae diversis temporibus Ecclesiam perturbarunt, numerari certe schisma illud debet, quod Donatistarum dicitur, et quod amplitudine et duratione sua magnam Catholicae Religioni molestiam attulit. Tractant copiose de schismate Henricus Valesius in diss. *de schismate Donatistarum*, quae Eusebii historiae Ecclesiasticae ab ipso editae adiecta est; Thomas Ittigius in *historia Donatismi*, quae exstat in appendice libri *de haeresibus aevi apostolici*, et Henricus Card. Norisius in *historia Donatistarum* per fratres Ballerinios aucta tomo 4 eiusdem operum. Nos haec referemus, quae ad huius dissidii praecipua capita cognoscenda satis erunt.

Itaque schismatis huius origo anno 311 facta est, cum Episcopo Carthaginiensi Mensurio mortuo Caecilianus suffectus fuit. Electionem enim Caeciliani graviter tulerunt duo praesertim Carthaginiensis Ecclesiae presbyteri, Bostrus et Celeusius, qui vehementi ferebantur cupiditate Episcopatus illius adipiscendi. Coeperant igitur ii Caeciliano insidias moliri, animo propositum ostendentes, illum ab honore deiiciendi, quem legitime consequutus erat. Hos homines valde iuvit in inimicitia contra Caecilianum exercenda locuples quaedam femina, Lucilla nomine, quae Caeciliano erat irata, eo quod, cum ille Archidiaconus Ecclesiae Carthaginiensis esset, graviter eam reprehendisset in publica Ecclesia, ob cultum, quo Martyris cuiusdam ossa prosequebatur, quem veluti Martyrem colendum esse Ecclesia non pronuntiaverat. Denique adfuerunt huius in Caecilianum tumultus, tamquam praecipui instigatores, senes nonnulli Carthaginienses, qui, cum a Mensurio, antequam iter susciperet, in quo mortuus est, vasa sacra et pretiosa Ecclesiae ornamenta depositi loco accepissent, nolebant illa Caeciliano tradere, qui Mensurio suffectus ea sibi restituenda esse affirmabat. Factum ita est, ut qui de Donatistici schismatis origine tractaverunt, iure potuerint litteris tradere, illud, partim ambitione, partim iracundia, partim avaritia conflatum primitus fuisse.

Haec turbulentorum hominum factio in Caecilianum aperte coniuravit. Etenim rogatus est ab his hominibus Secundus Tigisitanus Episcopus, ut cum reliquis Numidiae Episcopis Carthaginem se conferret, quo de legitimo Carthaginiensi Episcopo eligendo agerent. Concilium idcirco ab ea factione habitum est Carthagine, cui tamen veluti illegitimo Caecilianus, populi Carthaginiensis consilio, non interfuit. Illius autem Concilii exitus fuit, ut Caeciliano per iniuriam Episcopatus Carthaginiensis abiudicaretur, et in eo episcopatu Maiorinus Lucillae familiaris constitueretur, quem Donatus a Casis Nigris Episcopum consecravit.

Caecilianus quidem legitime fuerat electus, et difficile erat electionem eius infirmare. Hoc igitur agendum factiosi homines statuerunt, quod publicam posset aestimationem de Caeciliani virtute iure conceptam imminuere. Itaque plures in Caecilianum accusationes spargere coeperunt, inter quas haec erant praecipuae, videlicet, illum a Felice Aptungitano Episcopoo rdinatum esse, quem in Diocletianea persequutione reum traditionis fuisse contendebant; praeterea Caecilianum in gravissima Ecclesiae calamitate se imprimis crudelem et inhumanum erga Martyres praebuisse, atque obstitisse, quominus iis in carcere detentis cibus afferretur. His accusationibus, quae calumniosae prorsus erant, Episcopi factiosi abusi sunt, ut Caecilianum et eos, qui illi studebant, damnarent et communione sua privandos esse decernerent. Adhibuerunt etiam homines scelesti alium decipiendi modum, litteris per universam Africam missis, quibus in suas partes incautos multos perducerent. Istius autem fraudis hunc fructum illi retulerunt, quod non parvam hominum copiam ex Episcopis, tum ex reliquis Christianorum ordinibus repererint, qui calumniis decepti Caecilianum deseruerint, et eos sequendos iudicaverint. Ea tamen res Caeciliani causae detrimento non erat. Is enim communione potiebatur cum catholicis ceteris Episcopis, et potissimum cum Romano Pontifice, qua communione se catholicum, adversarios autem suos schismaticos esse demonstrabat.

Dum haec eveniebant, Constantinus, devicto Maxentio, Italia et Africa potitus erat, et de dissidio certior factus, quod Carthagine in Episcopi electione obortum fuerat, Caeciliano, quem valde amabat, litteras eiusmodi scripsit, ut Donatistarum adversus eum conatus se detestari ostenderet. Nihil magis Donatistae timebant, quam Constantini indignationem. Quare Anulino Africae Proconsuli litteras tradiderunt ad Imperatorem scriptas, quibus Caecilianum de memoratis superius aliisque criminibus accusabant, et praeterea volebant, a Constantino ex Galliis iudices designari ad eam causam cognoscendam, quod Galliae sub Constantino Chloro persequutionem passae non essent, atque ideirco nullus metus adesset, ne iudices ex Galliis destinati faverent Caecilianо, quem querebantur ordinatum esse a Felice Aptungitano, quem dicebant reum fuisse traditionis.

Cum facile sentiret Constantinus, Episcopi causam ad Episcopos, et praecipue ad Romanum Pontificem pertinere, ad Melchiadem, qui tunc Pontifex Maximus erat, litteras dedit, ut ille de causa, de qua sermo est, cognosceret; atque ut una simul Donatistas importunos obtrectatores aliqua ratione leniret, rogavit Maternum Coloniae Agrippinae, Marinum Arelatensem et Rheticum Augustodunensem Episcopos, ut Romam ex Galliis peterent, atque ibi una cum Melchiade de causa ista iudicium ferrent.

Habitum est Romae Concilium ad eam causam iudicandam anno 313 in Lateranensi Faustae Augustae Constantini uxoris palatio. Illi Concilio Melchiades praefuit, et praeter tres Episcopos, quos, Constantino rogante, Romam ex Galliis venisse retulimus, interfuerunt quindecim alii Itali Episcopi, quos Melchiades iudicii participes esse voluit. Coepit Concilium illud die 12 Octobris, et tribus sessionibus habitis, Caeciliano et Donato auditis, accurate perpensa universa controversia est. Is autem fuit Concilii huius exitus. Videlicet Donatus Casensis Episcopus damnatus est, qui Caeciliano per iniuriam abrogato Episcopatu, Maiorinum ordinaverat: Caecilianus vero ipse tamquam innocens absolutus fuit. Sententiam, quam Melchiades in eo Concilio tulit, Augustinus epist. 43 al. 162 recenset, et amplissima laudatione prosequitur. « Et tamen, inquit, qualis ipsius B. Melchiadis

ultima est prolata sententia, quam innocens, quam integra, quam provida atque pacifica, qua neque collegas, in quibus nihil constiterat, de collegio suo ausus est removere, et Donato solo (Casensi, scilicet, ut Augustini testimoniis perspicue constat *ex breviculo collationis tertiae diei*), quem totius mali principem invenerat, maxime culpato, sanitatis recuperandae optionem liberam ceteris fecit, paratus communicatorias litteras mittere etiam iis, quos a Maiorino ordinatos esse constaret, ita, ut quibuscumque locis duo essent Episcopi, quos dissensio geminasset, eum confirmari vellet, qui fuisset ordinatus prior, alteri autem eorum plebs alia regenda provideretur. O virum optimum! O filium Christianae pacis, et patrem Christianae plebis!»

Etsi iustissima esset sententia, quam, praeside Melchiade, Concilium Romanum tulerat, et causa, de qua agebatur, in eo fuisset diligentissime cognita; Donatistae tamen vehementer de Concilio ipso, et de sententia ab eodem pronuntiata apud Imperatorem conquesti sunt. Et, quod ad auctoritatem Concilii spectat, ab iis obiectum est, nimis parvo numero interfuisse Episcopos; quod ad controversiam vero iactarunt, non accurate fuisse discussam; atque inter cetera, Felicis Aptungitani causam ibi non esse definitam. Constantinus quidem his querelis graviter est indignatus; sed deinde, ut Donatistarum clamoribus occurreret, iussit de Felicis Aptungitani causa in Africa diligenter cognosci. Cognitionis vero huius exitus fuit, ut Elianus, videlicet, Africae Proconsul, diligentissima de tota re investigatione instituta, Felicem illorum criminum omnium innocentem esse, anno 314 declaraverit, de quibus fuerat accusatus. Praeterea cum finis non fieret querelarum, Constantino petente, novum habitum est in Caeciliani causa Concilium.

Arelate in Gallia Synodus ista anno 314 die prima augusti celebrari coepit, cui per legatos suos Silvester I Romanus Pontifex praefuit, qui Melchiadi successerat, atque illa Synodus in permagna Episcoporum frequentia fuit habita; nam ex occidente toto Episcopi ad illam sunt vocati. Huius Concilii celebratione factum est, ut cum Donatistae parvum Concilii Romani Episcoporum numerum obiecissent, pati debuerint, communi frequentissimorum Episcoporum suffragio Caecilianum iterum innocentem absolvi et declarari. Ex eo, quod tanta frequentia ad Arelatense Concilium Episcopi convenerint, atque in octavo eiusdem Concilii Canone statutum sit, valere iudicandum esse baptismum, licet ab haereticis collatum, modo invocata Sanctissima Trinitate ministratum fuisset, ex hoc, inquam, factum est, ut eruditi viri nonnulli censuerint, Augustinum cum epistola 48 mentionem facit *plenarii* Concilii, in quo causa de non rebaptizandis haereticis dirempta sit, loquutum esse de Arelatensi Concilio. Id certe persuasionem ostendit, quae semper obtinuit, de magno Episcoporum numero, qui Arelatensi isti Synodo interfuerant, non efficit tamen, ab iis melius non iudicari, qui arbitrantur, Augustinum epistola 48 Plenarii Concilii nomine Nicaenum primum generale Concilium intellexisse.

Debuisset Arelatensis Concilii sententia Donatistarum pervicaciam frangere: sed, nonnullis exceptis, qui ad Ecclesiam Catholicam reversi sunt, reliqui non modo in perverso schismatis consilio permanserunt, sed multo etiam audaciores evaserunt. Etenim spernentes Ecclesiae sententiam, a Concilio Arelatensi ad Constantinum Imperatorem appellarunt. Fuisset vero Ecclesiae valde utile, si Imperator in indignatione illa perseverasset, quam ab initio ostenderat, cum Donatistarum arrogantiam manifeste detestatus est. Sed deinde passus est, se ab hominibus exorari, qui eo superbiores fiebant, quo humaniores adversarios

reperiebant. Ipse igitur Imperator Mediolani anno 316, exeunte circiter mense Octobri, iudicium de illa causa instituit. Caecilianum et eius inimicos audivit. Verum et ipse Concilii Romani et Arelatensis sequutus est sententiam; nam Caecilianum innocentem, eius adversarios autem calumniatores nefarios esse iudicavit.

Tum vero apparuit clarius, quam iniqui essent Donatistae. Nam, si excipiantur nonnulli, qui a schismate se receperunt, de ceteris generatim affirmari potest, eos obstinatiores factos esse, quantumvis solemni Ecclesiae iudicio pluries, et Imperatoris auctoritate, eorundem causa reiecta fuisset. Itaque, duce potissimum Donato Magno, quem Maiorino mortuo in Episcopatu Carthaginiensi suffecerant, acerbiori odio Caecilianum et Ecclesiam Catholicam, quae cum illo communicabat, prosequuti sunt. Tunc Constantinum poenituit quodammodo agendi rationis usque ad illud tempus erga Donatistas adhibitae; et nimia facilitate, qua usus erat, in severitatem mutata, leges gravissimas in eos tulit: quibus tamen Donatistarum scelus compressum minime est. Etenim illi saepenumero vi atque armis his legibus obstiterunt, et Imperator ipse ad facilitatem agendi reversus, primum legum contra eos promulgatarum severitatem imminuit, deinde eos passus est libere in secta sua perseverare.

Constantino mortuo, Constans Africa potitus est, atque durante eius in Africam potestate, primum felicior, deinde valde periculosa facta est Donatistarum conditio. Homines scelesti, et non Ecclesiae modo, sed Reipublicae quoque tranquillitatis perturbatores, non dubitarunt etiam ad caedem et vastationem afferendam devenire. Adhibebant praesertim ad hoc agendum *Circumcelliones,* videlicet certum quoddam inter eos hominum genus, qui furore perciti passim ad victum sibi comparandum, circa rusticorum cellas seu casas versabantur, et sua ac ceterorum caede valde delectari videbantur. Latronum more catholicos aggrediebantur, et in Donatistas quoque aliquando furebant caedem inferentes. Praetereo, istos homines nefarios contendisse, se Martyres futuros, si seipsos interficerent, atque idcirco praecipites se aliquando e rupibus egisse, in ignem aut flumina se iniecisse, vel violentam sibi mortem intulisse. Hoc satis est nunc animadvertere, Episcopos Donatistas Circumcellionibus usos esse, tum ut Imperatorum legibus contra se latis repugnarent, tum etiam ut in Catholicos saevirent.

Id egerunt cum Constans in Africa dominaretur; sed facti sui poenas tunc dederunt. Is quidem ab initio summam erga Donatistas benignitatem adhibendam esse iudicaverat, sperans, hac ratione dissidium exstinctum iri. Cum nihil vero proficeret, missis etiam in Africam duobus viris praeclaris, Paullo et Macario, qui eleemosynis, largitionibus, aliisque beneficiis conarentur schismaticos ad pacem et concordiam perferre: immo cum Donatistae, adhibitis Circumcellionibus, in eos ipsos adeo praestantes viros tumultum molirentur, rei facies aliquandiu immutata est. Nam praesidium militum Romanorum immissum ab eis est in Circumcelliones, qui fugati et caesi fuerunt. Cum haec vero contigissent, nonnulli Episcopi Donatistae fuga salutem petierunt, nonnulli in exilium pulsi sunt, qua poena Donatus Carthaginiensis etiam affectus fuit: reliqui Donatistae ad pacem cum Ecclesia Catholica reversi fuerunt. Is rerum status etiam sub Constantio Imperatore perduravit. Mortuo autem anno 350 Carthaginiensi Donato, Donatistae Parmenianum subrogarunt; Catholici vero Caeciliano anno 348 mortuo Gratum, et Grato Restitutum successorem destinarunt.

Longe diverso modo Iulianus apostata cum Donatistis egit, qui eos erexit et recreavit. Cum valde cuperet, dissensionibus inter Christianos acriter animatis, religioni perni-

ciem afferre, facile Episcopis Donatistis exilio mulctatis copiam fecit redeundi in Africam, et basilicas recuperandi, ex quibus fuerant eiecti. Illi vero cum in Africam reversi essent, non modo in basilicas plures catholicorum per vim invaserunt, sed etiam crudelissime cum catholicis egerunt.

Valentinianus I in posterum et Gratianus legum severitate eos comprimendos curarunt, sed Gildo, qui anno 397 Africam invaserat, iisdem concesserat, ut catholicos impune vexarent. Brevi tamen temporis spatio Donatistae huius hominis scelere abuti potuerunt. Sub Honorio enim Imperatore ab omni catholicorum caede et vexatione prohibiti fuerunt. Missus est praeterea ab Imperatore in Africam Marcellinus tribunus, vir integerrimus, qui anno 411 habuit Carthagine celeberrimam collationem, hoc est, conventum, in quo ex utraque parte Catholicorum simul et Donatistarum causa penitus pertractata et cognita est. Illius disputationis, quae triduo perduravit, acta memoriae posterorum prodidit S. Augustinus in *breviculo collationis*, qui et ipse conventus particeps fuit: Marcellinus deinde, re tota accurate perpensa, sententiam tulit pro catholicis, quae ab Honorio die 30 Ianuarii anno 412, lata lege, et gravissimis poenis indictis contra Donatistas sententiae repugnantes, confirmata fuit.

His rebus perterriti plures Donatistae, factione derelicta, parendum esse Imperatori censuerunt, sed multi tamen in suscepto schismatis proposito perseverarunt. Cum vero hi acerbissimo odio in Marcellinum ferrentur, quem schismatis eversorem quodammodo reputabant, nihil omiserunt, ut insidias in eum molirentur. Omni autem fraude adhibita et dolo malo consequuti sunt, ut vir egregius capitis poena a Marino Romani exercitus duce mulctaretur, cui persuadendum curaverant, eum Herculiani partibus studuisse, qui imperium invadere conatus fuerat. Honorius deinde, Donatistarum scelere detecto, Marcellinum innocentem declaravit; quae ille in collatione Carthaginiensi decreverat, sanxit, et gravissimas in Donatistas poenas proposuit. Virum gravem postea in Africam misit Dulcitium tribunum. Is intellexit, quae agendi ratio ad Donatistas coercendos esset opportuna, videlicet, in eos fortiter constanterque animadvertens, superbam atque audacissimam illam sectam vehementer perculit et prostravit.

Quamquam haec opportuna esset sectae huius comprimendae ratio, constat tamen, eam non modo Honorii et Theodosii iunioris aetate perdurasse, sed etiam ipsis Gregorii Magni pontificatus temporibus, ut eius epistolae ostendunt, multos Donatistas in Africa fuisse.

Quod spectat ad locorum amplitudinem, quam Donatistae occuparunt, iam satis multa de Africa diximus, in qua regione schisma ortum, conflatum, et tantopere auctum est, ut quandoque numero catholicos ibi superaverint. Praeter Africam vero dici vix potest, num alibi sectarios Donatistae repererint. Conati quidem sunt sectam suam statuere in urbe Roma, sed inani prorsus conatu; nam nullum ex populo Romano perfidiae suae socium facere potuerunt, nullum in urbe templum occupare. Miserunt etiam Romam Episcopum ex ea factione, qui domicilium ibi statueret. Ita enim fortasse sperabant incautos decipere, veluti si cum Romano Pontifice communione fruerentur. Sed eorum spes fallaces fuerunt. Notum enim erat omnibus, hunc Episcopum cum Romano Pontifice D. Petri successore nihil commune habere, et Donatistarum schisma Romae ita contemni, ut extra urbis moenia in montibus coetus suos habere deberent, ex quo *Montenses* in urbe Donatistae sunt appellati. Haec, quae mox significavi, Petrus Coustantius ostendit in adnot. ad epi-

stolam Siricii ad Afros col. 655, et ad epist. Innocentii I ad Victricium Rothomagensem pag. 752. Etenim, ut cetera omittam, Augustinus ait ep. 158 al. 165: « Ex Africa ordinatum miserunt, qui paucis praesidens Afris in urbe Roma, Montensium, seu Cutzupitanorum vocabulum propagavit. » Hieronymus idem de Montensium nominis origine docet in chronico ad annum 360, et Optatus Milevitanus lib. 2 adversus Parmenianum ait: « Locum, ubi se colligerent (Romae) non habebant, sic speluncam quandam, foris a civitate, gradibus sepserunt, ubi, ipso tempore, conventiculum habere potuissent: unde Montenses appellati sunt. »

Quod denique pertinet ad errores, quos Donatistae docuerunt, haec breviter significasse satis erit. Illi quidem ab initio etsi gravissimum schisma excitassent, nihil tamen docuisse videntur, quod Ecclesiae Catholicae doctrinae contrarium esset. Universa enim causa in electione Caeciliani reiiciendi, et in Maiorini electione propugnanda versata esse ab initio videtur. Sed deinde Donatistae fecerunt id, quod Schismatici solent, ut dissidio errores adiungerent. Contenderunt igitur, veram Christi Ecclesiam in sola parte Donati permansisse, defecisse vero penitus apud Christianos, qui Caeciliani communionis participes fuissent. Etenim affirmabant, communione cum improbis inita, Christianos a vera Christi Ecclesia excidere; et cum improbum Caecilianum fuisse dicerent omnes, qui illi adhaesissent, extra veram Christi Ecclesiam esse reiectos. Contendebant praeterea, eos tantum, qui in vera Christi Ecclesia essent, et vitae sanctitate commendarentur, posse sacramenta valide conferre. Cum ergo in parte Donati tantum veram Christi Ecclesiam permansisse affirmarent, non valere baptismum et cetera sacramenta iactabant, quae ab hominibus collata essent Donatisticae factioni minime adhaerentibus, et idcirco ad se venientes a Catholicis baptizatos nefarie rebaptizare non dubitabant. Erant hi errores res toti Donatisticae genti communes, licet inter Donatistas ipsos peculiares sectae exstiterint, inter quas sectas praecipue noti sunt ii, qui ex dissidii peculiaris origine *Rogatistae*, *Maximianistae*, *Primianistae* sunt appellati. Ii non cum catholicis modo, sed cum ceteris etiam Donatistis acriter quandoque certarunt.

CAPUT XL.

DE MELCHIADIS ROMANI PONTIFICIS IUDICIO IN CAUSA DONATISTARUM.

Donatistas a Constantino petiisse iudicium in causa Caeciliani et Maiorini de Episcopatus Carthaginiensis consequutione retulimus: Constantinum autem a Melchiade huius rei iudicium habendum esse significasse, narravimus. Quanta cum laude Melchiades cum Concilii Romani Episcopis de ista causa sententiam dixerit, si cetera monumenta deessent, satis ostenderet Augustinus, cuius testimonium de ea re a nobis superius adductum est. Nunc quae praecipue de Melchiadis iudicio in eo negotio disputationis causam attulerunt, breviter trademus.

Itaque vix arbitror necesse esse in ea re evincenda immorari, in qua quaeritur, num iure suo Melchiades Pontifex, an potius, veluti iudex in ea causa ab Imperatore delegatus, iudicium exercuerit. Ita quidem Samuel Basnagius in annalibus ad an. 313, et Io. Laur. Moshemius in inst. H. E. saec. 4 parte 2 cap. 5 existimarunt. Cum autem certo constet, Constantinum ipsum declarasse, se nullam habere auctoritatem de his

rebus iudicandi, apparet simul, incredibile esse, Melchiadem veluti iudicem ab Imperatore delegatum de ea causa cognovisse. Atqui hoc perspicuum est, si Constantini epistola ad Concilii Arelatensis patres tantisper perpendatur; nam in ea epistola ita Constantinus loquitur: «Quoties a me ipso improbissimis aditionibus suis sunt condigna responsione oppressi? Qui utique, si hoc ante oculos habere voluissent, minime hoc ipsum interposuissent. Meum iudicium expostulant, qui ipse iudicium Dei exspecto; dico enim, ut se veritas habet: sacerdotum iudicium ita debet haberi, ac si ipse Dominus residens iudicet . . . Perquirunt saecularia, relinquentes caelestia. O rabida furoris audacia! Sicut in causis gentium fieri solet, appellationem interposuerunt . . . Quid hi detrectatores legis, qui renuentes caeleste iudicium, meum putaverunt postulandum, sic sentire de Christo Salvatore?» Ostendunt haec Constantinum existimasse, ad se non pertinere de eiusmodi causis iudicare. Quare incredibile est, Constantini delegatione Melchiadem de ea causa iudicium instituisse.

Haec cum adeo sint clara, non oportet argumenta tractare, quibus evincitur, iure proprio gradus sui Melchiadem de memorata causa iudicavisse. Id demonstrat agendi ratio a Pontifice adhibita, qui, Constantino inconsulto, praeter tres Episcopos ex Gallia quindecim Italos Episcopos iudicii participes esse voluit. Id colligitur ex causae ipsius natura. Nam fuit hoc ab antiqua Ecclesiae aetate receptum, ut maiores causae Pontificis Romani iudicio reservatae crederentur. Talis autem erat Caeciliani causa, cum ex controversia dirimenda sequi deberet, num is Episcopatu Carthaginiensi privandus existimaretur, quem legitime fuerat consequutus. Spectabat denique peculiari iure ad Melchiadem illius causae iudicium, cum de Africano Episcopo ageretur, quae regio Romano Pontifici tamquam totius Occidentis patriarchae subiecta erat, et idcirco illius regionis ecclesiastica negotia hoc etiam nomine Pontificis Romani iudicio commissa erant.

Ex iis, quae superius tradidimus in Donatistarum schismatis historiae expositione, constat, post Concilium Romae a Melchiade habitum Donatistas de eo iudicio conquestos apud Imperatorem fuisse; Arelatense Concilium deinde in eadem causa fuisse celebratum, a quo, Donatistis ad Imperatorem appellantibus, factum est, ut de controversia illa Constantinus ipse Mediolani sententiam tulerit. Ita quidem rem gestam esse, et Donatistas a Melchiadis iudicio non appellasse, sed post Arelatense Concilium appellationem fecisse, Valesius et Cardinalis Norisius in operibus superius memoratis, et Sirmondus in notationibus ad Concilia Galliae ostenderunt.

Sane Augustinus, testis certe gravissimus in rebus praecipue Donatistarum historiam respicientibus, Augustinus, inquam, ita rem narrat lib. 2 contra litteras Petiliani cap. 92: «Si autem, quod verum est, petentibus maioribus vestris, Episcopale iudicium, dederat Constantinus, et apud Romam, et apud Arelatum, quorum primum apud eum accusatis, ab altero ad eum appellastis.» Praeterea appellationum ratio, iudiciorum forma non patitur, ut iidem in appellationis causa iudicent, a quorum sententia appellatum est. Cum vero constet ex epistola synodica atque ex actis Concilii Arelatensis, ei Concilio veluti iudices praeter Romanum Pontificem per legatos suos interfuisse eos ipsos, qui Romae iudicaverant, Marinum Arelatensem, Maternum Coloniensem, Augustodunensem, Meroclem Mediolanensem, et Proterium Capuensem Episcopos, apparet, in Arelatensi Concilio de causa appellationis a Romanae Synodi sententia non fuisse iudicatum.

Adversatur huic sententiae Optati Milevitani auctoritas, qui lib. I ad-

*

versus Parmenianum ita loquitur, ut aperte dicat, Donatistas a Romano Concilio ad imperatoris iudicium appellasse, quam appellationem Constantinus reiecerit exclamans: «O rabida furoris audacia! Sicut causis gentilium fieri solet, appellationem interposuerunt.» Sed deceptum Optatum in ea re esse, eruditi viri respondent afferentes testimonium clarissimum Augustini, et rei ipsius naturam considerantes, quae non patitur, ut ii in appellatione iudicent, ad quorum sententiam rescindendam appellatum fuerit. Deinde Optatus numquam Arelatensis Concilii in ea causa habiti mentionem facit, et satis perspicue significat se existimare, litteras superius a nobis commemoratas non ad Arelatensis Concilii patres, sed ad Episcopos, qui Romae iudicarunt, a Constantino scriptas esse. Atqui, ut cetera omnia omittantur, certum est, eas ad Arelatenses Episcopos scriptas fuisse, prout satis luculenter evincit Augustini testimonium in epist. 162. «Neque enim, inquit, ausus est Christianus Imperator sic eorum tumultuosas et fallaces querelas suscipere, ut de iudicio Episcoporum, qui Romae sederant, ipse iudicaret. Sed alios, ut dixi, Episcopos dedit, a quibus tamen illi ad ipsum rursum Imperatorem provocare maluerunt, qua in re illos quemadmodum detestetur, audistis.» Haec autem referuntur ad Imperatoris exclamationem superius adductam. Epistola igitur illa, in qua Imperator ita exclamavit, ad Arelatenses a Constantino scripta est.

Haec licet vera sint, tamen negari non potest, Donatistas Melchiadis iudicio observantiam debitam non adhibuisse. Sed non est mirum, Donatistas Melchiadis sententiae obtemperare noluisse. Neque eorum agendi ratio probare ullo modo potest, Melchiadis auctoritate Caeciliani causam definitivo decreto penitus absolutam existimari non debere. Quam sceleste enim Donatistae se gesserint, manifestum est, et eorum repugnantia ostendit tantum, auctoritatem quamlibet legitimam ab illis spretam fuisse.

Videtur tamen hic locus opportunus aliqua dicendi de iis, quae circa Donatistarum factum habet Cardinalis Luzernius in memorato opere *sur la déclaration de l'assemblée du clergé de France en 1682* Parisiis edito anno 1821. Nam parte 3 lib. 9 c. 10 contendit, Melchiadis iudicio controversiam illam definitive non fuisse peremptam. Adducto enim Augustini testimonio ex ep. 43 alias 162 ad Glorium Eleusium c. 7 n. 19, alia ratione de Melchiadis iudicio censendum esse contendit. «Ecce putemus, inquit Augustinus eo loco, omnes Episcopos, qui Romae iudicarunt, non bonos iudices fuisse. Restabat adhuc plenarium universae Ecclesiae Concilium, ubi etiam cum ipsis iudicibus causa posset agitari, ut si male iudicasse convicti essent, eorum sententiae solverentur. Quod utrum fecerint Donatistae, probent. Nos enim non factum esse facile probamus ex eo, quod totus orbis non eis communicat.» Hoc testimonio memoratus auctor demonstrari putat, Ecclesiae plenarium Concilium restare, quo R. Pontificis sententia solvi queat; et quamvis nullum eiusmodi Concilium Melchiadis iudicium resciderit, causam tamen Caeciliani non minori auctoritate definitam fuisse, eo quod Ecclesiae universae consensione illud iudicium probatum sit. Facile est intelligere, quamobrem ille contenderit, haec ex Augustini testimonio demonstrari: scilicet, ut efficeret, esse retractabilia Rom. Pontificum iudicia, antequam Ecclesiae consensu confirmata sint.

Cardinalis Iosephus Augustinus Orsius tom. 2 operis de irreformabili R. Pontificis iudicio in definiendis fidei controversiis l. 3 c. 10 Bossuetium confutaverat, ostendens, 1° Caeciliani causam Melchiadis et Romanae Synodi iudicio terminatam, non fuisse obnoxiam Synodi generalis retractationi; 2° eam retractari

non potuisse, nisi ex Romani Pontificis indulgentia, et in Synodo, cui vel ipse per se, vel per legatos suos praeesset; 3° causam Caeciliani, de qua Augustinus memorato in loco sermonem habet, non fuisse ex earum causarum numero, quae ad universam Ecclesiam pertinent. Ea, quae Cardinalis Orsius in eo loco pertractavit, Eminentissimus Luzernius refellenda suscepit in opere an. 1821 Parisiis edito de eadem Cleri Gallicani declaratione, in quo opere ille scriptor Orsium ita refutandum curavit, ut omnia, quae hic auctori defensionis declarationis memoratae Cleri Gallicani obiecit, infirma esse ostenderet, et minime extenuari posse concluderet, quae ad declarationem illam defendendam Bossuetius adduxerat.

Verum nescio, qua ratione ea possint revera infirmari, et ostendi, Melchiadis iudicium retractabile sine Romani Pontificis indulgentia fuisse, eo quod Augustinus in adducto superius loco affirmaverit, Donatistis post Romanum Melchiadis iudicium restare potuisse Concilii generalis auctoritatem. Primo enim loco illud extra controversiam positum est, Augustinum cum Donatistis disputantem humano modo agere voluisse, atque ea ratione, quae expeditior et certior videri poterat ad eos refutandos. Cum insisteret vero Augustinus huic agendi rationi, cumque Donatistarum schisma ab universa Ecclesia damnatum esse obiicere vellet, ut ita nulla iis respondendi probabilis, etiam specie tenus, ratio superesse posset, mirum esse non debet eum affirmasse, quae in adducto superius loco continentur.

Plura afferri possent Augustini loca, ex quibus pateret, eum contra Donatistas illam adhibuisse agendi rationem, ut obiecta scilicet iis, quantum posset, ampliori auctoritate illos invicte refelleret. Tale est, quod lib. 2 de bapt. cap. 4 habet: « Satis ostendit (Cyprianus) facile se correcturum fuisse sententiam suam . . . si iam illo tempore quaestionis huius veritas eliquata et declarata, per plenarium Concilium solidaretur. Si enim Petrum laudat et praedicat ab uno posteriore collega patienter concorditerque correctum, quanto citius ipse cum concilio provinciae suae universi orbis auctoritati, patefacta veritate, cessisset? » Tale etiam est, ut cetera omittam, quod lib. 3 de bapt. c. 4 continet, ubi Ecclesiae Donatistis contrariae auctoritatem opponit, ut inde patere ostendat, eos in errore versari. «Profecto issem, inquit, in eandem (Cypriani) sententiam, nisi me ad diligentiorem considerationem revocaret tanta auctoritas aliorum, quos vel pares gratia doctrinae, vel etiam fortasse doctiores, per tot gentes, latinas, graecas, barbaras, et ipsam hebraeam, Ecclesia toto orbe diffusa parere potuit, quae ipsum quoque pepererat. Qui mihi nullo modo videri potuerunt, frustra noluisse istam tenere sententiam, non quia fieri non potuit, ut in obscurissima quaestione verius pluribus unus paucive sentirent; sed quia non facile pro uno vel paucis adversus innumerabiles eiusdem religionis et unitatis viros, et magno ingenio et uberi doctrina praeditos, nisi pertractatis pro viribus atque perspectis rebus, ferenda sententia est. » Quod si haec Augustini agendi ratio fuit in pertractanda Donatistarum controversia, ut homines imprimis arrogantes coerceret, et, obiecta totius Ecclesiae auctoritate, erroris et defectionis reos esse ostenderet, argumentum ex testimonio adducto desumptum non probat, eum existimasse, retractabilia esse RR. Pontificum decreta, antequam Ecclesiae auctoritate confirmentur; sed ostendit tantum, eum demonstrare Donatistis voluisse, in Melchiadis iudicium universam etiam Ecclesiam convenisse.

Praeterea videamus, cuiusnam revera generis ea causa fuerit, de qua Augustinus censet eam ad universam Ecclesiam non pertinere. Is in brev.

in coll. 3 diei c. 11 ait: «Sic peracta est causa Ecclesiae, qua magnopere Catholici curaverant a Caeciliani causa distinguere, quae contra omnes humanas criminationes tot testimonia divina meruisset. Ex hoc coepit agi etiam causa Caeciliani.» Cap. autem 16 «Nam et ista collatione totum, quod egerant catholici, ut Ecclesiae causam a causa Caeciliani distinguerent, afferentes, in Ecclesia permistos malos non obesse bonis, nec eos suis maculare peccatis, hoc utique egerant, ut nec causa causae praeiudicaret, nec persona personae. Quod ab adversariis, dum aliud ageretur, voce apertissima confirmatum est.» Controversiam scilicet facti esse putavit Augustinus, ceterique catholici, qui collationi carthaginiensi aderant, eam, quae in causa Caeciliani Romae pertractata est, ut ea prorsus deberet ab universae Ecclesiae causa distincta considerari. Quod si haec Augustini, et catholicorum, qui cum Donatistis dimicabant, de Caeciliani causa sententia fuit, dubium esse non potest, ad Ecclesiam universam non pertinuisse, quae defendi contra haereticorum errores ineluctabili ratione poterat, quin indigeret, ut Caecilianus revera innocens fuisset. Ex iis, quae breviter de ordinatione Caeciliani, et de Maiorini electione diximus, facile patet, quid revera in tota illa controversia ad Caecilianum pertinente quaereretur. Quibus vero erroribus deinde Donatistae Ecclesiae universae causam offenderint, ex iis, quae recensuimus, manifestum est. Quare Augustinus suo et catholicorum omnium contra Donatistas pugnantium nomine in lib. ad Donatistas c. 4 post collationem iure affirmavit: «Hoc enim agebamus omnibus viribus, hoc instabamus, ut Caeciliani causa atque persona, qualiscumque ille fuerit, ad causam et personam Ecclesiae, quam Deus suis sanctis testimoniis roboravit, non pertinere ostenderetur.»

Etsi vero talem Caeciliani causam fuisse constat, non id tamen ea ratione accipiendum est, veluti si Augustini sententia fuerit, revera Romanorum Pontificum decreta per Concilium generale rescindi posse. Praetereo, quantopere hoc a veritate alienum appareat, si consideretur, Augustinum, qui summa erga Sedem Apostolicam observantia animatus erat, existimare potuisse, iudicium, quod a totius Ecclesiae principe in causa Africani Episcopi, atque in eiusmodi causa, quae peculiari iure Pontifici Maximo definienda reservata erat, esse retractabile: illud dicam, ex Augustini epistola 162 patere, quod ille ait de Concilio, quod post Romanum Melchiadis iudicium in causa Caeciliani haberi potuisset, in quo eadem causa iterum pertractaretur, pronuntiatum ab eo fuisse tantum ad Donatistarum audaciam comprimendam. Etenim referens, post Concilium Romanum Donatistas non acquievisse, sed de R. Pontificis iudicio conquestos esse, subdit: «Dedit ille (Constantinus) aliud Arelatense iudicium, aliorum scilicet Episcoporum, non quia necesse erat, sed eorum perversitatibus cedens, et omni modo cupiens tantam impudentiam cohibere.» Ad ostendendum tandem, quae Augustinus in loco adducto dicit, affirmari tantum ad Donatistarum pertinaciam frangendam, erit opportunum haec commemorasse, quae Optatus Milevitanus habet l. 1 de schismate Donatistarum n. 24 et seqq. Ita enim Optatus Milevitanus loquitur, ut demonstret, sibi inauditum videri, iudicium de Caeciliano a Melchiade latum retractari ac rescindi in alia Synodo posse. Caecilianum enim inquit eorum omnium, qui Concilio Melchiadis aderant, sententiis fuisse absolutum, atque ipsius etiam «Melchiadis sententia, qua iudicium clausum est.» Addit, duos in Africam Episcopos a R. Pontifice missos esse, Eunomium et Olympium, ut secundum Synodi Romanae decretum pronuntiarent, *ubi esset catholica;* eos au-

tem in Africam cum venissent, pronuntiasse, «Illam esse catholicam, quae esset in toto orbe diffusa, et sententiam decem et novem Episcoporum iamdudum latam dissolvi non posse; sic communicasse clero Caeciliani, et reversos esse.» Praetereo, quae ille scripsit, existimans Donatistas post Melchiadis decretum ad Constantinum appellasse; mirari enim se ostendit, cum Donatus tot sententiis percussus, et Caecilianus tanto iudicio purgatus esset, agi iterum de ea causa potuisse.

Atque hic omitti illud etiam non potest, quod Cardinalis Orsius loco superius citato contendit, scilicet, si plenarium Concilium, de quo Augustinus loquitur, habitum esset, illud, quod ad causam Caeciliani, futurum fuisse simile et affine Arelatensi Synodo in eadem causa celebratae. Videlicet, eiusmodi plenarium Concilium non fuisse, nisi consentiente, et per legatos suos Romano Pontifice praesidente, celebrandum. Quemadmodum vero Arelatense Concilium habitum est, non quia necessarium erat post Romanum iudicium, sed quia ad comprimendos Donatistarum clamores eius celebratio opportuna et utilis visa est; ita et plenarium Concilium nequaquam ad eam causam definiendam necessarium existimari debuisset. Arelatensem quidem Synodum, consentiente, et per legatos suos praesidente Silvestro, habitam esse, et de Caeciliani causa iterum egisse, manifestum est. Nam constat ex Arelatensium patrum ad Silvestrum epistola, quam Norisius refert, Pontificem non adfuisse synodo, «quoniam recedere a partibus illis non potuerat, in quibus apostoli quotidie sedent, et cruor ipsorum sine intermissione Dei gloriam testatur;» misisse autem Silvestrum legatos suos certum est Claudianum et Vitum presbyteros, ac Eugenium et Cyriacum diaconos, qui nomine suo Synodo praeessent. Iam vero, si consentiente et praesidente ipso Romano Pontifice, de aliqua causa a Sede Apostolica iam iudicata in Concilio plenario iterum agitur, tum profecto inde non potest argumentum aliquod grave desumi ad ostendendum, retractabilia esse Romani Pontificis per Concilium plenarium iudicia.

Post haec manifestum esse arbitror, memoratum scriptorem decipi, cum putat, testimonium, quod a Bossuetio primum adductum fuerat, ex ep. Augustini 152 omnino ostendere, S. Doctorem censuisse, R. Pontificis iudicium a Concilio generali rescindi posse. Quo enim sensu Augustinus loquutus sit, apparet. Neque in eo testimonio, prout idem scriptor existimat, Augustinus affirmavit, Donatistas ius habere, ut de Caeciliani causa iterum post Romanum Concilium cognosceretur, et potuisse ab eo Concilio appellare. Augustinus enim aliud eo in loco non dicit, nisi Romanum iudicium totius Ecclesiae consensu iustum existimatum fuisse, et, si in eadem re iudicanda Concilium plenarium habitum esset, intellecturos fuisse Donatistas, bonos iudices fuisse, qui Romae iudicaverunt.

Denique non erit abs re haec etiam adiicere. Cardinalis Norisius in hist. Donatistarum parte 1 cap. 9 notat, Calvinum cum asseclis suis ex eo, quod in Arelatensi Synodo iterum de causa institutum iudicium est, de qua Melchiades sententiam tulerat, argumenta urgere, ut contendat, Primam Sedem non esse supremae auctoritatis, cum in Synodo maiori eiusdem sententiae iterum definiendae propositae fuerint. Nonne vero placeret R. Pontificis auctoritatis inimicis, Augustinum affirmasse, appellationem a Melchiadis iudicio proprium fuisse Donatistarum ius? Et fratres Ballerinii ei Norisii loco sapientissime haec subiiciunt: Cum S. Doctor scripsit, restare Donatistis potuisse post Romanum iudicium plenarium Ecclesiae universae Concilium, quandoquidem hoc reliquum credidit ad schismaticorum impuden-

tiam compescendam, procul dubio male hinc adversarii argumentantur, Augustini mentem fuisse, Romani Pontificis sententiam in pleniori conventu iure posse retractari, et licere ab eadem appellare. Cum porro eodem testimonio Augustini, quod opponitur, dicatur, in plenario Ecclesiae universae Concilio, ubi etiam cum ipsis iudicibus causa posset agitari, si quam causae recognitionem, in quaestione tamen facti potuisse fieri hisce verbis Augustinus affirmavit, memorati doctissimi viri animadvertunt, tantum abesse, ut per haec veram appellationem approbaverit, quin potius eam omnino exploserit. Enim vero, inquiunt, ubi vera appellatio intercedit, patres, a quibus appellatum est, in sequiori iudicio, ad quod provocatur, sedere iudices nequeunt, quemadmodum et Norisius ipse docuit, ubi ostendit, a Romanae Synodi sententia ad Constantinum Donatistas non appellasse. Itaque si Augustinus in pleniori Synodo Romanos Patres reliquit iudices, quando dicit, cum ipsis iudicibus causam potuisse agitari, profecto veram appellationem expunxit, ac solum iudicavit, potuisse fieri, ut ex gratia Donatistis permitteretur examen, in quo plurium Episcoporum suffragiis ipsorum audacia aperiretur luculentius, et cohiberetur.

Illud etiam scriptori, de quo loquimur, concedi non potest, quod summa confidentia affirmat, ut neget, quae Cardinalis Orsius obiecerat Bossuetio, necessarium fuisse, scilicet, R. Pontificem assentiri, ut de iudicio Romae habito nova pertractatio institueretur. Hanc Orsii responsionem ille principii petitionem appellat. Atqui non principii petitio ista responsio est, sed haec respondendi ratio gravibus innititur rationibus. Concilium enim plenarium, consentiente et praesidente, per legatos saltem suos, Romano Pontifice, habitum esset. Quomodo vero sine Romani Pontificis consensu in eo plenario Concilio de Caeciliani causa a Melchiade iam iudicata pertractatio institui potuisset, cum Concilium illud ad causam commemoratam iterum pertractandam, consentiente et praesidente R. Pontifice haberi debuisset? Certum est praeterea, Concilii oecumenici decreta, ut auctoritatem veri Concilii generalis consequantur, a R. Pontifice debere confirmari. Si causae Caeciliani nova cognitio, non consentiente Pontifice Romano, instituta fuisset, atque in Concilii exitu Romanus Pontifex irritam eam causae novam cognitionem declarasset, fuissetne legitime illa nova causae in Concilio plenario instituta cognitio? Nam nos, cum dicimus, in Concilio plenario, de quo Augustinus loquitur, iterum de causa Caeciliani a Romano Pontifice iudicata iudicium institui non potuisse, nisi consentiente Pontifice Romano; cumque addimus, si Romanus Pontifex in exitu Concilii novam illam causae pertractationem improbasset ac reiecisset, non posse existimari legitimam eam causae cognitionem, de Concilio plenario loquimur, quod secundum leges habeatur, non autem de eo Concilio, in quo Ecclesiae instituta non serventur. Hoc autem loco manifestum est, quam difficile sit illam opinionem probare, qua statuitur, Concilia generalia Romano Pontifice auctoritate superiora esse. Quodnam enim verum generale Concilium afferri potest, quod Oecumenicum iure existimatum sit, et cuius decreta Romanus Pontifex non probaverit? Quomodo vero horum decretorum auctoritatem Pontificia potestate ampliorem esse demonstrabitur, cum veri Concilii Oecumenici ratio postulet Sedis Apostolicae confirmationem?

Neque sunt graviora, quae Card. Luzernius loco superius citato habet, cum ea refutanda curat, quae de Caeciliani causa obiecta sunt Bossuetio, argumentandi ratione desumpta ex eo, quod illa controversia tum, cum a Melchiade iudicata est, personam tantum respiceret et cau-

sam Caeciliani. Falsum est enim, in ea controversia anno 313 pertractata actum non esse de qualitatibus Caeciliani personam respicientibus; propriam enim Caeciliani personam respiciebant, quae Donatistae contendebant: hoc est, eum imprimis inhumaniter cum Martyribus egisse, persequutione saeviente, atque non dubitasse a Felice Aptungitano Episcopo consecrationem Episcopalem accipere, qui accusabatur criminis traditionis.

Quod si praeter haec Caeciliano obiecta crimina, actum est etiam coram Melchiade de eiusdem et Maiorini ordinatione, ac disputatum, cuiusnam ex utriusque legitima fuisset ordinatio, hoc etiam controversiae caput in peculiaribus facti adiunctis versabatur, neque idcirco controversia evadebat eiusmodi, ut in instituto Romae iudicio non de persona tantum et causa Caeciliani, sed de re pertractatum fuisse dicendum sit, quae causam illius generis constitueret, ut ad universam Ecclesiam pertineret. Neque controversiae naturam eo tempore, quo a Pontifice Melchiade iudicata est, immutabat eorum hominum copia et pertinacia, qui pro Donato contendebant; causae enim genus et natura non ex numero aut obstinatione eorum, qui alicui parti student, definienda est, sed ex re ipsa, quae causam constituit. Catholicos autem, qui cum Donatistis pugnarunt, existimasse omnino, illam controversiam a Melchiade iudicatam personam tantum et causam Caeciliani respexisse, superius ostendimus, adductis praesertim Augustini testimoniis.

Ad hoc ipsum vero probandum opportunum est, quod Natalis Alexander diss. 6 Hist. Eccl. saec. 4 ostendit, neque Catholicos qui cum Caeciliano communicabant, neque Donatistas qui ad Ecclesiae unitatem revertebantur, credere debuisse, Caecilianum criminum, quorum fuerat accusatus, purum fuisse, sed tantum non temere credere illum fuisse reum, et iudices, a quibus fuerat absolutus, male eum iudicasse. Hoc Cardinalis Orsius Bossuetio obiecerat, ut luculentius ostenderet, quaestionem a Melchiade definitam facti tantummodo quaestionem fuisse. Quod denique scriptor ille ait, si censendum sit, causam Caeciliani a Melchiade iudicatam peculiarem tantum Caeciliani personam respexisse, existimari tunc debere, mentem Augustini saltem fuisse, in eiusmodi causis a Pontifice Concilium generale posse provocari, non indiget responsione. Ex iis enim, quae de testimonio Augustini superius adduximus, manifestum est, quae vera fuerit Augustini sententia, et quantopere ab hac opinione aliena. Restat igitur, ut concludamus, ex allato Augustini testimonio argumentum nullum exsistere contra irretractabilem Pontificis Romani decretorum auctoritatem.

CAPUT XLI.

DE ARIANA HAERESI.

Haeresis Ariana, quae tamdiu et adeo graviter Ecclesiam Catholicam perturbavit, saeculo Ecclesiae quarto excitata est. Notum est, eius nomen esse ab Ario, qui natus est in Lybiae parte Aegypto proxima, atque Alexandrino Episcopo subdita. Erat is ingenio et eloquentia praeditus, simulandae pietatis arte pollens, novarum rerum, et Episcopatus praesertim consequendi cupidus. Cum Meletius Licopolitanus Episcopus contra Petrum Alexandrinum Episcopum schisma conflavit, Arius eius partes sequutus est, atque idcirco a Petro communione privatus fuit; sed ab Achilla Petri successore deinde receptus in communionem, et pre-

sbyter factus est. Achilla mortuo, summa indignatione commotus est Arius, quod in Alexandrino Episcopatu sibi Alexandrum praelatum esse vidisset, et gravissimum errorem spargere coepit.

Impugnabat enim Arius Ecclesiae catholicae doctrinam de Verbi divinitate. Etenim Filium Dei creaturam esse affirmabat, neque vere Deum natura; ac licet ante saecula exstitisse illum diceret, Patri tamen coaeternum esse negabat. Alexander, habito duplici Alexandriae Concilio anno 319 vel 320, Arium eiusque socios ab Ecclesia eiecit. In Palaestinam tunc Arius cum nonnullis sectatoribus suis se contulit, in qua regione plures Episcopos in suas partes conciliavit, qui Arium ipsum defendendum susceperunt. In eius autem defensione praecipuus fuit Eusebius Nicomediae in Bithynia Episcopus, qui pluribus epistolis ad Alexandrum scriptis conatus est eum adducere ad revocandam, quam tulerat adversus Arium sententiam, et, habita Synodo, illum in communionem recepit, ceterisque Episcopis auctor fuit, ut idem facerent. Alexander vero fortiter his restitit, et libro scripto Arii impiam doctrinam atque Eusebii fraudes detexit. Cum vero Arius in haeresi sua praedicanda audacius se gereret, et veterem Aegyptium poetam impurum, Sotadem imitatus, nefarium carmen edidisset, *Thaliam* appellavit, quodque erat ex eo carminum genere, quae ab infima plebe cani solent. Alexander ei carmini gravem epistolam religione plenam, ac fidei catholicae summam continentem opposuit, ne Arius apud plebem errores suos illius carminis usurpatione disseminaret.

Conatus est Eusebius Nicomediensis Constantino Imp. in animum inducere, doctrinam ab Ario praedicatam fidei summam non offendere, et quaestionem totam in subtili quadam rerum expositione versari. In qua re philosophis recentioribus de Catholica Religione male sentientibus Eusebius praelusit. Verum quam id absurdum impiumque sit, facile intelligitur. Nam Iesu Christi Domini Nostri divinitatem Arius denegabat, cum Verbum Patri consubstantiale esse inficiabatur: cum autem in ea fide, Religionis Christianae praecipuum fundamentum contineatur, Christus falsam religionem constituisse videretur, si dogma illud verum non esset existimandum. Hoc vero quam impium, quam nefarium sit affirmare, quis est, qui non videat? Praeterea si tres personae divinae, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, unum Deum vero et proprio prorsus sensu non constituunt. Christiana Religio eo modo considerata, quo concipitur in communione qualibet, quae ab Arianis et Socinianis distincta sit, polytheismi posset accusari, cum eundem supremum cultum singulis tribus personis exhibendum esse credat Christiana quaelibet societas. Quid vero magis absurdum et iniquum excogitari posset? Denique per summum scelus diceretur, Christum, qui homines docuit, quomodo Deus in spiritu et veritate sit adorandus, iniuste demonstrasse, Filio eundem cultum esse exhibendum, quo Pater colitur, modo concedi debeat, Filium cum Patre non eundem Deum constituere. Res ergo, de qua agebatur, non in subtili quadam expositione versabatur, sed talis erat, ut Christianae Religionis ipsam naturam in discrimen vocaret.

Constantinus, rei gravitate intellecta, praeter cetera, quae egit, ut Arii audaciam comprimeret, oecumenicum Concilium Silvestri I Romani Pontificis auctoritate celebrari voluit. Illud vero anno 325 Nicaeae in Bithynia habitum est, in quo Arius erroris convictus, anathemate muletatus, et cum in impia doctrina sua praedicanda perseveraret, ab Imperatore in Illyricum relegatus est. Decretum autem Concilii Nicaeni aperte refellit Socinianos, cum ostendat, fidem de Christi divinitate

constantem et generalem ante illius Synodi celebrationem in Ecclesia fuisse, quoniam ea res ibi habita fuit velut veritas ab omni antiquitate cognita et explorata, et contraria sententia veluti blasphemia reiecta sit. Animadvertendum est etiam, a Concilio carmen illud Arii nequissimum, quod *Thalia* dicebatur, condemnatum fuisse, id quod exemplum affert iudicii de nefario scripto ab Ecclesia eo etiam tempore pronunciati.

Triennio post Constantinus deceptus fraudibus Ariani cuiusdam presbyteri, quem ei Constantia soror commendaverat, Arium ab exilio revocavit, qui subdolam fidei professionem, et magno artificio digestam ei obtulit. Reversus est igitur Arius Alexandriam, sed Athanasius, qui Alexandro successerat, eum in communionem non recepit. Adfuit deinde anno 335 Concilio Tyri habito, in quo professionem fidei fallacia plenam obtulit, eaque ibi probata est. Immo Episcopi ad Ecclesiam Alexandrinam pro Ario scripserunt. Alexandriam reversus, novarum turbarum occasio fuit, praesertim quod populus ab Athanasio in fide confirmatus noluerit eum recipere. Constantinopolim vocatus, decipiendi arte, qua plurimum valebat, Constantini gratiam ita sibi comparavit, ut eum catholicum esse existimaverit, et Alexandro Episcopo Constantinopolitano imperavit, ut illum in Ecclesiam acciperet. Id autem cum Alexander singulari animi fortitudine recusasset, Constantinus indignatus declaravit se prorsus velle, in Ecclesiae communione Arium postridie recipi. Atque hanc contumeliam catholici pati coacti essent, nisi sceleris sui poenam Deo Arius dedisset. Eo enim ipso die, dum inter suos cum plausu ad Ecclesiam deduceretur, disrupto ventre, viscera effudit, et miserrime mortuus est.

Neque vero Arii mors pacem Ecclesiae attulit, cum eiusdem sectatorum opera, haeresis, et dissidium ob eam excitatum diu perduraverit. Si huius loci institutum esset omnia singillatim persequi, quae haeresis istius historiam respiciunt, longa vehementer evaderet narratio; multa vero, quae ad hanc causam pertinent, tradentur a nobis, cum de Concilii Nicaeni generalis primi celebratione, de Concilio Sardicensi generali, de Liberio Pontifice, de Ariminensi Synodo agemus. Plurima vero Baronius, Pagius, Natalis Alexander, Prudentius Maranus in egregio opere suo *Divinitas D. N. I. C. manifesta in scripturis et traditione,* Petavius, aliique doctissimi viri tradidere, atque in Conciliorum collectionibus ea prostant, quae pertinent ad Synodos in ea causa habitas, sive ab iis, qui errores contra catholicam de Verbi divinitate doctrinam propugnarunt, sive a catholicis, qui haereticorum conatus refellendos, et veram Ecclesiae doctrinam defendendam curarunt.

Non omittenda tamen hic est illarum sectarum mentio, quae inter Arianos ortae sunt. Hoc enim ostendit communem hominum ab Ecclesia dissidentium morem, ut, certa auctoritate derelicta, quam sequantur, inter se scindantur atque ita debilitentur, ac penitus deinde eorum placita asseclaeque deficiant. Itaque tres praecipue illae sectae possunt commemorari.

Scilicet, primo numerandi sunt Anomoei, hac ratione appellati, quod Filium Patri ἀνόμοιον, hoc est dissimilem esse contenderent. Ii autem Arii ipsam blasphemiam propugnabant, et Filium nulla re Patri similem, non modo non aequalem dicebant. Huius sectae antesignanus Aëtius fuit, quem Eunomius, Euzoius Antiochenus, aliique sequuti sunt. Altera secta est eorum, qui Semiariani sunt appellati. Ii, etsi Filium Patri consubstantialem esse negarent, eum tamen ὁμοιούσιον Patri, hoc est, per omnia similem, etiam substantia affirmabant. Praecipue vero celebres in ea secta fuerunt Basilius

Ancyranus Episcopus, Georgius Laodicenus, Eusthatius Sebastenus. Tertiam denique sectam efformarunt ii, qui neque consubstantialem, neque substantia similem Patri Filium esse contenderunt, sed dumtaxat Patri similem Filium esse asserebant. Ea vero secta Acacianorum est appellata, quod eiusdem auctor fuisset Acacius Caesareae in Palaestina Episcopus. Homines huic sectae addicti verbo quidem, sed non re ab Anomaeis dissidebant, et Constantii Imperatoris praesertim metu abstinuerunt aliquando ab affirmanda diserte Filii a Patre dissimilitudine, a quo errore illum alienum esse sciebant. Rerum autem adiunctis immutatis, Acaciani ostenderunt, se eadem mente et impietate esse, qua erant Anomoei. Cum enim viderent, nihil iis timendum esse, qui Filium Patri dissimilem esse praedicarent, id summa audacia et impietate passim iactare coeperunt. Praetereo denique, quae contra Athanasium Alexandrinum Episcopum Arianae perfidiae sectatores moliti sunt. Cum enim intelligerent, sanctissimum huc doctissimumque virum catholicae fidei de Verbi divinitate acerrimum assertorem esse, nihil omiserunt, quo insidiis, calumniis, fraudibus illum opprimerent. Sed ille perpetuo invicta constantia restitit, et nulla umquam eorum vaferrima fraude deceptus est.

CAPUT XLII.

DE CONCILIO GENERALI NICAENO I.

Impium ac nefarium bellum catholicae fidei Arius eiusque sectatores indixerant, qui, prout exposuimus, gravissimis sparsis erroribus, illud praecipue scelestum perditumque consilium iniverant, catholicam de Verbi divinitate doctrinam funditus evertendi, cum Verbum, seu Dei Filium, non eiusdem esse cum Patre substantiae contenderent, sed creatum ex nihilo, cum antea non esset, mutabilem natura, et Patre dignitate minorem esse blasphemarent. Meletius praeterea Lycopolitanus Episcopus Ecclesiae Alexandrinae patriarchica privilegia ac iura perfregerat. Is, ut legitur in 2 Athanasii apologia, a S. Petro Alexandrino Episcopo synodaliter fuerat damnatus tum propter alia crimina, tum quod, Diocletiano in Christianos saeviente, in idololatriam lapsus esset; atque ea de causa gravissimum schisma in Alexandrino patriarchatu conflaverat. Neque tantum ab ea, quam exhibere debebat Alexandrino Episcopo, obedientia defecerat, sed etiam, ut Theodoretus habet lib. 1 c. 4, «contra Primatem Alexandrinum tyrannidem exercuerat;» Gelasius Cyzicenus ait: «contra praerogativas Sedis Alexandrinae se gesserat;» *ambitione* scilicet, inquit, Athanasius, *ut rebus praeesset*. Thebaidis, ac vicinas Aegypto provincias, atque omne illud ius patriarchicum ita invaserat, ut novum se illic patriarcham ostenderet. Ad comparandum denique impiis conatibus suis praesidium, coniurationem cum Arianis antea inimicis iniverat. Veteri etiam de die Paschatis celebrandi controversia Ecclesia perturbabatur, propter quam sub Victore I Romano Pontifice Asiae Minoris Episcopi magno animorum motu dimicaverunt, cum luna 14 mensis Nisan contra Ecclesiae Romanae ab Apostolis acceptam traditionem festum illud celebrandum esse contenderent.

Cum hisce malis Ecclesia graviter agitaretur, cumque satis perspicue appareret, quantopere necesse esset iis malis totius Ecclesiae auctoritate occurrere, Concilium primum generale Nicaeae habendum decretum est Silvestri I Romani Pontificis auctoritate, cuius summae in Ecclesiam

potestatis erat, Concilia generalia indicere. Constantinus de illo Nicaeae celebrando omnem operam impendit, et tam bene tum est de Ecclesia meritus, ut scriptores Historiae Ecclesiasticae illorum temporum affirmaverint, Concilium illud a Constantino fuisse congregatum. Scilicet Episcopos undique per litteras honoris plenas ad Concilium invitandos curavit; Nicaeam Bithyniae Urbem rei tantae gerendae commodissimam concessit; Episcopis, qui ad Synodum convenerant, annonam copiosam quotidie praeberi iussit; ipse denique Concilio adesse voluit, non modo ut praesentia sua sacer ille conventus illustraretur, verum ut etiam, se praesente, omnia rite atque ordine fierent. Haec ideo commemoranda duximus, ut appareat, ex eo, quod veteres ii scriptores a Constantino convocatum Concilium asserant, non sequi, revera eius auctoritate, non autem Rom. Pontificis Silvestri, convocatam Synodum fuisse.

Plura possent afferri ad ostendendum, ex hac loquendi ratione non demonstrari, Concilium Imperatoris auctoritate, non autem Romani Pontificis indictum esse. Ut exempli loco ponam aliqua, Synodi Sardicensis patres in epistola synodica asseruerunt, Synodum a religiosissimis principibus Constante et Constantio convocatum esse: Athanasius autem de ea Synodo in epist. ad solitarios ait, «scripsisse Iulium Romanum Pontificem oportere fieri Synodum.» In VIII Synodo oecumenica vicarii Sedium orientalium asseruerunt, Imperatorem Basilium, veteres Imperatores imitatum, universalem illam Synodum fecisse. At nihil tam est exploratum, quam Hadrianum II illam Synodum indixisse, cuius ad Imperatorem ipsum Basilium epistola act. 1 lecta est, in qua, praeter cetera, quae id ostendunt, aperte Pontifex pronuntiat: «Volumus ergo, per vestram pietatis industriam Constantinopoli numerosum celebrari Concilium.» Legati tandem R. Pontificis, qui illi Concilio praefuerunt, haec verba fecerunt: «Piissimus, Christianissimus Imperator, praedecessorum suorum sequutus exempla, transmisit legatos suos, nobilissimos viros, Romam, ut Synodum postularent. «Licet igitur veteres illi scriptores asserant, a Constantino Nicaenum primum Concilium convocatum esse; certum tamen habendum est, Imperatoris quidem fuisse praeclara in tam gravi negotio erga Ecclesiam merita, non eius tamen revera auctoritate, sed Silvestri Romani Pontificis iussu Concilium esse convocatum.

Habita est Synodus anno 325, et ad illam 318 Episcopi convenerunt, quorum plerique in Diocletianea persequutione omne cruciatuum genus pro Christiana Religione passi erant. Una cum Episcopis vero innumeri diaconi ac presbyteri Nicaeam venerunt, ac licet suffragium in Concilio non tulerint, quod eorum ordinis hoc proprium non esset; Episcopis tamen opera, consilio doctrinaque in controversiis pertractandis praesto fuerunt. In antiqua collectione Conciliorum Cresconii Africani Episcopi memoriae proditum est, durasse Concilium «a die XIII Kal. Iulii usque ad diem oct. Kalendas Septembris.»

Praefuit Concilio Silvester, non ipse quidem per se, cum senectutis causa ab itinere tam longo suscipiendo prohibitus sit, sed per legatos suos; iique fuere Hosius Cordubensis Episcopus, Vitus et Vincentius Romanae Ecclesiae presbyteri. Gelasius Cyzicenus ita habet l. 2 historiae Concilii Nicaeni c. 5, ubi ex 3 Eusebii lib. de vita Constantini cap. 7 haec se accepisse ait: «Ipse etiam Hosius ex Hispaniis, nominis et famae celebritate insignis, qui Silvestri Episcopi maximae Romae locum obtinebat, una cum Romanis presbyteris Vitone et Vincentio cum aliis multis in consessu illo adfuit.» Non leguntur quidem nunc in memorato Eusebii loco verba, quae di-

serte dicant, Hosium Silvestri locum obtinuisse: sed animadvertit eruditissimus Franciscus Antonius Zaccaria in Antifebronio parte 2 lib. 4 cap. 2, in eo Eusebii testimonio aliquid nunc desiderari. Alia vero non desunt monumenta, quae id aperte de Hosii legatione significant. Id apertis verbis continetur in vetusta Canonum collectione, Carolo Magno ab Hadriano I oblata an. 784; id Photius cod. 88 confessus est. Quod si omnia, quae Silvester scripsit aut gessit, nunc exstarent, id fortasse ipso etiam Pontificis testimonio confirmaretur.

Facile est autem Launoium confutare, qui in epistola ad Raymundum Formentinum contendit, Vitum ac Vincentium adfuisse tantum, at non praefuisse Concilio; Hosium autem praefuisse quidem generali illi totius Ecclesiae conventui, nominis tamen sui celebritate, atque ob sua in fidei catholicae defensionem merita, non vero Romani Pontificis loco atque auctoritate. Launoii mentem Febronius sequutus est. Facile est, inquam, ista refellere. Nam, ut de Vito primum ac Vincentio dicamus, idem est Concilio adesse Romani Pontificis nomine, eiusque vices gerere, ac conventui ipse praeesse. Qui enim Romani Pontificis praesentiam supplet, is illius munera implere intelligitur, cuius est toti Ecclesiae cum potestate praeesse. Praeclare id ostendit S. Leo in epistolae ad Synodum Chalcedonensem loco, quo Launoius abutitur. «Amplectendum ait Pontifex Clementissimi Principis plenum religione consilium, quo sanctam fraternitatem vestram, ad destruendas insidias diaboli, et ad reformandam Ecclesiasticam pacem voluit convenire, beatissimi Apostoli iure atque honore servato, adeo ut nos quoque suis ad hoc litteris invitaret, ut venerabili Synodo nostram praesentiam praeberemus; quod quidem nec necessitas temporis, nec ulla consuetudo poterat permittere: tamen in his fratribus Paschasino et Lucentio Episcopis, Bonifacio et Basilio presbyteris, qui ab Apostolica Sede directi sunt, me Synodo vestra fraternitas existimet praesidere.» Idem igitur est Romani Pontificis nomine Concilio adesse, ac propter eius summam in Ecclesiam potestatem Synodo praeesse. Neque id minus luculenter S. Leo tradit in epistola ad Marcianum Imperatorem. «Fratrem, inquit, et coëpiscopum meum Paschasinum de ea provincia, quae videretur esse securior, evocatum, qui vicem praesentiae meae possit implere, direxi; Bonifacio fratre nostro et compresbytero sociato, et his, quos antea miseramus, adiunctis, consortem illis fratrem quoque meum Iulianum addentes Episcopum . . . Quia vero quidam de fratribus contra turbines falsitatis non valuere catholicam tenere constantiam, praedictum fratrem et coëpiscopum meum vice mea Synodo convenit praesidere.» Quod si post tam perspicua adducta testimonia idem est Romani Pontificis vices supplere in Concilio, eiusque loco adesse, ac Synodo ipsi ob Romani Pontificis potestatem praeesse: apparet, Vitum et Vincentium non adfuisse tantum Synodo Nicaenae, sed etiam praefuisse, cum in ea Silvestri locum dignitatemque retulerint.

Quonam vero probabili argumento potest persuaderi, Hosium Cordubensem Episcopum Synodi generali Nicaenae primae non R. Pontificis auctoritate, sed ob nominis sui celebritatem, ac ob praeclara in fidei defensionem merita praefuisse? Erat Hosius non amplissimae alicuius sedis, sed Cordubensis Ecclesiae Episcopus: Hispalensis Episcopi provincialibus iuribus subiiciebatur. Eritne vero credibile, eum, nisi amplissimam omnium Romani Pontificis potestatem retulisset, eiusque locum supplesset, in Oriente, ante legatos Sedis Apostolicae, ante Alexandrinum et Antiochenum patriarcham, ante totius Africanae Ecclesiae Primatem, extra provinciam suam, in Con-

cilio generali, negotium publicum totius Ecclesiae gerentem, praecesse potuisse? Quid est vero, quod in Concilio Illiberitano, in satis parva Episcoporum frequentia habito, secundo tantum loco Hosius sederit, in Arelatensi autem inter primarios Episcopos, Cordubensis Episcopus non recenseatur?

Quid vero dicemus de Episcopis, qui Hosio infensi esse debebant, propterea quod catholicam fidem acriter defendisset, atque arianam haeresim impugnasset? Est enim prorsus manifestum, eos pati non voluisse, Hosium Synodo universae praecesse, nisi exploratum habuissent, non suo, sed Romani Pontificis nomine Concilio universo praesidere debere. Theognis Nicaenae Civitatis, in qua Synodus habebatur, Episcopus, Eusebius Nicomediensis, aliique plures, ambitiosi vehementer, Arianique erant. Quis est, qui sibi persuadeat, eos non fuisse intercessuros, Episcopo Cordubensi praesidentiam suscipiente, nisi intellexissent, eius auctoritatem a Sede Apostolica ob legationis munus collatum esse profectam? Quantopere id inverisimile sit, apparet inter cetera ex Concilii sexti generalis historia. In eo enim Metropolitae Antistites, qui Episcopo Constantinopolitano subiiciebantur, Fortunio Carthaginiensium Episcopo Africae totius Primati restiterunt, qui locum iis superiorem in Synodo obtinere volebat. Quod si vero Ariani, qui, Constantio Imperante et eorum rebus studente, omnia conati sunt, ut Nicaeni Concilii decretorum vim extenuarent, numquam tamen eo argumento ad eiusdem Concilii auctoritatem infringendam usi sunt, quod scilicet, non servato Ecclesiae more, Cordubensis Episcopus universali Synodo praefuisset, id manifeste etiam ostendit, apud neminem tunc vocari in controversiam potuisse, Hosium idcirco praefuisse Synodo, quod Romani Pontificis, qui ius praesidendi habet, locum obtineret. Concluditur ergo, Hosium ob Sedis suae rationem adeo valere in Concilio non potuisse, ut Synodo praeesset.

Neque ob merita, quibus praestabat, dici iure potest, Hosium omnibus in Synodo esse praelatum; nam praeter illum aderant in Concilio eiusmodi viri, qui meritis Hosio non erant inferiores. Talis erat Paphnutius, qui Maximiani iussu acerbissimos cruciatus passus fuerat; talis Potamon gravissima tormenta pro religione perpessus; talis Paullus Neocaesareae Euphratesiae Episcopus, qui in Licinii vexatione insignis fortitudinis ac constantiae testimonia praebuerat. Eorum autem merita Rufinus l. 1 c. 4; Epiphanius haeresi 69; Theodoretus l. 1 c. 7 recensent. Aderant autem et Episcopi prophetiae ac miraculorum fama praestantes, quemadmodum ex Rufino ipso ac Theodoreto colligimus de Spiridione Trimythuntis in Cypro, de Iacobo Nisibis in Mesopotamia, de Nicolao Myrae in Lycia Episcopis. Aderat denique, ut ceteros praetream, Eusebius Caesareensis gratia et auctoritate apud Constantinum valde potens, doctrina et eruditione illustris. Aderat Eustathius Antiochenus Episcopus, Alexander Alexandrinus Patriarcha. Hunc vero Theodoretus l. 2 c. 26 amplissimis verbis laudat; illius eloquentiam Sozomenus l. 2 c. 10 vehementer commendat. Non sola igitur Hosii propria merita causam afferre potuerunt, ut is prae ceteris Synodo praeesset, sed ei tantum hunc honoris gradum ex Romani Pontificis legatione obvenisse concedendum est.

Concilium generale Nicaenum Filium Dei consubstantialem Patri esse definivit, atque idcirco illud omne proscripsit, quod doctrinae Ecclesiae Catholicae de Verbi divinitate non esset consentaneum. Ad veterem illam de die paschatis celebrandi controversiam quod spectat, Nicaeni Patres iusserunt, festum illud Romanae Ecclesiae more peragendum esse, Dominico die, scilicet, qui lunam XIV

post vernum aequinoctium proxime sequitur: atque ita quod Victor I cum Asianis Episcopis agens saeculo II statuerat, Concilii etiam generalis decreto praedicatum est.

Gelasius quidem Cyzicenus Caesareae in Palaestina Episcopus *de actis Nicaenae primae Synodi* historiam scripsit. Sed illi historiae, quae tempore Basilisci, hoc est posteriori nimis aetate, scripta est, repugnat Eusebius lib. 2 de *Vita Constantini* c. 14, ubi ait: «Porro ea, quae commune placuerant, scriptis mandata (a patribus Nicaenis), et singulorum subscriptione roborata sunt.» Atqui communi consilio convenit tantum de symbolo, ac de canonibus et de Epistola Synodica. Praeter ea igitur tamquam ab eo Concilio gestum nihil litteris traditum est. Neque haec cum Athanasii testimonio pugnant libro de *Synodis*, quem Baronius ad annum 325 n. 61 auctorem esse putat, acta Nicaena revera conscripta fuisse. Diligens enim Athanasii loci latina versio habet: «Quod si ad hanc rem usus Synodi desideratur, supersunt patrum scripta; nam neque hac in parte negligentes fuere, qui Nicaenae convenerunt, sed ita accurate scripserunt:» ea, videlicet, quae communi suffragio decreta sunt, quae ad symbolum, ad Canones, ad Epistolam Synodicam referuntur. Exsistit autem ex alio Athanasii loco, revera haec acta conscripta non esse. Etenim in epistola de *decretis Nicaenae Synodi* ita loquitur Athanasius: «Quandoquidem tua dilectio ea nosse desiderat, quae in Synodo gesta sunt, minime cunctatus sum, sed statim tibi significavi, quaecumque ibi acta sunt.» Nam si acta de rebus in Synodo gestis collecta atque edita fuissent, Athanasius necesse non habuisset ea narrare; quae haec omnia diserte continerent, provocare potuisset. Apparet ergo, quae auctoritas insit actis Nicaenae Synodi a Gelasio Cyziceno editis.

Viginti tantum numero fuere canones, qui in Nicaeno Concilio conditi sunt, quique ad nostram aetatem pervenerunt. Ostendunt id innumeri antiqui codices: ostendunt veteres scriptores, qui de canonibus agentes a Synodo Nicaena editis nonnisi viginti illos fuisse narrarunt. Theodoretus l. 1 c. 8 plures, quam viginti, Nicaenos canones non numerat, totidemque repertos esse ait in Alexandrinae, Antiochenae et Constantinopolitanae Ecclesiae tabulariis, cum magna diligentia ab Africanis Episcopis conquisiti saeculo Ecclesiae 5 fuere. Neque his opponitur Rufinus cum l. 1 c. 5 viginti duos recenset. Duo enim ex illis a Rufino in duas secti partes, ut passim eruditi viri notarunt, cum quatuor effecissent, 22 numerare potuit. Haec abunde refellunt P. Chrysostomum a S. Iosepho, qui in sua dissertatione de *Canonum Nicaenorum numero,* praeter hos 20, quos commemoravimus, alios plures canones a Synodo Nicaena editos esse contendit, qui appellationes ad Romanum Pontificem, bigamos, litteras formatas, sacrificia pomeridiana prohibenda, aliaque ad disciplinam Ecclesiasticorum pertinentia respicerent. Ex his etiam apparet, quam graviter deceptus sit Franciscus Turianus, qui ex antiquo quodam arabico exemplari 80 canones edidit, quos a Patribus Nicaenis profectos esse affirmavit. Abrahamus Echellensis Maronita etiam 84 Canones Nicaenos prodidit cum pluribus aliis, ut ipse putavit, eiusdem Synodi statutis, et Pater Chrysostomus a S. Iosepho Turiani sententiam regere conatus est. At canones ii omnes, qui Melchitis, Iacobitis, Nestorianis, Cophtis, Abyssinis, Armenis, Graecis ac Maronitis tamquam legitimi Nicaeni canones visi sunt, supposititii debent iudicari, propterea quod nonnulla habent, quae non modo cum omni antiquitate, verum etiam cum ipso Nicaeno Concilio pugnant. Ut ostendatur autem, eos canones, etiamsi antiquos, Concilio Chalcedonensi vetustiores non esse, satis erit

considerare, Patriarchae nomen saepenumero in iis legi, quod tamen ea primum aetate usurpari coeptum fuisse exploratum est.

Atque hic non erit inopportunum, nonnulla recensere de canone 6 Nicaeno. Canon ille habet: « Antiqua consuetudo servetur per Aegyptum, Lybiam et Pentapolim ita, ut Alexandrinus Episcopus horum omnium habeat potestatem, quia et Urbis Romae Episcopi parilis mos est. » Nota est Rufini Aquileiensis huius canonis interpretatio, qui lib. de *haeresibus* c. 6 ita canonem hunc reddidit: « Ut apud Alexandrinum et in Urbe Roma vetusta consuetudo servetur, ut ille Aegyptum, vel hic Suburbicariarum Ecclesiarum sollicitudinem gerat. » Nota deinde, quae excitata est in hoc Nicaeni Concilii canone explicando apud eruditos controversia. Ad rem ipsam quod pertinet, nihil dicam de Eusebianis deque eorum Philippopolitano conventiculo, in quo existimatum est, hoc canone everti Romanae Cathedrae principatum ac totius Ecclesiae monarchiam, et induci regimen aristocraticum inter tres Patriarchas eadem potestate praeditos divisum. Nihil de ratione, qua Photius gravissimum hunc errorem munire conatus est, ut dissidii, quo Ecclesiam laceravit, impium consilium defenderet. Est enim luculentissimum, Romani Pontificis Primatus in universam Ecclesiam iura hoc canone violata non esse, ac etiam post Synodum Nicaenam habitam communem Ecclesiae Catholicae sententiam fuisse, Romanum Pontificem in Patriarchas ipsos iurisdictionis principatum obtinere. Testis in Ephesina Synodo actione 4 Iuvenalis Episcopus Hierosolymitanus affirmans: « Mos est ex Apostolorum ordine atque traditione, ut Sedes Antiochena apud Romanam dirigatur et iudicetur. » Testis Synodus Chalcedonensis, quae in relatione ad Leonem Papam « Romano Episcopo, inquit, vineae custodia commissa est... Apostolicum radium usque ad Constantinopolitanorum Ecclesiam consuete gubernando spargentes saepius extenditis. » His adiungi potest Felix III, qui Synodali Epistola ad Bithyniae et Constantinopolis Presbyteros et Archimandritas ait: « Trecenti decem et octo Sancti Patres apud Nicaeam congregati considerationem rerum omnium atque auctoritatem Romanae Ecclesiae detulerunt. » Gelasius denique et Bonifacius I hoc ipsum luculenter ostendunt. Ille enim in epistola 8 ad Anastasium Augustum Nicaenos canones indicans asserit: « Apostolicae Sedis auctoritas, quod cunctis Sedibus Christianis et Ecclesiae praelata sit universae, et canonum serie paternorum, et multiplici traditione firmatur. » Alter vero in epistola 41 ad Thessaliae Episcopos « Nicaena Synodus, ait, supra Romanam Ecclesiam nihil ausa est constituere, quod omnia huic noverat Domini sermone concessa. »

Explicandum est potius, quaenam sit illius canonis sententia. Consideranda vero ea sunt, quae de Meletiano Schismate commemoravimus, Meletium scilicet Lycopolitanum Episcopum Alexandriae Ecclesiae iura patriarchica usurpasse. Graves de eius audacia atque arroganti agendi ratione Alexander Alexandrinus Episcopus querelas ad Synodum attulit. Itaque canon ille n. 6 conditus est, quo, licet iura praesertim ordinationum propria Patriarcharum contra Meletianam audaciam defenderentur; affirmari tamen potest, Patres Nicaenos, occasione desumpta ex usurpata per Meletium in patriarchatu Alexandrino ordinationum auctoritate, generatim prospexisse omni iuri patriarchico, ac statuisse, ne ulla Patriarcharum vel maiorum sedium iura quicquam detrimenti caperent. Nam patres ordinationis vocem praecise non adhibuerunt in canone, et Antiochenae ac ceterorum principalium sedium Episcoporum propria iura ac privilegia sarta tecta esse voluerunt, quorum tamen potestati

subiecta loca nihil cum Meletiano Schismate commune habuerunt: quare canonis huius sententia est, Episcopum Alexandrinum potestatem habere debere in provincias iuri suo patriarchico subiectas, Aegyptum, Lybiam atque Pentapolim, quemadmodum Romani Pontificis iuri patriarchico omnes Occidentis provinciae subiiciuntur. Neque alia certe, quam haec, esse potest probabilis Rufini sententia loco superius citato, qui paraphrasim potius, quam versionem canonis Nicaeni continet, ut Valesius notat in *observationibus ad novam Historiae Socratis et Sozomeni versionem c. 1 de canone 6 Nicaeno*. Itaque, qui eam explicationem accipiendam arbitretur, neque potius cum Leone Allatio lib. 1 de *consensione Orientalis et Occidentalis Ecclesiae* c. 12 n. 4 rogare, «Quid hic Urbicaria et Suburbicaria somniamus, de quibus ne vestigium quidem in verbis Concilii?» is, inquam, affirmare deberet, Rufinum per Suburbicarias totius Occidentis Ecclesias patriarchico iure sub Urbis Episcopi potestate constitutas intellexisse. Neque hic opponi potest, Suburbicarias provincias aut regiones secundum communem de iis loquendi rationem acceptas tam late patere non posse. Etenim «quam multa sunt (ait Iacobus Sirmondus dissertatione 2 de Suburbicariis) eiusmodi vocabula, quae pro rei adiunctae modo significationem variant? Iidemne sunt fines ac termini Orientis, cum Comitem Orientis audivimus, et cum Praefectum Praetorio Orientis? Eademne Asiae, cum Proconsul Asiae nominatur, et cum Vicarius Dioecesis Asianae? Eademne Italiae, quae a Vicario Italiae regitur, et quae a Praefecto Praetorii Italiae administratur? Quod iis ergo aliisque sexcentis usus tulit, cur in Suburbicariis, quae dicuntur, idem non faciat, ut quemadmodum Suburbicariae regiones tua quidem sententia (Salmasii videlicet, quem refellit) eae dictae sunt, quae Praefecto Urbis; ut ego interpretor, quae Vicario parebant; ita Suburbicariae Ecclesiae rite nominentur omnes, quae in Urbis Episcopi sint dioecesi ac potestate?» Legendus praeter scriptores, quos iam citavimus, Emmanuel Schelestratius in *antiquitate Ecclesiae monumentis demonstrata tom. 2 dissertatione 6*.

CAPUT XLIII.

DE SYNODO SARDICENSI GENERALI.

Synodus Sardicensis anno 347 habita est. Eam Iulius I Romanus Pontifex habendam decrevit, cum videret, Eusebianorum audaciam coerceri non posse, atque a Constante et Constantio Imperatoribus obtinuit, ut illa in Urbe Sardica Daciae Mediterraneae Metropoli celebraretur. Iulius ipse per se Synodo non praefuit. Etenim «honestam et necessariam dedit absentiae excusationem» ut habet I Synodalis epistola: loco suo tamen praeesse Synodo voluit Hosium Cordubensem Episcopum, Archidamum et Philozenum Romanae Ecclesiae presbyteros, ac Leonem eiusdem Ecclesiae Diaconum. Ea, quae superius attulimus, cum de R. Pontificis legatis egimus, qui Synodo Nicaenae praefuerunt, ostendunt, eos etiam, qui Iulii loco Concilio Sardicensi interfuerunt, revera Synodo praefuisse. Habemus vero ex tertia synodali epistola, ex singulorum pene canonum contextu, atque ex Episcoporum Synodi subscriptione, perspicua, Hosii praesertim, huic Synodo praesidentiae argumenta. Ut vero cetera praeteream, Synodi Chalcedonensis relatio ad Marcianum Augustum habet: «Illis, qui apud Sardicam contra

reliquias Arii convenerunt, Hosius ad proferendam sententiam praefuit.»

Fuisse oecumenicam Synodum Sardaciensem, in controversiam vocari non potest. Nam cum certum sit, ex universo orbe Episcopos ad illam habendam fuisse invitatos, et revera convenisse; cumque ii una cum Romani Pontificis legatis decreta ediderint, Ecclesiae Concilium generale constituerunt. Neque Episcopi Arianis rebus studentes, qui, Sardica relicta, Philippopolim fugerunt, de huius Concilii auctoritate detrahere potuerunt. Quare a veteribus scriptoribus Magnum Concilium Sardicense appellatum est, et Synodus ex toto orbe collecta.

Concilii huius decreta recepta sunt non solum ab Occidentalibus, sed ab Orientalibus etiam labente saeculo 4, quo Nicaenae Synodi decretis allegata fuere. Utar autem verbis Petri ac Hieronymi Ballerinii de *antiquis collectionibus et collectoribus canonum ad Gratianum usque parte prima* c. 7 n. 6, ut ostendam, quare inter Oecumenica Concilia proprio suo nomine Sardicense Concilium appellatum non sit. Scilicet aiunt: «Quod si posteriori aetate apud ipsos Romanos inter quatuor Concilia oecumenica relatum non fuit, id eam ob causam evenit, sive quia in Nicaeno Concilio Sardicense eidem adnexum complectebantur, sive potius quia recensentes, quae tamquam Evangelia suscipienda erant, ea sola Concilia memoranda putarunt, quae, ut sartam tectam custodirent catholicam fidem, peculiarem aliquam haeresim condemnarunt. Ita laudata quidem est Nicaena Synodus, quae Arii; Constantinopolitana, quae Macedonii; Ephesina, quae Nestorii; et Chalcedonensis, quae Eutychis errores proscripsit. Sardicensis autem Synodus, cum in Arii reliquias sese exserens nullam distinctam haeresim protriverit, veluti Nicaenae appendix habita distincte recensenda non fuit, ut ne tamen idcirco inter oecumenica Concilia habita non fuisse credatur.

Quod spectat ad numerum Episcoporum, qui ad Sardicense Concilium convenerunt, gravissimis argumentis adductis eruditi viri ostendunt, eos fuisse, ex Eusebianis orientalibus n. 76, ex catholicis vero n. 97. Id autem maxime consonat Athanasii testimonio in historia Arianorum. «Conveniunt, inquit, cum ex Oriente, tum ex Occidente in Sardica Urbe Episcopi, plus minus centum septuaginta.»

Ad canones quod pertinet Concilio Sardicensi editos, ii numero vel 20 vel 21 fuere. Inter istos autem celeberrimi sunt illi in quibus de *appellationibus* agitur, a quolibet Episcoporum iudicio, ad Romanum Pontificem deferendis. His canonibus originem assignarunt iuris, quo Romànus Pontifex potitur appellationum a quocumque Episcoporum iudicio accipiendarum, Petrus de Marca de *concordia Sacerdotii et Imperii l. 7*, Quesnellus dissertatione 5 in *opera S. Leonis*, Dupinus de *antiqua Ecclesiae disciplina dissertatione 2*, ac Febronius. Eos autem doctissime confutarunt Natalis Alexander dissert. 28 in Hist. Ecclesiasticam saeculi 4; doctissimi Ballerinii t. 2 *operum S. Leonis, observationum c. 6 et 7 in primam partem dissertationis 5 Quesnelli*, Franciscus Antonius Zaccaria in *Antifebronio l. 3 part. 2 c. 3*. Facile est autem ostendere, hanc potestatem appellationum recipiendarum, non ex ullo canonum decreto, sed ex ipsa primatus institutione, RR. Pontificum propriam esse. Nam cum Romani Pontifices primatum divinitus institutum honoris et potestatis in Universam Ecclesiam habeant, inde natura sua, eorum ius manat, ut omnes in iudiciis Ecclesiasticis appellationes ex Universa Ecclesia recipiant. Summa enim haec in Ecclesiam potestas, divinitus accepta facit, ut iure potiantur appellationum in Ecclesiae causis, atque ut omnium, qui ab inferiorum iudi-

*

cum sententiis provocant, appellationes recipere, ad Romanum Pontificem pertineat, qui iudicum omnium Ecclesiasticorum summus superior est.

Ad demonstrandum iuris huius novitatem per Sardicensis Synodi decreta inductam esse, Febronius putat argumentum depromi posse ex his canonis tertii verbis: « Si aliquis Episcoporum iudicatus fuerit in aliqua causa, et putat se bonam causam habere, ut iterum Concilium renovaretur, *si vobis placet, S. Petri Apostoli memoriam honoremus,* ut scribatur ab his, qui causam examinarunt, Iulio Romano Episcopo, et si iudicaverit renovandum esse iudicium, renovetur, et det iudices. Si autem probaverit talem causam esse, ut non refricentur ea, quae acta sunt, quae decreverit, confirmata erunt. Si hoc omnibus placet? Synodus respondit: placet. In hunc enim locum ita Febronius disputat cap. 5 § 5 n. 1: « Primum (id est novum quid, et ante insuetum) hic introduci, satis apparet ex verbis Hosii proponentis: *Si vestrae,* inquit, *dilectioni videtur, Petri memoriam honoremus:* nimirum dum proponit, an non placeat patribus, in hoc B. Petri memoriam honorare, cupit hunc honorem Romano Pontifici deferri, non ius aliquod praeexsistens Romanae Sedi conservari. Addit: *si vestrae dilectioni videtur:* id est, si vobis propositio et consilium meum arrideat, Petri memoriam honoremus. Haec verba ad ipsum Petri primatum, aut ius aliquod ei per se cohaerens, referri non possunt, quippe quae a Synodi arbitrio minime dependebant; proindeque necessario ad separatum aliquod privilegium spectant, quod Patres Successori Petri ex causa mox recensenda (videlicet ad coercendam haereticorum audaciam, et ne eorum artibus ac dolo iudicia ecclesiastica paterent) adiicere meditabantur. »

Verum haec, quae Febronius disputat, ut novum appellationum recipiendarum ius R. Pontifici per canones Sardicenses tributum esse demonstret, nulla ratione, quod is contendit, efficiunt. Immo vero tota haec Febronii argumentatio ex verbis deprompta *si vobis placet, S. Petri memoriam honoremus,* ut apposite inquit eruditissimus Zaccaria loco superius citato, falso laborat supposito, cum in canone illo 3 de mera novi iudicii petitione agatur, sine appellatione ad Romanum Pontificem; non autem de appellatione proprie dicta, quae neque expresse nominatur in eo canone, et in quo iudices ad Romanum Pontificem, non autem eum, qui condemnatus fuerit, scribere debere decernitur.

Praeterea certum est, hoc tantum canone 3 adhibitam fuisse a Patribus formulam *S. Petri Apostoli memoriam honoremus.* Ubi enim non intercedit expresse ad Romanam Sedem appellatio, novum, quod petebatur iudicium, ex finitimis Episcopis dari solebat, ut ex canone XIV Antiocheno, aliisque testimoniis liquet. Neque in hoc Apostolica auctoritas necessaria erat. Cum igitur Sardicenses Patres, non ex iure quod cogeret, sed ex observantia in Sedem Apostolicam, hanc methodum servari praeceperint, ut hac ratione eiusdem Sedis auctoritatem et honorem promoverent, cui Eusebiani detrahere conati fuerant, ea formula usi videntur. In hoc autem Pontificis Primatus ratio habita fuit. Neque enim hunc honorem Romanae Sedi iidem Patres detulerunt, quasi putarent nullum ipsi ius in appellationibus competere, quod sequentibus canonibus satis declararunt, sed quia, eo quoque casu, quo iudices ex finitimis provinciis darentur, potius ab ea Sede dandos crederent, quae ratione primatus in omnes Ecclesiae provincias iurisdictionem habebat, quam a Metropolitano Episcopo, qui per se in provinciae finitimae Episcopos nihil iuris habebat.

Ceterum hac formula abstinuerunt in canonibus sequentibus, cum

de appellatione proprie dicta ad Summum Pontificem sermo fuit, quia hic non de honore tantum agebatur, sed ius proprium Sedis Apostolicae propugnaverunt. Verba autem laudati canonis *si vobis placet*, non trepidantium et dubitantium sunt, sed communis fuit formula, ut liquet ex aliis eiusdem Concilii canonibus, qui cum certas ac iustissimas leges fixerint, nullam trepidationem ac formidinem recipiebant. Haec, quae observationum c. 6 in memoratam Quesnelli dissertationem fratres Ballerinii notarunt, luculenter etiam ostendunt, quam inepte fecerit Febronius, cum ex verbis in canone 3 adhibitis argumentum desumi posse arbitratus est ad evincendum, per canones Sardicenses novum Romano Pontifici ius tributum esse appellationum recipiendarum.

Canones Sardicenses, in quibus vere proprieque de appellatione agitur ad Romanum Pontificem deferenda, sunt 4 et 7 in collectione latina, seu 4 et 5 in graeca. Quare Zosimus Romanus Pontifex in *commonitorio*, quod legatis ad Africanos in Apiarii causa an. 418 dedit, cum appellationem proprie dictam a Sardicensi Concilio confirmatam probare voluit, non tertium huius Synodi canonem, sed septimum, vel quintum inseruit.

Quartus autem ille Canon ita habet: «Gaudentius Episcopus dixit: Addendum, si placet, huic sententiae, quam plenam sanctitate protulisti, ut cum aliquis Episcopus depositus fuerit, eorum Episcoporum iudicio, qui in vicinis locis commorantur, et proclamaverit agendum sibi negotium in Urbe Roma, alter Episcopus in eius cathedra post appellationem eius, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in iudicio Episcopi Romani determinata.» Hoc canone, ut apparet, decretum est, neminem posse in Episcopi locum subrogari, qui, cum ab Episcopis provinciae suae condemnatus esset, ac deinde vidisset, depositionem ab Episcopis finitimis, quos Romanus Pontifex iudices dedisset, fuisse confirmatam, ad Romanum ipsum Pontificem provocasset, et postulasset negotium suum Sedis Apostolicae iudicio definiri. Atque haec quidem statuta sunt de appellationibus, quae post primi ac secundi iudicii sententiam ad Romanum Pontificem fierent.

Ea vero, quae canone 7 vel 5 fuere decreta, appellationes respiciunt, quae fiunt ad Romanum Pontificem post primum dumtaxat Episcoporum iudicium. «Hosius Episcopus dixit: Placet autem, ut si Episcopi regionis ipsius, et de gradu suo eum deiecerint, si appellaverit, qui deiectus est, et confugerit ad Episcopum Romanae Ecclesiae, et voluerit se audiri; si iustum putaverit, ut renovetur iudicium, vel disceptationis examen, scribere his Episcopis dignetur, qui in finitima et propinqua provincia sunt, ut ipsi diligenter omnia perquirant, et iuxta veritatis fidem definiant. Quod si is, qui rogat causam suam iterum audiri, deprecatione sua moverit Episcopum Romanum, ut de latere suo mittat Presbyterum; erit in potestate Episcopi, quid velit, et quid aestimet. Et si decreverit mittendos esse, qui praesentes cum Episcopis iudicent, habentes eius auctoritatem, a quo destinati sunt, erit in suo arbitrio. Si vero crediderit, Episcopos sufficere, ut negotio terminum imponant, faciet quod sapientissimo consilio suo iudicaverit.» Legenti autem canonem hunc, continuo occurrit nihil aliud in eo contineri, neque alia de re Patres Sardicenses in illo condendo egisse, nisi de modo quodam designando in appellationibus, post primum iudicium recipiendis, ita tamen, ut rem omnem in Romani Pontificis arbitrio reliquerint.

Nihil igitur in alterutro canone est, quod iuris novitatem vel leviter ostendat, cum in 4 non tribuatur appellationum interponendarum aut accipiendarum facultas, sed certa

praesumatur; in 7 vero, et aperte tradatur Pontificis Romani potestatis proprium esse, ac ius nativum, appellationes accipere, et de ratione tantum designanda sermo sit, quae in iisdem accipiendis opportuna quidem Patribus videbatur, sed a Romani Pontificis beneplacito pendere deberet. Quare Febronius ceterique, qui canonibus Sardicensibus novum hoc ius Romani Pontificis tributum esse contenderunt, ipsa horum canonum expositione, erroris ac falsitatis apertissime revincuntur. Ostendi autem illud etiam posset, Romanos Pontifices temporibus Concilio Sardicensi antiquioribus, atque a prima Ecclesiae aetate, iure primatus sui proprio usos esse, recipiendarum appellationum, vel de Synodorum sententiis in urbe iudicandi.

Eadem vero horum canonum expositio facit, ut manifeste etiam illud pateat, quantopere a veritate abhorreat de Marca, Febronius, ceterique, cum arbitrantur, his canonibus agi tantum de Romani Pontificis potestate decernendi recognitionem iudicii, non de iure Pontificis Maximi proprio, cognoscendi per se de quibuslibet ecclesiasticis iudiciis, in quibus ad eum fuerit appellatum. De Marca quidem lib. 7 de *concordia Sacerdotii et imperii* c. 3 ait, memoratis canonibus statutum esse tantum, ut Romanus Pontifex decernere possit causae retractationem. Nam Synodum statuere contendit, si Episcopus damnatus Romanum Pontificem appellaverit, in potestate eius esse debere, appellationem reiicere, eoque facto, Episcoporum provinciae sententiam confirmari, vel eam accipere; id autem si contigerit, Romanum Pontificem iudicium integrum Episcopis provinciae finitimae remittere debere, ut ii causae cognitionem suscipiant, praesente Pontificis legato, quando is legatum mittendum esse censuerit. Huic similem Quesnelli sententiam Ballerinii confutarunt, in superius citata ad eius 5 dissertationem observatione.

Febronius vero c. 5 §. 5 ait, his canonibus «non concedi similiter provocationem ad Romanum Pontificem, nec potestatem ei fieri, definitive iudicandi de causa Episcopi in provincia damnati, sed tantum quandam decernendae revisionis auctoritatem ipsi tribui . . . adeo autem verum est, Summum Pontificem non habuisse, nec per canones Sardicenses obtinuisse ius causae Romae definiendae, ut ad summum illi concedatur facultas mittendi legatum ad secundum iudicium in provincia agendum . . . huic revisorio iudicio eosdem Episcopos provinciae, qui primitus iudicaverunt, iterum intervenire observavit Hincmarus.»

Quaecumque vero ii disputent, ipsa canonum expositio facit, ut intelligatur, quantopere ii decipiantur. Etenim certum primo loco est, can. 7 vel 5 sermonem non esse, nisi de Episcopis finitimae provinciae, qui iudicium exercuerint, cum primum Episcopus, de cuius causa agitur, condemnatus fuerit. Canone 4 res tota est de Episcopis finitimae provinciae, deque sententia in eorum iudicio contra Episcopum aliquem lata. Canon denique 3 habet, Romanum Pontificem iudices dare debere, id quod de Episcopis, qui in iudicio primitus habito sententiam tulerunt, intelligi non potest, atque a Synodi instituto alienum est, cum Patres Sardicenses sibi proposuerint, iudicibus innovatis, cuique iniuriae prospicere, quam Episcopus depositus in primo iudicio passus esset. Haec vero per se ostendunt, falsum esse, novi iudicii participes per canones Sardicenses eos Episcopos esse debuisse, qui primitus iudicassent.

Praeterea, neque minus cum Sardicensis Concilii canonibus pugnat, iisdem canonibus Romano Pontifici non tribui, nisi potestatem decernendi novum in provincia iudicium. Nam canone 3 in quo vere proprieque de appellatione non agitur, certe statuitur, novos iudices a Romano Pontifice ad secundum iudicium instituen-

dum dandos videri, si, consideratis adiunctis, rem iterum iudicandam esse arbitratus fuerit: verum eodem canone decretum est, si ex accurata rei consideratione censuerit, iudicium innovandum non esse, *quae decreverit confirmata erunt,* ita, ut Synodi provincialis sententia, Apostolicae Sedis auctoritate tenere ac valere debeat; scilicet, ea ratione, qua Leo Magnus deinde ad Episcopos provinciae Viennensis scripsit, epistola 10 tom. 1 eiusdem operum, curantibus Balleriniis, editorum: «Nobiscum itaque vestra fraternitas recognoscat, Apostolicam Sedem, pro sui reverentia, a vestrae etiam provinciae sacerdotibus innumeris relationibus esse consultam, et per diversarum, quemadmodum vetus consuetudo poscebat, appellationem causarum, aut retractata, aut confirmata fuisse iudicia.»

Nihil autem esse potest luculentius, quam ex canonis 7 aut 5 expositione, atque ex canonis 4 Sardicensis verbis, in quorum utroque vere de appellatione sermo est, apparere, falsum esse, illud Concilium denegasse Romani Pontificis ius, per se Romae de causis iudicandi, in quibus ad eum appellatio interposita fuerit, et tantummodo decrevisse, ei potestatem esse impetrandi, ut novum in provincia iudicium instituatur. Ut enim apposite notarunt Balleriniiloco superius citato, canone illo 5 vel 7 dumtaxat diversus modus designatur appellationum recipiendarum a Pontificis beneplacito dependens, atque ille canon, dum profitetur, delegatos apostolicos, si a Pontifice mittantur, *habere auctoritatem eius, a quo destinati sunt,* ius utique in iis causis Pontifici competens satis declarat. Canonis 4 vero institutum diserte est de Episcopo, qui secundo etiam finitimae provinciae iudicio depositus *proclamaverit, agendum sibi negotium in Urbe Roma.* Decernitur vero, ut nullus in eius cathedra subrogetur Episcopus, *nisi causa fuerit in iudicio Romani Episcopi determinata.* Nisi vero horum verborum sententia sit, Patres Sardicenses asseruisse, Romano Pontifici ius esse per se ipsum in Urbe Roma iudicandi de causis, in quibus ad eum provocatum fuerit, non intelligo, quandonam perspicua, et ad veram scriptorum mentem explicandam aptissima, adhibita verba, scriptorum eorundem sententiam significare certo possint.

CAPUT XLIV.

DE LIBERII ROMANI PONTIFICIS EXILIO, ET AD URBEM REDITU.

In opere pluries a nobis memorato *sur la déclaration de l'assemblée du clergé de France en 1682* Cardinalis Luzernius part. 3 c. 6 de Liberio Romano Pontifice loquens affirmat, omnium communem esse sententiam, Pontificem illum gravem errorem commisisse formulae subscriptione, quam ei Ariani proposuerint, et controversiam nunc esse tantum quamnam formulam ille subscripserit, se tamen contendere, eum haeresis reum fuisse, etiamsi concedatur primam sirmiensem formulam ab eo subscriptam esse. Haec satis sunt, ut appareat, instituti nostri rationem postulare, ut quaeramus, num, quae scriptor ille affirmavit, vera sint. Apparebit autem, ut arbitror, eum, ceterosque omnes deceptos esse, qui affirmaverunt, certam esse et communem de Liberii errore sententiam, et praeterea constabit, falsum esse, haeresi Arianae illum quomodocumque adhaesisse.

Post Iulium Pontificem demortuum die 22 Maii anno 352 creatus est Romanus Pontifex Liberius, isque obiit anno 366 die 23 aut 24 Septembris: quamobrem Ecclesiam guberna-

vit annos 14 et menses paullo plus quatuor. Plures a Liberio scriptae sunt epistolae, quae a Petro Constantio pariter referuntur inter Romanorum Pontificum epistolas. Illorum temporum Historiam Ecclesiasticam consideranti statim occurrit, quam difficile esse debuerit, iis annis, quibus Liberius Pontifex fuit, Pontificium munus recte integreque gerere. Arianorum turbae graviter Ecclesiam afficiebant; Athanasius Alexandrinus Episcopus persequutionem ab iis iniquissimam patiebatur; atque ea prorsus de causa, quod ille in fide catholica contra Arianos errores propugnanda, summa constantia laboraret, et eo res adductae erant, ut catholicae causae defensio cum Athanasii defensione coniuncta iudicaretur. Constantius interea Imperator Constantini filius, vehementer Arianis erat addictus, et catholicos insectabatur. Intelligens Liberius, quae muneris sui partes essent, et Pontificis Maximi dignitatem omnino requirere, ut, cuiusvis periculi metu posthabito, religionis causam propugnare debeat, eosque tueri, qui pro fide catholica, haereticorum fraudibus et nequitia vexantur, defensionem Fidei Catholicae contra Arianos constantissime gessit, et nihil omnino omisit, quod ad Athanasium protegendum iuvandumque conferre posse arbitratus est. Athanasius, Constantii metu et iniquis Arianorum artibus, in Concilio Arelatensi anno 354 fuerat damnatus, consentiente ipso Vincentio Capuano Episcopo Liberii Legato. Facile est intelligere, quam graviter hoc Liberius tulerit, et quantopere doluerit hanc Episcoporum, et maxime legati sui in eo negotio imbecillitatem. Impetravit igitur a Constantio, ut novum Concilium Mediolani haberetur. Verum in eo quoque Concilio ita res pertractatae sunt, ut omnia vi acta viderentur, et Arelatensis Concilii decreta contra Athanasium confirmarentur. Tunc Liberius litteras scripsit, iisque Concilii acta improbavit, eorumque Episcoporum animi fortitudinem commendavit, qui, potius quam sententiam in Athanasium dicerent, cuicumque rerum discrimini se obiicere voluerant.

Hanc fortissimo viro, et Romano Pontifice dignam agendi rationem, Constantii eiusque aulicorum indignationem comparare Liberio debuisse manifestum est. Vocavit igitur Liberium Constantius Mediolanum anno 355, eumque Athanasium damnare, et communionem cum Arianis habere iussit. Utrumque negavit Liberius, et ostendit, se ea constantia praeditum esse, qua pro Ecclesiae defensione posset ipsius Imperatoris iussa contemnere, et poenas gravissimas absque ulla animi perturbatione tollerare. Itaque Berrhoeam in Thracia relegatus, exilii poenam usque ad ineuntem annum 358 perferre coactus est, quo tandem aliquando Constantius Romam veniens, nobilium urbis matronarum et populi Romani precibus exorari se passus est, et Liberii Romam reditum iis obsecrantibus concessit.

Vetus de Liberii Pontificis lapsu querela ex hoc eius in urbem reditu occasionem nacta est: perinde quasi Liberius, iniquis conditionibus obsequutus, a Constantio copiam adeptus sit ad urbem redeundi. Protestantes, et praecipue Blondellus *de Primatu Papae*, ac Basnagius de *eversa Ecclesiae unitate, visibilitate et auctoritate*, Ianseniani, Potterius in opere *l'ésprit de l'Eglise* etc. tom. 1 c. 10 aliique Apostolicae Sedis inimici, ut de Romano Pontifice et de Ecclesia catholica detrahant, Liberii ad Urbem reditum eius imbecillitati acceptum referri oportere contendunt, qua exilii aerumnis diutius ferendis impar, ea gesserit, in quibus recusandis animi sui fortitudinem antea ostenderat, ac secundae ex iis fidei formulis subscripserit, quae Sirmii conditae sunt, et haeresim Arianam manifeste luculenterque tradebat. Ut suas de Romano Pontifice opiniones defende-

rent Bossuetius, aliique, in eiusmodi de Liberii lapsu sententiam descenderunt, ut eo facto excludatur Romanorum Pontificum infallibilitas, inter quos, prout diximus, Cardinalis Luzernius in memorato opere anno 1821 Parisiis edito *sur la declaration de l'assemblée du Clergé de France en 1682* part. 3 c. 6 contendit fuse demonstrare, revera in haeresim illum Pontificem incidisse.

Alia vero sententia placuit hominibus, qui benignius de Liberio loquuntur, etiamsi illum non omni prorsus culpa absolvant, iique Liberium non ob haeresim Arianam probatam reprehendunt, a qua perpetuo vehementer illum abhorruisse fatentur, sed tantummodo ob Athanasii damnationem, ob initam cum Eusebianis communionem, ob primae Sirmiensis formulae subscriptionem, in qua nihil erat dogmati contrarium de Verbi Divini doctrina, sed omittebatur tamen vox homousion, quam veluti catholicae sententiae tesseram contra Arianos adhibere catholici debebant. Hanc sententiam defenderunt Petrus Coustantius monachus congregationis S. Mauri in notis ad opera Hilarii Pictaviensis, Alexius Symmachus Mazochius in notis ad calendarium Neapolitanum, P. Hieronymus de Prato in Sulpicii Severi editione t. 2 p. 214, et P. Hermannus Scolliner ord. S. Benedicti de non commentitio, eoque genuino, sed excusato lapsu Liberii.

At inventi sunt etiam, qui Liberium non a gravi tantum illo lapsu, sed etiam ab omni prorsus crimine purgaverint, ac demonstrandum susceperint, nihil eorum a Liberio fuisse commissum, quorum causa iamdiu accusatur. Canonicus Suesionensis Corgneus Parisiis anno 1726 dissertationem edidit, cui titulus est: *Dissertation critique, et historique sur le Pape Libére, dans la quelle on fait voir, qu'il n'est jamais tombé,* in qua dissertatione cuiuscumque criminis Liberio adscripti exclusionem affert. Corgneum vero imitatus est Cardinalis Orsius in Hist. Eccl. t. 6 l. 14 n. 72; Petrus Ballerinus de vi et ratione primatus Romanorum Pontificum c. 15 §. 8; P. Ioannes Stiltingius in actis Sanctorum Bollandianis t. 6 mensis Septembris, ad diem eius mensis 23; et denique Franciscus Antonius Zaccaria in diss. de commentitio Liberii lapsu.

Neque his quidem gravia argumenta defuerunt, quare hanc Liberii defendendi rationem ineundam putaverint, cum veteres scriptores ita de Liberii ad Urbem reditu loquuti sint, ut eius lapsum ignorasse videantur. Nam Sulpicius Severus Historiae sacrae l. 2 cap. 49 «Liberius quoque, inquit, urbis Romae, et Hilarius Pictavorum Episcopus dantur exilio . . . Sed Liberius paullo post urbi redditur ob seditiones romanas.» Socrates vero Hist. Eccl. lib. 2 c. 37 «Ceterum, inquit, Liberius haud multo post ab exilio revocatus sedem suam recepit, cum populus Romanus, seditione facta, Felicem expulisset, et Imperator, licet invitus, assensum illi praebuisset.» Theodoretus autem Hist. Eccl. lib. 2 c. 17 cum retulisset, quantopere Matronae Romanae pro Liberio revocando apud Constantium laboraverint, earum precibus, non autem culpae alicui a Liberio ad libertatem recuperandam commissae, eiusdem reditum adscribit, atque ea commemorat, ut populo Romano persuasum fuisse ostendat, Liberium ipsum nihil peccasse. «Flexus igitur, inquit, Imperator, egregium illum, omnique laude dignissimum (Liberium) ab exilio redire iussit, ambos vero (eum scilicet, et Felicem) in commune Ecclesiam administrare. Haec imperatoris epistola cum in circo recitata esset, populus exclamavit, aequam esse Imperatoris sententiam. Spectatores enim divisos esse in factiones duas ex coloribus suis cognominatas. Alterum igitur Episcopum huic factioni, alterum illi praeesse oportere. Hac ratione cum Imperatoris epistolam explosissent, omnes una voce

clamaverunt: Unus Deus, Unus Christus, Unus Episcopus . . . post has christianissimae plebis acclamationes, pietate ac iustitia plenas, reversus est admirandus ille Liberius.» Haec vero, quae Theodoretus memoriae prodidit de Liberii ad Urbem reditu, Cassiodorus lib. 5 historiae tripartitae c. 18 retulit. Iam vero manifestum est, horum hominum testimonium, grave argumentum afferre potuisse, ut ea, qua indicavimus, ratione Liberium memorati scriptores defenderint.

Nam extra omnem veri similitudinem positum esse iure videtur, si iis vetustissimis, et historiae saeculi quarti peritissimis scriptoribus constitisset, Liberium, ob assensum aliqua in re Constantio exhibitum, ab exilio revocatum esse, de eius reditu ita illos loqui voluisse, ut nihil illum de veteri sua constantia remisisse censeatur. Atqui si summus ille Pontifex urbi redditus ab Imperatore est ob seditiones Romanas, si Imperator, licet invitus, redeundi facultatem Liberio concessit, si denique, quemadmodum Theodoretus et Cassiodorus faciunt, Liberius non modo ad exilium proficiscens, verum etiam ab exilio revertens amplissimis nominibus, et Catholicae Fidei adsertore tantummodo dignis appellatur, hoc idem est ac memoriae prodere, eum nulla in re peccasse, cum exilii poena liberatus est. Sequitur igitur, eos scriptores, quos commemoravimus, quique ita de Liberio loquuti sunt, prout in adductis superius testimoniis vidimus, existimasse, Pontificem Maximum, servata sua animi fortitudine, fuisse Romanis restitutum.

Hoc argumentum, quod ex Sulpicii Severi, Socratis, Theodoreti, Cassiodori testimonio desumitur ad Liberium defendendum, gravius evadit, si historia illorum temporum consideretur, quae Liberii eiusdem reditum consequuta sunt. Doctissimus Stiltingius ad memoratam diem 23 Septembris §. 9 n. 163 « Quod ad propositum nostrum spectat, inquit, illud est, potuisse eodem modo (quo Hosii lapsum) Arianos, Liberii auctoritatem obiicere, si ipsis consenserat, aut Semiarianos, si horum placitis assensum praebuerat. At numquam id fecisse leguntur Ariani, numquam Semiariani . . . Non attingit lapsum Liberii, sive illum asserendo, sive solum ut obiectum memorando, sive sequutam post lapsum emendationem referendo, ullus patrum Graecorum, aut Latinorum, qui tanto numero fuerunt post Liberium saeculo quarto, quinto et sequentibus. Tacent de illo omnes historici alicuius nominis, qui eodem et proxime sequentibus saeculis floruerunt, immo Graeci etiam posteriores, ut omnia videantur a medii aevi Latinis hausta, ex monumentis suppositiis, Arianorumque et Luciferianorum calumniis.»

Profecto si Liberius Athanasium damnavit, si communionem cum Arianis iniit, sique formulae cuiquam ab iis propositae subscripsit, haec deinde omnia revocasse censendus esset, atque, sive apud veterem aliquem scriptorem, saltem ex iis, qui res Arianas fuse pertractant, sive in aliqua Liberii epistola sincera, vel ecclesiastico aliquo ad fidem faciendam idoneo monumento, contineri deberet eius retractationis ac resipiscentiae significatio. Atqui nemo veterum id memoriae tradidit, nullusque afferri potest commentarius, aut epistola, in qua, Liberium retractasse quae gesserat, exponatur.

Quae egit vero Liberius cum Concilium Ariminense habitum est, et illius Concilii Patres fidei confessionem ab Arianis allatam admiserunt, haec, quae ad illum defendendum adducuntur, luculenter confirmant. S. Damasus Liberii successor de eo Concilio in epist. apud Theodoretum l. 2 c. 22 ait: « Neque enim praeiudicium aliquod nasci potuit ex numero eorum, qui apud Ariminum convenerunt, cum constet, neque Romanum Episcopum, cuius ante omnes

fuit expetenda sententia, neque Vincentium (Capuanum), qui tot annos sacerdotium illibate servavit, neque alios huiusmodi statutis consensum aliquem commodasse.»

Constat autem ex his, Liberium rebus in eo Concilio gestis assensum minime praebuisse; certum est vero, eundem Pontificem iis Episcopis, qui in Ariminensi Concilio lapsi erant, errati veniam ea conditione dandam iudicasse, si, damnata Ariminensi formula, Nicaenam fidei professionem edidissent, et omnem cum Arianis communionem reliquissent. Socrates l. 4 c. 12 refert Liberii epistolam ad Orientales, in qua plura sunt, quae id ostendunt, quod indicavimus: satis erit haec illius epistolae verba afferre: «Etenim omnes propemodum illi, qui tunc apud Ariminum collecti, partim illecebris, partim dolo decepti fuerant, nunc ad sanam mentem reversi, formulam fidei ab Ariminensi Concilio editam anathemate damnarunt, et catholicae atque Apostolicae Fidei, olim apud Nicaeam promulgatae, subscripserunt; et nobiscum inita communione, adversus Arii doctrinam, eiusque discipulos, graviori indignatione commoventur.» Si vero Liberius lapsus fuisset, et culpam suam deinde non damnasset, incredibile esset, ita cum Ariminensibus eum agere potuisse, qui eodem modo, vel levius etiam fortasse, quam ipse, peccassent.

Neque vero ratio afferri posset explicandi, quomodo contingere potuerit, ut Clerus et Populus Romanus tam insignia erga Liberium redeuntem amoris argumenta praebuerint, quanta eidem exhibita fuisse a veteribus memoriae proditum est, si ille ad reditum in patriam impetrandum, Athanasium damnasset, et fidem Nicaenam prodidisset, saltem subscripta formula, in qua vox homousion praetermitteretur. Nam Clerus et Populus Romanus Nicaenae fidei, et Athanasii eius adsertoris, erat studiosissimus, ab Arianis autem prorsus abhorrebat.

Docet Sozomenus Hist. Eccl. l. 4 c. 15 causam, quare tantopere Liberio Romani studuerint. «Liberium, inquit, utpote virum undequaque egregium, et qui pro religione Imperatori fortiter restitisset, Populus Romanus impense diligebat.» Theodoretus lib. 2 Hist. Eccl. c. 27 ostendit, Romanorum erga Arianos odium fuisse causam, quare Romani ipsi a Felice abhorrerent, qui Liberio in exilium pulso ab Arianis fuerat suffectus. «Qui, inquit, formulam fidei a Nicaenis PP. expositam, integram quidem atque inviolatam servabat. Cum iis tamen, qui eam labefactabant, libere communicabat, atque ob hanc causam nemo ex civibus Romanis in Ecclesiam ingressus est, dum ille intus esset.»

Haec vero cum ita sint, non apparet, quae probabilis afferri ratio possit laetitiae illius singularis, qua Liberius exceptus a Romanis est, si ille lapsus revera esset. Nam omnis Romanorum in eundem amor exstingui prorsus debuisset, si id contigisset, atque eandem Romani de Liberio opinionem concipere debuissent, quam iamdiu de Felice conceperant. Atqui incredibilem erga Liberium amorem etiam tunc Romani ostenderunt, et veteris cum Felice inimicitiae luculentissima argumenta dederunt, quem bis Roma eiecerunt, quemque omnem spem de dignitate, ad quam obrepserat, recuperanda abiicere coegerunt. Ratio igitur, qua Liberius ab exilio revertens, a Romanis exceptus est, afferre argumentum grave potest, eum ad reditum in patriam impetrandum, Imperatori nulla in re assensum praebuisse, idque Romanis exploratum esse debuisse. Ex his, quae recensuimus, atque ex pluribus aliis, quae brevitatis gratia omittimus, facile est intelligere, graves certe rationes non defuisse iis auctoribus, quos commemoravimus, ut Liberii quemcumque lapsum denegarent.

Neque vero, quod Hilarius Pictaviensis num. 11 libri contra Con-

stantium affirmaverit, « se nescire utrum maiore impietate Imperator Liberium relegaverit, quam remiserit; » inde ostenditur, Hilarium iudicasse, Pontificem redeundi copiam impetrasse postquam iniquis Constantii conditionibus assensus esset. Responderi enim potest, prout eruditissimus Zaccaria facit in memorata dissertatione cap. 5 §. 1: « Namque potuit huiusmodi dubio, quod sane emphaticum est atque oratorium, esse locus, quin ad subscribendum haereticae formulae ipse Liberium cogeret. Quid enim? Nonne impietas, eaque summa fuit, in Liberium ante saevire, quam Romam remitteretur? Saeviit in eum Constantius. Nonne admodum impius dici debuit, qui Romam remiserit Liberium, sparso falso rumore ab Arianis de illius consensu in haeresim? » Sic eum remisit Constantius, ut ex Sozomeno et Nicephoro discimus. Sed quod gravissimum est, ea lege Liberio reditum concedere voluisse Constantium scimus, ut ipse cum Felice in commune Ecclesiam administraret. Infandum sane scelus, *quod Sedes Petri dehonestaretur,* ut loquitur Sozomenus lib. 4 c. 15 a Nicephoro ferme exscriptus, *a duobus praesulibus gubernata, quod discordiae signum, et ab Ecclesiasticis legibus alienum est.*

Affert praeterea doctissimus ille scriptor cap. 6 §. 3 et seqq. summam responsionum, quae adducuntur, ut Liberii defensioni minime officiant loca illa desumpta ex chronico, et ex libro de scriptoribus ecclesiasticis D. Hieronymi: in eo enim refertur, « Liberium taedio victum exilii, subscribentem in haereticam pravitatem, Romam quasi victorem intrasse. » In isto autem: « Fortunatianum Afrum, Aquileiensem Episcopum, in hoc haberi detestabilem, quod Liberium Romanae urbis Episcopum, pro fide ad exilium pergentem, primum sollicitarit, ac fregerit, et ad subscriptionem haereseos compulerit. »

Ut autem brevi ea responsionum capita significem, dicam 1° loctionem ipsam duorum testimonium ostendere, pugnantia inter se ibi referri; 2° chronicum Hieronymi multis locis fuisse corruptum; 3° gravem suspicandi rationem, falsarii manu inductum esse in chronicum locum illum, qui est de Liberii lapsu. Quod spectat vero ad testimonium depromptum ex libro *de scriptoribus Ecclesiasticis,* illud quoque manifestae falsitatis arguitur, cum certissimis monumentis constet, Fortunatianum Liberio ad exilium proficiscenti incitamentum nullum praebere potuisse, ut haeresi adhaereret, a qua ipse abhorrebat.

Denique adiungi possent exempla, quae scriptor superius memoratus affert, ut ostendat, nihil vetare « in re historica a Doctore Maximo reverenter recedere, atque eum falsis rumoribus deceptum dicere, » praesertim cum utrumque opus, chronicon scilicet, et lib. de scriptoribus Ecclesiasticis, in Oriente Hieronymus scripserit, ubi ex Sozomeni testimonio accepimus, Arianos falsos rumores de Pontificis errore sparsisse.

CAPUT XLV.

DE LIBERII ROMANI PONTIFICIS CONSTANTIA IN CATHOLICA FIDE.

Est nunc ostendendum, Liberium Pontificem in Fide Catholica perpetuo constantem fuisse. Itaque omnino verum haberi debet, quidquid tandem contigerit, cum Liberio facultas concessa est ad urbem redeundi, eum in Arianam haeresim numquam lapsum esse. Etiamsi concedi vellet, Liberium Athanasium damnasse, nullum inde argumentum desumi pos-

set, ad demonstrandum, eum in Arianam haeresim incidisse. Nam Ariani incredibili quidem ardebant in Athanasium odio, atque ea omnino de causa, quod ille contra sectae suae errores, fidem catholicam summa constantia atque animi fortitudine defenderet. At gravissimas simul in eum calumnias sparserunt, quibus, dissimulata huius odii vera causa, Athanasium accusarunt et damnarunt, perinde ac ob fidei causam eum non odissent. Huic damnationi assentiri, iniustitia quidem erat manifesta, sed non erat crimen eiusmodi, ut qui illius reus evasisset, idcirco haereticus continuo posset existimari.

Neque, etiam si concederetur Liberium cum Eusebianis communionem inivisse, ex eo capite argumentum desumi posset, ad evincendum, eum in haeresim Arianam incidisse. Ad id enim ostendendum necesse esset efficere, eum Arianam doctrinam aliqua in re suscepisse, et Fidem Catholicam aliqua ratione violasse. Ex inita autem eiusmodi communione non exsisteret, eum Arianos errores suscepisse, aut a fide catholica aliqua in re defecisse. Nam sequeretur tantummodo ex hac cum Eusebianis communione, Liberium communicasse cum hominibus, partim catholicis, partim haereticis quidem, sed quorum errores minime erant manifesti. Ostendit enim doctissimus Maranus cap. 32 l. 4 *Divinitas D. N. I. C. etc.* Orientalium, sive Semiarianorum duplex fuisse genus: et eorum alios, licet vocem homousion reiicerent, rectam tamen et catholicam de Verbo sententiam habuisse; alios autem etsi vocem, et catholicam illius vocis significationem repudiarent, per ea tamen tempora, catholicos se esse, callide simulasse.

Neque Liberium in haeresim Arianam lapsum esse demonstrari posset, etiamsi alicui Sirmiensi formulae eum subscripsisse concederetur. Nam licet id vellemus de Liberio concedere, eum alicui formulae subscripsisse ex iis tribus, quae Sirmii compositae sunt, et quarum altera anno 351 contra Photinum edita est, altera anno 357 in lucem prodiit, tertia demum anno 359, excludi semper tertia, ac secunda formula deberet, quarum neutram a Liberio subscriptam esse perspicua argumenta docent. Valesius in adnotationibus ad Sozomenum Hist. Eccl. l. 4 c. 15 tertiae formulae Liberium subscripsisse affirmavit; et Pagius ad annum 357 n. 12 et 13 hanc ipsam sententiam amplectitur. Ut vero ostendatur, quam perspicue constet, huic formulae certe Liberium non subscripsisse, referendum primo loco est, quod ipse Valesius habet in adnotationibus ad Sozomenum l. 2 Hist. Eccl. c. 30. « Tertia celebrata est (Synodus Sirmiensis) Eusebio et Hypatio consulibus, anno Christi 359, in qua conscripta est fides illa, quam Marcus Arethusius dictavit. » Cui Petavius consonat in animadversionibus ad haeres. 73 Epiphanii, Semiarianorum. « Anno demum 359 tertia illa Sirmiensis formula a Marco Arethusio, consentientibus Semiarianis, edita est. »

Iam vero formula, cui subscripsisset Liberius, si id concedendum est, ea est, de qua in fragmento 6, quod Hilario tribuitur, ita scribitur: « Perfidiam autem apud Sirmium descriptam, quam dicit Liberius catholicam, a Demophilo sibi expositam, hi sunt qui conscripserunt, Narcisus, Theodorus, Basilius, Eudoxius, Demophilus, Cecropius, Silvanus, Ursacius, Valens, Evagrius, Hyrenius, Exuperius, Terentianus, Bassus, Gaudentius, Macedonius, Marthus, Acticus, Iulius, Surinus, Simplicius, et Iunior . . . omnes haeretici. » Habemus ex his, quomodo facili negotio colligamus, Liberium tertiae Sirmiensi formulae non subscripsisse.

Nam illam formulam, ab uno Marco Arethusio compositam veteres memoriae prodiderunt, illa vero de qua fragmento Hilario tributo sermo est,

quamque subscripsisse dicitur Liberius, a pluribus Episcopis conscripta fertur. Praeterea hanc ipsam tertiam Sirmiensem formulam an. 359 in lucem prodiisse superius notavimus: Liberius autem, qui, si alicui Sirmiensi formulae subscripsit, id fecit antequam ad urbem rediret, non potuit certe formulae subscribere anno 359 primum editae, cum anno saltem 358 Romam redierit. Reliquum est igitur, ut extra controversiam esse debeat, eum, si cui formulae subscripsit, tertiae prorsus non subscripsisse, cui ceteroquin, etiamsi subscripsisset, «nequaquam haeresi adstipulatus osset, ut verbis utar Baronii ad annum 357 n. 53, cum in illa praedicaretur Filii Dei una cum Patre omnimoda, et in omnibus perfecta similitudo.»

Neque minus perspicue ostendi potest, Liberium, si cui formulae Sirmiensi subscripsit, secundae non subscripsisse, quae tam apertam Arianae haeresis professionem continebat, ut nulla ratione aut arte ab haeresis crimine purgari possit. Conati quidem sunt Ariani in vulgus per calumniam spargere, Liberium ad eorum partes tandem aliquando transiisse. «Cum Eudoxius, ait Sozomenus l. 4 c. 15, et qui cum illo opinioni Aëtii favebant, Antiochiae Hosii (post lapsum) epistolam accepissent, sparsis rumoribus divulgaverant, Liberium quoque Consubstantialis vocabulum condemnasse, et Filium Patri dissimilem confiteri.» At exploratum omnino est, haec falso ab iisdem fuisse divulgata, et numquam Liberium huic formulae subscripsisse, qua haeresis diserte continebatur.

Grave illud argumentum est, quo Stiltingius utitur ad hoc probandum loco citato §. 170, quodque ex Hilarii auctoritate desumitur, qui in libro de Synodis non modo saepe commemorat, Hosium secundam formulam Sirmiensem recepisse, nulla uspiam facta mentione de Liberio, verum etiam n. 87 luculenter ostendit, solum ex iis, qui Ariani non erant, fuisse Hosium, qui formulam istam receperat, sive consenserat, ut non solum vox ὁμοούσιος consubstantialis, sed etiam ὁμοιούσιος similis substantiae de Filio Dei omitteretur, quod primum in ea formula tentatum ab Arianis est. «Oro vos, inquit. Hilarius, ne quisquam alius ex his, praeter senem Hosium, et ipsum illum, nimium sui sepulcri amantem, reperiatur, qui tacendum existimaret de utroque.»

Est etiam rei demonstrandae grave argumentum, quod memorato in loco Stiltingius desumit ex Arianorum facto, qui solius Hosii auctoritatem catholicis obiiciebant, non Liberii Romani Pontificis, ut intelligitur ex S. Phaebadii contra Arianos opusculo, qui obiicientibus illis Hosii lapsum respondet: «Non potest eius auctoritate praescribi, quae aut nunc errat, aut semper erravit: nam si nonaginta fere annis male credidit, post nonaginta illum recte sentire non credam.»

Verum praeter haec, res ipsa per se ostendit, si formulae cuiquam Liberius subscripsit, eam secundam Sirmiensem formulam non fuisse. Profecto in superius adducto, quod Hilario tribuitur, fragmento formula, quam Liberius subscripsisse fertur, ab Orientalibus Episcopis, qui ad 22 recensentur, conscripta fuisse narratur. At formula, quae ab Orientalibus condita est, diversa certe fuit a secunda Sirmiensi formula, quae ab Occidentalibus, et latine exarata est, quemadmodum praeter Athanasium et Socratem, Hilarius testatur in lib. de Synodis, qui n. 11 eandem formulam exhibet. Recensentur praeterea, ut superius vidimus, inter formulae, quam Liberius subscripserit, auctores, Theodorus Heracleensis, Basilius Ancyranus, Silvanus Tarsensis. At horum hominum nomina indicant, formulam, quam Liberius subscripsisse dicitur, non fuisse Sirmiensem secundam. Nam Theodoretus Hist. Eccl. l. 2 c. 16 refert, Theo-

dorum iam ab anno 355 obiisse; quare cum secunda Sirmiensis formula anno 357 edita sit, non potest existimari, hanc formulam fuisse eam, cuius particeps Theodorus fuerit, qui tanto antequam ipsa ederetur, vita functus erat; Basilius vero et Silvanus, qui vel catholici, vel Semiariani tantum erant, non potuerunt in ea secunda formula exaranda operam suam conferre, cum ab Anomaeorum erroribus vehementer abhorrerent, qui in eadem formula luculenter traduntur.

His addendum est, secundam Sirmiensem formulam, quemadmodum ab exemplo constat per Hilarium allato, conscriptam fuisse ab Hosio et Potamio, consentientibus Valente, Ursacio et Germinio; in formula vero Liberio tributa, neque Hosii, neque Potamii mentionem fieri; et in monumentis, quibus Liberium Sirmiensem aliquam formulam recepisse traditur, Orientalium fidem, non autem Hosii, Potamii etc. eum recepisse narrari.

Restat prima Sirmiensis formula anno 351 edita, quam quidem si Liberius probavit, de haeresi accusari certe non potest. Ita enim illa erat conscripta, ut licet vocem homousion praetermitteret, nihil tamen continere videretur, quod catholicae Ecclesiae de Verbi divinitate dogmatibus repugnaret. Opportunissima sunt huic rei explicandae S. Athanasii verba lib. de Synodis n. 41. « Viros autem, qui alia quidem omnia Nicaeae scripta recipiunt, de solo autem Consubstantialis vocabulo ambigunt, non ut inimicos spectari par est. Neque enim velut Ariomanitas, aut patrum adversarios homines aggrediemur, sed disputamus veluti fratres cum fratribus, qui eadem, qua nos, sunt sententia, solo nomine in controversiam adducto. Cum enim confiteantur, ex substantia Patris, et non ex alia substantia esse Filium, nec creaturam, vel opificium illum esse, sed genuinam, naturalemque prolem, et ab aeterno, una cum Patre Verbum, et sapientiam exsistere, non longe absunt a recipienda Consubstantialis voce. Talis est Basilius Ancyrae, qui de fide scripsit. » Nemo profecto clariorem Athanasio vocis homousion propugnatorem desiderabit, ac nemo in controversiam adducet, haec verba ab homine esse profecta catholicae doctrinae de Verbi divinitate addictissimo. Atqui eius in allato testimonio perspicua sententia est, non continuo aetate sua veluti haereticos fuisse habitos, qui Consubstantialis vocem non reciperent, modo catholicam de Verbi divinitate doctrinam omnem profiterentur.

Praetermissio quidem vocis homousion toleranda non erat, quod vox a Nicaena Synodo, tamquam catholicae fidei propugnaculum decreta esset, omnemque Arianorum errorem funditus everteret, atque idcirco Ecclesiae Patres eorum factum improbarunt, qui vocem illam non adhibebant, quin tamen idcirco eorundem fidem veluti haereticam traducerent. Atque ea quidem agendi ratione usus est etiam Hilarius, qui in lib. de Synodis, quem vel desinente anno 358 vel ineunte anno 359 edidit, postquam vehementer laboravit, ut ostenderet vocem homousion admittendam esse, declarare tamen non omisit vocem alteram homousion omni suspicione carere posse. « Caret igitur, ait n. 76, fratres, similitudo naturae contumelia suspicione, nec potest videri Filius idcirco in proprietate paternae naturae non esse, quia similis est, cum similitudo nulla sit nisi ex aequalitate naturae. Aequalitas autem naturae non potest esse, nisi una sit, una vero non personae unitate, sed generis. Haec fides pia est, haec conscientia religiosa, hic salutaris sermo est, unam substantiam Patris et Filii idcirco non negare, quia similis est. Similem vero ob id praedicare, quia unum sunt. » Atque ad formulam ipsam Sirmiensem primam quod attinet, Hilarius in memorate

lib. de Synodis non modo eam retulit, sed explicandam etiam illam, et catholicam saltem verbo tenus demonstrandam suscepit, ac post illam ita explicatam haec n. 77 scripsit: « Reliquus mihi sermo ad sanctos viros Orientales Episcopos dirigendus est: ut quia iam de fide nostra nihil inter nos suspicionis relictum est, ea, quae adhuc in suspicionem ex verbis veniunt, purgentur, et dabunt veniam ex communis conscientiae fide secum liberius loquuturo. » Apparet igitur luculenter, Liberium, si primam Sirmiensem formulam subscripsisse censendus sit, eum ob ubsc riptionem suam, haeresis accusarisnon posse.

Neque intelligo quomodo Card. Luzernius, ut ceteros omnes praeteream, qui Liberium in haeresim lapsum revera esse contenderunt, propugnare potuerit, eundem Pontificem, etiamsi Sirmiensi primae tantum formulae subscripserit (nam alicui formulae subscripsisse extra controversiam esse arbitratur), vere haereticum evasisse. Ille quidem, ut ostendat, Liberium haeretico sensu eam formulam probasse, contendit argumento ad hoc demonstrandum, esse debere agendi rationem, qua in posterum illum usum esse exploratum habet. Atque adducit praesertim epistolam Liberio tributam in fragmento 6 Hilarii, quaeque incipit: *Pro Deifico timore:* « Ego Athanasium non defendo. Sed quia susceperat illum beatae memoriae Iulius Episcopus decessor meus; verebar, ne forte ab aliquo praevaricator iudicarer. At ubi cognovi, quando Deo placuit, iuste vos illum condemnasse, mox consensum meum accommodavi sententiis vestris ad haec, quae super nomine eius, id est de damnatione ipsius, per fratrem nostrum Fortunatianum dedi perferendas ad Imperatorem nostrum Constantium. Itaque, amoto Athanasio, super quo statuta omnium vestrum a me cum Sede Apostolica suscipienda sunt, dico, me cum omnibus vobis, et cum universis Episcopis Orientalibus, seu per universas provincias, pacem et unitatem habere. Nam, ut verius sciatis, me veram fidem per hanc epistolam perloqui, Dominus meus, et frater communis Demophilus, qui dignatus est pro sua benevolentia, fidem vestram et catholicam exponere, quae Sirmii ab universis fratribus et coepiscopis nostris tractata, exposita et suscepta est, hanc ego libenti animo suscepi in nullo contradicens. »

Post hanc epistolam, ceteras etiam tres, quae Liberio tribuuntur in fragmentis Hilarii, epistolas Cardinalis Luzernius appellat, quorum altera incipit *studens paci,* altera *quia scio vos,* postrema denique *non doceo, sed admoneo;* atque ex earundem etiam contextu patere arbitratur, argumentum desumi posse ad ostendendum, Liberium haeretico sensu primae Sirmiensi formulae subscripsisse. At quid ista valeant ad Liberium, haereticum factum esse demonstrandum, facile est intelligere, modo considerentur ea, quae de epistolis illis, praeter ceteros, citato commentario §. 3 fuse tradit Stiltingius, scilicet omnes veluti apocryphas esse repudiandas.

Sane, ut plura praeteream, quae ad quamlibet ex iis epistolam falsitatis evincendam adducuntur argumenta, illud exploratum habendum est, unum eundemque omnium illarum epistolarum auctorem fuisse, existimari debere; quare si unam tantum ex his confictam esse appareat, omnes apocryphas iudicandas esse. Atqui in epistolis *studens paci,* et *quia scio vos,* apertissimum invenitur falsitatis argumentum. In duabus enim illis epistolis traducitur Liberius, veluti narrans, se vel ab initio Pontificatus sui Athanasium damnasse. At hoc manifeste pugnat cum eiusdem pontificatus et cum universa Arianorum historia, in qua nihil disertius traditum est, quam Liberium, non modo in ipso Pontificatus sui initio, sed etiam diu-

turno post tempore, dimicasse pro Athanasio, et summam animi fortitudinem in eo defendendo ostendisse.

Id praeter cetera demonstrant praeclara Liberii cum Eusebio Constantii Eunucho certamina, qui anno 355 Romam ab Imperatore missus est, ut Pontificem ad Athanasium damnandum adduceret. S. Athanasius ipse in historia Arianorum ad monachos n. 35 refert, qua ratione Liberius Eunucho responderit: « Profectus Romam Spado, Athanasius ait, principio auctor erat Liberio, ut contra Athanasium subscriberet, cum Arianisque communicaret; illud, aiens, Imperator exoptat, hoc te facere iubet. Hinc ostensis muneribus hortabatur, manusque Liberii contrectans, aiebat: Imperatori obtempera, et haec accipe. Episcopus contra monebat, hisque verbis docebat hominem. Qui quaeso, adversum Athanasium id agatur? Nam, quem non una solum, sed altera Synodus ex toto orbe coacta, purum, innoxiumque iure declaravit, quem Romana Synodus cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus? Quis nos probaturus est, si quem praesentem amanter excepimus, ad communionemque admisimus, absentem aversemur? Non ecclesiastici canonis illud est, nec talem umquam a patribus accepimus traditionem: quas videlicet traditiones ipsi a Beato et Magno Apostolo Petro accepere. »

Quod si de epistolis Liberio tributis ita iudicandum est, non est necesse argumentando efficere, quam difficile sit ex epistolis ipsis ostendere, qua agendi ratione post subscriptionem usus sit Liberius. Per se enim manifestum est, ex epistolis, contra quarum veritatem gravia adducuntur argumenta, Liberii agendi rationem erui certo non posse.

Quamquam, quid est in adducta superius epistola *Pro Deifico timore,* ex quo colligi possit, Pontificem haeretico sensu subscripsisse? Num, quod ibi Liberius tradatur, Athanasii damnationem probasse? At de hac ipsa Athanasii damnatione superius agentes, vidimus, ex eo iniustitiae, et imbecillitatis Liberium accusari posse, si revera illius damnationem ratam habuit, non autem de fide catholica violata hoc argumentum esse, cum Ariani calumnias plures ad Athanasium damnandum sparserint, quibus crimina contra eundem confingebantur, quae a fidei causa erant seiuncta. Num ad efficiendum, Liberium haeretico sensu subscripsisse, afferri placet, in memorata epistola haberi, Liberium cum Eusebianis communionem inivisse? Id vero quemadmodum iam indicavimus, huic rei demonstrandae argumentum non suppeditat, cum ex eo facto sequeretur tantum, Pontificem inivisse communionem cum hominibus partim catholicis, partim haereticis quidem, sed quorum errores tunc non erant manifesti. Quod denique spectat ad fidem Orientalium, quae in epistola illa a Liberio recepta dicitur, neque id probabit, eum haeretico sensu illam accepisse, cum de ea fidei expositione, superius ostenderimus, Hilarii, et Athanasii ipsius testimonio, etiamsi vocis Consubstantialis omissio facta fuisset, tamen modo catholica de Verbi divinitate universa doctrina reciperetur, non continuo veluti haereticos illos haberi debuisse, qui formulae subscripsissent, in qua vox illa fuisset praetermissa.

Ceterum ipsa Liberii agendi ratio, ut ex illorum temporum historicis monumentis doceri posset, Pontifici defendendo potius quam accusando inservire potest. Vidimus enim, tanta laetitia Liberium redeuntem, exceptum a Romano Populo, et Clero fuisse, quanta ille solum excipi poterat, de quo publica opinione constaret, eum Arianis erroribus assensum numquam esse. Vidimus nullam afferri posse, editam ab eo facti sui retractionem. Vidimus denique, summa constantia, et Pontifice digna, qui ab Arianismi fraudibus omnibus abhorreret, eum usum esse, cum Concilium Ariminense habitum est.

Itaque apparet, quam leve sit ad Liberium haeresis accusandum, ea ratione argumentari, quae superius relata est.

Praeter haec, ut Liberii in haeresim lapsum confirmet, memorati operis auctor, appellat Hilarii auctoritatem, atque ex anathematismis, qui illi in fragmentis tribuuntur, contra Liberium pronunciatis, patere etiam contendit, Pontificem haeresis accusari oportere. Nam in frag. 6 ita Hilarius loquutus fertur: «Anathema tibi a me dictum, Liberi, et sociis tuis;» et paullo post: «Iterum tibi anathema, et tertio, praevaricator Liberi:» frag. autem 8. «Praevaricatori anathema una cum Arianis a me dictum. «His addemus num. 4 frag. 6 haec ab Hilario pronunciata referri. «Post haec, omnia quae vel gesserat vel promiserat Liberius, missus in exilium, universa in irritum deduxit; scribens praevaricatoribus haereticis Arianis qui in S. Athanasium orthodoxum Episcopum iniustam tulere sententiam.»

Sed ita quoque, quae afferuntur, tamquam ab Hilario profecta contra Liberium, non efficiunt, eum haeresis accusari posse. Nam, etiam apud Liberii accusatores, veluti certum habetur, multa in his fragmentis esse apocrypha, et ab Arianis corrupta. Quae vero ex iisdem fragmentis, adversus Liberium obiiciuntur, inter ea collocanda esse, quae falso in Hilarii fragmenta illata sunt, ostendi primo potest Sulpicii Severi agendi ratione. Constat enim, eum ex hoc libro, cuius fragmenta tantum nunc circumferuntur, ea hausisse, quae de Arianis rebus memoriae prodidit. Cum vero de Liberii ad urbem reditu agens referat tantum, ob seditiones Romanas illum urbi fuisse restitutum, satis perspicue declarare videtur, se in Hilarii illo opere ea non legisse, quae superius, tamquam ab Hilario profecta retulimus. Non enim verisimile est, si illa legisset, fuisse relaturum, ob seditiones Romanas Liberium esse revocatum, cum in eiusdem lapsu, causam praecipuam invenire debuisset, ut suum ad urbem reditum Pontifex impetraret.

Praeterea, si ab Hilario anathematismi illi fuere pronuntiati quos recensuimus, dicendus esset Hilarius, eos pronuntiasse multo post lapsum Liberii, cum opus illud historicum scribebat, et cum Liberius iam catholicam fidem strenue propugnabat. At hoc est prorsus incredibile, ab Hilario tum temporis eos anathematismos contra Pontificem latos esse, cum ille acriter pro Ecclesia certaret. Quod si existimari velit, adeo inconsiderate se gessisse Hilarium, ut statim post sparsos rumores de lapsu Liberii, et post accepta litterarum, quae nomine Pontificis circumferebantur, exemplaria, anathematismos iisdem inseruerit, «an saltem non erat prudentiae, et aequitatis ipsius, ait Stiltingius §. 2 n. 27, inserta anathemata quamprimum delere, audita constantia Liberii in tuenda fide catholica contra praevaricationem Ariminensem?»

Illud etiam adiungi debet, ad ostendendum iure eruditos de fragmentis his dubitare, esse in iis nonnulla quae cum certis S. Hilarii scriptis pugnant. Nam verba, quae fragm. 6 habentur «perfidiam autem apud Sirmium conscriptam, quam dicit Liberius catholicam etc., «quibus fragmenti auctor primam Sirmiensem formulam indicavit, non possunt cum iis componi, quae Hilarius scripsit in libro de Synodis. In eo enim libro, non modo memorata formula, perfidia non appellatur, sed eadem copiose laudatur, nihilque in ea esse traditur, quod a fide catholica alienum sit.

Itaque Hilarius eos alloquens n.78, qui formulam illam propugnabant, «studiosi, inquit, tandem Apostolicae, atque Evangelicae doctrinae viri;» et n. 88. «Unum, atque idem pie sapimus, rogo, ut unum, atque idem pium inter nos esse velimus.» Si vero ab Hilario verba illa *perfidiam autem* etc. profecta essent, et de for-

mula Sirmiensi prima ita loquutus hoc in loco fuisset, inconstantiae ac levitatis reprehendi Hilarius posset, qui formulam a se laudatam, et catholico sensu explicatam, perfidiam appellaverit.

Denique, ut cetera omittam, ea verba, quae fragm. 6 leguntur «post haec autem omnia, quae vel gesserat, vel promiserat Liberius, etc.,» apocrypha esse, tum pluribus aliis indiciis, tum ex verbis illis, *in S. Athanasium* deprehenditur, cum ab huius aetatis, praecipue vero ab Hilarii more abhorreat, Athanasium, qui adhuc vivebat, ita nominare, ut eius nomini, Sancti appellatio adiungeretur. Iam vero manifestum cuique esse potest, difficile imprimis esse, ex fragmentis, quae commemoravimus, persuadere, non modo in haeresim Liberium lapsum esse, sed eundem Pontificem, alicuius, etiam eo crimine levioris culpae reum certo evasisse.

Quod si velimus etiam, omissis tantisper argumentis, quae contra fragmentorum veritatem adducuntur, ea considerare, quae in anathematismis de Liberio continentur, apparebit, ex iis non demonstrari, Pontificem in haeresim prorsus lapsum esse. Nam praetereo anathematismos insertos esse epistolae *pro Deifico timore,* et ab interpolatore pronuntiatos ob ea, quae in ipsa epistola narrat a se facta esse Liberius. Vidimus autem superius, ex rebus, de quibus sermo est in ea epistola, etiamsi aliquis Liberii lapsus concedi vellet, numquam tamen inde probari posse, eum haereticum evasisse. Illud dico, si quid ex memoratis anathematismis argumentari contra Liberium placeat, affirmari tantummodo posse, hominem qui illos pronuntiavit, vel existimasse, vel ostendere ceteris voluisse, sibi persuasum esse, Pontificem, Athanasium damnasse, communionem cum Orientalibus inivisse, et formulae primae Sirmiensi subscripsisse, atque ob has causas veluti praevaricatorem habendum esse. Non sequitur autem ex eo, quod aliquis tamquam praevaricator iudicatus sit, praevaricatorem fuisse iudicatum ob verum in haeresim lapsum, cum praevaricatio etiam extra fidei causam esse po sit.

Memorati operis auctor praeter anathematismos, qui Hilario tribuuntur, ad Liberii in haeresim lapsum confirmandum, adducit etiam testimonia Adonis Viennensis, qui saeculo 9 vixit, Auxilii, qui saeculo 10 quorum uterque ita de Liberio loquitur, ut ostendat, se habere veluti persuasum, Liberium haereticum evasisse. Post ea vero, quae attulimus ad Liberium defendendum, non est necesse in iis refellendis immorari, cum duo iidem scriptores nimis sint ab aetate Liberii remoti, atque quae de Liberio scripserunt, ex apocryphis de eius pontificatu agentibus monumentis, desumpsisse eos constet. Alterum enim ex spuriis S. Eusebii presbyteri actis, alterum ex pontificali, quod Anastasio falso adscribitur, in his rebus narrandis profecisse certum est.

Restaret nunc refellendum id, quod memoratus scriptor habet de vexatione post Liberii reditum Romae excitata contra eos, qui Nicaenam fidem defendebant, ex qua concludere putat se posse, talem fuisse Pontificis agendi rationem, ut ex ea ostendi queat, haeretico sensu ab illo Sirmiensem formulam acceptam esse. Ut rem autem concludam brevi, dicam tantum quod superius iam indicatum est, veteres scriptores ita de Liberio ad urbem reverso loquutos fuisse, ut perpetuo illum Arianis contrarium fuisse doceant. Hinc fuit, quod tantas laetitiae, et benevolentiae significationes Populus Romanus ei redeunti dederit: quae gesta sunt vero a Pontifice in Ariminensium Patrum facto, luculenter docent, quantopere ille abhorruerit ab Arianis, atque ab iis, qui eorum partibus studebant.

Quidquid igitur evenerit Romae post Liberii reditum contra Nicae-

nae fidei defensores, certissimum est Pontificem reversum ad urbem, fidei Nicaenae propugnatorem fuisse. Quare nihil ille commisit, ut ex eo conciudi possit, haeretico sensu Sirmiensem formulam acceptam ab eo esse. Itaque de Liberio haec satis sint. Reliqua enim, quae ad eiusdem Pontificis lapsum evincendum afferuntur argumenta, apud doctissimos viros, quos in huius disputationis initio appellavimus, confutata reperiuntur.

CAPUT XLVI.

DE CONCILIO ARIMINENSI.

Anno 359 Arimini in Aemilia habitum est Concilium, cui quatercenti Episcopi interfuerunt. De concordia ineunda, ita volente Constantio Imperatore, agi in eo Concilio debebat, et ratio constitui, qua controversiae Arianorum causa excitatae finem haberent. In Seleucensi quoque Synodo de ea re statui debuerat; sed nihil profectum erat. In Ariminensi Synodo Arianos de catholicis victoriam reportasse vetus querela est, et Ariminenses Episcopos formulae cuiusdam subscriptione, Arianae haeresi adhaesisse. Verum id falsum omnino esse ostendi facile potest.

Audiendus est Hieronymus in dialogo adversus Luciferianos. Eius autem testimonio, aliisque argumentis patebit, Patres Ariminenses a fide catholica non defecisse. « Nam superficies expositionis (id est formulae a PP. Ariminensibus acceptae), cui subscripserant, nihil sacrilegum praeseferebat, ait Hieronymus. Sonabant verba pietatem, et inter tanta illa praeconia, nemo venenum insertum putabat. De Usiae vero nomine abiiciendo verisimilis ratio praebebatur. Quia in scripturis, aiebant, non invenitur, et multos simpliciores novitate sua scandalizat. Non erat curae Episcopis de vocabulo, cum sensus esset in tuto. » Deinde quis fidem eis deroget, Maranus inquit, l. 2 c. 6 op. Divinitas D. N. I. C. manifesta in scripturis, et traditione: quis fidem eis deroget, qui confessoribus reddita pace, ad Ecclesias redeuntibus occurrentes, contestabantur corpus Domini, ut prosequitur Hieronymus « et quidquid in Ecclesia sanctum est, se nihil mali in sua fide suspicatos. Putavimus, aiebant, sensum congruere cum verbis; nec in Ecclesia Dei ubi simplicitas, ubi pura confessio est, aliud in corde clausum esse, illud in verbis proferri timuimus. Decepit nos bona de malis existimatio.» Quae igitur culpae PP. Ariminensibus tributa sunt, ea fraudibus potius, et dolo malo inimicorum tribui debent, quam eorundem in fide inconstantiae.

Quae Patrum Ariminensium agendi ratio fuerit videndum est; ut concludatur eos nihil umquam a fide deflexisse. Formulae ipsius ab iisdem acceptae summa est consideranda, quo intelligatur, fecerintne quidquam, ut iure in fidei negotio errasse dici queant. Atqui utrumque illud indubium affert argumentum, quo ostenditur PP. Ariminenses numquam a fide catholica defecisse.

Neque hoc hominum testimonio confirmari potest, qui longe a re gesta vixerunt, sed eorum, qui ad fidem faciendam sunt imprimis opportuni. Hieronymus in dialogo superius memorato, cum retulisset quaenam illa formula esset, quae Patribus Ariminensibus subscribenda proposita est, atque ex formulae expositione ostendisset, nihil in ea esse, quod a fide alienum videretur, cumque narrasset quanam de causa adducti sint Episcopi, ut fraudis metum deponerent, et rem bona fide agi arbitrarentur, haec subiicit: « Quod si quis a nobis fictum putat, scrinia publica scrutetur: plenae sunt

adhuc Ecclesiarum arcae, et recens adhuc rei memoria est. Supersunt homines, qui illi Synodo interfuerunt, et quod veritatem firmat, ipsi Ariani, haec, ita ut diximus, gesta non denegant. . . . . Quae si plenius quis discere cupit, in Ariminensis Concilii actis reperiet, unde et nos ista libavimus.»

Iam vero formula, quam a Patribus Ariminensibus subscriptam affert Hieronymus, ita erat comparata, ut eius obvius, et externus sensus, plane orthodoxus, et catholicus appareret. Vocis homousion ibi erat omissio, sed iis de causis fieri dicebatur, quemadmodum superius indicatum est, quae non ostenderent mentem eorum, qui formulam proponebant, illam esse, in doctrinam de Verbi divinitate violarent. Alio autem in loco iam a nobis demonstratum est, adductis S. Hilarii Pictaviensis, et S. Athanasii testimoniis, licet ea vox non posset omitti, quod a Patribus Nicaenis, tamquam fidei catholicae tessera contra Arianos errores statuta fuisset, tamen non continuo illos habitos fuisse veluti haereticos, qui vocem eandem non usurpassent, modo catholicam omnem de Verbi divinitate doctrinam profiterentur. Quare manifestum est, PP. Ariminenses, omittentes vocem homousion, ob id solum, haeresis criminis reos evasisse, dici non posse, neque a fide catholica defecisse: cum professionem fidei ratam habuerunt, quae, licet interius virus Arianum lateret, orthodoxam tamen doctrinam in obvio, atque externo sensu suo afferre videbatur.

Agendi autem ratio, quam PP. Ariminenses adhibuerunt, eo luculentius demonstrat, eosdem numquam a fide catholica deflexisse. Sibi enim omnino nihil timendum esse ab Arianorum fraudibus, Episcopi putaverunt, et rem bona fide agi, sibi persuaserunt: cum Valentem, et Ursacium ea ratione loquentes audierunt, qua illos loquutos esse Sulpicius Severus narrat l. 2 Historiae Sacrae: «Valens, et Ursacius affirmantes, praesentem fidem catholica ratione conceptam ab Orientalibus, Imperatore auctore prolatam, cum piaculo repudiari, ut quis discordiarum finis foret, si quae Orientalibus placuisset, Occidentalibus displiceret. Postremo, si quid minus plene, praesenti fide editum videretur; ipsi adderent quae addenda putarent: praebituros se in his, quae essent adiecta, consensum: favorabilis promissio pronis omnium animis excepta.»

Tunc, quemadmodum Hieronymus narrat, in dialogo iam memorato, Valens, praesente Tauro Praetorii praefecto, qui Synodo aderat, professus est, se Arianum non esse, et prorsus ab eorundem blasphemiis abhorrere. Cum haec ita gesta fuissent, ut neque vulgi clamores contra Valentem excitati sedarentur, neque metus fraudis, qui per civitatem obtineret, tolli posse videretur, initum est consilium, in publica Ecclesia anathematismos pronuntiandi communi suffragio, ut fides catholica perspicue explicata censeri posset: Legente Claudio Episcopo provinciae Picaenae blasphemias, quae Valentis propriae esse dicebantur, Valens palam suas non esse exclamavit. Tunc anathematismi sunt pronuntiati, quibus errores omnes Arianorum proscriptos esse putabatur, et omnis ablata ratio iis existimabatur, fraudes suas occultandi.

Nam secundum ea, quae Hieronymus refert, haec est summa eorum, quae his anathematismis statuta, et praedicata fuerunt: Christum Deum esse, Dei filium, ante saecula ex Patre genitum, Filium similem Patri esse secundum scripturas, aeternum cum Patre; anathema ei, qui dixerit Filium Dei esse creaturam, ut sunt ceterae creaturae; item ei, qui de nullis extantibus Filium, et non ex Deo Patre, etiam ei, qui dixerit, erat tempus quando non erat Filius. Denique, ut eo vel magis Valentem bene sentire ostenderetur, additum est anathema ei, qui dixerit, Filium

Dei esse quidem ante omnia saecula, sed non ante omne omnino tempus, ut aliquid ei anteferat. Haec ubi facta, et in publico adeo frequenti conventu pronunciata fuissent, cum multa etiam alia, quae suspiciosa videbantur, Valens condemnasset, existimatum est fraudi locum esse non posse. « Sed diu scelera non latent, subdit Hieronymus..... Coeperunt post Valens et Ursacius, ceterique nequitiae eorum socii, egregii videlicet sacerdotes Christi, palmas suas iactitare dicentes, se Filium creaturum non negasse, sed similem ceteris creaturis. »

Videlicet, ut doctissimus Petavius notat theologicorum dogmatum de Trinitate l. I. c. 7. n. 9. damnatus est Arius, totaque eius perfidia, ceterum non etiam Patri aequalis et sine initio, sine tempore Dei Filius pronuntiatur; suggerente porro Valente, Filium Dei non esse creaturam, sicut ceteras creaturas, huic assensi sunt catholici, non intelligentes, his verbis, quibus similis esse ceteris creaturis Filius negabatur, creaturam tamen, sed potiorem ceteris affirmari. Seu, ut luculentius fortasse Arianorum fraudem explicat idem doctissimus auctor lib. 1. cap. 12. n. 1: Hic est cardo Arianae perfidiae, in quo arcana illorum doctrina vetabatur, qua catholicis minus attentis, et perspicacibus illudebant; quod in Ariminensi praesertim Synodo fecerunt, in qua, subdola et ambigua professione, simpliciores, et illorum fuci, atque artis ignaros Episcopos fefellerunt. Etenim Filium a Patre productum, et fabricatum esse dicebant; ante cetera omnia, adeoque ante saeculum, ac tempus omne. Hinc audacter negabant fuisse tempus aliquod, ac saeculum, quo Filius non existeret, nec fateri verebantur interdum, aeternum eundem esse, hoc est, saecula, temporaque omnia praecessisse, sed non illa, ut coaeternum illum Patri dicerent.

Nam Patrem non solum dignitate, substantia, et essentia, perfectioneque maiorem esse, at anteriorem etiam asserebant, qui sponte sua, ac nulla naturae necessitate, suum sibi instrumentum, hoc est, Verbum genuisset, Filiumque esse voluisset. Hunc praeterea, creaturam non esse, uti reliquae creaturae sunt, callide iactabant. Nam creaturam id proprie nominari, quod per aliud, tamquam instrumentum, molitus sit Deus. Ad haec, divinum splendorem, perfectionem, ac gloriam, quam pro suo cuique modulo, rebus creatis omnibus supremus Pater communicavit, uberius ceteris, ac largius hausisse Filium, ut qui de ipso fonte, hoc est Patre, illam acceperit, cum reliquae res creatae proxime a Filio, ac per Filium habuerint.

His artibus, hac fraude adhibita, consequuti sunt Ariani, ut Episcopi, qui Ariminum convenerant, deciperentur. Subdola sua agendi ratione iactarunt, acceptam eam professionem fidei Arimini esse, qua non negaretur Filium creaturam esse, sed negaretur tantum, similem esse ceteris creaturis. Verum Episcopi, qui Arimini concilium habuerunt, quique putarunt, non ad eos decipiendos, sed ad veritatem manifestandam, anathematismos esse pronuntiatos, omnemque Arianam perfidiam esse condemnatam, si inconsiderate egisse dicendi sunt, numquam certe iure dicentur crimen commisisse, ut de fide, aliqua in re violata, reprehendi possint. Talis ergo fuit Ariminensium agendi ratio, ut luculentissimum, gravissimumque argumentum afferat, quod eos ab omni erroris in fidei negotio commissi, suspicione liberat, quodque in sententia catholica, constantissimos illos fuisse demonstrat.

Deinde, ad rem luculentius evincendam, est opportunum eo argumento uti, quod Suessionensis canonicus Corgneus, inter ceteros adhibet in *dissertatione critica, et theologica de Concilio Ariminensi* quaest. 3, scilicet considerandum est, quae veterum scriptorum sententia fuerit de rebus in Ariminensi Synodo ge-

stis. Quid Hieronymus de toto hoc negotio iudicaverit satis abunde colligitur ex iis, quae superius attulimus, deprompta ex eius dialogo adversus Luciferianos. Eadem Sulpicii Severi sententia fuit, qui de formula Ariminum allata agens l. 2. historiae sacrae affirmat, eam fuisse « fidem ab improbis conscriptam, verbis fallentibus involutam, quae catholicam disciplinam, perfidia latente, loqueretur. »

Liberius vero Pontifex in epistola ad Italiae Episcopos, ubi condemnandos esse decernit auctores fraudis, qua Ariminenses Patres decepti sunt, perspicue ostendit sibi esse persuasum, professionem fidei iisdem Patribus oblatam, errorem nullum in proprio sensu suo habuisse; licet Ariani, iniqua interpretatione, sensu haeretico illam explicarent. « Auctores vero, inquit Liberius, esse damnandos, qui obliqua, et maligna subtilitate, et caligine, offenderunt innocentium sensus, per quae velamen obducerent veritati; tenebras lucem, et lucem tenebras venditantes. » Hoc idem Episcopi Italiae in epistola ad Episcopos Illyrici apud Hilarium fragmento 12 affirmant, cum aiunt « Ariminensis Concilii statuta, quorundam tergiversatione corrupta, consensu omnium provinciarum iure rescindimus; » hoc est statuta illa, quae, prout extabant, a fide aliena minime reperiebantur, Arianorum iniquitate, haeretico sensu fuisse explicata.

Haec autem cum ita sint, iam est indubiis argumentis demonstratum, fidei catholicae causam contra Arianos, nihil detrimenti ex hoc Ariminensium facto accepisse, et iniuria Arianos de consensu ab iisdem sibi exhibito gloriatos esse.

Plura sunt, quae afferuntur ab iis qui ex Ariminensium Patrum facto occasionem desumpserunt, de Ecclesia Catholica detrahendi, plura, inquam, sunt, quae afferuntur, ut ostendant, eos Episcopos in fidei negotio defecisse. Nos praecipua attingemus. Celeberrima sunt illa Hieronymi verba in dialogo adversus Luciferianos. « Tunc Usiae nomen abolitum est: tunc fidei Nicaenae damnatio conclamata est: tunc ingemuit orbis, et Arianum se esse miratus est. » Non est necesse verbis exponere, quomodo ex hoc testimonio ad demonstrandam Patrum Ariminensium lapsus gravitatem, homines ii argumentum efficiant; per se enim manifestum est.

Verum quis est, qui non intelligat, exaggeratam, et emphaticam esse hanc loquendi rationem? Cui potest in mentem venire, existimasse Hieronymum, vere ex quolibet Ariminensium lapsu accidisse, ut orbis terrarum Arianus evaserit? Profecto, quae superius, adductis perspicuis Hieronymi locis indicavimus, extra controversiam ponunt, Doctorem Maximum pro certo habuisse, neque Ariminenses Patres Arianae haeresi umquam assensos esse. Ita Natalis Alexander apposite animadvertit diss. 33. in saec. 4. Ita illum iudicasse de Ariminensibus Patribus, ostenditur ex eo, quod ipse referat, Arianam perfidiam in ea Synodo condemnatam, et anathematismos illos pronuntiatos esse, de quibus superius mentionem fecimus, et qui omnium Arianorum errorum condemnationem continere existimati sunt; denique Hieronymum censuisse affirmandum est, qui professionem Arimini acceptam, nihil sacrilegum in se habuisse arbitratus est, et ideo Patres adductos esse, ut illam acciperent, quamquam Consubstantialis vox omitteretur, quod non essst iis cura de vocabulo, cum sensus esset in tuto.

Deinde nonne apparet, Hieronymum hyperbolice lucutum esse, ex eo, quod sciamus, acta Concilii Ariminensis, a Sede Apostolica statim fuisse rescissa? Id praeter cetera evincitur testimonio desumpto ex epistola Siricii ad Himerium Terraconensem Episcopum, in qua a Liberio Pontifice ea acta rescissa esse narrat. Cum haec Hieronymus certo sciret,

dicine potest, eum vere iudicasse, orbem universum, Arianum ea de causa fuisse factum? In epistola ad Episcopos Illyrici Synodica Damasi Pontificis apud Theodoretum Hist. Eccl. lib. 2 c. 22 habemus, ex numero eorum, qui apud Ariminum convenerunt, nullum praeiudicium nasci posse, quod constet, neque Romanum Episcopum, neque Vincentium Capuanum, neque alios, huiusmodi statutis assensum aliquem commodasse. Iam vero Hieronymus quotidie Damaso aderat, et apud illum erat occupatus, ut Orientis, et Occidentis consultationibus responderet. Poteratne vere putare, Ariminensium talem fuisse lapsum, ut universus orbis se Arianum esse mirari deberet?

Est praeterea opportunus Athanasii locus in epist. ad Iovianum Imperatorem scripta anno 363, ubi ait: «universas totius orbis Ecclesias, suffragio suo comprobare Nicaenam fidem; nec, tametsi pauci quidam huic fidei adversentur, praeiudicium facere posse, cum orbis universus apostolicam fidem retineat.» Ostendit vero longa pertractatione Corgneus in memorata superius dissertatione, generalibus, et peculiaribus perspicuis allatis argumentis, Episcoporum numerum, qui ad Synodum Ariminensem venerunt, non posse comparari cum longe maiori numero Episcoporum, qui eo se non contulerunt, et qui lapsus Ariminensium Patrum nulla ratione participes fuerunt.

Haec autem omnia luce clarius esse demonstrant, Hieronymum, cum affirmavit orbem ingemuisse, et se Arianum esse miratum esse, non id affirmare potuisse tamquam si persuasum haberet, orbem terrarum universum Arianum esse factum, sed hyperbolica prorsus loquendi ratione illum usum fuisse. Posset etiam illud adiungi, verba Hieronymi aliud non indicare, nisi summam admirationem illam, qua affici debuerunt Patres Ariminenses, qui Arianorum gratulationes, et laetitiae significationes intellexerunt inde proficisci, quod dolo malo egissent in Ariminensi Synodo. Etenim cum fidei causam propugnatam omnino esse Arimini, ii Episcopi arbitrarentur, cumque bona fide errores omnes Arianos ibi condemnatos fuisse putarent, non potuerunt non vehementer mirari, ubi viderunt, quanta fraude Ariani usi essent, et quam iniquo sensu ea explicarent, quae Arimini praedicaverant, ut omnem a se haeresis suspicionem averterent.

Haec, quae recensuimus satis perspicue evincunt, Hieronymum nonnisi hyperbolice eo in loco fuisse loquutum, et numquam illum existimare potuisse, ob formulae, quam indicavimus, factam a Patribus Ariminensibus subscriptionem, orbem terrarum Arianum aliqua ratione evasisse. Neque his opponi potest tantam fuisse indignationem, quam Ecclesia ostendit ob memoratam formulam ab Ariminensibus ratam habitam, atque ita deinde ab Episcopis illam fuisse reiectam, ut in se ipsa continere erroris gravitatem existimari posset: nam Ecclesia quidem formulam ab Ariminensibus probatam, deinde reiecit, non quod illam putaverit errorem Arianum in se continere, sed aliis, iisque gravissimis de causis.

Eam reiecit, cum vidisset, quantopere illa abuterentur Ariani, qui illam inique interpretabantur, sensu prorsus ab eo diverso, quem formula praeseferebat, et in quo diserte a Patribus concilii fuerat accepta. Eam Ecclesia reiecit, quod illam non satis esse intellexerit ad Arianorum fraudem excludendam. Eam denique reiecit, quod communi sententia statutum erat, vocem Consubstantialis esse adhibendam, quae in illa formula non continebatur. Nam post Concilium Ariminense habitum, omnibus exploratum fuit id, quod Patres Nicaeni senserant, loquendi rationes quaslibet, etiamsi clariores, non sufficere ad Arianorum calliditatem profligandam, sed necesse esse, ea voce uti, quae totius Arianae

perfidiae condemnationem, sublata prorsus omni perversae explicationis ratione, contineret.

Quae hic notavimus, afferunt certissimam respondendi rationem iis veterum Patrum locis, qui dum testes sunt indignationis in Ecclesia excitatae ob Ariminensium Episcoporum lapsum, de Ariminensibus ipsis Patribus loquentes, eos insectari ita videntur, quasi crimen aliquod commisissent, cuius causa violatae fidei rei facti essent. Hac graviori, et severiori contra Patres Ariminenses scribendi ratione usus est Hilarius fragmento 8, Basilius ep. 69. ad Athanasium, Ambrosius in expositione cap. 4. D. Lucae, Augustinus ep. 185, alias 50, Facundus Hermianensis, aliique.

Horum autem Patrum loca explicari debent, non de lapsu eiusmodi, ut Ariminenses Episcopi a fide defecisse putari possint, sed de tota re Arimini gesta, tanta Arianorum fraude, ut illi occasionem inde capere potuerint orbem clamoribus implendi, de victoria a se relata, deque erroribus suis, etiam Ariminensium consensu confirmatis. Manifestum enim est ex iis omnibus. quae superius tradidimus, ut ostenderemus, quid revera actum sit in Ariminensi Synodo, et quomodo Episcopi adduci potuerint ad assensum Ursacio praesertim, et Valenti adhibendum. Scilicet, etsi Ariminenses catholicam fidem non eiuraverint, animadvertit Maranus memorato superius loco, merito tamen instar piaculi habitum esse, quod vocem, sanctissimae Synodi auctoritate, et Ecclesiae usu consecratam silentio passi sunt sepeliri; et dum hoc veritatis propugnaculum haereticis tradunt, eorum furori bonos omnes, calumniis, et conviciis universam Ecclesiam exposuerint. Atque hic perspici potest, quantum Ecclesia a pravis novitatibus abhorreret, cum unius vocis silentium; tanta infamia flagraverit; quam non interruperit catholicae fidei perpetuitatem error Arianus, cum triumphare sibi visi sunt, si partim vi, et impressione, partim astu, et dolo, silentium unius vocis impetraverint.

Denique, etsi in anathematismis Arimini pronuntiatis, condemnati sunt ii, qui Filium Dei dicerent creaturam, ut sunt ceterae creaturae, non inde tamen sequitur, Ariminenses Patres pronuntiasse, Filium creaturam esse. Inspiciendus enim est totus ordo rei gestae, et quid Ariminenses ex universali Arianorum condemnatione, sponte sua sequi putaverint, considerandum est. Neque haereticorum perfidia, quae deinde fraudem detexit, tanti esse debet, ut erroris nota in fidei negotio Patribus Ariminensibus inuratur. Nam, prout idem Maranus apposite notat, vituperanda etiam esset illa prima formula, quam Nicaeni Patres primo proposuerunt, siquidem illam Ariani ad usus suos aptissimam indicaverunt. Haereticorum autem iniqua agendi ratio, qua censuerunt, secundum sententiam suam, professiones a catholicis expositas perverse explicare, non sufficit ad errorem manifestum evincendum.

Iam vero rei totius gestae ordo hoc postulat, ut si Arimini anathema dictum est universae Arianae perfidiae, iam etiam illud damnatum intelligi deberet, Filium quacumque ratione creaturam esse, aut Patri non esse substantia, et essentia aequalem. Ad excusandos generatim hac in re Episcopos argumentum grave ex Gregorii Nazianzeni orat. 19. desumi quoque potest. Narrat Gregorius in ea oratione, ob similem factam a Patre suo formulae subscriptionem, seditionem a ferventiore Ecclesiae parte excitatam esse. Id autem de pluribus etiam aliis Ecclesiis narrat Tillemontius t. 8. art. 95. Sed ipse Nazianzenus eadem oratione Patrem excusat, et eius animi consilium ab hominum querelis, et obtrectationibus vindicat, licet factum minime probaverit. Id autem ostendit, eum existimasse, Episcopos memo-

rata ratione ad subscribendum adductos, errorem Arianum amplexos non fuisse.

Concludam cum Marano: Qui formulis ab Aula allatis subscribebant, non modo suam quisque Ecclesiam assentientem non habuere, sed etiam multi valde repugnantem. Cuius rei testis esse potest Basilius ep. 51, qui narrat, se gravissimo moerore affectum esse cum multis aliis in patria sua timentibus Deum, eo quod Dianaeus fidei Constantinopoli allatae subscripsisset; nec ante ad eius communionem accessisse, quam ipse, cum in morbum, ex quo mortuus est, incidisset, advocato Basilio declarasset, teste Domino invocato, se in simplicitate cordis scripto Constantinopoli allato assensum esse, nec quidquam cogitasse, quod ad fidei Nicaenae abrogationem spectaret. Habent post haec veteres haeretici, habent recentiores Ecclesiae catholicae inimici, Ariminensium Patrum factum nullum argumentum suppeditare posse, ut de Ecclesia ipsa detrahere valeant.

CAPUT XLVII.

DE FELICIS II. PONTIFICATU.

Cum multa de Liberio Pontifice tractavimus, rerum ad Pontificis illius causam pertinentium ratio quodammodo requirit, ut de Felice II. nonnulla dicamus, qui Liberio in exilium electo suffectus fuit, et eiusdem exilio perdurante, se tamquam Pontificem gessit. Quaeri autem de eo solet, num legitimus Pontifex debeat existimari. Si vero veterum scriptorum testimonia perpendantur, et quomodo res evenerit, ac gesta sit, consideretur, apparet continuo eum veluti legitimum Pontificem haberi non posse.

Itaque veteres gravissimi scriptores perspicue docent, quibus auctoribus, Felix ad Pontificatum pervenerit, quamdiu illum retinuerit, et qua ratione omne illius gerendi consilium deponere coactus sit. Athanasium appellabo Alexandrinum Episcopum, qui iis temporibus vivebat, quibus gesta res est, quique in hist. Arian. n. 40. haec memoriae prodiderit de ratione, qua Felix Liberio in urbe suffectus est, et de hominibus, quorum opera Felix illum gradum consequi potuit: « Hoc itaque usus ministro (Epicteto Neophyto adolescente audacissimo) rem plane stupendam Romae perpetravit (Constantius) Imperator, quae revera Antichristi malignitatem praeseferat. Adornato namque in Ecclesiae locum palatio, cum, populorum vice, tres sibi castratos adesse iussisset, demum tres catascopos, id est exploratores (haud enim Episcopi nominandi), adegit, ut Felicem quendam, ipsorum moribus dignum hominem, Episcopum ordinarent in palatio. Populi enim, animadversa haereticorum praevaricatione, non concesserunt, ut Ecclesias illi ingrederentur, sed procul illis abscesserunt. » Haec eadem Rufini sententia est H. E. l. 10. c. 22. « In eius locum (hoc est Liberii) Felix Diaconus suus ab haereticis subrogatur; et non tam sectae diversitate, quam communionis, et ordinationis convenientia maculatur. »

Ut ab adducendis vero ceteris de ea re veterum locis, brevitatis causa abstineam, haec eorum locorum summa est, Felicem, Arianorum artibus Liberio exulanti suffectum fuisse, quamdiu Liberius in exilio fuit, se veluti Pontificem gessisse, conatum esse Constantium, tum cum Liberio redeundi copiam fecit, Felicem tamquam collegam Liberio in gerendo Pontificatu adiungere, populi clamoribus compulsum esse Imperatorem ut ab hoc consilio desisteret, reversum esse Romam Liberium in maxi-

ma urbis laetitia, quae, paene convulsa sedibus suis, Pontificem Maximum amplecti visa sit, ac Felicis denique conatus, quibus primo studuit pontificia dignitate non excidere, inanes evasisse, eum denique Pontificatu retinendo amplius non cogitantem, privatam vitam inivisse, in eoque vitae genere mortuum esse. Haec, quae brevi perstrinximus, habenda prae oculis sunt, ut de controversia illa iudicari possit, quam indicavimus, fuerit ne Felix iustus Pontifex umquam, an habendus omnino sit veluti Antipapa.

Cardinales Ballarminus de R. Pontifice l. 4. c. 9, Baronius ad 357, Schelestratius, P. Sollerius Bollandianus t. 7. Iulii ad diem 29. eiusdem mensis, P. Paulus Antonius Pauli in diss. de S. Felice II. Papa, et Martyre, Romae edita anno 1790. existimarunt, Felicem hunc, aliquando saltem, legitimum Pontificem fuisse, atque idcirco iure in RR. Pontificum serie eum Felicis II. nomine appellari. Valde amice etiam cum Felice egerunt Papebrochius in Propylaeo mensis maii diss. 9. n. 6, Marangonius in animadversionibus ad Chronologiam RR. Pontificum c. 4, qui eum aliquo modo iustum Pontificem appellari posse arbitrantur, quod illum Liberii exulis, ea conditione vicarium fuisse existiment, ut deinde Liberio ipsi succedere deberet, atque hanc opinionem amplexus est doctissimus Fr. Ant. Zaccaria in dissertatione de commentitio Liberii lapsu iterum edita 1781. inter dissertationes latinas ad Hist. Eccl. spectantes. Fuerunt, qui hac ipsa de re dubii haeserint, neque certo pronunciandum iudicaverint, fuerit ne legitimus Pontifex Felix, an Antipapa. Eiusmodi fuit eruditissimus Petrus Lazzari in dissertatione de duobus catalogis RR. Pontificum, atque Michael Iosephus Maceda in lib. inscripto Hosius vere Hosius. Verum alia Christiani Lupi, Dupinii, Natalis Alexandri, Tillemontii, Cardinalis Orsii, aliorumque plurium sententia est, iique arbitrantur Felicem inter non legitimos Pontifices referendum omnino esse.

Profecto veteres scriptores, qui Liberio, ac Felici ipsi aetate aequales fuerunt, Felicem praetereunt, cum RR. Pontificum seriem texunt, ac Liberio Damasum proxime suffectum esse tradunt. Pontificatum gerebat Siricius, qui Damaso proxime successit, tum, cum Optatus Milevitanus opus suum adversus Parmenianum edidit. Iam vero in tam recenti rei memoria, ita is affert RR. Pontificum catalogum lib. 2. « Cathedra unica, quae est prior de dotibus, in qua sedit prior Petrus, cui successit Linus...Marco Iulius, Iulio Liberius, Liberio Damasus, Damaso Siricius, hodie qui noster est socius, cum quo nobis totus orbis in commercio formatarum, in una communionis societate concordat. » Augustinus vero ep. 53 t. 2 edit. Antuerpiensis, quae epistola anno fere 400. scripta ab eo fuit, ut etiam valde proxima Liberii pontificatui sit, inquit: « Petro successit Linus...Marco Iulius, Iulio Liberius, Liberio Damasus, Damaso Siricius, Siricio Anastasius.»

His, quae a memoratis duobus gravissimis scriptoribus referuntur, adiungi quoque potest, quod in chronico Hieronymi legitur, Liberium, scilicet, trigesimum quartum, Damasum vero trigesimum quintum Pontificem Romanum fuisse, ut etiam hoc in loco, Felicem praetermissum fuisse appareat. Ex hoc vero scriptorum, aetate, doctrina, rerum Ecclesiasticarum peritia praestantium, facto evertitur tota Felicis Pontificatus legitimi defendendi ratio, cum, nisi Optato, et Augustino constitisset, eum legitimum Pontificem numquam fuisse, altum de eo silentium non servassent, neque silentio etiam praetermissus esset in loco, qui in chronico Hieronymi legitur. Agitur enim in allatis testimoniis, de Pontificibus omnibus recensendis, ac incredibile prorsus est, alia qualibet de causa praetermitti ab iis scripto-

ribus Felicem potuisse, nisi quod exploratum haberent, illum inter Pontifices legitimos numerari nullo modo posse.

Quamquam explicari etiam illud deberet, quanam ratione contingere potuerit, ut Felix legitimus Pontifex evaderet. Nihil enim dico de ea sententia, qua Felicem Liberii Vicarium fuisse defenditur. Nam ex allatis superius testimoniis, atque ex tota huius facti summa constat, Felicem non a Liberio, vel saltem a Clero Romano, ad gerendas Pontificis vices fuisse electum, sed ab Arianis fuisse ipsi Pontifici subrogatum; Clerum, Populumque Romanum perpetuo Felicem odio habuisse, atque ab huius communione abhorruisse; Arianos praeterea, ac praecipue Constantium conatos esse, ut Felix, eundem cum Liberio honoris, et dignitatis gradum obtineret; Felicem denique de Pontificatu retinendo pertinaciter certantem, Liberio ad Urbem revocato, fuisse semel, et iterum Roma pulsum. Haec vero omnia, nisi ostendant, incredibile etiam illud esse, Felicem, saltem Liberii vice sacra in Urbe functum esse, nescio quomodo facti alicuius, sive veritas, sive falsitas ostendi veterum monumentorum auctoritate possit.

Sed ut videamus, num aliqua ratione evenire potuerit, ut Felix legitimus Pontifex esset, certum esse debet, nisi Liberius vel abdicasset, vel excidisset Pontificatu, in eius locum suffici Felicem non potuisse: atqui neutrum ex his affirmari potest. Pugnat enim non modo cum Liberii Pontificatu, sed etiam cum universa illorum temporum historia, Liberium Pontificatu abdicasse: eundem vero Pontificem excidisse Pontificatu falsum omnino esse manifestum est. Neque etiam ad defendendum Felicis legitimum Pontificatum quidquam proficeret, qui Liberium Pontificatu abdicasse contenderet, nisi etiam ostenderet, Felicem legitima ratione ei successisse. Atqui id omnino evertitur veterum testimoniis, qui eum ad Pontificatum Arianorum, et Constantii opera obvenisse tradunt, atque illo prorsus tempore, quo Liberius summa constantia fidem catholicam defendebat, atque ea de causa exilii poena mulctatus fuerat.

Neque ea, quae adducuntur ad Felicis Pontificatus legitimi defensionem, sunt eiusmodi, ut hanc sententiam possint rem accurate considerantibus persuadere. Etenim ex eo, quod Felix inter Sanctos numeretur, quemadmodum P. Sollerius Bollandianus in com. de s. Felice t. 7. mensis Iulii, id ab omni antiquitate obtinuisse ostendit, argumentum inde desumitur ad efficiendum, eum legitimum Pontificem fuisse, cum componi haec inter se non posse videantur, Felicem Pontificatus invasorem fuisse, et inter Sanctos habendum esse. Praeterea huic rei demonstrandae argumentum suppeditare affirmatur, in pariete nunc diruto Ecclesiae Ostiensis s. Pauli Apostoli, Felicis huius imaginem inter RR. Pontificum imagines depictam esse; in urbis templo ss. Cosmae, et Damiani anno 1582. repertam fuisse inscriptionem Felicis sepulcro impositam his verbis «Corpus S. Felicis Papae, et Martyris, qui damnavit Constantium» qua adductus Baronius est ad Felicis nomen in martyrologio retinendum, eiusque nomini, Pontificis titulum addendum. Existimavit denique P. Pauli ex inscriptione, anno 1785. via Salaria non longe ab urbe reperta, argumentum afferri ad Felicis Pontificatum defendendum, ex voce *Felix*, et *Papas*, quae in eadem inscriptione legitur.

At haec, quae indicavimus, non invenio quomodo possint in Felicis legitimi Pontificatus defensionem afferri. Nam si Sancti honores Ecclesia Felici adhibet, id minime demonstrat, eum fuisse legitimum Pontificem. Quis enim contendit, Felicem post Liberii reditum, consilium non deposuisse umquam Pontificatus retinendi, quem Arianorum opera consequutus erat? Immo vero quis ne-

gat, cum, mente mutata, privatam vitam ultimis annis gessisse, quin umquam veterem Pontificiam dignitatem capessere conatus sit? Philostorgius quidem H. E. l. 4. n. 5. ait: « ad sua se recepit, Episcopi quidem dignitatem (characterem scilicet, atque ordinem) retinens, nulli tamen praesidens Ecclesiae. » Iam vero, si ille consilium gerendi Pontificatus reliquit, si nihil molitus est in posterum, quo Ecclesiae unitatem violaret, si ita ultimos vitae suae annos egit, ut omne sanctitatis institutum sequutus sit, si denique ob fidei catholicae defensionem, aerumnis ab Arianis ita confectus obiit, ut Martyris honores ei habendos Ecclesia censuerit; quid est, quod Felix tamquam sanctus coli non queat, nisi etiam legitimus Pontifex fuisse iudicetur?

Inter imagines quidem RR. Pontificum, quae, antequam iniquissimo incendio Basilica Ostiensis conflagraret, in eiusdem Basilicae pariete depictae extabant, imago Felicis reperiebatur. At hoc non ostendit aliud, nisi catalogi illius auctorem existimasse, Felicem inter RR. Pontifices constituendum esse. Quaestio vero nostra non est, nisi de legitimo Felicis Pontificatu, et ad id demonstrandum non potest grave aliquod argumentum desumi ex catalogo, de quo sermo est. Nam ea res evincenda est testimoniis scriptorum Felici aetati parium vel qui non longe ab eius aetate vixerint. At superius retulimus, quid veteres ii scriptores memoriae prodiderint de ratione, qua Felix Liberio subrogatus fuit, et qua, per durante Pontificis huius legitimi exilio, tamquam Pontificem se gessit. Ostendimus, Optatum Milevitanum, Augustinum, referentes RR. Pontificum seriem, Felicem, prorsus omittere, in chronico autem Hieronymi, Liberio Damasum successorem fuisse narrari. Horum autem scriptorum auctoritas, etiamsi habita tantum aetatis ratione argumentari velimus, multo gravior est auctore catalogi Ostiensis, cum hic catalogus, quantumvis vetustus, Leonis tamen Magni aetate antiquior non sit, qui anno 461. adhuc Pontificatum gerebat, cumque eius auctor in priscis Romanis Pontificibus recensendis, non raro deceptus fuerit. Nihil igitur Ostiensis catalogus eorum causam iuvat, qui legitimum Pontificem Felicem fuisse contendunt.

Neque inscriptio illa, quae in templo ss. Cosmae, et Damiani reperta est, hoc idem potest aliqua ratione demonstrare. Primo enim, cum decimo, vel undecimo saeculo illa exarata sit, licet in ea Felix, Papa appelletur, non id certe efficiet, eum legitimum Pontificem fuisse contra gravissimorum scriptorum, Felici aetate parium testimonia, quae superius allata sunt. Apposite autem Papebrochius in conatu chronico historico ad catalogum RR. Pontificum diss. 10. n. 7. ait: « Titulus iste haud dubie acceptus est ex catalogo Pontificali, qualem iam inde a saeculi 6. initio cum istis figmentorum laciniis descriptum fatemur; quemadmodum ex eodem, bona similiter fide, accepit Usuardus hoc elogium: « Romae via Aurelia, Natalis B. Felicis Papae, qui a Constantio Augusto ob catholicae fidei defensionem, a Sede sua deiectus, et gladio necatus gloriose occubuit... » Constituto autem firmiter mortis istius anno (id est non ante annum 365.), ruit omnis verisimilitudo martyrii (cruenti scilicet) undecumque et quantacumque facta. Regnante enim Valentiniano, nulla excogitari potest honesta causa mortis, quae martyrem fecisset. » De hac ipsa autem cruenti martyrii falsitate ut, Constantii iussu, capite damnatus Felix sit, plura, eadem dissertatione disputat Papebrochius, inter quae illud est referendum argumentum, quod n. 4. adducit: « Vides Constantio, quem constat vita functum Iuliano IV. et Sallustio Consulibus, anno 363. imputari martyrium Felicis usque annum 364. superstitis, iuxta irrefragabile testimonium

scriptorum coaevorum, et quidem RR. Presbyterorum ad Romanos Imperatores scribentium. » Quis post haec non intelligat, nihil ad Felicis, sive Pontificatum, sive aliam quamlibet rem ab eo gestam demonstrandam, ex ea inscriptione erui certo posse, cuius auctorem, ex apocryphis monumentis Felicem ipsum respicientibus, profecisse appareat?

Quid est denique, quod desumi possit ad hoc ipsum evincendum ex inscriptione anno 1785. via Salaria reperta, in qua contineri Felicis II. legitimi Pontificatus perspicuum testimonium P. Pauli arbitratus est? Illa enim inscriptio sic habet:

« Perpetuam sedem nutritor possides ipse
Hic meritus finem magnis defuncte periclis,
Hic requiem Felix sumis cogentibus annis,
Hic positus Papasantimio, qui vixit annos LXX.
Depositus Domino Nostro Arcadio II, et Flavio
Rufino VV. CC. SS. nonas novemb »

Tantum abest, ut hac inscriptione de Felice II. sermo sit, quantum differt vocis *Felix* significatio cum adiectivum est, a voce *Felix,* cum nomen hominis alicuius indicat; eo enim sensu felicitatem exprimit, quam quis consequutus sit, altero autem sensu explicat, qua ratione homo quis appelletur. Atqui in hac inscriptione priori sensu ea vox usurpata est, ut scilicet Papasantimio dicatur felix ob felicitatis consequutionem.

Papas Antimio sum, quem bonus ille Paullus,
Felicem dixit nomine Pontificem.

Ita Caietanus Marinius lapidi subscripserat, cum in Museum Vaticanum translatus fuisset. Apparet igitur nihil in ea inscriptione esse, non solum, quod ad Pontificatum Felicis II, sed etiam quod ad Felicem ipsum quacumque ratione pertineat.

Respicit profecto ea inscriptio nutricium quendam, qui Antimius, seu Antimio dicebatur, isque Papas appellatur, ut solebant nutritores vocari. Consulatus denique II. Arcadii Imperatoris, qui incidit in an. 392, quo anno depositus hic Nutritor, Felix, Papas Antimio in inscriptione refertur, satis indicat, de Felicis II. morte in ea non agi, qui anno 365. vita functus erat. P. Pauli sententiam erudite et ingeniose irriserunt, ne dicam confutarunt, Hieronymus Tiraboschius, et paullo ante memoratus Marinius, in epistolis, quas de ea re scripserunt.

CAPUT XLVIII.

DE CONCILIO CONSTANTINOPOLITANO GENERALI II.

Praeter memoratas superius turbas, quibus, saeculo quarto, Arianorum, et Semiarianorum causa, Ecclesia afflicta est, errores alii quampiures sparsi fuerant, qui non modo fidei detrimentum afferre, sed etiam tranquillitatem perturbare graviter poterant. Inter eos, mentio facienda hic est errorum, qui Macedonianorum, et Apollinaristarum proprii fuerunt. Macedonianorum secta nomen ducebat a Macedonio quondam Episcopo Constantinopolitano, qui primum Arianus, tum Semiarianus, denique in Spiritum sanctum blasphemus evasit, quem Deum denegavit. Apollinaristae vero nomen habuerunt ab Apollinari Laodiceno Episcopo, qui initio docuit, Christum corpus ex Maria sumpsisse, verum sine anima, denique sumpsisse quidem animam sed mente carentem, ac Verbum Divinum, ei mentis, atque intellectus loco fuisse.

De Macedoniana haeresi loquens Augustinus, ait, eos minime credere Spiritum sanctum eiusdem esse substantiae, et essentiae cum Patre, et Filio, atque a nonnullis perhiberi, illos « non Deum, sed Deitatem Patris, et Filii, dicere Spiritum sanctum, et nullam propriam habere

substantiam. » De Apollinaristis vero haec idem Augustinus ait: « Apollinaristas Apollinaris instituit, qui de anima Christi a catholicis dissenserunt, dicentes, sicut Ariani Deum, Christum carnem sine anima suscepisse. In quaestione, evangelicis testimoniis victi, mentem, qua rationalis est anima hominis, non fuisse in anima Christi, sed pro hac ipsum Verbum, in ea fuisse dixerunt. De ipsa vero eius carne, sic a recta fide dissensisse perhibentur, ut dicerent, carnem illam, et Verbum unius eiusdem substantiae, constantissime asseverantes, Verbum carnem factum esse, hoc est, Verbi aliquid in carnem fuisse conversum, atque mutatum, non autem carnem de Mariae carne susceptam. »

Neque errores tantummodo, quos haeretici sparserant, sed etiam vexationes, quas catholici passi fuerant praesertim sub Constantio, Iuliano, et Valente Imperatoribus, magnum detrimentum catholicae religioni attulerant. Huius rei demonstratio est id, quod Constantinopoli, Gregorii Nazianzeni virtute evenit. Missus enim a Concilio Antiocheno anno 379. habito Gregorius Constantinopolim, ut religioni succurreret, eam valde periclitantem, immo penitus prostratam repererat: verum brevi religionem excitavit, et in pristinum statum asseruit. Petierant in posterum catholici Constantinopolitani, cum Theodosius Magnus rerum summa potitus est, ut Gregorius, Demophilo Ariano deiecto, in Episcopatu Constantinopolitano sufficeretur: sed Maximi Cynici Alexandrini ambitu, qui Constantinopolitanam Sedem invadere conatus est, grave dissidium Constantinopoli idcirco commotum fuit. Praeterea Antiochena Ecclesia, partium studiis agitabatur ob Paulini Episcopi electionem.

Cum hic esset rerum status, et Theodosius Magnus studiosissime cuperet religioni opem ferre, ac perturbationi, qua Ecclesia affligebatur, finem imponere, consilium suscepit, Episcopos Imperii sui ad Synodum Constantinopoli habendam convocandi. Sperabat enim futurum, ut ea ratione de Ecclesiae negotiis omnibus in illa Synodo ageretur, qua pristina tranquillitas posset recuperari. Habita autem Synodus anno 381, cum mense Maio coepisset, usque ad extremum mensem Iulium perduravit. Primum Meletius Antiochenus Patriarcha Synodo praefuit, sed durante concilio mortuus est, tum Gregorius Nazianzenus, post Episcopatum Constantinopolitanum ei confirmatum, praefuit; praeterea Timotheus Alexandrinus, cum Gregorius Episcopatu abdicasset, ac tandem Nectarius qui fuit Gregorio Nazianzeno suffectus. Interfuerunt autem Synodo centum quinquaginta Orientales Episcopi.

Actum est in ea de Macedonianis, et Apollinaristis, atque ab Episcopis in Synodo collectis eorum errores condemnati sunt. Iidem vero Episcopi amplificaverunt Symbolum a Nicaeno Concilio editum, ut ita, utraque illa haeresis luculenter everteretur, quod Symbolum in sacris peragendis Ecclesia Latina, et Graeca recitat. Praeter haec, tres canones de rebus ad disciplinam pertinentibus a Synodo conditi sunt.

Concilium hoc Constantinopolitanum, oecumenici concilii auctoritatem ab initio certe non habuit, cum neque Romani Pontificis decreto indictum fuerit, neque universae Ecclesiae Episcopi ad illud fuerint invitati. Oecumenicae vero Synodi auctoritatem in posterum consequuta est ea Synodus, cum a Sede Apostolica confirmata, et inter oecumenica concilia relata est. Legi potest inter cetera, de ea re, tractatus *de antiquis, tum editis, tum ineditis collectionibus, et collectoribus canonum ad Gratianum usque* parte 2. c. 1. §. 2, quo loco eruditissimi Ballerinii fratres evincunt, symbolum, et haeresis damnationem in concilio Constantinopolitano I. editam, non multo post Gelasii Pontificatum, canones

vero in eo conditos, prout explorata res est, multo posterius ab Ecclesia occidentali receptos esse. Certe Gregorius Magnus epist. 14. l. 7. ait: « Romana Ecclesia eosdem canones, vel gesta Synodi illius, hactenus non habet, nec accepit: in hoc autem eandem Synodum accepit, quod est per eam contra Macedonium definitum. »

Canon tertius illius concilii peculiarem mentionem requirit. Eo canone Concilii Constantinopolitani I, statutum primum est, ut Episcopus Regiae Urbis Constantinopolitanae, secundum post Romanum Pontificem locum obtineret. Nam usque ad illa tempora, hoc fuerat semper in Ecclesia custoditum, ut Episcopi primarum Sedium, qui deinde Patriarchae sunt appellati, hoc ordine censerentur, videlicet Romanus primum locum, Alexandrinus secundum, Antiochenus tertium haberet. Byzantina civitas, usque ad tempus, quo a Constantino Magno amplificata, et splendore imperialis residentiae donata est, suum habuerat Episcopum, sed talem habuerat, ut nullo praeeminentiae gradu potiretur, atque Heracleensis Episcopi iuribus esset obnoxius. Cum vero a Constantino, illa civitas tanto honore, et amplitudine aucta fuisset, et sedes Imperii evasisset, factum est, ut, Constantinopolis, nova Roma coeperit appellari, et digna idcirco videretur, quae in ecclesiastico etiam regimine ornamentum acciperet, quod eam, antiquae Romae, in imperii administratione suffectam esse demonstraret. Ut id consequerentur Episcopi in Concilio Constantinopolitano I collecti canonem n.3 condiderunt, quo in haec verba decreverunt: « Constantinopolitanae civitatis Episcopum habere oportet primatus honorem post Romanum Episcopum, propterea quod sit nova Roma. »

Quod in isto canone a Concilio Constantinopolitano decretum est, Sedis Alexandrinae, atque Antiochenae dignitati detrimentum afferebat, et vetustissima illarum Sedium iura perturbabat. Episcopi enim, Alexandrinus, et Antiochenus ex secundo, ac tertio honoris gradu, ad tertium et quartum redigebantur. Conquesti sunt de hac innovatione Episcopi, quorum intererat iura sua propugnare: Romani Pontifices vero, id, quod eo canone statutum fuerat, per diuturnum tempus constanter improbarunt.

Satis est ea recensere, quae ad Rufinum Thessalonicensem scripsit in epistola sua Bonifacius I Pontifex, qui anno 418 Pontificatum susceperat. Refellebat scilicet Atticum Constantinopolitanum Episcopum, qui se, veluti Episcopo Alexandrino, gradu praestantiorem gerebat. « Melius, inquit, fraternitati vestrae intelligendum relinquo, quis humilitatis, quis superbiae sit magister. Sed absit hoc a Domini sacerdotibus, ut in hunc aliquis eorum cadat reatum, ut nova quadam usurpatione tentando, inimica sibi faciat exempla maiorum...Quoniam si locus exigit, si placet recensere canonum sanctiones, reperietis, quae sit post Romanam Ecclesiam secunda Sedes, quaeve tertia. Servent Ecclesiae magnae praedictae per canones dignitates, Alexandrina, et Antiochena habentes ecclesiastici iuris notitiam. » Non minus perspicua sunt, quae ad Episcopos Illyrici, ne Episcopo Constantinopolitano parerent, scripsit Xistus III, qui anno 432 Pontifex factus fuerat. « Nec his vos, inquit, fratres carissimi constitutis, quae praeter nostra praecepta, Orientalis Synodus decernere voluit, credatis teneri, praeter id, quod de fide, nobis consentientibus, iudicavit. »

Leo Magnus praeterea, ut de ceteris taceam, quantopere restiterit huic Episcoporum Constantinopolitanorum decreto, exploratum est ex iis, quae post Chalcedonensem synodum scripsit, ac gessit. Etenim, absolutis iis omnibus, quae ad Eutychianam, ac Nestorianam haeresim evertendam spectabant, edita professione, post Alexandrinorum et Ephe-

sinorum, immo post maximae partis Episcoporum Chalcedone discessum, Legatis Leonis Magni frustra intercedentibus, et e concilio egressis, canon tertius Constantinopolitani I concilii confirmatus fuit, ac deinde Pontica, Asiana, et Thracica regio, Episcopo Constantinopolitano tamquam Patriarchae subdita declarata est.

Opposuerunt se legati Pontificis, atque, ut quae decreta fuerant, revocarentur, flagitarunt. Verum non modo, quod petebant, non impetrarunt, sed etiam a Leone Magno, Episcopi, qui canonis promulgandi participes fuerant, postularunt, ut canonem auctoritate sua firmaret. Marcianus quoque Imperator, ad id agendum Pontificem precatus est. Constant haec ex epistola synodali, atque ex epistola sacra Marciani et Valentiniani III nomine, ad Leonem Magnum per Lucianum Episcopum, et Basilium Diaconum ab Imperatore missa. Tanta tamen fuit Leonis sapientia, tanta in ecclesiasticis vetustis institutionibus defendendis constantia, ut canonem Chalcedonensem perpetuo reiecerit, atque effecerit, ut minime valeret. Haec abunde demonstrantur ex epistolis ad Marcianum, ad Pulcheriam Augustam, ad Episcopos, qui Chalcedonem convenerant, ad Anatolium Episcopum Constantinopolitanum, ad Maximum Antiochenum, ad Proterium Alexandrinum a Leone Magno scriptis.

Diuturnum tempus haec Apostolicae Sedis repugnantia perduravit, et sub Innocentio III tandem in Concilio Lateranensi quarto, anno 1215 habito, Apostolicae Sedis auctoritate primum canon editus est, quo Constantinopolitano Patriarchae secundus post Romanum Pontificem locus tribuitur. Legendus est de hac re inter ceteros, praesertim eruditissimus Pater Michael Le Quienius Ord. Patrum Praedicatorum in opere doctissimo *Oriens Christianus* tomo I, ubi agit de Patriarchatus Constantinopolitani primordiis, institutione, incremento, ac regiminis forma. Nemo sapientius hanc historiae Ecclesiasticae partem illustravit.

CAPUT XLIX.

DE NECTARIO EPISCOPO CONSTANTINOPOLITANO.

Significavimus superius Gregorio Nazianzeno Episcopatum Constantinopolitanum in concilio Constantinopolitano Generali II. confirmatum fuisse. Verum tanta erat Gregorii virtus, ut non pateretur Ecclesiae tranquillitatem imminui ob invidiam, in quam licet iniuste, ipse inciderat plurium Episcoporum. Quare sponte Episcopatu abdicavit. Id autem cum evenisset, Sedes Constantinopolitana praeclarum Ecclesiae lumen, atque strenuum Religionis Catholicae propugnatorem amisit. Gregorio Nazianzeno Nectarius suffectus est. De eo Le Quienius in opere mox citato t. 1 p. 113 haec habet.

« Post dimissos anno 281 Constantinopolitanae Synodi Patres, Diodorus Tarsensis Meletio Antiocheno, qui in urbe remanserat, auctor fuit, uti Nectarius civitatis Tarsensis senator, eorum, qui urbis regiae sacerdotio idonei putabantur, ultimus in scheda scriberetur, hunc que Theodosius Augustus pontificem renunciavit. Quia vero nonnisi catechumenus erat, sacro baptismo initiatus, ea a Cyriaco Adanorum in Cilicia praesule episcopalia munia edoctus, regressis Constantinopolim Episcopis in generali Synodo consecratus antistes fuit. Quocirca, quia Maximus Cynius Byzantinum Episcopatum sibi arrogabat, definitum est, eum non esse prorsus, nec umquam fuisse Episcopum. Nonnullae Synodi ab eo habitae sunt, tum ad revocandos ad

Ecclesiam Arianos, Macedonianos, et Novatianos, tum in causa Agapii, et Bagadii, qui de Bostrorum in Arabia Episcopatu litigabant. Nicephorus Nectario annos pontificatus sexdecim, et menses tres assignat.»

Notissima historia est, a Nectario Episcopo munus poenitentiarii presbyteri abrogatum Constantinopoli esse. Huius muneris abrogatione abusi sunt Calvinus, ceterique, qui divinam sacramentalis confessionis institutionem impugnandam susceperunt. Quid autem in ea re catholica doctrina habeat, Concil. Tridentinum sess. 14 de poenitentia c. 5 tradidit, videlicet: «Ex institutione Sacramenti poenitentiae iam explicata, universa Ecclesia semper intellexit institutam etiam a Domino integram peccatorum confessionem, et omnibus post baptismum lapsis iure divino necessariam existere.» Praeterea subdit: « Cum a sanctissimis, et antiquissimis patribus, magno, unanimique consensu secreta confessio sacramentalis, qua ab initio Ecclesia sancta usa est, et modo etiam utitur, fuerit semper commendata, manifeste refellitur inanis eorum calumnia, qui eam a divino mandato alienam, et inventum humanum esse docere non verentur.»

Verum, qui Nectarii factum, poenitentiarii Presbyteri munus abrogantis obiecerunt, ea ratione moti sunt, ut illud de confessione explicantes, quam ad peccatorum veniam consequendam Ecclesia Catholica necessariam esse docet, ostendere se posse iactitarent, confessionem istam, humanam quandam institutionem esse, et hominum auctoritate usurpari coeptam, hominum decreto fuisse sublatam. Haec autem, quam stulte obiiciantur, facile est demonstrare.

Socrates l. 5 hist. eccl. c. 19. rem ita narrat, prout Valesius latine reddidit: « Sub idem tempus, Presbyteros Ecclesiarum, qui poenitentiae praeerant placuit aboleri, idque ob huiusmodi causam. Postquam Novatiani se ab Ecclesia seiunxissent, eo quod cum illis, qui in persequutione Deciana lapsi fuerant, communicare noluissent, ex illo tempore, Episcopi poenitentiarium Presbyterum albo ecclesiastico adiecerunt, ut, qui post baptismum lapsi essent, coram presbytero ad eam rem constituto, delicta confiterentur....Cum hoc institutum diu retinuissent, tandem Nectarii Episcopi temporibus, abrogarunt ob facinus quoddam, quod in Ecclesia commissum fuerat. Mulier quaedam nobilis ad poenitentiarium presbyterum accedens, delicta post baptismum a se perpetrata singillatim confessa erat. Presbyter vero praecepit mulieri, ut ieiuniis, et orationibus continuis vacaret, quo, scilicet, una cum delictorum confessione, opus etiam poenitentiae conveniens ostenderet. Progressu temporis mulier aliud facinus confessa est, Ecclesiae videlicet Diaconum cum ipsa stupri consuetudinem habuisse. Id cum dixisset, Diaconus quidem ab Ecclesia eiectus est, populus vero graviter commoveri coepit. Neque enim solum ob scelus, quod patratum fuerat, indignabatur, verum etiam, eo quod labes haud mediocris, atque infamia, hoc facto, aspersa videretur ecclesiae. Cum igitur ob eam causam Ecclesiastici homines dicteriis appeterentur, Eudaemon quidam Ecclesiae presbyter, Alexandria oriundus, Episcopo Nectario suasit, ut poenitentiarium quidem presbyterum expungeret, unumquemque vero pro arbitrio, et pro animi sui conscientia, ad sacramentorum communionem sineret accedere.» Haec facti ipsius narrationem continent. Refert vero Socrates, quid ipse de consilio a Nectario suscepto abrogandi presbyteri poenitentiarii, sentiret, et sermonem se de ea re cum Eudaemone habuisse, qui abrogationem fieri oportere Nectario suaserat. Ita vero Socrates Eudaemonem alloquutus est: « Consilium tuum, o Presbyter, utrum Ecclesiae profuerit, an non, Deus viderit. Ceterum ansam ex eo singulis datam esse vi-

deo, ut delicta sua invicem amplius non coarguant, nec observent praeceptum illud Apostoli, quod ita se habet: Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, sed potius redarguite.»

Quae Socrates habet, etiam narrat Sozomenus l. 7 c. 16, qui praeterea animadvertit: «Cum in petenda venia peccatorum, necessario confiteri oporteat, grave ac molestum ab initio, iure merito visum est sacerdotibus, tamquam in theatro, circumstante totius Ecclesiae multitudine, crimina sua evulgare. Itaque ex presbyteris aliquem, qui vitae integritate spectatissimus esset, et taciturnitate, ac prudentia polleret, huic officio praefecerunt, ad quem accedentes ii, qui deliquerant, actus suos confitebantur. Ille vero, pro cuiusque delicto, quid aut facere singulos, aut luere oporteret, poenae loco indicens, absolvebat confitentes, a se ipsis poenas criminum exacturos.»

Arbitror ipsam facti expositionem per se sufficere, ut haereticorum argumentum ex abrogatione poenitentiarii desumptum ad confessionis necessitatem reiiciendam refellatur. Quis enim Socratis testimonium perpendens, non plane videt, ibi sermonem minime esse de re, quam haeretici conantur evincere? Quis non videt, sacramentalis confessionis iure divino praeceptam necessitatem in suo robore permanere, posito etiam Nectarii, atque alio quolibet eiusmodi facto?

Hoc autem ut appareat, primo animadvertendum est, quodnam esset Poenitentiarii officium, quod abrogandum iussit Nectarius. Munus illud Novatiani tempore institutum esse narrat Socrates, eo scilicet tempore, quo Ecclesia ad haereticos comprimendos, qui nimiam catholicorum erga lapsos facilitatem accusabant, hominum, qui crimina commiserant poenitentiae canonicae obnoxia, quatuor classes distinxit, et sacerdotem quendam virtute praestantem praeesse voluit toti publicae poenitentiae regimini. De hoc tantum presbyteri officio agitur in memorata superius facti narratione. Non est igitur ibi sermo de re, quam haeretici conantur evincere, cum Socrati neque in mentem quidem venisse appareat, Novatiani tempore institutam esse sacramentalem confessionem, ut ex eius narratione sequi possit, Nectarium, quando presbyterum poenitentiarium abrogavit, sacramentalis confessionis abrogationem fecisse. Neque Poenitentiarius, de quo sermo est, ita poenitentiae publicae praecrat, ut una simul poenitentiae sacramentalis minister non esset. Manifeste enim contrarium constat ex allato superius Sozomeni testimonio. Ex quo concluditur, si Nectarii decreto sublatum est officium publici Poenitentiarii, decretum hoc non impediisse, quominus presbyter in privata poenitentia ministranda perseveraverit.

Praeterea, ut ea breviter consideremus, quae in facti, de quo loquimur, narratione continentur, facile est ex ea intelligere, illud unum sublatum a Nectario fuisse quod scandalo, et turbis in Ecclesia Constantinopolitana occasionem attulerat. Iam vero, quid est, quod scandalo, et turbis, et querelae contra Ecclesiasticum coetum excitatae occasionem attulerat? Minime quidem sacerdotis factum, qui criminis a muliere patrati notitiam in vulgus sparserit. Hoc enim, neque adversarii contendunt, neque Socratis narratio patitur, neque ea adhiberi solita diligentia, qua fiebat, ut teste Sozomeno, poenitentiarii munus committeretur presbytero, « qui vitae integritate spectatissimus esset, et *taciturnitate, et prudentia* polleret. » Factum igitur mulieris occasionem scandalo, et querelae dedit, quae crimen cum diacono a se patratum palam pronuntiavit. Quid ergo Nectarius, suadente Eudaemone, abrogandum censuit? Morem videlicet tantummodo, qui obtinuerat, ut peccata quaedam poenitentiae canonicae obnoxia, publica confessione manifestarentur, quando

sacramenti poenitentiae minister, in sacramentali confessione, hoc faciendum esse affirmasset, id quod etiam a nobis demonstratum est eo loco, quo de poenitentia canonica pertractavimus.

Ita rem intelligi tantummodo, et explicari posse, Ioannes Morinus in *commentario historico de sacramento poenitentiae* lib.2 cap. 9. animadvertit. Videlicet, inquit, ponitentiarium illum, more ecclesiastico, certa peccata publice exhortatum enuntiare; mulierem autem illam plura peccata, quam admonita fuerat, imprudenter enuntiasse, scelus cum diacono perpetratum, ex quo scandalum ortum est. Unde enim fieri potuit, ut mulier illa, omnibus audientibus, et nemine prohibente, ita sese dedecoraret, nisi ex consuetudine ecclesiastica, peccata sua publice confitendi? Ponamus enim consuetudinem, qualis nunc est, peccata secreta numquam evulgandi. Tum si qua mulier in publico Ecclesiae consessu id facere aggrederetur, statim ab omnibus tam insolens facinus prohiberetur: tantum abest, ut diu evulgatio, et sui infamatio in persona praesertim nobili permitteretur, ut ibi factum est. Deinde nisi haec consuetudo ut vulgata in Ecclesia tum viguisset, nemo mulieri fidem adhibuisset; cum, secundum leges ecclesiasticas, accusanti alium de crimine, cuius reus est, fides, nisi id probet, non adhibeatur. Mulieri autem hoc scelus fatenti, fides statim contra leges adhibita est, eo quod poenitentes, peccata sua in omnium conspectu enuntiare solerent. Praeterea, quae causa poenitentiarium illum abrogandi, cum criminis auctor non esset, praeter evulgandorum certorum peccatorum consuetudinem, ex qua evulgatione imprudenter edita, ortum erat scandalum? Nam si secreta tantum confessio fuit, nullum inde potuit oriri scandalum, ut nullum nunc oriri videmus. Haec quae Morinus apposite, sapienterque animadvertit, idcirco retulimus, quia perstringunt perspicuam Socratis narrationis declarationem. Eadem Iacobi Sirmondi sententia est in *historia poenitentiae publicae* cap. 8.

His adiungi ista possunt, 1 ex ratione, qua Socrates Eudaemonem alloquutus est, aperte patere consuetudinem hanc peccata nonnulla palam enuntiandi, a Nectario sublatam esse. Socrates enim, prout ex verbis superius allatis constat, idcirco Eudaemoni, qui abrogationem illam suaserat, dixit, se timere, ne id detrimentum morum severitati afferret, quia animadvertebat, ita « ansam dari, ut alter alterius peccata minime coarguat; » 2. Sozomenum l. 7 c. 16 quando de poenitentiario loquitur, sacramenti poenitentiae administrationem clare distinguere a publica peccatorum confessione. Nam de sacramentali arcana confessione agens ait: « Ille vero pro cuiusque delicto, quid aut facere singulos, aut luere oporteret, poenae loco indicens absolvebat poenitentes; » 3. non obstante facta a Nectario abrogatione, secretam peccatorum confessionem, perpetuo apud Graecos obtinuisse, et nunc vigere, id quod ostendit, Nectarii decreto, de sacramentali confessione actum non esse. Ioannes Chrysostomus vero immediatus Nectarii successor de hac consuetudine sublata palam peccata nonnulla confitendi loquutus est, cum homilia 5. *de incomprehensibili,* et alibi, ait: « Non te in theatrum conservorum tuorum duco, non hominibus peccata tua detegere cogo etc. »

Satis ista sunt, ut luculenter ostendant, quam absurde Calvinus, et reliqui post eundem haeretici, ex Nectarii facto argumentum desumpserint ad sacramentalis confessionis necessitatem iure divino praeceptam denegandam. Non omittam tamen Natalis Alexandri, et Dionysii Petavii peculiarem sententiam de huius facti explicatione commemorare. Hoc enim multo magis confirmat, absurde prorsus ab haereticis, Nectarii decretum adductum esse ad

confessionem sacramentalem reiiciendam.

Itaque Natalis Alexander diss. 14, saec. 13. *de sacramenti confessione,* qua dissertatione quatuor libros Ioannis Dallaei Calviniani contra Catholicam hanc veritatem refellit, §. 28. ea omnia fuse pertractat, quae Nectarii factum respiciunt. Iam vero, inter cetera sapienter animadvertit, et ostendit, Socratis narrationem significare, publicam a muliere illa nobili confessionem secretam apud presbyterum poenitentiarium esse factam; in prima quidem, de peccatis poenitentiae canonicae obnoxiis actum non esse, ac presbyterum in confessionis illius exitu, quin aliquid de confessione publica facienda hortatus sit, « praecepisse mulieri, ut ieiuniis, et orationibus continuis vacaret: » in secunda autem secreta confessione, de crimine cum diacono a se patrato mulierem egisse, et post hanc secretam confessionem, in qua sermo fuerat de peccato poenitentiae canonicae subiecto, ea evenisse, quae abrogationi a Nectario decernendae occasionem attulerunt. Haec Natalis Alexandri sententia multo clarius evincit, per Nectarii decretum confessionem sacramentalem non esse sublatam, immo perspicue ostendit, ipsam Socratis narrationem inservire posse ad sacramentalis confessionis persistentiam confirmandam, posita etiam abrogatione per Nectarium decreta, de qua in ea narratione agitur.

Dionysius Petavius vero in *diatriba de poenitentiae vetere in Ecclesia ratione* §. 3. de Nectarii facto agit. Cum vero doctissimus vir in eo opere sententiam propugnarit, publicam peccatorum confessionem in Ecclesia numquam fuisse receptam, de muliere nobili loquens, cuius crimen cum diacono narrat Socrates, ait: « Cum in obeunda poenitentia, in oratione, ieiunio, frequentanda Ecclesia longius procederet, alterum nefas interim commisit, et subinde declaravit; non utique propalam, nec in publico conventu, sed privatim et coram poenitentiario sacerdote, apud quem identidem peccata deponere solebat, aut etiam citra sacramentum, cum eo, aut alio colloquens. Quidquid denique potius, quam ut publicam ad confessionem adactam dixerimus, aut mulierem istam, aut ullum omnino mortalium. Hoc igitur, a sacordote, ab antistite, a paucis denique, flagitio comperto, depositus est ille diaconus, ex quo paulatim percrebrescente fama, rem subodoratus est populus.» Difficile est hanc sententiam Petavii persuadere quam memorati superius eruditissimi viri, et Bellarminius, praeterea Baronius, aliique, factum Nectarii accurate perpendentes nullo modo obviam viderunt. Verum negari tamen non potest, ita Petavio, homini certe eruditione praestantissimo, visum esse factum illud explicari posse. Si autem haec Petavii sententia placeret, nonne multo luculentius constaret, abrogationem poenitentiarii a Nectario decretam, stulte obiectam ab haereticis esse ad confessionis sacramentalis necessitatem, divino iure praeceptam, denegandam?

Ceterum per se patet, quae sit verborum illorum sententia, quibus narrationem suam concludit Socrates, decreta scilicet per Nectarium abrogatione factum esse, ut « unusquisque pro arbitrio, et pro animi sui conscientia ad sacramentorum communionem accederet.» Nam ista non significant factum esse, ut potuerint omnes in posterum ad Eucharistiae sacramentum accedere, non suscepta primum sacramentali absolutione in secreta peccatorum confessione; de qua re ibi sermo nulla ratione est: sed ea verba ostendunt, per Nectarii abrogationem evenisse ut antequam ad sacramentorum communionem catholici accederent, neque peccata sua palam proferrent, neque canonicam poenitentiam eorundem causa obirent. Restat igitur, ut omnes fateantur, etiam hic apparere, qua fide usi sint haeretici, cum catholicae religionis dogmata impugnanda curarunt.

CAPUT L.

DE S. IOANNIS CHRYSOSTOMI AD S. INNOCENTIUM I. PONTIFICEM MAXIMUM APPELLATIONE.

Inter praeclara Episcoporum ad Apostolicam Sedem appellationum exempla, magnam habet celebritatem s. Ioannis Chrysostomi factum, ex concilii contra se habiti sententia ad s. Innocentium I. Pontificem Maximum appellantis, qua appellatione suscepta, Innocentius, quae adversus Chrysostomum fuerant decreta, rescidit. Etenim factum hoc, insigne continet summae Pontificis Romani in universam Ecclesiam potestatis monumentum. Nam, qui Sedis Apostolicae auctoritatem imploravit, praeter eximiam in omni virtutis, ac doctrinae genere praestantiam, Episcopus erat urbis Constantinopolitanae, hoc est illius urbis, quae iam tum coeperat superiorem Alexandrino Episcopo gradum postulare. In illo autem concilio, cuius sententiam Innocentius rescidit, ac sprevit, Episcopi Alexandrini praesertim nutu omnia gesta fuerant. Quare in uno, eodemque facto, hinc habemus Episcopum Sedis Patriarchalis, auctoritatem Pontificis Romani requirentis, ut sibi opem ferret, et iurium suorum incolumitati prospiceret, illinc vero praesto est alius Episcopus Sedis Alexandrinae, cuius iudicium Romani Pontificis responsione, inane, et auctoritate vacuum efficitur. Tale igitur est appellationis Chrysostomi factum, ut splendidum afferat Apostolicae Sedis in universam Ecclesiam potestatis testimonium.

Quomodo evenerit, ut Chrysostomus inique iudicio Episcoporum condemnatus, necesse sibi esse putaverit ad Pontificem Romanum appellare, breviter significandum est, id quod faciemus praecipua perstringendo, quae de eius vita, rebusque gestis memoriae prodita sunt.

Itaque Ioannes ob auream eloquentiam Chrysostomus appellatus, Antiochiae anno 344. natus est. Diaconus a Magno Meletio Episcopo factus, cum aliquot annos in solitudine vixisset, anno 385. a Flaviano Meletii successore presbyteratu donatus fuit, ac deinde, Arcadio Imperatore ita volente, Cleri, et Populi Constantinopolitani petitione, Nectario anno 397. mortuo suffectus est, et die 16. Februarii anno 398. a Theophilo Episcopo Alexandrino Episcopalem consecrationem accepit, qui tamen omnibus, quibus potuerat, artibus, conatus erat Chrysostomi promotionem impedire. In eo dignitatis gradu Chrysostomus constitutus, ita munere suo functus est, ut dum Ecclesiae ornamento, bonis omnibus utilitati, ac laetitiae erat, hominum non bene animatorum invidiam in se commoverit.

Neque Ioannis sollicitudo in dioecesi tantummodo Byzantina se continuit, sed alias etiam regiones, prout religionis causa requirebat, complexa est. Itaque anno 401. in Asiam se contulit, ubi Episcopatu privavit sex Episcopos simoniace electos ab Antonio Ephesi Episcopo, qui anno 400. mortuus erat. Ipsi provinciae illius Episcopi Chrysostomum, sanctitatis ac sapientiae fama celebrem petierant, ut Ecclesiae necessitati in illa regione prospiceret. Hoc a Chrysostomo non ambitione factum fuisse, sed extraordinario iure, tum alii scriptores, tum Le Quienius ostendit, tomo 1. operis citati cap. 4. de Patriarchatus Constantinopolitani primordiis.

Eodem anno 401 in Ioannem Chrysostomum Theophili Alexandrini Episcopi inimicitia acerbior evasit, eo

quod is monachos aegyptios ab Theophilo vexatos, et praesertim Longos Fratres humaniter Constantinopoli excepisset: graves praeterea Chrysostomi orationes contra superbam, iniustamque potentiam hominum vitam; eius cura, ac sollicitudo circa ecclesiasticam disciplinam custodiendam, et clericos in officio continendos; ac singulare studium in haereticis ad catholicam fidem revocandis, magnam ei inimicorum copiam comparaverant. Ex eo numero erat Eunuchus Eutropius Imperatoris administer, et Gainas ex praecipuis exercitus ducibus. Praeter haec, cum in quadam concione Chrysostomus contra feminas luxui, et aviditati deditas fuisset invectus, Eudoxiam Augustam reprehendere voluisse traductus, veluti gravissimi criminis reus Eudoxiae descriptus est, quae ultionem de sanctissimo viro suscipiendam constituit.

Quare anno 403 mense iunio, in suburbio prope Chalcedonem, *ad Quercum*, Theophilus Eudoxiae potentia animatus, cum quadraginta quinque Episcopis Chrysostomi inimicis, contra eundem absentem iudicium instituit, et pluribus accusationibus falso allatis, illum Episcopatu Constantinopolitano spoliare ausus est: Imperator vero exilii poena eum mulctavit. Verum gravi tumultu a populo, ob tantum scelus, et Episcopi sui desiderium, excitato, terraemotu praeterea, quo Constantinopolis vehementer perculsa est, Eudoxia perterrita, Chrysostomum sine mora libertati restituendum curavit, qui in summa urbis gratulatione reversus, Episcopatus sui munia iterum obire, nullo resistente, potuit.

Octo circiter post menses Eudoxiae statua posita est prope senatorium palatium, et templum S. Sophiae. In huius autem statuae dedicatione, ludi, et clamores eiusmodi fuerunt, ut cum Episcopus divinum cultum in templo turbari videret, acriter eos pro concione sit insectatus, qui vel ludorum participes fuissent, vel illorum habendorum potestatem fecissent. Post haec, pristinum odium in Chrysostomum novas vires accepit. Alterum igitur habitum est concilium, in quo iterum Episcopatu spoliatus est, et die 10. iunii anno 404. Cucusum in Armenia minori ad montem Taurum perductus fuit. Ei suffectus praeterea est die 27. iunii Arsacius. Magna contra Chrysostomi amicos est commota vexatio; et tales artes in Chrysostomo accusando, eius inimici adhibuerunt, ut praeclaros etiam viros in eorum partes pertraxerint, quemadmodum Epiphanius, et Hieronymus fuerunt ab iisdem decepti.

Verum etsi conati sint Chrysostomi hostes etiam Innocentium I. Pontificem Maximum decipere, et apud Apostolicam Sedem eum graviter accusare, quo iudicium defendere possent, quod in illum iniuste exercere voluerunt, Innocentius tamen eorum fraudibus captus minime est. Appellationem, quam ad apostolicam Sedem Chrysostomus fecerat, ratam habuit, sententiam in eum latam auctoritate sua rescidit, in communione cum illo constanter perseveravit, adduxit denique Honorium, qui in Occidente imperabat, ut ad Archadium fratrem Constantinopoli regnantem pro Chrysostomo scriberet, eique patrocinaretur. Interea tamen ad Chrysostomum prorsus perdendum eius hostes conspiraverant. Itaque postquam diu multa passus esset Cucusi, deserto videlicet loco, ubi rerum etiam ad vitam tolerandam necessariarum copiam non habebat, translatus est Arabissum, deinde Pityuntem in Ponto Euxino, quo cum pergeret, vexatus a militibus, in itinere aerumnis fractus obiit Comanis die 14 septembris anno 407, aetatis suae anno 63, postquam tres annos exilii poenam tulisset, et decimo anno, ex quo Episcopus Constantinopolitanus factus fuerat. Quantum doctrinae lumen Chrysostomus esset, ostendit praeclara eius operum editio 13. tomis in fol. a. 1718. Pa-

risiis facta a P. Bernardo Montfauconio ordinis s. Benedicti Congregationis Maurinae, qui tomo 13. praeter vitam s. Ioannis Chrysostomi ab eiusdem amico Palladio Helenopolis Episcopo scriptam, ipse quoque s. Doctoris vitam, ex eius operibus, aliisque scriptoribus eruditissime concinnatam adiecit, quae historia, ad accuratam rerum a sanctissimo viro gestarum notitiam, est opportunissima.

Haec, quae ex s. Ioannis Chrysostomi vita perstrinximus, satis explicant rerum statum, quo factum est ut s. Doctor implorandam Pontificis Romani auctoritatem necessario censuerit. Eum ad s. Innocentium I. vere appellasse ex iniqua sententia contra se lata, res manifesta est, licet id Petro de Marca de concord. l. 8. c. 9, Dupinio ad antiq. eccl. discipl. diss. 2. c. 2. §. 2, Basnagio in annalibus, Petro Iannoni, Febronio c. 5. §. 8. aliisque non placuerit, prout contra Natalis Alexander diss. 28. in saec. 4. prop. 3, Pagius ad annum Baronii 404. n. 16, Christianus Lupus diss. 1. de appellationibus, Ioannes Antonius Bianchius ex ordine Minorum s. Francisci observantium tom. 5. parte 2. lib. 3. cap. 5. §. 7, Franciscus Antonius Zaccaria in Antifebronio lib. 2. c. 4. demonstraverunt.

Apparet id ex scribendi ratione, qua Chrysostomus in sua ad Innocentium epistola, non multo post secundam depositionem scripta, usus est. « Ne igitur tanta confusio (ita in editione Petri Coustantii t. 1. p. 786. Innocentium Ioannes precatur) in omnem, quae sub caelo est, terram, invadat rogo, ut per epistolam denuntietis, ea, quae tam inique acta sunt ab una parte, nobis absentibus, nec iudicium detrectantibus, nullum habere robur, sicut ex natura sua nullum habent; et ut ii, qui talia contra leges moliti sunt, legum ecclesiasticarum poenis subiiciantur: Nos vero, qui nec convicti, nec reprehensi sumus, nec rei demonstrati, vestris litteris, quamp rimum frui date, nec non charitate, ac ceteris omnibus, ut antea. » Narrat Ioannes Innocentio quae contra se gesta fuerant: super his Pontificis auctoritatem postulat, ut decernat *robur nullum habere,* quae hostes sui statuerant, requirit, inquam, Ioannes in causa sua, ut Sedes Apostolica sibi succurrat, eo modo, quo Sardicenses canones significant, Episcopos iudicio aliquo condemnatos confugere ad Romanum Pontificem posse, atque ab eo contra sententiam in se latam opem implorare. Canonibus autem illis, de vera, proprieque dicta agitur appellatione. Quid est igitur, quod iure obiici possit, ut statuatur, Ioannem Chrysostomum ea ratione scribentem ad Innocentium, vere proprieque non appellasse?

Videamus nunc, quid vetera monumenta ad eam rem pertinentia habeant, ut appareat, quae Innocentius Pontifex egerit post acceptam Ioannis appellationem. Profecto Palladius in vita Chrysostomi secundum Bigotii versionem, ait: «Innocentium iudicium a Theophilo actum improbasse.» Hanc tamen adhibitam a Bigotio vocem improbationis iudicii, scriptores superius memorati sensum habere abrogationis, cassationis, erudite significant. Ambrosius vero Camaldulensis monachus, ita Palladium circa responsum ab Innocentio datum interpretatus est: «Ad haec rescripsit Beatissimus Papa Innocentius, communioneque utriusque partis admissa, Theophili iudicium cassum, atque irritum esse decrevit. »

Praeterea confidenter veteres scriptores affirmarunt a s. Innocentio Ioannem fuisse prorsus absolutum: « Sanctae memoriae Ioannem Constantinopolitanum (ait Gelasius in epistola ad Episcopos Dardaniae) Synodus etiam catholicorum praesulum certe damnaverat, quem simili modo Sedes Apostolica, etiam sola, quia non consensit, absolvit. » Eo modo, quo Gelasius loquutus est de Ioannis Chrysostomi absolutione, Vigilius

etiam in *constituto,* Facundus Hermianensis lib. 6 aliique scripserunt.

Hanc vere Innocentii sententiam fuisse, confirmat id, quod Pontifex Theophilo respondit apud Coustantium col. 787, qui petierat, Pontificem cum Ioanne non communicare, seu, quod idem est, iudicium contra ipsum latum, ratum habere: « Rursum tibi eadem scribimus, ait Innocentius, et quotiescumque ad nos rescripseris, fieri scilicet non posse, ut nisi congruum iudicium subsequatur super his, quae per ludibrium gesta sunt, sine ratione a Ioannis communione discedamus. » His adiungi potest Sozomeni testimonium l. 8 c. 26: « Porro, inquit, Innocentius, cognitis iis, quae adversus Ioannem gesta fuerant, vehementer commotus est, et ea quidem damnavit.» Denique Innocentius in commonitorio, quod legatis suis dederat pro concilii Thessalonicae habendi celebratione, in quo concilio de Ioanne Chrysostomo legitimum iudicium institui debebat, in commonitorio ita statuerat, prout Palladius refert: « Commonitorium autem continebat, Ioannem iudicium ingredi non debere, nisi ipsi prius restituta fuisset et Ecclesia, et communio. » Haec autem statuere Innocentius non potuisset, nisi iudicium, de quo Chrysostomus ad eum appellaverat, irritum esse decrevisset, cum eo iudicio, Ioannes Sede Constantinopolitana deiectus, et communione iniquissime fuisset privatus.

Neque his opponi potest, Innocentium ipsum in epistola ad Clerum, et Populum Constantinopolitanum, apud Coustantium col. 789 haec de Ioannis Chrysostomi causa affirmasse: « Sed quid adversus ista in praesenti faciamus? Necessaria est cognitio Synodi, quam et iam pridem congregandam esse diximus. Ea enim sola est, quae huiusmodi tempestatum motus sedare possit.» Haec enim minime ostendunt, Ioannis Chrysostomi causam in *possessorio,* ut aiunt, ab Innocentio non fuisse iudicatam et sententiam abrogatam, quam Theophili factio tulerat. Prudentissime vero statuerat Pontifex de rebus causam ipsam respicientibus, cum tantae essent turbae idcirco excitatae, et cum Imperatoria aula quoque, tantopere Chrysostomo esset infensa, *in petitorio,* ut dici solet, opportunum esse in synodo agi, quam ex orientalibus, et occidentalibus, auctoritate sua, Thessalonicae habendam esse deinde statutum est. Neque Ioannes Chrysostomus in sua ad Innocentium epistola aliud petierat, quam ut, quae, se absente, a iudicibus illegitimis, auctoritatem in se non habentibus, defensione sua audita, fuerant decreta, abrogarentur. Ceterum Chrysostomus se paratum esse ostendebat ad causam dicendam, neque publicam, legitimamque causae pertractationem detrectabat.

Est etiam levissimum, quod ad excludendum vere Chrysostomum ad Innocentium Pontificem appellasse, obiicitur ex verbis quibus in nonnullis codicibus, epistola eius claditur: « Haec ipsa etiam scripta est ad Venerium Episcopum Mediolani, et ad Cromatium Aquileiae Episcopum. Vale in Domino. » Primum enim animadverto, legi posse, quae Bianchius, et Zaccaria respondent, quaeque Coustantius ipse habet in adnotationibus ad hanc epistolam pag. 787, ut appareat, minime certum esse, ea verba Chrysostomi ipsius esse, qui affirmaverit se eadem ratione, vel unico, ut duci solet, exemplo, ad Innocentium, ad Venerium, ad Cromatium scripsisse. Deinde cum Episcopi Mediolanensis, et Aquileiensis, ex praecipuis Italiae Episcopis essent, quibuscum, in concilio RR. Pontifices, consulti de gravioribus negotiis solebant agere; quid mirum, Ioannem Chrysostomum eos, missa epistola, quam Pontifici scripserat, de tota re certiores facere voluisse, ut de causa pertractaturi, plenam haberent rerum gestarum notitiam? Id temporibus fieri consuevit, quin inde quisquam iure potuerit conclu-

dere, non ad Pontificem vere appellatum esse, vel non eius solummodo auctoritatem in talibus rebus definiendis fuisse requisitam. Etiamsi igitur concedatur, eandem, quam ad Innocentium scripserat, epistolam, Chrysostomum ad Mediolanensem, et Aquileiensem episcopos misisse, id non ostendit, veram proprieque dictam, ad solum Innocentium non fuisse ab eo factam appellationem, vel putasse Chrysostomum, in sua causa, Innocentii auctoritatem, superiorem non esse illa, qua Venerius, et Cromatius praestabant.

Non pertinet proprie ad hanc controversiam ostendere, quomodo res gestae fuerint post Chrysostomi mortem. Itaque abstineo ab iis omnibus referendis, quae Sedis Apostolicae constantiam demonstrant in propugnando Innocentii responso, ut numquam cum Apostolica Sede pacem impetrare potuerint ii, qui Chrysostomi nomen in sacra diptycha non retulissent, vel ceteris conditionibus non obtemperassent, quas circa negotium hoc Romani Pontifices servari oportere decreverunt.

CAPUT LI.

DE HAERESI PELAGIANA.

Cum Innocentius I. Pontifex esset, excitata est haeresis Pelagiana, cuius praecipua dogmata erant, falsum esse, homines peccato originali obnoxios nasci; quare dicebant Pelagiani, mortem, libidinem, concupiscentiam, conditiones esse humanae naturae ingenitas, naturam humanam non vitiatam esse, atque ideo viribus suis, sine ullo gratiae auxilio, nullas cupiditatum illecebras pati, et omnia vitare peccata posse, et negabant propterea divinam gratiam voluntati necessariam esse ad opera meritoria perficienda; baptismum infantibus esse conferendum inficiabantur, ut vitam aeternam consequi possint. Quod si aliquando gratiam admisisse Pelagiani dicendi sunt, illam ad facilius recte operandum, non autem absolute ad bonum agendum necessariam admiserunt, affirmantes tamen eam non gratuito, sed pro hominum meritis tribui solere.

Pelagius natione Britannus, ut passim scriptores veteres tradunt s. Prosper, Augustinus, Orosius, Beda, professione monachus, sed nullo ecclesiastico ordine praeditus, huius haeresis auctor fuit circa annum 405. Differt Pelagius hic ab alio Pelagio, de quo Chrysostomus in epistola anno 405. apud Arabissum in Armenia scriptam loquitur, et cuius, veluti viri sanctitate praestantis, lapsum deplorat. Sed Pelagium haeresiarcham valde diversum fuisse ostendit Orosius vir coaetaneus in apologetico, quem *ministrum mensarum balneis epulisque nutritum*, dixit, *latos humeros gestantem, robustamque cervicem, praeferentem etiam in fronte pinguedinem.*

Praecipuus eius discipulus fuit Caelestius Scotus, ut Hieronymus innuit in prooemio l. 3. in Ieremiam: Marius Mercator in commonitorio ad Pintam contra Iulianum ait, Caelestium nobilem natu, et auditorialem scholasticum fuisse: Gennadius capite 44. de scriptoribus ecclesiasticis, ait eum adolescentem fuisse monachum valde pium, ut ex eius libellis constabat: Augustinus lib. 2. ad Bonifacium de Caelestio agens ait fuisse illum *hominem acerrimi ingenii, qui si corrigeretur, plurimis profuisset.*

Pluribus in locis habet Augustinus, Pelagium diu in Urbe moratum esse, et antequam haeresis auctor agnosceretur assuetum fuisse ita loqui, ut errorem suum insinuaret, quem postea praedicavit. Cum ali-

quando, quendam insignem Episcopum Romae audisset recitantem illam D. Augustini precationem: *Da Domine quod iubes, et iube quod vis,* inquit Augustinus lib. de dono perseverantiae c. 20: «paene cum eo, qui illa commemoravit, litigavit. » Caelestius Pelagio adhaesit, atque ex eius familiaritate, praecipuus eiusdem errorum assertor evasit.

Venerunt deinde Pelagius, et Caelestius in Africam: Pelagius brevi ibi mansit eo tempore, quo Carthagine habebatur collatio de Donatistis anno 411. « Eius faciem, ait Augustinus, Carthagine, quantum recolo, semel, vel iterum vidi » lib. de gestis Pelagii. Deinde in Asiam se contulit, et Hierosolymis constitit. Caelestius Carthagine mansit,ibique dogmata Pelagiana praedicare coepit. Quare a Paulino D. Ambrosii diacono accusatus apud Aurelium Episcopum Carthaginiensem, ecclesiastica communione privatus est. Tum se Ephesum contulit, ibique ad presbyteratum obrepsit. Augustinus interea rogatus ab Aurelio, ut fidei Carthaginiensium prospiceret, in basilica maiori SS. Perpetuae, et Felicitatis, orationem ad populum habuit, in qua errores Pelagianos palam refutavit.

Postea Pelagius, ut sententiam suam tueretur, librum scripsit, in quo confutare conatus est quae Hieronymus in epistola ad Ctesiphontem contra ipsum scripserat, et errores suos etiam propugnandos suscepit. Hunc librum Augustinus habuit a duobus adolescentibus honestissime natis, quos Pelagius deceperat, Timasio, et Iacobo : Augustinus ei libro statim opposuit librum *de natura et gratia,* quo factum est, ut adolescentes ii Pelagium deseruerint. Id anno 414. evenit.

Auditus est interea a Ioanne Episcopo Hierosolymitano in consessu Pelagius anno 415: Episcopis Latinis eius causa remissa est. Eodem anno 415. circiter exeunte habita est Liddae, quae Diospolis dicebatur Synodus Diospolitana. Duo Episcopi Gallicani, Eros, et Lazarus, quorum depositionem Sedes Apostolica probaverat, in Orientem venerant, et erroribus pelagianis compertis, libellum contra Pelagium, et Caelestium Eulogio Caesareensi Palaestinae Primati dederant, a quo habitum est concilium 14. Episcoporum, quos memorat Augustinus lib. 1. contra Iulianum cap. 5. Pelagius cum accusatores non adessent in concilio, ita loquutus est, ut condemnationem evaserit; Innocentius I. Papa in epistola ad Africanos, ait de eo synodo : « Obiecta (Pelagius) partim vitando suppressit, partim, multa in se verba retorquendo, tota obscuritate confudit, aliqua magis falsis argumentis, quam vera ratione, ut ad tempus poterat videri, purgavit negando, alia falsa interpretatione vertendo. « Plures epistolas ab Episcopis acceptas, et ipsius Augustini unam attulit in medium Pelagius, ut se amari a catholicis, et in honore esse doceret. Post haec tumidus victoria, sibi, suisque gratulatus est, et Hieronymum praesertim acriter est insectatus.

Paulus Orosius cum S. Stephani reliquiis in Africam ex Oriente veniens, res ibi gestas narravit, et eas praesertim cum Augustino communicavit. Arelius Carthaginiensis habuit Carthagine concilium 68. Episcoporum anno 416. Errorem Pelagianum damnandum censuerunt Episcopi, sed ad Innocentium Pontificem de sententia in concilio suscepta scripserunt. Eodem anno Milevitanum concilium 61. Episcoporum habitum est sub Silvano, Numidiae primate. Errorem damnandum Episcopi etiam in ea synodo iudicarunt, et synodica epistola ad Innocentium scripta, Pelagium, ac Caelestium accusarunt.

Augustinus quoque de tota re ad Innocentium litteras dedit, a pluribus etiam Episcopis subscriptas. Innocentius die 27. ianuarii 417. sententiam tulit contra Pelagium, et Caelestium, *quos ecclesiastica com-*

munione privari, ovili Dominico non recipi iubet, nisi resipuerint. De hoc Innocentii decreto Augustinus agens serm. 2. de verbis Apostoli, ait: « Iam enim de hac causa duo concilia ad Sedem Apostolicam missa sunt. Inde etiam rescripta venerunt: causa finita est. Utinam aliquando finiatur error. »

Non multo post haec Innocentius mortuus est, eique Zosimus die 18. Martii anno 417. suffectus fuit. Ut praeteream quae Pelagius Innocentio scribenda curavit, cum se et Caelestium damnatum esse comperit, et quibus artibus conatus est se defendere, perstringam potius ea, quae statim post Zosimi electionem evenerunt. Scilicet ubi primum ad eos nuntius pervenit, Zosimum Innocentio successisse, occasionem se nactos esse putaverunt opportunam ad causae conditionem meliorem efficiendam. Caelestius igitur praepropere Romam venit, ut Zosimo illuderet. Atque ad eos statim se convertit, quos gratia, et auctoritate valere, et sibi rebusque suis amicos esse putabat, praesertim vero apud Xistum Romanae Ecclesiae presbyterum (qui deinde Xistus III. fuit), quem magnum causae suae patronum esse Pelagiani iactabant, nihil omisit, ut eum benevolum habere in negotii sui pertractatione posset.

Conquestus est, nimis praecipiti iudicio, in Africa, et Romae, de sententia Pelagii, et sua actum fuisse, se inauditos damnatos esse, Episcopos duos Gallicanos sibi infensos ad se Pelagiumque perdendum plurimum contulisse, de doctrina autem Pelagii, et sua, ita loquebatur, ut dum callide errores tegere conabatur, catholicum interea se esse cuperet persuadere; multa de rebus, ad fidem catholicam pertinentibus de quibus is non accusabatur, se credere affirmans; ea vero quae ad causam pertinebant, subdole vix attingebat. De ea re Augustinus ait de pecc. orig. c. 23: « Cum in libello, quem Romae dedit, cum fidem suam a Trinitate unius Deitatis, usque ad resurrectionem qualis futura est mortuorum, de quibus eum nullus interrogaverat, et unde nulla quaestio movebatur, quantum dicere libuit, explicasset, etc. » Praeterea asseverabat, se illa damnaturum quae Sedes Apostolica damnasset, Innocentii sententiam se suscipere, optare se, ut in quibus erraverat, corrigeretur.

Cum Innocentius ipse scripsisset, Pelagium, Caelestiumque si emendassent quae senserant, posse veniam impetrare, mirum esse non debet, Zosimum Caelestio ita loquenti se benignum exhibuisse, et putasse, hominem ita agentem haereticae sententiae non adhaerere. Postquam igitur in Basilica s. Clementis Caelestium Zosimus audivisset, litteras ad Episcopos Africanos scripsit, in quibus nihil quidem immutabat de iis, quae Innocentius iudicaverat, sed cum existimaret Caelestium vere, non callide, loqui secundum allatas ab eo querelas, explicabat mentem suam Zosimus, atque iubebat, Romam intra duorum mensium spatium mitti ab Episcopis Africanis debere « qui praesentem redarguant aliter sentire, quam libellis, et confessione contexit, aut nihil post haec tam aperta, et manifesta, quae protulit, dubii Sanctitas Vestra resedisse cognoscat. »

Alias etiam, easque graviores de eadem re ad Africanos Episcopos Zosimus litteras misit, postquam epistolam accepit a Pelagio scriptam cum Innocentii decretum audivisset: Pelagii autem epistola, et professio fidei eidem adiecta, in eandem sententiam scripta erat, qua Caelestius Romae de iudicio in Pelagiana causa facto conquestus fuerat. Epistolae praeterea Pelagii Praylus Hierosolymitanus Episcopus Ioannis successor litteras adiunxerat, quibus Pelagium, quem Catholicum esse credebat, Pontifici plurimum commendavit. Zosimus igitur Pelagii, et Prayli epistola commotus, gravius ad Africanos scripsit, et vehementius agen-

di rationem reprehendit, qua in Africa, Pelagii, et Caelesti causa pertractata fuit.

Africani Episcopi haec valde moleste tulerunt: Zosimo igitur primum scripserunt, eum precantes ne quid novi in Pelagiana causa statueret, antequam ad eum Synodi Africanae tunc habendae relatio mitteretur, quae Synodus anno 418. habita est, et ex qua litterae eiusmodi ad Zosimum missae sunt, ut penitus omnes Caelestii, et Pelagii fraudes detegere potuerit. His autem litteris acceptus, cum Caelestium ad *audientiam pleniorem* Zosimus vocasset, is vero intellexisset, Africanorum Episcoporum litteris, omnia, quae falso conatus erat Pontifici persuadere, esse detecta, Roma fugit. Vidit Zosimus negotium non esse ad aliud tempus differendum, quare cum perspiceret, homines fraudulentos se decipere molitos esse, Caelestium, Palagiumque, omnemque eorum doctrinam, in Africanis Synodis, et ab Innocentio proscriptam, damnavit, missa etiam ad universos totius orbis Episcopos epistola, quam Marius Mercator *tractoriam*, seu *tractatoriam* appellavit.

Tunc vero omnibus apparuit quam falso Pelagiani Xisto Romano presbytero, veluti causae praecipuo patrono gloriarentur. Ut enim a se infamiam propulsaret, coram frequentissimo populo, primus in Pelagium, ac Caelestium anathema pronuntiavit. Hoc autem Xisti facto Africani gratulati ita sunt, ut eiusdem litteras, quibus de ea re Aurelium certiorem faciebat passim illi exscribendas, vel sibi ab amicis legendas curarent. « Quid enim gratius legi, vel audiri potest, quam gratiae Dei tam pulchra defensio adversus inimicos eius, ex ore eius, qui eorundem inimicorum patronus ante iactabatur? » ait Augustinus ep. 104. Episcopi Africani interea, accepto nuntio condemnationis Pelagianorum Romae factae, et Zosimi litteris de sententia in illos pronuntiata, concilium totius Africae plenarium habentes in secretario Basilicae Fausti, die prima maii anno 418 haeresim Pelagianam iterum damnaverunt: et Pontificis Zosimi sollicitudinem apostolicam vehementer laudaverunt. Concilio autem interfuerunt ducenti quatuordecim Episcopi, ut Prosper scribit contra Collatorem cap. 10.

Abusi sunt Zosimi Pontificis facto, cum Caelestio nimia facilitate Romae pertractantis, ii, qui occasionem quamlibet libenter amplexi sunt de Pontificibus Romanis detrahendi, itemque ii, qui denegarunt, Pontificem Romanum infallibilitate praeditum esse cum ex cathedra de rebus ad fidem, moresque spectantibus definitionem aliquam facit, prout constat legenti defensionem declarationis Cleri Gallicani anni 1682 l. 9 cap. 35, quo loco de Zosimo agitur, veluti de Pontifice, qui in fidei negotio manifeste graviter deceptus sit, eo quod in suis duabus primis ad Africanos Episcopos epistolis, Caelestium, eiusque libellum sibi oblatum, catholicum appellaverit. Haec autem quam iniuria de Zosimo Pontifice scripta sint, tum historiae ipsius consideratio ostendit, tum doctissimi viri demonstraverunt, qui Pontificum Romanorum defensionem in ea re susceperunt, prout fecit Cardinalis Orsius in opere *de irreformabili Romani Pontificis in definiendis fidei controversiis iudicio* t. 2 p. 132 et seqq.

Neque id certe difficile est persuadere, Zosimum in fidei negotio graviter deceptum dici non posse, ob ea, quae cum Caelestio gessit. Primum quidem, etiamsi concedere aliquis vellet, id quod falsum est, eum, cum Caelestium catholicum appellavit, in fidei negotio errorem commisisse, ad causam tamen propugnandam eorum, qui inficiantur Romanos Pontifices infallibilitate, seu firmitate in fidei controversiis dirimendis praestare, ad causam, inquam, istam, propugnandam, necessario requireretur hanc Zo-

simi scribendi rationem ad Episcopos Africanos, numerari debere inter definitiones eas, quae ex *Cathedra* factae dicuntur. De his enim tantummodo quaestionem illi instituunt. Verum id non potest ullo modo probari, si duae illae epistolae considerentur, quas Pontifex ad Africanos scripsit.

Etenim nihil ille de Innocentii sententia immutavit, nihil novi definivit, sed Caelestium non legitime condemnatum existimans, et catholicum etiam esse animo suo reputans, petiit ab Africanis in prima sua epistola ut intra duos menses Romam mitterent, qui coram agerent, et ostenderent illum subdole, ac falso retulisse quae retulerat. Altera vero epistola haec Zosimus affirmavit: « Ideirco noverit fraternitas vestra, nihil nos post illas, quas superius litteras vestras accepimus, immutasse, sed in eodem cuncta reliquisse statu, in quo dudum fuerunt, cum hoc nostris litteris vestrae indicavimus sanctitati, ut illa, quae a vobis ad nos missa erat, obtestatio remaneret, quia numquam temere quae diu sunt tractata, sinuntur, nec sine magna deliberatione statuendum est, quod summo debet disceptari iudicio.» Est igitur perspicuum non modo definitionem ex cathedra, sed nullam prorsus definitionem his litteris Zosimi contineri. Id autem aperte demonstrat, quam leve fuerit, ex Zosimi isto facto argumentum desumere ad ostendendum, Romanos Pontifices infallibiles minime esse, cum de controversiis ad fidem spectantibus ex cathedra decernunt.

Sed hac omissa animadversione, patet omnino Zosimum accusari iure non posse veluti in fidei negotio errorem aliquem commiserit, cum se benevolum Caelestio demonstravit. Itaque certum errasse, quod, cum Caelestius animo haereticus esset, ille tamen permotus eiusdem loquendi, et agendi ratione Romam adhibita, putaverit haereticum eum non esse. Hic autem Zosimi error aliud non continet, nisi eum in praeconcepta opinione de interna Caelestii sententia personali deceptum esse. Quid vero hoc commune habet cum infallibilitate, qua Romanos Pontifices praeditos esse propugnamus, cum ea non de opinione circa personalem aliquam internam qualitatem, sed de decretis dogmaticis, a Pontificibus ex cathedra editis intelligatur? Neque vero existimandum est, temere, et sine iusta ratione Zosimum eam opinionem de interna Caelestii sententia suscepisse, ut illum, eiusque libellum catholicum appellare potuerit.

Etenim de Caelestio potuit habere prae oculis id, quod ad statuendum, num aliquis haereticus existimari debeat, plurimum valet, scilicet, non errorem contra Ecclesiae doctrinam tantummodo, sed erroris adversus Ecclesiae doctrinam defendendi pertinaciam praecipue haereticum constituere. Iam vero Caelestius affirmaverat, se paratum ea corrigere, quae in se emendatione digna reperta fuissent. Praeterea se damnare errores omnes dixerat, quos Innocentius I damnaturum esse promiserat, et quaecumque Sedes Apostolica damnasset. Si haec ex animo pronuntiasset Caelestius, quemadmodum vere illum haec affirmare Zosimus arbitratus est, internam certe haereticam sententiam tunc eum habere, existimari non poterat. Si ergo his adductus Zosimus, eum catholicum appellavit, perspicuum est, Pontificem non temere, et sine iusta causa id fecisse.

Confirmantur haec D. Augustini testimonio lib. 2 ad Bonifacium c. 3. Inquit enim: « Cum hoc (scilicet errorem circa peccatum originale) Caelestius in suo libello posuisset inter illa dumtaxat, de quibus se adhuc dubitare, et instrui velle confessus est, in homine acerrimi ingenii, qui profecto si corrigeretur, plurimis profuisset, voluntas emendationis, non falsitas dogmatis approbata est; et propterea libellus eius catholicus

dictus est, quia et hoc catholicae mentis est, si qua forte aliter sapit, quam veritas exigit, non ea certissime definire, sed detecta et demonstrata respuere. Hoc in illo factum esse probabatur, quando se litteris beatae memoriae Papae Innocentii, quibus de hac re dubitatio tota sublata est, consentire respondit.»

Longe diversus fuisset Zosimi error, si quemadmodum Caelestius in suo libello affirmaverat, primi parentis peccatum in posteros non propagari pronunciasset. Nam ita nefariam haeresim ille certe docuisset, eiusque error ad fidei materiam prorsus pertineret. Verum negare omnino possumus haec umquam probata, aut pronuntiata a Zosimo fuisse: nullum enim est monumentum, quo id ostendi queat: Augustinus vero, neque voce, neque scripto id umquam affirmatum a Pontifice fuisse memorato c. 3 lib. 2 ad Bonifacium confidenter testatus est. « Quaenam, inquit, tandem epistola venerandae memoriae Papae Zosimi, quae interloquutio reperitur, ubi praeceperit credi oportere, sine ullo vitio peccati originalis hominem nasci? Nusquam prorsus haec dixit, numquam omnino conscripsit. »

Non modo autem nullum adest monumentum, quo ostendatur, Zosimum in hunc errorem incidisse, sed etiam perspicuo eiusdem Pontificis facto evincere possumus, eum errorem quo peccatum originale in homines propagari denegatur, improbasse etiam tunc, cum adeo benevole Caelestium alloquebatur. Constat enim ex historia quaestionis, quam de Caelestii fide Zosimus instituit, atque Augustini testimonio lib. de peccato originali c. 6 et 7, Zosimum voluisse a Caelestio probari quae Innocentius in epistola ad Africanos docuerat, atque illa damnari, quae Caelestio obiecerat de his erroribus Paulinus Ambrosii diaconus: notum vero omnibus est, Innocentium in sua illa epistola, catholicam de peccati primi hominis in universum humanum genus propagatione sententiam docuisse; Paulinus autem in Synodo Carthaginiensi, Caelestio obiecerat, eum peccatum originale veluti commentitium reiicere: Caelestius ea omnia libenter se accipere respondit, quae Innocentius decreverat, et damnare se quaecumque Sedes Apostolica damnasset. Ostendit igitur Zosimus quae mens sua esset de peccato originali, ita, ut insigni facto docuerit se ab illo errore penitus alienum esse. Quanam ergo ratione accusari Zosimus potest veluti si nefarium errorem de peccato originali minime in homines propagato amplexus fuisset?

Quod si facile ostendimus Zosimum in errorem illum, quem diximus, non incidisse, non est difficilius probare. Pontificem neque illum errorem commisisse, ut eas propositiones, quibus Caelestius originale peccatum denegaverat, catholicas esse declaraverit, si eo sensu acceptae fuissent, quem eius verba, atque totius eius sententiae, ac libelli ratio, vel contextus requirebat. Hoc enim si commisisset Zosimus, accusari posset de errore patrato in facto dogmatico iudicando. Ut autem ostendamus neque hac ratione Zosimum errasse, argumentum afferemus, quo manifeste patebit, Pontificem libelli Caelestii sensum obvium, ac naturalem prorsus reiecisse, et petiisse a Caelestio, ut ipse quoque illum sensum improbaret.

Quisnam esset obvius, ac naturalis libelli Caelestii sensus circa peccatum originale, Augustinus tradit c. 6 *de peccato originali*, atque id ex Caelestii libello deprompsit. Haec autem erat de ea re libelli sententia: « In remissionem autem peccatorum baptizandos infantes non idcirco dicimus, ut peccatum ex traduce firmare videamur: quod longe a catholico sensu alienum est, quia peccatum non cum homine nascitur, quod postmodum exercetur ab homine, quia non naturae delictum, sed voluntatis esse demonstratur. »

Quanam vero ratione constet, Pontificem Zosimum petiisse a Caelestio, ut improbum hunc, nefariumque sensum propositionis suae reiiceret, habetur ex eo, quod voluerit, Caelestium ea omnia probare, quae Innocentius Pontifex decreverat. Atqui Innocentium catholicam de peccato originali doctrinam tradidisse explorata res est. Praeterea voluit Zosimus ea damnari a Caelestio, quae Paulinus Diaconus illi concilio Carthaginiensi obiecerat. Quid vero inter accusationes suas Paulinus attulerat? Scilicet, quemadmodum Augustinus habet de *gestis Pelagii* cap. 11, illum accusavit, quod doceret « quoniam peccatum Adae ipsum solum laeserit, et non genus humanum.... quoniam infantes nuper nati in illo statu sunt, in quo Adam fuit ante praevaricationem. »

Scio quidem Caelestium nihil curasse ea, quae Paulinus obiecerat, et in eo tantum perstitisse, ut affirmaret, se penitus Innocentii sententiae adhaerere, et se obtemperare, atque obtemperaturum iis quae Sedes Apostolica statuisset. Quod si de Paulino nihil habet Caelestius, ipse tamen Pontifex quam diverso sensu a Caelestii mente acciperet quae ad eius propositiones propugnandas is scripserat, manifestum omnino est. Ostendit enim id, mentem Zosimi fuisse, obvium ac naturalem Caelestii libelli sensum improbare. Quamquam enim nihil de Paulino curaverit, constat tamen Paulini accusationem veritati consonam a Zosimo repertam esse, atque idcirco, sic Caelestium dimisit, ut videretur omnino, impium de illius doctrina contextum reiecisse. Haec autem satis per se sunt, ut ostendant, nefario Caelestii sensui se Zosimum opposuisse. Quomodo igitur affirmari potest, Pontificem Caelestii errori se consentaneum demonstrasse?

His adiungendum est, Zosimum deinde, solemniori decreto, eoque ad totius orbis Episcopos misso, Pelagium, Caelestiumque, omnesque eorundem haeresis errores damnasse. Hoc autem ille fecit, ubi primum intellexit, Caelestium falso explicasse quae in libello suo exposuerat. Ergo Zosimus idcirco Caelestium haereticum tunc putavit, quod ille proprio sensu, quem verba praeseferebant, contextum libelli explicaret. Quare obvium istum, ac naturalem sensum a Zosimo reiectum esse dicendum est.

Haec, quae attulimus, ad Zosimum defendendum satis sunt. Quod spectat vero ad reliqua, quae in Pelagiana causa, post ea quae diximus evenerunt, haec cursim significabimus. Videlicet, volente Zosimo, Episcopos omnes Ecclesiae, eius tractoriae, vel tractatoriae, epistolae de Pelagianae haeresis condemnatione subscripsisse, exceptis Episcopis decem et octo, quorum princeps obstinatione, et pervicacia Iulianus Episcopus Aeclanensis fuit, qui Episcopatu spoliati, et exsilio affecti idcirco fuerant; ab Honorio Imperatore Pelagium, et Caelestium ex universo imperio Romano pulsos esse; iactatam a Pelagianis appellationem ad concilium Generale, omnium suffragio fuisse contemptam, et audaciae, ac veluti temeritatis plenam ab omnibus esse reiectam; Concilium Ephesinum ipsum oecumenicum, cum eo Iulianus, nonnullique alii Pelagiani venissent, illos, et eorum errores duobus canonibus editis condemnasse. Denique eorum sectam, praeter Augustini Hipponensis singulares labores, auctoritate Pontificum Romanorum, Caelestini I, Xisti III, Leonis Magni, Gelasii I fuisse repressam.

Non sunt tamen hic penitus praetereundi Semipelagiani, hac ratione appellati, quia, licet pleraque Pelagianorum placita non docerent, in eo tamen, inter ceteros errores suos, praecipue peccabant, quod divinam interiorem gratiam, necessariam negarent vel ad primos illos voluntatis conatus, a quibus obtinendae salutis studium exorditur. Vetera omnia

monumenta de hac causa demonstrant, hoc prorsus sensisse Semipelagianos, atque idcirco Innocentius X inter Iansensii Yprensis propositiones illam num. 4 damnavit uti falsam, et haereticam, in qua statuitur: « Semipelagianos admisisse interioris gratiae necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei; et in hoc fuisse haereticos, quod vellent, eam gratiam talem esse, cui posset humana voluntas resistere, vel obtemperare. » Cassianus, quondam Ioannis Chrysostomi auditor, et ab eo diaconus ordinatus, Massiliae Semipelagianorum auctor fuit, qui cum magno numero ibi deinde fuerint, *Massilienses* quoque sunt appellati. Ex opere, quod *collationes Patrum* Cassianus inscripsit, errores Semipelagiani tum Massiliae, tum apud monachos in Insula Lerina, tum in Arelatensi, ac Lugdunensi dioecesi disseminati sunt. Augustinus eos etiam invicte confutavit: Caelestinus autem Pontifex, scripta celeberrima ad Galliae Episcopos epistola, Augustini obtrectatores graviter reprehendit, et multa de Augustini laudibus pronuntiavit. Semipelagianis vero in posterum haeresis nota inusta est. Postquam enim Gelasius, et Hormisdas Cassiani, et Fausti Reiensis libros damnassent, anno 529 synodus Arausicana II habita est, in qua, ex Apostolicae Sedis auctoritate 25 canonibus editis, Semipelagiani errores damnati sunt. Mortuo autem Felice IV Pontifice, a quo canonum istorum confirmatio postulata fuerat, Bonifacius II qui illi anno 530 suffectus est, pontificiam confirmationem iis decretis adiecit. Praeter ceteros Historiae Ecclesiasticae scriptores, legi debet de memorato superius haereticorum genere, eruditissimi Cardinalis Henrici Norisii *Historia Pelagiana,* ut quae ad illam pertinent, fuse, ac certe cognoscantur.

CAPUT LII.

DE APIARII PRESBYTERI DIOECESIS SICCENSIS IN AFRICA AD ZOSIMUM PONTIFICEM APPELLATIONE.

Inter ea, quae, Zosimo Pontificatum gerente, contigerunt, celebris imprimis est controversia, quae de appellationibus cum Africanis Episcopis pertractata fuit, et de qua sub Bonifacio, et Caelestino I Zosimi successoribus actum etiam est. Apiarius Siccensis Ecclesiae in Africa presbyter, ab Urbano Episcopo suo depositus, et Ecclesiae communione privatus fuerat. Ab Episcopi sententia Apiarius ad Romani Pontificis iudicium provocavit, et Romam se contulit, ut ibi appellationis negotium prosequeretur. Zosimus autem accipiendam Apiarii appellationem existimavit, licet Episcopi Africani contenderent morem Africae proprium esse, ut presbyteris, ceterisque clericis inferioribus, qui ab Episcopis suis damnati fuissent, ad Romanum Pontificem appellare non liceret. Rem veluti novam, et Africanae Ecclesiae disciplinae contrariam existimarunt Episcopi Africani, eamque ita graviter tulerunt, ut quod numquam antea fecerant, in Synodo anno 418 canonem ediderint, quo eiusmodi appellationes prohibebantur.

Zosimus, qui iura potestatis suae servanda esse intelligebat, rem autem de qua controversia excitata fuerat cupiebat prudenter, et quanta poterat tranquillitate tractari, causam Apiarii Romae definiendam non censuit, sed legatos in Africam misit, qui una cum episcopis finitimis in Apiarii causam inquirerent. Id officii contulit Faustino Potentiae Episcopo, Philippo, et Asello Romanae Ecclesiae presbyteris: in ipso

concilio, anno 418 in Africa habito statutum fuerat, « placere ut Presbyteri, Diaconi, vel ceteri inferioris ordinis clerici in causis, quas habuerint, si de iudiciis Episcoporum suorum questi fuerint, vicini Episcopi eos audiant. » Quare ut de Apiarii causa a finitimis Episcopis cognosceretur, non poterat ab Africanis Episcopis graviter ferri, cum id apud eos veluti commune esse deberet.

Quod vero Africanis molestum erat, contineri tantummodo poterat in Apostolica Delegatione, quam in Apiarii causa decreverat Zosimus. Ut autem hac etiam in re moderationem suam Zosimus exhiberet, canonem 5 seu 7 Sardicensem, ac 17 in commonitorio allegavit, eorundem vero canonum usum, non per scripturam tantum, hac in re Africanis Episcopis Legati exponere debebant, sed etiam verbis explicare. Itaque Faustinus in concilio anno 419 Carthagine habito ait: « Iniuncta nobis sunt a Sede Apostolica, aliqua per scripturam, aliqua etiam in mandatis. . . . sicut in gestis superioribus meminimus.» Praeterea Zosimum sibi praecepisse ait Faustinus, ut de canonibus illis agens, « conserventur, et constituta eorum et consuetudo; quia et aliquo ordine, et canone tenentur, aliqua consuetudine firmata sunt. »

Canones vero Sardicenses, in commonitorio adducti, licet canones essent in concilio Sardicensi editi, Nicaeni tamen canones a Zosimo sunt appellati, quemadmodum in Romanae Ecclesiae codicibus inscripti reperiebantur. Cum legati canones, quos memoravimus, attulissent, Episcopi Africani, tamquam Nicaenos illos appellari mirati sunt, cum in Nicaenorum canonum exemplaribus, eos non reperirent: miserunt igitur Constantinopolim, Alexandriam, et Antiochiam legatos, qui ab earundem Ecclesiarum Episcopis peterent ut fieret Nicaenorum canonum inquisitio, ac appareret, utrum in exemplaribus, quae Alexandriae, Antiochiae, et Constantinopoli erant, invenirentur canones, quos veluti Nicaenos Zosimus appellabat. Interea ut ostenderent suam erga Romanum Pontificem observantiam Apiario pristinum gradum, et communionem restituerunt, qui tamen ab Ecclesia Siccensi discedens, in dioecesim Tabracenam translatus est.

Diligentissima facta est inquisitio in tabulariis Alexandrino, Antiocheno, et Constantinopolitano, at in eorum nullo canones illi Nicaeni reperti fuerunt. Quare ad Bonifacium I Romanum Pontificem, qui Zosimo suffectus fuerat, Episcopi Africani scripserunt, eundemque certiorem fecerunt, Zosimum quidem nonnullos canones Nicaenos in Apiarii causa adduxisse, eos tamen inter Nicaenos prorsus non recenseri.

Anno 426 cum Caelestinus I Pontificatum gereret, iterum de Apiario Romanum Pontificem inter, et Episcopos actum est. Nam Apiarius novorum criminum reus, iterum depositus fuerat, et ab Ecclesia Tabracena communione privatus. Contulerat vero se Romam, ut suam coram Caelestino causam ageret, et Caelestinus Apiarii fraudibus circumventus, eum veluti innoxium habuerat, ac communioni restituerat. Deinde cum Faustino Potentino Episcopo eundem in Africam misit: Aurelius Carthaginiensis Episcopus, concilium totius Africae Episcoporum Carthagine habuit, in quo Apiarius scelerum suorum conscientia, et gravitate compulsus, coram Episcopis, se illorum criminum reum esse confessus est, quorum causa ab Ecclesia Tabracena fuerat condemnatus. Tum Aurelius, ac plures Africani Episcopi occasionem opportunissimam se nactos esse intellexerunt ad Romanum Pontificem de tota re scribendi, idque ita fecerunt, ut non modo conati sint ostendere, Africanis Presbyteris, et ceteris clericis inferioribus fas non esse, ab Episcoporum

iudicio ad Romani Pontificis sententiam appellare, verum etiam nonnulla posuerint, quae eorum anxietatem circa Episcoporum quoque appellationes ostendebant. His tamen minime moti sunt Romani Pontifices, qui usi sunt in posterum passim iure primatus sui proprio, ut ex Africa allatas Episcoporum, et Presbyterorum appellationes reciperent.

Istae, quas recensuimus, controversiae Zosimum inter, et Africanos Episcopos excitatae, et ad Bonifacii, ac Caelestini I Pontificatus tempora productae, historiae summam continent. Ea autem expositio tota desumitur ex actis Concilii Plenarii Carthaginiensis ab Aurelio anno 419 habiti, ex epistolis, quas Africani Episcopi ad Bonifacium, et Caelestinum Romanos Pontifices scripserunt; quae omnia Dionysius Exiguus in sua canonum collectione retulit, quam in rei memoria valde recenti, scilicet vel saeculo 5 desinente, vel 6 incipiente edidit Romae, ubi exploratum omnibus esse poterat, verane, an supposititia illa essent, quae ad huius facti historiam pertinent. Postquam vero illa monumenta edidit Dionysius, qui integritate, et historicarum rerum peritia praestabat, Latini simul, et Graeci, tot saeculis, verissima ea esse iudicarunt. Quare, cum multa graviora simus pertractaturi, necesse non esse putamus, disputationem instituere ad ea refutanda, quae Ioannes Nepomucenus Alberius, Ordinis matris Dei Scholarum Piarum, in Pestiensi Universitate Archaeolog. Bibl. Professor tom. I dissertationum *in selecta Historiae Ecclesiasticae argumenta* dissertatione 7 de canonibus concilii Nicaeni §. 4 attulit, ut historiam istam totam, veram non esse ostenderet. Nihil enim dico de Marco Antonio Cappellio Ordinis S. Francisci Conventualium, qui primitus in sua dissertatione de Africanae Ecclesiae appellationibus, factum illud Apiarii ad Sedem Apostolicam appellantis denegaverat, in altera tamen dissertationis illius editione Romae facta anno 1722, responsionibus victus, sententiam de ea re mutavit.

CAPUT LIII.

DE AFRICANORUM EPISCOPORUM SENTENTIA ET AGENDI RATIONE IN APIARII PRESBYTERI CAUSA.

Ex iis, quae Apiarii Presbyteri appellationis historiam recensentes attulimus, apparet Africanos Episcopos conquestos esse de eiusmodi appellationibus; ad Romanum Pontificem de ea re scripsisse, et in tali negotio decrevisse nonnulla, quae iis appellationibus impediendis necessaria putaverunt. Est nunc quaerendum quae vera fuerit de illo negotio Africanorum Episcoporum sententia, et quid de eorundem agendi ratione in tali controversia statui debeat.

Itaque eruditissimi Ballerinii t. 2 operum s. Leonis c. 6 observationum in primam partem dissertationis 5 Quesnelli, ostenderunt, sive acta synodi Carthaginiensis anno 419 habitae, sive epistolae Africanorum ad Bonifacium, et Caelestinum I scriptae legantur, nihil in iis inveniri, quo revera Episcopi denegarint, Sedi Apostolicae ius inesse appellationum a clericis recipiendarum. Rationum enim momenta omnia quae attulerunt, ut Romanum Pontificem adducerent ad eiusmodi appellationes non accipiendas, vel desumpta sunt ex locorum longinquitate, in qua difficile sit, omnia rerum adiuncta ad causam, in qua appella-

tio interposita esset, accurate cognoscendam, vel in dilationum, ac fraudum periculo continentur, vel in improborum hominum consilio, qui appellatione abuti possent ad scelerum suorum poenas declinandas, aut retardandas. Ipsa autem Apiarii causa exemplum huius rei perspicuum afferebat. Etsi enim iure fuisset condemnatus, et ob crimina Africanis explorata, de gradu fuisset iustissime deiectus, appellationis tamen effugio sese defenderat, et Faustinum legatum ita circumiverat, ut eius patronus potius, quam iudex videretur; id autem adeo luculenter Apiarius intellexerat, ut Faustini patrocinio fretus, licet criminum suorum conscientia convictus, tamen non ante trium dierum disceptationem, ad sceleris sui confessionem adductus sit.

Est autem perspicuum, Africanos, etiamsi his de causis, ab appellationibus clericorum recipiendis R. Pontificem deterrere conarentur, Sedis tamen Apostolicae ius in iisdem accipiendis in dubium non revocasse. Ea autem agendi ratio, qua Africani ipsi usi sunt, non modo cum prima, verum etiam cum altera legatio in Apiarii causa decreta est, debitam erga Sedem Apostolicam observantiam ostendit. Nam ubi primum Faustinus legatus in Africam missus est, licet Episcopi in Nicaeni Concilii exemplaribus canones non invenirent, quos tamquam Nicaenos Zosimus in commonitorio appellabat, tamen Apiarius in gradum pristinum est restitutus; et accepta est altera Faustini delegatio, etsi eo tempore Africani inquisitione facta intellexissent eos canones inter Nicaenos prorsus non reperiri.

Neque certe poterant Africani contra hoc proprium Romani Pontificis ius dimicare, qui vel ob primatum divinitus a Christo acceptum, in omnibus Ecclesiae causis poterat appellationes accipere, vel etiam ea de causa id poterat in Africa, ob patriarchicam dignitatem, qua in omnes Occidentis provincias, atque idcirco etiam in Africam pollet. Nemo enim potest in controversiam vocare, Romanum Pontificem, ob acceptum divinitus in universam Ecclesiam principatum, in omnes, sive Episcoporum sive ceterorum causas inquirere posse, iudicis potestatem exercere, appellationes accipere. Etenim hoc cum ipsius primatus natura coniunctum est. Legendus est autem Petrus de Marca l. 1 de concordia Sacerdotii, et Imperii c. 3, Emmanuelis Schelestratii dissertatio 6 c. 36, Henricus Valesius in Socratem cap. 7, Leo Allatius lib. 1 de consensione Orientalis, et Occidentalis Ecclesiae c. 5, Iacobus Sirmondus dissertatione 2 de Ecclesiis suburbicariis, Christianus Lupus in scholiis ad can. 6 Nicaenum, aliique, qui Salmasium, et Launoium de patriarchatus Romani finibus impugnarunt. Profecto quemadmodum non erit dubium, Romanum Pontificem, ab Apostolica aetate in omnes provincias occidentales, atque in Africam idcirco, potestatem patriarchicam obtinuisse, ita etiam erit exploratum, hoc iure patriarchico potuisse Romanum Pontificem omnium Africanorum appellationes excipere, etiamsi Episcopali dignitate non fulgerent ii, quorum negotium ageretur.

In Concilio Carthaginiensi anno 419 habito, canone 28 statutum est: « Item placuit, ut presbyteri, diaconi, vel ceteri inferiores clerici, in causis, quas habuerint, si de iudiciis suorum Episcoporum questi fuerint, vicini Episcopi eos cum consensu sui Episcopi audiant, et inter eos, quidquid causae fuerit, definiant adhibiti ab eo Episcopi. Quod si et ab eis provocandum putaverint, non provocent ad transmarina iudicia, sed ad Primates suarum provinciarum, aut ad universale concilium, sicut et de Episcopis saepius constitutum est. Ad transmarina autem qui putaverit appellandum, a nullo intra eandem provinciam, in communionem suscipiatur. »

Verbis iis, *sicut et de Episcopis*

saepius constitutum est, intelligi etiam Episcoporum appellationes ad Romanum Pontificem prohibitas fuisse, existimarunt qui ex hoc Africanorum facto argumentum susceperunt contra Sedis Apostolicae ius appellationum recipiendarum. Verum falsa est eorum sententia. Praetereo illud responsionis genus, quo ii uti possunt, qui censent memorata verba, canoni, de quo sermo est, perperam fuisse addita. Nam Ballerinii loco citato n. 27. perspicue ostendunt ea retineri oportere. Neque hac respondendi ratione opus est, ut demonstremus falsum esse, Africanos etiam Episcoporum appellationes impedire voluisse. Primo enim loco monumentis certissimis constat, Africanos, etiamsi appellationes ad Sedem Apostolicam Presbyterorum, et inferioris ordinis clericorum tamquam ab Africanae Ecclesiae disciplina alienas existimarent, ita tamen de Episcoporum appellationibus non iudicasse. Nam exploratum est, horum appellationes Africanam Ecclesiam non habuisse veluti a disciplina sua abhorrentes, cum dubium esse non possit, Episcopos ad Romanum Pontificem, ex ea Ecclesia, collegiis suis non repugnantibus, appellare consuevisse.

Satis erit ad hanc rem demonstrandam Augustini testimonium ex epistola 162 ad quosdam Donatistas Episcopos recitare, qui de Caeciliano Episcopo Carthaginiensi verba faciens quem Donatistae exauctoraverant: « Posset, inquit, non curare conspirantem multitudinem inimicorum, cum se videret, et Romanae Ecclesiae, in qua semper Apostolicae cathedrae viguit principatus, et ceteris terris, unde ipsum Evangelium in Africam venit, per communicatorias litteras esse coniunctum, ubi paratus esset causam dicere, si adversarii eius ab eo illas Ecclesias alienare conarentur.... Neque enim de Presbyteris, aut Diaconis, aut inferioris ordinis clericis, sed de collegiis agebatur, qui possent aliorum collegarum, praesertim Apostolicarum Ecclesiarum iudicio causam suam integram reservare... cum sibi praesertim videret, apud Ecclesiam transmarinam, a privatis inimicitiis, et ab utraque parte dissensionis alienam, incorruptum, et integrum causae suae examen remanere. » Nisi vero Augustinus hoc in loco doceat, exploratum in Africa, usitatumque fuisse, et aetate sua esse, Episcopos posse omnino ad Romanum Pontificem appellare, nescio utrum quidquam certum ex perspicua veterum scribendi ratione demonstrari possit.

Praeterea ea verba quae notavimus, non referuntur ad primam canonis partem *non provocent ad transmarina iudicia,* sed ad alteram, hoc est, ad canonis locum, ubi dicitur *ad Primates suarum provinciarum, aut ad universale concilium;* ut, scilicet, intelligi debeat, ibi decretum esse, Presbyteros, ceterosque inferiores clericos, appellare debere non ad Sedem Apostolicam, sed ad Primatem, ac concilium universale Africae, quod de Episcopis statutum fuerat, qui tamen poterant et ad Romanum Pontificem appellare. Etenim ante illud tempus presbyteris, post Episcopi sui iudicium, provocatio patebat tantum ad vicinos sex Episcopos, qui eorundem causam definiebant, quemadmodum Augustinus epistola 65 anno 402 scripsit: « Sex Episcopis causam Presbyteri terminari, Concilio statutum est, » Hipponensi videlicet anno 393 et Carthaginiensi anno 397 habito. Post Apiarii autem appellationem, novo iure inductum est, ut qua ratione Episcopi ad Primatem, et ad concilium universale Africae appellare possent, quin iis vetitum esset ad Romani Pontificis auctoritatem confugere, ita etiam Presbyteri, ceterique clerici possent ad Primatem, et Concilium Africae universale provocare. Hinc Episcopi Africani in epistola ad Caelestinum, ut ob novum hoc ius ostenderent, necessariam non esse clericorum appellatio-

nem ad transmarina: «Maxime quia, inquiunt, unicuique concessum est, si iudicio offensus fuerit cognitorum, ad concilia suae provinciae, vel universale provocare. »

Tandem qua ratione constat, nullum apud Africanos umquam inveniri potuisse decretum, quo Episcopis prohiberetur appellatio ad transmarina, ita etiam certum est, saepius Episcopis constitutos fuisse Iudices, vel Primates, vel concilium universale Africae, prout apparet ex Concilii Hipponensis anno 393, Carthaginiensis anno 397 habiti, aliorumque Conciliorum decretis. Ille igitur memorati canonis locus, *sicut et de Episcopis saepius constitutum est,* ad Primates quidem provinciarum, vel ad Concilium universale Africae, non autem ad transmarina iudicia, seu ad appellationes Romanas referendus est.

Neque ex eo, quod Africani Episcopi in epistola ad Caelestinum, non modo de presbyterorum, reliquorumque inferiorum clericorum appellationibus, verum etiam de Episcoporum ad Apostolicam Sedem provocationibus loquantur, sequitur, eos utriusque generis appellationes habuisse veluti ab Africanae Ecclesiae disciplina alienas. Nam alia ratione de Presbyterorum, ac ceterorum clericorum appellationibus, alia de Episcoporum provocationibus, in ea epistola sermo fit. « Presbyterorum, inquiunt n. 3, et sequentium clericorum improba effugia, sicut te dignum est, repellat Sanctitas tua, quia et nulla Patrum definitione, hoc Ecclesiae derogatum est Africanae. » De appellationibus vero Episcoporum ad Sedem Apostolicam aiunt n. 2: « Deprecamur, ut deinceps ad vestras aures hinc venientes non facilius admittatis, nec a nobis excommunicatos in communionem ultra velitis excipere. » Post allatum autem Nicaeni Concilii decretum: « Nam etsi, inquiunt, de inferioribus clericis, vel laicis videtur ibi praecaveri, quanto magis hoc de Episcopis voluit observari, ne in sua provincia a communione suspensi, a tua Sanctitate praepropere, vel indebite videantur communioni restituti? » Nihil vero tam facile cuique haec illius epistolae loca occurrit, quam Episcopos Africanos, presbyterorum, ac reliquorum clericorum inferioris ordinis appellationibus restitisse, contendentes, eas ab Ecclesiae suae moribus, ac disciplina abhorrere, de Episcoporum autem appellationibus, Pontificem rogasse tantummodo, ut aliquanto rariores eae fierent, utque iis abusibus prospiceretur, qui ex appellationum frequentia, atque in illis accipiendis facilitate oriri poterant.

Haec autem Africanorum agendi ratio manifeste eorundem sententiam prodit, Episcoporum appellationes ad Romanum Pontificem in Africa usitatas esse, ac impediri non posse. Qui enim precatur tantummodo ut aliquid adeo frequenter non fiat, et impediantur abusus, qui in eius generis negotio locum habere possent, si absque opportuna prudentia tractetur, is certe rei usum, non modo non impugnat, verum etiam tamquam certum, et extra controversiam positum esse demonstrat.

Reliquum est ut illud etiam consideretur, quomodo scilicet contigerit, ut a Zosimo canones commonitorio adhibiti sint, qui de Episcoporum appellationibus agunt. Nam inde argumentum desumi posset, ut ostendatur, etiam de persuadendis Episcoporum appellationibus ad S. Sedem Zosimum agere debuisse. At verba Faustini superius allata explicant, quamobrem in Presbyteri causa, canones adducti sint de Episcoporum appellationibus pertractantes. Scilicet, inquit Faustinus in Concilio anno 419 habito, de Nicaenis canonibus conservanda esse constituta eorum, et consuetudinem, quod aliqua *ordine, et canone* teneantur, aliqua *consuetudine* firmata sint. Profecto haec canonis, et consuetudinis distinctio, idcirco a Faustino facta est,

ut decreret recte potuisse eos canones in Presbyteri causa referri. Canone enim constabat, probatam esse delegationem apostolicam in appellationibus, consuetudo autem ostendere poterat, delegationem in Episcoporum appellationibus probatam, usu etiam receptam esse in provocationibus Presbyterorum, ceterorumque inferioris ordinis clericorum.

Hac vero agendi ratione Faustinus consequebatur, ut Africani Episcopi non obniterentur, si quod de primi generis appellationibus decretum fuerat, id in Apiarii Presbyteri appellatione recipiendum esse statueretur, cum praesertim legati Sedis Apostolicae, ea de causa in Africam missi, non soli sed cum finitimis Episcopis, secundum Africanam disciplinam iudicare deberent. Intelligitur ergo quomodo potuerint canones de Episcopis agentes, in Presbyteri causa a Zosimo adduci, et apparet, hos canones non ideo fuisse adductos, quod Episcoporum etiam ad Sedem Apostolicam appellationes in controversiam tunc vocarentur. Atque haec satis sunt ad huius controversiae statum intelligendum, atque ad evincendum quemadmodum tota res pertractata fuerit.

Esset hic locus de iis loquendi, quae Card. Luzernius ex instituto operis sui disputans, in defendenda declaratione conventionis Cleri Gallicani anni 1682 contendit, ut ad propugnandas opiniones suas ex controversia ista argumentum desumat. Verum necesse non est haec fuse pertractare. Quae enim hactenus attulimus, satis luculenter ostendunt, observantiam omnem Sedi Apostolicae Episcopos Africanos demonstrasse, cum Presbyterum, qui appellaverat, communioni restituerunt, antequam canones Nicaeni a Zosimo citati reperirentur. Postulasse vero horum canonum notitiam memoratos Episcopos, Pontificem autem Romanum ad ius suum confirmandum canones Sardicenses attulisse, minime potest explicari veluti si illud ius canonibus tantummodo inniteretur. Satis enim perspicuum est ex canonum ipsorum Sardicensium contextu, illud ius accipiendi appellationes, ex lege ecclesiastica profectum non fuisse.

CAPUT LIV.

DE HAERESI NESTORIANA, DEQUE CONCILII EPHESINI GENERALIS CELEBRATIONE IN EA CAUSA.

Nestorius Germanicia in Syria oriundus, antea monachus, tum presbyter Antiochenus, demum, volente Theodosio II a. 418 Sisinnio Episcopo Constantinopolitano suffectus, primo Episcopatus sui anno impiam haeresim induxit, quae catholicam de Verbi Divini incarnationis mysterio doctrinam funditus evertebat. Duas enim in Christo naturas non hypostatice, sed moraliter coniunctas esse contendit, et propterea duas in Christo personas, et Sanctissimam Virginem non Θεοτόκον, sed Χριστοτόκον esse iactavit. Blasphemiarum praecones habuit Dorotheum quendam Episcopum, et Anastasium Presbyterum, qui anathema in eos dixerunt, qui B. Virginem Deiparam appellassent, Nestorio in templo sedente, atque haec impia probante. Cum populus haec audiens horresceret, Eusebius causarum patronus, deinde Episcopus Dorylaei, palam contra blasphemias, catholicorum nomine protestatus est. Nestorius in errore perseverans, conatus est statim illum per Aegyptum spargere, atque idcirco impia scripta sua in Aegyptum misit, quae causa fuit, ut Cyrillus Alexandrinus continuo catholici dogmatis defensionem contra Nestorium susceperit.

Caelestinus Pontifex de his rebus

certior factus, Nestorii audaciam comprimendam curavit, et, habito Romae Concilio anno 430, oppugnavit. Nam in eo Concilio summa haec impietas, et blasphemia condemnata est, damnatus Nestorius, iussumque, eum, nisi vellet depositionis poena mulctari, intra decimum a denunciatione diem Alexandrinae catholicae confessioni subscribere. Perspicuum vero afferunt Caelestini prudentiae, ac studii, ut Ecclesiae causa felicem exitum haberet, testimonium illae epistolae, quas e Synodo scripsit, ad Cyrillum scilicet Alexandrinum Episcopum, qui tamquam Sedis Apostolicae Vicarius negotii huius curam gerere deberet, ad Nestorium ut resipisceret, et gravissimorum scelerum, quorum reus evaserat, poenitentiam ageret, ad Clerum Constantinopolitanum, ut suam in fide catholica retinenda constantiam ostenderet, ad Ioannem Antiochenum, Rufum Thessalonicensem, Iuvenalem Hierosolymitanum, Flavium Philippensem Episcopos, ut cum maiores Orientis Ecclesias regerent, fidei causam strenue agerent, ac tuerentur. Cyrillus officio suo egregie functus est, et duodecim anathematismos Nestorio subscribendos edidit, quos ille ad se missos sprevit, quibusque totidem suos opposuit anathematismos, quorum singuli blasphemiam continebant. Theodosium vero Imperatorem in Cyrillum commovit, ipsius anathematismos de Apollinaristarum haeresi suspectos affirmans.

Tum, Caelestino postulante, ac iubente, Theodosius Oecumenicam Synodum Ephesi die Pentecostes anno 431 habendam indixit, quod ceteroquin non contigit, cum die 22 Iunii eiusdem anni Concilio initium factum sit. Celebratum est autem partim in Memnonis Ephesini Episcopi aedibus. Episcoporum vero numerum, qui Synodo interfuerunt, ducentos decem et octo non superasse ostendunt eruditi viri. Caelestinus Concilio praefuit per suos legatos Cyrillum, videlicet Alexandrinum, Arcadium, ac Proiectum Occidentales Episcopos, et Philippum Romanae Ecclesiae Presbyterum, qui tres postremi, ob itineris difficultatem, Ephesum pervenerunt, cum Concilium iam haberi coepisset.

Ephesum contenderat Nestorius, sed ter invitatus Concilio adesse, detrectaverat. Quamobrem, lectis, quae eius causam continebant, Scripturarum, Patrumque testimoniis recitatis, praecedentium Conciliorum prolatis symbolis, confirmatis Cyrilli adversus Nestorium anathematismis, eius errores, quos indicavimus, damnati sunt. Unam in Christo esse personam Divinam, Mariam Virginem vere dici, et esse Θεοτόκον Deiparam praedicatum est, damnatus ipse Nestorius, et de sede sua Episcopali Costantinopolitana deiectus, et confirmatae denique sunt sententiae, quas Romani Pontifices tulerant in Pelagianos. Haec vero omnia Caelestinus deinde probavit, quemadmodum eius ad Ephesinam Synodum litterae demonstrant. Septem actionibus, seu sessionibus habitis Concilium absolutum est, quod cum coepisset die 22 Iunii, usque ad exeuntem Septembrem, vel ineuntem Octobrem perduravit.

Cum Synodus Ephesina haberetur, magna rerum perturbatio facta est, eaque maxime contigit Ioannis Antiocheni Episcopi opera qui Nestorio vehementer studebat. De industria in itinere moram trahens, Ephesum venit die 27 Iunii, cum iam quinque dies lapsi essent, ex quo Nestorius fuerat condemnatus. Eam ob causam indignatus, conciliabulum eo ipso die habuit 43 Episcoporum, partim Orientalium, partim Nestorio addictorum, in quo ea gessit, quae in relatione actionis 5 ad Caelestinum Papam referuntur. « Ioannes (ita habet ea relatio) simul atque Ephesum ingressus est, antequam pulverem ex itinere contractum excussisset, rem ausus est impiam. Etenim privatum scriptum quoddam confecit, depositionisque nomen, et contumeliam impe-

git Sanctissimo Cyrillo, et Pientissimo Memnoni. Excommunicationis nomine etiam universae Synodo contumeliam fecit.... haec scripto etiam publico mandata deposuit legenda quibuslibet, theatri parietibus affigens, ut suae impietatis spectaculum exhiberet.»

His commoti Oecumenicae Synodi patres, postquam Ioannem, ceterosque eius sectatores ter frustra citassent, eum, una cum suis, communione, et sacerdotali functione privarunt, eaque irrita esse declararunt quae adversus Cyrillum, ac Memnonem in Ioannis pseudo-Synodo fuerant statuta. Schismaticis opem attulerunt Comites Candidianus a Theodosio Ephesum missus, ut omnia in Synodo ex ordine fierent, ac Irenaeus Nestorii amicus. Eorum, ac praesertim Candidiani artibus factum est, ut non modo Theodosio res ea ratione referrentur, quae a veritate prorsus abhorrebat, verum etiam, ut Episcopis, qui Synodum Oecumenicam constituebant, copia deesset mittendi ad Imperatorem suas litteras, quibus veritas factorum exponeretur. Verum cum Patres missis ad Constantinopolitanos monachos, et Archimandritas litteris, eorum opera consequuti essent, ut res omnis Theodosio explicaretur, tum Imperator praecepit, ex utraque parte ad se legatos mitti; sed ab Irenaeo Comite deceptus, in legitima Synodo Cyrillum, Memnonem, ac Nestorium damnatos esse aliquandiu arbitratus est, et omnes in privatam custodiam tradi iussit.

Verum cum rem deinde comperisset Imperator, et Nestorii contumaciam, eiusque sectatorum fraudes intellexisset, Nestorium ipsum in vetus suum monasterium depellendum decrevit, Cyrillum, ac Memnonem custodia liberavit, fecitque copiam novum in Nestorii locum Episcopum ordinandi. Ioannes demum Episcopus Antiochenus Nestorium damnavit, et Concilii Ephesini acta suscepit.

CAPUT LV.

DE CAELESTINI I. ROMANI PONTIFICIS SENTENTIA IN NESTORIANA CAUSA.

Qui vetera monumenta consideret, quae ad historiam haeresis Nestorianae pertinent, et ex quibus eiusdem historiae summam retulimus, facile intelliget, quam luculenter in eo negotio Sedis Apostolicae auctoritas se declaraverit, et quam perspicue tunc fuerit demonstratum, Romani Pontificis decreta in negotiis fidei dirimendis, per se irretractabilia esse. Contrariam sententiam auctoris defensionis declarationis Cleri Gallicani habiti anno 1682 explicatam part. 3 lib. 3 cap. 9 et seqq. a Card. Orsio in opere de irreformabili R. Pontificis iudicio in his controversiis definiendis confutatam, Card. Luzernius in opere toties citato iterum defendit, et meretur ut etiam hoc in loco a nobis refellatur.

Quaenam vera sententia sit hac in re, ostendi necessario debet vel ex iis, quae Caelestinus I Legatis suis facienda commisit, vel ex iis, quae a Synodo Ephesina prima fieri voluit, vel ex iis denique, quae Synodus gessit, aut a Legatis in Synodo facta sunt. Alia enim loca non habemus, ex quibus monumenta petamus, quae demonstrare valeant facti veritatem. Atqui quaecumque perpendantur ex iis, quae mox indicabimus, undique constabit, Caelestinum in Synodum plenam potestatem exercuisse, et Concilium aliud non egisse, quam Caelestini decreta circa Nestorium exequi. Ita non modo memoratus auctor, ceterique contrariae sententiae patroni, sed etiam Febronius confutatur, qui numerans ea

Concilia, in quibus contendit, pontificia decreta examini, ac iudicio Episcoporum subiecta fuisse, Concilium etiam tertium Generale, seu Ephesinum primum recenset.

Facile est ea demonstrare, quae diximus, et efficere, quacumque ratione res gesta consideretur, scriptorum, quos indicavimus, sententiam aperte refutari. Profecto Caelestinus numquam Concilii arbitrio commisit Nestorii causam, illudque duntaxat fieri iussit, quod ad decreta sua, circa eam rem lata, prorsus implenda, pertinere posset. Id manifeste colligitur ex epistola ad Legatos scripta, in qua, agendi ratio ab iis servanda describitur. «Ad fratrem, et episcopum nostrum Cyrillum (quem legatum suum iam constituerat) consilium vestrum omne convertite, et quidquid in eius videritis arbitrio, facietis, et auctoritatem Sedis Apostolicae custodiri mandamus. Siquidem instructiones, quae vobis traditae sunt, hoc loquantur, ut interesse conventui debeatis: ad disceptationem si fuerit ventum, vos de eorum sententiis iudicare debeatis, non subire certamen.» Haec profecto indubium afferunt monumentum, ex iis, quae Caelestinus legatis agenda commisit, aliud non ostendi, nisi decreta sua de negotio illo, quod pertractabatur, definitiva esse, et eiusmodi, ut Concilii confirmatione non indigerent.

Neque hoc Caelestinus affirmavit tantum in epistola ad legatos suos scripta. Eadem enim ratione Concilii Patribus mentem suam aperuit in epistola ad Concilium missa. «Direximus pro nostra sollicitudine sanctos fratres, et consacerdotes nostros unanimes nobis, et probatissimos viros, Arcadium, et Proiectum Episcopos, et Philippum Presbyterum nostrum, qui iis, quae aguntur, intersint, et quae a nobis ante statuta sunt, exequantur.» Pervenerunt Ephesum Legati cum iam Concilii patres in actione prima Nestorium condemnassent. Quare memoratas litteras Caelestini, quae ab iis afferebantur, Patres non legerant, cum sententia in Nestorium pronuntiata est. Verum in ipsa act. 1 in sententia illa pronuntianda, ita Episcopi loquuti sunt: «Coacti per sacros canones, et epistolam Sanctissimi Patris Nostri, et comministri Caelestini Romanae Ecclesiae Episcopi, lacrimis subinde perfusi, ad lugubrem contra eum sententiam necessario venimus.» Referuntur haec ad epistolam a Caelestino ad Cyrillum scriptam antequam Synodus Generalis haberetur. Quod si Episcopi, qui Synodo aderant, cogi se arbitrati sunt huius epistolae auctoritate ad Nestorium in ipsa Concilii actione 1 condemnandum, in promptu est inde concludere Synodum existimasse, Caelestini decretum definitivum esse, et eiusmodi, ut Concilium ei obtemperare teneretur.

Aderat inter ceteros Firmus Caesareae Cappadociae Episcopus, Metropolitanus, atque Exarcha Ponti. Is, cum actione 2 explicaretur Legatis, qua ratione Nestorii condemnatio peracta esset, declaravit, Caelestinum, antequam Concilium haberetur, in suis ad Cyrillum, et alios praecipuos litteris, normam demonstrasse, quam Episcopi tenerent, atque Episcopos revera, quae Pontifex iusserat, implevisse. «Apostolica, inquit, Sancta Sedes, Caelestini per litteras, quas ad religiosissimos Episcopos, ad Cyrillum, inquam, Alexandrinum, et Iuvenalem Hierosolymitanum etc. misit etiam ante de praesenti negotio, sententiam, regulamque praescripsit, quam nos quoque sequuti.... quoniam Nestorius a nobis citatus non paruit, formam illam exequutioni mandavimus, canonicum, apostolicumque iudicium in illum proferentes.» Haec nisi argumentum perspicuum suppeditent, quo ostendatur, Concilium aliud non egisse, quam Caelestini sententiam tamquam normam, ac regulam sequi, difficile omnino erit, aliquod histo-

riae factum veterum scriptorum testimoniis demonstrare.

Quid egerint denique in Synodo Legati considerandum est, ut quod superius affirmavimus, manifeste evincatur. Actione 2 a Patribus petierunt, ut sibi exponerentur ea, quae antequam Ephesum ipsi pervenissent, in Synodo gesta sunt, ut secundum Caelestini sententiam, atque Concilii mentem, quae illam exequuta erat, ipsi quoque confirmatione sua, res hactenus gestas munirent. « Rogamus, ut ea nobis patefieri mandetis, quae ante adventum nostrum, in sancta hac Synodo acta sunt, quo iuxta Beati Papae Nostri, praesentisque huius sancti coetus sententiam, nos quoque confirmemus..... ut sequentes formulam SS. Papae Caelestini, qui hanc curam nobis commisit, et vestrae etiam sanctitatis iudicia vestra confirmare possimus. » Posteriora verba explicant superiora. Nam petunt Legati, ut prodantur, atque explicentur, quae acta erant in Synodo, ut ita secundum Caelestini sententiam, Episcoporum iudicium confirmare possint. Nisi vero Legati intellexissent, quaenam esset Episcoporum de Romani Pontificis summa in his rebus auctoritate sententia, numquam affirmassent Caelestini decretis patrum iudicia confirmari.

Hac ratione adducti sunt Legati, ut res in Synodo gestas probarent. Arcadius vero disertis verbis act. 3 significandum esse censuit, *sequutos se esse formam Caelestini SS. Patris Apostolicae Sedis*. Cyrillus autem eadem actione de Legatis loquens aliud nihil eos egisse declaravit, quam Caelestini decreta implere, atque idcirco Synodi sententiae eos adhaesisse. « Quare cum ea, inquit, quae a Caelestino Sanctissimo Deoque dilectissimo Episcopo dicta iam fuerant, exequuti sint, sanctaeque Synodi, quae in hac Ephesi Metropoli convenit, sententiae contra haereticum Nestorium latae adstipulati sint, consequens est etc. » Omnibus igitur est manifestum, quacumque ratione res gesta consideretur, omnino apparere, Caelestini decreta tamquam irretractabilia habita fuisse.

Neque his opponi potest, patres Concilii primi Ephesini in act. 1 cum Nestorii mentionem fecerunt, eum reverendissimum, ac religiosissimum Nestorium appellasse. Cum enim depositus adhuc Nestorius non esset, non est mirum, eum hisce loquendi modis fuisse appellatum a patribus. Ut aliquid haec agendi ratio probaret, necesse esset ostendere, patres habuisse Nestorium tamquam Episcopatu minime spoliatum, licet Caelestinus illum iam ea dignitate privasset. Atqui omnino diversa ratione res gesta est. Episcopi Nestorium citarunt, ut servata regula, quam Caelestinus tradiderat, condemnaretur. Quamquam vero Caelestinus ante iussisset, Nestorium dignitate spoliatum intelligi debere, si post elapsos decem a decreti pontificii communicatione dies, mentem non mutasset, atque errores suos non retractasset; constat tamen ex eiusdem Caelestini ad Cyrillum posteriori responso, pontificem longius tempus pati voluisse antequam decretum suum impleri deberet: ut, scilicet, diuturniori temporis spatio concesso, appareret, num Nestorius aliquam resipiscentiae spem afferret: manifestum est igitur Caelestini auctoritate factum esse, ut decreti sui effectus differretur.

Caelestini epistola ad Cyrillum act. 2 Concilii refertur, qua id confirmatur, quod de dilatione concessa indicavimus. « Quaeris, inquit, utrum Sancta Synodus recipere debeat hominem a se praedicata damnantem, an quia induciarum tempus emensum est, sententia dudum lata perduret. Super hac itaque consultatione communi, communem dominum consulamus. Nonne nobis respondet illico per prophetam, mortem se nolle morientis, et per apostolum Paullum, se omnem hominem velle salvum fieri, et venire ad scientiam verita-

tis? Numquam displicet Deo accelerata in quocumque correctio..... Studeo quieti catholicae; studeo percuntis saluti, si voluerit aegritudinem confiteri. Quod ideo dicimus, ne volenti se corrigere, forsitan deesse videamur. Nam si a nobis sustinentibus uvam, spinas sibi addiderit, impleatur, manentibus statutis, prioribus fructibus iudicii; colligat quod sulco diabolico seminavit. Sed si periturus est, probet vos veloces pedes ad effundendum sanguinem non habere, quando sibi etiam remedium cognoscat oblatum. » Si igitur in Nestorium sententia lata est post elapsum tempus a Caelestino praescriptum, quoniam id eiusdem pontificis auctoritate factum est, nihil inde desumi potest, quo probetur, Concilii potestatem hac in re ampliorem Pontificio decreto fuisse.

Est etiam illud ineptum, quod his obiici solet, videlicet, eos qui censent, Caelestini iudicium in hac causa per se ipsum irretractabile, ac definitivum fuisse, inducere debere ad eandem causam iudicandam, ac finiendam, duplex supremum tribunal, eo quod, etiam Concilii Generalis sententia, qua Nestorius condemnatus est, irretractabilis, ac definitiva fuerit. Etenim non duplex supremum, ac irretractabile tribunal inducitur ab iis, qui Caelestinum antea definitive Nestorii causam iudicasse, ac deinde a Concilio Generali eum damnatum esse fatentur. Nam adiuncta rei gestae prae oculis habenda sunt. Caelestinus antequam Concilium haberetur, Nestorium, et eius errores definitive condemnavit. Caelestino ipso consentiente in posterum, Concilium Ephesinum habitum est. Caelestino probante, factum fuit ut condemnationis Nestorii effectus differretur. In Concilio ipso, in quo Nestorius est condemnatus, Episcopi circa eius causam, sequuti sunt regulam a Pontifice praescriptam. Unius igitur Caelestini auctoritas in hac causa habita est tamquam irretractabilis, ac suprema, et unicum dici potest fuisse supremum tribunal, a quo Nestorii causa definita est.

Neque affert argumentum, quo ostendi possit, Caelestini iudicium tamquam definitivum existimatum non fuisse, illud, quod Card. Luzernius animadvertit, post Romani Pontificis definitionem, Concilium Generale in eadem causa habitum esse, atque in eo Concilio, tum Cyrilli litteras a Caelestino probatas fuisse perlectas, tum errores, quos Nestorius praedicabat, fuisse narratos, ut appareret, Cyrilli epistolam catholicae fidei consentaneam esse, Nestorii autem opiniones cum fide catholica prorsus pugnare. Ex actis enim Concilii manifestum est, verum iuridicum examen de his rebus institutum non esse. Neque harum litterarum lectio facta in Synodo, probat eas iuridice fuisse examinatas. Aliud enim id non evincit, nisi Episcopos, qui probante Caelestino, et eius regulam sequentes, decreta de causa Nestoriana ad effectum perducturi erant, in publico generali conventu voluisse ea recitare, quae in causa ipsa praecipuum locum obtinebant. Ex eo autem, quod Episcopi in Concilio, Romani Pontificis decreta cum catholica fide convenire, communi suffragio testentur, non sequitur eos iuridice ea decreta perpendisse, veluti si declaraverint, se non fuisse recepturos ea decreta, nisi, inquisitione facta, intellexissent, in iis doctrinam catholicam contineri.

Denique Concilium Generale in Nestoriana causa habitum esse post Caelestini iudicium, argumento esse non potest, ante Concilium, causam Nestorii finitam non esse. Concilium enim non habitum est, ut definitive de causa illa iudicaretur, examine renovato, sed ut universalis Ecclesiae suffragio, in generali conventu, manifestato, audacia haereticorum confringeretur, atque errores facilius refellerentur.

Quamquam haec per se perspicua sint, possunt tamen confirmari duobus hisce testimoniis. Philippus Le-

gatus Caelestini in alloquutione ad Synodum act. 2, « Firmum igitur est, ait, iuxta omnium Ecclesiarum decretum (nam Orientalis et Occidentalis Ecclesiae sacerdotes, vel per se, vel certe per legatos, sacerdotali huic consessui intersunt), quod in ipsum pronuntiatum est. » Caelestinus vero in ep. ad Synodum Ephesinam scripta postquam id relatum fuerat, sua decreta impleta fuisse, « Tandem, inquit, malorum fine gaudendum est... Huius rei tam fideliter peractae vos exequutores videmus nobiscum fuisse... Deiectionem (Nestorii) iustam, et exaltationem (Maximiani ad Episcopatum Constantinopolitanum) dicimus iustiorem. »

CAPUT LVI.

DE HAERESI EUTYCHIANA, ET CONCILII CHALCEDONENSIS GENERALIS CELEBRATIONE.

Sunt nunc tradenda quae praecipuarum rerum ad haeresim Eutychianam spectantium notitiam continent. Itaque Eutyches celeberrimi in Constantinopolitana Urbe monasterii Abbas, et Archimandrita, unam tantum, post unitionem, in Christo naturam esse contendens, haeresi Nestorianae opposita, veram de incarnationis mysterio doctrinam et ipse oppugnare coeperat. Flavianus Constantinopolitanus Episcopus in Synodo Constantinopolitana anno 448 habita, nascentem haeresim continuo evertere conatus est. Nam cum Eusebius Dorylaei in Phrygia Episcopus, Eutychis errorem ad Synodum retulisset, Flavianus, ceterique praesentes Synodo Episcopi, Eutychem citarunt, qui aliquandiu tergiversatus, tandem adfuit, et cum errorem suum arroganter tueretur, damnatus est, sacerdotii munere, ac monasterii praefectura spoliatus: ad S. Leonem Magnum Pontificem Eutyches a Flaviani sententia appellavit, sed cum intelligeret, se nihil a Sede Apostolica consequuturum esse, Chrysaphii potentissimi in aula Theodosii Eunuchi opem imploravit, qui Theodosium adduxit, ut contra Leonis Magni, aliorumque Episcoporum exploratam sententiam, Synodum indiceret, quam oecumenicam esse volebat, quaeque revera Ephesi coacta est die 8 Augusti anno 449.

Synodo interfuerunt 130 Episcopi, ac, iubente Imperatore, ei praefuit Dioscorus Alexandrinus Episcopus, etsi Romani Pontificis proprium hoc esse tantummodo posset. Leo M. invitatus ad Synodum. iustissimis adductis excusationibus non venit, sed eo misit legatos Iulium Episcopum Puteolanum, Renatum R. E. presbyterum S. Clementis, Hilarium Diaconum, et Dulcitium Notarium, qui tamen, cum viderent Sedis Apostolicae iura violari ex eo, quod Dioscoro Synodi praesidentia commissa fuisset, se numquam veluti R. Pontificis legatos in Synodo gesserunt.

Haec vero in Concilio peracta sunt. Eutyches introductus, continuo confessionem fidei proposuit, falsitatis ac simulationis plenam, et verborum ambiguitate perplexam. Retractata deinde sunt gesta eius condemnationis, ipse innocens declaratus, et ab excommunicationis vinculo solutus. Flavianus fidei vindex cum Eusebio Dorylaei Episcopo damnatus, plurimique Episcopi simul condemnati proscriptique sunt, inter quos Ibas Edessenus Episcopus, Theodoretus Cyrensis, et Domnus Antiochenus.

His tantis sceleribus fortiter Romani Pontificis Legati restiterunt, et plures Episcopi ad Dioscori pedes se abiecerunt, eum exorantes, ut a Flaviani, ac Eusebii damnatione abstineret. At haec omnia inutilia pror-

sus fuerunt, et coacti sunt Episcopi, utriusque damnationi subscribere, intentatis etiam militum gladiis, qui in Synodum introducti sunt. Legatorum voces ludibrio habitae, iidemque Epheso digressi fuga salutem petere potuerunt. Eusebius in carcerem coniectus, ut deinde in exilium deferretur; Flavianus vero, eo quod contra latam in se damnationis sententiam, ad Leonem R. Pontificem appellasset, ita calcibus, et pugnis a Dioscoro, et Barsuma Syro Archimandrita Eutychis sectatore caesus est, ut triduo post, cum in exilium pelleretur, mortuus sit. Cum ea omnia, quae in Concilio gesta sunt, per vim patrata fuerint, eumque iura omnia violata in eo sint, factum est, ut illud Ecclesia perpetuo fuerit detestata, et Latronum Conventum, Latrocinium Ephesinum, Synodum Latrocinalem, illam Synodum appellaverit. Theodosius lege lata, Synodi huius decreta confirmavit, sed Leo M. ubi cognovit quidnam in ea gestum fuisset, universa Synodi acta rescidit, et habuit Romae anno 449 Concilium, quo Latrocinium Ephesinum reiecit; ut vero tantis malis remedium eiusmodi afferret, quod etiam solemnitate sua idoneum esset ad perditorum hominum audaciam frangendam, postulavit a Theodosio, ut generalem Synodum in Italia haberi pateretur, de eaque re egit etiam cum Valentiniano III, qui in Occidente imperabat.

Id vero, quod a Theodosio petierat, et non impetraverat, Marcianus concessit, qui Theodosio iuniori anno 450 mortuo successerat, quique interea Constantinopoli Synodum haberi voluit, ut, etiam antequam generale Concilium celebraretur, in Regia Urbe haeresis Eutychiana proscriberetur. Illud Concilium Anatolius Episcopus Constantinopolitanus convocavit anno 450. « Anatolius reverendissimus Episcopus (ita legitur act. 4 Concilii Chalcedonensis) Constantinopolitanus dixit: Tenuit pridem consuetudo, ut qui in hac magna civitate morantur Sanctissimi Episcopi, cum eos temporis occasio vocat de emergentibus quibusdam Ecclesiasticis causis, conveniant, ac singula definiant, responsoque eos dignentur, qui precantur aliquid. Nihil ergo a me factum est, quod novitati sit affine; nec qui ex consuetudine consederunt Sanctissimi, qui in civitate erant Episcopi, novam formam protulerunt. Ac ostendit praesentiam Episcoporum actio, quae facta est. » De hac Synodo, quae Constantinopoli ex Episcopis ibi commorantibus, Presbyteris, Archimandritis, et Diaconis congregata est, S. Leo M. ipse loquitur in epistola ad Paschasinum Lilybaetanum anno 451 scripta. « Totam, inquit, Constantinopolitanam Ecclesiam cum monasteriis omnibus, et multis Episcopis, noveris praebuisse consensum, et subscriptionibus suis Nestorium, atque Eutychem, cum suis anathematizasse dogmatibus. »

Post haec Generale Concilium Nicaeae in Bithynia die 1 Septembris anno 451 habendum indictum est a Marciano, ad quod Episcopi omnes, et Leo M., si per negotia Sedis Apostolicae id sibi liceret, invitati sunt. Magno numero Episcopi Nicaeam convenerunt; Leo autem eo misit Legatos suos Paschasinum Lilybaetanum, Lucentium Asculanum Episcopos, Bonifacium praeterea ac Basilium presbyteros, quibus postea adiunxit Iulianum Coensem Episcopum. Synodus deinde Chalcedonem translata fuit urbem Constantinopoli proximam, quo commodius Marcianus ipse cum Senatu adesse posset, ut re ipsa actione 6 contigit, excipientibus eum summis plausibus Synodi Patribus, et honorificentissimis nominibus salutantibus.

In Chalcedonensi S. Euphemiae templo ea Synodus habita est, et cum coepisset 8 idus Octobris anno 451 absoluta est calendis Novembribus eiusdem anni, habitis 16 sessionibus, et praesentibus sexcentum

circiter Episcopis. Rom. Pontificis Legati Synodo praefuerunt, haeresis Eutychiana in ea proscripta est, Christum esse in duabus naturis *inconfuse, immutabiliter, indivise et inseparabiliter* praedicatum fuit. Eutyches, Dioscorus, totumque Latrocinium Ephesinum est condemnatum, Leonis epistola ad Flavianum, cui Patres omnes subscripserunt, honorificentissime recepta fuit, atque ad huius normam conditum est decretum, quo Religionis dogmata a Patribus Chalcedonensibus explicata sunt, atque illud praecipue, quod superius indicavimus, de duabus minime inter se confusis, et permistis in Christo naturis, ad quod dogma defendendum, et explicandum Leo ipse Magnus epistolam ad Flavianum scripserat post damnatum in Constantinopolitano Concilio Eutychem.

Concilio absoluto, Marcianus, Anatolius, aliique Episcopi, de rebus in eo gestis ad s. Leonem retulerunt, qui ea confirmavit omnia, quae ad fidei causam defendendam gesta fuerant, propter quam causam Concilium indictum erat. Apparet ex his Chalcedonense Concilium fuisse vere generale, cum ea omnia, quae ad Concilii Oecumenici naturam constituendam necessario requiruntur, in illo fuerint religiose constanterque adimpleta.

CAPUT LVII.

DE S. LEONIS MAGNI PONTIFICIS MAXIMI EPISTOLA DOGMATICA AD S. FLAVIANUM EPISCOPUM CONSTANTINOPOLITANUM DE INCARNATIONIS MYSTERIO.

In Chalcedonensi Synodo Generali, in qua Ephesini Concilii Latrocinalis gesta universa funditus erant rescindenda, maximis laudibus, ut superius monuimus, excepta est S. Leonis ad Flavianum epistola, qua catholica de Incarnatione doctrina exposita, et contra Nestorii, Eutychisque errores propugnata est. Fuit hoc celeberrimum totius Ecclesiae testimonium de Romanorum Pontificum in dirimendis fidei, morumque controversiis, infallibilitate, et apertissime Ecclesia ipsa ostendit, sibi persuasum esse, in eiusmodi negotiis, Petrum in Successoribus suis viventem loqui et doctrinam divinitus acceptam, tamquam omnium christianorum Patrem, ac Magistrum explicare. Hoc manifeste continent a Patribus adhibitae loquendi rationes, quibus Pontificis epistolam exceperunt, atque illa apertissima sententiae suae explicandae ratio, qua usi sunt, ut haereticos illos esse declaraverint, qui doctrinae, quam Leo tradebat, non assentirentur.

Non ita tamen existimarunt scriptores, quos saepius commemoravimus. Ut enim suas opiniones de Romano Pontifice tuerentur, contenderunt, tum probatam ab Episcopis Chalcedonensibus memoratam S. Leonis epistolam ad Flavianum fuisse, cum instituto in eandem epistolam iudicio, factaque inquisitione, Patrum Ecclesiae doctrinam in ea contineri compertum est. Febronius vero cap. 6 de statu Ecclesiae, et legitima Romani Pontificis potestate, in quo opere nullam omittit occasionem de sedis Apostolicae dignitate detrahendi, cum subiectam Episcoporum iudicio hanc epistolam fuisse contendisset, « Eos, inquit, qui sanam partem tuebantur, non provocasse ad unius Leonis auctoritatem, sed etiam, et aequaliter ad Cyrilli sententiam : proinde dum profitentur, Petrum per Leonem loquutum esse, aliud non dicunt, quam examinatam a se, et cum Patrum scriptis collatam sententiam Leonis, invenisse conformem doctrinae Petri, et reliquo-

rum Apostolorum, eandem proinde amplectendam esse. »

Ea quae a defensoribus declarationis Cleri Gallicani dicuntur, fuse a Card. Orsio refutantur lib. 1 operis de irreformabili Romani Pontificis iudicio, in definiendis fidei controversiis, et ad eos etiam refellendos legendus Petrus Ballerinius, de vi, ac ratione Primatus RR. PP. cap. 13 et sequenti. Ad Febronium vero confutandum, praeter quam quod in hoc disputationis genere ea ipsa faciunt, quae contra defensores declarationis Cleri Gallicani afferuntur, legendus idem Ballerinius in vindiciis auctoritatis Pontificiae contra opus Faustini Febronii cap 1, et Franciscus Antonius Zaccaria in Antifebronio parte 2 lib. 4 cap. 3 num. 4. Non est necesse longam disputationem instituere, ut falsum omnino esse ostendatur, tum probatam fuisse, receptamque in Synodo Leonis Magni epistolam, cum inquisitione vera, et comparatione facta, compertum est, eam cum catholica de Verbi Incarnatione doctrina prorsus convenire. Id enim cum Synodi Chalcedonensis ipsius actis omnino pugnat, et cum iis, quae ante habitum Chalcedonense Concilium, de ea epistola constant.

Atque ut ab hoc postremo exordiamur, certum est, Leonem Magnum, cum Ephesinum Concilium quod deinde latrocinale evasit, habendum erat, omnino iudicasse, de Eutychis, eiusque sectatorum doctrina dubitari non posse haereticam esse, eo quod in sua ad Flavianum epistola catholicam de Verbi incarnatione sententiam exposuisset, cui Eutychis doctrina, absque ulla controversia erat contraria. Eo die, quo epistolam illam ad Flavianum Leo scripserat, id est 15 Iunii anni 449, ad Theodosium Imperatorem litteras dedit, quibus affirmavit, mittere se ad Ephesinum Concilium Legatos suos, ut si Eutyches consilium, mentemque mutasset, humaniter veniam consequeretur, aperte vero ab Eutyche esse ostendendum, se catholicam doctrinam amplecti. « Quid autem catholica Ecclesia universaliter de Sacramento Dominicae Incarnationis credat, et doceat, ad Fratrem, et Coepiscopum meum Flavianum plenius continent scripta, quae misi. » In epistola vero ad Pulcheriam Augustam, quam eo ipso die Leo scripsit, Legatis mandata se dedisse demonstrat de iis, quae in Synodo servari oporteret. Ad Concilium praeterea Ephesinum scribens, non quaerendum esse, ait, num Eutyches erraverit, sed « ut pestifero errore damnato, etiam de ipsius, qui imprudenter erravit, restitutione tractetur, si tamen doctrinam veritatis amplectens, sensus haereticos, quibus imperitia eius fuerat irretita, plane, aperteque, propria voce, et subscriptione damnaverit. »

Sunt fortasse luculentiora, quae in epistolis 34 Ballerinianae editionis 35 et 36 continentur. In earum enim prima, et altera, quae ad Iulianum Coensem scriptae sunt, aperte dicit Leo Magnus, ex litteris ad Flavianum scriptis Ecclesiam universam habere, quid prorsus in eo fidei negotio credendum ab omnibus esset: « Ad fratrem nostrum Flavianum sufficientia, pro qualitate causae, scripta direxi, quibus et Vestra Dilectio, et Ecclesia universa cognoscat, de antiqua, et singulari fide, quam indoctus impugnator incessit, quid divinitus traditum tenemus, et quid incommutabiliter praedicemus. » In altera autem, se plenissimas ad Flavianum litteras contra nimiae impietatis errorem misisse affirmat, ac nonnulla iis litteris consonantia se adiecisse, ut unanimiter atque constanter iis, qui evangelium Christi corrumpere cupiunt, resisteretur. In tertia demum ad Theodosium, non talem esse quaestionem ait, quae orta est, de qua aut possit, aut debeat dubitari.

Atque haec quidem ad illud tempus referuntur, quo nondum tumultus Ephesini erant excitati, vel latrocinalis concilii scelera Leo Ma-

gnus ignorabat. Tantorum vero criminum nuntio Romam allato, Pontifex gravem de ea re ad Theodosium misit epistolam, quae apud Ballerinios 44 est. In ea vehementer de sceleribus Ephesi patratis Leo conquestus, illam inter latrocinii causas recenset, quod Dioscorus suae ad Flavianum epistolae legendae potestatem non fecisset: « Si scripta ad Flavianum, Episcoporum publicari auribus Alexandrinus permisisset Antistes, ita manifestatione purissimae fidei, quam divinitus inspiratam et accepimus, et tenemus, omnium concertationum strepitus quievisset. » Cum vero habendae novae synodi consilium initum est, apertissime Leo Magnus ostendit, mentem suam omnino esse de fidei definitione disputari in ea synodo non debere, sed in sua ad Flavianum epistola contineri, quae catholicae Ecclesiae de Verbi incarnatione sententia sit, et ea, quae luculenter Eutychis, et Nestorii errores refutarent.

Quare factum est, ut cum Paschasinum Episcopum Lilybaetanum veluti suum ad novam synodum legatum destinaret, ad eundem epistolam miserit, quam ad Flavianum antea scripserat, ut ex ea intelligeret, quid Ecclesia catholica de Verbi incarnatione sentiret. « Epistolam nostram, inquit, quam ad sanctae memoriae Flavianum de hac re plenissimam misimus, quamque Ecclesia universalis amplectitur, diligentius tibi recensendam, cognoscendamque direxi. » In iis litteris autem, quas ad synodi patres ipsos scripsit, fidem iam a se, in memorata ad Flavianum epistola definitam esse, et explicatam affirmat « secundum Evangelicas auctoritates, secundum propheticas voces, apostolicamque doctrinam, plenissime ac lucidissime. » Haec vero Leonis agendi, et scribendi ratio perspicue demonstrat, eidem fuisse persuasum, non modo, ea quae in epistola sua ad Flavianum exposuerat, patrum synodi iudicio subiicienda non esse, verum etiam ex eadem epistola, Episcopos, qui synodum erant celebraturi, normam desumere debere, et absque ulla haesitatione intelligere, quae Ecclesiae catholicae de Verbi incarnatione doctrina esset, et omnibus credenda proponeretur.

Neque vero Leo tantum, ita de epistola illa iudicavit. Antequam enim concilium Chalcedonense haberetur, eadem ratione de ea epistola occidentales, et orientales Episcopi existimarunt, prout constat ex epistola 68 apud Ballerinios, in qua nonnulli Galliarum Episcopi anno 450 eam totius Ecclesiae iudicio comprobatam demonstrant, atque ex actione 4 concilii Chalcedonensis, in qua refertur, anno 450: « Cum pauci Constantinopolim Episcopi convenissent, missa est epistola almi Archiepiscopi Leonis, iis qui ubique essent Metropolitis, et subscripta est. »Cum ista tempus illud respiciant, quod Synodi Chalcedonensis celebrationem praecessit, cumque ostendant, Ecclesiam, etiam ante illud tempus, quo synodus celebrata est, veluti fidei tesseram contra Eutychis, et Nestorii errores epistolam illam habuisse, falsum esse evincunt, eam deinde episcoporum Chalcedonensium iudicio subiectam fuisse.

Ut vero ad ipsum Chalcedonense Concilium veniamus, illud iure affirmari potest, nihil ab eiusdem concilii historia adeo alienum excogitari posse, quam in epistolam Leonis Magni iudicium, et inquisitionem ullam veram institutam esse. Praetereo, actione 1. cum de Flaviani fide quaestio excitata fuisset, omnem de ea re controversiam sublatam esse, eo quod Paschasinus, et Lucentius Sedis Apostolicae legati asseruissent, Flavianum ea credidisse, quae Leo Magnus credenda proponebat. Omittam, actione 2 fidei expositionem condere Patres recusasse, eo quod ad Arium, Eunomium, Nestoriumque confutandum satis essent ea, quae a Nicaeno, Constantinopolitano, et Ephesino concilio decreta fuerant, ad

Eutychem vero refellendum perspicua esset Leonis ad Flavianum epistola.

Illud dicam, cum eadem actione 2. Pontificis epistola adhuc lecta non esset, ubi fides Nicaena, Constantinopolitana, et Cyrilli epistola recitata fuisset, has patrum voces auditas esse: « Reverendissimi Episcopi clamaverunt. Omnes sic credimus. Papa Leo sic credit. Anathema, qui partit, et qui confundit, et qui dividit. Haec fides Leonis Archiepiscopi. Leo sic credit. Leo, et Anatolius ita credunt. Omnes sic credimus. Aeterna memoria Cyrilli. Sicut epistola Cyrilli habet, ita sapimus. Sic credimus. Leo Archiepiscopus sic sapit. Ita credit, ita scripsit.» Allatam praeterea esse commemorabo epistolam Leonis ad Flavianum, eaque lecta, ita Episcopos communi suffragio fuisse loquutos, ut aperte ostenderent, se ne cogitasse quidem de iudicio, vel examine in eam instituendo. Nam ita habet ea actio tomo 4 Conciliorum Labbaei, col. 1225: «Post lectionem autem praedictae epistolae Reverendissimi Episcopi clamaverunt. Haec Patrum fides. Haec Apostolorum fides. Omnes ita credimus. Orthodoxi ita credimus. Anathema, qui ita non credit. Petrus per Leonem loquutus est. Apostoli ita docuerunt. Pie, et vere Leo docuit, Cyrillus ita docuit, Cyrilli aeterna memoria. Leo, et Cyrillus ita docuerunt. Anathema, qui sic non credit. Haec vera fides. Catholici ita sapimus. Haec Patrum fides. Haec in Epheso cur lecta non sunt? Haec Dioscorus occultavit.»

Adeo pugnat vero, ut arbitror, hic locus cum alicuius veri examinis, vel inquisitionis institutione, quam pugnat Leonis epistolam, tamquam veram catholicae fidei professionem communi synodi suffragio habitam perpetuo fuisse, et habitam aliquando non esse. Haec enim duo convenire omnino non possunt, Episcoporum consensu communi declaratum fuisse, eam epistolam esse Catholicae, et Apostolicae fidei professionem, ac deinde in eandem epistolam inquisitionem institutam esse, ut appareret utrum catholicam sententiam in ea Pontifex docuisset.

Neque vero, quod Atticus Nicopolitanus Episcopus, et nonnulli, qui eum sequebantur, petierint inducias dari, ut res tota perpenderetur, id quidquam valet, ut ostendatur revera deinde inquisitionem institutam esse. Nam legenti actionem 2 citato tomo, columna 1239, apparebit, quam parvo numero essent ii, qui Atticum sequebantur, et inducias concessas esse tantummodo, ut docerentur, qui dubitare videbantur: « Reverendissimi Episcopi (idest, qui Attico adhaerebant) clamaverunt. Si iubetis dari nobis inducias, petimus patres perscrutari. Magnificentissimi, et gloriosissimi iudices, et amplissimus senatus dixerunt. Differatur audientia usque ad quinque dies . . . ut qui dubitant, doceantur. Omnes Reverendissimi Episcopi clamaverunt. Nos ita credimus. Omnes ita credimus. Sicut Leo, ita credimus. Nostrum nullus dubitat. Nos iam subscripsimus.

Quod si considerentur ea, quae actione 4 referuntur, multo luculentius etiam constabit, perpetuo veluti fidei tesseram Leonis epistolam habitam esse. Nam cum Sedis Apostolicae Legati affirmassent: « Beatissimi, atque Apostolici viri universalis Ecclesiae Papae Leonis, Nestorii et Eutychis haeresim damnantis directa scripta, quid vera fides habeat exposuerunt. Similiter vero sancta Synodus hanc fidem tenet, hanc sequitur, nihil amplius nec addere potest, nec minuere. Reverendissimi Episcopi clamaverunt omnes: sic credimus, sic baptizati sumus, sic baptizamus. » Cum autem nonnulli Aegyptii Episcopi rationem callide quaererent, qua Eutychis apertam condemnationem declinarent, Patres omnes affirmarunt, eos subscribere omnino debere Leonis epistolae, Eutychi anathema pronuntiare diserte oportere, haereticum denique esse

qui epistolae Leonis subscribere recusasset, cui universa synodus assensum praebuerat.

Sunt haec eiusmodi, ut ad adversarios refellendos explicatione prorsus non indigeant. Etenim si inquisitio in eam epistolam instituta est, id nonnisi ex synodi actis eruendum est. Si vero ea acta docent, perpetuo synodum habuisse Pontificis epistolam, veluti certam, et perspicuam catholicae et apostolicae fidei professionem, cui non assentiri, idem esset ac catholicae Ecclesiae fidem non profiteri, profecto extra controversiam esse debet numquam synodi iudicio, veraeque inquisitioni illam subiectam fuisse.

In epistola n. 120 ad Theodoretum scripta post habitam synodum Chalcedonensem, Leo M. ita quidem de sua ad Flavianum epistola loquitur: « Ne aliarum sedium ad eam, quam ceteris omnium Dominus statuerit praesidere, consensus assentatio videretur, aut alia quaelibet nasci posset suspicio, inventi sunt prius, qui de iudiciis nostris ambigerent. Et cum nonnulli a dissensionis incitati auctore, ad contradictionem bella prosiliunt, ad maius bonum, malo eius, auctore totius bonitatis dispensante, proventum est . . . . ipsa quoque veritas et clarius renitescit, et fortius retinetur, cum, quae fides prius docuerat, haec postea examinatio confirmavit. Multum denique sacerdotalis officii meritum splendet, ubi sic summorum servatur auctoritas, ut in nullo inferiorum putetur imminuta libertas. »

Ut ceteros omnes omittam, qui Leonis epistolam in generali Chalcedonensi synodo Episcoporum iudicio subiectam esse contendunt, utitur hoc Pontificis testimonio ex epistola ad Theodoretum desumpto Eminentissimus Luzernius part. 3 operis toties citati cap. 13 num. 9, ut eandem sententiam confirmet, concludatque, non Leonis epistolam, sed concilii definitionem, reddidisse irreformabilem Eutychianismi condemnationem. Nam eo loco patere ait, primo, Pontificem fateri, Synodi consensus propriam esse irretractabilitatem; deinde post scriptam illam a se epistolam, Episcopisque communicatam, legitimam esse potuisse de re, quae in eadem pertractabatur, dubitationem; institutam esse, atque inquisitionem fuisse, quae doctrinam in epistola sua explicatam confirmavit.

Contendit praeterea memoratus auctor, ex Leonis loco in epistola ad Galliarum Episcopos, quae apud Ballerinios est 102 demonstrari, eiusdem Pontificis sententiam fuisse, omnem de Nestorianismo, et Eutychianismo controversiam, non epistolae suae ad Flavianum auctoritate, sed concilii decreto diremptam esse. Ait enim in ea epistola Leo: « Non enim iam ultra cuiquam excusationis refugium de ignorantiae inscitia, vel de intelligentiae difficultate conceditur. Cum ob hoc ipsum sexcentorum fere coepiscoporum nostrorum synodus congregata, nullam artem ratiocinandi, nullum locum disserendi contra fundatam divinitus fidem sperare permiserit. »

Marciani denique Imperatoris auctoritatem appellat, eumque in edicto suo aperte affirmare contendit, concilium Chalcedonense fuisse, cui Eutychianismi causae suprema definitio accepta referri debeat. « Cesset, inquit Imperator, profana contentio, nam iniuriam facit iudicio religiosissimae Synodi, si quis semel iudicata, ac recte disposita revolvere, et publice disputare contendit. »

Praeter ea quae ex allatis testimoniis demonstrari putat memoratus auctor ad suam sententiam defendendam, plura disputat citato loco ut, si docuerit epistolam Leonis post iudicium in eam institutum a Synodo confirmatam esse, Synodum ipsam Pontifice Romano superiorem esse concludat. Itaque, ut praecipua recenseam, Episcoporum, summis plausibus eandem epistolam recipientium acclamationes, intrinseco epistolae

ipsius merito episcopis explorato, et cognito, tribuendas esse ait, et admirationis potius, quam submissionis testimonia, irretractabilem quidem eam Episcopis visam esse, sed postquam, examine absoluto, irretractabilem esse comperissent: actione 4 Episcopos de epistola revera deliberasse, ut appareret utrum cum Nicaenorum, et Constantinopolitanorum Patrum fide conveniret, Episcopos denique, cum de epistola opinionem suam protulerunt, iis subscribendi modis usos esse, ut suffragium quodammodo, in iudicio, de ea approbanda tulisse videantur. Anatolius enim Episcopus Constantinopolitanus ait: « Epistola Sanctissimi Leonis consonat symbolo tercentum decem et octo, et centum quinquaginta patrum, sed et his, quae in Epheso sub Sanctissimo Cyrillo gesta sunt, quapropter consensi, et libenter subscripsi. » In eandem sententiam iverunt ii, quorum haec subscribendi ratio fuit: *Concordat et subscripsi. Concordat et ideo subscripsi, cum recte habeat. Cum viderem, cum sentirem, cum deprehenderem, cum invenirem consentire, subscripsi. Persuasus, instructus, certior factus, quod omnia consentirent, subscripsi.*

Breviter his nunc a nobis respondendum est atque ostendendum, ex iisdem nulla ratione effici posse, epistolam, de qua disputamus, concilii iudicio, et verae inquisitioni subiectam fuisse. Atque ut de loco illo superius adducto ex epistola Leonis ad Theodoretum, primum dicamus, nihil est, quod adversariorum sententia inde iuvari queat. Indicatur ibi libertas a PP. Chalcedonensibus adhibita, prout apposite notant n. 15 ad eam epistolam fratres Ballerinii, ut, nonnullis Episcopis, qui de Leonis definitione ambigebant, difficultates suas in concilio proponentibus per tractatum et discussionem catholici dogmatis, satisfacerent, eosdemque catholicum sensum, quem minus intelligebant, edocerent, atque ita in fide confirmarent. Haec autem cum ita se habeant, cumque libertatis, et examinis huius ratio eo tantum spectet, ut quae definita fuerant, Episcopi confirmarent, et repugnantes edocerent, vehementer decipitur, qui ex eo Leonis epistolae loco colligit Pontificem existimasse, Episcopis in Chalcedonensi concilio liberum, et licitum fuisse, suam definitionem in epistola ad Flavianum expositam, ita inquisitioni subiicere, ut ab ea dissentire vel iudicium ei contrarium ferre possent. Profecto, cum Leo Magnus ad fidem pertinere affirmaverit, quae ipse in ea epistola exposuerat, absurdum est contendere, in litteris ad Theodoretum contineri, Leonem intellexisse, verum ac liberum de doctrina in eadem epistola explicata examen Episcopos instituere potuisse.

Opportunum rei explicandae argumentum suppeditat id quod, Leone Imperatore, contigit. Ad compescendas ac refellendas iniustas de Synodi Chalcedonensis definitione Eutychianorum querelas, Leone Imperatore postulante, in ipsam Synodum Chalcedonensem Episcopi Orientales examen instituerunt, ac deinde eiusdem Synodi decreta irretractabiliter servanda esse responderunt. In *Codice Encyclico* plura testimonia reperiuntur Episcoporum, qui Imperatori responderunt ex pluribus provinciis, se in Chalcedonensis synodi acta inquisitionem instituisse. Ita ex. gr. in epistola Episcoporum Isauriae habetur: « Omnes congregati et tractantes et universa considerantes, ut erant, hoc dicimus, quia Chalcedonensis concilii intentio est valde firmissima; sequitur enim praedicationem evangelii, et Sanctorum Patrum, qui dudum in Nicaena urbe collecti sunt, symbolum inviolatum omnino custodit. » Atqui est indubium non aliam fuisse tributam, nec tribui potuisse Episcopis decreta Chalcedonensis examinandi libertatem, nisi ut, quae concilium definierat, novum examen eorundem confirmaret. Li-

berum enim Episcopis esse nulla ratione poterat ab ea definitione discrepare, quae a concilii universalis auctoritate profecta erat.

Ex eo igitur examine, concilii Chalcedonensis auctoritas nullum detrimentum passa est, vel pati potuit, atque est manifestum, omnes qui libertate illa abutentes, Chalcedonensem definitionem repudiassent, eo ipso haereticos fuisse evasuros. Perspicuum igitur est, praeter examen veri ac rigorosi iudicii, aliud etiam examen haberi posse, quod instructionis tantummodo sit, atque adhaesionis, ad quod habendum non requiritur in eo, qui illud instituat, ius, et auctoritas illo superior, cuius res agitur: neque in ea re facienda supponi debet decipi eum potuisse, in quem inquisitio instituitur, cum examen eiusmodi alia de causa non instituatur, quam ut veritas luculentius demonstretur, ac dubitatio quaelibet oborta, penitus tollatur. Ita locus ille intelligi omnino debet, qui ex epistola ad Theodoretum superius allatus est, et hac ratione acceptus nihil habet, quod eorum sententiam iuvare possit, qui veram inquisitionem a concilio Chalcedonensi in epistolam Leonis ad Flavianum institutam esse contendunt.

Post haec non oportet immorari, ut duobus ceteris illis testimoniis ex epistola 102 ad Episcopos Galliarum, atque ex Marciani edicto depromptis respondeamus. Intelligitur enim, ea praecipue adduci ad docendum, concilii generalis auctoritatem, Romani Pontificis potestate ampliorem esse, in iisque nihil diserte inveniri, quod ad veram inquisitionem in epistolam Leonis institutam referatur. At non video, quomodo ex iisdem testimoniis sequatur, concilii quidem generalis auctoritate, non autem Romani Pontificis definitione omnem Eutychianismi causam absolutam, totamque rei controversiam diremptam esse.

Ait enimvero Pontifex, nullum excusationis effugium de ignorantia, vel de intelligentiae difficultate concedi, cum Synodus oecumenica nullam artem ratiocinandi, nullum eloquium disserendi permiserit contra ea, quae fidei definitio ferebat. Ait Marcianus, vere impium sacrilegumque esse, qui post generalis Synodi sententiam, opinioni suae aliquid tractandum reliquerit, et eiusdem Synodi iudicio iniuriam inferre, qui semel iudicata, recteque disposita revolvere, atque de iis disputari contenderit.

Verum haec, quae Leo, et Marcianus memoratis in locis habent, ostendunt tantum id, quod omnibus certissimum est, post Chalcedonensem Synodum habitam, gravioris criminis reos evasisse, qui Eutychianos errores tueri prosequebantur, non quod antequam Synodus generalis haberetur, Eutychiana causa iam finita non esset, neque quod antea illi rei non fuissent, qui contra Leonis dogmaticam epistolam, vel sentiebant, vel loquebantur, sed quod habito concilio generali, et in frequentissimo totius Ecclesiae conventu, communi suffragio Eutychianis erroribus iterum condemnatis, quo clarius doctrina catholica, quam Leo tradiderat, confirmata est, eo iniquior illorum insolentia apparebat, qui mentem mutare recusabant. Haec vero ex iis, quae superius adducta sunt, luculenter demonstrantur.

Nego deinde admirationis tantummodo, non autem submissionis fuisse testimonia, eas acclamationes, quibus Leonis epistola a Patribus Chalcedonensibus excepta est. Primo enim loco ea ferme ratione Pontificis epistolae acclamatum est, qua Nicaenae fidei, Constantinopolitanae, et Ephesinae definitioni. Nemo autem arbitrabitur, acclamationes factas, cum fides Nicaena et Constantinopolitana recitata est, fuisse admirationis non autem submissionis acclamationes. Deinde post lectam Leonis epistolam, anathema pronuntiatum est in eos, qui non crederent quemadmodum Leo exposuerat, et praedicatum fuit hanc

esse doctrinam a Petro, ceterisque Apostolis annuntiatam. Quis vero haec posset de admiratione, non de submissione iure explicare? Denique certum est, patres non intrinsecum tantum epistolae meritum, sed auctoritatem etiam testatos fuisse illius, qui epistolam scripserat, cum secundum eiusdem mandatum, novam fidei expositionem fieri non posse affirmaverint.

Ex iis, quae nunc indicavimus, facile intelligitur, quid responderi adversario debeat affirmanti, actione 4 patres revera de illa epistola deliberasse. Ex actione enim secunda manifestum est, nullum omnino in illam epistolam verum examen institutum fuisse. Neque actione 4 haec inquisitio facta fuit. Nam petentibus iudicibus utrum cum Nicaena, et Constantinopolitana fide Pontificis epistola conveniret, patres illam convenire affirmarunt, deliberationem autem veram de ea re non habuerunt.

Quod denique spectat ad illum ab Episcopis adhibitum subscribendi modum, quo Leonis epistolae se subscribere affirmarunt, quod illa cum praecedentium synodorum fide conveniret, id argumento esse nulla ratione poterit, vero et iuridico examini illam epistolam subiectam esse. Quando enim id omnino cum Concilii Chalcedonensis actis pugnat, ea subscribendi ratio aliud ostendere non poterit, nisi Episcopos, qui iam Leonis epistolam amplexi erant, voluisse etiam diserte affirmare, eam conciliorum superiorum definitioni prorsus consonare.

Restat igitur ut statuamus, alienum prorsus esse a Synodi Chalcedonensis actis, memoratam Leonis Magni epistolam iuridicae inquisitioni subiectam fuisse, antequam rata a Patribus haberetur.

CAPUT LVIII.

DE ACACIANO SCHISMATE, ET CONCILIIS IN EA CAUSA ROMAE HABITIS.

Gravissimum saeculo quinto excitatum est schisma, quo perdurante, magnum Religio Catholica in orientalibus regionibus detrimentum cepit. Solet illud Acacianum schisma appellari ex Acacii Episcopi Constantinopolitani nomine, quod partim eius ambitione, partim rebus in Eutychianorum gratiam ab eo inique gestis, et superba ipsius in Apostolicam Sedem arrogantia, illud dissidium commotum, inflammatumque sit. Neque illud breve fuit. Nam cum anno ferme 482 incepisset, nonnisi anno 519 sub Hormisda Pontifice deletum est. Ad huius schismatis notitiam habendam, plurimum attinet nonnulla referre ex illius aetatis Imperatorum historia, quae cum agendi ratione ab Acacio adhibita valde coniuncta est, id quod brevi faciemus.

Itaque mortuo Marciano Imperatori Leo ex Thracia suffectus erat opera Asparis patricii, et Ardaburi eius filii. Magna Leonis fuit erga catholicam religionem cura; ab initio enim imperii sui decretum dedit de concilio Chalcedonensi observando. Item deinde iussit, neminem officia publica consequi posse, qui catholicus non esset. Interea anno 468 classis, quam contra Vandalos Africam occupantes misit, capta, et incensa partim est defectione Basilisci cognati sui, qui classi praeerat, quique exilio mulctatus est. Aspar Leoni factus erat infensus, eo quod, prout in accipiendo imperio promiserat, noluisset Caesarem creare filium suum Ardaburum. Ut ei resisteret Leo opposuit Zenonem, unum ex Isaurorum ducibus, cui filiam suam uxorem dedit, et quem deinde

consulem fecit. Sed non poterat Zeno cum Asparis virtute comparari, quare Leo necesse putans Asparem sibi reconciliare, eius filium Caesarem creavit, sed paullo post, patrem, et filium coram se trucidari iussit ob coniurationem, vel conflatam, vel ob suspicionem conspirationis.

Mortuo Leoni I anno 474 Leo filius Ariadnis, et Zenonis, quem eius Avus Leo Caesarem, et Augustum esse voluerat, quique anno 469 natus erat, in imperio successit, sed ob aetatem regno administrando impar cum esset, Zeno imperii summam gessit, deinde mortuo Leone II purpuram ipse induit, et a Senatu ei ista dignitas confirmata est: anno 476, ut Pagius putat, mense ianuario eiectus Zeno fuit ab imperio a Basilisco, qui erat coniugis Leonis I Aeliae Verinae frater, et usque ad anni 477 mensem aug. tyrannus hic imperasse videtur, quamquam Muratorius, argumento desumpto ex pluribus legibus anno 476 a Zenone latis, putet, eo anno Zenonem iam imperium recuperasse, et universam Basilisci invasionem ad annum 475 pertinere.

Cum imperio potitus est Basiliscus, haereticorum gratiam sibi comparare volens, encyclicam dedit, qua abrogabatur Concilium Chalcedonense, et Leonis Magni epistola dogmatica: Sedes Constantinopolitana iis privilegiis spoliabatur, quibus per canonem 28 Concilii Chalcedonensis videbatur potita. Ei encyclicae Episcopi innumeri subscripsere. Sed Acacius Episcopus Constantinopolitanus fortiter restitit, immo urbem regiam ad defensionem excitavit: vestem pullam induit, thronum et altare nigro colore cinxit, populum ita commovit, ut ferme in seditione, de imperio dimicatum sit. S. Danielem Stylitam ex columna vocatum ad urbem regiam pertulerunt catholici: is omnia mala Basilisco praedixit: Basiliscus Constantinopoli discessit, ad eum venit Stylita, sed non receptus, Constantinopolim rediit, pluribus miraculis in itinere patratis. Ad illum tunc se contulit Basiliscus, ad eius pedes veniam imploravit, revocavit encyclicam, edictum dedit pro Constantinopolitanae Ecclesiae privilegiis: sed Daniel eum graviter obiurgans, et quamprimum daturum poenas affirmans sceleris sui, ad columnam reversus est.

In maxima erat perturbatione, cum audivit Basiliscus Zenonem ex Isauria reverti. Eo magis conatus est catholicos sibi, et Acacium praesertim reconciliare: rediit revera Zeno, et imperio iterum potitus est. Basiliscus in baptisterium confugit, sed captus una cum uxore, et liberis in quandam arcem inclusus in Cappadocia, fame periit. Zeno pertulit deinde conspirationem a Marciano nepote Marciani Imperatoris, sed Illi patritii opera, milites Marcianum dereliquerunt, et Marcianus presbyter factus est: aliam a Leontio, et Illo patritio, sed uterque captus capite plexus fuit.

Habentur Simplicii Romani Pontificis epistolae, scriptae iis temporibus, quibus haec evenerunt, et quibus Simplicius ostendit quantopere gauderet, eo quod Constantinopolitanus Episcopus tanta constantia Basilisci conatibus, et haereticorum impotentiae resisteret. Relatum est Simplicio, haereticos, tyranno favente, minitari novum concilium haberi, quo concilii Chalcedonensis auctoritas imminueretur, sed auctor fuit Simplicius, ut nova Synodus non haberetur. Non modo hoc egit scribens ad Acacium Simplicius, et ad monachos, quorum praesertim erga Religionem studio factum erat, ut de omnibus, quae Constantinopoli eveniebant, ipse certior fieret, sed etiam datis litteris ad Basiliscum ipsum. Legendus Lequienius in praefatione ad *Orientem Christianum* tomo 1 cap. 9 ubi ostendit, Acacium vaferrimi ingenii virum, ita egisse apud Simplicium Pontificem ut videri posset, Religionis amore facere, quae agebat,

cum propter ambitionem suam tantummodo, Basilisci conatibus resisteret.

Scilicet si ambitio illa prae oculis habeatur, qua Acacius ferebatur, intelligitur, quomodo evenerit, ut is, qui deinde se adeo Sedis Apostolicae potestatem spernere ostendit, videretur interea Concilii Chalcedonensis, et Leonis M. epistolae ad Flavianum defensor. Hoc ideo is faciebat, quod Acacius vellet omnino iura Sedis Constantinopolitanae propugnare, insistens iis, quae Leone Magno Pontifice repugnante, de ea re gesta fuerunt. Sciebat Concilii Chalcedonensis 28 canonem celeberrimum valde huic suae voluntati prodesse. Sciebat simul, Marcianum Leoni assensum esse petenti ne eius canonis ulla ratio haberetur. Hinc valde restitit Basilisco, qui irritum decernens in encyclica sua Concilium Chalcedonense, quodammodo videbatur conatus suos evertere, qui ei canoni praesertim innitebantur, in quo agitur de Constantinopolitani Episcopi potestate.

Haec igitur Acacius non faciebat Chalcedonensis Concilii auctoritatis studio, sed ob eam, quam animo conceperat sententiam, iura Patriarchatus Constantinopolitani, praesertim Principum auctoritate, statuendi, ac roborandi: rei gestae contextus ita de Acacio iudicari debere demonstrat. Nam monumenta vetera, quae de Acacio agunt, cum molitum perpetuo fuisse evincunt, patriarchica iura sibi asserere, de quibus canone illo 28 Chalcedonensi decernitur: immo vero hoc etiam ostendunt, tantam fuisse Acacii superbiam, ut ceteras quoque praecipuas Orientales Ecclesias sibi subigere conatus sit.

Gelasius Papa in epistola ad Dardaniae Episcopos refert, Marcianum et Anatolium assensos esse Leoni M. volenti canonem memoratum non valere, et Probum Canusinae urbis Episcopum, Simplicii Apocrisarium restitisse Acacio, qui Leonis Imperatoris opera, volebat iura patriarchica sibi asseverare. Basilisci edictum praeterea, quo revocavit encyclicam, nihil continebant de honore habendo Concilio Chalcedonensi, sed de restituendis Acacio provinciis, in quas electionem, et consecrationem Episcoporum exerceret. Intellexit enim tyrannus Acacii sollicitudinem de hoc tantum esse, non autem de Concilii Chalcedonensis honore: ita etiam Episcopi Asiani, qui assensi fuerant Basilisci encyclicae, conati sunt, reverso Zenone, epistolam submissionis Acacio scribere, in qua eum Sanctissimum et religiosissimum patriarcham novae Romae appellarunt. Idem impetravit a Zenone legem de his privilegiis, quae exstat in codice Iustinianeo tit. *de Sacrosanctis Ecclesiis.*

Quas partes praeterea Acacius habuerit in iis iuvandis, qui Eutychianorum sectae erant addicti, nunc commemorandum est. Post Dioscori Alexandrini Episcopi damnationem, Proterius electus fuerat, cui non omnes Alexandrini adhaererent, inde seditiones perquam graves Alexandriae ortae sunt. Ubi vero Marcianus Imperator mortuus fuit, eae turbae graviores evaserunt. Etenim tunc accidit, ut Timotheus Αἴλουρος, seu Feles, Alexandrinus presbyter, et monachus, homo turbulentus, et vafer, adiutus a monachis haereticis, Episcopatum Alexandrinum invaserit, Proterium scelestissime interfecerit die ipso Coenae Domini. Electi quidem post Proterium Episcopi catholici fuerunt, Timotheus *Salofaciolus,* et Ioannes Talaia. Sed nefarii homines Eutychianae factionis, per diuturnum tempus se veluti Episcopos Alexandrinos gesserunt, et civium Alexandrinorum magnam partem sibi conciliaverunt. Imprimis celebris inter hos haereticos Ecclesiae perturbatores fuit Petrus *Mongus* appellatus, seu Blaesus. Cum is Episcopatum Alexandrinum iniuste occuparet, *Acephalorum* factio orta est. Eutychiani enim illum, quem veluti praecipuum ducem suum se-

quebantur, deseruerunt, quod Henotico Zenonis subscripsisset, sed interea Chalcedonense concilium diserte non damnaret. In posterum vero obtinuit, ut tota Eutychianorum secta, Acephalorum fuerit appellata.

Ex his breviter significatis appareret, quantam calamitatem diu Alexandriae religio catholica passa sit, et quantorum criminum rei praesertim Timotheus Aelurus, et Petrus Mongus fuerint. Scelere etiam Eutychianorum Antiochena Ecclesia diuturnam, et gravem calamitatem toleravit. Etenim anno 563 Petrus Γναφεύς, seu Fullo, presbyter et monachus scelestissimus, Antiochenum Episcopatum invasit abdicante Martyrio, quem crudelissime trucidari iussit. Imperator Leo quidem Gnapheum ex Episcopatu illo deiecerat, sed deinde, ad eundem obrepsit iterum, Episcopi Constantinopolitani opera. Eutychianus Petrus Fullo fuit, et princeps sectae Theopascitarum, qui Christum secundum divinam naturam passum, et crucifixum esse contenderunt.

Acacius Episcopus Constantinopolitanus, praeter ea, quae callide, et arroganter gessit ambitione motus, his scelestis hominibus adiutor fuit, atque ea gessit, quae Ecclesiae undique per Orientem perturbandae causam attulerunt. Eo enim praesertim auctore, Zeno Imperator celeberrimum illud edictum dedit, quod Ἑνωτικον, sive *unitivum* appellavit. Eo autem promulgato, Acacius affirmabat, sine religionis detrimento, dissidia catholicos inter et haereticos facile componi posse. Henotico autem edicto haec continebantur: Nicaenum symbolum admittendum esse iubebat, duodecim Cyrilli anathematismos probabat, Nestorium, et Eutychem damnabat, de una tamen, aut duabus naturis, et de Synodo Chalcedonensi penitus tacebat.

Ita vero rem in edicto tractandam esse Acacius intellexerat, tum, quod videret impossibile esse cuiquam persuadere, catholicorum querelis finem imponi posse, si Concilii Chalcedonensis dignitas sperneretur, cuius canone 28 privilegia sua propugnabat superbus Episcopus. Praeterea, quod spectat ad Petrum Mongum, et Petrum Fullonem haec Acacius gessit. Videlicet Ioanni Talaiae iratus, a quo se neglectum esse arbitrabatur, Zenoni persuasit, ut Petrum Mongum restitueret, et Ioannem de Episcopatu Alexandrino expelleret. Petrus denique Fullo, eiusdem Acacii opera, ad Episcopatum Antiochenum iterum perductus est, quia putabat Acacius, Fullonem hoc beneficium mereri, eo quod Henotico subscripsisset.

Postquam Simplicius Pontifex omnia gesserat, ut Imperatorem adduceret ad Petrum Mongum reiiciendum, sed nihil obtinuerat, mortuus est anno 483 et ei Felix III suffectus fuit. Venit Romam Ioannes Talaia, Felici in conventu Episcoporum totius Italiae libellum obtulit contra Acacium: missa est legatio ad Imperatorem; legati autem fuere Vitalis, et Misenus Episcopi, quibus additus est Felix R. E. Defensor: pro Concilio Chalcedonensi contra Petrum Mongum agere debebant, atque ut Acacius veniret Romam. Ita habent Evagrius lib. 3 H. E. et Liberatus in Breviario. Felix nihil statuit de Ioanne Talaia in legatione, cum ipse videretur periurus, eo quod antea iurasset Imperatori, se Episcopatum Alexandrinum non petiturum: amicitias praeterea cum illo magistro officiorum habuerat. Datae sunt etiam a Felice litterae monitionis Acacio per legatos deferendae.

Cyrillus monachorum Acaemetarum praefectus, sollicitiores pro periculo post haec ad Felicem litteras misit. Felix scriptis iterum ad legatos litteris iussit eos cum Cyrillo loqui: scripsit etiam denuo ad Imperatorem epistolam, quae nunc non exstat: legati ad Abydum comprehensi, primum minis, tum donis fracti sunt. Quare ab officio sibi commisso deficientes, cum Acacio,

et Apocrisiariis Petri ad Ecclesiam venerunt, et missam celebrarunt, reclamantibus orthodoxis. Protestationis libellum ad hamum circumligantes, uni ex legatis suspenderunt, alterum olerum cophino inclusum ad legatos miserunt. Legati deinde Romam reversi sunt cum litteris pro Acacio contra Ioannem. Felix Defensor R. E. morbo correptus Constantinopolim tardius venerat. Despectus ab Acacio fuit: litterae ei sunt ablatae, et in custodiam detrusus est. Acaemetae monachi certiorem fecerunt de ea re Felicem Papam.

Tunc habita Synodus Romana est 67 Episcoporum in Basilica S. Petri. Legati se excusare conati sunt, praesertim affirmantes, se non intellexisse per ea, quae Constantinopoli facta sunt, cum Mongo vere communicari. Symeon monachus introductus eos convicit, et Silvanus presbyter, qui Constantinopoli fuerat cum legatis, confirmavit dicta Symeonis. Praeterea relatum est, legatos non communicasse litteras Felicis, non loquutos esse cum catholicis. Quare Felix Vitalem, et Misenum communione, et sacerdotio privavit. Item Petrum, et Acacium a sacerdotali collegio, et ab ecclesiae communione pronuntiavit alienos.

Concilium hoc habitum est 5 cal. aug. 484. Ita habet dies inscriptus sententiae depositionis missae a Felice ad Acacium. Huius Synodi fragmentum tantum superest apud Evagrium l. 3 cap. 21, videlicet pars sententiae depositionis Petri et Acacii: post haec aliquantisper substitit Felix, sed deinde venit nuntius, quo ferebatur, Acacium, Calendione deiecto, Petrum Fullonem in Antiochenam Sedem immisisse: plures Episcopos catholicos eiectos esse, praetextu quidem, quod Illo, et Leontio favissent, sed vere, quod Henotico subscribere recusassent.

Itaque habita est Romae alia Synodus 43 Episcoporum in Basilica S. Petri, in qua Petrus Fullo anathemate percussus fuit, Acacius, et Mongus iterum damnati. Exstat vero epistola synodica huius synodi ad universos presbyteros, et Archimandritas, Constantinopoli, et per Bithyniam consistentes; in qua epistola continetur mentio factae primae damnationis Acacii post reditum legatorum ad Urbem; est praeterea mentio conventus Episcoporum, et damnationis Acacii ob deiectum Calendionem, et immissum Petrum Fullonem in Sedem Antiochenam.

Duas vere fuisse has Synodos constat ex numero Episcoporum diverso, qui interfuerunt, atque ex diversa inscriptione diei, quo utraque Synodus habita est. Nam sententia depositionis Acacii subscripta fuit a Felice 5 cal. aug. cui 67 Episcopi subscripserunt: altera Synodus habita inscribitur calendis augusti. Haec autem confirmantur epistola Felicis ad Leonem a Sirmondo edita, et synodica epistola subscripta a 43 Episcopis. Prima Synodus habita est ad legatos audiendos, altera ad causam Ecclesiae Antiochenae peragendam, ut apparet ex memorata epistola Synodica.

Sententia depositionis missa est Constantinopolim per Tutum R. E. Defensorem, una cum synodica epistola. Missa quoque est alia epistola ad Zenonem, ut synodo obsecundaret, itemque ad Clerum, Senatum, et Populum Constantinopolitanum. Scripsit etiam Felix ad Orientales Episcopos mandans, ut a Petri Fullonis communione abstinerent: deest nunc haec epistola, sed Victor Thunonensis in Chronico haec commemorat: « Felix R. E. praesul monachis et clericis per Orientem, Aegyptum, et Bithyniam commorantibus scribit, ut Petrum Alexandrinum Episcopum, Chalcedonensis Synodi obtrectatorem, et eius communicatores Acacium, et Petrum Antiochenum tamquam haereticos vitent. »

Vitatis insidiis ad Abydum, Tutus

Constantinopolim venit, cum Acaemetis colloquutus est, eorumque opera, tradidit Acacio sententiam ad altaria, eiusque pallio affixit, prout testatur Victor Thunonensis, Liberatus, ac Theophanes; epistolas tradendas tradidit: edictum sententiae promulgavit: edictum vero differt a sententia, quae alloquitur Acacium: in edicto autem anathema dicitur omnibus Episcopis, clericis, monachis, laicis, qui cum Acacio deposito communicent. Sirmondus illud edidit post appendicem codicis Theodosiani.

Cum haec fortiter egisset Tutus, Maronas senex magnam pecuniae summam proposuit ei, si reversus ad Urbem, certiorem Acacium faceret de omnibus, quae Romae fierent. Tutus autem id scripto promisit: Felix certus de his factus a monachis, qui miserunt Romam promissionem, quam ille scripserat, Tutus officio, et sacrosancta communione in conventu Episcoporum privatus est. Felix quidem Papa in sententia depositionis ait, Acacium damnatum, numquam anathematis vinculis exuendum: sed hoc intelligendum, nisi resipuisset. Gelasius Pontifex vero in tomo de anathematis vinculo, respondet de ea re Orientalibus: « Ipse in se insolubilem fecit esse sententiam, qui talis permanere delegit, qualis veraciter non posset absolvi. »

Continent ea, quae tradidimus, praecipuas res Acacianum schisma respicientes. Illud tamen schisma, prout initio significavimus, Acacii morte, quae anno 489 contigit, extinctum est. Nam cum Romani Pontifices statuissent, Acacii nomen e sacris diptychis esse tollendum, et huic Sedis Apostolicae iussioni Episcopi Constantinopolitani Acacii successores non obtemperarent, Romani Pontifices, neque cum Episcopis Constantinopolitanis ita agentibus, neque cum ceteris Orientalibus Patriarchis, quibuscum illi communionem habebant, communicare voluerunt. Verum Hormisda Pontificatum gerente, et Iustino Seniore Constantinopoli imperante, huic dissidio finis tandem aliquando impositus est, et in Sedis Apostolicae communionem, ea, qua par erat, observantia, Orientales redierunt. Praeter ceteros Historiae Ecclesiasticae scriptores, legi potest de hoc Historiae Ecclesiasticae capite, praesertim Le Quienius, loco etiam, ubi de Patriarchis Alexandrinis, et Antiochenis agit tomo 2 operis citati, *L'art de vérifier les dates,* tom. 1, ubi de illorum temporum Orientalium Patriarcharum seriem affert, Henricus Valesius denique in adnotationibus ad Evagrium lib. 3 cap. 12, atque eiusdem Valesii eruditissimi libri duo *De Petro Fullone* et *De duabus Synodis Romanis, in quibus damnatus est Acacius,* ad calcem tomi 3 editionis Eusebii.

EX SAECULO SEXTO

CAPUT LIX.

DE SYMMACHO PONTIFICE, ET CONCILIO PALMARI.

Anastasius II Pontifex, qui anno 496 pontificatum susceperat, magno studio curaverat, ut pax Ecclesiae in Orientalibus provinciis vehementer perturbata restitueretur. Inter cetera, quae gessit, ut id tandem aliquando consequeretur, miserat legatos suos Cresconium et Germanum Episcopos ad Anastasium Imperatorem, et per legatos istos conatus erat etiam Imperatorem ipsum ab errore revocare. Verum, quod

Pontifex speraverat, minime contigit. Etenim una cum Legatis Apostolicae Sedis, contulerat se Constantinopolim Festus Patritius, quem Theodoricus Gothorum Rex ex Italia ad Imperatorem ob nonnulla negotia destinaverat. Reversurus in Italiam Festus Imperatori promiserat se effecturum, ut Anastasius Pontifex Henotico Zenonis subscriberet. Sed cum is Romam pergeret, Anastasius Pontifex die 17 novembris anno 498 mortuus est post Pontificatum gestum anno uno tantum, menses undecim, et dies 24.

Symmachus in Sardinia natus, Ecclesiae Sumanae Archidiaconus, die 22 novembris eiusdem anni 498 Anastasio suffectus fuerat; Festus autem intelligebat, a Symmacho se non esse impetraturum quod Imperatori ipse promiserat. Eodem igitur tempore, pluribus sibi pecunia comparatis, eligendum curavit Laurentium Archipresbyterum tituli S. Praxedis quem sibi propitium expectabat, et qui eodem die consecratus est, quo Symmachus Episcopatum acceperat. Grave schisma in Ecclesia Romana excitatum fuit hac de causa, atque eo res quandoque adducta est, ut caedes etiam in urbe patratae sint. Valde copiosior tamen, tum Cleri, tum populi Romani pars Symmacho studebat. Res ad Theodoricum delata est qui pro Symmacho respondit, cum affirmaverit, eum veluti legitimum Pontificem habendum esse, qui primum ordinatus, atque maiori suffragiorum numero electus fuisset. Habuit autem Symmachus die 1 martii anno 499 in Urbe Concilium, ad quod sexaginta duo Episcopi convenerunt, praesertim, ut ea decernerentur, quae ob turbas in Pontificum electione vitandas censerentur opportuna.

Post haec, renovatum schisma fuit, cum Festus ac Probinus Senatores, odio erga Symmachum inflammati, eundem de gravibus criminibus apud Regem Theodoricum per calumniam accusaverunt, et falsis testibus pecunia comparatis, ac Ravennam missis, accusationem veram esse Theodorico persuadere conati sunt. Eodem tempore, iisdemque instigatoribus, reversus est ad Urbem Laurentius, et iterum Cleri Romani pars Symmacho infensa, Laurentio adhaesit. Missus est a Rege Romam, petentibus Festo, et Probino, Petrus Episcopus Altinus, qui contra omnem Ecclesiasticam disciplinam, contra observantiam Pontifici maximo debitam, Visitatoris munere in Urbe fungeretur. Eius autem Romam adventus, bonorum omnium, et a schismate abhorrentium Romanorum indignationem commovit. Conatus est Petrus Synodum Romae anno 501 circa Paschatis festum habere, ad controversiam dirimendam de Pontificatu Symmachum inter et Laurentium excitatam. Verum cum Symmachus huius Synodi particeps esse nulla ratione voluisset, res in eo statu permansit, in quo erat antequam Petrus hic Episcopus Romam proficisceretur.

Theodoricus interea sibi proposuerat in veterem tranquillitatem Romam restituere. Ostendit igitur, optare se, ut nova Synodus haberetur, quae mense septembri, eo anno celebranda indicta est, et cuius prima sessio in Basilica Iulii, altera in Basilica S. Crucis ad Aedes Sessorianas, tertia in porticu Basilicae Vaticanae habita est, cuius porta cum palmaris diceretur, tota Synodus palmaris appellari solet. Symmachus ad Basilicam S. Crucis se conferebat, sed cum ad Synodum pergeret stipatus magna populi frequentia, homines factiosi in ipsum irrumpentes, lapidibus undique iactis, in vitae discrimen Pontificem adduxerunt, qui idcirco coactus est reverti ad Vaticanum, et Synodo interesse non potuit. Post scelus hoc patratum, quotidie Roma tumultui, et caedibus obiecta fuit. Episcopi vero qui, Symmacho absente, nil decernere poterant, a Theodorico veniam postularunt, ut ad dioeceses suas reverti possent.

Sed tandem anno 502 palmaris illa Synodus, seu Synodi sessio habita est. In ea Synodo Episcoporum testimonio Symmachus innocens est declaratus, et illorum criminum calumniosa accusatio declarata est, quorum reum Pontificem esse factiosi viri contenderant. Et quoniam, post palmarem Synodum habitam, Symmachi inimici conati fuerant scriptis schismaticis suis in vulgus spargere, Synodum illam penitus esse contemnendam, aliud Concilium anno 503 Romae habitum fuit, in quo schismaticorum conatus compressi sunt, Ennodii Ticinensis Episcopi libello apologetico probato, quo Symmachi, et Synodi palmaris defensio continebatur.

De Synodo palmari agentes, qui de Romani Pontificis potestate detraxerunt, ita loquuti sunt, veluti si huius Synodi factum probaret, Pontificis Maximi causam Episcoporum iudicio aliquando reservari. Nihil dico de Moshemio, qui in Inst. H. E. saec. sexti, par. 2 cap. V valde inimice de Symmacho loquitur, Ennodium insanum Pontificis adulatorem appellat, et assentatione, ac dominandi cupiditate accidisse recenset, ut vel ab eo tempore vehementer gravis existimaretur Romani Pontificis auctoritas.

Verum si monumenta ad Concilii illius celebrationem spectantia perpendantur, si quae eo tempore fuerit Episcoporum agendi ratio consideretur, apparebit, Concilii palmaris historiam nihil aliud afferre, nisi perspicuum, et singulare Episcoporum erga Romanum Pontificem observantiae testimonium; hanc autem observantiam, qua se animatos esse Episcopi demonstraverunt, non ex ambitione, aut assentatione, sed ex vi ipsa, ac ratione Primatus, qua Pontifex Maximus praeditus est, fuisse profectam.

Nam ea Synodus, volente, ac petente Symmacho, habita est; Episcopi vero a Theodorico vocati, ut se ad Synodum illam conferrent, adeundum ipsum Regem putarunt, et ab eo petendum, num Pontifice auctore, hoc ageret, ac tum tantum adducti sunt, ut Regi assentirentur, cum allatis Symmachi litteris Theodoricus ostendit, Pontificem Concilii celebrationem postulasse.

Consulatur tomus 8 amplissimae collectionis Conciliorum, curante Ioanne Dominico Mansio, pag. 247 et seq. Florentiae edita anno 1762, loco, ubi de Episcoporum Ravennam adventu agitur. « Cum ex diversis » (ita eo loco legitur) provinciis ad » urbem Romam convenire Sacerdo» tes Regia praecepisset auctoritas, » ut de his, quae venerabili Papae » Symmacho ab adversariis ipsius » dicebantur impingi, sanctum Con» cilium iudicaret legitime, Liguriae, » Aemiliae, vel Venetiarum Episco» pis consulendi Regis incubuit ne» cessitas, qua hos voluisset aetate » fractos congregari. Respondit prae» fatus Rex piissimus bonae con» versationis affectu, plura ad se de » Papae Symmachi actibus horrenda » fuisse perlata, et in Synodo opor» tere, si vera esset inimicorum eius » obiectio, iudicatione constare. Me» morati Pontifices, quibus allegandi » imminebat occasio, suggesserunt, » ipsum, qui dicebatur impetus, de» buisse Synodum convocare, scien» tes quia eius Sedi primum Petri » Apostoli meritum, vel principatus, » deinde secuta iussione Domini, con» ciliorum venerandorum auctoritas » ei singularem in Ecclesias tradidit » potestatem, nec antedictae Sedis » Antistitem, minorum subiacuisse » iudicio, in propositione simili fa» cile forma aliqua testaretur. Sed » potentissimus Princeps, ipsum quo» que Papam in colligenda Synodo » voluntatem suam litteris demon» strasse significavit: unde a man» suetudine eius paginae postulatae » sunt, quas ab eo directas consta» bat, hasque dari sacerdotibus sine » tarditate constituit. »

Id quod litteris a Theodorico allatis Episcopi intellexerunt, deinde

cum Romam venissent, et Concilium essent celebraturi, antequam de Symmacho agerent, voluerunt a Pontifice ipso confirmari. « Symmachus » (ita in eadem narratione refertur) » Basilicam Iulii, in qua Pontificum » erat congregatio, ingressus est, » et de evocatione Synodali clemen- » tissimo Regi gratias retulit, et » rem desiderii sui evenisse testatus » est. » His a Symmacho pronunciatis, Episcopi metum deposuerunt, ne si de Pontificis causa agerent, contra officium suum peccarent. Ita vero res peracta est, ut, Episcopi innocentem Symmachum esse declaraverint, instituere tamen iudicium de eius causa non voluerint, quam Dei iudicio reservatam esse communi suffragio affirmaverunt.

Quae attulimus, ad acta ipsa pertinent Concilii celebrationis. Sed ad eiusdem Synodi historiam spectant, quae Ennodius Ticinensis, et Avitus Viennensis Episcopi de ea causa scripserunt. Uterque vero perspicue ostendit, summam iis temporibus fuisse Episcoporum erga Sedem Apostolicam observantiam, non ex assentatione profectam, sed ex Primatus natura, quem Pontifex Romanus ob D. Petri successionem in universam Ecclesiam obtinet.

Haec autem sunt Ennodii Ticinensis Episcopi verba: « Aliorum forte » hominum causas Deus voluerit per » homines terminare. Sed istius (Se- » dis Apostolicae) praesulem, sine » quaestione, suo reservavit arbi- » trio. Voluit B. Petri Apostoli suc- » cessores caelo tantum debere inno- » centiam, et subtilissimi discussoris » indagini inviolatam exhibere con- » scientiam . . . Uni dictum: Tu es » Petrus, et super hanc petram ae- » dificabo Ecclesiam meam, et quae- » cumque solveris super terram, e- » runt soluta et in caelo. Et rursus: » Sanctorum voce pontificum digni- » tatem sedis eius factam toto orbe » venerabilem, dum illi quidquid fi- » delium est, ubique submittitur, » dum totius corporis caput esse de- » signatur. De qua mihi videtur di- » ctum per prophetam (Isaiae 10): » *Si haec humiliabitur, ad cuius* » *fugietis auxilium, et ubi relin-* » *quetis gloriam vestram?* »

Satis ista demonstrant, quae iis temporibus sententia esset, iam in Ecclesia ubique recepta, de Romanorum Pontificum potestate. Atque haec etiam ostendunt, non insanum adulatorem Ennodium fuisse, prout Moshemius ait, sed virum gravissimum et qui, ex ipsa divinitus instituta Primatus Pontificii ratione, Symmachum defenderit. Sed his addendum omnino est Aviti Viennensis Episcopi testimonium circa Symmachi causam, apud Sirmondum operum variorum t. V. pag. 47. Prout enim superius ostendimus, Synodus palmaris singularem demonstraverat erga Sedem Apostolicam observantiam. Num cum declarasset, non ad se, sed ad Deum ipsum pertinere de Romano Pontifice iudicare, Symmachum innocentem pronunciaverat, eius inimicorum clamores contempserat, eosque deinde Ennodius scriptis suis reiecerat. Verum haec, qualiscumque causae cognitio, tanta Episcoporum moderatione peracta, Gallicanos Episcopos vehementer offenderat, qui fortasse ignorantes, eam Symmacho consentiente susceptam fuisse, illam graviter improbarunt, quod nefas esse intelligerent, Episcopos, qui R. Pontifice inferiores sunt, de ipso Romano Pontifice cognoscere, qui auctoritate, et iurisdictione in Ecclesiam universam praeditus est.

Itaque Avitus Viennensis Episcopus, suo, et Gallicanorum Episcoporum nomine, scripsit de ea re gravissimam epistolam ad Faustum, et Symmachum Urbis Senatores, in qua praeter cetera, haec habet: « Dum de causa Romanae Ecclesiae, » anxii animi, et trepidi essemus, » utpote nutare statum nostrum in » lacessito vertice sentientes . . . . » perlata est sollicitudini nostrae ab » Italia in exemplaribus, Sacerdo-

» talis forma decreti, quam de Papa » Symmacho apud Urbem collecti » Italiae Antistites ediderunt. Quam » constitutionem licet observabilem, » numerosi, reverendique Concilii » reddat assensus, intelligimus ta- » men, Symmachum Papam, si sae- » culo primum fuerat accusatus, con- » sacerdotum suorum solatium potius » adsciscere, quam recipere debuisse » iudicium. Quia sicut subditos nos » esse terrenis potestatibus iubet » arbiter caeli, statutos nos ante » Reges, et Principes in quacumque » accusatione praedicens, ita non fa- » cile datur intelligi, qua vel ra- » tione, vel lege ab inferioribus emi- » nentior iudicetur. Nam cum cele- » bri praecepto Apostolus clamet, » accusationem vel in presbyterum » recipi non debere, quid in princi- » patum generalis Ecclesiae crimina- » tionibus licere credendum est, quod » Synodus ipsa venerabilis laudabili » constitutione prospiciens, causam, » quam, quod salva eius reverentia » dictum sit, bene temere suscepe- » rat, inquirendam divino potius re- » servavit examini? Perstringens ta- » men, prout breviter potuit, nihil » vel sibi, vel gloriosissimo Regi de » his, quae Papae dicebantur obiecta, » potuisse. Quibus cognitis, quasi » Senator ipse Romanus, quasi Chri- » stianus Episcopus obtestor . . . ut » in conspectu vestro non sit Eccle- » siae minor, quam reipublicae sta- » tus, quodque nobis Deus posse prae- » stet, prosit et nobis; nec minus di- » ligatis in Ecclesia vestra Sedem » Petri, quam in civitate apicem » mundi . . . In sacerdotibus ceteris » potest, si quid forte nutaverit, re- » formari. At si Papa Urbis vocatur » in dubium, Episcopatus iam vide- » bitur, non Episcopus vacillare . . . » Reddet rationem, qui ovili Domi- » nico praeest, qua commissam sibi » agnorum curam administratione » dispenset: ceterum non est gregis » proprium, Pastorem terrere, sed » iudicis.»

Haec autem cum ita sint, ut arbitror, est demonstratum, monumenta, quae Synodi palmaris celebrationem respiciunt, et illius aetatis scriptorum testimonia, extra omnem controversiam constituere, summam, quam erga Romanum Pontificem observantiam Episcopi eo tempore praeseferebant, non esse tribuendam assentationi, aut dominandi cupiditati, cui inservire voluerint, sed ex Primatus iurisdictionis potestate omnibus cognita profectam esse.

CAPUT LX.

DE HORMISDAE PONTIFICATU, ET MONACHORUM SCYTIAE CAUSA.

Post gestum annos quindecim, et octo fere menses pontificatum, Symmachus die 19 Iulii anno 514 mortuus est. Ei autem suffectus fuit die 26 Iulii Hormisdas Frusinone in Campania natus, atque is pontificatum annos novem, et dies undecim gessit, cum die sexta Augusti anno 523 obierit. Multa sapienter Hormisdas in pontificatu egit. In eius vero laudibus praecipue ponendum est singulare illud studium, quo usus est, ut schismati ob Acacii causam in Oriente excitato, et iamdiu perduranti, finis imponeretur. Scriptis enim litteris, charitatis, ac doctrinae plenis, missis praeterea tribus Constantinopolim legationibus, ad Anastasium, et Iustinum Imperatores, tandem anno 519 fructum studii sui consequutus est.

Nam eo anno, cum Iustinus imperio praeesset, tandem aliquando memoratum schisma deletum est, prout de ea re agentes significavimus. Etenim tum contigit, ut Episcopi Orientales libello, seu formulae a Pontifice Maximo missae sub-

scripserint, atque, ea facta subscriptione, pax restituta fuerit. Ille autem libellus non dogmatum dumtaxat, sed factorum etiam professionem complectebatur, scilicet, non haeresum tantummodo, sed haereticorum, et omnium, qui iis communicaverant, aut communicabant, praesertim vero Acacii, condemnationem. Neque putandum est Episcopos adductos esse Imperatoris metu et auctoritate ad formulam, seu libellum ratum habendum; illi enim adhaeserant, posteaquam, vera, et subscriptione digna esse professi sunt, quae in libello continebantur.

Constant haec ex Legatorum relatione ad Hormisdam. « Sub hac » (ita ii scripserunt) itaque celebri» tate, secunda feria hebdomadae » maioris, Constantinopolim sospites, » hilaresque convenimus, posteroque » die piissimo Principi (Iustino) prae» sentati, tanto eius relevati sumus » affectu, ut si alia minime proces» serint, sola nobis ad solatium piis» simi principis gratia suffecisset. » Sed orationibus vestris maiora se» quuta sunt. Nam eo die, sub Se» natus cuncti praesentia, Episcopi » quoque quatuor adfuerunt, quos » Ioannes Constantinopolitanus An» tistes pro partis suae defensione » transmiserat, quibus Apostolicae » Sedis libellum ostendimus, omnia» que in eo recta, canonicaque esse » probavimus. Postremo quinta feria, » hoc est in Coena Domini, ad pala» tium in generali conventu venit » Episcopus, et perlecto libello con» sentiens cum summa devotione sub» scripsit. »

Fortasse clariora sunt ad huius gravissimi negotii felicem exitum explicandum, ea quae Dioscorsus Pontificis Hormisdae legatus in singulari sua ad Pontificem relatione narrat. Ista enim Dioscorsus habet de iis, quae evenerunt, Legatos Pontificios inter et quatuor Episcopos, quos Ioannes Constantinopolitanus Antistes miserat, ut de tota re penitus ipse certior fieret. « Dominus Noster » Beatissimus Papa Hormisdas, qui » nos direxit, nobis praecepit certare, sed prae manibus habemus » libellum, quem omnes Episcopi, » volentes Sedi Apostolicae reconci» liari, fecerunt, si praecipit pietas » vestra, legatur. Et si est in ipso » quod ignoretur, aut verum esse » non credatur, dicant; et nunc osten» demus, nihil extra iudicium Eccle» siasticum in eodem libello esse con» scriptum; aut si illi possunt doce» re, quia non convenit Religioni » Catholicae, tunc nobis incumbit » probare. » Coram Principe igitur et senatu lectum esse libellum Dioscorus refert, atque eo lecto, quatuor illos Episcopos *respondisse omnia vera esse. His autem auditis Legati dixerunt: Et nobis grandem laborem Episcopi abstulerunt, et sibi convenientem rem fecerunt dicere veritatem. Cum Imperator subdidit: Et si vera sunt, quare non facitis? Senatores vero addiderunt: Nos laici sumus; dicitis haec vera esse. Facite, et nos sequemur.*

Post hanc tractationem, et post sublatam quaestionem, quae circa subscribendi rationem oborta erat, « sub criptio, ait Dioscorsus, ab eo» dem (Ioanne Episcopo) facta est » libello conveniens. Post factum li» bellum, nomen Acacii de Dipty» chis est deletum, similiter et Fra» vitae, Euphemii, Macedonii et Ti» mothei. Similiter deleta sunt de » Diptychis, Zenonis, et Anastasii » nomina. Episcopi diversarum civi» tatum quanti inventi sunt, libel» lum similiter obtulerunt, et cum » grandi cautela suggerimus custo» ditum, ne quis nobiscum commu» nicaret Episcopus, qui libellum » primitus non dedisset. » Petierunt praeterea Legati, ut Archimandritae quoque libellum subscriberent. Atque isti quidem ab initio tantisper tergiversati sunt, cum contenderent satis esse, Episcopum Constantinopolitanum, cui suberant, subscripsisse. *Sufficit quia Archiepiscopus noster fecit: Nos eius formam sequimur.*

Verum Dioscorus in memorata superius relatione narrat: « Sed ipsi » quoque ratione convicti libellos » modis omnibus obtulerunt.» Opportunum est haec breviter significasse de Acaciani schismatis exitu, ut appareat Hormisdam Pontificem, non simulatam, sed veram, et ex persuasione profectam Orientalis Ecclesiae cum Sede Apostolica reconciliationem attulisse.

Multa praeter haec Hormisdas gessit, ut apostolicum munus sibi commissum, egregie impleret. Huius autem rei testimonium afferunt litterae ab eo scriptae, quae supersunt, ex quibus, ac singillatim ex iis, quae Hispaniarum Ecclesiam respiciunt, facile ostenditur, quanta fuerit Pontificis cura, ut sacra disciplina custodiretur, ut Sacerdotum electio rite, sancteque fieret, et ne quid committeretur, quod instituta maiorum posset perturbare. Suam etiam sollicitudinem Hormisdas demonstravit, ne ex Haereticorum consortio catholica fides detrimentum caperet prout in Manichaeis coercendis, in scriptis quae gratiae divinae necessitatem ad fidem suscipiendam denegabant, prohibendis, luculenter confirmavit. Pontifici autem consolationi fuit, quod Episcopi, qui ex Africa in Sardiniam, Trasamundo Vandalorum Rege Ariano iubente, fuerant deportati, libertatem pontificatus sui tempore consequuti sint, et afflictis iamdiu Africanae Ecclesiae rebus prospicere potuerint.

Hormisda pontificatum gerente, celebris ea praesertim excitata est controversia de illa probanda propositione: *Unus ex Sancta Trinitate passus est in carne.* Eam propositionem monachi quidam Scythae, seu, quod Lacrozius habet minus probabiliter in thesauro epist. t. 3 p. 189, Scetenses ex Aegypto monachi, non solum propugnabant, verum etiam ab omnibus credendam esse contendebant, magno animorum motu. Monachorum istorum, qui turbas primum Constantinopoli commoverunt hac de causa, duces fuerunt Leontius Vitaliani militiae comitis affinis, et Ioannes Maxentius eruditione conspicuus. Iis plures resistebant, ac praesertim Victor Diaconus, qui iniuriam Chalcedonensi Synodo inferri putabant, veluti si nova ista propositione in medium adducta, significaretur, non satis esse explicatam ab ea Synodo Ecclesiae Catholicae doctrinam de Verbi Divini incarnatione. Cum Hormisdae Pontificis legati anno 519 Constantinopolim venissent ad schismatis Acaciani negotium absolvendum, haec agi coeperat nova inter se contendentium pugna. Itaque monachi putaverunt imprimis causae suae opportunum esse futurum, si rem ad Legatos detulissent, atque ab iisdem pro memoratae propositionis veritate responsum accepissent. Libellum igitur Legatis attulerunt, quo libello catholicam se profiteri de universo Incarnationis mysterio doctrinam fuse affirmabant. Nam erga quatuor concilia oecumenica omnem observantiam praeseferebant, epistolam S. Leonis Magni dogmaticam venerabantur, haereticos omnes praecipuos, atque in his Nestorium, Eutychem eorumque errores anathematizabant, schisma detestabantur. Suam denique fidem de Christi gratia, et contra Fausti Reiensis errores exponebant. His autem explicatis, facile se adducturos esse Legatos arbitrabantur ut propositionem superius memoratam, de qua tantopere erant solliciti, probarent.

Verum Legati, cum viderent, plures esse Constantinopoli, qui monachis adversabantur, scirent sibi mandatum esse a Pontifice, ut de Acaciano dumtaxat schismate delendo agerent, ceteris vero negotiis se non immiscerent, denique omnino cuperent, id omne vitari, quod novae dissensionis occasionem afferret, ita responderunt monachis, ut iisdem se morem gesturos esse denegaverint. Etenim prout legitur in eorundem *suggestione ad Hormisdam,* hac ratione

coram Imperatore, et Senatu responderunt: « Extra Synodos quatuor, » extra epistolas Papae Leonis nec » dicimus, nec admittimus; quidquid » non contineri in praedictis Synodis » aut quod non est scriptum a Papa » Leone, non suscipimus.»

Hoc autem responso accepto, cum monachi deputatos suos ad Hormisdam admisissent, ut ab eo ipso probationem propositionis impetrarent, Legati de re tota Pontificem certiorem fecerunt, eidemque persuaserunt ut a confirmanda propositione, quaestionis novae vitandae causa, abstineret. Iustinianus quoque ab initio minus benevole ad Hormisdam scripserat, etsi in posterum, mente mutata, eis patrocinatus sit. Legatorum suorum relatione commotus est Pontifex, et licet primum statuisset, monachorum petitionem ad Ioannem Episcopum Constantinopolitanum committere, id quod Legatis minime gratum fuit, consilium tamen postea suscepit, ut ii deberent Romae Legatorum reditum exspectare. Interea monachi moras pertaesi, et Legatorum reditum, praesertim Dioscori, declinare cupientes, postquam Pontifici molestos se vehementer ostendissent, Roma evaserunt. De ea re loquitur Hormisdas in epistola ad *Possessorem* Episcopum Africanum. « Non illos, inquit, po- » tuimus, monitis, mansuetudine, non » auctoritate, comprimere. In publi- » cum usque prodiere conventum, » circa Regum etiam statuas incla- » mantes: et nisi fidelis populi con- » stantia restitisset, per diabolicae » semina nefanda zizaniae, apud il- » los, dissensionem, et discordiam » commovissent, per quos adiutorio » Dei, de Religione, eorum est pulsa » dissensio.»

Scripsit hanc epistolam ad *Possessorem* Hormisdas, eo quod monachi Scythae, cum responsum a Pontifice exspectarent, Episcoporum, qui ex Africa a Trasamundo Vandalorum Rege in Sardiniam fuerant relegati, auctoritatem pro sententia sua imploraverant, misso libro *De Incarnatione et gratia*, quem Petrus Diaconus scripserat monachorum Romam profectorum doctissimus. In eo libro monachi omnia attulerunt rationum momenta, quae probandam propositionem esse, poterant evincere, et praeterea fidem, ac sententiam exposuerunt, quam contra Pelagianos, et Semipelagianos errores, ac praecipue contra Faustum Reiensem ipsi propugnabant. Episcopi Africani autem libellum monachorum, eorumque fidem probaverant, prout constat ex libro *de Incarnatione et gratia Domini Nostri Iesu Christi*, quem omnium collegarum nomine S. Fulgentius scribendum curavit. Ioannes Maxentius, quem superius commemoravimus, in Hormisdae epistolam ad *Possessorem* acriter invectus est, artificiosa tamen declaratione facta, sibi persuasum esse, illam epistolam Pontifici Romano non esse tribuendam.

Monachos istos Scythas, catholicos fuisse, non Eutychianos prout Baronius ad annum 519 et 520 existimavit, aliqui putaverunt, plures eruditissimi viri ostenderunt, Cardinalis Norisius inter ceteros, in *Apologia Monachorum Scythiae*, et in dissertatione *De uno in Trinitate passo*, atque in *Historia Pelagiana* Petavius, Natalis Alexander in dissertatione *de Fide Scytharum Monachorum*. Quaestio autem erat inter catholicos de propositionis sensu et explicatione, quamobrem iure potuit Hormisdas responsum differre. Cum enim haec quaestio ageretur sine fidei discrimine, Legatis suis assentiri opportunum esse putavit, ne sententia pronuntiata, novum aliquod schismatis malum oriretur.

Penitus diversa fuerunt rerum omnium adiuncta cum anno 533 Iustiniano I imperante, et Ioanne II pontificatum gerente, de ea propositione iterum pertractatum est. Nam Iustinianus legatos ad Pontificem misit Hypatium Archiepiscopum Ephesinum et Demetrium Episcopum Philip-

pensem, qui afferentes Imperatoris fidei catholicae professionem, et Orientalis Ecclesiae cum Sede Apostolica consentientis significationem, Acaemetas monachos accusabant veluti Nestorianae haeresi addictos, atque idcirco Christum dici posse denegantes *Unum ex Sancta Trinitate passum in carne,* ac Beatissimam Virginem *Deiparam* appellari non posse contendentes. Iam vero Ioannes II Pontifex catholicam Iustiniani Imperatoris de his dogmatibus doctrinam probavit, et Acaemetas Monachos contraria sentientes condemnavit. Hoc continent litterae a Pontifice ad Iustinianum de ea re die 24 martii anno 533 scriptae. Hoc ostendunt etiam litterae, quas ad Avienum, Liberium, aliosque Senatores de ea re dedit Ioannes eo anno. Etenim Pontifex in epistola ad Senatores, ait : « Iustinianus Imperator filius » noster, ut eius epistolae tenore » cognovistis, de his tribus orta cer- » tamina fuisse significavit; utrum » unus ex Trinitate Christus, et Deus » noster dici possit, hoc est, una de » tribus personis Sanctae Trinitatis » persona. An Deus Christus carne » pertulerit, impassibili Deitate; an » veraciter, et proprie Mater Do- » mini Dei nostri Maria semper Virgo » debeat appellari. Probavimus in his » catholicam Imperatoris fidem, et » ita esse propheticis, et apostolicis, » vel Patrum exemplis evidenter » ostendimus, unum ex Sancta Trini- » tate Christum esse, hoc est unum » de tribus sanctae Trinitatis per- » sonis sanctam personam, sive sub- » sistentiam, evidenter ostendimus.»

De monachis autem Acaemetis, qui in contraria his dogmatibus sententia persistebant, haec Ioannes II Pontifex in iisdem litteris affirmavit : « Acaemetas monachos, qui Nesto- » riani evidenter apparuerant, Ro- » mana damnat Ecclesia, a quibus, » propter canonem, qui cum excom- » municatis Christianum nec loqui, » nec communicare permittit, admo- » nere non desino, ut eorum etiam » simplicem collocutionem vitetis, » nihilque vobis cum eis aestimetis » esse commune.» Ideo igitur Ioannes II Acaemetas monachos damnavit, quod ex toto rerum contextu, eos Nestorianos esse appareret. Ideo iudicavit non posse differri propositionis *Unus ex Sancta Trinitate passus est in carne* probationem, quia hac diserta probatione minime facta, homines Nestorianis erroribus addicti, hoc silentio potuissent abuti. Videri autem iure potuisse Nestoriana haeresi infectos monachos Acaemetas esse, inde patet, quod ita Christum unum esse ex Sancta Trinitate denegarent, ut etiam Beatissimam Virginem, Deiparam dici non posse contenderent.

Quod Ioannem II fecisse vidimus, id in posterum Agapetus etiam Pontifex epistola ad Iustinianum die 19 Martii anno 536 scripta, confirmavit. Nam Iustinianus Pontificis auctoritatem rogaverat contra Acaemetas monachos, qui Ioannis II decreto nolebant obtemperare. Denique hoc idem Vigilius Pontifex, et Concilium quintum Generale probavit.

Neque vero, prout Forbesius, l. 3 Instruction. Historico-Theologicarum cap. 16 aliique Heterodoxi contenderunt, Ioannis II decretum, aut reliqua responsa mox recensita, pugnam aliquam cum iis continent, quae Hormisdas in monachorum Scythiae causa egit, vel scripsit. Nam primo negari Forbesio, aliisque potest, vere quidquam Hormisdam contra illam propositionem in ea causa definivisse, et idcirco negari iure potest, *cathedralia* ista *responsa,* prout Forbesius loquitur, inter se pugnare. Constat enim ex universa huius controversiae historia, Pontificem Hormisdam, adductum praesertim Legatorum suorum relatione, consilium suscepisse abstinendi a definitiva propositionis probatione, ne inde novi dissidii desumeretur occasio ; sed constat etiam, Pontificem eodem tempore cum monachis Scythis, tamquam cum Catholicis egis-

se, quibuscum communionem habendam esse, facto suo demonstravit. Ut reliqua autem omittam, quae sapienter Cardinalis Norisius inter ceteros disputat de ea re in superius memorata *Apologia monachorum Scythiae,* recensebo id, quod Ioannes Maxentius in suo contra Hormisdae epistolam ad *Possessorem* scripto, testatus est; videlicet notum omnibus esse *quod monachis responsum quaerentibus Romanus Episcopus dare omnino distulerit.* Eiusmodi vero est scriptum illud Maxentii, ut nulla prorsus in re Hormisdae ignoscat. Immo vero Maxentii scriptum illud totum *ab irato* profectum est, ita ut quamcumque suscipiat occasionem de Hormisda detrahendi, et quae illius agendi rationem respiciunt, passim exaggeret. Quamobrem talis confessio Maxentii satis per se est, ut ostendatur, responsum definitivum circa propositionem a monachis Scythis allatam, ab Hormisda datum minime fuisse.

Ceterum non desunt in Ecclesiasticis controversiis exempla, ex quibus pateat, propositiones, quas quandoque catholicas esse dubitatum non est, deinde explicata manifestius thesis intelligentia, fuisse reiectas; et aliquando propositiones, quas catholicum sensum habere dubitabatur, mutatis rerum adiunctis, probatas esse, et ad credendum propositas.

Tale certe evaserat negotium hoc, Ioannis II pontificatus tempore, et Agapeti pontificatu durante. Apparebat enim, sensu prorsus Nestoriano Acaemetas monachos propositionem illam reiicere; atque ideo factum est, ut ad Nestorianum errorem evertendum propositio illa probata sit, et Agapetus affirmaverit in epistola sua ad Iustinianum: « huic fi- » dei (hoc est, Ioannis II definitioni) » quisquis contradicere praesumpse- » rit, a catholica communione se no- » verit alienum. » Legi potest praesertim memorata Norisii apologia cap. 1, Petavius lib. 4 de Incarn. c. 6 et 7, Thomassinius dissert. 19 in Synodos; ad rem enim hanc fusius explicandam ab iis plura afferuntur exempla. Legi etiam potest Ceillerius tomo 15 *Historiae sacrorum et Ecclesiasticorum Scriptorum.*

CAPUT XLI.

DE SYNODO ARAUSICANA II ET VALENTINA III CONTRA SEMIPELAGIANOS.

Pelagianae haeresis historiam referentes, cum eo devenimus, ut Semipelagianorum errores recenseremus, affirmavimus, eosdem errores, praesertim a Synodo Arausicana II anno 529 habita, ac deinde a Bonifacio II Pontifice confirmata, condemnatos esse. Nunc temporis ratio requirit, ut id aliquando disertius explicemus, et breviter de Synodo ista Arausicana secunda sermonem habeamus. Id autem occasionem affert loquendi etiam de Valentina tertia Synodo, quae in eadem causa celebrata est, et quam a Bonifacio II, cum Arausicanam confirmavit, una simul probatam esse, eruditi viri iudicarunt.

Nimis longum esset de iis omnibus singillatim agere, qui post Semipelagianos errores spargi coeptos, studium suum eo converterunt, ut catholicam doctrinam iis erroribus oppositam propugnarent. In promptu est inter ceteros eruditissimos scriptores, Dionysii Petavii *de Pelagianorum, et Semipelagianorum dogmatum historia,* Natalis Alexandri *historia Semipelagianae haereseos,* Cardinalis Henrici Norisii *historia Pelagiana.* Ea autem opera plenam huius rei notitiam afferunt.

Nemo autem ignorat, D. Augustinum libro *De praedestinatione Sanctorum, et de dono perseverantiae* Semipelagianos confutasse; S. Caele-

stinum I Pontificem, epistola ad Gallicanos Episcopos scripta, Semipelagianos compressisse, et D. Augustini doctrinam adversus eorundem calumnias vindicasse. Id etiam egregie fecisse S. Prosperum edito libro *contra Collatorem,* Ioannem Cassianum videlicet, Massiliensium Semipelagianorum principem, et in *responsis ad capitula Gallorum,* Gelasium Pontificem, in Romana Synodo Cassiani et Fausti scripta damnasse. His addendus libellus a monachis Scythis *de Incarnatione et Gratia* ad Episcopos Africanos Trasamundi Vandalorum Regis iussu in Sardiniam relegatos, et Episcoporum responsum ad monachos Scythas, ac S. Fulgentii libri de ea re. In his enim quoque omnibus scriptis, Semipelagiani errores impugnati sunt. Hi vero errores inde praecipue nascebantur, quod Semipelagianae doctrinae fons et caput erat, scilicet etsi divinae gratiae auxilium ceteris operibus necessarium esse concederetur, posse tamen hominem naturae suae viribus efficere, id quod respicit primos illos motus, quo ad fidem in Christum excitamur, seu ad fidei initium hominem per se sufficere, prout de Pelagianae haeresis historia agentes, breviter significavimus.

Patet ex his, quoties, et quanta cum auctoritate, Semipelagianorum errores fuerint condemnati, et quam vere, ac quam opportune, divinae gratiae necessitas, etiam contra errores a Semipelagianis praedicari solitos, fuerit propugnata. Verum licet haec essent gravissima, et ad errores illos profligandos opportunissima, ii tamen, qui adversam de ea re Catholico dogmati sententiam afferebant, his minime commovebantur. Sed haec impune esse non debebant. Nam Ecclesiae Catholicae fides de hoc doctrinae capite in discrimen vocabatur. Nonne enim grave Ecclesiae sententiae de divinae gratiae necessitate detrimentum allatum fuisset, si fides, quae humanae salutis initium est (Conc. Trid. sess. 6 de iustificatione cap. 8) fundamentum et radix omnis iustificationis, ac sine qua impossibile est placere Deo, et ad filiorum eius consortium pervenire, si fides, inquam, seu eius initium, aut primi motus salutares, quibus ad fidem excitamur, humanae naturae tantummodo viribus comparari possent? Quid vero ad Ecclesiae auctoritatis contemptum magis perducere poterat, quam tot homines reperiri, et eos recta sensisse contendere, licet quae in ista causa propugnabant, a patrum, conciliorum et Romanorum Pontificum responsionibus essent aliena? Valde opportunum igitur futurum esse visum est ad fidem catholicam de his rebus propugnandam, si nova istorum errorum fieret, Sede Apostolica probante, condemnatio. Id autem anno 529 factum est in Arausicano II Concilio cui S. Caesarius Arelatensis Episcopus praefuit. Cum enim ad Basilicae consecrationem, quam Liberius Praefectus praetorio exstruxerat, convenissent tredecim Episcopi ab Caesario invitati, inter cetera in eorundem conventu actum est de erroribus Semipelagianis iterum proscribendis, et cum ab *Apostolica Sede transmissa essent nonnulla capitula* de hac materia, secundum ista capitula editi sunt a Concilio canones, quibus errores memorati condemnabantur. Praecipue vero his canonibus declaratum est, Adami peccatum non corpori tantum, sed animae etiam obfuisse, illius peccati reos homines omnes nasci, gratiae Dei auxilio fieri, ut gratiam impetremus, peccati purgationem, et fidei initium, seu illos salutares motus, quibus ad fidem excitamur, Dei gratiae tribui omnino debere. Synodus ista Arausicana die 3 iulii anno 529 habita fuit.

Quamquam vero post novam istam condemnationem sperandum omnino esset, fore ut omnis quaestio de erroribus semipelagianis reiiciendis sublata censeri deberet, tamen rei exitus exspectationi non respondebat. Etenim Arausicani concilii decretis

non plurimum commovebantur, qui Semipelagianam doctrinam propugnabant. Nam contendebant, nimis parvo numero Episcopos ad illam Synodum convenisse, ac praeterea, quaestionem ibi definitam, veluti ex incidenti quodam in Synodo esse pertractatam. Itaque Caesarius novam synodum convocandam existimavit, quae post Vasense Concilium, die 5 Novembris 529 celebratum, Valentiae in Delphinatu habita est anno 530. Huic Synodo tamen Caesarius, infirma valetudine impeditus non interfuit, verum ei praefuit Cyprianus Tolonensis Episcopus. Desunt vero huius Synodi acta, sed de eius celebratione, et condemnatis in ea erroribus semipelagianis monumentum continet vita S. Caesarii ab eius Diacono Cypriano scripta.

Etenim Cyprianus in Caesarii vita ait: « Multi quidem aemuli surrexe» runt, qui eius resisterent doctri» nae de gratia; sed o felicitas ae» mulanda! Etenim susurris, et mala » interpretatione quorundam, obori» tur in Galliarum partibus contra » praedicationem Dei hominis, sini» stra suspicio. Ob hoc antistites Chri» sti ultra Isaram consistentes, cha» ritatis amore collecti in Valentina » civitate conveniunt, ubi etiam bea» tus Caesarius, infirmitatis solitae » causa, sicut disposuerat, properare » non potuit. Misit tamen praestan» tissimos viros de Episcopis, cum » presbyteris, et diaconis; inter quos » etiam Cyprianus Tolonensis Epi» scopus, Antistes magnus, et clarus » enituit; omnia, quae dicebat de di» vinis utique Scripturis firmans, et » de antiquissimis Patrum institutio» nibus probans, nihil prae se in di» vinis profectibus quemquam arri» pere posse, nisi fuerit primitus Dei » gratia praeveniente vocatus. »

Arausicanae Synodi decreta a Bonifacio II Pontifice confirmata sunt epistola de ea re ad Caesarium scripta 8 calendas februarias anno 531, quam Sirmondus edidit, et quae apud Labbeum legi potest, et apud Mansium in amplissima conciliorum collectione t. 8. col. 736. De hac Synodi Arausicanae confirmatione a Bonifacio II Pontifice facta Sirmondus ait, in adnotationibus ad eam Synodum: « In codice Fossatensi, unde a nobis » illa Bonifacii epistola excerpta est, » et in altero consimili, qui exstat in » bibliotheca s. Mariae Laudunensis, » epistola Synodo ipsi propter reve» rentiam Sedis Apostolicae praepo» nitur, et epistolae brevis de eius» dem Synodi auctoritate praefixa » est adnotatio his verbis: *In hoc loco* » *continetur Synodus Arausicana,* » *quam per auctoritatem sanctus* » *Papa Bonifacius confirmavit. Et* » *ideo, quicumque aliter de gratia,* » *et libero arbitrio crediderit, quam* » *vel ista auctoritas continet, vel in* » *illa Synodo constitutum est, con*» *trarium se Sedi Apostolicae, et* » *universae per totum mundum Ec*» *clesiae esse cognoscat.* »

Quemadmodum Arausicanae, ita etiam Valentinae III Synodi decreta de his rebus, epistola sua Bonifacius Pontifex confirmavit: nam Cyprianus in Caesarii vita, posteaquam Valentinam Synodum ad Semipelagianorum errores condemnandos habitam commemorasset, ait: « Quarum » intentionibus (Patrum Ecclesiae, » et Divinae Scripturae) vir Dei Cae» sarius dedit veram, et evidentem » ex Apostolica traditione rationem. » Nam beatae memoriae Bonifacius » Romanae Ecclesiae Papa, colluctatione comperta, calcata intentione » iurgantium, persequutionem S. Cae» sarii Apostolica auctoritate firma» vit. » Atque haec, quae de utraque Synodo recensita sunt verissima esse, legenti epistolam Bonifacii perspicue constat. Ea enim epistola tota versatur in Semipelagianae sententiae condemnatione, ita ut, si ad hoc evincendum testimonia ex ea epistola afferri deberent, totam prorsus oporteret epistolam exscribere.

Ut intelligatur autem quomodo evenerit, Bonifacium II Pontificem epistola illa sua ad Caesarium, u-

tramque Synodum Arausicanam, et Valentinam confirmasse, haec breviter sunt animadvertenda. Scilicet Arausicana secunda Synodus die tertia iulii anno 529 habita est. Cum vero, quae pertinent ad errores Semipelagianos, decreta ibi fuerint secundum *capitula ab Apostolica Sede*, hoc est a Felice IV Pontifice, *transmissa*, Caesarius iure putavit, non esse postulandam a Sede Apostolica, Arausicanorum canonum de ea re confirmationem. Id satis est adnotasse, ut appareat non esse incredibile, prout Norisius arbitratur lib. 2 Historiae Pelagianae cap. 23, Caesarium multo post tempore ad Romanum Pontificem scripsisse, ut Arausicanae Synodi confirmationem consequeretur. Quid enim necesse erat continuo Sedis Apostolicae auctoritatem postulare, cum in ea Synodo promulgata fuissent de divinae gratiae auxilio *transmissa ab Apostolica Sede capitula?* Praeterea quando Vasensis Synodus, nonis novembris eodem anno 529 habita est, quae Arausicani Concilii decreta circa Divinae gratiae materiam confirmavit, Valentina Synodus habita non erat. Etenim si Valentina iam habita fuisset, profecto Vasensis Synodus, quae Arausicana statuta probavit, multo magis hoc fecisset de Valentinis decretis idem negotium respicientibus, et in Arausicanae Synodi subsidium promulgatis.

Praeterea Caesarius cum videret, quaestionem etiam post Arausicanam Synodum perdurare, atque idcirco Valentinam Synodum haberi voluisset, necessarium putavit de tota re ad Apostolicam Sedem referre, atque eius confirmationem postulare. Misit ergo Romam Armenium Abbatem, ut eam confirmationem consequeretur, statim post celebratam Synodum Valentinam, et cum adhuc nesciret Felicem IV mortuum esse, atque ei Bonifacium II suffectum fuisse. Hoc idem Bonifacius in epistola sua manifestum tradit. Inquit enim: « Per filium nostrum Armenium presbyterum, et Abbatem litteras tuae fraternitatis accepimus, » quas ad nos, ut apparet, inscius » adhuc sacerdotii mihi commissi, » sub ea, qua in Deo tenemur, charitate direxeras; quibus credideras » postulandum, ut id, quod a beatae » recordationis decessore nostro Papa » Felice pro catholicae fidei popo- » sceras firmitate, mea explicaretur » instantia. Sed quia id voluntas superna disposuit, ut quod per nos » ab illo speraveras, a nobis potius » impetrare, petitioni tuae, quam » laudabili fidei sollicitudine concepisti, catholicum non distulimus » dare responsum. »

Iam vero Pagius ostendit, Felicem IV mortuum esse die 18 Septembris anno 530, et Bonifacium ei successisse die 15 Octobris eius anni. Quare Armenius, qui e Gallia discessit, cum eo nuntius non pervenisset, Felicem mortuum esse, certe non post mensem augustum iter Romam versus suscepisse dicendus est. Colligitur ergo, Valentinam Synodum non multo ante illud tempus habitam fuisse, et iure concluditur, Bonifacium, qui consultus a Caesario respondit, et confirmationis suae litteras dedit die 25 ianuarii 531 eorum, quae *in collatione cum sacerdotibus Galliarum* statuta fuerant, non Arausicanam tantum, sed et Valentinam Synodum probasse. Quoniam vero Valentinae Synodi statuta ideo facta sunt, ut Arausicana decreta confirmarentur, obtinere inde potuit, ut quando sermo incidit de confirmatione a Bonifacio II concessa, monumenta antiqua mentionem tantummodo fecerint Arausicanae Synodi confirmationis. Legenda praesertim sunt, quae de his rebus doctissimus Pagius habet in critica Baronii, ut ex chronologia ab eo diligenter explicata toti negotio claritas afferatur.

CAPUT XLII.

DE VIGILII PONTIFICATU, ET DE CONTROVERSIA OB TRIUM CAPITULORUM CONDEMNATIONEM.

Celebritate sua praestat controversia, quae saeculo sexto pertractata est de trium Capitulorum condemnatione, quae per diuturnum tempus perduravit. Itaque cum acturi simus de gravissimo hoc illorum temporum Ecclesiae negotio, praecipua primum referenda putamus, quae Vigilii Pontificatum, et Concilii V generalis celebrationem respiciunt. Nam Vigilio pontificatum gerente, et totius rei participe, quaestio illa tanta peracta est, et Concilium generale quintum ad illam controversiam dirimendam habitum fuit.

Cum post Agapeti mortem Romani Clerici de novo pontifice eligendo agerent, litteras a Theodato Gothorum rege acceperunt minarum plenas, quibus ille imperabat, ut Silverius Campanus, et Hormisdae, antequam sacros ordines reciperet, filius, Pontifex crearetur. Haec idcirco ille decreverat, quod arbitraretur sua valde interesse, ut, cum bellum a Iustiniano illatum gerebatur, is pontificiam dignitatem consequeretur de cuius fide erga se et Gothos ipse certus esse posset. Schismatis vitandi causa Romani Clerici Silverium eligendum existimarunt, cui revera die 8 iunii anno 536, pontificatus collatus est. Interea Theodora Augusta Iustiniani uxor litteras Silverio scripsit, quibus ab eo postulavit, ut Anthymum, et ceteros ab Agapeto deiectos in pristinum gradum restitueret, et Chalcedonensis Concilii decreta contra Eutychianos abrogaret.

Haec cum Silverius denegasset, Theodorae indignationem incurrit, quae Vigilio R. E. Diacono, et Pontificio apud Imperatorem Legato, cui iam pontificatum promiserat, antequam Silverius eligeretur, iterum pontificiae dignitatis, et copiosae pecuniae consequutionem pollicita est, si Pontifex factus, ea ageret, quae a Silverio ipsa rogaverat, et impetrare non potuerat. Vigilius, qui pontificatus consequendi cupidus erat, conditionem oblatam accepit, et Constantinopoli discedens, attulit ad Belisarium Theodorae litteras, qui circa illud tempus Gothos ab Urbe, et ex magna Italiae parte eiecerat, quibus litteris Belisarius iubebatur Silverium pontificatu spoliare, et eidem in pontificia dignitate Vigilium sufficere. Belisarius Theodorae metu et fortasse pecuniae cupiditate, quam Vigilius promittebat, Silverium accusavit proditionis, veluti si de Urbe Gothis tradenda egisset, ac Pontificatu spoliatum Patarum in Lycia relegavit, suffecto eidem per vim Vigilio. Deinde in insulam Palmariam Silverius deportatus, ibi sive inedia, sive gladio martyrium fecit die 20 iunii anno 538.

Post haec Vigilius Ioannis filius, Romanus, qui, ut paulo ante retulimus, Silverio vivo, Theodorae, et Belisarii opera pontificatum usurpaverat, eo mortuo, legitimus Pontifex evasit, cum anno 538 a Clero Romano praesertim schismatis vitandi causa, rite Pontifex electus est. Cum haec Vigilii legitima electio contigit, incredibilis in eo facta est rerum mutatio, ut Theodorae, ac reliquorum, qui iniqua consilia in Silverio deiiciendo, ac Vigilio illi per vim subrogando iniverat, spes fallaces fuerint, et inanes cogitationes. Quaecumque enim antea contra Concilium Chalcedonense facturum se esse Theodorae promiserat, perspicua, ac solemni fidei professione delevit, qua affirmavit « quatuor sanctas Synodos Oecumenicas, et Epistolas S. Leonis, aliorumque decessorum suorum se recipere, et secundum eas credere. » De hac tanta rerum muta-

tione loquens Baronius ad an. 540. n. 9, « Fuit ista, inquit, plane mutatio dexterae Excelsi, et insigne miraculum, quo perspicuum factum est, Dei providentia R. Ecclesiam sollicitius gubernari, ut in quovis periculo constituta, sit penitus liberanda et mirifica quadam transformatione, quos iniquos accepit, soleat mox reddere sanctos, ut iidem inhaerentes sacrae petrae, super quam Christus suam fundavit Ecclesiam, eiusdem quoque consequantur robur, et firmitatem. » Vigilius in Orientem ob fidei negotia profectus ob eam causam, quam in posterum referemus, plura ibi perpessus est. A Iustiniano tandem dimissus, cum Romam contenderet, ac in Siciliam venisset, calculi morbo confectus, Syracusis obiit anno 555, cum Pontificatum gessisset ex quo Silverius mortuus erat, annos 17, menses 5 et dies 26.

Prout superius monuimus, Vigilio pontificatum gerente, controversia *de tribus Capitulis condemnandis* excitata, et pertractata est. Huius autem controversiae hic status, et ratio fuit.

Cum Pelagius Romanae Ecclesiae Diaconus ab Agapeto Constantinopoli relictus esset, ut Apocrisiarii munere fungeretur, Palaestini quidam monachi ex coenobio S. Theodori, et S. Sabae, in quo graves tumultus erant excitati, ad eum venerunt, eumque precati sunt, ut ab Imperatore Origenis damnationem impetraret. Pelagius, qui Theodoro Caesareae Palaestinae Episcopo erat infensus, a quo Origenis causa vehementer defendebatur, et Acephalorum erroribus clam studebat, libenter monachis assensus est. Pelagio igitur, ac Menna Constantinopolitano Episcopo auctoribus, Iustinianus anno 543 edictum adversus Origenem promulgavit, quo selecta eius doctrinae capita damnabantur. Gravissime tulit hanc Origenis damnationem Theodorus Caesareensis, et sui, ac Origenis ulciscendi consilium suscepit. Imperatorem igitur adducere continuo conatus est, ad tria quaedam capitula damnanda, quae in Concilio Chalcedonensi probata esse videbantur. Haec autem erant capitula, de quibus damnandis Theodorus laborare coepit: ut Theodorus Mopsuestenus, scilicet, Nestorii magister, qui Origenem acerrime impugnaverat, damnaretur; Ibae Edesseni epistola ad Marin Persam proscriberetur, qua Cyrillum Alexandrinum, eiusque contra Nestorium scripta reprehendebat, ac Theodorus Mopsuestenus amplissimis laudibus efferebatur; Rabulae vero Edesseno decessori suo graviter succensebat, quod Theodoro palam anathema dixisset; Ibam autem tamquam catholicum Synodus Chalcedonensis acceperat, et in pristinum gradum restituerat: denique Theodoreti Cyrensis Episcopi adversus Cyrillum scripta damnarentur, quibus eius anathematismos confutaverat, ac Nestorii personae defensionem acriter susceperat.

Haec capitula Theodorus Caesareensis cum Acephalis vehementer optabat condemnari; ut, scilicet, lata in eadem capitula damnationis sententia, Chalcedonensis concilii auctoritas grave aliquod detrimentum caperet, eo quod Chalcedonensis Synodus, nulla inquisitione facta in Ibae, et Theodoreti scripta, utrumque in communionem receperat; atque idcirco eorum libros contra Cyrillum quodammodo probasse videri poterat, ex quo imminutam Ephesini I auctoritatem Eutychiani querebantur. Quamobrem, cum Iustinianus edictum adversus Acephalos promulgare meditaretur, Theodorus Caesareensis per Theodoram Augustam apud eundem egit, ut potius memorata tria capitula damnaret, quibus Acephalos offendi Theodorus asserebat, et a recipienda Chalcedonensi Synodo retardari; his autem capitulis condemnatis, Theodorus idem affirmabat pacem Ecclesiae facili negotio restitui posse. « Haec audiens Imperator, inquit Liberatus in Breviario, et dolum dolosorum minime prospiciens,

suggestionem eorum libenter accepit, et facere promptissime spopondit! . . . Annuit his Princeps, et hoc se laetus implere promisit, et relinquens operis sui studium, unum in damnationem trium capitulorum condidit librum, pro delictis nostris omnibus notissimum. »

Exeunte igitur anno 543 vel ineunte 544, ut Cardinalis Norisius ostendit in diss. Historica *de Synodo quinta* cap. 3, edictum tulit, quo tria capitula proscribebantur; deinde edictum hoc suum ad Patriarchas misit, ut ab iis subscriberetur. Mennas Constantinopolitanus Episcopus Theodoro Caesareensi infensus, initio quidem subscribere recusabat: victus vero tandem Imperatoris minis, edicto assensus est, eique subscripsit, adiecta tamen conditione de subscriptionis chirographo sibi restituendo, si haec Romanus Episcopus non probaret. Toilus quoque, Euphremius, et Petrus Patriarchae, veriti, ne si edictum reiicerent, dignitate spoliarentur, qua potiebantur, illud susceperunt.

Stephanus interea, qui Pelagio a Vigilio Romam revocato, Apocrisiarii munere apud Imperatorem fungebatur, palam edicto restitit, Mennae agendi rationem improbavit, et a pluribus Orientalibus Episcopis accepit libellos ad Vigilium mittendos, quibus ii protestabantur, *quod a Constantinopolitano Episcopo coacti subscriberent*. Graviter etiam Iustiniani edicto offensi sunt Occidentales Episcopi. Itaque Illyrici, Itali, Galli, Hispani, Africani Episcopi illud impugnarunt. Tanta rerum perturbatione commotus Iustinianus, ac plane sentiens sine Sedis Apostolicae auctoritate proficere se nihil posse, anno 545 concilium habendum esse constituit, ad quod Vigilium imprimis, et Patriarchas vocavit, specie quidem, ut concilio habito, Acephali ad Ecclesiae unitatem perducerentur, re autem, ut trium capitulorum condemnationem consequeretur.

Vigilius etsi ab initio invitus, deinde tamen Imperatori annuendum esse duxit, et per Siciliam, ubi concilium hoc haberi exoptaverat, Constantinopolim se contulit. Cum eo pervenisset, animi sui fortitudinem ostendit, condemnatis Acephalis licet iis Theodora Augusta impense faveret, et Menna Constantinopolitano Episcopo communione privato, quod plures Episcopos Imperatoris edicto contra tria capitula superius memorata subscribere coegisset: ea tamen poena post quinque mensium spatium Mennam liberavit, Imperatrice rogante.

Post haec Iustinianus a Vigilio anno 548 impetravit, ut de trium capitulorum causa in 70 Episcoporum conventu pertractaretur. Verum cum graves tunc exortae turbae fuissent, Vigilius existimavit, per seipsum de ea re sententiam ferre: quare dedit *iudicatum* ad Mennam, in quo tria capitula damnabat *salva in omnibus reverentia Synodi Chalcedonensis*. Cum Iudicatum hoc edidisset, non modo pax Ecclesiae restituta non est, sed graviores etiam tumultus sunt excitati. Illyrici enim Episcopi illud accipere omnino recusarunt, et eo audaciae Africani devenerunt, ut non modo Iudicatum reiecerint, sed etiam Vigilium ipsum anathemate se mulctare posse arbitrati sint, quod in illum pronunciarunt, veluti si, Iudicato proposito, Chalcedonensis Concilii auctoritati iniuriam fecisset. In tanta rerum perturbatione Vigilius, et Iustinianus Oecumenicam Synodum habendam existimarunt, ut ita animorum motibus finis aliquis imponeretur, et Ecclesia tranquillitatem, quam iamdiu amiserat, recuperaret. Cum de loco, ubi haec Synodus haberi deberet, disputatum diu esset, nobiliores Episcopi omnium provinciarum, quae in Romano Imperio continebantur, Constantinopolim ad Synodum habendam vocati sunt.

Vigilius interea a Menna Iudicatum suum recepit, atque omnem de tribus capitulis disputationem Anathematis poena proposita, quoad Syn-

odus haberetur, prohibuit. Ex Occidente Episcopi parvo omnino numero Constantinopolim veniebant; Vigilius autem sine Episcopis occidentalibus de negotio hoc agi prorsus recusabat; Imperator vero, partim quod tantae morae impatiens erat, partim quod a Theodoro Caesarcensi quotidie excitaretur, rem cito finiri vehementer cupiebat. Cum is esset rerum status, anno 551 Iustinianus edictum contra tria capitula promulgavit: Vigilius contra Edictum protestatus, excommunicationis sententiam in eos tulit, qui edicto assentirentur. Cum idcirco Imperatoris indignationem offendisset, ac sibi propterea metueret, ad S. Petri Basilicam confugit: missi eo sunt milites, qui Vigilium a templo abducerent, sed ii in populi tumultu ob eam causam excitato, fuga salutem petere coacti sunt. Ex memorata autem basilica Pontifex egressus est in posterum, cum Iustinianus, interposita iurisiurandi religione, promisit, neminem ei vim deinceps esse allaturum. Verum cum contra datam fidem novis afficeretur iniuriis, Vigilius Chalcedonem fugit, et ad S. Euphemiae basilicam se recepit.

Iustinianus deinde Pontificis constantia permotus, ad edicta revocanda adduci se passus est, ac Mennas, Theodorus, aliique, libellis fidei et poenitentiae Vigilio oblatis, cum eodem reconciliati sunt, qui tunc Constantinopolim reversus est. Mortuus est interea Mennas, eique in episcopatu Constantinopolitano suffectus est Eutychius, monachus Amasenus, qui continuo agere cum Vigilio coepit, ut tota de tribus capitulis controversia Synodi iudicio dirimeretur. Vigilius Eutychio ea conditione annuit, ut de illa re tractaretur in Episcoporum conventu, cuius tot Episcopi Latini, quot Graeci, participes esse deberent. Anno igitur 553 die 4 maii coepta est haberi Synodus, cui tres Patriarchae interfuerunt, et Episcopi 125 qui octo collationibus Synodum absolverunt.

Vigilius tamen, cum videret conditionem illam impletam non esse de aequali Latinorum, et Graecorum Episcoporum numero, Synodo interesse perpetuo recusavit. Edidit interea scriptum illud, quod in hac causa celeberrimum est, et *Constitutum* appellatur, in quo de tribus capitulis sententiam diserte tradidit. Sententia autem Vigilii de tribus capitulis in Constituto exposita, erat huiusmodi, ut Theodori, scilicet, Mopsuesteni errores damnaret, eius tamen nomini parceret; nihil in causa Theodoreti vel Ibae innovandum decerneret, qui in magna Chalcedonensi Synodo absoluti, et pristina dignitate decorati, novae inquisitioni subiici non deberent, immo de Theodoreti libris, et Ibae epistola nullam censuram ferendam esse statueret, de quibus Chalcedonenses Patres iudicare recusaverant; iuberet denique omnes de tribus capitulis sentire debere ea ratione, quae in Constituto praescribebatur.

Utrum hoc Constitutum, quod ad Iustinianum Vigilius misit, Imperator acceperit antequam Synodus absolveretur, an acceptum Imperator occultarit, ne trium capitulorum condemnationi impedimento esset, valde dubia res est. Illud vero est certum, collat. 7 expositam fuisse Vigilii sententiam tribus capitulis contrariam, quam Pontifex in *iudicato* tradiderat, anathema dictum esse Rustico, et Sebastiano *iudicati* impugnatoribus, lectas Vigilii ad Valentinianum, et Aurelianum Episcopos litteras, ut ex his omnibus appareret, Vigilium non semel tria capitula damnasse; his denique peractis, collat. 8. nulla facta Constituti mentione, definitivo iudicio tria capitula damnata fuisse.

Anastasium sequuti plures scriptores Latini memoriae prodiderunt, Vigilium, non statim Synodum V probasse, eam ob causam in exilium pulsum esse, adductum tandem ad Synodum probandam fuisse exilii taedio, et Romanae urbis repetendae studio. At Cardinalis Norisius in memorata superius diss. de V Synodo c. 8. demonstravit, Vigilium eodem

anno, quo habita est, Synodum V confirmasse, et commentitiam omnino esse totam hanc de Vigilio in exilium pulso narrationem.

Profecto Evagrius huius saeculi scriptor l. 4 c. 37 diserte tradit: « Vigilius per litteras consensit concilio, non tamen interesse voluit. » Hae litterae, quae diu latuerant, tandem inventae a Petro de Marca in lucem editae sunt, addita eruditissima dissertatione *De Vigilii decreto pro confirmatione V Synodi*. Iam vero ex his litteris, quae certissimum monumentum continent probati a Vigilio quinti Concilii, omnino ostenditur, Pontificem hoc Concilium probasse eo ipso anno, quo habitum est. Nam haec est epistolae Vigilii inscriptio: « Data 6 idus decembres imperii Domini nostri Iustiniani aeterni Augusti anno XXVII, post consulatum Basilii V. C. anno XII. » Hic vero annus incidit in annum 553, quo anno concilium V celebratum fuit, et 4 nonas iunias decretum adversus tria capitula editum est. Quare est perspicuum, vix elapsis integris 6 mensibus, Vigilium Synodum V confirmasse, et fabulosum esse Vigilii quinque annorum exilium, cuius taedio fractus ad Synodum confirmandam adductus fuerit.

Neque vero existimandum est, Pontificem saltem per eos menses exilii poena affectum esse, qui memoratae superius epistolae scriptionem praecesserunt. Nam Eustathius Constantinopolitanae Ecclesiae presbyter, qui eo tempore Eutychii Patriarchae familiaritate utebatur, in eiusdem Eutychii vita cap. 23 cum retulisset, quo tempore Synodus V habebatur, Vigilium et tres Patriarchas in Regia Urbe fuisse, ait: « Cum igitur ex quatuor pastorum concordia, rectoque sensu factum esset veluti unum ovile, atque unus Pastor, et omnis disciplinae moderatio per Sacerdotes, et Sacerdotum praesules conquievisset; discesserunt ad suas singuli civitates, et populos magno cum gaudio,» Haec autem Eustathii verba facile ostendunt, Vigilium minime per vim adactum esse ad probandam V Synodum. Quae enim fuisset, ut verbis utar Card. Norisii loco citato, hominis Constantinopoli scribentis temeritas, tale tantumque de Vigilio mendacium fingere, cuius a tribus Patriarchis dissensio, ex sequuto illius exilio, vel vilissimis regiae urbis feminis nota fuisset?

Praeterea agendi ratio, qua trium capitulorum defensores usi sunt, argumentum etiam gravissimum suppeditat ad ostendendum falsum esse, Vigilium ob recusatam Synodi V confirmationem exilii poena mulctatum esse. Nam de hoc Vigilii exilio ii omnino tacent: non omisissent autem illud commemorare, si revera Pontifex in exilium pulsus esset. Etenim cum tria capitula ii defenderent, cumque ob editam a Vigilio confirmationem Synodi V, haec defensio inanis evasisset, causae, cuius patrocinium susceperant, fuisset opportunissimum, de Pontificis exilio verba facere, ut inde concluderent, Vigilium nonnisi per vim adductum esse ad Synodum V confirmandam. Atqui nihil de ea re habet Liberatus Diaconus Carthaginiensis, nihil Victor Tunonensis: immo postremus hic auctor inquit: « Tria saepe facta capitula cum defendentibus ea, damnationi subiiciunt... Quorum decretis Rusticus R. Ecclesiae diaconus, et Felix Guillensis monasterii provinciae Africanae Hegumenus contradicentes scripto, Thebaida in exilium cum sociis transmittuntur. » Iam vero si Vigilius in Proconnesum deportatus fuisset, profecto Victor non unius tantum Diaconi et cuiusdam monachi exilium commemorasset, sed praecipue de Pontifice Maximo, ob trium capitulorum defensionem deportato, verba fecisset, quod ad causae quam tuebatur iustitiam demonstrandam, et ad eorum, qui tria capitula condemnaverunt impotentiam evincendam, imprimis contulisset.

Est igitur perspicuum, Vigilii ipsius auctoritate, et scriptorum rei

gestae aequalium, et qui controversiae participes fuerunt, testimonio demonstrari, fabulosum esse, ob trium capitulorum condemnationem recusatam, Pontificem exilio mulctatum fuisse, eumque ad Synodum V confirmandam exilii taedio, et in patriam redeundi cupiditate adductum fuisse. Confirmasse igitur Synodum V Vigilius dicendus est anno, quo illa celebrata fuit, et cum Constantinopoli adhuc moraretur. Ab eo tempore autem, quo Vigilius Concilium V confirmavit, illud tamquam Oecumenicum ab Ecclesia habitum perpetuo est. Haec, quae exposuimus, historiae summam continent eorum, quae in trium capitulorum causa gesta sunt. Omittimus cetera persequi quae a Vigilii Successoribus Romanis Pontificibus acta sunt, antequam Episcopi plures, praesertim Illyrici, et Africae adducerentur ad Concilium V recipiendum, et ad assensum trium capitulorum damnationi praebendum. Sed satis erit commemorasse eorum Pontificatus virtute, et diligentia factum esse, ut omnes tandem aliquando adhaeserint Concilio, et tranquillitas penitus fuerit restituta.

CAPUT LXIII.

DE TRIUM CAPITULORUM CONDEMNATIONIS CAUSA, ET CONCILII V CUM IV CONVENIENTIA.

Suscepturi nunc sumus Concilii V, et Vigilii Pontificis defensionem. Ad Synodum enim V quod spectat ostendendum est, eam tria capitula iure damnasse. De Vigilio autem agendum est, ut evincatur, eum neque timiditatis, neque commissi alicuius erroris in controversia hac pertractanda reprehendi posse.

Ut de Synodo V primum dicamus, considerandae sunt causae, quas habuerit ut tria capitula condemnaret. Ex harum vero causarum consideratione luculenter exsistet, eam Synodum ad tria capitula condemnanda iure adductam esse. Non video profecto utrum graviores causae fingi possint iis, quae Synodus V habuit ut Theodorum Mopsuestenum condemnaret. Nam ex eiusdem Symbolo, quod Marius Mercator latine reddidit, certum est, Theodorum praecipua fidei catholicae dogmata impugnasse. Etenim Christum purum hominem esse praedicavit, eumque filium Dei non natura, sed adoptione tantum esse iactavit, et gratia. De eo Symbolo S. Cyrillus in Epistola ad Proclum, ait: « Nihil sanum habere, et Nestorianae impietatis quasi scaturiginem esse. » Patres vero V Synodi: « Hoc Symbolum Satanas composuit. Anathema ei qui hoc Symbolum composuit. Hoc Symbolum Ephesina I Synodus una cum auctore eius anathematizavit. » Praeter Symbolum, reliqua etiam Theodori scripta impiis erroribus referta erant. Quare Proclus in tomo ad Armenos de iis scriptis asseruit « quod Iudaeorum blasphemias superavit. » Cyrillus vero in epistola ad Clericos, et Lamponem presbyterum: « In codicibus Theodori de Incarnatione multo peiores Nestorii blasphemias positas esse; pater enim fuit Nestorii perfidiae et illius mala loquutus. »

Errasse igitur Theodorum, perspicuum est, circa praecipua Religionis nostrae capita, et impias haereses quasdam ab Ecclesia iam damnatas propugnasse. Homo autem eiusmodi, qui Ecclesiae doctrinam evertendam curavit, merito haereticus habendus erat, ac poterat anathemate mulctari, isque, licet cum viveret, nominatim ea poena affectus non esset, ad corpus tamen Ecclesiae non pertinebat. Factum idcirco est, ut eius nomen etiam ante Concilii V celebrationem e sacris Ecclesiae Mopsuestenae diptychis deleretur, eique

nomini Cyrilli nomen sufficeretur, quemadmodum testatur Synodus Mopsuestiae, Iustiniani iussu habita, ut de ea re cognosceret. Ex hoc vero Ecclesiae Mopsuestenae facto, quae Theodorum e diptychis abstulit, eum haeresis aut schismatis reum mortuum esse evincitur. Nam si Athanasius in apologia pro Dionysio Alexandrino, illius catholicam fidem probat, quod « eius memoria hactenus cum patribus celebrata est, et in catalogum relata; » poterat iure concludi, Theodorum haereticum obiisse, et tamquam haereticum habitum esse, ex eo, quod eiusdem nomen e sacris Ecclesiae tabulis deletum fuerit, in quibus Catholicorum Episcoporum nomina continebantur, quae post lectionem Evangelii, palam in Ecclesia recitari solebant, cum sacra solemnia peragebantur. Patet ex his Concilium V, quod spectat ad Theodori personam, eiusque scripta, nihil innovasse, sed Ecclesiae potius iudicium de eo antea latum confirmasse.

Neque minus perspicue constat, Synodum V Theodoreti scripta adversus Cyrillum iure damnasse. Iis enim in scriptis Theodoretus Cyrillum, cuius de Incarnatione doctrina ab Ecclesia suscepta est, ut haereticum insectatur, Nestorium, qui ut nefariae haeresis auctor ab Ecclesia damnatus est, amplissimis laudibus prosequitur, ac velut orthodoxum commendat. Ex pluribus illis locis, quae afferri possent ex Theodoreti scriptis, in quibus haec, quae dicimus, luculenter continentur, adducam tantum verba haec ex eius Pentalogio, quae ostendunt quantum Theodoreti esset in Cyrillum odium, et quantopere Ephesinam Synodum contemneret. « Priusquam apud Ephesum, inquit, Synodus celebraretur, duodecim capitulis stricte, aperteque restitimus.... Quia vero se manifestum, qui ista protulit, in Concilio declaravit, et plures ex his, qui convenerant, imperiti potius, nec ulla dogmatis imbuti notitia, pia haec arbitrati sunt, operae pretium visum est, iterum contra niti, sermonemque distendere, et mutuam blasphemiam multipliciter confutare, ut ignorantibus evidenter approbemus quemadmodum Evangelii declarentur adversa, quae nunc ab istis maxime proferuntur. »

Praeterea nemo est, qui ignoret, quam constanter Nestorio Theodoretus adhaeserit, quantaque ad eum defendendum scripserit. Huiusmodi autem scripta damnari omnino meruisse manifestum est. Etenim ubi Theodoretus Cyrillum insectabatur, eius doctrinam de Incarnationis mysterio, et simul de eo dogmate Ecclesiae doctrinam insectari, ac improbare videbatur. Ubi vero Nestorium defendebat, et amplissimis laudibus efferebat, eius quoque erroribus gravissimis, atque haeresibus ab Ecclesia damnatis studere videbatur. Licet igitur secundum sententiam catholicam Theodoretus scribere voluerit, quemadmodum a pluribus existimatur, quoniam sua tamen scripta vel haeresim omnino continebant, vel ad haeresim perducebant, iure potuerunt, debueruntque damnari.

Quae de Theodoreto diximus, ea de epistola Ibae Edesseni ad Marin Persam intelligenda quoque sunt. Nam quemadmodum Theodoretus, ita Ibas S. Cyrillum calumniabatur, cum haeresis Apollinaristarum accusabat, et doctrinam ab eo in XII capitulis expositam, atque a Concilio Ephesino probatam, tamquam haereticam traducebat. Qua de causa igitur Theodoreti contra Cyrillum scripta a Synodo V damnari iure potuerunt, ea de causa proscribi quoque iure potuit Ibae Edesseni ad Marin Persam epistola.

Plura his, quae indicavimus ad Synodum V defendendam, opponuntur ab iis, qui post absolutam illam Synodum diu recusarunt eius auctoritati parere, iisque concinit Halloixius in Origenis defensione, aliique recentes scriptores. Eorum autem querelae eo referuntur, ut scilicet contendant, videri Synodum V in tribus capitulis condemnandis Chalcedonensi Synodo fuisse adversatam,

in qua Ibas, et Theodoretus recepti, Orthodoxique habiti sunt, et in qua Theodorum Mopsuestenum condemnandum esse iudicatum minime est.

At nihil esse potest tam perspicuum, quam Synodum V Chalcedonensi Synodo non fuisse adversatam. Primo enim loco, Episcopi, qui Synodo V interfuerunt, eiusdemque decreta probarunt subscriptione, diserte professi sunt, se Chalcedonensem Synodum recipere, ac venerari. Sane Episcopi, qui Synodi V decretis subscripserunt, haec subscriptioni adiecerunt, quae Eutychius Patriarcha Cpolitanus subscribens Concilio professus est. « Eutychius etc. suscipiens sanctas quatuor Synodos, id est, Nicaenam, Cpolitanam, Ephesinam I et Chalcedonensem, et quae ab ipsis definita sunt. » Praeterea veteres Patres, qui Synodi V defensionem susceperunt, id veluti exploratum esse debere praedicarunt, Concilium V Synodo Chalcedonensi non repugnasse. Satis erit Gregorii M. testimonium afferre in epistola ad Theodelindam Longobardorum Reginam, in qua nonnisi ab imperitis hominibus obiici posse affirmat V Synodum Chalcedonensi adversatam fuisse. « Quantum vos, inquit, pure diligimus, tantum de vobis fortius dolemus, quia vos imperitis, stultisque hominibus creditis, qui non solum ea, quae loquuntur, nesciunt, sed vix ea percipere, quae audierint, possunt... Nos enim, teste conscientia, fatemur, de fide eiusdem Synodi Chalcedonensis Concilii nihil motum, nihil esse violatum, sed quidquid praedicti Iustiniani temporibus actum est, id actum est, ut fides Chalcedonensis Concilii in nullo vexaretur. »

Denique si ipsa tria capitula considerentur, quae a Synodo V damnata sunt, apparebit hanc Synodum cum Chalcedonensi Concilio in nullo eorum damnando pugnasse. Ad Ibam enim Edessenum quod pertinet, cuius epistola ad Marin Persam in Synodo V damnata est, certum est, eam epistolam in Chalcedonensi Synodo orthodoxam iudicatam minime fuisse. Nam Legati Romani Pontificis in Chalcedonensi Synodo de Iba affirmarunt : « relecta eius epistola, agnovimus eum orthodoxum.» Haec vero ostendunt tantum, Legatos, Ibam quidem orthodoxum, non autem eius epistolam erroribus immunem iudicasse. Neque alia ratione res se habere in Concilio Chalcedonensi potuerunt. Etenim cum in eo Concilio probatum sit iudicium a Berytensi Synodo de Iba latum, quo Ibas ad Synodum I Ephesinam suscipiendam, et anathema Nestorio dicendum adigebatur, non poterat eius epistola ad Marin Persam Catholica iudicari, in qua Ephesina Synodus ipsa reprehendebatur, et vituperabatur, quod Nestorium sine inquisitione damnasset. Praeterea Episcopi, qui Concilio Chalcedonensi interfuerunt, ita de Iba loquuti sunt: « Anatolius Episcopus Cpolitanus dixit, in praesenti de eo suspicionem abiicio, quoniam consentit, et subscribit ei quae nunc de fide sententia data est a S. Concilio, et epistolae SS. Archiepiscopi Romae Leonis.» Iuvenalis vero Episcopus Hierosolymitanus haec verba fecit: «Qui convertuntur, hos Scriptura divina suscipi iubet;quapropter et eos, qui ab haereticis revertuntur, suscipimus. Unde pervideo Rñum Ibam impetrasse clementiam, quia et senex est, et ut habeat Episcopatum orthodoxus exsistens. » Haec autem Episcoporum loquendi ratio perspicuo est argumento, omnino alienam fuisse Synodum Chalcedonensem ab Epistola Ibae Catholica iudicanda.

Nam haec eo referuntur omnia, Ibam veluti Catholicum fuisse receptum, quod abhorrere se ab iis erroribus ostendisset, qui in epistola illa continebantur. His addendum est, Ibam sedi suae restitutum non esse nisi postquam Nestorio anathema dixisset. Patres enim Chalcedonenses id omnino postularunt. « Omnes eadem dicimus; Nestorium modo anathematizet. » Ibas vero repondit: «Et iam in scripto anathematizavi Ne-

storium, eiusque dogma; et nunc anathematizo eum decies millies. » Post haec autem visus est denegare, vel improbare epistolam suam. Habemus id ex Gregorii M. testimonio c. 3 lib. 7 epist. 54 ad Secundinum. « Epistolam vero, inquit, quam Rm̃us Ibas denegat suam, quod in extrema parte Synodi iaceat, agnoscis. Quae videlicet epistola Nestorium inauditum, et inquisitione non facta, damnatum asserit, Cyrillum vero in Apollinaris dogma cecidisse suspicatur. Et si totus superior textus praedicatae Synodi legitur, quantum haec epistola eidem Synodo adversetur invenitur; quia scilicet S. Synodus et Nestorium, sicut est, haereticum denuntiat, et B. Cyrillum Patrem Catholicum veneratur. Epistola ergo, qua illum defendit, qui a Synodo damnatus est, et eum accusat, qui a Synodo veneratus est, procul dubio definitioni Synodi probatur adversa..... Constat quia epistola non est Catholica, quae Patrem Catholicum, atque in toto Synodi volumine laudatum, haereticum appellat. » Haec vero cum ita se habeant, apparet, quam sit ridiculum asserere Synodum V cum Chalcedonensi Synodo ob Ibae epistolae damnationem pugnare, cum ea epistola, quae in Synodo V damnata est, neque Catholica habita Chalcedonensi Synodo, neque probata umquam fuerit.

Neque ulla etiam est pugna Synodum V inter et Chalcedonense Concilium in iis, quae Theodoreti scriptorum causam respiciunt in Concilio V damnatorum. Nam Theodoreti scripta contra Cyrillum in Chalcedonensi Synodo probata numquam fuerunt. Immo vero si Chalcedonensis Concilii acta consulamus, valde adversam his scriptis Chalcedonensium Patrum sententiam fuisse inveniemus. Etenim cum primum in Synodum introductus Theodoretus est, quidam Episcopi clamaverunt: « Non est Episcopus; » deinde vero: « Cyrillum Theodoretus accusavit, Cyrillum eiicimus, si Theodoretum acceperimus. » Absoluta autem Synodo, in qua actum de fide fuerat, Patres simul convenerunt, et compendiaria ratione de Theodoreti causa egerunt. Iusserant autem in haec verba: « Theodoretus modo anathematizet Nestorium. » Ille quidem rogabat, ut apologia a se allata legeretur, seu libelli supplices, quos tum Imperatori, tum Legatis Pontificiis obtulerat. Patres vero repugnabant, et Theodoretum ad anathematizandum Nestorium impellebant. Is autem natum se in Catholica Religione asserebat, et eius praeceptis institutum, eam palam professum esse, Nestorium, Eutychem, ceterosque, qui a catholica doctrina abhorrerent, aversari. De his cum longa oratione ageret, visus est Episcopis tergiversari, et ab Nestorio diserte anathematizando abstinere velle. Quare Episcopi clamaverunt: « Iste haereticus est. Nestorianus est. Haereticum foras mittite. » His vocibus commotus, perterritusque Theodoretus anathema in Nestorium, eiusque sectatores pronuntiavit.

Haec Chalcedonensium Patrum adeo severa in Theodoretum agendi ratio, ex eo profecta est, quod exploratum omnibus esset, plura a Theodoreto fuisse antea scripta, quae eius fidem in suspicionem vocaverant. Quod si Chalcedonensis Synodus a Theodoreto non postulavit, ut scripta memorata damnaret, ab hoc rogando ideo se continuit, quod sciret, Theodoretum scripta sua contra Cyrillum abrogasse, cum actioni 5 subscripsit, in qua Patres, Nestorio damnato, receperunt « epistolas B. Cyrilli Alexandrinae Ecclesiae Praesulis, synodicas utique litteras ad Nestorium, et ad alios per Orientem. » Ita rem explicat Pelagius II Romanus Pontifex in epistola ad Episcopos Istriae. « Quis haec, ait, omni impietate plena non videat? A quibus tamen constat, quod se postmodum ipse correxit qui in Sancta Chalcedonensi Synodo, Nestorium

anathematizare consensit. Quis non videat quanta temeritate plenum sit, Theodoreti scripta superbiendo defendere, quae eundem ipsum constat, recta post profitendo damnasse? Dum vero eius et personam recipimus, et ea quae dudum latuerant, prava scripta reprobamus, in nullo a sancta Synodi actione deviamus. Quia sola eius haeretica scripta respuentes, et cum Synodo adhuc Nestorium insequimur, et cum Synodo Theodoretum profitentem recta veneramur. Alia vero scripta illius non solum recipimus, sed eis etiam contra adversarios utimur. »

Dicamus nunc de Theodori Mopsuesteni causa, ac nihil esse ostendamus quare iudicandum sit Chalcedonensi Synodo ob huius etiam capituli condemnationem Synodum V repugnasse. Ephesinum I quidem, et Chalcedonense Concilium anathema in Theodorum non dixit. Numquid vero eum anathematizandum non esse alterutrum ex iis Conciliis decrevit? Minime omnino. Atqui hoc demonstrandum prorsus esset, ut quartum Concilium cum quinto pugnasse in Theodori causa evincatur. Non ignoro, Patres aliquando Theodorum Mopsuestenum laudasse; Cyrillum quondam scripsisse, Theodori labores in haereticis confutandis debere probari. At ex his non sequitur eos existimasse Theodori scripta omnia haeresi immunia esse, eundem recte de Incarnatione, de peccato originali, deque pluribus aliis fidei capitibus sensisse, aut talem Theodorum esse, in quem anathema pronuntiari non posset.

Etenim, ut ait Benignus Heracleae in Paphlagonia Episcopus Thessalonicensis Archiepiscopi Vicesgerens in Synodi V collatione 5 « nihil prodest impie agentibus, si contigerit quosdam vel ignorantia, vel praesumptione, vel etiam dispensatione aliqua scripsisse aliquid pro eis. Nam Basilius quondam scripsit de Apollinario, nec propterea eum liberavit condemnatione. Et Athanasius diversas epistolas ad Apollinarium scribit tamquam eadem sentientem in fide. Et tamen postea integros libros etiam post mortem Apollinarii scripsit adversus eum, cognitis illius in scriptis blasphemiis. Et nihil Apollinario profuerunt quae ante ad illum tamquam eadem in fide sapientem scripta sunt. » Quae de Apollinari Benignus asserebat, ea in Theodori causa etiam evenerunt. Veteres Patres Theodorum ob eruditionem, qua praestabat, aliasque ob causas illum laudaverant, quin eum conati sint ab iis erroribus vindicare, in quos inciderat. Synodus autem V ob hos errores Theodorum condemnandum iure arbitrata est, quin cum illis pugnaret quae ad eundem ornandum antea Patres scripserant.

Effecimus nullam omnino pugnam Synodum V inter et Chalcedonensem fuisse ob trium capitulorum condemnationem. Non erit autem abs re Pelagii II verba referre in epistola 3 ad Episcopos Istriae, in qua agens de iis, quae in Chalcedonensi Synodo pertractata fuerant, ait: « Vigilanti ergo cura respicite, quia in sexta illius actione sancta fidei professio consummatur, moxque in septima ad institutionem iam fidelium regula canonum figitur, ulterioribus vero actionibus nihil de causa fidei, sed sola negotia privata versantur. » S. Leo M. autem in epistola ad Maximum Antiochenum de his ita verba facit: «Si quid sane ab his fratribus, quos ad Synodum vice mea misi, praeter id, quod ad causam pertinebat, gestum esse perhibetur, nullius erit penitus firmitatis, quia ad hoc tantum ab Apostolica Sede sunt directi, ut excussis haeresibus, catholicae essent fidei defensores. Quidquid enim praeter speciales causas Synodalium Conciliorum, ad examen episcopale defertur, potest aliquam diiudicandi habere rationem, si nihil de eo est a SS. Patribus apud Nicaeam definitum.» Quare etiamsi in Chalcedonensi Synodo aliquid reperiretur, quod favere tribus capitulis quodammodo

videri posset, id cum postremis actionibus pertractatum fuerit, Pelagii II verba in memorata superius epistola usurpari iure possent. «Specialis Synodalium Conciliorum causa est fides. Quidquid ergo praeter fidem agitur, Leone docente, ostenditur quia nihil obstat si ad iudicium revocetur. »

CAPUT LXIV.

DE DECRETO CONCILII V IN THEODORI MOPSUESTENI CAUSA.

Etsi superiori capite de tribus capitulis condemnatis simul egerimus, et Concilii quinti auctoritatem circa decretum ea tria capitula respiciens propugnaverimus, requirit tamen peculiaris quaedam ratio, ut de Theodori Mopsuesteni condemnatione, quae in ea Synodo decreta est, nonnulla adiungamus. Nam inique actum esse a Synodo V contendunt adversarii, quod anathematis sententiam in hominem pronuntiaverit, qui fere centum iam ante annos mortuus erat, et numquam Ecclesiae communione, cum viveret, privatus fuerat; esse vero contra Ecclesiae traditionem et praxim, hominem mortuum damnare.

Adducunt autem S. Dionysii Alexandrini exemplum, qui Nepotis Episcopi Aegyptii libros proscripsit, quibus fabula de millenario in terris Christi regno propugnabatur, Nepotem vero Episcopum, quod iam vita functus esset, nulla affecit iniuria, ut Eusebius habet H. E. lib. 8. Commemorant etiam Cyrilli Alexandrini agendi rationem, qui in Ephesina Synodo anathematis poena Theodorum non affecit, licet eiusdem symbolum in ea Synodo condemnatum esset. Afferunt denique Leonis M. locum ex epistola ad Theodorum Foroiuliensem, qua ait: « Non necesse est nos, eorum, qui sic obierunt, merita, actusque discutere, cum Dominus Deus noster, cuius iudicia nequeunt comprehendi, quod sacerdotale ministerium implere non potuit, suae iustitiae reservaverit. »

Sed haec non efficiunt cum Theodoro Mopsuesteno a V Synodo inique actum esse. Nam qui in Ecclesiae pace vita functi sunt, ab eaque segregari non meruerunt, eos post mortem anathemate plecti posse non dicimus, cum Theodorum mortuum iure damnatum esse defendimus. Illud unum dicimus, eos, qui cum viverent, ab Ecclesia segregari meruerunt, vel ob haeresim et schisma, vel ob atrocissima crimina; quique his criminibus non expiatis mortui sunt, post mortem damnari posse. Nam ea ratione si res consideretur, specie tenus in Ecclesiae pace mortuos eos fuisse apparet, cum re vera a Christi mystico corpore essent seiuncti. At Theodorum ob plures haereses, quas vivens excitavit, et scriptis ubique divulgavit, ab Ecclesia abscindi meruerat, et anathemate mulctari. Potuit igitur et mortuus iure anathematizari. Quare Benignus Heracleae Paphlagoniae Episcopus, mendacii eos reprehendit, qui Theodorum in Ecclesiae pace obiisse contendebant. « Ille enim, ait, in communicatione, et pace Ecclesiae defunctus est, qui usque ad mortem recta Ecclesiae dogmata et servavit, et praedicavit. Quod vero Theodorus non servavit, nec praedicavit recta Ecclesiae dogmata, certum est ex eius blasphemiis. »

Neque Dionysii Alexandrini erga Nepotem agendi ratio, ullo modo Theodoro Mopsuesteno favet. Nam Nepos errorem quidem in suis libris propugnaverat, sed nondum ab Ecclesia damnatum, immo a nonnullis etiam Patribus praedicatum, et in quaestione obscura, quae praecipua Religionis capita non attingebat. Erat ergo omnino aequissimum, ut erga eum moderatio illa adhiberetur, qua actum cum ceteris erat, qui eundem

errorem tradiderant. At Theodorus Mopsuestenus errores iam in Paulo Samosateno proscriptos defenderat, scriptisque libris impugnaverat praecipua Religionis capita, Christi divinitatem, Deiparae dignitatem. Merito ergo post mortem anathemate perculsus est, licet vivens damnatus nominatim non fuisset.

Quod si Cyrillus in Concilio Ephesino Theodorum minime diserte anathemate perculit, numquam tamen negavit eum illa poena mulctari posse, si secundum ius adversus eum agi voluisset. In ea autem re Cyrillus, Proclus, ceterique dispensationi locum esse debere tunc existimarunt, ut remissius agentes, illos a Nestoriano errore facilius revocarent, qui Theodori personae, et memoriae studebant. Etenim plerique Orientalium ita Theodori erant studiosi, ut palam in Ecclesiis clamarent: *crescat fides Theodori, sic credimus sicut Theodorus,* quemadmodum Cyrillus testatur in epistola ad Acacium Melitenum. Licet vero, qui rectam doctrinam sequebantur, nefarias haereses in Theodori libris contineri certo scirent, aegre tamen ferebant, eum virum nominatim damnari, cuius tanta fuerat in Oriente celebritas, prout idem Cyrillus habet in epistola ad Proclum.

Quamobrem S. Cyrillus ab anathemate in Theodorum tunc abstinuit, ne graves in Oriente turbae excitarentur, cum id unum cordi haberet, ut eius doctrina damnaretur. At ipse Cyrillus intelligens deinde, doctrinam Theodori ab Orientalibus cum Religionis damno laudibus extolli, libros adversus Theodorum scripsit, in quibus, quemadmodum Benignus ait in coll. 5 Synodi V, eundem haereticum appellat, et gravioris blasphemiae reum, quam Pagani ac Iudaei essent. Haec vero omnia ostendunt, Cyrillum tantummodo ob oeconomiam quandam adiunctis rerum accommodatam abstinuisse tunc a Theodori condemnatione, non autem putasse, Theodorum anathemate dignum non esse. Verum cum Synodus V habita est, rerum adiuncta erant immutata, atque amplius ei dispensationi locus esse non debebat, quam Cyrillus antea adhibendam iudicaverat.

Quod spectat ad Leonis locum superius allatum, ceteraque eiusmodi, certum est, ea nulla ratione ostendere in Theodorum mortuum anathema pronuntiari non potuisse. Etenim iis in locis id unum affirmatur, quod neque nos negamus, in mortuos homines iudicium ab Ecclesia institui tale non posse, quo eorum status immutari queat. Neque quidquam in iisdem locis est, ex quo sequatur, Ecclesiam de mortuorum hominum doctrina iudicium instituere non posse, atque etiam de eorundem personis, ita scilicet, ut si ex eorum libris appareat, eos haereticos, aut schismaticos fuisse, cum iis tamquam cum haereticis agatur, damnentur, inter catholicos non nominentur, et refellantur.

Atque haec Synodi V in Theodorum agendi ratio ab Ecclesiae institutis non erat aliena. Patres illius Synodi id gravissimis argumentis ostenderunt. Profecto ex canone 86 Ecclesiae Africanae patebat, homines etiam post mortem posse damnari. « Si quis Episcopus (statuitur eo canone) heredes extraneos a consanguinitate sua, vel haereticos etiam consanguineos, aut paganos, Ecclesiae praetulerit, saltem post mortem ei anathema dicatur, atque eius nomen inter Dei sacerdotes nullo modo recitetur. » Hanc etiam fuisse S. Augustini sententiam aperte colligitur ex eius epistola ad Bonifacium Comitem. « Quamvis, inquit, etsi vera essent, quae ab eis (Donatistis) obiecta sunt Caeciliano, et nobis possent aliquando monstrari, ipsum iam mortuum anathematizaremus, sed tamen Ecclesiam Christi, quae non litigiosis opinionibus fingitur, sed divinis attestationibus comprobatur, propter quemlibet hominem relinquere non debemus. »

*

His alia plura adiungi possent, ex quibus appareret, Ecclesiae instituto contrarium non esse, ut mortui quoque damnentur. Commemorabo tantum quod Benignus Heracleensis Episcopus in Synodo V referebat: « Valentinum, Marcionem, Basilidem a nulla Synodo anathematizatos esse, post mortem tamen anathematizari, quod aliena a pietate essent dogmata, » quae propugnaverant. Eruditissimus Petrus de Marca in dissert. *de Vigilii decreto* apposite notat, cum eiusmodi hominibus Ecclesiam agere veluti cum perduellionis reis, quorum memoria post mortem damnatur, et bona publicantur, licet secundum Papinianum cetera omnia crimina mortalitate exstinguantur.

CAPUT LXV.

DE VIGILII PONTIFICIS AGENDI RATIONE IN PERTRACTANDA CONTROVERSIA TRIUM CAPITULORUM.

Haec, quae hactenus exposuimus Concilii V auctoritatem vindicant. Restat nunc, ut nonnulla de Vigilio dicamus, eumque ab iis calumniis defendamus, quibus Sedis Apostolicae inimici, de trium capitulorum historia agentes, illum affecerunt. Quo loco non est necesse longam disputationem instituere, ut Protestantes refellamus, qui Vigilium accusant, quasi in huius negotii pertractatione in errorem quemquam fidei repugnantem inciderit. Est enim exploratissimum, idque patet Vigilii Constitutum legenti, tomo 5 edit. Concil. Labbei an. 1728, eum perpetuo Nestorianam, ac Eutychianam haeresim detestatum esse, et etiamsi aliquando visus sit abstinere se velle a tribus capitulis damnandis, dogma tamen catholicum constanter et luculenter propugnasse.

Quae vero Ianseniani asseruerunt, Vigilium scilicet, in hac re pertractanda, in facto dogmatico errasse, sunt prorsus a veritate alienissima, et cum ipsa facti dogmatici notione pugnant. Contendunt quidem Ianseniani apparere, hunc Pontificem revera in facto dogmatico errasse, eo quod primum in *iudicato* tria capitula improbaverit, deinde ea defenderit in *Constituto,* tandem ea diserte damnaverit in epistola, qua Synodum V confirmavit. Verum ut aperta horum hominum contra Vigilium calumnia intelligatur, certum est in tota illa controversia numquam omnino de facto dogmatico actum fuisse cuius natura est, ut definiatur in scripto aliquo errorem, aut catholicam doctrinam contineri.

Etenim Pelagius II in ep. ad Childebertum Francorum Regem ait, in Oriente, Imperatore Iustiniano, quaedam capitula *extra fidem* agitata fuisse; et *nihil aliud nisi de personis actum.* Gregorius M. vero in epist. ad Episcopos Istriae, seu Iberiae affirmat, in V Synodo « *de quibusdam solummodo personis actum esse.* » Denique Vigilius ipse in epistola, qua Synodum V probavit, diserte tradidit, controversiam, quae tunc pertractata est, non ad fidem, sed ad personas dumtaxat spectasse. Queritur enim, humani generis hostem effecisse, ut inter fratres, quorum eadem fides erat, dissidium propter personarum causam excitaretur, « ita ut, inquit, nosmetipsi qui eiusdem cum illis eramus, et sumus de fide sententiae, insuper habita dilectione fraterna, in discordiam abierimus. »

Quod si non de fide controversia fuit, non video, quanam ratione ostendere quisquam possit, Vigilium in ea pertractanda, in facto dogmatico errasse, quaecumque tandem eiusdem Pontificis de tribus capitulis sententia fuerit. Praeterea, ut ostendi pos-

sit, Vigilium in ea re errasse in facto dogmatico, docere Ianseniani deberent, aliquando Pontificem scripta illa de quibus agebatur probasse. At id nemo umquam poterit demonstrare. Quamdiu enim Vigilius abstinuit a tribus capitulis damnandis, numquam ea scripta, aut ea capitula probavit, sed rem eo loco relinqui optare se ostendit, quo relicta a Synodo Chalcedonensi fuerat, a qua Synodo, licet tria capitula damnata non essent, numquam tamen probata fuerant. Constat ergo esse falsissimum, Pontificem hunc in facto dogmatico in trium capitulorum controversiae pertractatione aliquando erravisse.

Est autem apertissima Villersii, aliorumque calumnia, Vigilium levitatis, ac imbecillitatis accusari posse, eo quod contrarias inter se sententias, in huius controversiae decursu defenderit. Nam si res non secundum praeiudicatas opiniones, sed prout veritas ipsa postulat, consideretur, manifestum erit, ita se Vigilium in eo negotio gessisse, ut prudentiae laudem omnino mereatur. Etenim, ut sapienter monet Petrus de Marca in diss. *de Vigilii decreto*, qui rerum Ecclesiasticarum periti sunt, non ignorant, duobus modis se gerere consuevisse Summos Pontifices in quaestionibus ad disciplinam pertinentibus, ut vel summo iure agerent, vel remisso. Prudentissimam hanc, et diversam agendi rationem ii adhibendam esse arbitrati sunt, tum cum Ecclesiae bonum id requirere videbatur. Utroque hoc agendi modo usus est in hac controversia Vigilius, qui vel iuris, et canonum praescripto, vel eorundem remissione, se fidei ac pacis Ecclesiasticae studiosissimum ostendit.

Id autem ex controversiae ipsius historia patet. Nam primum tria capitula defendit, eo quod arbitraretur, ea, absque Concilii Chalcedonensis iniuria, et quin de eius auctoritate detraheretur, damnari non posse. Habebat autem iure timendi causam, ne Orientales trium capitulorum condemnatione, illud unum spectarent, ut Concilii illius auctoritatem impugnarent. Ea vero sententia, non Vigilii tantum, sed plurium etiam erat Occidentalium Episcoporum. Cum autem Orientales a suscepto consilio desistere nollent, impetrandae videlicet trium capitulorum condemnationis, eos cum Occidentalibus Episcopis componere cupiens Vigilius, consilium inivit, ut tria quidem capitula damnaret, sed profiteretur interea, nihil ea damnatione de Synodi Chalcedonensis auctoritate detractum iri. Quare eas muneris sui partes explevit omnes, quae requirebantur, ut Ecclesiae pacem, ac unitatem tueretur. «Nos, inquit, in epistola quae Theodorum Caesareensem damnavit, longanimitatem nostram divina largitate concessam, tam circa te, quam circa ceteros seductos a te, pene hoc quinquennio elapso ostendimus. Primum quidem in eo, quod pro scandalo refrenando condescendentes, quorundam animis, quos aliqua dispensatione credimus temperandos, quia tu iam eos pluribus annis inquietissimus stimulator accenderas, quaedam pro tempore medicinaliter existimavimus ordinanda, tali scilicet conditione, ut omni in posterum perturbatione sopita, nihil ultra, nec verbo, nec litteris quispiam facere ex eadem causa praesumeret.»

Verum etsi nihil omisisset Vigilius, quo pacem Ecclesiae defenderet, omniumque animos conciliaret, impetrare tamen non potuit, ut Africae, Illyrici, et Dalmatiae Episcopi sententiam sequerentur, quam is in iudicato tradiderat. Intelligens igitur grave schisma in Ecclesia ea de causa conflari, summam ostendit diligentiam, omnemque prudentiam adhibuit, ut tanto malo occurreret. Scriptis igitur litteris docendos omnes curavit, iudicato suo, Concilio Chalcedonensi nihil esse derogatum, praeterea iudicato ipso veluti suppresso, omnem de tribus capitulis controversiam Generalis Concilii iudicio re-

servavit, in quo facilius futurum esse putabat, ut Episcopi omnes in unam, eandemque sententiam ea de re convenirent. Concilio non interfuit, quod fidei datae Imperatorem minime stare intellexit; ac constitutum interea edidit, in quo, licet tria capitula, salva fide, defenderet, nullam tamen anathematis poenam iis indixit, qui contrariam sententiam propugnarent.

Denique in sua ad Eutychium epistola, Synodum V confirmavit, ac anathemate eos mulctavit, qui eadem capitula in posterum defendenda susciperent. Haec autem *revelante Domino, et veritate investigata* se decernere Vigilius declaravit. Etenim vidit, Nestorianos ita vehementer tribus capitulis abuti, ut necesse omnino esse appareret, tria capitula damnare. Vidit, Episcopos Occidentis definitivo decreto suo obtemperaturos esse, ut revera contigit, exceptis quibusdam Dalmatiae Episcopis. Tempus igitur advenisse intellexit, quo diuturna haec controversia dirimi prorsus deberet; et censuit idcirco a definitiva sententia sua contra capitula ferenda, abstinere se amplius non posse. Haec vero cum ita sint, perspicuum omnino est, rei gestae expositionem cuique ostendere non modo Vigilium imbecillitatis et levitatis in huius controversiae pertractatione, per calumniam accusari, verum etiam eum summa prudentia in eo negotio toto usum fuisse. «Si igitur in trium capitulorum negotio (ait Pelagius II in ep. ad Episcopos Istriae) aliud cum veritas quaereretur, aliud inventa veritate dictum est, cur mutatio sententiae huic Sedi in crimine obiicitur, quae a cuncta Ecclesia in eius auctore veneratur? Non enim mutatio sententiae, sed inconstantia sensus in culpa est. Quando ergo ad cognitionem recti intentio incommutabilis permanet, quid obstat, si ignorantiam suam deserens verba permutet?»

Quae disputavimus, ad trium capitulorum historiam explicandam imprimis opportuna sunt. Ita vero Concilii quinti decreta, et Vigilii agendi rationem exhibent, ut neque dubium ullum relinquatur, concilium illud tamquam vere Generale post Apostolicae Sedis confirmationem habendum fuisse, nulla in re cum Chalcedonensi pugnasse, Pontificem denique Vigilium, nullius, vel erroris, vel inconstantiae, aut imprudentiae accusari posse. Disputationem igitur hanc possumus derelinquere, quin necesse sit immorari in iis refellendis, quae tom. 2 operis de Ecclesiae spiritu cap. 15 pag. 159 seqq. Potterius affert, ut de Vigilio, et de Concilio quinto detrahat. Nihil enim est tam falsum, quam Vigilium in Eutychianismi suspicionem iure vocari posse, aut per vim adductum esse ad Concilium comprobandum. Nihil vero est in Pelagii I, Pelagii II, Gregorii M. historia luculentius, quam eos Pontifices, tamquam Generale Concilium V habuisse, et persuasum perpetuo iisdem fuisse, inter Concilii IV et V decreta nullam prorsus pugnam reperiri. Episcoporum denique Occidentalium repugnantia illi Concilio, in qua post Sedis Apostolicae confirmationem perseverarunt, non constantiae, sed inobedientiae nomine appellanda est.

CAPUT LXVI.

DE S. GREGORIO MAGNO.

Inter praeclara Sedis Apostolicae ornamenta, et inter splendidiora Ecclesiae Catholicae lumina, S. Gregorium I sanctitate, doctrina, rerum gestarum amplitudine Magnum appellatum, iure veneramur. Nam, ut verbis utar S. Hildephonsi Archiepiscopi Toletani in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis: «Ita (Gregorius) » cunctorum meritorum claruit per-

» fectione sublimis, ut exclusis omni-
» bus illustrium virorum rationibus,
» nihil illi simile demonstret anti-
» quitas. Vicit enim sanctitate Anto-
» nium, eloquentia Cyprianum, sa-
» pientia Augustinum. » Haec sola verba sufficiunt, quo appareat instituti nostri esse, ut de sanctissimo isto Pontifice loquentes, non modo praecipuas res ab eo summa virtute gestas recenseamus, sed etiam nonnullas accusationes refellamus, quibus ab hominibus tantae gloriae, quam Gregorius Apostolicae Sedi, et Romanae urbi attulit, obtrectatoribus, per calumniam lacessitus est.

Itaque Gregorius Senatorio genere anno circiter 540 Romae natus est. Quanta familiae eius pietas in Deum esset, et quibus maioribus Gregorius ortus sit, satis ostendunt, quae Homil. 38 in Evang. Pontifex narrat de sororis suae Tansillae morte, cui Felix III Atavus apparuerat, paulo ante, quam moreretur, et cui morienti Christum ipsum se adesse dignatum esse commemorat. Gordianum, et Silviam feminam sanctitate praestantem Gregorius parentes habuit. Praetor Urbis, seu potius praefectus fuit circa annum 573. Verum deinde publica munera abdicare, et vitam inire voluit monachorum propriam, quibus sex monasteria in Sicilia fortunis suis aedificaverat. Septimum Romae statuit in aedibus suis, quod S. Andreae dictum est, et nunc ad inclytam congregationem monachorum Camaldulensium Ordinis S. Benedicti pertinet. In ista domo monasticam vitam egit Gregorius. Eum autem sequutum esse institutum S. Benedicti probat praesertim Dom. Ioannes Mabillonius in praef. saec. I Benedictini, et in dissert. singulari *de monastica vita S. Gregorii Magni* tom. 2. *Veterum analectorum*. Non defuerunt tamen, qui Gregorium S. Equitii institutum sequutum esse arbitrati sint.

Verum Ecclesiae publicum bonum ex monasterio ad gravissimas res gerendas Gregorium revocavit. Nam a Pelagio II Diaconus Ecclesiae Romanae factus, Constantinopolim cum Apocrisiarii munere missus est, eoque officio functus egregie fuit apud Tiberium II et Mauritium Imperatores; quo tempore inter cetera, quae praeclare fecit, Eutychio Patriarchae circa carnis resurrectionis dogma graviter erranti, catholicam doctrinam de eo dogmate persuasit, in cuius rei manifesta confessione Eutychius deinde mortuus est. Cum duos circiter annos sub Tiberio, et ferme tres sub Mauritio moratus esset Constantinopoli Gregorius, anno 585 Romam reversus, Pelagio II in Ecclesiae negotiis pertractandis adiutor fuit, atque in posterum ad monasticam vitam agendam iterum se contulit.

Pelagio II die 8 feb. anno 590 in pestilentiae calamitate demortuo, qua Roma eo tempore afflicta est, Gregorius communi Cleri Romani suffragio electus Pontifex fuit, et Senatus Populique Romani acclamationibus eius electio celebrata est. Conatus ille quidem fuerat Mauritium inducere ut electionis suae confirmationem, prout ea tempora ferebant, non faceret, ac deinde se occultare etiam voluit, ne collatum pontificatum susciperet. Sed spes eius inanes fuerunt. Nam Mauritius, cui cognita erat Gregorii virtus, ei libenter dignitatem Pontificiam confirmavit, frustra vero Gregorius studuit abscondere se. Nam divinis indiciis repertus, plaudentibus omnibus die 3 septembris anno 590 consecratus est. Dum ista eveniebant, Gregorius voluit in urbe, quam pestilentia depopulabatur, supplicationem, seu *litaniam septiformem,* aut septenariam fieri ad Dei misericordiam implorandam, de qua re Gregorius Turonensis loquitur hist. l. 10, cap. 1, qua supplicatione durante, octoginta homines pestifero morbo correpti obierunt. Refert autem memoratus scriptor, Gregorium his non esse perterritum, sed in proposito perseverasse, donec populi poeniten-

tia, ac piis operibus Deo placuisset angelum exterminatorem ab ista calamitate inferenda prohibere.

In Pontificatu qualem se Gregorius ostenderit difficile est iis honorificentiae sententiis referre, quas veritas, et summae virtutis praestantia postularet. Nihil fuit in gravissimo Pontificis Maximi munere, quod ille sanctissime, sapientissimeque non impleverit. Breviter percensebo eius singularem erga quatuor concilia oecumenica, atque erga quintam Synodum observantiam, cuius rei praeclarum testimonium dixit in Synodica, ad omnes Orientis Episcopos, quam Pontificatus sui initio scripsit. Plura sapienter gessit, prout superius significavimus, in causa trium capitulorum, et eius studio, ac laboribus tribuendum est, multos, schismate relicto, ad Ecclesiae Catholicae unitatem reversos esse. Quid ad religionem catholicam propagandam gesserit; quanta constantia quae munus suum in totius Ecclesiae regimine requirebat, effecerit, ostendunt praesertim, quae circa Anglo-Saxones, et Ioannem Ieiunatorem Constantinopolitanum Episcopum, videbimus postea Gregorium Magnum fecisse. Singulari fuit erga pauperes benignitate, viduarum, pupillorum, et auxilio indigentium, perpetuo patronus, et consolator fuit. Quanta scripserit, quanta doctrina excellucrit, ostendit perspicue operum eius editio praeclara a Dom. de *Sainte Marthe* Ab. Generali PP. Benedictinorum Congregationis S. Mauri Parisiis facta anno 1705 4 tom. in fol. et vita Pontificis ab eodem P. de *Sainte Marthe* scripta, quae tomo 4 continetur, quaeque praecipue ex Gregorii scriptis deducta est. Haec ad Pontificis sanctissimi virtutem, sapientiamque commendandam potius, quam ostendendam, attigisse sufficiat. Nunc nonnulla pertractemus, quae partim pertinent ad refellendas accusationes, quibus Gregorius per calumniam impetitus est, partim ad eius illustriora quaedam facta clarius exponenda inservire possunt.

S. Gregorium Magnum fuisse sapientissimum, prudentissimumque virum, satis ea demonstrant, quae mox cursim de eius vita retulimus. Inventi tamen recenti memoria sunt homines, qui eum veluti acerbissimum litterarum omnium, eorumque qui eas excolunt, hostem traducerent. Ut Oudinum, et Barbeyracum praeteream, qui cum veteres Ecclesiae Patres in invidiam vocari aggressi sint, nihilque in suis operibus omittendum putaverint, quod opportunum esse iudicarunt ad id consequendum, quod maxime contendebant, hoc, quod diximus, de D. Gregorio commenti sunt; de iis loquar tantum, quae Iacobus Bruckerus habet t. 3 Historiae Criticae Philosophiae, et in appendice ei operi subiecta. Illis in locis, iniuriis Gregorium lacessit, ac de Mathematicis ab eo eiectis, de Palatina Bibliotheca incensa, de humaniorum litterarum studio impedito, vehementer irascitur.

Verum si res non animo praeiudicato, sed prout veritas ipsa requirit, consideretur, apparebit nihil his accusationibus levius, nihil homine erudito indignius esse posse.

De Mathematicis eiectis, et de Bibliotheca Palatina incensa, primum dicamus. Haec accusationum capita innituntur omnia Ioannis Sarisberiensis testimonio. Is enim lib. 2 c. 26 Operis, quod inscribitur Polycraticon, seu de nugis curialium, haec habet: « Ad haec Doctor SS̃mus ille Gregorius, qui melleo praedicationis imbre totam rigavit, et inebriavit Ecclesiam; non modo mathesim iussit ab aula recedere, sed ut traditur a maioribus, incendio dedit probatae lectionis - Scripta Palatinus quaecumque tenebat Apollo -, in quibus erant praecipua, quae caelestium mentem, et superiorum oracula videbantur hominibus revelare. » Lib. autem 8 c. 9, postquam narrasset, Commodo Imperatore,

Templum Capitolinum tactum esse de caelo, atque eam aedem idcirco, eique adiunctam Bibliothecam conflagrasse, ait: « Fertur tamen B. Gregorius Bibliothecam combussisse gentilem, quo divinae paginae gratior esset locus, et maior auctoritas, et diligentia studiosior. Sed haec sibi nequaquam obviant, cum diversis temporibus potuerint accidisse. » His Bruckerus, ceterique Gregorii accusatores valde abutuntur. Ioannem enim perspicue testari aiunt, et Mathematicos eiectos, et Palatinam Bibliothecam igne vastatam a Gregorio fuisse; Ioannis auctoritatem ita gravem esse, ut eius narrationi assentiri debeamus. At licet haec adversarii conentur ita ornare, ut hae accusationes non modo verisimiles, sed omnino certae possint haberi, numquam tamen id poterunt impetrare.

Non agam continuo de Ioannis Sarisberiensis auctoritate, omnemque de ea re disputationem opportuniori loco reservabo. Illud potius contendam, Ioannem minime testari, eos, qui mathematicas disciplinas colerent, a Gregorio eiectos fuisse. Neque id pugnat cum verbis superius recitatis: *Doctor Sanctissimus ille Gregorius mathesim iussit ab aula recedere.* Nam matheseos nomine Ioannes, non mathematicas disciplinas praestantissimas prorsus, et utilissimas significavit, sed vanissimam eam artem, quae cum siderum influxum spectet, et ex astris futura contingentia praedicat, circa vitam fortunamque hominum, Astrologia iudiciaria vocatur. Quare cum Ioannes ait, Mathematicos a Gregorii aula pulsos esse, non philosophos Mathematicos, sed stultissimos astrologos iudiciarios pulsos esse dicit.

Neque aliud quidpiam certe eo in loco Ioannes mathesis nomine significavit, quam ineptos homines, de quibus loquuti sumus. Etenim Gregorii Magni auctoritatem adhibet ad astrologiam iudiciariam refellendam. Frustra vero ea auctoritate uteretur, nisi matheseos nomine iudiciariam astrologiam intelligeret. Deinde eam artem matheseos nomine indicat, *cuius scripta, caelestium mentem, et superiorum oracula videbantur hominibus revelare.* Id autem de astrologia iudiciaria dici quidem potest, in mathematicas vero disciplinas cadere omnino nequit, quae in nulla futurorum contingentium praesensione versantur. Perspicuum est igitur, Ioannem matheseos nomine astrologiam iudiciariam omnino indicasse.

Neque hoc in Ioanne Sarisberiensi est singulare, sed eorum omnium scriptorum est commune, qui ea aetate scripserunt, qua Sarisberiensis vivebat, ut eo nomine astrologiam iudiciariam intelligerent. Quo loco luculentior est, et gravior Bruckeri in Gregorium Magnum iniquitas, qui cum veluti certum et ipse habeat, hanc illi nomini ea aetate accommodari consuevisse significationem, Ioannis tamen Sarisberiensis verbis abutitur, ut Gregorium Magnum de eiectis ex aula veris Mathematicis accuset.

Loquamur nunc de Bibliotheca Palatina. Bruckerus, ceterique, quos commemoravimus, scriptores, Gregorii Magni iussu incensam esse contendunt Bibliothecam in Apollinis Palatini aede ab Augusto constructam, idque aperte demonstrare quanto odio adversus bonas artes ille flagraret. Hoc quidem a Ioanne Sarisberiensi ita perspicue traditum est, ut probari omnino non possit responsio, quae allata quandoque est, Ioannis verba non de universa Bibliotheca Palatina, sed de libris tantum, quibus astrologiae iudiciariae praecepta continentur, intelligi posse. Pugnat enim haec interpretatio omnino cum Ioannis verbis, quibus non aliquos tantum libros, sed – Scripta Palatinus quaecumque tenebat Apollo –, et Bibliothecam Gentilem a Gregorio incensam affirmat. Quamquam vero haec ita sint, numquam tamen concedi poterit a Gregorio Palatinam Bibliothecam igne vasta-

tam esse. Nam neque Ioannes Diaconus, qui Gregorii Magni vitam, resque ab eo gestas litteris prodidit, neque quisquam eorum, qui ante Sarisberiensem eius opera retulerunt, id umquam memorarunt. Est autem omnino incredibile eos omnes hoc fuisse praetermissuros, si vere a Gregorio factum esset, et Italos, Gallos Hispanos id ignorasse, uni tamen Sarisberiensi notum perspectumque fuisse, praesertim cum ii aetate, genere et ingenio valde diversi, de ea re praetereunda convenire non potuerint. Reliquum est igitur, ut fateamur praetermissam a scriptoribus Sarisberiensi antiquioribus hanc incensae Bibliothecae Palatinae narrationem fuisse, quod eorum aetate nondum excogitata, et conficta ea narratio esset, vel falsam omnino esse illi certo scirent.

Praeterea neque causam quidem afferre adversarii possunt, quae verisimilis aliqua ratione sit, quaque adductus fuerit Gregorius ab Bibliothecam illam incendendam. Affirmant quidem ex Ioannis Sarisberiensis testimonio patere, id a Gregorio factum esse, ut neglectis ceterarum disciplinarum studiis, ad solas sacras litteras Christiani converterentur. Verum haec nullius prorsus momenti responsio est. Nam Gregorius, si Bibliothecam Palatinam inflammandam arbitratus est, ut id consequeretur, quod adversarii contendunt, egisset id, quod omnino impar erat ei rei efficiendae, quam sibi proposuisset. Etenim Palatina Bibliotheca cremata, reliquae in Urbe aliae plures Bibliothecae supererant, a quibus certe Gregorius incendendis abstinuit. Italia, et Gallia refertae libris erant, quibus bonarum artium studia illustrabantur. Quamobrem Christiani profanarum disciplinarum studiosi, vel domi, vel in reliquis Bibliothecis, uti poterant libris ad eas pertinentibus. Nullo pacto igitur poterat sperare Gregorius, ut Bibliotheca Palatina incensa, Christiani relictis profanis studiis, ad sacras disciplinas dumtaxat colendas se conferrent. Existimandum ergo esset, Gregorium virum prudentissimum non intellexisse quid ageret, neque vidisse, se nulla de causa facturum esse id, quod in summam invidiam eum fuisset vocaturum. Id vero, nisi omnem iure conceptam, confirmatamque de Gregorii prudentia, sapientiaque opinionem falsam esse dicamus, concedi nulla ratione potest.

Atque affertur hic opportunitas de Ioannis Sarisberiensis auctoritate nonnulla dicendi. Plurimi enim faciendum esse eius testimonium adversarii contendunt, et eiusdem perspicuam narrationem coniecturis, argumentisque nostris anteferendam esse. Verum etsi ii plura dicant, ut suadere possint, Ioanni haec narranti fidem omnino haberi oportere, illud tamen veluti certum existimandum erit, nullam Ioannis hac in re esse posse auctoritatem. Nam Ioannes fere sex post Gregorium saeculis vixit. Gregorius enim anno post Christum natum 604 vita functus est, quemadmodum Monachi Maurini eius Operum editores argumentis minime dubiis docent. Ioannes vero Sarisberiensis anno 1182 diem supremum obiit, prout Guillelmi Cavei, et I. Alberti Fabricii sententia fert. Nulla praeterea vetera monumenta Ioannes affert, quibus narrationem suam munire possit. Utitur verbis *fertur, traditur a maioribus,* quibus, prout ex eiusdem operis lectione apparet, non vetera certa monumenta, sed traditiones populares, nulloque fultas gravi monumento Ioannes indicat, quas traditiones nullo fundamento innixas nihili faciendas in historia esse recentiores critici ostenderunt. Sequitur igitur nullam Ioannis Sarisberiensis auctoritatem in hoc negotio esse, cum sexcentos ferme post annos, ex quo res gesta dicitur, omnium princeps, nullis adductis vetustioribus monumentis, rem antea inauditam de Gregorio narret.

Hoc autem in loco requirendum prorsus est a Bruckero, ceterisque

Gregorii inimicis, ut videant ne inconstantiae in disputando iure reprehendi possint. Nam cum veluti primam artis criticae legem statuerint, ut scriptoribus fides minime habeatur, qui longius ab ea aetate absunt, qua res evenisse dicitur, si omnium primi, nulliusque adductis monumentis rem aliquam narrent, est certe levissimum ad evincendum id, de quo Gregorium accusant, Sarisberiensis testimonium adhibere. Neque est dubium, si ille quidquam retulisset, quod Gregorio gloriosum adversarii putarent, eos Sarisberiensis auctoritatem contemnendam pronunciaturos fuisse; nunc autem ea tantum de causa, iniquum iis videri memorati scriptoris auctoritatem reiicere quod eiusdem narratione declarari posse arbitrantur, Gregorium rudem hominem et fanaticum fuisse iniustitia est.

His quae hactenus diximus, id denique accedit, quod huius scriptoris auctoritatem omnino evertit. Etsi enim ei ingenium, et eruditio, ut tum erant tempora, non defuerit, compertum est tamen, eum artis criticae plane expertem, et in diiudicandis veteribus historiis minime prudentem fuisse. Id apparet ex eius operum lectione, in quibus saepenumero utitur popularibus ineptisque traditionibus, easdemque probat. Exempli loco adducam id quod ille l. 5 c. 8 Polycraticon scribit de Traiano Imperatore, Gregorio Magno Deum deprecante, ab Inferis liberato. « Ut vero, inquit, in laude Traiani facilius acquiescant, qui alios ei praeferendos opinantur, virtutes eius legitur commendasse Bm̃us Papa Gregorius, et fusis pro eo lacrimis inferorum compescuisse incendia... Fertur autem Bm̃us Gregorius Papa tamdiu pro eo fudisse lacrimas, donec ei revelatione nuntiatum sit, Traianum a poenis Inferni liberatum, sub ea tamen conditione, ne ulterius pro aliquo infideli Deum sollicitare praesumeret.» Nihil vero esse potest tam fabulosum, quam id, quod mox indicata narratione continetur. Perspicuum est igitur Ioannem Sarisberiensem, qui ea de Traiano refert, quae vidimus, hominem fuisse rerum veritatis diiudicandae prorsus expertem, et fidem non mereri cum de rebus ab aetate sua remotis, et gravibus monumentis destitutis verba facit.

Praeter ea quae exposuimus accusationum capita, quaeque falsa esse demonstravimus, illud etiam Gregorio Magno obiicitur, humaniorum scilicet litterarum studia generatim vetuisse. Longe diversam de Gregorio Magno opinionem ex iis concipere necesse est, quae Ioannes Diaconus l. 2 c. 12 eiusdem Pontificis vitae refert: « Videbantur passim cum eruditissimis clericis adhaerere Pontifici religiosissimi Monachi..... Tunc rerum sapientia Romae sibi templum visibiliter quodammodo fabricarat, et septemplicibus artibus veluti columnis nobilissimorum totidem lapidum Apostolicae Sedis atrium fulciebat. Nullus Pontifici famulantium a minimo usque ad maximum, barbarum quodlibet in sermone, vel habitu praeseferebat, sed togata Quiritum more, seu trabeata Latinitas, suum Latium in ipso latiali palatio, singulariter obtinebat. Reflouerant ibi diversarum artium studia etc. » Haec profecto Pontificem ostendunt, non modo animo ab humaniorum litterarum studiis non alieno, verum etiam bonis artibus prorsus amico cum eius aula memorato in loco fuisse tradatur, quantum ea tempora patiebantur bonarum artium domicilium, et Gregorius describatur ita fuisse comparatus, ut litteratis dumtaxat, et humanitatis deditis hominibus familiariter uteretur. Est vero omnino ridiculum, ab eo humaniores artes odio fuisse habitas, qui litteratos homines ceteroquin diligeret, et dignos existimaret, quibuscum vivendi consuetudine coniungeretur.

Ad rem vero ipsam quod attinet, facile est etiam hoc accusationis ge-

nere Gregorium purgare. Nihil dicam, quam sit leve, quamque absurdum, contendere, Gregorium Magnum Marci Tullii Ciceronis libros ab hominum manibus, et usu auferendos conatum vehementer esse, Titi Livii historiam flammis tradidisse. Hoc enim refertur tantummodo a scriptoribus nonnullis, qui saeculo 15 vixerunt, quique hac in re nullius sunt auctoritatis. Deinde quemadmodum certum est Gregorium Magnum neque Palatinam, neque ceteras alias Bibliothecas vastasse; ita est perspicuum, eum neque contra M. Tullii et Titi Livii libros, quidquam moliri potuisse, praesertim cum nihil ille conatus esse tradatur adversus aliorum auctorum veterum libros, qui licentia scribendi, et superstitiosis fabulis, quas continent, legentibus graviori periculo esse potuissent.

Illud dicam dumtaxat, duo illa loca, quae ex Gregorii epistolis afferuntur, ut eum humaniorum litterarum hostem fuisse evincatur, huic rei demonstrandae omnino inservire non posse. Nam quae ille ait, in epistola ad S. Leandrum de nulla cura, quam adhibuerit, ut libri morales sui in Iob, eleganti stilo commendarentur, non ideo a Gregorio dicuntur, quod humanitatem odisset, sed quod in eiusmodi expositione, magis de dogmatibus explicandis, et doctrinae puritate tradenda, quam de stili ornamento sollicitus esse debuerit. «Neque enim, inquit, haec ab ullis interpretibus in Scripturae Sacrae auctoritate servata sunt.» Quae vero Gregorius l. 9 ep. 54 ad Desiderium Episcopum Viennensem in Gallia scripsit, ut eum reprehenderet, quod nonnullos in grammaticae praeceptis instituendos suscepisset, id non de Pontificis erga humanas litteras odio, sed de eius iudicandi ratione accipiendum est, qua censebat ab Episcopi gradu, et gravitate alienum esse, grammaticam docere. Illud certum denique est nullum afferri monumentum posse, ex quo pateat, Gregorium litterarum studia prohibuisse, cum praetoris urbani, seu praefecti munere functus sit, et publica negotia pro Pelagio II praeclare gesserit, id, quod in homine litterarum inimico non contigisset; atque ex eius etiam operum lectione pateat, eum non modo in sacris, verum etiam in profanis studiis fuisse versatum.

Postquam ostendimus, nonnisi per calumniam pronuntiari de Gregorio Magno posse, eum Mathematicos ab aula eiecisse, Bibliothecam Palatinam inflammasse, litterarum humaniorum cursum prohibere conatum esse, nunc illud est demonstrandum, falsum omnino esse, ab eodem Pontifice eversa, fractaque fuisse tum magnifica Romae vetera aedificia, tum signa, aliaque Urbis ornamenta. Est enim hoc omnino iniquissimum de Gregorio affirmare. Nam si haec vera essent existimanda, Gregorius non in sapientissimis Romanis Pontificibus ponendus, sed cum Vandalis, Gothis, Longobardis, aliisque huius generis hominibus esset conferendus, a quibus extrema pernicies, tum litterarum studiis, tum Italiae, Urbique nostrae illata est.

Ad huius rei falsitatem ostendendam, undique possent argumenta gravissima adduci. Primo enim facile est ostendere, omnino apparere Gregorium Magnum de aedificiis, signisque evertendis numquam prorsus cogitasse. Ortus ille Romae erat ex illustri Senatorio genere, liberalissime fuerat institutus, et praetoris urbani, sive praefecti urbis munus gesserat. Amasse ergo eum Patriam suam, et illius splendoris, ac ornamentorum diligentissimum fuisse putandum est, ut omnino incredibile per se esse dici debeat eundem de Patria ipsa spolianda, evertendaque cogitasse.

Gregorius vero ipse ostendit, quam esset ab hoc consilio suscipiendo alienus. Extat eius Homilia 18 in Ezechielem, ab eo habita quando Agilulphus Longobardorum Rex, cum exercitu ad Urbem obsidendam ap-

propinquaret. Est ea querelarum, et iusti doloris plena, tum propter ceteras calamitates, quibus haec urbs afficiebatur, tum propter crebras veterum aedificiorum ruinas. « Ipsa autem, inquit, quae aliquando mundi domina esse videbatur, qualis remanserit Roma conspicimus, immensis doloribus multipliciter attrita, desolatione civium, impressione hostium, frequentia ruinarum.....Ubi enim Senatus? Ubi populus? Et tamen ipsos nos paucos, qui remansimus, adhuc quotidie gladii, adhuc quotidie innumerae tribulationes premunt... et tamen in paucis qui sunt, dolores, et gemitus quotidie multiplicantur; iam vacua ardet Roma. Quid autem ista de hominibus dicimus, cum ruinis crebrescentibus, ipsa quoque aedificia destrui videmus? »

Iam vero est exploratum, hunc Pontificem, qui in praecipuis Urbis calamitatibus, atque casibus, veterum aedificiorum eversionem ponebat, de iisdem aedificiis evertendis consilium inire non potuisse. Quae vero probabilis afferri causa potest, ut ita de sapientissimo Pontifice suspicandi rationem aliquam habeamus? Nulla profecto. Nam quod nonnulli aiunt, id gestum a Gregorio fuisse, ut a Romanis omne idolorum Religionis amplectendae periculum depelleret, levissimum omnino esse manifestum est. Etenim ea aetate nemo Romae erat, qui ab idololatrica superstitione vehementer non abhorreret. Timere igitur Gregorius non poterat, ne ex Deorum simulacris, aut delubris, Romani in Idololatriam iterum inducerentur. Intelligebat Gregorius, Romanos iampridem assuevisse ea intueri, non veluti Religione aliqua digna, sed tamquam praeclara artificum praestantissimorum opera, et urbis suae ornamenta; itaque iis conservatis, minime eorum in Christiana Religione constantiam periclitari. Habebat autem superiorum Pontificum sanctissimorum exempla, qui licet periculosioribus temporibus vixissent, numquam tamen quidquam detrimenti a statuis, delubrisque metuerant. Incredibile est prorsus, eum, cum nulla metuendi causa esset, ea metuisse, quae superiores Pontifices non timuerant, qui in difficiliora religioni tempora inciderant.

Quod si fingere etiam id velimus, Gregorium de aedificiis simulacrisque evertendis et confringendis cogitasse, certum est eum id efficere non potuisse. Obstitissent enim Romani cives Pontificis conatibus, eumque a tanta clade Urbi inferenda prohibuissent. Solebant Romani haec artium monumenta summo in honore habere, et suum erga haec Urbis ornamenta Romani amorem conservarunt, etiam per ea tempora, quibus Roma a barbaris direpta fuit. Quare Procopius, qui Belisarium, Urbem Italiamque a Gothorum dominatu liberantem prosequutus est, de suae aetatis Romanis scribit lib. 2 belli Gothici: « Supra omnes, quos equidem novimus, urbis studiosi suae Romani, res omnes patrias retinere, et conservare satagunt, ne quid antiqui decoris Romae depereat. Et quamvis diu dominationem barbaricam passi sint, Urbis tamen aedificia servarunt; et quam plurima, quoad eius fieri potuit, ornamenta. » Ex his vero quisque intelligit, passuros numquam fuisse Romanos, ut Gregorius vetera monumenta, ac signa everteret. Cum enim ii perpetuo, et sub ipso Gothorum dominatu studiosissimi fuerint de urbis suae ornamentis conservandis, incredibile prorsus est, ita desides, et rerum urbanarum negligentes illos evasisse Gregorii aetate, ut impune Gregorio esse potuerit, Urbem non modo exspoliare, verum etiam ruderibus aedificiorum prolapsorum complere, quin quisquam ex civibus eum prohibuerit, quisquam contra Pontificis conatus Imperatoris opem imploraverit.

Atque haec quidem, considerato dumtaxat Populi Romani erga patriam suam studio, ostendunt quam falsum sit, Gregorium, si consilium

illud suscepisset de aedificiis, signisque evertendis, illud facto implere potuisse. Est vero hoc omnino certum, etsi existimare velimus, Romanos iis temporibus ita comparatos fuisse, ut Gregorii in Urbis aedificia, ac ornamenta conatibus, vel assentiri, vel connivere vellent, numquam tamen per Imperatorum leges ei licere potuisse, quod ab eo perfectum esse aiunt adversarii. Nam ut de Ethnicis taceam, omnes fere Christiani Imperatores legibus suis prospexerant, ut vetera Urbis aedificia, signa, aliaque huius civitatis monumenta diligenter servarentur, utque publica etiam pecunia provideretur, ne ea ulla ratione interirent. Eiusmodi leges tum in Theodosiano, tum in Iustinianeo codice extant. Iam vero cum Imperatorum legibus cautum esset, ne quod detrimentum publicis aedificiis, simulacris, aliisque Urbis ornamentis inferretur, quis sibi persuadeat potuisse Gregorium ea penitus vastare? Nam est incredibile, in urbe, quae Graecorum Imperatorum potestati adhuc suberat, licuisse impune imperatorias has leges violare. Quis vero sibi in animum inducat Mauritium, et Phocam praesertim id fuisse passuros, si contentiones cum Mauritio habitas a Gregorio, et Phocae indolem perpendat, qui ultimo Gregorii Pontificatus anno imperavit?

Verum eiusmodi causa est, quam pertractamus, ut coniecturis prorsus ad illam evincendam non indigeamus. Etenim ea suspicio, de qua hactenus egimus, a Gregorio erit certe amovenda, si perspicuum sit, multo post eius aetatem, plurima tum simulacra, tum vetera aedificia in Urbe superfuisse. Quomodo enim accusari amplius Gregorius poterit de eversis aedificiis, fractisque signis, monumentisque veteribus huius urbis, si constet, Gregorio vita functo, horum monumentorum magnam copiam in Urbe fuisse? At id omnino extra controversiam esse manifestum est. Nam ad signa, et simulacra quod spectat, certe a gravibus accepimus auctoribus, ingentem eorum numerum Constantem Imperatorem anno 663 ad Urbem venientem in ea invenisse, et plurima ex iis abstulisse, ac Syracusas deportanda curasse. Praeterea ad gravissimas, quas, aetate nostra, Italia, et Roma passa est calamitates, plurima supererant praeclarissima signa in Urbe, et magna copia eorundem etiam nunc in hac urbe superest. Praeclara ex his non pauca excellentissima artium monumenta, Pii VII auctoritate, et amplissimi Cardinalis Herculis Consalvii de Pontificia Ditione tota egregie meriti virtute, reversa ex Galliis in Urbem esse, Romani omnes gratulati sumus. Magno numero denique, et ea quidem persaepe integra effossa sunt signa, quemadmodum ex Ficoronii, et Winkelmanni operibus intelligitur. Quod pertinet vero ad vetera aedificia, diuturno post Gregorium tempore stetisse, eaque tandem vel temporis iniuria, vel bellis civilibus, intestinis discordiis, vel hostium incursionibus interiisse, tum universa eorum temporum historia declarat, quae Gregorium consequuta sunt, tum Carolus Fea ostendit in dissertatione de ruinis Urbis, quam historiae artium Winkelmanni ab eo editae coniunxit. Facto igitur ipso constat, Gregorium Magnum, neque aedificia, neque signa, ac simulacra Urbis evertenda, ac frangenda curasse.

Reliquum est, ut antequam disputationem hanc relinquamus, illud etiam breviter indicemus, scilicet has accusationes nullo gravium Scriptorum testimonio inniti. Quae enim potest esse ad id persuadendum, de quo Gregorius accusatur, Amalrici, Leonis Urbevetani, Raphaelis Volaterrani auctoritas? Nam Amalricus, et Leo saeculo 14, Raphael vero saeculo 15 exeunte, et 16 ineunte vixit. Sunt praeterea eius generis scriptores, qui nullo in historiis referendis delectu utuntur, ac veluti

certum, atque exploratum saepe referunt id, quod omnino fabulosum iudicandum est. Id de Volaterrano Tiraboschius, de Leone Lamius, de Amalrico Muratorius animadverterunt. Est igitur perspicuum, nullam horum Scriptorum esse posse ad id de Gregorio docendum auctoritatem, cum credulis scriptoribus, et qui octingentis, vel nongentis post Gregorium annis scripserunt, fidem habere non debeamus. His accedit, in magno veterum scriptorum numero, qui de Gregorio Magno exposuerunt, neminem inventum esse, qui narret, hunc Pontificem Urbis aedificia evertenda, ac signa confringenda curasse. Non id, inquam, Gregorius Turnonensis, non Isidorus Hispalensis, Beda, Luitprandus, Paullus, et Ioannes Diaconi, non Anastasius Bibliothecarius. Sequitur igitur has accusationes, quas iam pluribus ex capitibus, incredibiles omnino esse demonstravimus, ea etiam de causa contemni debere, quod ab iis scriptoribus sint profectae, qui ad fidem in iis rebus faciendam idonei omnino non sunt.

Multo iniquior, et Gregorio Magno iniuriosior est alia accusatio, quae ex agendi ratione desumitur, qua Pontifex erga Phocam Imperatorem usus est imperii eius initio, cum, Mauritio sublato, ipse imperatoriam potestatem adeptus est. Nam accusatio, seu potius calumnia ista eo spectat, ut Gregorium, quem integerrimae, honestissimaeque vitae laude praestitisse certum est, veluti imbecillem assentatorem, atque etiam animo adeo pravo comparatum traducat, quo temporibus, et fortunae inserviens, neque honestatis, neque veritatis rationem habuerit.

Mauritius anno 582 imperium obtinuerat, in cuius tamen administratione, oeconomia, quam adhibebat, et quae ad avaritiam prorsus accedere videbatur, ei vehementer detrimento fuit. Non defuerunt, qui affirmaverint, Mauritium avaritiae causa eo pervenisse, ut in Avarica expeditione, cum duodecim Romanorum militum millia capta fuissent, passus sit a Duce Avarum omnes trucidari potius, quam ut modicam pecuniae summam solveret ab eo petitam ad eorundem restitutionem. Verum haec nimis malevole de Mauritio pronuntiata sunt. Milites enim isti turbulenti erant, qui Imperatorem vehementer seditionibus offenderant, ut princeps acriter indignatus eisdem opem afferre noluerit cum in hostium manus venissent, neque animo tamen reputans, hostes tam atrocem cladem de iis esse facturos. Certum enim est, Mauritium, cum comperit milites illos fuisse trucidatos, incredibili dolore perculsum esse, ac Deum exorasse, ut in hac vita potius quam in altera de se ultionem sumeret, eo quod auxilio non allato, milites sui interfecti fuissent. Iam vero Mauritius anno 602 cum statuisset exercitum suum ultra Danubium debere hiemare, quo hostium impensis eo tempore viveret, milites ab eo defecerunt, et, Exarcha Centurionum Phoca duce, Constantinopolim venerunt. Mauritius una cum coniuge, et quinque liberis captus a Phoca est, et deinde omnes eo iubente, trucidati sunt.

Cum Phocas die 23 Novembris anno 602 Imperatoria corona donatus esset, die 25 Aprilis anno 603 eius et Leontiae Augustae imagines Romam delatae sunt, quas, postquam Clerus, et Senatus Romanus acclamationibus fieri solitis excepisset, Gregorius iussit in Lateranensi palatio poni. « Septimo calendarum maiarum (ait Ioannes Diaconus in S. Gregorii Magni vita lib. 4 cap. 4) indictione sexta, imago Phocae, et Leontiae Augustorum cum eorundem favorabilibus litteris Romam delata est; et postquam a Clero, et Senatu acclamatum est eis in Basilica Iulii, iussu Gregorii, in oratorio S. Caesarii, Lateranensi palatio, constituta reponitur.» Gregorius Phocae litteras scripsit, quae lib. 13 n. 31, 38 et 39 continentur. In iis litteris Pho-

cae, et Leontiae Augustae gratulatus, ita de Imperatore loquitur, ut ab eo se multa bene sperare pro Ecclesiae, et Reipublicae utilitate demonstret. Ex his litteris accusatio ista tota deducitur, atque eae afferuntur, ut inde concludatur, Gregorium Magnum imbecillem assentatorem fuisse, qui non erubuerit tyranno atrocissimo gratulari.

Arbitror non esse inopportunum, hic epistolae ad Phocam scriptae testimonium recitare ut appareat, quid revera Pontifex affirmaverit. Itaque Gregorius primo loco ait, Deum, qui potestate sua eventus omnes moderatur, et cui homines omnes inserviunt, quandoque principem aliquem ad populi punitionem excitare, et aliquando ad imperium afferre principem, qui afflictos consoletur, atque ex calamitatibus, quas patiebantur, eripiat. Hoc nunc subdit Gregorius sperare se a Deo esse factum. Quare ait: « Laetentur caeli et exultet terra, et benignis vestris actibus universae Reipublicae populus nunc usque vehementer afflictus hilarescat. Comprimantur iugo vestrae dominationis superbae mentes hostium, releventur vestra misericordia contriti, ac depressi animi subiectorum. Virtus caelestis gratiae inimicis vos terribiles faciat, pietas subditis benignos. Quiescat felicissimis temporibus vestris in universa Republica, prolata sub causarum imagine, praeda pacis. Cessent testamentorum insidiae, donationum gratiae violenter exactae, redeat cunctis in rebus propriis secura possessio...Hoc namque inter Reges gentium, et Reipublicae Imperatores distat, quod Reges gentium, domini servorum sunt, Imperatores vero Reipublicae, domini liberorum. »

Quid locus iste continet, quod hominem pavidum, imbecillem assentatorem, hominem temporibus, et fortunae inservientem ostendat? Quid potius non continet, quod ab homine prudentissimo, et Ecclesiae, ac Reipublicae utilitatis studiosissimo proficisci in tanto periculo debebat? Nonne Gregorius *litteris favorabilibus* respondet, quas, Ioanne Diacono teste, Phocas miserat? An non debebat Gregorius pro sua erga Ecclesiam, et Rempublicam sollicitudine, hanc *favorabilium litterarum* a Phoca missarum occasionem libenti animo amplecti, atque ea scribere, quae atroci illius ingenio leniendo videri potuissent opportuna? Num Phocae tyranno favorabilibus litteris scribenti Gregorius superbe respondere debuisset? An potius hominibus Sanctissimi viri virtutum obtrectatoribus displicet, Gregorium ea ratione respondentem, non suppeditasse ipsis occasionem, copiosas molestissimasque querelas de Pontifice exaggerandi, deperditae ab eo reipublicae et Ecclesiae calamitatis illatae, si Gregorius Mauritii caedem exprobrasset, vel Phocae litteras non adeo humaniter accepisset?

Est praeterea perspicuum verba Gregorii in eo versari, ut bona multa Ecclesiae, et Reipublicae adprecetur, non vero ut significet, haec certe Phocam esse facturum. Quid vero hoc habet cum imbecilli assentatione commune? « His Gregorius laudibus, ait Ioannes Diaconus, memorato superius loco, aut ideo novos principes demulcebat, ut audientes, quales esse deberent, fierent mitiores, quam Mauritius fuerat, cuius tot criminibus involuta tempora cognoscebant, aut quia sibi, suaeque Ecclesiae devotissimos cernens, non eos ad tyrannidem ruituros esse putabat. Qui sicut quorumlibet vitia liberis vocibus arguebat, et contra canones priscasve consuetudines venire neminem permittebat, ita quae consuetudinis fuerant, nulli penitus denegabat. »

Neque negari certe potest, Gregorium multa passum a Mauritio fuisse, licet non tyrannus Mauritius esset. Constat id ex tota Imperii Mauritii historia. Etenim numquam Mauritius adductus est ad opem Italiae contra Longobardos afferendam,

etsi Gregorius id maxime in votis haberet; numquam Imperator ita egit, ut Episcopus Constantinopolitanus a superba *Oecumenici* appellatione desisteret, licet Gregorius omni gravitate id peteret. Phocas tamen in posterum appellationem illam ab Episcopo Constantinopolitano adhiberi vetuit. Nota est praeterea Mauritii lex de impediendis militibus a monastica professione, quam legem Gregorius, Imperatore iubente, debuit undique mittere, etsi Gregorii hortationibus ac sapientissimis monitis deinde mitiori ratione Imperator eam legem sit exsequutus. Nota Mauritii agendi ratio erga Episcopos Istriae, quos Gregorius Romam venire iusserat, quos tamen deinde obtemperare recusantes, Imperatore volente, inobedientia relinquere coactus est. Notum denique patrocinium, quod ab Imperatoris aula consequutus est Maximus, qui in Dalmatia, Gregorio ob gravia eius crimina repugnante, Episcopus Salonensis electus erat, quique impune potuit Pontificem, eiusque auctoritatem non modo contemnere, sed ludibrio prorsus habere. Eo res denique pervenerant, ut neque tuto possent Pontificis Apocrisiarii Constantinopoli manere. Quoniam ergo talia erant rerum adiuncta cum Phocas summa rerum potitus est, non potest sine iniuria Gregorio Pontifici crimini verti, si meliora tempora speraret.

Neque minus perspicue constat, nihil esse in litteris, quas Gregorius Magnus scripsit ad Phocam, cum novum Sedis Apostolicae Apocrisiarium Constantinopolim misit, quod possit iustam Pontificis accusandi rationem afferre, veluti hominis, qui assentandi studio ea faceret, quae cum honesti viri officio pugnare viderentur. Nam Ioannes Diaconus in Gregorii vita, loco superius significato refert, Phocam ipsum miratum esse, Apocrisiarium Apostolicae Sedis Constantinopoli non esse, et a Gregorio petiisse, ut mitteretur prout antea consueverat. Phocae petenti, atque id ea, qua par est observantia, a Gregorio postulanti, Pontifex respondit: non enim alia ratione res contigit. « Cumque Phocas, ait Ioannes Diaconus, mandari sibi Romanae Sedis Diaconum, cum magna humilitatis reverentia postularet.»

Iam vero Gregorius gratissimum, ea de causa, Phocae animum suum testatus est, atque in litteris ad eum scriptis tribuendum esse affirmavit molestiis, quas per ea tempora Sedes Apostolica passa est ab aula Imperatoria, Apocrisiarium Constantinopoli non reperiri: nam ait: « Quia dum ministri omnes huius Ecclesiae tam contrita, asperaque tempora, cum formidine declinarent, atque refugerent, nulli eorum poterat imponi, ut ad Urbem Regiam in palatio permansurus accederet. » Intelligebant enim omnes se iniuriis obiectum iri in palatio, praesertim, quod cum nota esset inimicitia inter Gregorium, et Mauritium excitata, ii liberius insolescerent, qui *Oecumenici* Episcopi Constantinopolitani appellationem propugnabant.

Verum considerari debet, quid Gregorius a Phoca ob Apocrisiarii sui missionem speraret, ac precaretur. Inquit autem litteris memoratis Gregorius: « Cui rogo, et serenitas vestra pias aures inclinare dignetur, ut tanto nobis celerius valeat misereri, quanto afflictionem nostram verius ex eius relatione cognoverit. Qualiter enim quotidianis gladiis, et quantis Longobardorum incursionibus ecce iam per triginta, et quinque annorum longitudinem premimur, nullis explere suggestionis vocibus valemus. » Quis vero haec assentationi tribuat? Quis non intelligat Gregorium licet integerrimum, gratulari tamen debuisse ob petitum a Phoca Apocrisiarium? Quis non videat auxilium in publicis calamitatibus postulare, non assentationi, sed necessitati tribui debere? Quae de litteris a Gregorio Magno ad Phocam scriptis diximus, ea sunt etiam intelligenda de litteris ad Leontiam Augustam tem-

pore illo missis. Nam in eandem sententiam quod ad rei summam pertinet, et eadem de causa scriptae sunt. Non modo autem humanitas, sed etiam necessitas ipsa postulabat, ut qui hominis certe non benigni animum sibi conciliare volebat, Augustae quoque benevolentiam impetrare studeret.

Ceterum omitti non debet, haec evenisse in ipso Phocae imperii initio; Gregorius autem non multos post menses mortuus est. Nam Phocae, et Leontiae imagines Romam die 25 Aprilis anno 603 sunt allatae; reliqua, quae de hoc facto recensuimus, sunt eo die posteriora: Gregorius vero die 12 Martii anno 604 vita functus est, ita ut mensium tantummodo nonnullorum spatio post litteras istas a se scriptas, post spes suas Imperatori significatas superstes fuerit. Iure autem possumus contendere, si Gregorii vita diuturnior fuisset, eum pro animi sui fortitudine, qua praestabat, non omissurum Phocae succensere in iis, quae reprehendenda reperisset. Aetate ipsa nostra vidimus Pontificem ingenio mitissimum, vita, moribusque integerrimum Pium VII, qui in Pontificatus sui exordio, viro armis potentissimo, victoriarum celebritate exultanti gratulatus valde est, cum post gravissimos motus, Ecclesiae negotia in Gallia composita sunt, cumque ad eum Legatum suum a latere misit. Vidimus, inquam, in posterum, Pontificem memoratum, eidem vero Ecclesiam perturbanti, et Sedis Apostolicae iura despicienti fortissime restitisse, atque ob hanc causam ad anathematis etiam sententiam ferendam, impavidum devenisse.

Dicenda nunc nonnulla sunt de celebri illa controversia, quae respicit *Oecumenici* appellationem a Constantinopolitanis Episcopis susceptam. Nam de ea re Pelagio II Pontifice primum, tum praecipue Gregorio Magno Pontificatum gerente pertractatum est; et quemadmodum Pelagius facere coeperat, ita Gregorius Episcopo illi restitit, se *Oecumenicum*, vel *Universalem* Episcopum appellanti. Qui censorium iudicium in quaelibet Gregorii acta exercere se posse putaverunt, ii ita de hac controversia loquuti sunt, veluti si ex mala intellecta huius vocis significatione tantus hic factus fuerit in Ecclesia motus, cum ceteroquin res ipsa, de qua agebatur, tanti momenti denique non esset. Verum diversa ratione de hoc negotio statuendum esse ex iis, quae indicabimus, ostendetur.

Cuilibet facile occurrit, appellationis huius suscipiendae conatus ab ea Episcoporum Constantinopolitanorum agendi ratione profectos esse, qua ob imperii Sedem Byzantium translatam, et novam Romam in Constantini civitate constitutam, Episcopi Romani privilegia petere studuerunt. Iam vero, cum viderent, *Universalis* titulum quandoque Romano Pontifici esse tributum, prout praesertim in Chalcedonensi Synodo contigit, hanc appellationem et ipsi sumere non dubitaverunt. Accessit Iustiniani Imperatoris rescriptum ad Epiphanium Episcopum Cpolitanum, quod habetur in eius codice *tit. de Sanctissima Trinitate.* Eo enim rescripto *Universalis* appellatio Episcopo illi tribuitur. *Imperator Iustinianus Augustus Epiphanio Sanctissimo, et Beatissimo Archiepiscopo Regiae huius Urbis, et Universali Patriarchae.* Hoc autem rescripto adeo elatus Epiphanius est, ut cum Ioannes I Pontifex Constantinopolim, Theodorico Italiae Rege id requirente, venisset, ei priorem in sedendo locum denegaverit, quod tamen deinde fecit, Imperatoris, ut iure coniici potest, auctoritate permotus.

Neque Episcopi Constantinopolitani in *Oecumenici* appellatione suscipienda, honorificum tantummodo titulum suscipere videbantur. Epiphanii factum mox commemoratum rem diversam ostendit. Et vere voci huic *Universalis* rem ipsam gravissimam adiungebant; volebant enim in omnes Orientis Ecclesias, praeci-

pris etiam sedibus minime exceptis, potestatem exercere, existimantes, se in Orientales provincias ea posse quae Romanus Pontifex, sive senioris Romae Episcopus, faceret in Occidentalibus.

Exemplum huius rei perspicuum continent, quae Ioannes Ieiunator, Episcopus Constantinopolitanus Eutychii successor anno 589 fecit. Nam Concilium generale, totius praesertim Orientis, Constantinopoli habendum indixit, in quo de criminibus Gregorio Episcopo, seu Patriarchae Antiocheno obiectis iudicium ferret; id quod confirmat eum putasse, Orientales Ecclesias, praecipuis sedibus non exceptis, potestati suae obnoxias esse: Ioannes Ieiunator praeterea, litteris, quas ad Synodi convocationem scripsit, subscriptionem suam adiecit titulo *Oecumenici Patriarchae* adhibito.

Sedes Apostolica minime passa est, haec ab Episcopo Constantinopolitano impune fieri, et quemadmodum decretis restiterat, quibus Byzantinus Episcopus secundum locum post Romanum, et provincias nonnullas assequebatur, in quas potestatem patriarchalem exerceret, ita multo gravius Ioannis Ieiunatoris facto commota est, qui videbatur omnino universam Orientalem Ecclesiam sibi velle subiicere. Itaque cum Pelagius II ab Episcopis Illyrici, ad quos Ioannes Ieiunator tractorias litteras de Synodi convocatione miserat, certior factus de his rebus fuisset, epistolam ad Synodum illam misit, quae ita inscripta est: « Dilectissimis fratribus universis Episcopis, qui illicita vocatione Ioannis Constantinopolitani convenerunt, Pelagius. » In ea autem epistola non solum de Concilii indicta celebratione, sed etiam de Oecumenici appellatione suscepta Pelagius conquestus est. « Relatum est ergo, inquit, ad Apo» stolicam Sedem, Ioannem Constan» tinopolitanum Episcopum, se uni» versalem subscribere, vosque ex » hac sua praesumptione ad Synodum » convocare generalem, cum genera» lium Synodorum convocandi aucto» ritas Apostolicae Sedi B. Petri pri» vilegio sit tradita. » Conquestus est praeterea Pelagius haec tunc fieri, cum, pluribus litteris Episcoporum Constantinopolitanorum, quae in Romanae Ecclesiae tabulario servabantur, constaret, eos saepenumero testatos esse se nihil umquam esse facturos, quod Apostolicae Sedis iura, ac privilegia violaret. Pelagius denique Concilii illius acta rescidit, exceptis iis, quae Patriarchae Antiocheni Gregorii absolutionem respiciebant.

Gregorius Magnus, qui anno 590 Pelagio II suffectus fuerat, testis huius rei est in epistola ad Ioannem Ieiunatorem lib 5 ep. 18. Nam ait: « Et quidem hac de re, sanctae memoriae decessoris mei Pelagii ad Sanctitatem vestram scripta transmissa sunt, in quibus, Synodi, quae apud vos de fratris quondam, et coepiscopi nostri Gregorii causa congregata est, propter nefandum elationis vocabulum acta dissolvit, atque Archidiaconi (Laurentii), quem ad vestigia Dominorum transmiserat, missarum vobiscum solemnia celebrare prohibuit. » Quid vero post Pelagii mortem in ea causa Gregorius fecerit, eadem epistola refert. Videlicet se scire narrat, Ioannem in proposito perseverare adhibendae Oecumenici Episcopi appellationis; se id pati nullo modo posse, et prout Pelagius Apocrisiario suo praescripserat, ita se Apocrisiariis suis, et Sabiniano qui tunc eo munere fungebatur, praescripsisse, ut una cum Ioanne in missarum solemniis non communicaret. « Post eius vero (Pelagii) obitum, quum indignus ego ad Ecclesiae regimen adiunctus sum, et ante per alios Responsales meos, et nunc per communem filium Sabinianum diaconum alloqui fraternitatem tuam, ut se a tali praesumptione compesceret, non equidem scripto, sed nudo sermone curavi; et si emendari nollet, eum missarum solemnia cum

fraternitate vestra celebrare prohibui. »

Conatus est deinde Gregorius pluribus argumentis adductis, ostendere Ioanni, quam esset absonum eiusmodi appellatione uti quae ceterorum Episcoporum dignitatem laedere videretur, quam neque Pontifices Romani adhibendam putarunt, etiamsi et primatus sui iure, et Concilii Chalcedonensis exemplo, eam possent adhibere. Affirmavit etiam Ecclesiae periculosum esse ea appellatione uti, cum si Episcopus, qui universalis appellaretur, in haeresim incidisset, prout de Nestorio, et de Macedonio evenerat, ignominiosum non posset non videri, Universalem Episcopum a Fide Catholica defecisse. Haec colliguntur, tum ex memorata ad Ioannem Ieiunatorem Gregorii epistola, tum ex ea, quam ad Mauritium Imperatorem scripsit, ut eius saltem auctoritate adduceretur Episcopus ad appellationem illam derelinquendam; verum nihil Gregorius impetravit. Quare Eulogium Alexandrinum Episcopum, et Anastasium Episcopum Antiochenum Gregorius hortatus est ut sedium suarum iura contra novos Episcopi Constantinopolitani conatus tuerentur. Quamquam vero Anastasius Mauritii metu, et Eulogius necessitate Imperatoris non offendendi, cuius ope plurimum indigebat contra Haereticos Aegyptum perturbantes, haud ita fortiter in eo negotio se gesserint, Gregorius tamen in sententia permansit, et non tolerandam hanc *Universalis* appellationem constanter affirmavit.

Mortuus est interea Ioannes, eique Cyriacus in Episcopatu Constantinopolitano suffectus fuit. Is in synodicis de ordinatione sua litteris ad Pontificem Gregorium missis, non dubitavit, se Oecumenicum Patriarcham scribere. Venerunt Romam Cyriaci Legati, seu Responsales, quibus Imperator Epistolam Gregorio tradendam dederat, qua epistola, ut Cyriaci legatos benevole acciperet, Pontifici commendabat, controversiam vero de Oecumenici appellatione derelinquenda, imprudentem, vel indiscretam, aut parvi momenti esse significabat. Gregorius Cyriaco respondit, et in suscepta sententia perseverans de ea voce non adhibenda, hortatus est Episcopum, ne vel ab ipso Episcopatus sui initio Ecclesiae pacem turbaret. Apocrisiarios autem, seu Responsales Cyriaci humanissime excepit. Id vero libenter Gregorius fecit, tum quod pro ea qua praestabat sapientia, et charitate, cuperet, obortam istam inter Episcopos dissensionem populo non innotescere, tum etiam quod Cyriaci factum, legatis eiusdem tribui non deberet. Intellexit vero Gregorius, non esse silentio praetereundum, quod Imperator obiecerat, controversiam levis momenti esse, et Pontificem indiscrete facere, qui ob vocabulum nullius momenti cum Episcopo quaestionem haberet.

Iam vero Gregorius de ea re respondens habet: « Nam quidnam, si ex superbo, et profano vocabulo, meus non in modico est animus vehementer vulneratus, tantae indiscretionis esse potui, ut nescirem, quid unitati Fidei, quid concordiae Ecclesiasticae deberem, et fratris mei Responsales, et Synodicam epistolam suscipere cuiuslibet causae amaritudine recusarem? Aliud est, quod conservandae unitati Fidei, et aliud quod debemus compescendae elationi. Unde Responsales eius cum magno affectu suscepi, quidquid debui charitatis exhibui, meliusque eos, quam consuetudo prisca fuerat, honoravi, et mecum feci eos sacra missarum solemnia celebrare. Quia sicut meus Diaconus ad exhibenda sacra mysteria ei non debet ministrare, qui elationis culpam aut commisit aut commissam ab aliis ipse non corrigit, ita ministri illius in celebratione Missarum mihi adesse debuerunt, qui, custodiente Deo, in superbiae errorem non cecidi. Eundem vero fratrem, et coepiscopum meum studiose admonere curavi, ut si ha-

bere pacem, et concordiam omnium desiderat, a talis vocabuli se appellatione compescat. De qua re mihi in suis iussionibus Dominorum pietas praecepit dicens, ut pro appellatione frivoli nominis inter nos scandalum generari non debeat. Sed rogo, ut imperialis pietas penset, quia alia sunt frivola valde innoxia, atque alia vehementer nociva. »

Esset vero calumniosa illa accusatio, de hac re tantopere sollicitum fuisse Gregorium, quod supremum in omnes affectare dominatum ipse vellet, atque idcirco timeret, ne appellatione illa *Oecumenici* ab Episcopo Constantinopolitano suscepta, aliquid detrimenti potestas sua pateretur. Nam quomodo scripserit de hac controversia in 2. ad Cyriacum epistola considerandum est. « Ego enim, inquit, Iesum testem invoco in anima mea, qui a summo usque ad ultimum nulli hominum dare scandali occasionem volo. Omnes esse magnos, et honorabiles cupio, quorum tamen honor honori Omnipotentis non detrahat. »

Atque hoc etiam disertius ostendit ep. 29 lib. 7 cum Eulogio Alexandrino Episcopo respondit, qui tandem aliquando Pontificem certiorem fecerat, se numquam in posterum esse facturum ut Constantinopolitanum Oecumenicum Patriarcham haberet, aut salutaret. Eulogius enim in litteris suis scripserat, se obtemperaturum Gregorii mandato de hac re, et praeterea litteris, quas ad Pontificem misit, *Universalem Papam* Gregorium appellaverat. Iam vero Pontifex haec Eulogio significavit: « Quod verbum iussionis, peto, a meo auditu removete; quia scio quis sum, et qui estis. Loco enim mihi fratres estis, moribus patres. Non ergo iussi sed quae utilia visa sunt, indicare volui... Non tamen invenio vestram Beatitudinem, hoc ipsum, quod memoriae vestrae intuli, perfecte retinere voluisse. Nam dixi, nec mihi vos, nec cuiquam alteri tale aliquid scribere debere. Et ecce in praefatione epistolae, quam ad meipsum, qui prohibui, direxistis, superbae appellationis verbum, *Universalem* me Papam dicentes imprimere curastis. Quod peto dulcissima mihi sanctitas vestra ultra non faciat; quia vobis subtrahitur, quod alteri plusquam ratio exigit praebetur. Ego enim non verbis quaero prosperari, sed moribus; nec honorem esse deputo, in quo fratres meos honorem suum perdere agnosco. Meus namque honor est fratrum meorum solidus vigor. Tunc ego vere honoratus sum, cum singulis quibusque honor debitus non negatur. Si enim *Universalem* me Papam vestra sanctitas dicit, negat se hoc esse, quod me fatetur Universum. »

Perspicue ista demonstrant, quam modeste de se Gregorius Magnus sentiret, et quantopere abhorreret ab affectando in ceteros dominatu, cum adeo constanter *Oecumenici* Episcopi appellationi a Constantinopolitanis praesulibus susceptae restitit. Nam, si res penitius consideretur, Eulogius ob *Universalis Papae* titulum Gregorio tributum reprehendi vix poterat. Ea enim ratione Leonem Magnum in Concilio Chalcedonensi appellatum esse memoravimus. Ratio autem primatus iurisdictionis in universam Ecclesiam qui Romani Pontificis proprius est, legitimam causam afferebat, ut Eulogius universalem Papam Gregorium appellare posset. Sed haec, prout superius significatum est, ostendunt quanta humilitate animi Gregorius praestaret, et quam alienus esset a dominandi cupiditate. Id autem multo clarius apparet consideranti, eo ipso tempore, quo Episcopi Constantinopolitani tanto studio laborabant, ut Oecumenici Episcopi nomen sibi assererent, Gregorium magnum, sibi appellationem tantummodo tribuendam censuisse *Servi Servorum Dei*.

Sed haec non impediebant, quominus Pontifex ea omnia impleret, quae apostolicum munus ei commis-

sum requirebant. Immo ita Gregorius erat comparatus, ut licet de se tanta demissione sentiret, auctoritatis tamen suae, quae ex primatus natura proficiscebatur, sollicitus omnino esset, et quae pro Ecclesiae bono, pro Religionis incolumitate facienda esse intelligebat, accurate et constanter exsequeretur. Cum ergo videret ob hanc susceptam ab Episcopis Constantinopolitanis appellationem, Ecclesiae tranquillitatem perturbari, disciplinae Ecclesiasticae detrimentum inferri, et dissidio gravissimo viam parari, factum est idcirco, ut tantopere de ea voce reiicienda laborarit, et praeter ea quae iam significavimus, encyclica etiam ad totius Ecclesiae Episcopos scripta, adhortatus sit omnes, ut communi sententia in ea re Episcoporum Constantinopolitanorum conatibus resisterent, et nemo quidquam faceret, quod superbae eorundem agendi rationi consentaneum esse posset. Addere possumus his, quae diximus, iure videri posse, Gregorium praesensisse hanc suscipiendae appellationis Oecumenici arrogantiam, inter praecipuas causas perniciosi schismatis, quod deinde Orientalem Ecclesiam a Latina separavit, numerari oportere. Nam ut omittam quae Photius in epistola nomine Michaelis, et Basilii Imperatoris adversus Nicolaum I Pontificem scripta, conatus est persuadere de potestate Episcopi Senioris Romae, quae ob translatam Constantinopolim Imperii Sedem, Episcopi novae Romae propria evaserit; satis est ea perpendere monumenta, quae, inter ceteros doctissimos scriptores, qui de hac controversia pertractaverunt, affert Le Quienius *Orientis Christiani* tomo I cap. 13. Ex iis enim manifeste concluditur, cum saeculo undecimo Michael Caerularius, eo tempore quo Leo IX Ecclesiae praeerat, schisma teterrimum inter Ecclesiam Graecam et Sedem Apostolicam renovavit, pro *Universalis* Episcopi potestate gerenda contendisse, et cum Romano Pontifici id deneganti parere nollet, dissidium instaurasse.

Quae hactenus commemoravimus, praecipua respiciunt a Gregorio Magno praesertim gesta, in causa de qua sermonem habemus. Gregorius tamen non potuit umquam obtinere, quod sibi proposuerat, et quoad ille vixit, Episcopi Constantinopolitani, Oecumenici nomen, Pontifice invito, adhibere non dubitarunt. Verum quod Gregorius consequi non potuerat, id Bonifacius III impetravit. Etenim cum Mauritius Imperator Gregorio semper in hoc restiterit, ac succensuerit etiam, eo quod peteret hanc appellationem ab Episcopis Constantinopolitanis derelinqui, Phocas deinde Imperator id omnino iussit. Nam, teste Paulo Diacono lib. 4. Historiae Longobardorum, rescriptum dedit, quod inter cetera Phocae acta ab Heraclio in posterum rescissum est, rescriptum, inquam, dedit, quo Episcopi Constantinopolitani prohibebantur nomine *Universalis* uti, quae appellationis ratio ad Romanam tantum Ecclesiam spectare posset.

Negari non potest, Phoca mortuo, illum titulum ab Episcopis Constantinopolitanis iterum susceptum esse. Sed certum tamen est, quaestionem ea re sub Pelagio II, et Gregorio Magno pertractatam, Phocae rescripto extinctam esse, eo quod Episcopi Constantinopolitani, qui legitimae Romanorum Pontificum auctoritati obtemperare noluerant, Phocae metu statim conticuerint. Neque etiam concedi potest, quod a nonnullis relatum esse constat, Phocam rescriptum hoc dedisse, eo quod Cyriaco Patriarchae indignatus esset, et rescripto isto dato, vellet Cyriaco molestiam afferre. Nam consideranti praesertim illorum temporum chronologiam, prout a Pagio in critica Baronii explicatur, apparebit, eo tempore quo Bonifacius III Pontifex factus est, Cyriacum iam fuisse demortuum, et ei in Constantinopolitana Sede iam suffectum fuisse Thomam, virum integerrimum, et com-

muni suffragio commendatum. Nam Cyriacus mortuus est die 29 Octobris anno 606, Bonifacius Sabiniano successit, die 25 Februarii anno 607, Thomas vero Episcopus Constantinopolitanus factus fuit die 25 Ianuarii 607. Illud igitur verius est, Phocham, etsi tyrannum, gravitate tamen rationum adductum esse, ut Bonifacio III assentiretur, non autem inimicitiae causa, quam erga Thomam Episcopum exerceret: prout deinde Bonifacio IV petenti concessit, ut celeberrimum in Urbe delubrum a M. Agrippa conditum, quod *Pantheon* appellatur, veteri superstitione expiatum, Deo in honorem Bmae Virginis, et Sanctorum Martyrum dicaretur.

Est nunc breviter commemorandum id, quod valde gloriosum Gregorio Magno fuit, et quod respicit factam, eius virtute, Anglo-Saxonum ad Ecclesiam conversionem. Multo antequam Gregorius Pontificatum consequeretur, studio singulari ferebatur, ut eam gentem christianae fidei compararet. Rem ita narrat Ioannes Diaconus in Gregorii vita lib. 1 cap. 3, cui narrationi ceteri conveniunt, qui de rebus a Gregorio Magno gestis egerunt, prout constat consulenti tom. 2 mensis Martii Bollandiani ad diem 12 illius mensis. Itaque rem hac ratione narrat Ioannes Diaconus loco citato: « Quadam » die, cum, advenientibus nuper ne» gotiatoribus, multa venalia in foro » Romanae urbis fuissent proposita, » multique ad emendum undique con» fluxissent, contigit et Gregorium » virum Deo dignissimum praeterire, » qui cernens inter alia pueros cor» pore candidos, forma pulcherrimos, » vultu venustos, capillorum quoque » nitore perspicuos, esse venales, » interrogavit mercatorem, de qua » patria illos attulisset. Ille respon» dit: De Britannia insula, cuius in» colarum omnium facies simili can» dore fulgescit. Gregorius dixit: » Christiani sunt iidem insulani, an » adhuc paganis tenentur erroribus » implicati? Mercator respondit: Non » sunt Christiani, sed paganis tenen» tur laqueis irretiti. Tunc Grego» rius graviter ingemiscens, Heu! » proh dolor! inquit, quam splendi» das facies princeps tenebrarum » nunc possidet, tantaque frontis » species vacuam ab interna Dei gra» tia mentem gestat! Rursus inter» rogavit, quod esset vocabulum gen» tis illius. Mercator respondit: An» gli vocantur. At ille: Bene, inquit, » *Angli quasi Angeli*, quia Ange» licos vultus habent, et tales in » caelis Angelorum decet esse con» cives. »

Post haec Ioannes Diaconus refert Gregorium sine mora statuisse mittendos esse, qui apud eam gentem, Fidem Catholicam propagarent, atque ipsum Gregorium Benedicti I Pontificis impetrata facultate, profectum esse ab Urbe, ut ad praedicandam Anglo-Saxonibus fidem se conferret; sed coactum esse Pontificem Gregorium Romam revocare, eo quod Papa perterritus esset populi clamoribus, et ferme tumultu, qui ob Gregorii discessum excitatus fuerat. « De cuius absentia, ait Ioan» nes Diaconus, Romani plurimum » perturbati, deliberato consilio, tri» fariе per loca viae contiguae, un» de Pontifex ad Beati Petri pro» fecturus erat Basilicam, partiun» tur, eumque turmatim taliter allo» quuntur: *Petrum offendisti: Ro» mam destruxisti, quia Gregorium » dimisisti.* »

Adolescentes istos quorum aspectu Gregorium Magnum commotum esse vidimus, ut de eorundem patria quaesierit, et de eorum patria ab Ethnica superstitione ad Christi Religionem convertenda consilium susceperit, de *Britannia insula* fuisse mercator ille respondit, cuius verba Ioannes Diaconus refert. Verum in Britanniam a primis Ecclesiae saeculis Christianam Religionem invectam esse, atque in ea maxime floruisse certum est. Satis est ad hoc ostendendum ea legere, quae doctis-

simus Mamachius lib. 2 Originum et Antiquitatum Christianarum cap. 24 pertractat, ubi scriptores praecipuos recenset, qui fuse de rebus ad Ecclesiam in Britannia, vetustis illis temporibus, spectantibus egerunt, Bedam, Baronium, Pagium, Tillemontium, Usserium, aliosque, quibus Lingardius addi potest tom. 1 *historiae Angliae*, et in historia *Ecclesiae Anglo-Saxonum*. In Britannia tamen Religio prostrata fuerat posterioribus temporibus, quando Angli, et Saxones e Germania ad Britannorum auxilium contra Sotos, Pictosque vocati, cum his potius amicitiam iniverunt, et non modo Rempublicam, sed etiam Religionem penitus labefactarunt. Nam, ut ait Glastionensis Chronographus ad annum 449 apud Usserium *Antiquit. Britannic.* c. 13, « Angli, et Saxones in Britanniam venerunt. Hi pagani fuerunt, et Christianam fidem, quam Britones, per duocentum quadraginta tres annos fideli devotione conservaverant, isti postea totam fere Britanniam perverterunt, et usque ad tempus S. Augustini, videlicet centum quadraginta septem annos, maximam huius regionis partem paganismo repleverunt. »

Longum oporteret habere sermonem, si quando Angli, et Saxones in Britanniam venerint, quando ista rerum conversio facta fuerit in ea insula, et quae gubernii forma fuerit constituta explicandum esset, tractandumque singillatim. Itaque, ut arbitror, ad brevitatem orationis, et ad accuratam temporum, rerumque significationem opportunum erit, locum ipsum referre, quo eruditissimi scriptores Operis *L'art de vérifier les dates* totius facti summam retulerunt tom. 1 pag. 788 edit. Parisiensis an. 1783.

« La même année (447) Vortigerne Roi des Bretons appelle à son secours les Angles, et les Saxons pour arrêter les incursions des peuples septentrionaux. Le P. Pagi rémarque, que la plupart des Historiens, et des Critiques se méprennent sur l'époque de l'arrivée des Anglois, et des Saxons dans la Grande Bretagne, et qu'ils accusent mal à propos Bede de se tromper à ce sujet, et de n'être pas d'accord avec lui-même. L'erreur de ces Historiens vient de ce qu'ils ne distinguent point, comme fait Bede, l'année, que les Angles, ou Anglois, les Saxons, et les Jutes, tous peuples des côtés de Danémarck, ou d'Allemagne furent invités à venir en Angleterre, et l'année qu'ils s'y rendirent. Ce fut l'an 447 qu'ils y furent appellés par Vertirgerne chef des Bretons, et ce fut l'an 449 qu'ils y arrivérent sous la conduite des Généraux Hengist, et Horst. Ces auxiliaires vengérent ceux qui les avoient fait venir, des ennemis, qui les attaquoient. Mais dès l'an 455 ils font un Traité avec les Pictes, tournent leurs armes contre les Bretons, et mettent tout à feu, et à sang depuis une mer jusqu'a l'autre dans toute la largueur de l'Ile. Les Bretons réprenant courage sous la sage conduite d'Ambroise Aurelien, le seul Romain, qui fût resté dans l'Ile, et ayant imploré le secours du Ciel, attaquent les victorieux, et les defont : ils continuent de fair la guerre avec differents succès jusqu'à l'an 491, ou 494, ou enfin 520 selon Ussérius. Les Bretons gagnent contre les Barbares la célèbre bataille de Bath. Les Historiens varient beaucoup sur l'année de cet évenement, qui procura aux Bretons la liberté, et le répos dont ils jouirent environ 44 ans. Depuis la bataille de Bath, jusqu'à la conversion des Anglois sous S. Grégoire le Grand, on ne sait rien de certain sur ce, qui se passa dans la Grande Bretagne, puisque Bede mieux instruit, et plus habile que tous les autres Historiens de ce pays, n'en dit rien. Il est seulement certain, que les Saxons, et leurs alliés se rendirent enfin maîtres de toute la longueur de l'Isle, jusqu'à l'Ecosse, sans qu'on sache comment, et par-

tagérent entre eux leurs conquêtes, dont ils formérent sept Royaumes, qui commençérent les uns plutôt, les autres plus tard. Les Saxons, en eurent trois, savoir 1 la Saxe Orientale, c'est qu'on a appellé depuis le Royame d'Essex, où sont Londres, et Colchester: 2 la Saxe méridionale, qui fait le Royaume de Sussex, dont la capitale est Chichester: 3 la Saxe occidentale, c'est le Royaume d'Ousse, ou est Salisbury. Les Anglois eurent aussi trois Royaumes dans leur partage; savoir 1 l'Angleterre orientale; c'est le Royaume d'Estanglie, qui comprenoit les provinces de Cambridge, de Suffolk, et de Norfolk; 2 le Royaume de Mercie composé de tous les Comités de l'interieur de l'Angleterre; 3 celui de Northumberland, qui est l'Angleterre septentrionale. Les Anglois furent les mieux partagés, et peut-être est-ce pour cela, que tous les autres ont été compris sous leur nom. Rapin de Thoiras prétend, que de l'an 585 la partie de la Grande-Bretagne conquise par les Anglo-Saxons commença d'être appellée Angleterre, et que c'est à tort que quelques uns en fixent l'époque au regne d'Egbert. Les Jutes eurent l'Isle de Vight, et le Royaume de Kent, où regnoit néamoins la postérité d'Hengist, qui étoit Saxon. Les naturels du pays restérent maîtres du pays de Galles, comme tous les auteurs en conviennent, et peut-être encore du pays de Cornouaille. Tel fut le partage de l'Angleterre après l'invasion des Saxons, et des Angles. C'est là ce qu'on appelle l'*Eptarchie*, qui a été éteinte par le Roi Egbert vers l'an 827. »

Haec erat insulae Britanniae conditio cum Gregorius Pontifex factus est. Apparet autem ex iis quae modo commemorata sunt quianam Anglia ea insula appellari coeperit, ex recensita videlicet possessione, quam Angli consequuti sunt. Angli vero, ut ex veteribus scriptoribus derivarunt eruditi viri, gens Svevorum erat ad mare Svevicum in Germania constituta in circulo inferioris Saxoniae ad septenptrionem, et Occidentem, quae nunc regio maiorem Ducatus Meckleburgici partem efficit. Illi in Britanniam profecti, cum descriptam superius possessionem adepti essent, toti Insulae Angliae nomen attulerunt.

Itaque Gregorius, qui iamdiu Anglo-Saxonum conversionem meditabatur, quique tanto ante voluerat se in Britanniam conferre, ut eam gentem Christianae Ecclesiae compararet, Pontifex factus initum hoc a se consilium feliciter absolvit. Antea Candido, S. Petri patrimonii in Galliis Rectori commiserat, quamplures adolescentes in monasteriis instituendos curare, ut deinde possent in suscipiendo eorum gentis conversionis negotio utiliter inservire. Tum Augustinum Monasterii sui S. Andreae in Urbe Abbatem selegit, eumque ducem missionis Anglicanae constituit, atque ei et pluribus aliis monachis, quos secum afferebat, propagandam inter illam gentem Christianam Religionem commendavit. Cum omnia fecisset Gregorius, quae ad faustum missionis exitum videbantur opportuna, Augustinus cum sociis quadraginta videlicet ad tantum negotium gerendum destinatis viris, prope oras Regni Cantiae iter facientes, primum ad Thanensem insulam appulsi, tum in toto illo regno Fidem Christianam spargere aggressi sunt, et permagno quidem celerique fructu. Rex ipse Ethelbertus in festo Pentecostes anno 597 baptizatus est, et tantum fuit hominum studium religionis amplectendae, ut Augustinus eodem anno reversus ex Gallia, ubi a Virgilio Arelatensi Archiepiscopo, Pontificis auctoritate consecratus fuerat Episcopus, in festo Nativitatis Domini decem mille et plures Anglos baptismate donaverit. Tum templa iterum in Dei honorem sunt conversa, quae post Britannorum fugam Christianae Religioni fuerant erepta. Non multo

post in Essexiae regno Religio propagata est, et Scabertus, seu Saberetus S. Ethelberti Nepos, operam dante Mellito Abbate, qui deinde Episcopus consecratus est, baptisma suscepit. Tum denique per Britanniam, seu Angliam, Catholica iterum amplificata est, floruitque Religio.

Gregorius interea opus tanta felicitate coeptum auctoritate sua iuvabat, sacerdotibus maiori numero missis, Episcopis ad ea loca destinatis, sacra supellectili, hortationibus, omnibusque benevolentiae, ac benignitatis officiis erga eos, qui de Religionis propagatione bene meriti fuissent. Quam uberes fructus Gregorius collegerit ex hoc studio suo, atque ex praestantissimorum hominum laboribus, quos ad illud opus destinavit, satis aperte significat testimonium hoc ex ep. 65 lib. 11 ad Augustinum, ex quo apparet, quot Episcopos creari oportere iudicaverit. « Et quia, inquit, nova An» glorum Ecclesia ad omnipotentis » Dei gratiam, eodem Domino lar» giente, et te laborante, perducta » est, usum tibi pallii ad sola mis» sarum solemnia concedimus, ita » ut per loca singula duodecim epi» scopos ordines, qui tuae ditioni » subiaceant.... Ad Eboracam vero » civitatem te volumus Episcopum » mittere, quem ipse iudicaveris or» dinandum, ita ut si eadem civitas » cum finitimis locis verbum Dei re» ceperit, ipse quoque duodecim Epi» scopos ordinet, ut Metropolitani » honore perfruatur, quia et ei quo» que, si vita comes fuerit, pallium » tribuere, Domino favente, propo» nimus.... Tua fraternitas habeat » omnes subiectos.» Augustinus praeterea, Gregorio volente, pro religionis utilitate, etiam apud Britannos laboravit, et quoniam ii in antiqua fide permanserant, neque ulla erat inter eorum et Augustini fidem discrepantia, Augustinus praesertim in illud incubuit, ut Ecclesiae Romanae disciplinam accurate servandam curarent praesertim in Baptismi administratione, in diei Paschatis celebratione, atque ut denique operam quoque suam ad Anglorum conversionem procurandam conferrent. Cum tanta fuerit Gregorii Magni sollicitudo, ut Anglo-Saxones Christianam Religionem amplecterentur, factum iure est ut Angliae Apostolus fuerit appellatus.

Valde diversum tamen de ista re ferendum esset iudicium, si vera essent, quae Moshemius in Inst. Hist. Eccl. saec. 6 parte 1 cap. 1 § 1 n. 2 affirmat. Loquens enim de hac ad Anglos Augustini missione, deque aliis huius generis ea aetate factis conversionibus, ait, de his sacris expeditionibus neminem praeclare existimare debere, qui ex huius, sequentiumque aetatum scriptoribus intellexerit, populos istos magnam partem antiquae impietatis suae retinuisse, Christumque ita coluisse, ut vita, factis, et institutis, disciplinam eius repudiarent. Atque ut hoc probet de Anglia ipsa, Gregorium Magnum testem appellat per summam impudentiam. « De Anglo-Saxonibus » (ait in adnotatione ei paragrapho » subiecta) vide, quae ipse Gregorius » Magnus epistola 76 lib. XI statuit. » Victimas inter alia permittit ipsis » festis diebus Sanctis immolare, quas » antea Diis suis immolaverant. »

Haec tamen, quae Moshemius ait, apertam prorsus calumniam continent. De Anglia tantum hic est loquendi locus. Iam vero nimis nota est Anglicanae Ecclesiae historia a temporibus illis vetustis, usque ad vicissitudines, quas sub Henrico VIII pati coepit, quam ut ostendere debeamus, Anglos veram catholicam fidem Gregorii Magni tempore suscepisse, atque in ea fide perseverasse. Ea praeterea, quae evenerunt sub Eadobaldo S. Etheberti filio; ac successore, ostendunt, vel ab iis temporibus, morum severitatem necessariam Sacerdotes in Anglia praedicasse. Nam cum ob impurum suum amorem erga novercam patris sui viduam, a Religione de-

ficeret, quae talia vetabat, deinde Laurentii Cantuariensis Archiepiscopi hortatione, noverca dimissa, moribusque immutatis, cum Religione ipsa reconciliatus est. Quod vero spectat ad Gregorium Magnum, quem veluti testem commemorat Moshemius de Anglorum in veteri superstitione permanentia, et de iisdem institutis, quae ante susceptam Christianam Religionem retinebant, servatis, id inquam adeo abhorret a rei veritate, ut neque responsionem mereatur. Satis est Gregorii litteras de ea re legere, ut constet, Pontificem non de nomine Religionis ab Anglis suscepto, sed de religione ipsa in Anglia feliciter propagata, ac de Ethnica superstitione deleta gratulatum esse.

Et quoniam eo usque impudentiae in ista causa pervenit Moshemius, ut ad epistolam Gregorii Magni lib. XI n. 76 provocaverit, in qua diebus festis Sanctorum memoriae dicatis, victimas immolari statuerit ab Anglo-Saxonibus, quas antea Diis superstitionis suae offerebant, necessario cogimur illius epistolae testimonium afferre, ut pateat, qua fide loquutus fuerit Moshemius in ea re, et quantopere abusus sit lectorum eius patientia. Itaque lib. XI ind. 14 ep. 76 haec scripsit Mellito Abbati Gregorius: « Cum vero vos Deus » omnipotens ad revm̃um virum fra» trem nostrum Augustinum Episco» pum perduxerit, dicite ei quid diu » mecum de causa Anglorum cogi» tans tractavi, videlicet quia fana » idolorum destrui in eadem gente » minime debeant, sed ipsa, quae in » eis sunt idola destruantur. Aquà » benedicta fiat, in eisdem fanis asper» gatur, altaria construantur, reli» quiae ponantur: quia si fana eadem » bene constructa sunt, necesse est, » ut a cultu daemonum in obsequium » veri Dei debeant commutari, ut » dum gens ipsa eadem fana non vi» det destrui, de corde errorem de» ponat, et Deum verum agnoscens, » ac adorans, ad loca, quae consuevit, » familiarius concurrat. Et quia bo» ves solent in sacrificio daemonum » multos occidere, debet his etiam » hac de re, aliqua solemnitas im» mutari: ut die dedicationis, vel » natalitiis Sanctorum Martyrum, » quorum illic reliquiae ponuntur, » tabernacula sibi circa easdem Ec» clesias, quae ex fanis commutatae » sunt, de ramis arborum faciant, » et religiosis conviviis solemnitatem » celebrent. Nec diabolo iam ani» malia immolent, sed ad laudem » Dei, in esum suum, animalia occi» dant, et donatori omnium, de sa» tietate sua gratias referant, ut dum » eis aliqua exterius gaudia reser» vantur, ad interiora gaudia consen» tire facilius valeant. Nam duris » mentibus simul omnia abscindere, » impossibile esse non dubium est. »

Quid, quaeso, est in hac epistola, ut concludatur, Sanctis victimas, diebus eorum festis offerri Gregorium passum esse, quas antea Diis Ethnicae superstitionis immolabant? Haec manifesta falsitas, et calumnia est. Immo quid non continetur potius in hac epistola, quod contrarium sit huic improbandae sententiae? Quid denique locus iste Gregorii epistolae demonstrat aliud, quam Pontificem sapientissimum, de animarum salute procuranda sollicitum, qui Religionis nostrae caeremoniis lustranda, atque ad pietatem convertenda praescripsit, quae sine Religionis detrimento retineri poterant? Profecto tantum abest, ut in ea epistola, ad quam Moshemius provocat, Gregorius victimas antea Diis offerri solitas, Sanctis deinde immolari posse concesserit, quantum ea distant, quae prohibentur, ab iis quae concedi posse dicuntur. Omnes intelligunt, quam sit Moshemio commoda, sed etiam quam sit ignobilis haec de Sede Apostolica, et Sanctissimo Pontifice detrahendi suscepta facultas.

Quae de Religione Christiana apud Anglo-Saxones propagata significavimus, certe evincunt, Gregorium sollicitudinem singularem, Religionis

boni in Britannia promovendi prorsus habuisse. Verum eo ipso tempore, quo de illa gente adeo sollicitus Pontifex erat, etiam cetera Ecclesiae negotia ubique procurabat, et nulla gens fuit, in qua Religionis studium non demonstraverit, et quam virtutis suae exemplis non illustraverit. Hinc inter cetera factum est, ut post eius mortem, ubique a vetustis temporibus, praeclarae venerationis, et cultus significationes ei exhibitae fuerint, prout apud Bollandianos tom. 2 mensis Martii videri potest. Etenim Beda Gregorii nomen in Martyrologium suum intulit, Cuthbertus Cantuariensis Episcopus in Synodo anno 747 habita, statuit, Gregorii festum veluti praecipui Anglo-Saxonum patroni esse celebrandum, atque hoc in posterum usque ad vicissitudines superius memoratas semper servatum fuit. Quod in Anglia, id etiam in Hibernia contigit. In Gallia quoque erga Gregorium venerationis significatio singularis fuit, ubi plures civitates, diu festum huius Pontificis ex lege servaverunt. Nihil de Italia dico, in qua perpetuo celebratissimus Gregorii Magni cultus fuit, nihil de adiacenti Italiae Sicilia, in qua insula, eo quod pro Religione multa ibi Gregorius fecisset, cultus erga eum demonstratus valde conspicuus fuit. Graecos potius commemorabo. Ii enim licet raro Ecclesiae Latinae Sanctos in liturgiam suam admiserint, Gregorio tamen id tribuerunt, et vehementer eundem laudaverunt.

Sed ad facta quod pertinet, iis, quae iam recensuimus, haec adiungi possunt. Gregorius curavit, ut paganismi vestigia delerentur, quae adhuc in Christianorum principum regionibus superesse comperit. Iudaeorum ad Christum conversionem obtinere magnopere conatus est, illud imprimis statuendo, ut ad hoc consequendum persuasionis ratio, non vis adhiberetur. Ad Simoniae labem tollendam, quae praesertim in Gallia obtinuerat, Gregorius studiose se gessit. Magnam institutionum sacrarum copiam comparavit, quibus Ecclesiasticam disciplinam vel confirmaret, vel instauraret. Haec Gregorii praecepta continent id omne, quod in sacris canonibus ad vitae sanctitatem informandam praecipue perducit. Epistolae, quas tanto numero Gregorius scripsit, ea praecepta afferunt, quibus epistolis eo tempore nihil pulchrius aut praestantius boni omnes viderunt. Earum vero epistolarum lectio satis manifeste impudentiam demonstrat illorum, qui de Gregorii sapientia, et doctrina detraxerunt, prout Io. Georg. Rosenmullerius facit in Hist. Interp. lib. Sacrorum parte 5 pag. 77 Lipsiae edita an. 1814.

Quale vero studium Gregorius ostenderit in Fide Catholica propugnanda, testimonium perspicuum afferunt eius curae, ut Nestoriani errores refellerentur, Manichaei, Agnoetae comprimerentur. De Arianis etiam impugnandis sollicitus imprimis Gregorius fuit, et quanto labore potuit non omisit, ut errores ab iis traditi, atque adeo Ecclesiae perniciosi profligarentur. In Urbe praesertim Gregorius religiosae huius curae suae argumenta plura dedit. Commemorabimus ex. gr. expiationem, ac novam ab eo factam Deo Opt. Max. dedicationem vetustissimi urbani templi in honorem B. Agathae martyris aedificati, quod iamdiu inter Cardinalitias diaconias numeratur. Hoc, inquam, templum Gregorius Magnus ab Arianorum caeremoniis expiatum Deo optimo maximo anno circiter 591 dicavit. Illud enim templum anno ferme 470 Ariani invaserant, cum Dux Ricimerius Patritius Exconsul, Regis Gothorum Walliae nepos, summum dominatum in urbem, et in imperium exercebat. Eo tempore Ariani templum memoratum nefariis caeremoniis suis infecerant. Cum vero Urbs ab Gothorum potestate liberata fuisset, Gregorius ipse voluit illam aedem expiare, ac Deo offerre. Id autem non sine divinis

portentis evenisse Pontifex retulit dialogorum lib. 3 cap. 30. Ut cetera omittam haec Gregorius eo loco habet: « Sed neque hoc sileam, quod » ad eiusdem Arianae haeresis damnationem in hac Urbe ante biennium pietas superna monstravit... » Arianorum Ecclesia in regione Urbis illa, quae Suburra dicitur, cum » clausa usque ante biennium remansisset, placuit ut in fide catholica, introductis illuc B. Stephani, et S. Marthae martyrum reliquiis dicari debuisset. Nam cum » magna populi multitudine venientes, atque omnipotentis Domini » laudes canentes, eandem Ecclesiam » ingressi sumus, cumque in ea iam » Missarum solemnia celebrarentur, » et prae eiusdem loci angustia, populi se turba comprimeret, quidam » ex iis, qui extra sacrarium stabant, » porcum subito intra suos pedes huc, » illucque discurrere senserunt. Quem » dum unusquisque sentiret, et iuxta » se stantibus indicaret, idem porcus » Ecclesiae ianuas petiit, et omnes » per quos transiit in admirationem » commovit, sed videri a nullo potuit quamvis sentiri potuisset. Quod » idcirco divina pietas ostendit, ut » cunctis patesceret, quia de loco » eodem immundus habitator exiret. » Haec, aliaque mira portenta evenisse in illius templi dedicatione Gregorius narrat. Tanta vero erat Gregorii gravitas, talis erat aetas, qua ista scribebat, ut inficiari haec evenisse, nonnisi manifestae impudentiae tribui posset.

Et quoniam rerum a Gregorio Magno gestarum narratio huc nos perduxit, ut de iis, quae circa templum illud Gregorius gessit, loqueremur, nolumus occasionem elabi mentionis honorificae faciendae eorum, quae SSmus Dominus Noster Gregorius Papa XVI, Pontificis Sanctissimi nominis, dignitatisque heres, ac virtutum religiosissimus imitator, duobus abhinc annis, de templo eodem, et de domiciliis ad illud spectantibus sapientissime decrevit. Scilicet Bmus Pater cupiebat, Hibernorum collegium, quod a Leone XII in domo illa fuerat statutum, quae antea Ginnasianum Monialium coenobium fuit, ad alias aedes transferre, quibus templum esset additum, quod Ecclesiasticorum in collegio commorantium curae committeretur, et in quo sacris caeremoniis exercendis Alumni possent operam dare. Convertit igitur se Pontifex ad memoratum S. Agathae templum, quod Gothorum, et in Subura appellari solet. Nam Sanctitas Sua iamdiu optabat illud templum, vetustate, et populi veneratione commendatum, ac Gregorii Magni dedicatione illustratum, assiduae Sacerdotum curae tribuere, qui quotidiana praesentia sua, ibi sacra ministeria peragerent. Etenim constabat, ex quo inde abierant Monachi Ordinis S. Benedicti Congregationis Montis Virginis, quibus Gregorius XIII apostolicis litteris diei 24 Martii anno 1579 illud templum, adiectaque domicilia tradiderat, deficientibus Sacerdotibus, qui quotidianam ibi operam suam adhiberent, multum de veteri erga martyrem illam, in cuius honorem aedificatum est, observantia remissum fuisse.

Quare, ut una simul Collegii Hibernorum utilitati, et templi, de quo loquimur, venerationi Pontifex Maximus consuleret, templum illud cum adiectis domiciliis collegio memorato tribuendum iudicavit. Hoc autem sapientissimo Sanctitatis Suae facto, refloruit iam divini cultus splendor in templo illo, quod ab antiqua quidem aetate conditum, sed in praesentem ornatissimam formam ab Antonio Barberinio S. R. E. Cardinali Diacono, Urbani VIII Nepote, anno 1635 perductum est. (Legi potest Ioannis Laurentii Ab. Monachorum Congregationis Montis Virginis Historia Diaconiae, et Monasterii S. Agathae ad Suburam, edita Romae anno 1797.) Hiberna autem gens, quae singulari in Catholica Religione constantia, et praecipua erga Sedem Apostolicam observantia commen-

datur, amplissimum, et amoenitate, atque aeris salubritate pulcherrimum collegium in Urbe consequuta est. Quamobrem ad grati animi monumentum, Pontificis Maximi marmorea imago egregie elaborata, cum hac inscriptione in aedibus illis a collegii praeside posita est. Eam autem inscriptionem iure hoc loco referimus: nam cum de Gregorio Magno Pontifice agamus, inscriptionem istam possumus referre, quae non solum Gregorii XVI sapientissimum consilium commemorat, sed etiam cum rebus a Gregorio Magno praeclare gestis in historia coniungitur.

GREGORIO . XVI . PONTIFICI . MAXIMO

QVOD . COLLEGIVM . HIBERNORVM . EX . GINNASIANO . DOMICILIO
IN . HAS . AMPLIORES . ET . AMOENIORES . AEDES . TRANSTVLERIT
ET . D . GREGORIVM . MAGNVM . IMITATVS
TEMPLVM . B . AGATHAE . VIRG . ET . MART . SACRVM
A . DIVTVRNO . NEGLECTV . ASSERENDVM
ET . POPVLVM . ROMANVM
AD . VETEREM . ERGA . MARTYREM . PIETATEM
EXCITANDVM . CVRAVERIT
COLLEGII . PRAESES
ANNO . MDCCCXXXVII.

Plura alia possent referri ad Gregorii Magni vitam, resque gestas spectantia, quae fusiorem eiusdem laudandi copiam suppeditarent. Sed satis sunt ea, quae hactenus exposuimus. Reliqua tractata reperientur apud eruditissimos scriptores, Baronium, Pagium, Mabillonium, Tillemontium, De S. Marthe, Ceillerium tom. 17 Hist. Auct. Sacr. et Eccl., Natalem Alexandrum in saec. 6 Historia, aliosque.

EX SAECULO SEPTIMO

CAPUT LXVII.

DE SABINIANO PONTIFICE, ET RR. PONTIFICUM ELECTIONE IIS TEMPORIBUS.

Cum de Gregorio Magno multa exposuerimus, quae ad eius laudes maxime pertinent, non erit inopportunum, aliqua de Sabiniano eius proximo successore referre. Is igitur anno 604, mortuo Gregorio, die 13 septembris successit, et Pontificatum gessit usque ad diem 22 Feb. an. 606, ita ut annum unum, menses quinque, et dies novem Pontifex fuerit. Labitur circa pontificatus huius tempus statuendum Baronius, cum ad annum 605, eo ipso anno mortuum esse Sabinianum dicit, quo Pontifex factus fuit; in qua re Anastasii exemplaria omnia, et accuratam chronologiam Pontificum illorum temporum adversariam habet. Laudat Sabinianum Anastasius, ob Cleri numerum auctum, ob divini cultus curam exhibitam, atque etiam, ut meliora passim habent eiusdem Anastasii exemplaria, laudat eius liberalitatem. Nam referunt ea exemplaria, Sabinianum, post initam cum Longobardis pacem, quoniam tunc Roma annonae inopia laborabat, iussisse Ecclesiae horrea aperiri, *et pro uno*

solido (vel 13, ut est in aliquibus exemplaribus) *triginta modios tritici* populo dari. Affert etiam argumentum de benignitatis opinione, qua Sabinianus gauderet in Urbe, id, quod Arringus habet *in Roma subterranea* lib. 2. cap. 8. ex Manlio in *Epitaphiis Vaticanis*.

Hic hominum vitia blando sermone removit;
Nec culpis iudex, sed medicina fuit.

Verum cum in aliquo Anastasii exemplari, locus ille corruptus sit, et dicatur, triginta solidos pro modio Sabinianum exegisse, hinc de eo Pontifice detrahendi occasio desumpta est. Nam spargi coepit narratio illa, Sabinianum de Gregorio Magno iniuriose loquutum esse, quando populus conquestus est de annonae caritate, et amissam Gregorii benignitatem in pauperes deploravit. Sigebertus Gemblacensis in Chronico refert, Gregorium noctu apparuisse Sabiniano, eum acriter reprehendisse, ac percussisse, ob quam percussionem ille non multo post obierit. Iure hanc narrationem fabulosam esse, et Baronium nimis facile illam ex Sigeberto retulisse animadvertit Papebrochius in propylaeo mensis maii. Nemo enim veterum de hac re quidquam attulit, neque Ioannes Diaconus in Gregorii Magni vita aliquid de eo facto habet, licet ultionem de Gregorii virtutum detractoribus susceptam, saepenumero in ultimo libro vitae eius tradat. Quis vero Sigeberto hoc affirmanti credere potest, qui post annum 1113 mortuus est, quique in dissidio inter Sedem Apostolicam, et Germaniae Reges eo tempore pertractato, Principibus illis, non Pontifici Maximo studebat? Addi potest, hoc ex ipsa facti natura incredibile existimari debere, Sabinianum videlicet, infensum Gregorio fuisse, in quem Gregorius animum suum benevolum semper ostendit. Nam illum Apocrisiarium suum apud Imperatorem constituit, et amorem suum erga eum, semper demonstravit. Est etiam incredibile, Clerum Romanum, qui tanto ferebatur in Gregorium studio ac veneratione, adduci potuisse, ut ei successorem, hominem animo infensum designaret. Est quoque absonum a recta rei consideratione, Clerum Romanum, qui in tanta virtutum Gregorii admiratione quatuordecim fere annos versatus erat, statuisse repente, Gregorii locum homini virtute carenti tribuere.

Videtur hic opportunum aliqua dicere de iis, qui passim, cum Diaconi essent, his temporibus Pontifices Maximi eligebantur. Plures enim horum temporum Romani Pontifices, prout apparet eorundem seriem considerranti, electi sunt ad amplissimum illud munus, cum in Diaconatus gradu versarentur. Id vero omnino evenisse dicendum est, ob inductam, servatamque ea aetate consuetudinem, non Romanae tantum, sed universae Ecclesiae prorsus incommodam, ut qui Pontifices Maximi electi fuissent, non possent pontificium munus suum obire, nisi postquam ab Imperatore confirmationem electionis consequuti essent. Iam vero inter praecipuas rationes, quamobrem evenit, ut tot Diaconi ad Pontificatum eligerentur, illa certe est numeranda, quod ita Clerus Romanus conaretur impetrare, ut interpontificium, seu vacationis Apostolicae Sedis tempus, minus diuturnum esset. Etenim cum Apocrisiarii, qui Constantinopolim mittebantur ad aulam Imperatoris, Diaconi passim essent, existimavit Clerus Romanus, facilius, et breviori tempore ab Imperatore electionis confirmationem obtineri posse, si Diaconi isti eligerentur, qui Principi, et aulae Imperatoriae notissimi esse debebant. Interea vero dum legati Constantinopolim missi ad confirmationis decretum impetrandum, illud non retulissent, et Romam apportassent, vacare Sedes Apostolica dicebatur, licet post superioris Pontificis mortem, novus Pontifex, triduo, vel quatriduo electus fuisset. Eo autem tempore, quo ista ratione

Sedes Apostolica vacabat, et vacabat quidem diu, eo quod longum tempus requirebatur ad iter Constantinopolim usque, et ad reditum Romam, atque ad ea omnia peragenda, quae confirmationis decretum comitabantur, eo, inquam, tempore, Ecclesiae Romanae negotia gerebantur ab Archipresbytero, ab Archidiacono, et a Primicerio Notariorum, ut praesertim constat ex cap. 2. *Libri Diurni* Romanorum Pontificum a P. Ioanne Garnerio S. I. editi atque illustrati.

Iustinianum I Imperatorem hanc legem tulisse perspicuum adeo est ex universa huius facti historia, ut id demonstratione non indigeat. Satis est perpendere interpontificiorum rationem, quae a Vigilii morte, quo tempore Gothicum Regnum a Iustiniano deletum est, usque ad Constantini Pogonati imperium evenerunt. Apparebit omnino, cum antea Apostolica Sedes aliquorum dierum brevi spatio vacare soleret post Pontificum mortem, apparebit inquam, a Vigilio mortuo ad memoratum Constantini Pogonati imperium, diuturna interpontificia fuisse. Constat praeterea ex monumentis indubiis, istud vacationis Apostolicae Sedis discrimen, necessitati impositae a Iustiniano postulandae confirmationis tribui oportere. Quod si aliquando, etiam temporis istius decursu, videlicet, a Iustiniano I ad Constantinum Pogonatum, breviora fuere interpontificia, id evenisse concedendum est, quod quandoque Imperator ad mala vitanda, quae ex diuturna Sedis Apostolicae vacatione proficiscebantur, Exarchae Ravennae commoranti, qui eius nomine Italiae praeerat, facultatem largitus sit confirmationis tribuendae. Ex memorato autem superius *libro diurno* constat, vere aliquando eo tempore, Pontificis electi confirmationem ab Exarcha Ravennatensi fuisse petitam, ad illum ista de causa legatos missos esse, et Archiepiscopo, Iudicibus, Apocrisiariis commendatam fuisse negotii huius expeditiorem absolutionem. Accessit praeterea incommodo gravissimo, quod ex petendae confirmationis necessitate oriebatur, accessit, inquam, ut qui electi Pontifices erant, ad impetrandam pontificiae dignitatis confirmationem, magnam pecuniae summam numerare deberent.

Quemadmodum negari non potest, Iustinianum I Imperatorem induxisse primum hanc requirendae confirmationis necessitatem, ita etiam certum est, Constantino Pogonato Imperatori acceptum referri debere, Romanam Ecclesiam ab hac imposita necessitate liberatam esse. Etenim constat primum ex Anastasii Bibliothecarii testimonio in Agathonis vita, qui Pontifex factus est anno 678, Imperatorem Constantinum Pogonatum litteras scripsisse, quibus electi Pontifices liberabantur ab onere solvendae pecuniae ad confirmationem impetrandam. « Hic suscepit Divalem » (hoc est Principis decretum), ait » Anastasius, iussionem secundum » suam postulationem, ut suggessit, » per quam relevata est quantitas, » quae solita erat dari pro ordina- » tione Pontificis facienda: sic tamen » ut, si contigerit post eius trans- » itum electionem fieri, non debeat » ordinari qui electus fuerit, nisi » prius decretum generale introdu- » catur in Regiam Urbem, secundum » antiquam consuetudinem, et cum » eius, scilicet Imperatoris, conscien- » tia, et iussione debeat ordinatio » prosperare. »

Post haec Constantinus Pogonatus ampliori ratione de Ecclesia Romana meritus est. Nam edicto ad Benedictum II anno 684 misso necessitatem penitus substulit, ut Pontifices electi confirmationem ab Imperatore exspectare deberent, antequam pontificatum susciperent. Etenim Anastasius haec habet in Benedicti II vita: « Hic suscepit Divalem iussio- » nem clementissimi Principis Con- » stantini... per quam concessit, ut » qui electus fuerit in Sede Aposto- » lica, e vestigio, absque tarditate, » Pontifex ordinetur. » Hanc Sacram

Divalem Constantini Pogonati, seu edictum ad Benedictum II missum, continuisse prorsus necessitatis illius petendae confirmationis abrogationem, si cetera deessent, satis luculenter evincunt verba Auctoris vitae Ioannis V qui Benedicto successit. « Hic, inquit, post multorum Pontificum tempora, vel annorum, iuxta » priscam consuetudinem, a generalitate in Ecclesia Sancti Salvatoris, quae appellatur Constantiniana, electus est, atque exinde in » Episcopium ductus.» Videlicet scriptor ille narrat, tum primum accidisse aliquando, ut post factam legitimi Pontificis electionem, non oporteret immorari, antequam electus Pontifex munus sibi collatum gerere inciperet, sed statim ab electione absoluta, prout ante fiebat, quando impedimentum non aderat, pontificiam dignitatem suscipere Ioannem V potuisse. Haec autem aliud significare non possunt, nisi Benedicti II proximum successorem Ioannem V fuisse primum illum Pontificem, qui utens libertatis beneficio, a Constantini Pogonati lege concesso, statim post comitia habita Pontificatum exercuerit. Non est hic locus loquendi de iis, quae posteriori tempore circa Pontificum electionem Principes sibi sumpserint. Satis est haec commemorasse, quae in materia ista, aetatis, de qua agimus, historiam respiciunt.

De Pontificibus Romanis, qui iis temporibus electi sunt cum in Diaconatus gradu versarentur, nota est Mabillonii sententia tomo 2 *Musei italici* in commentario praevio ad ordinem Romanum §. 18, qui inscribitur *Ritus in consecratione Pontificis olim servati*. Eos scilicet arbitratur, praetermisso presbyteratu, Episcopos consecratos esse, licet diversa ratione res deinde se haberet Gregorii VII tempore, de quo disertis verbis constat, primum presbyterum ordinatum, tum Episcopum Romanum consecratum esse.

Haec autem sunt praecipua quae ad sententiam suam probandam Mabillonius affert argumenta, quaeque etiam Pagius commemorat de Sabiniani electione agens. Adducit videlicet testimonia Anastasii Bibliothecarii ex Valentini vita, qui anno 827, et ex vita Nicolai I, qui anno 858 Pontifex factus est. Nam iis testimoniis ostendi putat, praetermissa Presbyteratus ordinatione, utrosque Episcopos consecratos fuisse. Haec narrat de Valentini, qui tunc Archidiaconus erat, electione Anastasius: « Quem illico, multum, ac diutius » renitentem, seque tanti regiminis » fore incongruum voce strenua pro» ferentem, almae plebis, et laetis » utriusque militiae Romanorum ele» ctus est vocibus in Sede Pontifi» cum, ac deinde condignis gloriae » laudibus, et honoris amplitudine » ad Lateranense Patriarchium ab » ipsis deductus, et in Pontificali est » positus throno... eiusque consecra» tionis die, sereno iam illucescente » cum lumine, iam dictum Anti» stitem ad B. Petri Apostolorum » Principis Ecclesiam omnes pariter » Romani a palatio deducentes, eum, » Maiestate Divina adiuvante, in » altithrono summum consecravere » Pontificem, qui mox culmina scan» dens Beati Petri, sacrificiis pie » oblatis, ad palatium remeavit. » Quae de Nicolai I electione, qui Diaconus erat, refert Anastasius, consonant iis, quae de Valentino recitavimus.

Nam de Nicolai electione haec in eius vita Anastasius narravit: «Per » aliquod spatium confabulantes ho» rarum (electores) sidereo accensi » fulgore unanimes illum Apostoli» cae Sedis praesulem esse sanxerunt, » et celeri gressu Principis Aposto» lorum Petri aulae properaverunt, » in qua confugiens (Nicolaus) la» titabat. Dicebat enim indignum sa» esse tanti regiminis gubernacule » suscepturum. Impetum vero qui » aderant facientes, et virtutibus il» lum de eadem Basilica extrahen» tes, sacris acclamationibus ad Pa-

» triarchium Lateranense introdu-
» xerunt. Postmodum vero a nobi-
» lissimorum coetibus, cunctoque et-
» iam populo, in Basilicam B. Petri
» Apostoli deductus, praesente Cae-
» sare, consecratus est, apostolicaque
» sublimatus in sede factus est Pon-
» tifex, et Missarum solemnia supra
» sacratissimum corpus Apostoli bea-
» tifice celebravit. »

Praeter haec Mabillonius affert Ordinis Romani VIII et IX testimonium, ex quibus patere existimat Diaconos electos Pontifices, immo generatim Diaconos omnes ad Episcopatum electos in Romana Ecclesia, praetermisso presbyteratu, Episcopos esse consecratos. Adducit etiam Photii argumentandi rationem, qui inter ceteras contra Romanam Ecclesiam accusationes, illud etiam affirmabat, « quod plerumque Diaco-
» nus, quodam saltu, non percepta
» presbyterali benedictione, Episco-
» pus subito consecraretur. »

Haec sunt, quae praecipue Mabillonius adducit, ut non presbyteros illos antea factos esse demonstret, qui Diaconi erant, cum memoratis superius temporibus Romani Pontifices electi sunt. Sed non intelligo utrum his argumentis probare sententiam suam Mabillonius potuerit. Nihil dico de Photii testimonio. Sciunt omnes illum minime pacato erga Romanam Ecclesiam animo loquutum esse. Sciunt etiam omnes Ratramnum Monachum Corbeiensem, qui saeculo IX vixit, hanc Photii affirmationem falsam, et calumniosam esse respondisse, ita ut « in ceteris sibi de-
» mant auctoritatem, quandoquidem
» in istis tam evidenter mentiuntur. »
Nihil, inquam, de Photii auctoritate hoc in loco dicam.

Animadvertam potius, in Ecclesia Romana, Siricii, Innocentii, Zosimi, Caelestini, Gelasii decretis manifestum omnibus, etiam iis temporibus fuisse, de quibus loquimur, non licere Diaconos, statim Episcopos, praetermissa presbyteratus ordinatione, consecrare. Adiungam etiam incredibile iure videri, presbyteratus ordinationem ante Episcopatum susceptum fuisse praetermissam, quando statuatur Episcopatus ordinem a presbyteratu distingui, et praerequirere realis Christi corporis conficiendi potestatem, aut Episcopatum presbyteratus characteris incrementum, vel extensionem esse.

Testimonia vero ex Valentini, et Nicolai I Pontificis vitae historia allata, contrariam sententiam non valent persuadere, cum negativa possint existimari, cumque aliunde constet in iis testimoniis aliud non contineri, nisi festivos populi plausus, ut novus Pontifex consecraretur, et nihil referri singillatim de iis, quae erant servanda, si Diaconus electus Pontifex fuisset. Potuit etiam scriptor, qui res ab iis Pontificibus gestas retulit, commemorare tantum Episcopalem consecrationem tributam, cum ea res potissima esset, et in eiusmodi adiunctis ordinationes inferiores eo ipso die fierent, quin peculiarem mentionem ea ordinatio mereri videretur.

Argumentum illud praeterea ex Ordine Romano desumptum, in quo nullum legitur discrimen circa Diaconum et Presbyterum, qui Pontifex electus, Episcopus consecrari debeat, etsi speciem gravis difficultatis videatur afferre, fortasse tamen non tantam habet revera. Nam Ordinis Romani IX in eo loco institutum est, ea praescribere, quae ad Episcopatum conferendum Pontifici electo, requirebantur, sed non refertur ita esse omnia similia debere, ut quemadmodum Presbyter, nullo alio ordine suscepto, Episcopus consecrabatur, ita etiam id fieret in Diacono. Significatur deinde eo loco ritus consecrandi Episcopi, quod ad summam rei tantum, non vero singillatim omnia referuntur, etiam ea, quae in casu servari ante consecrationem debuissent, quando Diaconus ad pontificatum electus esset; praesertim cum iam aliunde constare posset, Presbyteratus ordinationem esse antea faciendam. Nullam vero difficultatem

continet animadversio illa, ex Ildebrandi facto petita, qui Diaconus erat quando electus Pontifex est, et de quo, disertis verbis, et peculiari mentione facta, memoriae proditum est, eum antea Presbyterum, deinde Episcopum esse ordinatum. Non, inquam, exemplum hoc potest ullam difficultatem facere, ut concludatur alios Diaconos non esse presbyteros ordinatos, antequam Episcopi consecrarentur, eo quod de iisdem, Presbyteratus ordinationis mentio aperta non fiat. In facto enim Ildebrandi, agitur de Diacono, qui die Pentecostes ordinatus fuerit Presbyter, et in festo SS. Apostolorum consecratus fuerit Episcopus, suscepto Gregorii VII nomine. In ordine autem Romano agitur tantum de consecratione facienda Pontificis electi, vel is Presbyter esset, vel Diaconus; et sola res, de qua ibi agitur, est Episcopalis consecratio, de qua veluti de re principali et praecipua, sermo est, non vero de iis quae requiruntur ad rite disponendum hominem, qui Episcopatum suscepturus sit.

Ut locum hunc concludam, et intelligatur, in Ordine Romano, de quo Mabillonius loquitur, non agi de iis, quae consecrationem Episcopalem Romani Pontificis electi praecedere debent, sed tantum de ipsa consecratione; et de Diacono, vel Presbytero sermonem esse, non quod dicatur utrumque nullam novam ordinationem suscipere ante consecrationem, sed tantummodo, ut hanc eo tempore legem fuisse constet, Diaconum quidem, et Presbyterum eligi posse ad Pontificatum, non autem eum, qui iam Episcopus esset; afferam testimonium ipsum ordinis IX Romani *De gradibus Romanae Ecclesiae*, num. 5 ex quo Mabillonius argumentum desumit. «Summus namque Pon» tifex quando benedicitur, eligitur » unus ex Cardinalibus de qualicum» que titulo fuerit, tantum, ut a » Praecessore sit Pontifice ordinatus » aut Presbyter, aut Diaconus, nam » Episcopus esse non poterit.» Haec in ordine illo XI Romano statuuntur circa eos, qui eligi possunt. Deinde statim describitur ratio, qua novi Pontificis fiebat consecratio, neque amplius mentio fit, utrum Presbyter, an potius Diaconus esset is, qui consecrari debebat, sed generatim de ratione Pontificis consecrandi agitur. Ita legitur in eo ordine:

« Ingreditur cum eo universus Cle» rus, vel populus ad Basilicam San» cti Petri. Ingrediens vero sacra» rium, induitur indumenta pontifi» calia, et veniens ad confessionem » Sancti Petri, prosternit se in ora» tionem, schola canente introitum » *Elegit te Dominus.* Surgens vero » ascendit ad altare, et prosternit » se in orationem, et omnis clerus » cum eo. Postea erigitur ab Episco» pis, et statuitur inter Sedem, et » altare, et tenent Evangelium super » caput vel verticem ipsius, et accedit » unus Episcopus et dat orationem su» per eum, et recedit; et alter simili» ter. Accedit tertius, et consecrat il» lum. Archidiaconus autem imponit » ei pallium, et tunc inter Archidia» conum, et Diaconum elevatur in » Sede. Stans vero in gradibus ipsius » Sedis, elevata voce dicit: *Gloria in* » *excelsis Deo.* Post haec data pace » schola cantorum canit ei laudem, et » patroni regionum similiter. Cele» brat igitur ipse Missam etc. »

Quae de Ordine XI diximus, ea affirmari quoque possunt de Ordine VIII in quo, paragrapho 2, agitur generatim de Episcoporum ordinatione: et licet dicatur Episcopum electum vel ex ordine Diaconatus, vel ex Presbyteratus gradu assumptum esse, disertis verbis tamen, de praemittenda in Diacono ordinatione presbyterali sermo non est, sed statim describitur quomodo consecratio Episcopalis peragatur. Restat igitur ut statuamus, probari certo non posse Mabillonii, Pagii, Martenii sententiam, qui praetermissam iis temporibus arbitrati sunt presbyteralem ordinationem in Diaconis iis, qui Episcopi electi fuissent.

*

CAPUT LXVIII.

DE MOHAMMEDANA SUPERSTITIONE.

Luctuosissimum, gravissimumque malum septimo saeculo primum extitit, Mohammedanae scilicet superstitionis institutio, ex qua non modo in Ecclesiam, sed in societatem etiam civilem infinitae prorsus, et usque ad tempora nostra perdurantes calamitates derivarunt. Auctor huius teterrimae superstitionis fuit Mohammedes Meccae in Arabia anno 570 natus, homo ille illitteratus quidem, sed nobili genere, ut ferunt, natura facundus, disertus, et ingenio acerrimo, vaferrimoque donatus. Is a Deo sese ad evertendum plurium Numinum cultum, purgandamque et emendandam Arabum primum, deinde Iudaeorum ac Christianorum religionem missum esse anno circiter 612 iactare coepit, novamque legem condidit, quae Corano continetur, idest libro, qui latine *lectio* inscriberetur, quique variis constat eius scholiis, et sermonibus post eiusdem mortem repertis, et simul collectis, quem librum veluti divinum Mohammedani suscipiunt. Affirmans se divinitus inspiratum, et a Gabriele Archangelo ad novam religionem informandam edoctum esse, postquam Mecca fuisset, ut saluti suae consuleret, ex qua fuga, quae die 6 Iulii anno 612 contigit, aeram suam Mohammedani ducunt, aucto vehementer sectatorum suorum numero Medinae quo se receperat, et ubi tamquam propheta habebatur, Meccam reversus, iniurias ultus est, quas passus fuerat, et victis sublatisque hostibus suis, Arabiam totam potestati suae subiecit, et cum praeterea Abyssiniam, et tractum prope sinum Persicum, sectae suae comparasset, mortuus est Medinae, anno aerae vulgaris 632, aetatis suae 63, et ibi in suo conclavi sepultus fuit, in quo mortuus fuerat.

Hoc eodem autem saeculo fluente turpis haec superstitio post Mohammedis mortem, in Syriam, Aegyptum, Africam, Mesopotamiam, aliasque regiones invasit, in iisque summo detrimento christianae religioni fuit, homines vero ibi viventes, ad servitutis potius, quam ad societatis conditionem redegit. Latius etiam Mohammedanorum secta propagata fuisset, nisi gravia dissidia, Mohammede mortuo, inter Mohammedanos ipsos excitata essent. Nam Abubeker Mohammedis socer, et Aly eiusdem gener, de iure imperii inter se dimicare coeperunt. Hoc autem bellum ad posteros protractum, totius gentis in factiones maiores duas divisionem effecit, quae non modo opinionibus, et institutis, sed etiam capitali odio dissidentes, bellorum inter Mohammedanos gravissimorum saepenumero causa fuerunt.

Atque, ut indicem brevi, quemadmodum Moshemius facit in institutionibus historiae ecclesiasticae saeculi VIII part. I cap. 2 §. 6, quid sibi velit haec Mohammedanorum divisio, dicam, utramque factionem Coranum pro religionis norma, divinaque lege habere, sed sectam Schiitarum, quae Aly tamquam verum Califum, seu Mohammedis successorem fuisse pugnat, a Sonnitarum secta, quae Abubekerum primum post Mohammedem Califum fuisse contendit, differre, quod in hac postrema, *Sonna* adiungatur Corano, seu lex quaedam ex ore Mohammedis excepta, et traditione propagata: hanc Turcae Tartari, Arabes, Afri, Indorum plerique; illam Persae, et Mogores sequuntur, si tamen Mogores revera ad alterutram illam factionem pertinent. Praeter duas hasce factiones, quatuor aliae maiores, et plurimae minores ortae deinde sunt, quae de variis religionis capitibus graviter certarunt inter se.

Religio, quam Mohammedes tradidit, ut Moshemius loco citato §. 3

apposite notat, non talis est qualis fuisset, si nihil conatibus suis restitisset. Arabum enim in tuendis maiorum opinionibus, et institutis pertinacia, spesque Iudaeos, aeque ac Christianos sibi conciliandi, multa eum sine controversia ferre, ac probare iusserunt, quae si quod volebat, idem facere licuisset, reiecisset, et abrogasset.

Haec vero sunt Mohammedanae superstitionis praecipua capita. Unam, eandemque ab orbe condito fuisse, et perpetuo futuram esse veram ac divinam religionem; illam praesertim in eo versari, ut homines dociles se praebeant, et obtemperent illis legatis, qui saepenumero a Deo missi sunt, ut eorum ministerio intelligerent, quae eius voluntas sit. Hanc exhibendam ab hominibus docilitatem *Islamismi* appellatione explicatam a Mohammede fuisse creditur, qua voce obedientiam intelligi existimatur. Plures legatos ea de causa a Deo missos Mohammedes affirmabat, et inter eos praecipue Iesum Christum, de quo summa cum laude loquebatur, etsi doctrinam ab eo traditam, et libros, quibus illa continetur, corruptos esse contenderet. De se autem Mohammedes ita testimonium dicebat, ut se divinorum legatorum postremum, excellentissimumque esse iactaret; atque ideo a Deo missum, ut opera sua Idolorum cultores a superstitione revocarentur, et vera ipsa religio ab iis sordibus, erroribusque purgaretur, quibus Christianorum, et Iudaeorum culpa depravata fuisset. Docebat praeterea, Deum unum esse, universa eum creasse, et perfectionibus omnibus praestare, nullam esse in Deo personarum distinctionem, Christum vero, summum quidem fuisse prophetam, Deum autem minime esse; sive mala, sive bona omnia, quae eventura sint, a Deo esse decreta, et omnia quae eveniunt, indeclinabili necessitate contingere: post mortem, a Deo gravissimis poenis illos afficiendos esse, qui cum viverent, criminibus se inquinaverint, eos autem, qui recte se gesserint, praemiis post mortem a Deo donandos esse, inter quae libidinum etiam explendarum, et illecebrarum satietas contineatur.

Praeter haec, quae indicavimus, quaeque respiciunt praecipua a Mohammede sectatoribus suis credenda proposita, commemorabimus, quae praesertim agenda Mohammedes iisdem praeceperit; scilicet a vini potu, et sanguinis, atque carnis porcinae esu abstinendum esse, quinquies qualibet die Deum orandum; semel saltem dum viverent, Meccam usque, religiosam peregrinationem faciendam, modo rei familiaris angustiae huic praecepto implendo impedimento non essent. Post haec a Mohammede praescripta, quae in nulla animi vera virtute praecipienda versantur, nimis longum esset persequi turpitudines, et scelera, quae haec vivendi praecepta continebant. In his certe illud praetereundum non est, quod polygamiam respicit. Non modo enim diserte docuit sectatores suos, tot uxores simul habere posse, quot alendis pares essent, verum etiam exemplo suo nequissimo, praeceptum a se traditum commendavit, cum homo impurissimus, et vitae licentiae imprimis addictus, quindecim uxores, et concubinas permagno numero domi habere non dubitaverit. Est etiam perspicuum argumentum ad demonstrandum, quam improba sit a Mohammede tradita morum doctrina, nefarium hunc impostorem, hominibus singulis ulciscendi sui facultatem fecisse, et iis qui superstitionem a se conditam amplexi essent, imperasse, ut perpetuum cum illis bellum gererent, qui a secta sua dissiderent, eos vero, qui superstitionem suam recusarent, vel interficerent, vel tributum solvere compellerent; martyres denique eos futuros, a Deo in beatissima sede recipiendos, ut omni deliciarum genere fruantur, qui pro Mohammedana religione dimicantes interfecti fuissent.

Ex his, quae hactenus retulimus, facile est intelligere, quam impia sit Mohammedis doctrina, et quam stulte, impudenterque iactaverit, se a Deo missum esse ad religionem novis institutis informandam. Patet etiam eius superstitionis progressus dolo, fraudibus, et vi adhibitae tribuendos imprimis esse. Verum ut religionis Christianae inimicos refellamus, qui ex tanta, et tam celeri Mohammedanae superstitionis propagatione extenuari posse contenderunt argumenti summam gravitatem, quod a Christianae religionis propagatione desumitur, ad ipsius divinitatem demonstrandam, quoque utentes Apologistae, ipsius divinitatem revera evincunt, comparationem instituemus religionis nostrae propagationem inter, et superstitionis illius progressus, et absque ulla dubitatione apparebit, quemadmodum religionis Christianae propagatio nonnisi eiusdem divinitati tribui potest, ita Mohammedanae sectae incrementa nihil singulare, aut mirum in se continere, sed modo corrupta hominum natura, et adiuncta considerentur, quibus ea evenerunt, facile evenire potuisse.

Itaque Christianae doctrinae propagandae gravissima erant impedimenta, nulla vero erant, quae efficerent, ut Mohammedanae doctrinae praecepta non propagarentur. Nam sive theoreticam, sive practicam christianae religionis doctrinam perpendamus, eaque adiuncta prae oculis habeamus, quibus haec ipsa doctrina praedicari coepta est, luculenter constabit, nonnisi divina potestate fieri potuisse, ut felices exitus ea propagatio haberet. Theoretica enim dogmata, quae ab Apostolis ceterisque christianis praedicabantur, ea erant, ut humanam rationem superarent, quemadmodum ceteris omissis, facile occurrit, consideratis de Trinitate, Incarnatione, et peccato Originali dogmatibus, quibus dogmatibus erat persuadendum omnibus, Deum unum esse in tribus personis distinctis, quae sit unaquaeque Deus, Verbum divinum ita humanam naturam suscepisse, ut in una divina persona duae distinctae naturae hypostaticae coniunctae sint; omnes denique homines peccati reos nasci, cuius primus generis humani parens reus evaserat. Practica vero praecepta erant eiusmodi, ut infinitam prorsus in hominum natura corrupta repugnantiam experiri deberent, cum cupiditatibus omnibus perpetuum, apertumque bellum indicerent. Necesse non est id longa disputatione demonstrare, cum pleni huius rei sint Novi Testamenti libri, cumque exploratum omnibus sit, quidquid depravationis a Ioanne Apostolo verbis illis explicatum est, concupiscentiae carnis, concupiscentiae oculorum, superbiae vitae, Christi praeceptis explicatis, emendandum Apostolos suscepisse. Nihil vero adeo perspicuum esse potest, animi virtutem imprimis, evangelica lege commendari, ac praecipi ad beatitudinem consequendam, paupertatem spiritus, mansuetudinis necessitatem, et munditiae cordis custodiendae, persequutionis tolerantiam propter iustitiam, et a cupiditatibus explendis continentiam. Omitto quae de matrimonii unitate evangelica lege praescribuntur, quaeque omnem impediunt privatae ultionis facultatem, omitto cetera, ex quibus omnibus, quemadmodum perspicue ostenditur Christianae Religionis praecepta illud omnino continere, ut humanum genus universum a depravatione, ac vitiis, ad sanctitatem, virtutemque revocaretur; ita etiam cuique manifeste demonstratur, summam prorsus resistentiam in hominum corrupta natura, horum praeceptorum propagationem invenire debuisse.

Sunt etiam ea adiuncta consideranda, quibus christiana religio praedicata primum, et propagata est. Ea res iam a nobis pertractata est in saec. I cap. 3 cum de argumento ex instituto egimus, quod ad divinitatem Christianae Religionis demon-

strandam ex eius propagationis facto desumitur. Scilicet, ut aliqua commemorem, erat illud tempus, quo eruditissimorum hominum numero imperium Romanum abundabat, quoque maxime ferebantur homines inanis gloriae cupiditate. Roma vero, ut eam dumtaxat, quae totius orbis terrarum domicilium erat, appellem, S. Leone M. sapientissime affirmante, magnam videbatur suscepisse religionem, quia nullam respuebat falsitatem. Repugnabat fidei propagandae Principum potestas, qui exquisitissimis suppliciis eos mulctabant, qui Christianam Religionem amplexi fuissent, eorumque sanguine imperium Romanum diu redundavit. Obstabat tum omnium iam propria ad cupiditates explendas proclivitas, tum deorum cultus abrogandus: id vero, nescio an difficilius esset doctis hominibus, quam ignorantibus persuadere. Gravissimum erat impedimentum, quod ex sacerdotum odio proficiscebatur. Ipsi enim cum aperte cognoscerent, potentiam, divitiasque suas cum deorum superstitionis conservatione esse coniunctas, nihil umquam omiserunt, ut fidei Christianae propagationi resisterent. Denique impossibile videbatur, hoc opus tam magnum, tam novum, tantopere cum adiunctis omnibus pugnans, perfici ab hominibus posse, nulla neque generis, neque doctrinae laude commendatis, praesertim cum auctorem ipsum religionis extremo crucis supplicio affectum esse praedicarent. Atqui res ea ratione perfecta est: religio, cuius dogmata partim rationi minime obnoxia erant, partim cum humanae naturae cupiditatibus aperte pugnabant, brevi suscepta ab omnibus est; sanguis martyrum propagando inservivit numero Christianorum, Idolorum templa deleta, et miranda illa totius orbis est absoluta conversio. Praeter ceteros Christianae religionis defensores Bergerium, tum alibi, tum in dict. Theol. tom. 5 Paris. an. 1832, Houttevilium, Valsechium, Spedalierium in Gibbonii confutatione, legi etiam potest De la Mennais tom. 4 cap. 36 operis *Essai sur l'Indifférence* etc.

Non video autem quomodo Christianae religionis inimici argumentari possint, ut Mohammedanismi propagationem cum religionis Christianae propagatione comparent. Etenim modo statuatur, Christianae Religionis propagationem ea ratione evenisse, qua exposuimus, Mohammedanismum vero ita esse receptum ut vis adhibita, ignorantes homines decepti, et doctrina fovendis cupiditatibus imprimis accommodata, fuerit praedicata, gravissimum perpetuo erit quod ex Religionis nostrae propagatione ad eiusdem divinitatem evincendam desumitur argumentum. Profecto de vi, deque fraudibus adhibitis, ut Mohammedis superstitio obtineret, non est disputandum, id enim ex universa huius facti historia manifeste demonstratur. Ad doctrinam vero quod spectat, haec brevi indicasse sufficiat.

Consulatur scilicet, inter ceteros, Maraccius in *prodromo Alcorani* et in refutationibus singulis Alcorani capitibus subiectis. Apparebit ad dogmata quidem quod pertinet, quae theoretica appellantur, Mohammedis superstitionem nihil habuisse, quod eorundem recipiendorum difficultatem afferret. Facile enim erat, certam quandam de Deo Uno fidem praedicare, praesertim cum fides ista, vivendi licentiam non impediret: facile erat hominibus persuadere, eos, qui se non recte gessissent, gravissimis suppliciis a Deo mulctatum iri, cum alioquin ita res explicaretur, ut qui in Deum credidissent, perpetuo in iis suppliciis manere non deberent, difficillimumque esset harum poenarum eos evadere reos posse, quibus ex lege tanta relinquebatur vivendi libertas.

Omitto praecepta, quae mores respiciunt. Nam patet, ea excitandis, fovendis, explendis cupiditatibus esse vehementer opportuna; id autem

luculenter ostenditur, modo considerentur, quae de cultu praescribebantur, exterioribus dumtaxat operibus, non autem spiritu, et veritate contineri, nihil esse in tota Mohammedana superstitione, quod internas animi virtutes iubeat. Ut cetera vero scelera praeteream, quae nocte ieiunii permissa sunt, et impurissimam remunerationem post mortem propositam, illis qui bene vixissent; privatae ultionis cuique concessam facultatem, et polygamiam simultaneam commemorabo, quae duo esse Baylius ipse in dictionario *historico critico* fatetur, in quibus Mohammedes praedicatam in Evangelio morum severitatem evertit. Haec verae causae fuerunt, cur tam facile potuerit Mohammedis superstitio propagari, non autem excitatae in Ecclesia de Christianis dogmatibus controversiae, prout contendit Potterius tom.2 cap. 18 operis de Ecclesiae spiritu, ex conciliorum, et Romanorum Pontificum historia demonstrato. Ille quidem cum sibi proposuerit in eo opere, de Ecclesia perpetuo detrahere, hanc propagationis huius rationem affert; verum praeiudicatis opinionibus omissis, apparet, eam vi adhibitae imprimis, ac licentiae a Mohammede praedicatae tribui oportere.

CAPUT LXIX.

DE HONORII I PONTIFICATU ET CAUSA.

Temporum ratio, quam hactenus sequuti sumus, requirit, ut hoc loco de Honorii Pontificatu loquamur. Praecipuum quidem negotium, quod est necessario tractandum cum de Honorii Pontificatu agitur, eius defensionem respicit ab accusatione, qua affirmatur eum in Monotheliticam haeresim incidisse. Id autem postulare posset, ut de ista re ageretur post ea pertractata quae ad Monotheliticam haeresim, et ad concilii Sexti generalis celebrationem pertinent. Cum possit tamen ea res veluti peculiare, et proprium Honorii Pontificatus factum existimari, non erit incongruum post recensitas praecipuas res ab Honorio gestas, eum statim a gravissima illa accusatione vindicare.

Itaque Honorius Campanus, Patre Petronio, consecratus est Pontifex die 27 Octobris anno 625, et Pontificatum gessit usque ad diem 10 Octobris 638, quo mortuus est, cum annos duodecim, menses undecim, dies 13 Pontifex fuisset. Haec omnia erudite Pagius ostendit in critica Baronii.

Honorius multa praeclare gessit, eaque facile est cognoscere ex epistolis eius a Beda recensitis. Eius iustitia enituit, cum anno 625 eiectus est Regno Adawaldus Rex Longobardorum, et in eius locum suffectus est Arioaldus. Scripsit enim Honorius eo anno graves litteras ad Isaacum Ravennatensem Exarchum, illumque hortatus est non modo, ut pro Adawaldo restituendo laboraret, verum etiam, ut Romam mitterentur Episcopi Transpadani, qui Regi eiiciendo opem tulerant, ut huius facti rationem redderent. Quid evenerit revera de Episcopis illis Transpadanis prorsus ignoramus. Muratorius quidem ad annum Christi 625, cum videat scriptores illorum temporum non commemorare Adawaldum umquam restitutum fuisse, putat falli Pagium, cui videtur contigisse ut restitutus sit, ac existimat Adawaldum veneno mortuum, omnem de regno contentionem abstulisse, Arioaldum vero regnare prosequutum esse.

Exstant epistolae Papae Honorii, quas Pagius demonstrat datas esse anno 634 ad Eduinum Regem Northumbriae, quibus ei gratulabatur

ob susceptum una cum gente sua baptismum eumque ad fidem confirmandam, propagandamque hortabatur. Misit et litteras ad Archiepiscopum Cantuariensem eadem de re. Refert etiam Beda in historia Anglorum, quantopere laboraverit Honorius Gregorium M. imitatus, ut Anglos orientales fidei conciliaret. Narrat idem scriptor quanto studio vacaverit, ut apud occidentales Saxones bono religionis Catholicae consuleret.

Commemorat etiam Beda Honorium epistolas scripsisse ad Scotos de festo Paschatis celebrando iuxta decretum concilii Nicaeni; Honorium vero obtinuisse hac in re, quod petierat, ostendit Usserius in antiquit. Britannicae Ecclesiae.

Honorio etiam magna laus est tribuenda, quod Istrianum schisma saltem ad aliquod tempus extinxerit. Hoc schisma conflatum erat vel a Pelagii II Pontificatus tempore, cum Episcopi Istriani, quibus praeerat Episcopus Aquileiae, Synodum Quintam non reciperent, ac abhorrerent omnino a damnandis iis, quae in tribus capitulis damnata sunt. Quantopere laborarint Romani Pontifices, ut schisma istud sedaretur, non est huius loci, ac temporis commemorare. Tantummodo significabo tres gravissimas scriptas fuisse ea de re a Pelagio II ad Episcopos illos litteras; S. Gregorium Magnum anno 590 synodum Romae ea de causa habuisse. Nihil tamen profecerunt iidem Romani Pontifices: Honorius tamen, si non perpetuo, saltem ad tempus schisma illud sustulit. Constat id ex monumentis publicis illorum temporum. Renovatum tamen hoc schisma est, et illud perdurasse constat usque ad annum 698, quo sub Sergio I penitus extinctum est. Multa alia Anastasius de Honorio refert, de Ecclesiis ab eo vel aedificatis, vel refectis, de donis quibus templa ornavit, de eius cura in disciplina custodienda, de liberalitate aliisque.

Haec sunt certe omni laude digna. Nunc tamen ea est refellenda accusatio, qua nulla posset esse Honorii Pontificis famae iniuriosior, eum videlicet, aliquando a Catholica fide defecisse.

Itaque gravissima hoc in loco est pertractanda controversia, atque Honorius ita vindicandus, ut appareat quantopere ii cum Honorio ipso non benevole egerint, qui eundem in haeresim Monotheliticam lapsum esse contenderunt. Oritur tota haec causa ex epistolis, quibus Honorius a Sergio Constantinopolitano Episcopo consultus respondit, atque ex iis synodi Sextae locis, quibus eiusdem Honorii damnatio continetur. Nam cum subdola Sergii epistola adductus sit Honorius ad morem Sergio gerendum, ut eae voces non adhiberentur, quae ad dogma catholicum contra Monothelitas asserendum, erant valde perspicuae; inde enim Sergius intelligebat, quanta commoditas erroribus suis disseminandis accedere posset; factum est, ut Honorium synodus sexta inter eos numeraverit, quos in Monothelitica causa damnavit.

Cardinalis de la Luzerne in opere Parisiis an. 1821 edito *sur la déclaration de l'assemblée du clergé de France an. 1682,* de quo pluries nos iam loquuti sumus, parte 3 cap. 17 fuse agit de Honorio I et de concilio VI generali. Fatetur ille quidem se aliquando censuisse, atque etiam scripsisse, Honorii causam nonnisi in facti errore versari, verum rebus omnibus ad totam spectantibus controversiam diligentius consideratis, ac perpensis, se intellexisse omnino, se deceptum esse, veterem igitur suam de Honorii causa sententiam revocare, et prorsus se iudicare, Honorium in veram haeresim lapsum fuisse. Tria adducit sententiae huius suae, ut ipse putat, demonstrationis argumenta, quorum primum ex Honorii ipsius epistolis ad Sergium, alterum ex Concilii sexti generalis decretis, postremum denique ex ra-

tionum, ut ipse contendit, levitate desumptum, quibus Honorii defensio continetur.

Ad Honorii epistolas quod pertinet, adducit primo loco hoc testimonium, quod ex prima Pontificis ad Episcopum illum Constantinopolitanum epistola depromptum est, quae actione duodecima concilii sexti fuit recitata. « Scripta fraternitatis vestrae suscepimus, per quae » contentiones quasdam, et novas » vocum quaestiones cognovimus introductas per Sophronium quendam, tunc monachum, nunc vero, ut » auditur, Episcopum Hierosolymitanae urbis constitutum, adversus » fratrem nostrum Cyrum Alexandriae antistitem, unam operationem D. N. I. C. conversis ex haeresi praedicantem, quarum litterarum ad eundem Sophronium directarum suscipientes exemplar, et » intuentes, satis provide, circumspecteque fraternitatem vestram » scripsisse laudamus novitatem vocabuli auferentem, quod posset » scandalum simplicibus generare.»

Postquam universum hunc locum memorati operis auctor, continere prorsus Honorii haeresis demonstrationem ostendere conatus est, praesertim ob rationis diversitatem, qua de Cyro Alexandrino Episcopo Monothelita loquitur, et de Sophronio Episcopo Hierosolymitano, quem certum est dogma catholicum contra Monothelitas asseruisse, et de quo tantum Honorius ait, in ea re vocum quaestiones induxisse; alio ex memorata prima Honorii epistola testimonio utitur, ut novum inde ex iis, quae Pontifex ille scripsit, eiusdem haeresis argumentum afferat. « Non » oportet, ait, ad dogmata haec ecclesiastica retorquere, quae neque » synodales apices super hoc examinantes, neque auctoritates canonicae visae sunt explanasse; ut unam, » vel duas energias aliquis praesumat Christi Dei praedicare, quas » neque Evangelicae, vel Apostolicae » litterae, neque synodalis examinatio super his habita visae sunt terminasse. Nisi fortassis, sicuti praefati sumus, quidam aliqua balbutiendo docuerunt condescendentes » ad informandas mentes, atque ad » intelligentias parvulorum, quae ad » ecclesiastica dogmata trahi non » debent.... utrum autem propter » opera divinitatis et humanitatis, » una, aut geminae operationes debeant derivatae dici, vel intelligi, » ad nos ista pertinere non debent, » relinquentes ea grammaticis, qui » solent parvulis exquisita derivando » nomina venditare. »

Recitato autem hoc testimonio, Scriptor ille arbitratur haec se posse ab adversariis suis quaerere, an non haereticum in Romano praesertim Pontifice, cuius officium est catholicam doctrinam asserere, debeat existimari, ita loqui, ut quodammodo perinde sit dogma catholicum profiteri, ac doctrinas contrarias propugnare. Utitur denique ex eadem prima Honorii epistola iis verbis, quibus Pontifex Sergium hortatur: « ut haec nobiscum fraternitas vestra » praedicet, sicut et nos ea vobiscum » unanimiter praedicamus, hortantes vos, ut unius, aut geminae » vocis inductum operationis vocabulum aufugientes, unum nobis» cum D. N. I. C. Filium Dei vivi, » Deum verissimum in duabus na» turis operatum divinitus, et hu» manitus, fide orthodoxa, et unitate » catholica praedicetis. »

Neque vero testimoniis ex priori tantum Honorii epistola act. 12 concilii VI recitata desumptis utitur Cardinalis, ut efficiat hunc Pontificem revera haereticum evasisse, sed alterius etiam epistolae Honorii locum actione 13 lectum commemorat, in quo eandem sententiam explicaverit. Contendit autem, id ex eo patere, quod Honorius iusserit, unius, vel duarum operationum novas voces a fidei praedicatione arceri, affirmaverit, unius, aut duarum operationum vocabula adhibere, idem esse, ac imperviis difficultatibus se

obiicere, iterum denique docuerit unam operationem unius operatoris Iesu Christi in duabus naturis confiteri oportere, et fidem suam cum Sergii fide omnino convenire. Atque ut ea Honorio non relinquatur excusatio, scilicet illum ita respondisse Sergio, quod eius fraudem non intellexerit, et ostendatur, eum videre omnino debuisse, haeretico prorsus sensu Sergium in epistola sua loquutum esse, contendit Honorium decipi certe non potuisse in Sergii doctrina intelligenda, quae in Oriente nota omnibus erat. Et praeter quam quod Sergii epistola ad Pontificem Honorium, Monotheliticum errorem omnino continebat, ex Sophronii epistola perspicue Honorius habebat, quaenam doctrina illa esset, quam Sergius, ceterique Monothelitae tradebant. Legati tandem Sophronii ad Honorium, quos in 2 sua epistola Honorius ipse commemorat, Pontifici diserte explicasse censendi sunt veram haereticorum sententiam, ad quam impugnandam Romam se contulerant. Cum igitur Honorius significaverit fidem suam Sergii fidei consentaneam esse, sequitur eundem positive, ut aiunt, se haereticum declarasse.

Iam ut ad secundum illud argumenti genus veniamus, in quo alterum Honorii haeresis demonstrationis caput contineri contendit auctor memoratus, arbitratur ille ex oecumenici Sexti concilii actis omnino evinci, Honorium haereticum Monothelitam vere fuisse. Mitto quae ille exponit, concilium hoc anno 680 habitum esse, atque in tam recenti rei memoria, Episcopos, ex quibus illud constabat, intelligere melius, quam homines posteriori aetate viventes potuisse, utrum Pontificis huius litterae errorem Monotheliticum continerent, atque utrum Honorius haereticus fuisset. Non est quaestio, an id quod a generali concilio definitum est, in controversiam vocari queat. Insistam iis, quae ex concilii ipsius actis desumit, pluribus locis adductis, ex quibus constare censet, non indirecte quidem, sed quanto magis poterat formaliter, haereticum declaratum Honorium esse, eadem ratione, iisdem loquendi modis, quibus anathema in Sergium, et Cyrum pronuntiatum ab illis Episcopis fuit. Id ostendi putat, testimonio, quod act. 13 legitur, et quo patres affirmant: « retractantes dogmaticas epi» stolas, quae tam a Sergio quondam » patriarcha huius a Deo conservan» dae regiae urbis scriptae sunt, tam » ad Cyrum, qui tunc fuerat Epi» scopus Phasidis, quam ad Hono» rium quondam Papam antiquae » Romae; similiter autem et episto» lam ab illo, idest Honorio, rescri» ptam ad eundem Sergium, hasque » invenientes omnino alienas existere » ab Apostolicis dogmatibus, et a de» finitionibus SS. Conciliorum, et » cunctorum probabilium patrum, » sequi vero falsas doctrinas haere» ticorum, eas omnino abiicimus et » tamquam animae noxias exsecra» mur. » Eadem vero actione cum S. Synodus affirmasset se intelligere a S. Dei Ecclesia eiici Sergium, Cyrum Alexandriae, Pyrrhum, Petrum, Paulum Constantinopolitanae Ecclesiae Episcopos, Theodorum Episcopum Pharanitanum: « cum his vero, » ait, simul proiici a sancta Dei ca» tholica Ecclesia, simulque anathe» matizari praevidimus et Honorium, » qui fuit Papa antiquae Romae, eo » quod invenimus, per scripta, quae » facta sunt ab eo ad Sergium, quia » in omnibus mentem eius sequutus » est, impia dogmata confirmavit. »

Actione vero 16 Episcopi cum rogati essent, ut a condemnando nominatim Sergio abstinerent, ita « exclamaverunt universi, Sergio » haeretico anathema; Cyro haeretico » anathema; Honorio haeretico ana» thema; Theodoro Pharanitano hae» retico anathema. » Actione autem 18 Episcopi affirmarunt daemonem invenisse, per quos ea quae cupiebat, efficeret, Theodorum Pharanitanum scilicet, Sergium, Pyr-

rhum, Paullum, Petrum Constantinopolitanum, Honorium Romanae Ecclesiae Pontificem, Cyrum Alexandriae, Macarium Antiochiae, et Stephanum eius discipulum. Quare eadem actione Patres clamaverunt: « Nestorio, et Eutychi, et Dioscoro » anathema: Apollinari, et Severo » anathema: consentaneis eorum ana» thema: Theodoro Pharanitano ana» thema: Sergio, et Honorio ana» thema. . . . . omnibus haereticis » anathema. Qui praedicarunt, et » praedicant, docent, et docturi sunt » unam voluntatem, et unam opera» tionem in dispensatione D. N. I. C. » anathema. » In epistola denique synodali ad Agathonem Pontificem eadem actione Patres affirmant, se secundum sententiam eiusdem litteris proditam, anathema tulisse in Theodorum, Sergium, Honorium, Cyrum, Paullum, Pyrrhum et Petrum.

Haec memorato Scriptori ineluctabile argumentum continere videntur, ex quo constet Pontificem, cuius causam pertractandam suscepimus, omnino haereticum fuisse. Verum ut etiam alia testimonia cum concilii VI auctoritate coniungat, ex quibus hoc idem evincatur; Macarium appellat Antiochenae Ecclesiae Episcopum, qui Monothelita imprimis erat, quique actione 1 una cum iis, qui partibus eius studebant, affirmaverit, se nihil novi, et antea inauditum praedicasse, sed de voluntate, atque operatione D. N. I. C. se ea credere, et peragere, ac docere, quae a conciliis generalibus antea habitis accepisset, ab Ecclesiae Episcopis Sergio, Paullo, Pyrrho, et Petro, atque ab Honorio Romanae Ecclesiae Pontifice. Quare Catholicos una cum haereticis in eo convenire Adversarius contendit, ut omnes Honorium Monothelitam fuisse intelligant, et inter illius sectae principes numerent, eos quidem, ut Pontificem illum damnent, hos autem, ut eius auctoritatem in causae suae defensionem adducant. Quid plura? Leo II in epistola ad Constantinum Pogonatum Imperatorem, qua VI concilii acta confirmavit, « Anathematizamus, ait, novi » erroris inventores, idest Theodo» rum Pharanitanum Episcopum, Cy» rum Alexandrinum, Sergium, Pyr» rhum, Petrum Constantinopolita» nae Ecclesiae successores magis, » quam praesules: nec non et Ho» norium, qui Apostolicam Eccle» siam hanc non Apostolicae tra» ditionis doctrina illustravit, sed » profana proditione immaculatam » maculari permisit. » Constantinus autem ipse in edicto, quo imperavit ut synodi sextae decreta servarentur, haec de hominibus habet in ea synodo damnatis: « Anathematizamus eos, qui novo» rum dogmatum auctores et fauto» res fuere, Theodorum dicimus, qui » Pharanitanus Episcopus fuit, et » Sergium, qui fuit huius urbis an» tistes, moribus Theodoro, et im» pietate parem, atque etiam Hono» rium, qui fuit antiquae Romae Pa» pa, horum fautorem, adiutorem » et confirmatorem. »

Neque vero illud omittit scriptor memoratus animadvertere, Sedis Apostolicae Legatos, qui concilio VI interfuerunt, numquam intercessisse memoratis superius decretis, quibus Honorius condemnatus est, atque illam epistolam signasse ad Agathonem, qua toties repetita Honorii condemnatio continebatur. Haec argumenti huius summam afferunt, quo alterum Honorii haeresis demonstrationis caput explicari adversarius contendit. Restat nunc tertium illud caput, scilicet hoc ipsum ex argumentorum levitate demonstrari, quibus ii utuntur, qui Honorium ab haeresis crimine excusandum omnino arbitrantur. Verum ea, quae hoc in loco disputat adversarius, referenda non esse videntur; cum demonstraturi enim simus omnino gravissimas esse rationes, quibus evincitur Honorium in Monotheliticum errorem numquam incidisse, et argumenta quae hactenus attulimus,

minime id, quod Luzernius contendit evincere posse; falsum etiam illud esse efficiemus, ex rationum, ut ad-adversario videtur, levitate, quas adducunt, qui Honorium defendunt, demonstrari, revera haereticum Monothelitam illum evasisse.

Legendus eruditissimus Mamachius tom. 6 *Orig. et Antiq. Christianorum* pag. 92, ut habeatur in promptu, qui hanc in Honorium accusationem propugnarunt, et qui illam refutarunt. Nos ex accusatoribus commemorabimus tantum auctorem *Defensionis Declarationis Cleri Gallicani* anni 1682, et opus Cardinalis Luzernii, cuius sententiam de hac re iam tradidimus. Eundem autem Pontificem ab omni Monothelismi macula purgarunt egregie plures doctissimi viri, ac praecipue Ludovicus Thomasinius dissert. 12 in concilia, Ioan. Garnerius in dissert. de Honorii et concilii VI causa, quae dissertatio quodammodo alteram appendicem affert Libri Diurni Romanorum Pontificum, quem ipse ediderat. Natalis Alexander dissert. 2 in historiam ecclesiasticam saec. VII, atque is, quem maxime refellendum sibi sumpsit Card. de la Luzerne, Iosephus Augustinus Orsius Card. tom. 1 part. I lib. 1 operis de Romani Pontificis auctoritate. Atque ego quidem ignoro, quomodo contingere potuerit, ut argumenta gravissima ab his aliisque sapientissimis viris adducta, atque explicata, et manifestam Honorii defensionem continentia, tam levia adversario nostro videri potuerint, ut inde tertium demonstrationis suae caput derivari arbitratus sit, qua Pontificem haereticum fuisse ostendatur.

Quaero enim primo loco, utrum inter ea, quae ad Honorium defendendum afferuntur, quaeque adeo levia adversario videntur, ut ad illum accusandum argumentum suppeditare putet, recensendum sit argumentum, quod ex RR. Pontificum agendi ratione desumitur, qui ante Concilium Sextum, post Honorium mortuum, Ecclesiae praefuerunt, quique de decessoribus suis verba facientes, ita loquuti sunt, ut universim, et nemine excepto, pronuntiaverint eos a Monothelitica haeresi abhorruisse? Profecto incredibile omnino est, si Honorius in eam haeresim incidisset, eos, nemine repugnante, potuisse diserte affirmare, ex Romanis Pontificibus neminem, qui post ortam Monotheliticam sectam, Ecclesiam gubernarunt, illam haeresim detestatum non fuisse, quando in re adeo recenti, quaeque omnibus explorata esse debuisset, Honorius eam amplexus esset.

Atqui Martinus I secretario I Synodi Lateranensis in oratione ea, quam ad Patres habuit, apertissime praedicavit, praedecessores suos omnes, constantissime Monotheliticos errores fuisse aversatos. « Apostolicae memoriae, inquit, nostri decessores » non destiterunt, praedictis viris, » diversis temporibus constantissime » scribentes, et tam rogantes, quam » regulariter increpantes, nec non » per Apocrisiarios suos pro hoc maxime destinatos, quatenus prorium emendarent novitatis commentum. » Agatho autem Pontifex in epistola sua ad Constantinum Pogonatum Imperatorem, Martino certe minus luculentum non dixit de praedecessorum omnium suorum contra Monotheliticam haeresim constantia, testimonium. « Unde, ait, et » Apostolicae memoriae, meae parvitatis praedecessores, Dominicis » doctrinis instructi, ex quo novitatem haereticam in Christi immaculatam Ecclesiam Constantinopolitanae Ecclesiae praesules introducere conabantur, numquam » neglexerunt hortari atque obsecrando commonere, ut a pravi » dogmatis errore, saltem tacendo » desisterent. »

Adeo ne etiam leve adversario videtur argumentum, quod ex Maximi Martyris testimonio desumitur, hominis, scilicet, Monotheliticae historiae peritissimi, et qui acerrimus

fuit catholici dogmatis contra illam haeresim propugnator? Is autem in epistola ad Petrum Illustrem, ait: « Quid autem et divinus Honorius? » Quid vero, et post illum Serinus » senex? Quid vero et is, qui post » hunc extitit sacer Ioannes? Porro » is, qui nunc praesidet Beatissimus » Papa (Theodorus) omisit quidpiam » supplicationi conveniens? Sed Deus » quidem perfecte beatorum virorum » fidem admisit, et pro ea vicissitu- » dinem in saecula observavit. » Nescio autem utrum luculentius affirmare Maximus Martyr in adducto testimonio potuerit, Honorium Monotheliticam haeresim numquam suscepisse. Numerat Maximus eo in loco Pontifices, qui strenue contra Monothelitismum certarunt, quique praeclarum deinde idcirco a Deo praemium consequuti sunt. Inter eos autem non modo Honorium recenset, verum etiam illum divinum appellat. Maximus vero, qui Monothelitas refellebat, si suspicari dumtaxat potuisset, Honorium in eam haeresim lapsum esse, intellexisset profecto causae suae opportunum non esse Honorii mentionem eo in loco facere, et abstinuisset ab ea honorifica loquendi ratione, qua usus est, cum Honorium appellavit.

Praeter haec, quae non modo non levia iudicanda sunt ad Honorium ab omni Monothelitica labe purgandum, verum etiam gravissima debent existimari, habemus perspicuum, et ineluctabile prorsus argumentum, quo Honorium defendamus, desumptum ex eiusdem ad Sergium epistolis. Nam si hic Pontifex Monothelitismi accusandus videtur, ideo accusandus erit, quod in suis ad Episcopum illum Constantinopolitanum litteris in Monotheliticam haeresim incidisse se ostenderit.

Atqui nihil est in iis litteris, quod ullam de Honorii Monothelitismo suspicionem afferre iure possit; sequitur ergo, ut Honorius ab eo crimine omnino purgetur. Nemo negat, Honorium Sergio scripsisse ita, ut de uniu:, vel de duarum operationum vocibus sileri posset, at qua ratione id scripserit considerandum est. Sunt in omnium manibus concilii 6 acta. Tom. 7 conc. Labbei ed. an. 1729 col. 1003 affertur epistolae Honorii ad Sergium locus, quo Pontifex ait: « Scribentes etiam com- » munibus fratribus Cyro, et Sophro- » nio Antistitibus, ne novae vocis, id » est unius, vel geminae operatio- » nis vocabulo insistere, vel immo- » rari videantur: sed abrasa huius- » modi novae vocis appellatione, u- » num Christum Dominum, nobiscum » in utrisque naturis, divina, vel » humana praedicent operantem. » Quamquam hos, quos ad nos prae- » dictus frater, et Coepiscopus no- » ster Sophronius misit, instruxi- » mus, ne duarum operationum vo- » cabulum deinceps praedicare inni- » tantur, quod instantissime promi- » serunt praedictum virum esse fa- » cturum, si etiam Cyrus frater, et » Coepiscopus noster ab unius ope- » rationis vocabulo discesserit. »

Verum cum haec Honorius Sergio scripsit, minime ita scripsit, quod ad dogma catholicum pertinere non existimaverit duas operationes in Christo credere. Nam paulo ante relatum Honorii epistolae testimonium, haec Pontifex Sergio significavit: « Utrasque naturas in uno Christo » unitate naturali copulatas cum al- » terius communione operantes atque » operatrices confiteri debemus, et » divinam quidem, quae Dei sunt, » operantem, et humanam, quae » carnis sunt, exsequentem, non di- » vise, neque confuse, aut convertibiliter Dei naturam in hominem, » et humanam in Deum conversam » edocentes, sed naturarum differen- » tias integras confitentes. »

Explicat autem dogma catholicum de duabus operationibus in Christo, atque adductis S. Scripturae testimoniis, et I. C. D. N. vitae exemplis commemoratis, demonstrat duas omnino operationes in Servatore nostro credendas esse. Est autem ex-

ploratissimum, Honorium, eo ipso loco, quo unius, vel duarum operationum voces omitti posse Sergio respondit, necessarium tamen existimasse dogma catholicum de duabus operationibus diserte credere atque ea ratione explicare, quae nullum prorsus dubitandi locum relinqueret. Nam antequam de omittendis unius vel duarum operationum vocibus loqueretur, haec scripsit memorata superius epistola: « Non nos oportet » unam, vel duas operationes defi- » nientes praedicare, sed pro una, » quam quidem dicunt, operatione o- » portet nos unum Operatorem Chri- » stum Dominum in utrisque natu- » ris veridice confiteri, et pro dua- » bus operationibus, ablato geminae » operationis vocabulo, ipsas potius » duas naturas, id est, Divinitatis, » et Carnis assumptae, in una per- » sona Unigeniti Dei Patris, incon- » fuse, indivise, atque inconvertibi- » liter nobiscum praedicare propria » operantes. »

Quis vero est adeo Monothelitici erroris ignarus, ut non intelligat, hoc Honorii epistolae loco universum eorum hominum commentum funditus everti? Quis nesciat dogma catholicum errori illi contrarium hoc continere, ut in una persona divina, duas utriusque naturae operationes, haeretica qualibet explicatione damnata, credere debeamus? Quid vero continet aliud modo relatum ex Honorii epistola testimonium? Quid cetera, quae ex Honorii eiusdem litteris recitari loca possent? Concluditur ergo, falsum omnino esse, eum in Monotheliticam haeresim umquam incidisse.

Neque ullum profecto afferri argumentum potest ad ostendendum, hunc Pontificem Monotheliticos errores aliquando suscepisse, eo quod in eius priori epistola affirmetur verbis iis: « Unde et unam voluntatem » fatemur D. N. I. C. » Quid enim potest esse tam certum, quam Honorium *unius* voluntatis vocabulo unam in Christo Deo, et homine voluntatem non intellexisse, sed naturam quidem in Christo divinam, divina voluntate praeditam esse, humanam autem non humanis duabus, quarum altera alteri resistat, sed una tantum pollere, quae consentanea concorsque divinae sit? Etenim Honorium de una humanae naturae humana voluntate agere, ac reiicere voluntates humanas duas, quarum altera alteri repugnet, ipsa eius loquendi ratio demonstrat. « Quia, in- » quit, a Divinitate assumpta est » nostra natura, non culpa; illa pro- » fecto, quae ante peccatum creata » est, non quae est post praevari- » cationem vitiata. Non est itaque » assumpta a Salvatore vitiata na- » tura, quae repugnaret legi mentis » eius. Nam lex alia in membris, aut » voluntas diversa non fuit contra- » ria Servatori. »

Quis vero Honorium haec affirmantem, non dico in suspicionem Monothelitismi vocet, sed catholicam prorsus doctrinam explicasse non concedat? An obloqui Honorius debuisset de ea re, et nefarie pronuntiare, Christum expertum esse in membris suis aliam legem repugnantem legi mentis, quemadmodum de hominum natura corrupta affirmare iure Apostolus potuit? Quis Christianorum haec audere umquam potuisset?

Monothelitismi tota labes in eo versata videtur, ut Eutychianos errores circa duas voluntates, atque operationes in Christo assereret, atque explicaret; Eutychiana enim haeresis explicata de iis, quae respiciunt in Christo velle, et operari, hoc omnino afferebat, ut una dumtaxat in Servatore nostro voluntas, una operatio intelligi deberet. Iam vero, si Leoni Magno licuit in epistola ad Iulianum Episcopum Coensem affirmare apud Ballerinios t. 2. « Non » alterius naturae erat eius caro, » quam nostra, nec alio illi quam » ceteris hominibus anima est in- » spirata principio, quae excelleret » non diversitate generis, sed subli-

» mitate virtutis. Nihil enim carnis » suae habebat adversum, nec dis- » cordia desideriorum gignebat com- » pugnantiam voluntatum. Sensus » corporei vigebant sine lege pec- » cati, et veritas affectionum sub » moderamine Deitatis, et mentis, » nec tentabatur illecebris, nec ce- » debat iniuriis, » In epistola autem 25 eodem tom. cap. 4 ad Flavianum Episcopum Constantinopolitanum, « In integra, ait, veri ho- » minis, perfectaque natura verus na- » tus est Deus, totus in suis, totus » in nostris. Nostra autem dicimus, » quae in nobis ab initio creator con- » didit, et quae reparanda suscepit. » Nam illa, quae deceptor intulit, » et homo deceptus admisit, nullum » habuere in Salvatore vestigium. » Nec quia communionem humana- » rum subiit infirmitatum, ideo no- » strorum fuit particeps delictorum: » assumpsit formam servi sine sorde » peccati. » Si Leoni Magno, inquam, licuit contra Eutychianos disputanti, haec de Christi voluntate propugnare, quid est quod Honorio crimini vertatur, in eadem ferme controversia, ea, quae diximus, de una Christi humana voluntate praedicare?

Scio adversarium contendere de una humanitatis voluntate Honorii verba intelligi non debere, quod vere dici non possit duas in homine esse voluntates, quarum utraque inter se pugnet, sed una, etiam in homine corrupto voluntas sit, quae bonis, depravatisque affectionibus excitetur. Verum scio etiam hanc duarum voluntatum in homine corrupto distinctionem iure fieri, et perpetuo factam esse, ut fateri depravati homines debeant, sentire se in membris suis aliam legem repugnantem legi mentis suae, quin inde sequatur novam quandam in anima humana facultatem induci oportere.

Scio eundem adversarium conari ostendere nullam esse Ioannis Abbatis auctoritatem, quo Honorius usus erat tamquam scriba in epistola sua ad Sergium facienda; quique apud Maximum M. in ep. ad Marinum presbyterum, et in disput. cum Pyrrho, ita Honorii locum superius adductum explicat: « Unam voluntatem diximus in Domino, non Di- » vinitatis eius, et humanitatis, sed » humanitatis solius. Cum Sergius » scripsisset, quod quidam duas vo- » luntates in Christo contrarias di- » cerent, rescripsimus: Christum » non duas voluntates contrarias ha- » buisse, carnis, inquam, et spiritus, » sicut nos habemus post peccatum, » sed unam tantum, quae naturali- » ter eius humanitatem signabat. » Quid est tam leve, quam affirmare huius hominis testimonium hac in re grave non esse, quod sui ipsius apologiam pertractasse eo in loco censendus sit? An quoties homines licet fide digni, et auctoritate praestantes, sui ipsius defensionem suscipiunt, continuo eorum contemnenda est auctoritas? An ex eo quod homines ita comparati, sui ipsius defensionem pertractant, ad fidem faciendam non valebunt, licet ea, quae dicunt, cum rei ipsius, de qua agunt, natura perspicue conveniant? Atqui nihil esse manifestius potest, quam ea, quae Ioannes Abbas affirmavit, non causae suae defendendae gratia fuisse conficta, sed cum universa Honorii epistola convenire, ut inutile prorsus videatur, post illud, quod iam attulimus, aliud quodlibet ex eadem epistola testimonium afferre, quo vera esse evincantur ea, quae Ioannes Abbas affirmavit.

Haec eadem Ioannis IV testimonio confirmantur, qui de memorato Honorii epistolae loco scribens ad Constantinum Imperatorem, inquit: «O- » mnes occidentales partes scandali- » zantur, turbantur, fratre nostro » Pyrrho Patriarcha per litteras » suas, huc, atque illuc transmis- » sas, nova quaedam, et praeter re- » gulam fidei praedicante, et ad » proprium sensum quasi sanctae » memoriae Honorium Papam deces- » sorem nostrum attrahere festinan-

» te, quod a mente catholici Patris » erat penitus alienum... Decenter » dicimus, et veraciter confitemur » unam voluntatem in sanctae ipsius » dispensationis humanitate, et non » duas contrarias mentis, et carnis » praedicamus... Secundum hunc igi- » tur modum iam decessor noster » praenominato Sergio Patriarchae » scripsisse dignoscitur... Praedictus » ergo decessor meus docens de my- » sterio Incarnationis Christi, dice- » bat non fuisse in eo, sicut in nobis » peccatoribus, mentis, et carnis » contrarias voluntates. Quod qui- » dam ad proprium sensum conver- » tentes, et divinitatis eius, et hu- » manitatis, unam voluntatem do- » cuisse suspicati sunt, quod veritati » omnimodis est contrarium. » Haec ipsa confirmat Maximus Martyr in ep. ad Marinum Presbyterum, et in disp. cum Pyrrho.

Nihil proficit vero adversarius, cum ait, haec testimonia omnia ad unius Ioannis Abbatis testimonium redigi, eo quod Maximus Martyr haec de Honorii sententia disputet adductus testimonio Abbatis Anastasii, qui Romae rogans Ioannem Abbatem de memorato Honorii epistolae loco, quo de una Christi voluntate sermonem habet, ab illo acceperit, Pontificis sententiam de humanitatis voluntate tantum in Christo intelligendam esse; epistola vero Ioannis IV ad Constantinum Imperatorem, cum ab eodem Ioanne Abbate, Pontificis huius nomine scripta fuerit, nihil aliud habeat, quam toties memorati Ioannis Abbatis testimonium.

Nihil, inquam, adversarius proficit cum ad declinandam horum testium summam gravitatem, ea, quam diximus, utitur argumentandi ratione. Neque enim agebatur de re, quae unius Ioannis Abbatis responso absolvi posset, quod is ad seipsum excusandum adhibere voluisset. De re agebatur, cuius veritatem investigare, et assequi, cuilibet erat in promptu. De epistola agebatur, a Pontifice Maximo scripta quae non inciderat in hominum manus, qui de Honorio excusando laborabant, sed in eorum potestatem venerat, qui cordi habuissent, illam in causae Monotheliticae defensionem adhibere. De epistola denique agebatur, quae nota Constantinopoli erat, et quam consulentes, poterant omnes intelligere utrum Ioannis Abbatis responsio, Anastasio Abbati facta, et Ioannis IV explicatio cum eadem conveniret. Nego tandem Maximi Mart. et Ioannis IV testimonium nihil aliud esse, quam Ioannis Abbatis auctoritatem. Maximus Mart. rerum Monotheliticarum peritissimus erat, neque ita comparatus, ut Ioannis Abbatis responsioni confidere vellet, si illam gravem non esse per se non intellexisset. Ioannes IV vero, etsi in epistola sua ad Constantinum Imperatorem conscribenda, usus sit Ioannis Abbatis opera, non idcirco eiusdem epistolae auctor non fuit, cum nomine suo illa ad Imperatorem missa sit, cumque et ipse potuerit Honorii epistolam legere, neque difficile ei fuerit intelligere, utrum decessor hic suus, de humanitatis voluntate in Christo, an de humanitatis simul et Divinitatis voluntate pronuntiaverit.

Non video autem, quomodo adversarius hanc adhibendam putaverit argumentandi rationem, ut Ioannis IV auctoritatem declinaret. Si enim ille hanc Ioannis IV epistolam, potius apologiam a Ioanne Abbate ad se ipsum excusandum litteris proditam, quam Ioannis IV Pont. Max. epistolam esse iudicat, quid est quod prima epistola, quae Honorii nomine scripta, et in Synodo 6 recitata est, tantopere abutitur, ut inde efficiat Honorium ipsum Monotheliticos errores amplexum esse? Quis enim fuit is, cuius opera Honorius usus est in sua illa epistola ad Sergium Constantinopolitanum conscribenda? Nonne idem Abbas Ioannes? Id omnino est exploratissimum, et diserte traditur a Maximo Martyre in epist.

ad Marinum Presbyterum, ubi refert sermonem ab Anastasio Abbate cum Ioanne Abbate Romae habitum de explicando eo loco, quo Honorius de una loquutus est Christi voluntate. « Anastasius Abbas, ait Maximus, e » seniore Roma reversus... qui asse- » rens, quod multum sermonem mo- » verit ad sacratissimos illius Eccle- » siae viros propter epistolam, quae » ab eo (Honorio) fuerat ad Sergium » scripta, percontans cuius rei gra- » tia, vel qualiter inserta in ea fue- » rit una voluntas, et invenit hae- » sitantes in hoc, et rationem red- » dentes, insuper et eum, qui hanc » per iussionem eius, latinis dicta- » verat dictionibus, dominum, vide- » licet, Abbatem Ioannem sanctissi- » mum Symponum. »

Iam vero quae adversarii nostri constantia est? Si epistolam a Ioanne IV scriptam nihili ducendam arbitratur, quod a Ioanne Abbate profecta sit, sique illam non Ioannis IV Pontificis, sed Ioannis Abbatis testimonium continere putat, cur nihil de Ioanne Abbate loquitur cum de Honorii epistola disputat? Cur illam non Ioannis Abbatis testimonium, sed prorsus Honorii Pontificis sententiam referre contendit? Cur nos non possumus, eandem adhibentes agendi rationem, qua adversarius utitur cum de Honorii epistola pertractat, non quaerere, quis Ioannis IV epistolam composuerit, sed cuius nomine, et auctoritate scripta sit? Quianam, si Ioannis IV epistola aliud afferre non est existimanda, nisi Ioannis Abbatis sententiam, et testimonium, quianam, inquam, si quid in Honorii epistola reprehendendum est, id Honorio quidem, et non Ioanni Abbati, qui et illam exaravit, tribuendum est? Sed haec omittamus, et adversarium ad haec tam levia devenientem, ut causam non bonam tam inepta argumentatione peiorem faciat, relinquamus. Necesse enim non esse putamus ostendere, nihil esse tam notum, tamque apud omnes exploratum, quam in litterarum auctoritate, et gravitate definienda, non quaeri debere quis epistolam digesserit, sed cuius decreto, ac nomine tantum epistola confirmetur.

Illud adiungam dumtaxat, quod ad Honorium defendendum omnino facere in hoc negotio manifestum est. Adversarius enim, quem toties memoravimus, ut omnino concludat, hunc Pontificem haeretico sensu Sergio scripsisse ea, quae nuper indicavimus, contendit, hoc ex eo patere, quod Honorius secundum propositam a Sergio quaestionem responderit. Cum vero manifestum sit, Sergio haeretico sensu de una Christi voluntate loquutum fuisse, eadem igitur sententia Honorium de una Christi voluntate disputasse adversarius concludit.

Verum non intelligo, quomodo haec affirmari, et demonstrari ab adversario possint. Quae sententia Honorii fuerit, ex eiusdem epistola explicandum est. Eam epistolam, catholicam doctrinam tradere non modo ex eiusdem contextu perspicuum est, verum etiam ex Maximi M., Ioannis Abbatis et Ioannis IV testimoniis superius adductis. Ad Sergii epistolam quod pertinet, non est dubium, eam Monotheliticos errores tradere, etiamsi summa calliditate, et imprimis subdole scripta sit. Atque ut de iis tantum loquamur, quae Sergius scripsit de una Christi voluntate, nonne ita callide de ea re Sergius pertractat, ut sollicitus tantum videatur de excludenda in Christo pugna voluntatum? Nonne inde iure causam desumere Honorius potuit de una quidem Christi humanitatis voluntate disputandi, ut perspicuum esse ostenderet, nullam in humanitate Christi pugnam fuisse, neque esse potuisse?

Profecto Sergius cum in sua epistola conatus esset demonstrare duarum operationum voces reiiciendas esse, consilium suum explicare ita prosequitur, quod « insuper, ait, et » consequens sit praedicare duas vo-

» luntates, contrarietates circa in-
» vicem habentes, tamquam Deo, qui-
» dem Verbo salutarem volente adim-
» pleri passionem, humanitate vero
» eius obsistente eius voluntati, et
» resistente, et perinde duo contra-
» ria volentes introducantur, quod
» impium est. Impossibile quippe est
» in uno, eodemque subiacenti duas
» simul, et erga hoc ipsum contrarias
» subsistere voluntates. Nam salutа-
» ris Deum gerentium Patrum doctri-
» na manifeste instruit, quod num-
» quam intellectualiter animata Do-
» mini caro, separatim, et ex appetitu
» proprio, contrario nutui uniti sibi
» secundum subsistentiam Dei Verbi
» naturalem motum effecit.» Apparet igitur ex ipsa Sergii epistola, oblatam Honorio occasionem esse de una Christi voluntate disserendi, verum de una voluntate humanitatis solius.

Post ea, quae hactenus disputavimus, non oportet nos immorari in iis refellendis adversarii animadversionibus, quas exponit, ut Honorium Pontificem in errores monotheliticos lapsum esse demonstret. Patet enim ex iis quae exposuimus quantopere a veritate abhorreat, ex ipsis Honorii epistolis argumentum desumi iure posse, quo illum haereticum monothelitam fuisse ostendatur. Explicavimus enim, quae ille scripsit de una Christi voluntate intelligi de humanitatis simul, et Divinitatis voluntate non posse; sed de unius tantum humanitatis voluntate accipienda esse. Monothelitae autem unam dumtaxat in Dei Verbo incarnato voluntatem asserebant. Ostendimus, Honorium concessisse quidem Sergio ab unius vel duarum operationum vocibus abstineri posse, sed diserte ostendisse ac praedicasse, in una Divina persona in Christo, duas operationes humanitatis, et divinitatis credi omnino oportere. Eam autem sententiam perpetuo tradit Honorius in omnibus iis locis, quae appellat adversarius, prout Pontificis eiusdem epistolas legenti perspicue occurrit, quae loca omittimus, ne longior quam necesse sit evadat nostra disputatio.

Monothelitae vero non modo duarum operationum voces reiiciebant, verum etiam impudenter denegabant duas in Christo operationes intelligendas esse. De vocis autem silentio dumtaxat, non autem de re ipsa, accipi Honorii epistolas debere, praeter ea quae iam adduximus, id luculenter evincit, quod non modo duarum, sed etiam unius operationis voces relinquendas Grammaticis Honorius affirmaverit. Si enim non de voce tantum non adhibenda, sed de re ipsa intelligendus Pontifex esset, sequeretur, non solum duas, sed etiam unam in Christo operationem denegasse. Id vero non modo non Catholicum, non Monotheliticum erat, sed nec cum alio quolibet systemate componi potuisset, atque absurdum dumtaxat, et incredibile fuisset ab omnibus iudicandum.

Venio igitur ad alterum argumenti genus, quo ad Pontificem hunc haereticum fuisse evincendum Adversarius abutitur, ad ea, scilicet, quae in Concilio sexto generali decreta contra Honorium fuerunt. Atque hoc loco quaerere primum ab adversario possem, ut aliquod nobis Concilii sexti testimonium afferret, quo diserte dicatur, Pontificem vel Monotheliticos errores tradidisse, vel ob eam prorsus causam damnatum esse. Neque enim quaerimus dumtaxat, utrum Honorii epistolae ab Concilii VI Patribus reiectae fuerint, atque utrum Honorius demortuus, sit ibi revera damnatus, sed causa haec nostra in eo tota versatur, ut quoniam adversarius ex Synodo sexta demonstrari contendit, eum haereticum Monothelitam fuisse, docere debeat eius epistolas improbatas, et Pontificem damnatum in ea Synodo ob Monotheliticos errores esse. Atqui nullum eiusmodi adduci ex Concilii sexti actis testimonium potest.

Nonne vero afferri perspicua causa potest, cur Honorius damnatus sit, quin eum ob haeresis crimen damna-

tum fuisse statuamus? Concesserat Honorius Sergio id, quod ad Monotheliticas res iuvandas Sergius ipse maxime opportunum esse intellexerat. Homo enim imprimis callidus praeclare sentiebat, si R. Pontificis iussu indictum silentium esset circa unius, vel duarum operationum voces adhibendas, facile sibi esse futurum errores sectae suae propagare. R. autem Pontificis fuisset, Sergium diserte adigere ad duarum operationum vocabulum omnino usurpandum, praesertim cum Sophronius ostendisset, quam iniqua essent Sergii consilia. Id si Honorius fecisset, non tradidisset quidem luculentius, quam revera in epistolis suis exposuit, dogma de duabus operationibus, sed Episcopum Constantinopolitanum ceterosque Monothelitas repressisset, qui impetrato illo, de unius, vel duarum operationum vocibus omittendis, decreto, sibi proposuerant demonstrare, Pontificem Maximum eorum sententiae favere.

Fuissent Honorio ea prae oculis habenda, quae Caelestinus I in epistola ad Episcopos Galliae scripserat. « Timeo ne connivere sit, hoc tacere; timeo, ne magis ipsi loquantur, qui permittunt taliter loqui. In talibus rebus non caret suspicione taciturnitas.... Merito namque causa nos respicit, si silentio faveamus errori. » Haec, inquam, agendi ratio habenda prae oculis Honorio fuisset, non quod aperte, dilucideque non demonstraverit catholicam doctrinam de duabus operationibus, sed ut in iis rerum adiunctis, abstinendum sibi omnino esse intelligeret a silentio illo imperando, de quo tantopere Sergius laborabat. Haec cum Honorius non fecisset, habitus est a Patribus Concilii sexti tamquam Pontifex, qui muneris sui partes non expleverit, et dignus est iudicatus, qui damnaretur, quod catholicae Ecclesiae causam, qua necesse fuisset diligentia, non egisset, quodque haereticorum consilia conniventia sua iuvisse visus sit.

Haec, quae per se manifesta sunt, eorum testium etiam auctoritate confirmari perspicue possunt, quibus certa profecto, et explorata causa fuit, cur Honorius in Synodo sexta condemnatus sit. Etenim ii non ob haeresis crimen damnatum esse hunc Pontificem memoriae prodiderunt, sed quod negligentia, et conniventia in Monothelitica causa usus fuisset. Tale est testimonium ab ipso adversario nostro adductum, ex Constantini Pogonati edicto depromptum, quo decreta Concilii sexti servanda esse iussit. Eo enim in loco Imperator, cui res in concilio sexto gestae notissimae erant, eo quod plerisque eiusdem Concilii actionibus interfuerat, et nihil, eo inconsulto, actum in illo Concilio ab Episcopis erat, eo, inquam, in loco Imperator Monotheliticae sectae principes, tamquam haeresis auctores a Concilio sexto anathematizatos damnat, Honorium autem post eos damnatos numerat, tamquam Monothelitarum *fautorem, adiutorem, et confirmatorem.*

Leo II vero, qui sexti Concilii acta confirmavit, qui a Legatis suis iam acceperat, et diserte cognoverat, quae in eo Concilio gesta fuissent, aperte declarat in epistola ad Hispaniae Episcopos, Honorium, ideo fuisse in eo Concilio condemnatum, quod ob suam in Monothelitica causa negligentiam, haeresim fovere visus fuisset. « Condemnatione, inquit, fundati » sunt Theodorus Pharanitanus, Cy» rus Alexandrinus, Sergius, Pyr» rhus, Paullus, Petrus Constantino» politanus cum Honorio, qui flam» mam haeretici dogmatis, non ut de» cuit apostolicam auctoritatem, in» cipientem extinxit, sed negligentia » confovit. »

Exsistit ex his responsio, qua explicari ea loca debeant, quae ab adversario ex memorati Concilii actis afferuntur, ut evincat, Honorium ab ea Synodo damnatum omnino tamquam haereticum Monothelitam fuisse. Verum ut ad singula adducta loca nonnulla dicamus, non est ne-

cesse longa disputatione efficere, verba illa, quae ex act. 13 allata sunt, accipi debere, non de errore aliquo Monothelitico ab Honorio probato, sed dumtaxat de negligentia illa, et conniventia, qua ad morem Sergio gerendum permotus est, de unius vel duarum operationum vocibus praetereundis. Affirmant enim Patres ea in actione, Sergii, et Honorii epistolas continere doctrinas falsas, et traditioni contrarias. At certum omnino est, diversa ratione id pronuntiatum fuisse de alterutrius epistolis. Etenim Sergii litterae ab Apostolorum traditione abhorrebant, et falsas doctrinas omnino praedicabant, cum nefaria haeresis Monotheliticae dogmata in iis traderentur. Honorii vero epistolae catholicam prorsus, et haeresi Monotheliticae contrariam doctrinam tradebant, quemadmodum aliquando superius est demonstratum. In eo autem tantum huius Pontificis epistolae videri poterant ab Apostolica traditione, et disciplina alienae, quod, cum ea traditione et disciplina receptum sit, ut fortiter fidem defendamus, omniaque timida, et ignavia consilia in eius negotio pertractando declinemus, ibi Honorium reperiatur Episcopi Constantinopolitani callidissimo consilio assensum esse, et inopportunum, praeposterumque silentium, de duarum operationum vocibus adhibendis decrevisse.

Atque haec quidem eadem sententia est eorum verborum, quibus memorata actione, latine reddita, refertur, Patres Concilii sexti invenisse, Honorium in omnibus mentem Sergii sequutum esse. Eius scilicet consilium sequutus est, de silentio illo indicendo, quemadmodum disertius habetur eadem actione, graece scripta, qua lingua actorum originale exemplum compositum est. Etenim secundum actionis 13 locum graecum, Patres affirmarunt tantummodo se invenisse Honorium Sergii consilio fuisse famulatum. Hoc autem et nos concedimus, et ex Honorii epistolis perspicuum est, Sergii consilio Pontificem obsecundasse de memoratis vocibus praetereundis, quin inde sequatur haereticae Sergii doctrinae aliquando illum assensum esse, a qua perpetuo eum abhorruisse, ipsae eiusdem litterae ad Sergium manifeste demonstrant.

Neque quod Honorius haereticus act. 16 appellatus sit, id ostendit, eum revera Monotheliticos errores amplexum esse. Primo enim, id cum facto ipso pugnat, de quo disputamus; cum epistolis scilicet Honorii, ex quibus tota in eum accusatio desumpta est, quaeque non modo Monotheliticos errores non probant, verum etiam eos omnino refellunt. Deinde constat invidiosam huius appellationis significationem, eo in loco, illam dumtaxat esse, ut hominem indicet, qui licet haereticas sententias non tueatur, tamen iis faveat, qui eas retinent, earumque propagationem aliqua ratione iuvet. Ita locum ilium accipiendum esse, pluribus exemplis ex veteri historia Ecclesiastica depromptis, docere possemus, et manifestum esse contendimus ex superius adductis ad Honorium defendendum argumentis.

Quod denique spectat ad actionis 18 locum, quo post Monothelitas anathematizatos, Honorio anathema dictum est, et deinde iis generatim omnibus, qui unam voluntatem, et operationem in Christo docuerunt, id aliud non demonstrat, nisi nominatim fuisse ibi damnatos, tum eos, qui vere haereticos errores Monotheliticos praedicabant, tum eos, qui illis aliqua ratione favere visi sint, inter quos Honorius appellatus est, denique omnem Monotheli-tarum turbam ea poena mulctatam fuisse. Patet autem ea ratione illum locum intelligendum esse, ex eo, quod ibi non una, eademque oratione numerentur ii, quibus anathema dicitur, ut solum condemnentur illi omnes, qui vere Monotheliticos errores tuerentur, sed post damnatos nominatim eos, qui ibi recensentur, peculiari sententia anathema in o-

mnes haereticos, et in Monothelitico vulgus omne sexti Concilii Patres eo loco tulerint.

Scio tandem in epistola Synodali ad Agathonem, Patres de Honorio damnato mentionem fecisse, eum etiam inter damnatos in Monothelitica causa Leonem II, Constantinum Pogonatum Imperatorem appellasse. At ea quae hactenus exposuimus, luculenter efficiunt, illos existimasse Honorium damnatum esse, non quod haereticus Monothelita fuisset, sed quod eorum causa, indicto de memoratis superius vocibus silentio, iuvisse censebatur. Eorum igitur testimonia argumentum, quod adversarius ex Concilii VI actis desumit, non modo gravius non efficiunt, sed potius afferri posse videntur, ut clarius appareat Concilii mentem non fuisse, Honorium tamquam haereticum damnare.

Sed satis haec sint de ista causa. Ea enim, quae attulimus demonstrant universam Emi de La Luzerne argumentationis rationem facile everti. Falsum enim est, ex epistolis Honorii ad Sergium ostendi aliqua ratione, eum haereticum Monothelitam evasisse: falsum praeterea Concilii 6 Generalis acta id umquam ostendere: argumenta vero quae ad Honorium vindicandum afferuntur, sunt eiusmodi, ut non modo non levia debeant iudicari, sed omnino ita sint gravia, ut extra omnem controversiam prorsus constituant, eum perpetuo ab erroribus Monothelitarum alienissimum fuisse, suisque epistolis, doctrinam catholicam Monotheliticae haeresi repugnantem diserte tradidisse. Deceptus igitur est adversarius, cum veterem suam de Honorio sententiam mutandam arbitratus est, et existimavit gravissima argumenta illa esse, quae hunc Pontificem in haeresim Monotheliticam lapsum fuisse doceant.

Deceptus denique vehementer est, ut ceteros praetream, Potterius, qui cupiditate inflammatus de Romanis Pontificibus detrahendi, tom. 2 cap. 18 pag. 310 operis *l'Esprit de l'Eglise* etc. Bellarminum, Baronium, Pagium, ceterosque irridet, qui Honorium ab omni susceptae haeresis suspicione purgarunt, eosque, ait, sententiam hanc propugnantes, testimoniis hominum, Honorii aetati proximorum, adversatos esse, quae testimonia omnia Pontificem hunc tamquam verum Monothelitam describant, temperantiorem quidem, sed non minus, quam fuit Sergius, Cyrus, reliquique illius generis haeretici, erroribus eiusdem sectae addictum. Haec quam sint a veritate aliena, quam contraria testimoniis scriptorum, qui ea aetate vivebant, qua res gesta est, satis abunde est demonstratum.

CAPUT LXX.

DE HAERESI MONOTHELITARUM.

Permagnam calamitatem Ecclesia passa est saeculo septimo ob excitatam eo tempore, et acriter propugnatam haeresim Monotheletarum, seu ut communiori modo dici solent, Monothelitarum. Cum enim Monothelitae plurimum Constantinopoli gratia et auctoritate valerent, plurimum etiam ad Ecclesiam perturbandam valuerunt. Nam cum Sedes imperii quodammodo a Monothelitis teneretur, clarum est, Catholicos omnes, ac praesertim Ecclesiam Romanam eorundem opera valde vexari potuisse.

Disputarunt quidem inter se eruditi viri, in qua prorsus re, Monothelitarum haeresis proprius error constitui debeat, seu quid illi revera contenderint, quando, denegatis in D. N. I. C. duabus naturalibus voluntatibus, et operationibus, unam tan-

tummodo voluntatem, unam operationem credendam esse affirmabant. Verum apposite inter ceteros doctissimus Petavius *Theologicorum Dogmatum de Incarnatione* lib. 1 cap. 20 affirmavit, ut ex Eutychianorum, Severitarum, ac universe ex Monophysitarum stirpe, velut propago quaedam, Monothelitarum secta pullulavit, ita horum dogma illius appendiculam esse, ac sobolem haeresis, et ex eodem doctrinae fonte profluxisse.

Plura Petavius affert testimonia eorum, qui principes in ea secta fuerunt, quique in haeresi sua explicanda, quod ad rei summam pertinet, Eutychianum errorem ipsum, circa voluntatem, et operationem in Christo exposuerunt, et confirmarunt. Ad hoc ostendendum satis erit haec retulisse verba Cyri Episcopi Alexandrini, et Macarii Episcopi Antiocheni, qui duo certe fuerunt ex fortioribus Monothelitarum ducibus. Ille in anathematismo septimo ex illis novem, quos Alexandriae proposuit ad haereticos conciliandos, ille, inquam, eo loco, ait: « Hunc » ipsum Christum, unum, et filium, » tam illa, quae Deo conveniunt, » quam humana operari unica ope» ratione *theandrica.* » Macarius vero obstinatissimus Monothelita in perlonga professione fidei, quam attulit act. 8 Concilii sexti « Non il» lum (Christum), inquit, divina se» cundum Deum, nec humana secun» dum hominem egisse, verum, Deum » hominem factum, novam quandam » Deivirilem operationem, eandem» que totam vivificam ostendere. » Eadem Macarius affirmat de Christi voluntate. Haec Monothelitarum sententia Ecclesiae Catholicae doctrinae erat penitus contraria. In Ecclesiae enim fide continetur, credendas esse in Christo duas naturales voluntates, et duas naturales operationes indivise, inconvertibiliter, inseparabiliter, inconfuse, prout ex Sanctorum Patrum doctrina Concilium sextum affirmavit.

Post haec breviter significata, quae pertinent ad ostendendum de qua re quaestio illa tanto animorum motu pertractata sit, nunc praecipua, quae ad eiusdem haeresis historiam spectant, afferemus. Itaque omnibus nota sunt, quae Heraclii anno decimo nono, seu anno Christi 629 evenerunt, ut haeresi isti veluti fundamenta ponerentur. Ab Athanasio enim Patriarcha Iacobitarum, quocum Imperator loquutus erat, post confectum bellum Persicum, et quem hortatus fuerat ad Concilium Chalcedonense recipiendum, ab Athanasio, inquam, Imperator deceptus est et in Monotheliticum dogma factus est proclivis. Tum accesserunt Sergii Constantinopolitani Patriarchae litterae, quae Imperatorem in eodem errore confirmabant. Accesserunt praeterea fraudes Cyri antea Phasidis, tum Alexandrini Episcopi, ac Theodori Episcopi Pharanitani, qu in idem opus incubuerunt. Accessit denique Pseudo-Synodus Alexandrina ab Cyro ipso celebrata anno 633, in qua ad Theodosianos haereticos Acephalos conciliandos, quorum magna copia erat in ea regione, anathematismos illos protulit, unam in Christo operationem affirmantes, quorum superius meminimus.

Sophronius eo tempore aderat Alexandriae, Monachus doctrina, et sanctitate praestans. Is quanto studio potuit, Cyrum rogavit, et precatus est, ut a tali decreto, et ab his praescribendis abstineret. Cum nihil a Cyro impetraret, ad Sergium se convertit, existimans Sergii auctoritate, Cyrum in officio contineri posse, sed nihil a Sergio consequutus est, qui et ipse acerrimus erat Monothelita. Interea, Modesto Episcopo Hierosolymitano circa finem anni 633 mortuo, Sophronius suffectus est, qui Concilium Episcoporum Palaestinae continuo habuit, ex quo Synodicam ad Patriarchas de sua electione pulcherrimam epistolam misit, in qua duas operationes diserte demonstravit, quae epistola in Con-

cilio sexto act. 2 probata est. Misit praeterea ad Honorium I Pontificem litteras de ea causa per Stephanum Dorensem Episcopum perferendas. Tum vero evenerunt quae de Honorio agentes demonstravimus, ut Sergio deprecanti Honorius assensus sit, circa praetereundas duarum, vel unius operationis voces, licet Pontifex dogma catholicum manifeste tradiderit.

Mortuus interea est Honorius die 12 Octobris anno 638. Successor est ei destinatus Severinus, sed is non ante diem 28 Maii 640 Pontifex consecrari potuit, eo quod ob Monothelitarum artes, tamdiu debuerit exspectari Imperatoris confirmatio. Contigerat enim anno 638 exeunte, vel potius 639 ineunte, ut Heraclii nomine, sed Sergii opera, et scriptione *Ecthesis* fidei edita sit, seu *Expositio,* in qua una voluntas, et una operatio in Christo, quasi aliud agendo affirmabatur, sed diserte, et tamquam ex edicti instituto, iubebantur omnes, ab una, vel duabus voluntatibus, atque operationibus abstinere.

Legati Constantinopolim missi ad impetrandam Severini electi confirmationem, illam diu exspectare coacti sunt. Monothelitae enim, qui multum apud Imperatorem valebant, conati sunt Imperatorem ab ea concedenda retardare, antequam novus Pontifex se Ecthesim probaturum esse spopondisset. Id habetur ex epistola Cyri Alexandrini Episcopi ad Sergium Episcopum Constantinopolitanum scripta, quae affertur in Conc. Lateranensi sub Martino I Papa, secretario 3. Missa scilicet Ecthesis est ad Isaacum Ravennae Exarchum, *quam* profiteri deberet *communis frater noster Severinus Sanctissimus, Deo iuvante, qui creatur Romae.* Non dicitur enim qui *creatus est.* Id etiam habemus in epistola S. Maximi ad Abbatem Thalasium, edita a Sirmondo in collectanea Anastasii. « Protulerunt eis dog» maticam chartam, nunc ab eis ex» positam asserentes non aliter vo» bis in capitulo, pro quo tantum » transigentes navigium huc veni» stis, favorem praestabimus, nisi » prius vos suasuros ei, qui sacro» sanctus est, profiteamini, huic char» tae subscribere, et dogmatibus, » quae in ea continentur, exceptis » dilationibus consentire. » S. Maximus ait, Graecos ista petentes a Legatis, in errorem incidisse. Cum enim Legati respondissent, se Ecthesim Pontifici ob oculos delaturos, illi putarunt eos effecturos, ut subscriberet.

Frustra quidem Sedis Apostolicae inimici hoc facto abutuntur, quasi Severinus consenserit haereticis. Habemus enim ex Concilio celebrato sub Martino I, Pontifice isto fatente, eos e sua spe cecidisse. Habemus etiam ex *libro diurno* Rom. Pontificum professionem fidei emitti solitam a novo Rom. Pontifice ante Sextam Synodum generalem. « Pro» fitemur etiam (ita in ea legitur) » cuncta decreta Pontificum Aposto» licae Sedis, idest s. rec. Severini, » Ioannis, Theodori, atque Marti» ni custodire, qui adversus novas » quaestiones in urbe Regia exortas, » profitentes, iuxta duarum natura» rum motum, ita et duas naturales » operationes, et quaecumque damna» verunt, damnamus sub anathe» mate. »

Ex hac autem professione Pagius ad an. 640 concludit, non modo Severinum haeresim Monotheliticam damnasse, verum etiam Synodum habuisse, in qua illam damnaverit. Cum enim in professione fidei dicatur *decreta custodiri,* decreta vero nonnisi synodice tunc temporis a R. Pontifice fieri consuevisse Pagius contendat, ex hoc sequi arbitratur, a Severino Concilium contra Monothelitas habitum esse. Neque obstat, Severini Pontificatum duorum mensium, et dierum quatuor dumtaxat fuisse. Nam Ioannes IV, qui die 24 Decembris anno 640 creatus est, confodit certe synodice Monothelitas

ante mortem Heraclii, qui 11 die Februarii an. 641 mortuus est. Denique in professione illa fidei, eadem prorsus ratione sermo est de decretis contra Monothelitas a Severino latis, qua de Ioannis IV, Theodori, et Martini I decretis.

Sergius hanc Ecthesim confirmavit in Conciliabulo Constantinopoli habito anno 638, quo mortuus est. Eidem suffectus est Pyrrhus Constantinopolitanus Monachus, et Presbyter anno 639. Hic deinde Conciliabulum Constantinopoli quoque habuit ad Ecthesim confirmandam. Constat id ex disputatione cum Maximo, qui cum eum monuisset, ut Monothelitica dogmata damnaret, respondit, si id fieret, damnatum iri etiam *Synodum, se Patriarcha, habitam.*

Eodem anno, quo creatus est Episcopus Pyrrhus, creatus est etiam Papa Ioannes IV. Hic ubi Pontificatum iniit, Synodum Romae habuit, et Monotheliticam haeresim una cum Heraclii Ecthesi damnavit. De hoc Concilio Romae habito auctor est Theophanes ad annum Heraclii 20, et S. Maximus in actis. Probatur etiam id perspicue ex professione fidei, quam iam commemoravimus. Usus vero Ioannes est singulari prudentia in ea Synodo. Abstinuit enim a quoquam nominatim damnando. Id ostenditur ex epistola ad Constantinum filium Heraclii, qua Sergium appellat *reverendae memoriae Episcopum,* et ex dialogo S. Maximi cum Pyrrho, ubi modum hunc tantum reconciliationis esse ait: « alius non est modus, quam taceri personas, et anathemate affici talia dogmata. »

De hac Synodo habita certior factus est Pyrrhus, et Heraclius per eum. Heraclius scripsit de ea re epistolam ad Ioannem Pontificem, in qua affirmavit: « Ecthesis non est » mea, neque enim ego vel dictavi, » vel iussi, ut fieret. Sed cum hanc » Sergius Patriarcha composuisset » ante quinque annos, priusquam ab » Oriente repedassem, deprecatus » est me, cum ad hanc felicem per- » venissem urbem, ut nomine meo » proponeretur cum subscriptione, » et suscepi deprecationem illius. » Nunc vero cognoscens, quod qui- » dam super ea altercarentur, cunctis » facio manifestum, quia non est mea. » Hanc feci iussionem ad B. Ioannem » Papam condemnantem Ecthesim in » his, quae scripserat tunc ad Pyr- » rhum. » Hoc autem testimonium ostendit, Ecthesim Heraclio confictam esse, et Rom. Pontificem de ea damnanda ad Pyrrhum ipsum scripsisse. Ecthesim vero penitus abrogatam fuisse constat ex epistola Constantis ad Ioannem IV, ubi eam igni traditam fuisse docet.

Pyrrho non licuit diutius Constantinopoli inter fraudes immorari. Mortuo enim anno 641 Heraclio, eiusque successore filio post quatuor menses Martinae novercae insidiis sublato, Pyrrhus vocatus est in suspicionem conspirationis cum Martina Augusta, et novo Imperatore renunciato, in eum populus impetum fecit. Fuga in templum salutem petiit, hinc Chalcedonem se contulit, mox in Africam transiecit. Pyrrho autem suffectus est Paullus maioris Ecclesiae Oeconomus, Patriarcha Constantinopolitanus Monothelita.

Eo tempore cum Pyrrhus in Africa versaretur, ibique adesset Maximus Constantinopolitanus Abbas Orthodoxus, auctore praefecto provinciae Gregorio Patricio, et Episcopis, disputatio inter eosdem habita fuit. Felix prima fronte visus est exitus disputationis, poenitens enim Pyrrhus errorem retractavit; et Romam veniens, oblato libello, a Theodoro Pontifice pacem obtinuit. At deinde mendacis ingenii homo, eo rediit, unde regredi visus erat. Theodorus vero Pontifex, prout refert Theophanes, Paulus Diaconus, aliique, « hoc comperto Papa Theodorus, » convocato Ecclesiastico coetu, ad » sepulcrum Principis Apostolorum » accessit, et divino calice expostu- » lato, ac vivifico sanguine in atra- » mentum stillavit, ac ita propria

» manu depositionem Pyrrhi, et ex» communicationem fecit. »

Paullus initio Episcopatus sui subdole ita se gessit, ut ab Theodoro laudes in responsionis epistola meruerit. Quaesivit tamen ab eo Theodorus cur Ecthesim e valvis templi non abstulerit. Questus est etiam de eius facta ordinatione, cum adhuc non legitime Pyrrhus depositus fuisset. Brevi tamen eius fraus comperta est: Africani enim Episcopi apud Theodorum, cum Monothelismi accusarunt, rogaruntque, ut nisi resipisceret, illum damnaret. Misit igitur Theodorus ad Paullum Apocrisiarios cum gravissimis litteris. His Paullus ita respondit, prout Sergius loquutus in Ecthesi fuerat. Verum deinde sibi timens etiam ab Orientalibus, pacem simulavit, Ecthesim deposuit, at *Typum* composuit, adiutus a Constante Imperatore. In Typo erat eadem fraudis ratio, ac in epistola Sergii ad Honorium: sed de Typo contigit id, quod evenerat de Zenonis *Henotico*. Displicuit enim Catholicis, neque placuit Monothelitis. Typus etsi a Paullo compositus, solet tamen Constantis appellari, eo quod Paullus Constantis patrocinio in eo edendo se muniisset. Eo edicto, seu Typo ad faciendam concordiam prohibebatur, ne quis unam, aut duas in Christo voluntates et actiones usurparet.

Visum est nonnullis, et inter ceteros Baronio, Theodorum Pontificem damnasse Typum in ea Synodo, in qua Pyrrhum damnavit. At in eius Synodi actis, nec de Typo, nec de Paullo est quidquam. Fortasse eo tempore ignorabatur Romae, cum critici constituant anno 648 celebratam hanc Synodum, quo Constantinopoli promulgatus est Typus. Praeterea si Theodorus Typum damnasset, certe Imperator, cum creatus Pontifex est Martinus I, non ut is probaret Typum, sed ut eius damnationem revocaret, postulasset.

Theodorus tamen quando Paullum excommunicavit, et deposuit, id extra Synodum fecisse videtur. Deposuisse illum constat ex testimonio Monach. et abb. Graec. recit. secr. 2 Synodi Later. sub Martino I, qui mentionem fecerunt, « Paulli depo» siti a praedecessore Vestrae San» ctitatis Theodoro ss. rec. Papa ve» strae Apostolicae Sedis. » Anastasius vero in Theodori vita, postquam sermonem de Synodo habuisset, et res alias a Theodoro gestas commemorasset, loquitur de depositionis Paulli rationibus. Paullus autem, ubi de Theodori decreto certior factus fuit, ultionem sumpsit de Apocrisiariis Pontificis. Diripuit altare, et oratorium ubi ipsi habitabant: Apocrisiarios eorumque amicos, verberibus, exilio, carceribus affecit. Haec vero non possunt intelligi de Apocrisiariis Martini Pontificis. Nam Pontifex hic loquens de rebus, quae, Pontificatus sui tempore, Constantinopoli evenerunt Monothelitarum causa, conquestus est Apocrisiarios suos corruptos fuisse.

Theodoro mortuo suffectus est Martinus I anno 649, atque ab initio Pontificatus sui, omnes promissionum, ac minarum rationes contempsit sibi propositas, ut Typum probaret. Immo quatuor post menses Concilium in Laterano habuit, quod quinque secretariis, seu consultationibus constat, et habitum est a 5 usque ad 31 Octobris 649, non obstantibus litteris Imperatoris, Exarchi Romae praesentia, ac seditione ab eo excitata.

Condemnati in ea Synodo fuerunt Theodorus, Cyrus, Sergius, Pyrrhus, Paullus cum eorum scriptis, Ecthesis Heraclii, et Typus Constantis. Abstinuit tamen Martinus a condemnandis Imperatoribus. Decreta autem Synodi subscripta sunt a 105 Episcopis. Ab eadem Synodo gravissima Synodica epistola ad omnes ubique fideles scripta est pro fide catholica contra errorem Monothelitarum. Magnam vero fuisse huius Synodi auctoritatem vetera omnia monumenta probant. Ex. gr. in libro Diurno, in tertia formula professionis fidei pro novi Pon-

tificis ordinatione legitur, Pontificem servaturum «praesertim quae a s.me. » Martino universali Papa definita » sunt, et decreta. »

Ut Imperatorem sibi conciliaret, ita inscripsit epistolam ad eundem Martinus de sua Synodo: « Domino » piissimo, et serenissimo, victori, » triumphatori, filio diligenti Deum » Constanti Augusto. » Verum Imperator graviter Martino offensus, sumendam de Pontifice ultionem, Monothelitis instigantibus, omnino decrevit. Itaque Constantis iussu Roma per vim abductus, in Insulam Naxos deportatus est, ex qua deinde Constantinopolim perlatus, in carcerem coniectus, omne calamitatum genus crudelissimum pro fide catholica perpessus, in capitis discrimen adductus, atque in exilium denique missus, miseria aerumnisque confectus, in Cherroneso Taurica die 16 Septembris anno 655 Ecclesiae Catholicae Martyr contra haeresim Monotheliticam obiit. Eodem ferme tempore Maximus etiam, cuius superius mentionem fecimus, martyrio pro Ecclesia Catholica contra Haeresim Monotheliticam functus est. Is nobilissimo genere Constantinopoli ortus, deinde Monasterii Chrysopolitani Abbas, doctrina, et vitae sanctitate praestitit. Acerrimus vero fuit Monothelitarum impugnator, et Martino Pontifici in illa haeresi condemnanda studiosus adiutor. Constantinopolim perductus, postquam plura passus esset, deinde linguae, et dexteri brachii amputatione mulctatus est, tum in miserrimam Lazicorum regionem deportatus, anno 661 mortuus est idibus Augusti, cum natus esset anno circiter 580. Opera istius celeberrimi contra Monothelitas Athanasii, doctissimus P. Combefisius Ord. Praedicatorum, Cleri Gallicani iussu, ex Graeco Latine vertit, ediditque anno 1675 Parisiis, atque eruditissimis dissertationibus, commentariisque ornavit ad illorum temporum Historiam Ecclesiae illustrandam utilissimis.

Ita res Monotheliticae gestae sunt, usque ad Constantini Pogonati imperium, cuius opera, Monothelitarum fortuna non conversa tantum, sed eversa est, prout agentes de Concilio sexto generali videbimus. Ceterum ad plenam huius haeresis notitiam habendam, praeter Baronii annales, et Pagii adnotationes, praeter mox recensitam P. Combefisii operum S. Maximi editionem, et scriptam ab eo *Historiam Monothelitarum*, adeundus Petavius ipse memorato lib. 6 Theol. Dogm. de Incarn. cap. 19 et seqq.; Natalis Alexander in Hist. saec. septimi, ac diss. illud respicientibus; Ioannis Baptistae Bartoli, quondam Episcopi Feltriensis, deinde Archiepisc. Nazianzeni, *Apologia pro Honorio I* aliique.

Antequam tamen hoc praecipuum saeculi septimi Historiae Ecclesiasticae caput concludam, arbitror non futurum esse inopportunum, de ea accusatione aliqua dicere, quae contra gentem Maroniticam allata est a pluribus, et aetate ipsa nostra, immo hoc eodem, quo scribimus anno, renovata est, Monothelitas scilicet, post Concilium sextum, Constantinopoli profligatos, in Montem Libanum, et Anti-Libanum confugisse, atque haeresi sua Maronitas, qui ea loca incolebant, infecisse. Ita quidem Ioan. Laurentius Moshemius, in Inst. H. E. saec. 7 part. 2 cap. 5 parag. 9, aliique contenderunt, atque ex ista accusatione evenit, ut temporibus recentioribus, atque hoc ipso anno, per errorem facti fortasse, non defuerit qui de Maronitarum fide detraxerit.

Fallitur enim non modo Moshemius, sed omnes prorsus, qui contenderunt Monothelitas iis temporibus Maronitas evasisse. Nam putavit Moshemius, atque inde ista tota accusatio deducitur, Maronitas ob hanc a Fide catholica defectionem, *Mardaitas* fuisse appellatos. Atqui certum omnino est non hanc *Mardaitarum* nominis derivationem esse.

Hoc enim nomen inductum est ex ea causa, quod a Constantino Pogonato Imperatore defecerint Maronitae, eo, quod aegre ferrent Imperatoris ignaviam, qui eorum regiones non tuebatur, licet videret occupatam a Saracenis Damascum, Phoeniciam incursionibus vexatam, Libani loca vastari. Igitur arma, Imperatore inconsulto, Maronitae ceperunt, Damascum occuparunt, et ingentem circum cladem, ac depopulationem fecerunt. Hinc *Mardaitae* dicti ex Syriaco verbo *Mrad*, مرد *debellavit*, vel ex Arabico *Marada* مرد *Rebellis factus*. Docet id luculenter Faustus Naironus in Diss. *De origine, nomine, ac religione Maronitarum* Romae anno 1679.

In Chronico autem Maronitarum referuntur ea, quae hanc defectionem sequuta sunt; scilicet, Principem Maronitarum, Imperatoris insidiis interemptum fuisse, ei suffectum a Natione, et Episcopis alium Principem, decretum deinde ab iis, ut nullus vel haereticus, vel Saracenus, in Monte Libano habitaret; id factum esse praecipue Religionis Catholicae defendendae studio; vocatam ad arma totam Phoeniciam; 30000 mille militum copias comparatas; Saracenos victos, et e Libano pulsos, itemque omnes haereticos, qui ibi constiterant.

Haec causa fuit, prout Pagius notat ad annum 676 Baronii, cur Maronitas Haeretici Mardaitas vocaverint, ob singulare videlicet illud odium, quo propter haec omnia in eos inflammati sunt. Est etiam opportunum hic commemorare, quae Naironus animadvertit, huius gentis *Mardaitarum*, ante Constantinum Pogonatum nullibi mentionem in historia esse, neque illius deinde mentionem reperiri, postquam Imperatori iterum Maronitae paruerunt. Id, videlicet, ostendit, hoc nomen Maroniticae gentis proprium non esse, seu non idem esse Maronitas, ac Mardaitas appellare.

Sunt etiam ea non dicam confutanda, sed contemnenda, quae afferuntur, ut ipsum S. Maronem, ex quo gens Maronitica nomen suscepit, Monothelitismi reum fuisse ostendatur. Aetas ipsa, qua S. Maro iste vixit, et aetas, qua haeresis Monothelitica orta est, quam hoc falsum sit demonstrant. Sunt vero hic referenda ad manifestam rei confirmationem, quae Benedictus XIV in epist. scripta die 28 Septembris 1753 ad Nicolaum Lercarium tunc Summum Scribam ab Actis S. Consilii Christiano Nomini Propagando, deinde S. R. E. Cardinalem, tom. 4, Bull. eius n. 24, de ea re pertractavit.

Cum enim, amplissimo illo viro referente, Pontifex sapientissimus accepisset, Cyrillum Patriarcham Greco-Melchitam fregisse S. Maronis imagines, eundemque, excitatis gravibus Graecos inter et Maronitas controversiis, declarasse, inter Sanctos haberi non debere, quod haeresi adhaesisset, et in ea haeresi mortuus esset, vehementer commotus est ea narratione Benedictus XIV, quod de homine ageretur, cui, pluribus a saeculis, probante Sede Apostolica, Sanctorum honores tribui consueverant.

Eo autem loco Pontifex eruditissimus commemorat Theodoreti testimonium, qui, cum medio circiter saeculo quinto floruerit, omnem certe auctoritatem facit loquens de Marone, qui saeculo quarto desinente, et quinto ineunte vixit. Labeum deinde, Garnerium, Bollandistas ad diem 13 Februarii testes adhibet, qui Theodoreto fidem omnino habendam esse docent in iis, quae refert in libro de vitis Patrum, Romae autem sub Clemente VIII Pontifice concessum fuisse Missale Maronitarum edi, sed ea conditione, ut Missali S. Maronis vita praemitteretur ex Theodoreti historia deprompta. Commemorat praeterea Pontifex, a S. Ioanne Chrysostomo epistolam n. 36 Maroni scriptam esse, in eaque praeclaras Maronis laudes

commendari, et receptam hanc, tum apud Sedem Apostolicam, tum apud eruditos omnes viros sententiam, Maronem veluti Sanctum coli oportere.

Neque vero ex eo quod Maronitae, aliquando unionem cum Apostolica Sede renovarint, inde sequitur, eos antea ab ea unione defecisse. Affirmat enim Pontifex, hanc renovationem unionis, non defectionis quae antea obtinuerit, sed devotionis tantum, adhaesionis, atque observantiae argumentum suppeditare. Haec satis omnino esse debent ad memoratam accusationem refellendam.

Ad maiorem tamen rei demonstrationem legenda sunt, quae doctissimus Lequienius habet tom. 3 *Orientis Christiani in Ecclesia Maronitarum de Monte Libano*. Nam eo loco a col. 4 ad 40 de ea re eruditissime pertractat, ac calumniam refellit de haeresi Monothelitica, quam gens Maronitica susceperit.

Ostendit autem inter cetera Lequienius, nihili facienda esse ad hanc accusationem probandam, testimonia Eutychii Patriarchae Alexandrini, saeculi decimi scriptoris *lib. 2 Annal.*, vel Guillelmi Tyrii Scriptoris saeculi decimi secundi *lib. 22 Belli Sacri cap. 8*. Nam Eutychii opus mendaciis abundat, et circa factum hoc, de quo sermo est, totam penitus trium saeculorum historiam ille pervertit. Quod vero spectat ad Guillelmum Tyrium, narratio eius non est intelligenda, nisi de quodam Maronitarum numero, qui recentiori tempore, sed brevi, in Monotheliticum errorem inciderit, et Guillelmi aetate illum detestatus sit.

Valde gravis est etiam ad accusationem hanc reiiciendam, eruditissimi viri, et rerum Orientalium peritissimi Scriptoris, Iosephi Simonii Assemanii tom. 2 *Biblioth. Orientalis pag. 293* animadversio. Scilicet ille animadvertit, vetustissima Maronitarum Calendaria continere perspicua testimonia, quibus ostendatur, Maronitas a Monothelitica secta semper abhorruisse. Nam in iis Calendariis, memoria celebratur sextae Synodi, et ferme Sanctorum omnium, qui Monothelitis vehementius restiterunt, Sophronii Hierosolymitani 13 Martii, Andreae Canonographi 4 Iulii, Maximi 13 Augusti, Martini 3 Aprilis. In iisdem tamen Calendariis notat apposite Assemanius, nullum Monothelitarum Patronum recenseri.

CAPUT LXXI.

DE CONCILIO VI GENERALI.

Quae fuerit Ecclesiae Catholicae conditio, quandiu Constantinopoli in urbe Regia, apud Principem, qui Imperio praeerat, Monothelitae omnia arbitratu ferme suo gesserunt, satis constat ex iis, quae mox significavimus, haeresis Monotheliticae historiam referentes. Verum Ecclesia, et Catholici omnes recreati, ac refecti sunt, cum post Constantem mortuum, Constantinus Pogonatus imperium suscepit. Nam statim ab imperii sui initio, signum quodammodo ad bene sperandum elatum Catholicis esse visum est, eo quod haereticis se infensum, et erga Ecclesiam Romanam benevolum se Constantinus demonstraret.

Verum etsi in ea re quodcumque bonum Ecclesia posset a Constantino Pogonato exspectare, bellum tamen gravissimum, quod ab illo cum Saracenis gerebatur, impediebat, quominus totus in Ecclesiae causam incumberet. At factum tandem est, ut bello isto summa felicitate confecto, non modo Respublica, verum etiam Ecclesia respirare, ac gratulari po-

tuerit. De rebus enim Ecclesiasticis componendis continuo cogitavit Imperator.

Itaque scripsit ad Donum Pontificem Romanum epistolam, quae refertur ante acta Concilii VI, in eaque Donum precatus est, ut ad componenda Ecclesiastica negotia, et ad fidem catholicam contra Monothelitas asserendam, universalem Synodum Constantinopoli habendam indiceret. Ea epistola tamen, quam anno 678 Imperator scripserat, Donus tunc demortuus recipere non potuit: eam vero accepit Agatho Pontifex, qui Dono anno 678 suffectus fuit. Id autem, quod rei natura ipsa demonstrat, Constantinus Pogonatus etiam testatus est in litteris ad Georgium Cpolitanum Episcopum. «Iam enim, » ait, super hoc hortati sumus per pios » nostros apices adhuc inter vivos » exsistentem et Donum Apostolicae » Sedis antiquae Romae praesulem. » Et illo ex hoc saeculo migrante » Agatho SSmus nuper ordinatus » Papa in Apostolica Sede praedi- » ctae antiquae Romae, huiusmodi » nostros pios apices suscipiens, de- » stinavit in praesenti, propriam eius » indutos personam Theodorum, et » Georgium Deo amabiles presbyte- » ros, et Ioannem Deo amabilem dia- » conum. »

Agatho Pontifex alacri studio rem ad exitum perducendam curavit. Est autem illud praecipue commemorandum, scilicet Agathonem Episcopis Occidentalibus undique auctorem fuisse, ut una secum in tam gravi negotio pro fide, et Ecclesia laborarent. Quare ad Italiae, ad Galliae, ad Angliae Episcopos scripsit epistolas, eosque hortatus est ad habenda particularia concilia, in quibus de Monothelitico errore damnando tractaretur.

Itaque a. 679 habita est Synodus Gallicana ea de re. Actum est in illa de Monothelitis condemnandis, et demittendis ad Synodum Romanam legatis Felice Arelatensi Episcopo, et Adeodato Tullensi, ac Taurino Diacono. Id patet ex subscriptionibus Episcoporum, qui interfuerunt Synodo Romanae. « Felix humilis Episcopus » S. Arelatensis Ecclesiae Legatus » venerabilis Synodi per Galliarum » provincias constitutae, in hanc sug- » gestionem subscripsi etc. »

Eodem anno 679 habita est, eodemque fere tempore Synodus Mediolanensis. In ea Synodo Mansuetus Archiepiscopus delegatus est ad Synodum Romanam paullo post eadem de re habendam. Missus est etiam Anastasius Ticinensis Ecclesiae Episcopus ad Synodum Romanam. Hic vero notanda sunt Paulli Diaconi l. 6, c. 4, haec verba, qui postquam loquutus est de Synodo ista Romana, ait: « Eo tempore Damianus Ti- » cinensis Ecclesiae Episcopus, sub » nomine Mansueti Mediolanensis Ar- » chiepiscopi hac de causa satis uti- » lem, rectaeque fidei epistolam com- » posuit, quae in praefata Synodo » non mediocre suffragium tulit. » Quomodo vero Damianus Ticinensis Episcopus scribere epistolam potuit, quae lecta sit in Concilio Romano, cum Anastasius ei adfuerit, subscripseritque tamquam Ticinensis Ecclesiae Antistes? De ea re tenenda est senioris Pagii, et Muratorii sententia, qui putant Paullum Diaconum commemorasse hanc epistolam, veluti a Damiano iam Episcopo scriptam, cum scripta ab eodem fuerit, quando Presbyter adhuc esset, scilicet ante mortem Anastasii, cui Damianus in Ticinensi Episcopatu successit.

Conciliis istis ante Synodi sextae celebrationem habitis adiungi debet Synodus Anglicana ob eandem causam celebrata, de qua Beda in recapitulatione ait: « Anno 680 facta est » Synodus in campo Hedfelda de fide » orthodoxa, praesidente Archiepi- » scopo Theodoro, in qua adfuit Io- » annes Abbas Romanus. »

Feria tertia Paschatis, quae anno 679 cadebat in diem 5 Aprilis, habita est Synodus Romana 125 Episcoporum. Beda l. 5, c. 20. « Quo in

» tempore idem Papa Agatho cum » Synodum congregaret Romae 125 » Episcoporum adversus eos, qui » unam in Domino Salvatore volun- » tatem atque operationem dogmati- » zabant.» Eddius vero in vita S. Wilfridi: « In sancto Pascha, tertia » die ter Beatissimi Agathonis Syn- » odus adversus pravitates Haereti- » corum cum 125 orthodoxis Episco- » pis constituta est.» Non est necesse ostendere, quid actum in ista Synodo Romana fuerit. Manifestum est enim, ibi concordem Episcoporum Occidentalium in Monothelitica haeresi condemnanda sententiam fuisse demonstratam, et ea fuisse gesta, quae ad universalis Synodi celebrationem erant statuenda, atque inter cetera, Legatos Apostolicae Sedis, et Concilii Italici ad Concilium Generale fuisse destinatos.

Post haec, quae diximus, ut operi manus omnino imponerentur, Agatho Pontifex ad Constantinum Pogonatum Imperatorem, ad Heraclium, et Tiberium Augustos epistolam scripsit, qua Synodum Generalem convocavit. Agatho amplissimas in ea facit Imperatoris ipsius laudes. Commemorat habita ea de re concilia particularia, ac Romanum praecipue. Exponit Catholicae Ecclesiae fidem de duabus in Christo operationibus, et voluntatibus; agit de legatis qui Synodo, suo nomine, praesint, eos autem haud ita doctos homines esse ingenue fatetur, id enim temporum, et *provinciae servilis* conditio non patiebatur. Eos vero vehementer Imperatori commendat: « Ut iuxta be- » nignissimam, atque augustissimam » imperialis sacrae promissionem, ac- » ceptione eos dignos efficiat Christi » imitabilis Vestra tranquillitas, at- » que placabiles auditus, eorum hu- » millimis suggestionibus accommo- » dare dignemini. »

Imperator humanissime Legatos accepit, qui Constantinopolim pervenerunt die 10 Septembris 680. Anastasius in vita Agathonis haec habet de ratione, qua ab Imperatore legati exceptisunt: « Et dans inducias ad re- » tractanda scripta, tribuit eis omnia, » quae ad sustentationem sufficiebant » in eorum expensas, in domo, quae » appellatur Placidia, die 18 mensis » suprascripti, die Dominico advocati » sunt in processione ad S. Dei Ge- » nitricem in Blachernas, in tanta » honorificentia, ut etiam in Palatio » caballos stratos dirigeret cum ob- » sequio pietas imperialis, et sic eos » dirigeret. »

Dies, quo legati ingressi sunt Constantinopolim statuendus est omnino decimus mensis Septembris 680. Id patet contra Anastasii locum, in vita Agathonis, ubi legitur, eos ingressos esse die 10 mensis Novembris. Hunc Anastasii locum depravatum esse apparet, tum quod die 7 Novembris inceperit Synodus sexta Generalis, atque ex ipso Anastasio constet, post eorum adventum in Urbem, diu illic commoratos esse antequam synodus inciperetur. Ex testimonio autem, quod mox retulimus, patet eos honorifice deductos, id autem, synodo iam incepta, factum non est. Deinde habemus Sacram Divalem missam a Constantino ad Georgium Patriarcham Constantinopolitanum, in qua refertur, Legatos iam in Urbem advenisse; verba Divalis Sacrae sunt: « Qui et nunc ad nostra pervene- » runt vestigia porrigentes nobis et- » iam duas suggestiones, unam qui- » dem eiusdem S. Agathonis Papae, » alteram vero Concilii eius. » Et commonet Georgium Imperator, ut Episcopos Constantinopolitano throno subiectos ad Synodum vocet. Ea vero Sacra Divalis data est 4 idus Septembris, legati igitur eo die iam Constantinopolim pervenerant.

Sexta Synodus habita est in Trullo. Ducangius in *Constantinopoli Christiana* lib. 3, pag. 32, explicat quid sit Trullus, seu Trullon. Ait igitur esse ingens Hemisphaerium quatuor maioribus arcubus incumbens, quod Trullum vocant, seu aedificium rotundum, ac teres, quod in immensam altitudinem educitur.

Huius paries in orbem ferebatur, sustinebatque testudinem orbiculatam. Ita, inquam, erat efformatum, ut nempe latior inferior in sphaeram desineret. Hic locus, ubi habita est Synodus sexta, in vita Agathonis dicitur *Basilica*, apud Anastasium vero *Palatium* in vita Leonis II.

Incepta est igitur Synodus sexta eo, quo diximus die, scilicet duos post menses, ex quo sacra Divalis ad Georgium missa est. Tantum enim temporis exspectandum iure fuit, cum postquam recepisset Sacram Divalem, Georgius Episcopos Patriarchatui suo subiectos vocare debuerit, ii vero Constantinopolim pervenire.

Itaque convenere Episcopi circiter 170. Primum locum Legati R. Pontificis obtinuerunt. Constantinus ipse interfuit undecim primis Actionibus, et postremae. Ceteris adfuere Proceres, et Magistratus, ordinis custodiendi causa. Ex universis autem Concilii actis constat, Agathonem vere per Legatos suos Concilio praefuisse, et secundum sententiam ab Agathone explicatam, fidei dogma contra Monothelitas definitum esse, duas videlicet in Christo voluntates naturales, duas operationes credi oportere. Legi potest Natalis Alexandri diss. *De convocatione, et praesidentia VI Concilii Oecumenici.*

In prima actione primi omnium loquuti sunt Legati R. Pontificis, ac congregatam fuisse Synodum praedicarunt, refellendae novitatis gratia, quam Patriarchae Constantinopolitani in Ecclesiam inducere conati sunt. Iussit Imperator Legatis ab adversa parte responderi, ac Macarius Patriarcha Antiochenus, cum ceteris Monothelitis clamavit, id Constantinopolitanos praesules praedicasse, quod non novum esset, sed depromptum ex Patrum, et Conciliorum definitionibus. Imperator ait non passurum se residere in concilio Macarium, nisi quae dixerat aperte probasset. Petiit ergo Macarius afferri codices ex Patriarchio, in quibus quinque Synodi descriptae erant. Lecta est in 1 actione Synodus Ephesina, ac confutatus Macarius, qui de una tantum voluntate interpretabatur quae ex ea Synodo legebantur, et minime probabant unam voluntatem ab Ephesina Synodo fuisse praedicatam. In 2 actione lecta sunt acta Synodi Chalcedonensis, et vehementer ex Epistola S. Leonis reprehensa est Macarii impudentia.

In 3 actione allata sunt acta Synodi V, in cuius exordio cum legeretur epistola Mennae Constantinopolitani ad Vigilium, in qua una asserebatur Christi voluntas, Legati intercesserunt, ac clamaverunt, eam a Menna Vigilio Pontifici scriptam non fuisse. Rem cognoscere voluit Imperator, et inventi sunt *tres quaterniones in principio libri non habentes subnotationem numeri, et dissimiles esse litteras.* Imperator hanc epistolam omitti iussit, ac cetera legi ex V Synodo. Ubi perventum est ad lectionem septimae actionis quintae Synodi et recitatae sunt litterae Vigilii ad Iustinianum, et Theodoram Augustam, clamaverunt Legati: *Non faciat Deus, Domine. Non dixit Vigilius unam operationem. Non sunt libelli Vigilii: falsatus est hic liber:* et Patres statuerunt codicem cassari in locis, in quibus depravatus est, et anathema dixerunt libellis, qui dicuntur scripti a Vigilio ad Theodoram Augustam, et Iustinianum.

Observat Pagius ex illa Legatorum intercessione, atque ex anathemate dicto a Patribus libellis Vigilii, non sequi eorum imminui auctoritatem. Ex editione quintae Synodi Balutiana Conciliorum tom. 1, atque ex controversia agitata tres ante Concilium sextum annos, inter Theodorum Patr. Const. et Macarium, atque ex codice graeco, revera constat eos libellos Vigilium scripsisse, et Constantinopoli asservatos esse. Legatos igitur dicendum est, aut usos fuisse codice, in quibus libelli illi non exstabant, aut non satis explicate eam rem illos cognovisse.

Praeterea constat ex actis, quanam de causa Legati lectioni intercesserint. Ubi contigit, ait Baronius, percurri scripta Vigilii in anathematismo adversus Theodorum Mopsuestenum, quod non confiteretur unam in Christo personam, lectum fuit ex additamento Monothelitarum *et unam operationem.* Legati igitur clamaverunt falsatum esse librum, ac Patres *conclamarunt, ex Monothelitarum vocabulis adversus recta dogmata haec interiecta esse.*

Tunc reprehensus est Macarius, ac rogatus, ut saltem ex Patribus ea, quae promiserat, probaret. Petiit vero Georgius, eiusque Episcopi legi primum epistolam Agathonis, et Synodi Romanae. Actione 4 epistolae lectae sunt. Actione 5 protulit Macarius duos libellos, quos continere aiebat Patrum pro sua sententia testimonia. Unus illorum lectus est.

Eadem actione 6 lectus est alter Macarii codicillus, ac iussu Imperatoris decretum est conferri testimonia, clamantibus Legatis: « Quae ad » divinitatem pertinent pro dispen» satione D.N.I.C. protulerunt, quae » posita sunt pro dispensatione, tam » verba, quam sensum detruncave» runt. Petimus Vestram piissimam » fortitudinem afferri codices, et » demonstramus quae ab eis in his » facta est celatio. »

In 6 actione, quae habita est die 12, 13 Februarii ut satisfieret Legatorum Romani Pontificis voluntati, et Imperatori, lecta sunt testimonia Patrum: *Legati protulerunt codicem inscriptum, testimonia Sanctissimorum Patrum demonstrantia duas voluntates, et duas operationes.*

Actione 7 Georgius collatione facta testimoniorum, se haeresim Monotheliticam detestari professus est. Lecta vero, ac considerata testimonia a Macario producta, cum invenirentur falsata, compulsus est haeresim abiurare. Ille vero respondit: « Non » dico duas naturales voluntates, aut » duas naturales in I. C. incarnatio» nis dispensatione operationes, nec » si membratim incidar, et mittar » in mare. » Episcopi igitur clamaverunt: *Haereticum se ipsum manifeste demonstravit. Novo Dioscoro anathema. Huiusmodi deponatur. Novum Dioscorum foras mitte. Novo Apollinari malos annos. Merito ab Episcopatu alienetur. Nudetur circumposito pallio.* Ei sic deposito suffectus est Theophanes Abbas Siculus. Act. 8 Stephanum discipulum Macarii *cervicibus a s. Synodo clerici Romani eiicientes expulerunt.* Ea ratione vero, condemnati sunt pertinaces haeretici, ii contra, qui resipiscere visi sunt, fuerunt absoluti. Deinde actum est de condemnandis iis, qui vel haeretici mortui erant, vel fautores haeresis fuerant.

In ceteris actionibus, fidei professio edita est contra Monothelitas. Tum scripta est epistola ad Agathonem more maiorum confirmationis petendae causa, ac rogatus Imperator, ut edicto suo Concilium servandum iuberet. Absoluta vero actione 18, Synodo finis die 16 Septembris anno 681, impositus est. Non multo post mortuus est Agatho Pontifex, et cum ei successisset Leo II, is accepta epistola, quae ad praedecessorem suum scripta fuerat, atque ea, quae ad ipsum missa est una cum Concilii actis, quae Legati Romam attulerant, Concilium confirmavit. Id vero ille fecit litteris ad Constantinum Pogonatum, ad Ervigium Hispaniae Regem, atque ad Hispaniae Episcopos. Accessit his Imperatoris edictum, quo Concilii decreta servari iussit.

Quod ad summam rerum spectat in Synodo sexta gestarum, ea, quae hactenus exposuimus, satis esse possunt, ut inde, quid Synodus illa contineat, intelligatur. Volumus tamen hic animadvertere, sententiam illam non posse probari, quam ad Honorium I Pontificem defendendum, scriptores aliqui propugnarunt, videlicet sexti Concilii acta in iis locis esse vitiata, in quibus de Honorii ipsius condemnatione sermo est.

Doctissimus Mamachius tomo 6 *Orig. et Antiq. Christianarum* §. 5, in quo de Honorii causa fuse pertractat, scriptores commemorat, quibus visum est opportunum eam sententiam amplecti ad Pontificis defensionem. Sed eodem loco vir eruditissimus argumenta perstringit, quibus sententia ista refellitur. Nam est incredibile prorsus, Legatos Romani Pontificis passos esse, sibi acta Synodi vitiata tradi, quae Romam afferrent, ut confirmarentur. Incredibile, immo nulla ratione contingere potuit, ut si acta illa vitiata non erant quando a legatis accepta sunt, vitiarentur deinde, et actorum depravatio accideret in ipsis Romanae Ecclesiae tabulariis. Concedi praeterea nullo modo potest, Monothelitas adeo fuisse felices, ut codices ii solum remanerent, in quibus depravatio actorum Concilii sexti contineretur; reliqui vero, qui in catholicorum erant potestate, omnes interierint.

His addendum est, litteras Leonis II ad Constantinum Pogonatum, ad Ervigium Hispaniae Regem, ad Episcopos Hispaniae de Concilii sexti confirmatione, testimonia perspicua afferre, Pontifici Leoni persuasum fuisse, a Concilio sexto revera Honorium esse condemnatum. Idem de septima, idem de octava Synodo dicendum est, in qua postrema Hadriani II Romani Pontificis alloquutio tertia ad Romanam Synodum lecta fuit; qua in alloquutione is affirmaverat, accessisse Sedis Apostolicae consensum circa ea, quae contra Honorium in sexta Synodo evenerant. Haec omnia testimonia essent in dubium revocanda, si memorata superius sententia teneret, vel potius de celeberrimo facto, historiae totius contextus esset evertendus. Quare acta Synodi etiam in memoratis superius locis integra servata esse credendum est. Consulendus est inter ceteros Garnerius append. ad not. cap. 2 Libri Diurni.

Cum causa non factae depravationis Actorum sextae Synodi Generalis, coniungi oportet id, quod statui debeat de litteris Honorii I Pontificis ad Sergium Episcopum Cpolitanum. Existimandum enim omnino est, vere Honorium scripsisse duas illas epistolas ad Sergium, de quibus egimus in Pontificis eiusdem causa pertractanda, neque concedi potest eas fuisse vitiata. Bartolus quidem, ut ceteros omittam, in recensita superius *Apologia pro Honorio,* ex duabus illis epistolis alteram vitiatam, alteram confictam fuisse iudicavit. Sed sententia ista probari non potest.

Nam Honorii litterae in concilio sexto coram Legatis Sedis Apostolicae, et Concilii Italici sunt recitatae, accurata comparatione facta cum exemplo litterarum, quod in Constantinopolitanae Ecclesiae tabulario exstabat. Legati vero diligentissime functi sunt munere suo in ea synodo; neque passi certe fuissent, aliquid Pontifici tribui, quod Pontifici non esset tribuendum. Praeterea certum est, neminem inter Romanos Pontifices, qui post Concilium sextum Ecclesiae praefuerunt, conquestum umquam fuisse, id in Honorii litteris, fraude Haereticorum accidisse, licet in promptu haberent Romanae Ecclesiae tabularium, ex quo facile Monothelitarum fraudem refellere potuissent, et licet pro sua erga praedecessorem Pontificem voluntate, et pro illo, quo animabantur Catholicae causae contra Monothelitas illustrandae studio, id omittere certe non voluissent. Ostendimus vero c. LXIX, concessa etiam litterarum Pontificis veritate atque integritate, eum gravissimis argumentis defendi ab accusatione, qua propter litteras istas impetitus est.

CAPUT LXXII.

DE SYNODO TRULLANA, SEU QUINISEXTA.

Dicenda nunc nonnulla sunt de Synodo, quae Trullana appellatur, quod et ipsa in Trullo celebrata sit, et *Quinisexta* etiam vocatur, et a nonnullis etiam *Erratica* dicta est. Etenim Graeci, qui hanc Synodum habendam curarunt, illam Quinisextam appellarunt, veluti quintae et sextae Synodi Generalis appendicem. Illius enim celebrandae hanc causam attulerunt, quod cum neque in quinta, neque in sexta Synodo disciplinae canones ulli conditi essent, occurrendum esse statuerint huic rei, conditis in hac Synodo disciplinae canonibus, qui ita quintam et sextam Synodum quodammodo absolverent. Verum, ut Pagii verbis utar in critica Baronii ad an. 692 n. 8, unde habuere Graeci, non posse celebrari Synodum Oecumenicam, absque canonum editione, cum eae, ut Leo M. docet, ad extinguendam haeresim, et fidem catholicam confirmandam indicantur? Quae vero esse causa, aut occasio poterat, ut de morum disciplina, vel in quinta, vel in sexta Synodo canones conderentur, cum quinta Synodus nonnisi ad condemnanda tria capitula celebrata sit, sextae autem habendae Synodi ratio esset dumtaxat Monothelitica haeresis condemnanda? Apparet igitur, Synodum Trullanam ea ratione a Graecis fuisse appellatam, ut eidem Synodo, de qua habenda solliciti vehementer fuerant, auctoritatem conciliarent.

Habita ea Synodus est Iustiniani II Imperatoris iussu anno 692. Haec Cardinalis Baronii sententia est, quam veram esse lib. 1 *Historiae Polemicae caelibatus sacri* ostendit eruditissimus Franciscus Antonius Zaccaria cap. 9 n. 1, praesertim in adnotatione 1 ei capiti subiecta, ubi doctissimos etiam scriptores recenset, qui eandem sententiam propugnarunt. Interfuerunt Episcopi 211, ut ex subscriptionibus colligitur. Paullus Episcopus Cpolitanus ei Synodo praefuit. Baronius quidem Callinicum Paulli successorem Concilio praefuisse arbitratur, eamque sententiam Christ. Lupus diss. de *Synodi Trullanae causa, et tempore* amplectitur, aitque existimare se « eius, ut viri infamis, nomen erasum » a posterioribus Synodi patronis, » et intrusum nomen Paulli.» At vero Callinicum nullum antiquorum alicuius criminis reum fecisse notat Pagius in critica Baronii loc. cit. n. 8, et gratis affirmari, nomen Paulli in locum nominis Callinici subrogatum fuisse. Constat autem, Paullum, eo tempore, quo Synodus Trullana habita est, adhuc Episcopum Constantinopolitanum fuisse. Etenim Paullus Constantinopolitanum Episcopatum susceperat anno 686, eumque annos sex, et menses quatuor retinuit, ita ut aliquot anni 693 mensibus Sedem illam adhuc occuparet. Quare eum, non autem Callinicum Synodo praefuisse manifestum est.

Quaerendum est utrum ei Synodo Rom. Pontificis Legati interfuerint. Etenim Balsamon in comm. Nomacanonis Photii, ait: « Synodo, quae in magni palatii Trullo congregata est, aderant Basilius Gortynae Cretae insulae Metropolis Episcopus, et quidam Ravennae Episcopus, totius Synodi Romanae vicem gerens. Et non solum ipsi, sed et qui tunc erant Papae Legati, Thessalonicensis, Sardiniensis, Heracleanus in Thracia, et Corinthius Episcopi. » Verum facile est intelligere, quidnam iudicandum sit de hoc Balsamonis testimonio: haec scilicet falso a Balsamone narrari. Certum est enim Heracleensem Episcopum numquam Apostolica legatione functum esse. Certum praeterea est, neque Thes-

salonicensem, neque Corinthium, Ordinarios Sedis Apostolicae Legatos, neque Ravennatensem, aut Sardiniensem Episcopos Synodo Trullanae interfuisse. Manifesto id colligitur ex catalogo Episcoporum, qui Synodo subscripserunt. Ut enim intelligatur, eos Episcopos a Concilio abfuisse, et eius decretis non potuisse subscribere, inter ceteras Episcoporum subscriptiones non invenitur, memoratos Episcopos subscriptiones suas decretis adiecisse, sed pro subscriptione cuiuscumque ex iis Episcopis, legitur: *Locus Thessalonicensis, locus Heracleensis, locus Sardiniensis, locus Ravennatis*, hoc est missa esse ad eos Episcopos Concilii decreta, ut, quo debebant ordine, nomina sua signarent. De uno Basilio Gortynensi Episcopo verum est, cum Synodo interfuisse, eiusdemque decreta subscripsisse. Etenim inter Episcoporum nomina Synodi decretis adiecta legitur Basilius Gortynae Cretae Insulae Metropolis *Episcopus locum tenens totius Synodi Sanctae Ecclesiae Romanae*. Verum explicandum est, qua legatione tunc Basilius functus sit.

Post habitum Concilium sextum Generale, extinctis iis, quae Monothelismi occasione excitatae fuerant, controversiis, Constantinus Pogonatus Responsalem, vel Apocrisiarium iterum a Sede Apostolica postulavit, sed a Pontifice Leone II petiit, ut libere, et nullis mandatis restricta legatio Apocrisiario concederetur; ita ut Legatus in omnibus quae occurrerent, negotiis, seu fidem, seu disciplinam illa respicerent, Pontificis personam referret. Haec habemus ex Imperatoris ad Leonem II epist. « Hortamur, inquit, vestram sanctissimam summitatem, ut quamprimum mittat designatum ab eo Apocrisiarium; ut is in Regia, et a Deo conservanda nostra urbe degat, et emergentibus, sive dogmaticis sive canonicis, ac prorsus in omnibus Ecclesiasticis negotiis Vestrae Sanctitatis exprimat, ac gerat personam. » Leo II non eam amplam, quam pro Apocrisiariis Imperator poscebat auctoritatem, sed eam, qua antea ii donari consueverant, Constantino Subdiacono concessit. « Exiguum peccatorem Constantinum Subdiaconum, Leo II respondit, Regionarium huius sanctae Apostolicae Sedis, qui cum Legatis Apostolicae memoriae Praedecessoris mei interfuit Sanctae Synodo inibi celebratae, clementia consueta dignum exceptione censeat Vestra Regalis magnanimitas, eiusque suggestionibus aurem pietatis accommodet, ut autem ministrum dignanter suscipiat. »

Ex hoc autem Pontificis responso apparet, Apocrisiarios, et Responsales Sedis Apostolicae post Synodum sextam mitti consuevisse iisdem facultatibus ornatos, quibus antea donari consueverant. Nihil etiam est immutatum circa rationem, qua antea Synodi Romanae Apocrisiarii, vel Responsales Constantinopolim mittebantur. Facultates vero, quas indicavimus, in eo versabantur, ut causas Ecclesiae Romanae proprias apud Imperatorem Apocrisiarii prosequerentur, et pro negotiis fidei, ac disciplinae excubarent. Iurisdictionis vero nullam partem attingebant, nisi ex speciali delegatione, quae aut a Principe aliquando, aut a Summo Pontifice ipsis fiebat. Legati ergo, qui eo tempore quo Synodus Trullana habita est, Constantinopoli morabantur, iis facultatibus potiebantur, quibus praediti fuerant Apocrisiarii ante Synodum sextam Generalem, scilicet munere tantum suggestionis fungebantur.

Etenim Sergius I Romanus Pontifex, qui tunc Ecclesiae universae praeerat, legationem specialem, ut Synodo illi adessent, Apocrisiariis non concessit: neque proprios, ut illi Concilio interessent, Legatos destinavit. Nam extra controversiam esse debet, Sergium huic Synodo repugnasse, eam reiecisse; et quamquam Iustinianus eum flagitaret, ut Synodi

decreta probaret, id illum fortiter recusasse, quemadmodum praeter ceteros luculenter ostendit Baronius ad annum 692 n. 34 et seqq. Proprie igitur appellati Sedis Apostolicae Legati, Synodo Trullanae non interfuerunt.

Quid est tamen, quod Anastasius Bibliothecarius in Sergii I vita refert: « Iustinianus Imperator Concilium in Regia Urbe iussit fieri, in » quo Legati Sedis Apostolicae convenerunt, et decepti subscripserunt »? Scilicet haec intelligenda sunt de Ordinario apud Imperatorem Synodi Romanae Ecclesiae Apocrisiario, vel Responsali Basilio Gortynensi Episcopo, qui cum aliquo fortasse Romani Pontificis Apocrisiario, vel Responsali, Synodo Trullanae interfuit, quique ob ordinarium suum Legati munus, tamquam Synodi Romanae vel Romani Pontificis Legatus Constantinopoli habebatur, eaque de causa in subscriptione sua, non quod specialem ullam ad Synodum Trullanam delegationem consequutus esset, sed quod Apocrisiarii munere fungeretur, ea formula uti se posse arbitratus est: *Locum tenens totius Synodi Sanctae Romanae Ecclesiae.*

Praetereo id, quod perspicuum est, si Basilius propriam, atque ut Concilio Trullano adesset a R. Pontifice delegationem consequutus esset, illum, non vero Paullum Constantinopolitanum, ei Synodo praefuturum fuisse. Dicam tantum ea, quae apposite Pagius notat memorato superius loco n.12, scilicet, Legati titulo Basilium ornatum quoque fuisse tempore sextae Synodi, ut patet ex eius subscriptione quae act. 18 habetur, eo tamen titulo auctum tunc non esse, ut una cum ceteris tribus Legatis vices Concilii Occidentalis in ea Synodo impleret, cum nec in litteris Agathonis, nec in epistola Constantini Pogonati inter eos recenseatur. Sed legatio quaedam ordinaria illi concessa fuit, ut Responsalem ageret ordinarium Synodi Romanae nomine, quemadmodum Diaconus a Papa mittendus, responsa Ecclesiastica nomine Pontificis facere debebat. Contigit autem, ut Basilius legationem illam ordinariam post solutam sextam Synodum retinuerit, qua defunctus est in Trullano Concilio. Ex iis autem intelligitur, quomodo Anastasius Sedis Apostolicae legatos huic Synodo interfuisse referre potuerit.

Nunc est agendum de canonibus a Synodo Trullana conditis. Etenim 102 canones illam Synodum edidisse explorata res est apud omnes veteres eruditos, recentioresque scriptores. Inter hos canones reperiri plures laude omnino dignos, vocari in controversiam non potest; verum inter eos sunt nonnulli, qui Ecclesiasticam disciplinam perturbant, Catholicam doctrinam offendunt, et Sedis Apostolicae sacra iura laedunt. Id cum Sergius I Romanus Pontifex intelligeret, cum ad eum Trullanae Synodi canones ab Iustiniano II missi essent, ut auctoritate sua firmarentur, singulari animi fortitudine id efficere recusavit.

Quanta constantia S. Sergius I Imperatori obstiterit, qui hos canones ab eo probari omnino contendebat, quid vero conatus sit Imperator contra Pontificem, quaque ratione ille incolumis fuerit, audiemus, omissis ceteris, ab Anastasio Bibliothecario in Sergii vita: « Qui Beatissimus Pon» tifex penitus eidem Augusto non » acquievit, nec eosdem tomos (qui» bus decreta Concilii continebantur) » suscipere, vel lectioni pandere pas» sus est. Porro eos ut invalidos re» spuit, atque abiecit, eligens ante » mori, quam novitatum erroribus » consentire. Qui Imperator, Sergium » Magistrianum in spretum praenominati Pontificis Romam mit» tens, Ioannem Deo amabilem Por» tuensem Episcopum, sive Bonifa» cium consiliarium Apostolicae Sedis » in Regiam abstulit Urbem. Deinde » Zaccariam immanem suum Proto» spatarium cum iussione direxit, ut

» praedictum Pontificem similiter in » Regiam deportaret Urbem. Sed, » misericordia Dei praeveniente, Bea» toque Petro Apostolorum Principe » suffragante, excitatum est cor mi» litiae Ravennatis, Ducatus quoque » Pentapolitani....qui non permisere, » Pontificem in Regiam adscendere » Urbem. Cumque ex omni parte mul» titudo militiae conveniret, Zacca» rias Protospatarius perterritus, et » trepidans ne a turba militiae oc» cideretur, portas quidem civitatis » claudi, et teneri Pontificem postu» lavit; ipse vero in cubiculum Pon» tificis ingressus tremebundus refu» git deprecans lacrimabiliter, ut sui » Pontifex misereretur ... Exercitus » autem Ravennatis Urbem ingres» sus est per portam B. Petri Apo» stoli cum armis, et turba in La» teranense Episcopium venit aestu» ans videre Pontificem....Fores Pa» triarchii nisi velocius aperirentur, » in terram mittere minabantur. Prae » nimia timoris angustia, et vitae » desperatione Zaccarias Protospata» rius, sub lectum Pontificis ingres» sus, se abscondit; ita ut mente ex» cideret, et perderet sensum. Quem » Beatissimus Papa est confortatus » dicens, ut nullo modo timeret, etc.» Narrat deinde Anastasius S. Sergium ad populi tumultum sedandum, in Lateranense templum descendisse, ibi summa benevolentia populum, et milites amplexum eum esse, et praesentia sua suspicionem illam dissipasse, quae vulgi sermone percrebuerat, eum noctu per vim ab Urbe fuisse avulsum; populum vero ac milites a Patriarchio non discessisse, nisi post Protospatarium incredibilibus iniuriis affectum, ac Roma pulsum; Iustinianum denique, iniqui consilii sui poenam dedisse, cum imperio tunc privatus, et calamitate perculsus sit.

Quid Iustinianus II gesserit, cum imperio iam recuperato, et Ioanne VII Pontificatum gerente de canonibus Trullanis a Sede Apostolica probandis iterum laboravit, quae vero Ioannis VII agendi ratio fuerit in ea re habemus ex Anastasii verbis, quae sequuntur: « Imperator to» mos, quos antea sub Domno Ser» gio Apostolicae memoriae Pontifice » Romam direxerat, in quibus altera » capitula Romanae Ecclesiae contra» ria scripta erant, per duos Metro» politanos Episcopos demandavit; » dirigens per eos et Sacram, per » quam Pontificem coniuravit, ac » adhortatus est, ut Apostolicae Ec» clesiae Concilium congregaret, et » quaeque ei visa essent, stabiliret, » et quae adversa, renuendo exclu» deret. Sed hic humana fragilitate » timidus hos nequaquam tomos e» mendans, per suprascriptos Metro» politas direxit ad Principem.» Hoc autem testimonium ostendit, imbecillitatis Ioannem VII accusatum fuisse, non quod Trullanos canones probaverit, et auctoritate sua firmaverit, sed quod eosdem ad Imperatorem iterum mitti passus sit, quin diserte se eos improbare declaraverit.

Nihil de Sisinnio dicam Ioannis VII successore, qui 20 diebus Pontifex fuit. Neque enim Imperator temporis angustiis impeditus afferre molestias ullas Pontifici memoratam ob causam potuit. Ex his vero manifestum est, usque ad Constantini, qui Sisinnio successit, Pontificatum, nullos omnino canones Trullanos a Sede Apostolica probatos fuisse.

Constantinus Romanus Pontifex videtur prorsus fuisse is, qui ex canonibus Trullanis eos tantum non reiecerit, vel etiam probaverit, qui neque catholicae fidei, neque rectae morum doctrinae, neque Romanae Ecclesiae disciplinae, neque vetustioribus, probatisque canonibus adversarentur. Etenim de Constantino Pontifice ab Anastasio Bibliothecario accepimus, eum ab Imperatore Iustiniano vocatum Constantinopolim fuisse, et non modo perhonorifice pertractatum tum in itinere, tum in Oriente esse, sed etiam argumenta ab eodem Imperatore accepisse amicissimae erga Sedem Apostolicam voluntatis,

Nam postquam Anastasius narrasset, eum Roma profectum, Hydrunti hiemare debuisse, ait: « Dum vero » Hydrunti moras faceret, eo quod » hiems erat, illic suscepit sigil- » lum imperiale, continens, ut ubi » denominatus contingeret Pontifex, » omnes iudices ita eum honorifice » susciperent, quasi ipsum praesen- » tialiter Imperatorem viderent. » De ratione vero, qua suam erga Pontificem observantiam Iustinianus ostendit, ita Anastasius prosequitur: « Domnus Iustinianus Imperator au- » diens eius adventum, magno re- » pletus gaudio, misit Sacram gra- » tiarum actione plenam...In die au- » tem, qua se vicissim viderunt, Au- » gustus Christianissimus cum regno » in capite, sese prostravit pedes » osculans Pontificis. Deinde in am- » plexum mutuum corruerunt, et » facta est laetitia magna in populo » omnibus aspicientibus tantam hu- » manitatem boni Principis. Die vero » Dominico Missas Imperatori fecit... » omnia privilegia (Imperator) Ec- » clesiae renovavit, atque Sanctissi- » mum Papam ad propria reverti » absolvit. »

Vocatum fuisse Pontificem Constantinopolim ab Imperatore, ut quod ab Ioanne VII non impetraverat, tandem aliquando ab eo consequeretur, non est dubitandum. Eam controversiam pertractatam coram Constantino Constantinopoli a Iustiniano esse, luculenter apparet ex iis, quae habet Anastasius in Gregorii II vita, qui cum adhuc diaconus Ecclesiae Romanae esset, una cum Pontifice Constantino contulerat se Constantinopolim. Inquit enim eo in loco Anastasius: « Gregorius cum viro » Sancto Constantino Pontifice ad » Regiam profectus est urbem, atque » a Iustiniano Principe inquisitus » de quibusdam capitulis, optima » responsione unamquamque solvit » quaestionem. » Haec autem argumento sunt, Constantinum, cui Gregorii doctrina nota erat, eundem adhibuisse, cum controversia coram Imperatore ea de re pertractaretur. Hac narratione etiam ostenditur, ista Gregorii responsione, quae Pontifice auctore data sit, id contineri debuisse, ut canones ii Trullani tantum vel non reiicerentur, vel etiam probarentur, qui memoratis superius vitiis non peccarent. Etenim est incredibile, si Constantinus omnes omnino canones Trullanos reiecisset, Iustinianum, qui tantopere laborabat de eorundem canonum confirmatione, tanta benignitate Pontificem prosequuturum fuisse, et tam perspicua fuisse daturum suae in Sedem Apostolicam observantiae testimonia. Neque vero minus incredibile est, si Constantinus omnes indiscriminatim canones Trullanos probasset, Graecos perpetuum de hac impetrata ab eo Pontifice confirmatione silentium fuisse servaturos. Est igitur prorsus existimandum Constantinum vel non reiecisse, vel etiam probasse inter Trullanos canones, eos tantum, qui neque catholicae doctrinae, neque Ecclesiae universae disciplinae bonisque moribus, neque Sedis Apostolicae iuribus repugnarent, quemadmodum praecipue 2, 13, 16, 30, 36, 55, 67, 82 canones iis adversabantur.

Hanc ipsam Ioannis VIII Romani Pontificis de canonibus Trullanae Synodi fuisse sententiam colligitur a Pagio ad an. 692, aliisque ex verbis Anastasii Bibliothecarii in praefatione, qua eidem Pontifici, VII Synodi versionem latinam dicavit: «Apo- » stolatu Vestro decernente...Eccle- » sia recipit Sanctorum Conciliorum » regulas dumtaxat, quae nec rectae fi- » dei, nec probis moribus obviant, sed » nec Sedis Romanae decretis ad modi- » cum quid resultant, quin potius ad- » versarios id est haereticos potenter » impugnant. Ergo regulas, quas Grae- » ci a sexta Synodo perhibent editas, » ita in hac Synodo principalis Se- » des admittit, ut nullatenus ex his » recipiantur, quae prioribus canoni- » bus, vel decretis Sanctorum huius » Sedis Pontificum, aut certe bonis

» moribus inveniuntur adversae. » Ex his facile ostenditur, quae Sedis Apostolicae de Canonibus Trullanis sententia fuerit. Illud vero certum est, licet concedatur Sedem Apostolicam, ea ratione, qua diximus, Canones Trullanos probasse, inde tamen non sequi, eos canones a Sede Apostolica receptos, universam Ecclesiam respicere. Etenim Synodus Trullana, particularis Synodus fuit; neque Romanorum Pontificum aliquis iussit umquam, canones de disciplina ab eo latos, obtinere debere etiam extra eas regiones, quibus praeerant Episcopi, qui illos condiderunt.

CAPUT LXXIII.

DE HAERESI ICONOCLASTARUM.

Est hoc communiter receptum inter homines ab Ecclesia Catholica alienos, ut vel excitatas gravissimas de religione controversias, levitatis accusent, vel dissidia quae ob negotia magni momenti in Ecclesia sunt commota, imprudentiae, ac dominandi cupiditati praecipue tribuant, qua RR. Pontifices in iis rebus pertractandis animatos fuisse contendunt. Perspicuum huius rei continent testimonium, quae Protestantes passim affirmarunt de oborta saeculo octavo controversia inter sacrarum imaginum hostes, et catholicos, qui vetustissimum, piumque imaginum sacrarum cultum propugnabant. Superstitioni enim deberi cultum hunc acatholici affirmant, de superstitione tollenda adversarios imaginum laborasse, quaestionem de ea re non talem esse potuisse, ut Ecclesiae tranquillitas perturbaretur, RR. Pontifices praesertim imprudenter se, ac intoleranter in ea re gessisse.

Ad hoc confirmandum satis est ea legere, quae in *Historia Scriptorum Ecclesiasticorum litteraria* Guillelmus Caveus perstringit in *conspectu saeculi Eiconoclastici*. Contemnit enim ibi memoratum superius Imaginum cultum, per superstitionem illum invectum ait, leges contra imagines latas commemorat veluti sapienter promulgatas ab hominibus boni Reipublicae, et Ecclesiae studiosis, conventus ab Episcopis Iconoclasticis per vim, metumque habitos, veluti legitimos traducit, et tamquam auctoritate pra[illegible] Ecclesiae conventus; catholicos vero vituperat, Romanos Pontifices cultus imaginum assertores aspernatur, atque oecumenicum Ecclesiae habitum in ea causa Concilium septimum irridet, cuius participes praesertim fuerint « Miselli utique Monachi patriarcharum nomina, ac persónas splendide ementiti. » In eandem sententiam loquutus est de memorata controversia Moshemius in Inst. H.E. saeculi 8 parte 2 cap. 2 et 3. Totam denique, ut ceteros praeteream, totam, inquam, huius facti historiam Potterius perturbat tom. 2 *de l'esprit de l'église* etc. cap. 19 illamque in catholicorum dedecus convertere conatur.

Est vero hic opportunum brevi referre, quae haeresis huius historiae summam continent. Inde enim facile cuique apparebit de gravis momenti negotio, in quo iniuriam permagnam religio catholica patiebatur, in ea controversia pertractatum esse, Iconoclastas inique egisse, quae egerunt, Romanos Pontifices vero ea fortiter sapienterque gessisse, quae ad religionis defensionem, muneris amplissimi a Christo illis collati partes requirebant.

Licet sit omnibus facile cognitum, quae sit Ecclesiae catholicae doctrina de sacrarum imaginum cultu, erit tamen opportunum hic eam recensere prout a Concilio Tridentino sess. 25 decreto *de invocatione, veneratione et reliquiis sanctorum, et sa-*

cris imaginibus tradita fuit. Itaque Concilium Tridentinum postquam in eo decreto doctrinam catholicam de veneratione sanctis adhibenda, de eorundem invocatione, atque intercessione tradidisset, eos praeterea damnandos esse docuisset, qui affirmant, sanctorum reliquiis venerationem, atque honorem non deberi, vel eas, aliaque sacra monumenta a fidelibus inutiliter honorari, atque eorum opis impetrandae causa, sanctorum memorias frustra frequentari, haec de Imaginum sacrarum cultu docuit: « Imagines porro Christi, Deiparae » Virginis, et aliorum Sanctorum in » templis praesertim habendas, et » retinendas, eisque debitum hono- » rem et venerationem impertiendam. » Non quod credatur inesse aliqua in » iis divinitas, vel virtus, propter » quam sint colendae; vel quod ab » iis sit aliquid petendum, vel quod » fiducia in imaginibus sit figenda, » veluti olim fiebat a gentibus, quae » in idolis spem suam collocabant; » sed quoniam honos, qui eis exhi- » betur, refertur ad prototypa, quae » illae repraesentant: ita ut per ima- » gines, quas osculamur, et coram » quibus caput aperimus, et procum- » bimus, Christum adoremus, et San- » ctos, quorum illae similitudinem » gerunt, veneremur; id quod Con- » ciliorum, praesertim vero secundae » Nicaenae Synodi decretis contra » imaginum oppugnatores est sanci- » tum. »

Haec vera Ecclesiae catholicae de sanctorum imaginibus doctrina est. Hanc qui superstitionis accusaverit, nullam aliam, quam aut inscitiae, aut iniqui in Ecclesiam animi rationem afferre poterit. Erat id animadvertendum, ut luculentius constet, nonnisi inimico in Ecclesiam catholicam consilio evenire potuisse, ut aut veteres, aut recentiores huius cultus adversarii de Ecclesia ipsa detraxerint, veluti si, imaginum sanctorum cultu recepto, ac probato, aliquid commiserit, quod superstitionis accusationem pati posset.

Neque nobis contra saeculi octavi Iconoclastas cultum Imaginum sacrarum asserentibus, ac veram Ecclesiae doctrinam de ea re propugnantibus obiici posset, illorum temporum Ecclesiae mentem ex Concilii Tridentini tanto post tempore habiti testimonio, et decretis, non apposite demonstrari. Columna enim veritatis Ecclesia testimonium de sententia qualibet sua, Concilii Tridentini tempore explicare potuit, etiam ita, ut quolibet vetustiori tempore talem fuisse de eadem re Ecclesiae sententiam certissime confirmet. Concilium autem ipsum Tridentinum dum haec Ecclesiae doctrinae capita superius memorata sess. 25 credenda proposuit, *iuxta catholicae et apostolicae Ecclesiae usum, a primaevis christianae religionis temporibus receptum, sanctorumque patrum consensionem, et sacrorum Conciliorum decreta* doctrinam de his rebus tradendam curavit.

Haec perpetuo de sacris Imaginibus Ecclesiae catholicae sententia fuit. Ubi vero de sacrarum Imaginum usu sermo sit, manifestum est magnum interesse discrimen inter prima a religionis christianae ortu tempora, et posteriorem Ecclesiae aetatem. Iis enim temporibus, quibus tanta erat Ethnicorum in christianos crudelitas, et continua persequutio, non adeo frequens imaginum sacrarum usus fuit, prout temporibus posterioribus factum est. Etenim cum tandem aliquando, post ferme tria vexationum ac periculorum saecula, pacem Ecclesia consequuta esset, contigit, ut frequentius, ac deinde, pro locorum gentiumque diversarum ratione, ubique usus imaginum obtineret, qui ad propagandam, et augendam erga Christum Servatorem, Beatissimam Virginem, Martyres, ceterosque Sanctos venerationem, ac religiosam observantiam, atque ad excitandos animandosque eorundem exemplo christianos ad pietatis constantiam, imprimis conferebat. In ea autem re Con-

stantino Magno amplissima laus est tribuenda, qui teste Eusebio de vita eius lib. 3 cap. 35 novam urbem a se conditam Constantinopolim, atque loca urbis illius illustriora, et palatium praecipue imperatorium sacris imaginibus ornandum curavit.

Cum diu ob imaginum sacrarum cultum, atque usum, nullam vexationem passi essent Christiani, repente saeculo octavo ob eam rem, gravissimam, diuturnamque persequutionem perferre coacti sunt. Non immorabor in iis, quae Iudaei, ac Mohammedani contra imagines primum hac aetate moliti sunt. Itaque omittam ea singillatim referre, quae Iudaei cuiusdam hominis in christianos odio inflammatus Yesidus Mohammedanorum Califus concessit ad evertendas, deiiciendasque sacras Christianorum imagines iis in regionibus, quae eius potestati suberant; qua tempestate durante christiani, fortunarum, ac patriae iacturam, atque exilii poenam pati debuerunt, eo quod huic nefario Califi decreto non obtemperarent. Certum est vero hanc vexationem haud ita diuturnam fuisse prout Iudaeus ille speraverat. Yesidus enim, vix exactis duobus annis ac dimidio, ex quo imagines evertendas iusserat, mortuus est. Perfidus vero ille Iudaeus, qui Yesido diuturnum felicissimumque regnum dolo malo fuerat vaticinatus, si imagines christianorum delendas imperasset, iussu Walidi Califi, qui Yesidi filius erat, capite damnatus est, eo quod cum diu regnaturum patrem suum spopondisset, ille brevi mortuus esset. In his inquam non immorabor, quae velut teterrimi belli contra imagines sacras commoti prolusionem attulerunt.

Veniam igitur ad provincias, quae Imperio Romano suberant. Leonis III Isaurici Imperatoris iussione permagna vexatio contra christianos imagines sacras colentes decreta fuit, easque imagines evertendas ac confringendas esse, statutum est. Leo natus fuerat obscuro genere in Isauria, et multos vitae suae annos in ignobili fortuna ac conditione versatus erat. Nequissimi tamen duo Iudaei imperium illi fuerant vaticinati, quibus cum Leo promisisset se, si imperium consequeretur, quidquid in eorum gratiam esse facturum, ii petierunt, ut post imperium impetratum imagines delendas esse iuberet, quarum cultus perspicuam idololatriam contineret, et gravem idcirco Deo iniuriam irrogaret. Isti Iudaei dum haec Imperatori suadebant, odium illud acerbissimum explebant, quo eorundem natio semper fuit contra christianos inflammata. Intelligebant enim imaginum eversione magnam iniuriam christianorum religioni afferri, christianos vero luctuosam valde, et calamitosam tempestatem esse toleraturos, quos sciebant quidquid pati paratos esse, quam Imperatori ista iubenti obsecundare. Praeter Iudaeos vero, ad Imperatoris animum contra imagines commovendum accesserunt etiam alii scelesti homines, atque in his praecipue Constantinus Nacoliae in Phrygia Salutari Episcopus, qui cum Yesidi decreto imagines essent evertendae, easdem deiiciendas, contemnendasque curaverat. His hominibus auctoribus Leo imperii sui anno undecimo, Christi 726 edictum tulit, quo imaginum cultus in provinciis sibi subiectis prohibebatur.

Eo edicto ab Imperatore lato Populus Catholicus vehementer offensus est, et non modo Constantinopoli, sed etiam alibi, ad suam Imperatori resistentiam ostendendam, seditionem excitavit. Leo, qui in magno versabatur metu, ac discrimine, eo quod Mohammedani Costantinopoli imminerent, ad populum leniendum, subdola ratione edictum a se promulgatum interpretandum atque explicandum curavit, illud affirmans praesertim, mentem suam fuisse dumtaxat, ut imagines editioribus in locis ponerentur, ne populus eas posset osculari, quod ignominiosum, atque sanctis iniuriosum esse con-

tendebat. Haec tamen ille ad periculum declinandum falso affirmabat, re autem vera, prout in edicto statuerat, imagines deiici, earumque cultum tolli volebat.

Huius cultus interea defensionem pro muneris sui ratione Germanus Patriarcha Constantinopolitanus suscepit, qui penitus Imperatoris nefarium consilium intelligebat, et explicationem edicti ab eo datam, timori, ac periculo, in quod is inciderat, tribuendam esse videbat. Germanum vero in ea re deceptum minime esse, factum ipsum ostendit. Postquam enim Constantinopolis obsidione Mohammedanorum liberata est, et Imperator metum deposuit, facile intellectum fuit, num is in edicto suo promulgando mentem habuisset tantummodo imagines editiori in loco collocandi, atque impediendi, ne populus illas oscularetur. Itaque, prout superius significatum est, Germanus Imaginum defensionem peragendam suscepit, Episcopos quos Imperatori favere intelligebat, ad rectam sententiam, atque ad officium revocare conatus est, scriptis idcirco litteris studiosissimis, ad Constantinum praesertim, de quo antea loquuti sumus, et ad Thomam Claudiopolitanum Episcopum, quos errori studere sciebat. Tum ad Sedem Apostolicam se convertit, et Gregorii II, qui tunc Ecclesiae praeerat, auctoritatem atque sententiam imploravit. Gregorius autem, re cognita, gravissimis litteris ad Germanum missis, de eius virtute, constantiaque cum eodem gratulatus, doctrinam Ecclesiae catholicae de Imaginibus, quemadmodum dignitatis eius partes requirebant, fuse docteque tradidit, et confirmavit.

Ad ista tempora referuntur motus illi Italiae, quibus factum est, ut Imperatoris Graeci dominatus in his provinciis extingueretur. Nam cum non solum a Germano, sed etiam a Leone ipso Isaurico Gregorius II certior factus esset de iis, quae Imaginum sacrarum causam respiciebant, Pontifex ob apostolicae sollicitudinis rationem teneri se existimavit, ut Imperatorem ab errore revocaret; atque etiam apud illum, Imaginum cultum, quem Ecclesiae doctrina continebat, defendere conaretur. Plures igitur ad Leonem litteras de ea re scripsit, et Romae Concilium praeterea habuit, in quo sacrarum Imaginum oppugnatores damnati, et catholicum dogma de earundem Imaginum cultu confirmatum est. His Leo graviter indignatus, ultionem de Pontifice sumere statuit, eum iniquissime afflixit, insidias in illum molitus est, atque eius caedem tentavit. Quamobrem Populus Romanus universus, et incolae Pentapolis, atque Exarchatus, de Pontifice defendendo unanimi proposito studiosi, Leonis conatus impediverunt, Pontificem incolumem, et Imaginum cultum in pristino honore servarunt, atque interea Romanorum Pontificum in has Italiae provincias dominationem initium habuisse historia illius aetatis ostendit.

Summam vero in errore suo propugnando pertinaciam Imperator afferebat. Nam his malis minime fractus, crudeliorem se et scelestiorem erga Imaginum cultum earumque veneratores exhibuit. Itaque Germanum Patriarcham, quem memorati cultus assertorem fortissimum noverat, patriarchatu spoliavit, atque exilii poena mulctavit, eique Anastasium virum nefarium, Imaginum sacrarum acerbissimum hostem suffecit, ut expeditius posset cultum illum evertere, et catholicos ei cultui addictos crudelius vexare.

Praeter cetera scelera, quae tunc ille commisit, peculiarem mentionem meretur imperata ab eo Imaginis Christi Crucifixi eversio, quae antiquissima erat atque in aedis Imperatoriae vestibulo posita, et quam Populus Constantinopolitanus magna religione colebat. Patefacto Imperatoris consilio, ac mandato de huius Imaginis eversione, precibus primum,

deinde minis populus conatus est hoc scelus avertere. Cum nihil tamen minis suis, precibusque proficeret, ad facinus impediendum e scalis deiecit atque interfecit hominem, qui illas ad Imaginem evertendam ascenderat. Tunc vero Imperator in Imaginum cultores furiosius desaeviit, pluresque interfecit ex iis, qui huius facti, quod mox recensuimus, participes fuerant, vel ab Imaginum cultu desistere nolebant.

Addidit praeterea Leo crudelitati suae incredibile paene barbariei exemplum, cum publicam Constantinopolis bibliothecam combussit. In ea duodecim docti viri, Praefecto bibliothecae ipsius moderatore, ad litteras et religionem cives Constantinopolitanos informabant. Hi omnes, quod assentiri Imperatori noluissent in Imaginum cultu despiciendo, in bibliotheca inclusi, una cum bibliotheca, eo iubente, combusti sunt. Hoc autem tam atroci, scelestoque facto, ingens rarissimorum codicum copia deperdita est. Tanta Imperatoris facinora omnes ad indignationem contra illum commoverunt. Cum nuntius Romam allatus esset de deiecta Constantinopoli Servatoris imagine, Romani laureatas Leonis imagines, quae in urbe erant, ludibrio habitas everterunt. Pontifex vero suis ad Leonem, atque ad Anastasium invasorem Patriarcham litteris, Imaginum cultum ab omni superstitionis atque idololatriae accusatione defendit, et Leonem ineptum vanumque hominem esse declaravit, qui iterum caedis ipsius Pontificis inanes minas fecisset, de cuius incolumitate omnes Italiae populi solliciti erant, et nihil idcirco sibi poterat ab Imperatore timere.

Gregorio II anno 731 mortuo Gregorius III suffectus est; atque is non minorem, quam eius decessor curam in Imaginum sacrarum cultu propugnando demonstravit. Itaque statim ab initio pontificatus sui, missis legatis, scriptisque pluribus litteris, studuit Leonem ad sententiam catholicam perducere, et eundem ab Ecclesia diutius vexanda deterrere. Nihil tamen se proficere intelligens, nullamque spem superesse sentiens fore, ut Imperator mentem mutaret, Concilium Romae habuit, cui nonaginta tres Episcopi interfuerunt. In eo autem, Ecclesiae communione privati sunt quicumque aut Imagines evertere, aut aliquam iisdem iniuriam inferre ausi fuissent; quod Concilii decretum frustra quidem, sed tamen studiose ad Imperatorem, et ad Pseudo-Patriarcham deferendum curavit.

Leo interea, eiusque asseclae gravius catholicos insectari, et pertinacius consilio suscepto adhaerere visi sunt. Inflammatus indignatione contra Pontificem atque Italos Imperator plura molitus fuit, ut eos vexaret, et poenas darent, eo quod tanta constantia illi restitissent. Itaque comparata classe sperabat se Pontificem capturum, et urbem praecipue, finitimasque regiones vastaturum se esse. Contigit vero, Deo Ecclesiae opem ferente, ut classis in Hadriatico mari, oborta saeva tempestate naufragium fecerit. Cum iniquae spes Imperatoris fallaces ita fuissent, alia ratione Pontificem affligendum constituit. Epirum, Illyricum, Macedoniam e Patriarchatu Romano subtrahendam, et Constantinopolitani Patriarchae potestati subiicendas eas provincias iussit; quo facto schismati illi gravissimo viam stravit, quod saeculo nono Latinam Ecclesiam inter et Graecam conflatum est. Prohibuit denique quominus Pontifici in posterum quotannis solveretur magna auri summa, quam veteres scriptores veluti praestationem Pontifici quotannis numerandam significaverunt.

Quanta fuerit calamitas, quam Ecclesia perferre debuit ob Leonis Isaurici scelus, satis aperte demonstrant, quae de eiusdem regni historia perstrinximus. Nunc quae fuerit catholicorum conditio post Leonis mortem, referendum est. Successit

Leoni Constantinus eius filius, qui Copronymus est appellatus, eo quod cum baptizaretur adhibito Immersionis ritu, sacrum fontem stercore foedavisset. Cum primum Constantinus patri suffectus est, catholicos sibi valde iratos offendit, qui ex eiusdem moribus consiliisque intelligebant, quam adverso erga catholicam religionem esset animo. Hinc facile Artabasdo cognato suo fuit, qui a Constantino defecerat, Constantinopoli potiri, et ad Imperium quoque obrepere. Sed post biennium Constantinus, capto Artabasdo una cum liberis, et una simul omnibus obcaecatis, imperium recuperavit, cum magno catholicorum metu. Verum ille comprimere quodammodo virus animi sui compulsus est, quandiu teterrimum bellum cum Saracenis perduravit. Etenim missos a Zaccaria Pontifice legatos honorifice excepit, duos fundos Ecclesiae Romanae donavit, atque ita demum se gerere visus est, ut consilium mentemque mutasse censeri posset.

Sed haec a Constantino non propositi mutatio, verum formido ex belli periculis concepta extorquebant; etenim devicit ille tandem, ac fugavit Saracenos. Ea victoria parta, ut se metu liberatum sensit, expeditum etiam se existimavit ad renovandam Imaginum cultorum vexationem. Quo autem posset videri iuris ordine servato agere, statuit anno 754 Concilium oecumenicum Constantinopoli esse habendum. Quamquam vero ad legitimam oecumenicam Synodum celebrandam notum esset requiri generalem Episcoporum convocationem Romani Pontificis auctoritate faciendam, Pontificis Synodo praesidentiam, eiusque confirmationem: suam tamen Synodum Copronymus oecumenicam esse affirmavit, et septimae Synodi oecumenicae nomine ab eo atque ab Iconoclastis passim illa appellata est, licet ad Synodum, Orientis tantum Episcopi iconoclasticis rebus studentes, non consulto Romano Pontifice, atque ab Imperatore ipso vocati sint, qui Synodalibus actionibus interfuit.

Iconoclastarum haec Synodus, cui 338 quidem Episcopi, quorum nullus catholicus erat, interfuerunt, habita est partim in aede Imperatoria, quae erat in Asiae litore in Constantinopolis conspectu, partim in ipsa urbe, in Basilica, quae Blachernensis dicebatur, et cum die 10 Februarii coepisset, die 8 Augusti anno 754 absoluta est. Satis apparet ex consilio ab Imperatore eiusque asseclis suscepto Synodum istam celebrandi, quid in ea esset decernendum. Quare etsi Synodi acta interierint, tum ex scelestorum hominum proposito, qui eam habuerunt, tum ex monumentis veteribus ad factum istud pertinentibus colligitur, in ea Synodo haec gesta fuisse. Scilicet in definitione fidei Imaginum cultum delendum, easque evertendas esse decretum est, et gravissimae poenae sunt iis impositae, qui non obtemperassent. Anathema praeterea contra Imaginum cultores omnes pronuntiatum est, et singillatim in anathemate ferendo nominati sunt Germanus Patriarcha Constantinopolitanus, Georgius Cyprius, Ioannes Damascenus monachus presbyter, qui in Imaginum sacrarum cultu defendendo constantiores se, fortioresque demonstraverant. Denique Anastasio Pseudo-Patriarcha Constantinopolitano mortuo, ab Imperatore in Synodo suffectus est Constantinus monachus, et Sylaei in Pamphylia Episcopus, homo nequissimus et Imaginum sacrarum apertissimus hostis. Synodo absoluta Imperator bellum contra catholicos quodammodo instauravit. Coram se, in media urbe Constantinopolitana, cum magno apparatu auctoritatis, decretum Synodi recitari iussit, illudque ad omnes Imperii provincias mittendum curavit. Tum Imagines sacrae generatim confractae, combustae, contemptaeque sunt, praesertim operam dante nefario Constantinopolis Pseudo-Patriarcha Constantino. Verum magno numero catholici resti-

terunt, et quodvis poenarum genus pati potius voluerunt, quam impio isti decreto morem gerere. In ea autem constantia confirmati sunt praecipue Paulli I Romani Pontificis auctoritate, et Patriarcharum Orientalium exemplo, qui Copronymi Synodo numquam assentiri voluerant. Imperator in catholicos crudelissimam egit persequutionem, praecipue vero monachos vexavit, quos graviores existimabat conatibus suis adversarios. Eos, quibus copia non fuit vel Romam, vel in alia tuta loca se recipiendi, non modo contumeliis atque aliis poenis, sed etiam morte mulctavit, interdicto simul monastico instituto, monasteriis, templis monachorum, sacra supellectili incensis, aut direptis, aut vastatis.

Peculiarem vero laudis mentionem meretur inter eos Stephanus monasterii S. Auxentii praefectus, cuius constantiam, atque in defendendo Imaginum cultu fortitudinem, nullo artificio, nullis Episcoporum Iconoclastarum hortationibus, exilii carcerisque squalore frangere Imperator potuit, atque idcirco ab eo die 28 Novembris 767 extremo supplicio mulctatus fuit.

Dici vix potest, quanta saevitia deinde Constantinus contra sacrarum Imaginum cultores furere progressus sit, praesertim, quod nonnullos ex administris suis huic cultui clam devotos compererit, quos suppliciis exquisitis, et morte affecit. Invehi etiam tunc incepit contra Sanctos, eorumque reliquias, contra Beatissimam Virginem, quam homo sceleratissimus palam offendit. Per eadem tempora conatus est Pipinum Francorum Regem in erroneam sententiam suam perducere. Sed legati Copronymi coram Romani Pontificis legatis confutati, et erroris convicti sunt. His conatibus reiiciendis accesserunt Episcopi Gallicani, qui conventui Gentiliaco praesentes eandem sententiam propugnarunt. Accessit Stephanus III Rom. Pontifex, qui in Concilio Romae habito anno 769, Copronymi nefaria Synodi acta rescidit. Dedit tandem scelerum suorum poenas iustissimas Constantinus, qui postquam Ecclesiam tantopere vexasset, et imperii sui provincias catholicorum sanguine replevisset, ex teterrimo morbo, cuius incredibilis acerbitas explicari vix poterat, tandem die 14 Septembris anno 775 mortuus est.

Eo sublato, videbatur Ecclesia respirare, quod Leo IV Copronymi filius benevolum se ab initio catholicis, et in Imaginum sacrarum cultum propensum ostenderet. Verum non multo post intellectum est, illum haec ficte agere. Cum enim sub Irenis uxoris suae pulvinari duas imagines sacras fortuito reperisset, vehementer excanduit, illam consortio, et consuetudine sua privavit, atque in eos graviter animadvertit, quos imagines illas Ireni tradidisse intellexit. Parabat etiam patris sui facinora renovare, sed pestilentia correptus an. 780 obiit, atque ita novis calamitatibus Ecclesiam liberavit.

Quae hactenus perstrinximus praecipua continent eorum, quae post ortam haeresim iconoclasticam usque ad Concilii VII Generalis tempora evenerunt, in quo Concilio sacrarum Imaginum cultus vindicatus est. Hoc autem fuse, doctissimeque inter ceteros, a Cardinali Baronio, Pagio, Natali Alexandro, Cardinali Orsio pertractatur.

Iam vero harum rerum expositio satis per se demonstrat, num de re parvi momenti ageretur, et num tantus iste motus imprudentiae catholicorum, an potius Iconoclastarum nequitiae tribui debuerit. Facile intelligitur legitimum Imaginum sacrarum cultum, quem Ecclesia catholica profitetur, nihil superstitiosum, aut quod idololatriae suspicionem afferat, continere. Is cultus ad observantiam sanctis exhibendam, ad pietatem fovendam, ad virtutum exempla fidelium imitationi proponenda, est opportunissimus. Agebatur de cultu ubique in Ecclesia re-

cepto, cuius eversionem Iudaei primum, tum homines improbi machinabantur. Romanorum praesertim Pontificum proprium erat, fideles in Ecclesiae doctrina de ea re confirmare, eos ab errore arcere, traditam iis a Domino potestatem coercendi errorum disseminatores, ubi Ecclesiae causa id postulat, exercere. Haec omnia ex adducta superius historia exsistunt. Reliquum est, ut concedatur, ipsam factorum narrationem, manifestam adversariorum confutationem suppeditare.

CAPUT LXXIV.

DE CONCILII VII GENERALIS AD SACRAS IMAGINES RESTITUENDAS CELEBRATIONE.

Synodum Episcoporum Iconoclastarum illegitimam, sed valde numero copiosam, Constantini Copronymi iussu habitam esse, superius tradidimus, atque illam ab Iconoclastis honorifico Concilii septimi Generalis nomine appellari consuevisse. Loquamur nunc de vero, ac legitimo Concilio septimo Generali, quod anno 787 habitum fuit ad sacrarum Imaginum restitutionem.

Leo IV Imperatore mortuo, imperialis potestas ad eius filium Constantinum devenerat. Sed cum is decennis esset, Irenes illius mater, suo et filii nomine imperio praeesse coepit. Irenes quidem imaginum sacrarum cultus fuerat perpetuo studiosa; ab initio tamen suae administrationis reipublicae, minime potuit id omne statim efficere, quod eius erga imagines observantia postulasset. Plane sentiens, quam difficilia essent tempora, eo se aliquandiu continere debuit, ut libertatem omnibus impertiretur de eo cultu loquendi ac iudicandi pro arbitrio, et monachorum etiam institutum amplectendi.

Cum vero anno 784 Paullus, qui Nicetae Constantini successori in patriarchatu Constantinopolitano suffectus fuerat, in morbum incidisset, et abdicans patriarchatu Constantinopolitano, ad monasterium confugisset, ac praeterea coram Imperatrice et Senatu deplorans, se aliquando Iconoclastis adhaesisse, atque affirmans necesse esse Synodum oecumenicam celebrari, inter istas querelas suas mortuus esset, Irenes his excitata, die 29 Augusti ad Hadrianum I Romanum Pontificem, qui tunc Ecclesiae praeerat, se convertit. Exposito in suis litteris consilio suo de Concilii oecumenici celebratione, a Pontifice petiit, ut hoc fieret ex eius auctoritate, et Concilio sive per seipsum, sive per legatos praeesset. Praeter istas Irenis litteras accepit etiam Hadrianus epistolam a Tarasio, qui intimus Imperatoris administer fuerat, quique invitus, sed ea conditione, ut oecumenica Synodus haberetur, patriarchalis dignitatis sibi collatae acceptationi consenserat. Is igitur missa ad Hadrianum fidei suae professione, eundem precabatur, ut Synodum habendam indiceret.

Hadrianus his litteris respondens, in ea praesertim epistola, quae die 26 Octobris anno 785 ad Constantinum, et Irenem scripta est, sententiam suam patefecit, assentiri se affirmans, ut oecumenica Synodus ad restituendas Imagines sacras celebraretur, de qua re catholicae Ecclesiae doctrinam explicavit, illud inter cetera animadvertens, cultus istius sanctitatem argumento gravissimo ex traditione Successorum D. Petri desumpto confirmari. Praeterea concedens, ut oecumenica Synodus haberi posset, conditionem adiecit, ut antea Synodi adversus sacras Imagines habitae abrogarentur, atque ut Imperator, eius Mater, Patriarcha, ac Senatus iuramento promitterent, se Episcopis, et Legatis Sedis Apostolicae libertatem omnem

tributuros esse ad dogma catholicum aperte propugnandum.

Post haec Hadrianus Legatos suos Constantinopolim misit Petrum Archipresbyterum S. Petri, et Petrum Romani monasterii S. Sabbae Abbatem, qui nomine et auctoritate sua concilio praecesse debebant. Eo autem tempore, quo Legati Constantinopolim pervenerunt, Episcopi magno numero, et Legati reliquorum Patriarcharum eo profecti fuerant. Quare cum omnia rite peracta esse viderentur, quae spectare poterant ad incipiendam Concilii celebrationem, statutum est, ut calendis sextilibus anni 786 illud inchoari deberet, prout revera Constantinopoli in Basilica SS. Apostolorum fieri coepit.

Verum cum haec evenirent, Episcopi Iconoclastae, qui intelligebant, eorum factioni ex istius concilii celebratione extremam perniciem imminere, milites praesidiarios in urbe Regia commorantes, qui Constantini Copronymi erroribus erant infecti, facile excitaverunt. Hi autem ad Basilicam, in quam Episcopi convenerant, se contulerunt, et gladiis intentatis, summa audacia minati sunt, eos saluti suae non consulturos, si decreta contra Imagines antea lata obrogare voluissent. Timuit Irenes, ne si eo tempore his militibus acrior resistentia opponeretur, gravius aliquod malum oboriri posset. Prudentissimum ergo esse iudicavit, ut concilium tunc dimitteretur; quamobrem Episcopi plerique Constantinopoli discesserunt, Legati vero Romani Pontificis in Siciliam se contulerunt.

Brevis tamen fuit Iconoclastarum ob Concilii dimissionem gratulatio. Illi quidem sibi in animum induxerant fore, ut diu iste rerum status perduraret, eo quod scirent, milites praesidiarios Iconoclasticae factioni addictos, et tumultuosos esse; ac simul animo reputarent, militari hoc praesidio se consequuturos esse, ut Episcopi iterum ad concilium habendum convenire non possent. Sed eorum spem frustrata est singularis in illo negotio gerendo Irenis prudentia. Nam primum misso Stauracio Patricio, et publici cursus Logotheta in Thraciam ad legiones ibi considentes, duces omnes sibi devinxit, atque in consilium suum coniunxit, ut curarent milites Iconoclasticos ab urbe Regia pelli; deinde simulata contra Saracenos expeditione, effecit, ut milites praesidiarii Constantinopoli educerentur, dum legiones illae mox memoratae, Imperatrici obtemperaturae urbem occuparunt. Hoc autem facto, cum milites tumultui dediti ad certum locum pervenissent, ignominiose ab exercitu dimissi, et domum redire coacti sunt.

His rebus feliciter gestis, et reliquis omnibus recte comparatis, quae felicem negotii exitum certo sponderent, Episcopi undique Nicaeam Bythiniae convocati fuerunt, quo etiam Pontificis Romani Legati ex Sicilia profecti sunt, et ceteri Patriarcharum Orientalium Legati se contulerunt. Concilio autem praeter Legatos, ac Tarasium Patriarcham Constantinopolitanum, pluresque monachos, interfuerunt Episcopi tercenti quinquaginta, vel tercenti septuaginta septem. Venerunt etiam ad Synodum duo Imperatoris administri, qui eo missi fuerunt, ut tranquillitati et quieti consulerent. Haberi Synodus coepit die 24 septembris anno 787, et post septem sessiones Nicaeae habitas, octava et postrema sessio, ut Irenes, eiusque filius Constantinus adesse possent, die 23 Octobris Constantinopoli habita est. Praefuerunt perpetuo Romani Pontificis Legati; omnia rite, et secundum canones gesta sunt; religionis causa propugnata, et Ecclesiae doctrina de Imaginibus confirmata est. Petita fuit a Romano Pontifice, eorum, quae decreta sunt, confirmatio per epistolam, quam Hadriano Concilii nomine Tarasius scripsit. Sedem Apostolicam vero auctoritate sua Concilium probasse in posterum videbimus.

Recensebimus tamen breviter rerum in Synodo gestarum summam. In prima actione Tarasius linguae graecae peritissimus orationem habuit de Concilii celebrandi causa, et opportunitate. Hac recitata oratione post lectas Augustorum litteras ad Concilium datas, causa lapsorum Episcoporum, qui conciliabulo Copronymi subscripserant, in utramque partem est perpensa. Restitutis quibusdam, eiurata haeresi, in sedes suas, causa eorum, qui diutius ac pertinacius haeresi adhaeserant, in aliam sessionem dilata est. In secunda, tamquam reus adducitur in Concilium Gregorius Neocaesareensis Episcopus, Iconoclastarum coryphaeus, et conciliabuli praedicti veluti praeses. Rogat veniam et gratiam, sed reiicitur in sequentem actionem. Leguntur Hadriani Papae epistolae ad Augustos, et ad Tarasium, quibus honorifice a Concilio acclamatur, et subscribitur.

In tertia actione Gregorius Neocaesareensis, et alii Episcopi de criminibus suis dolentes, sedibus suis restituuntur. Tarasii litterae leguntur ad Patriarchas scriptae, quibus eos ad Synodum invitaverat, et patriarcharum ad Tarasium responsiones, quibus ob barbarorum tyrannidem, se ad Synodum venire non potuisse testabantur, neque absentiam suam obfuturam asserebant, ne Synodus oecumenica esset, quod probarunt sextae Synodi exemplo, a qua Alexandrinus, et Hierosolymitanus Patriarcha aberant; cetera enim suppleri potuisse Romani Pontificis auctoritate. In quarta Sacrae Scripturae, et Patrum testimoniis ostenditur usus et veneratio sacrarum Imaginum iam inde a primaeva Ecclesiae aetate recepta, et traditione continua propagata. Tum lectis Gregorii Pont. ad S. Germanum, atque huius ad plures Episcopos litteris, in Iconoclastas a Concilio pronuntiatum est anathema, atque edita fidei professio, cui primo loco ante Tarasium ipsum, subscripserunt Romani Pontificis Legati. In quinta demonstratum est, impium de abolendis sacris Imaginibus dogma, ab Haereticis, Iudaeis, et Saracenis haustum fuisse. Concilium definivit etiam, angelos quoque depingi posse. Dum hoc affirmavit Concilium, minime probavit Ioannis Thessalonicensis sententiam, qui Angelos corporeos esse dixerat; immo actione 4 Concilium expresse dixit angelos incorporales. Quare rursus praeeuntibus Legatis Apostolicae Sedis editum est decretum de restituendis sacris Imaginibus, renovatumque in Iconoclastas anathema.

In actione 6 perlecta pseudo-Synodus Constantinopolitana sub Constantino Copronymo coacta, eaque per singula capita confutata est. Ad Synodum illam reiiciendam ostensum est, nullum Episcoporum conventum mereri nomen oecumenicae Synodi, si defuerit R. Pontificis confirmationis auctoritas. Praeterea confutatum est inter alia, quod Iconoclastae SS. Eucharistiae sacramentum imaginem vocassent in sua pseudo-synodo, cum alioquin veritatem Corporis et Sanguinis Christi in sacramento confiterentur, ut dissertatione singulari probat Natalis Alexander. Actione 7 tertio idus octobris habita, condita est fidei definitio, qua 6 Concilia oecumenica recepta sunt et confirmata. Deinde statutum sacras Imagines in templis esse collocandas. Tandem conclusum per haec verba: « Quanto enim frequentius per imagi- » nalem formationem videntur, tan- » to qui has contemplantur alacrius » eriguntur ad prototyporum memo- » riam, et desiderium, et ad honora- » riam his adorationem tribuendam, » non tamen ad veram latriam, quae » solam divinam naturam decet, im- » pertiendam; ita ut istis sicut figu- » rae pretiosae, ac vivificae cruci, » et sanctis evangeliis et reliquiis, sa- » cris monumentis, incensorum et » luminum oblatio exhibeatur, quem- » admodum et antiquis piae consue- » tudinis erat. »

CAPUT LXXV.

DE LITTERIS HADRIANI I R. P. CONTRA HAERESIM ICONOCLASTICAM IN SYNODO VII RECITATIS.

Cum Concilium VII habendum erat, Hadrianum I R. P. ad Imperatores, et ad Tarasium Constantinopolitanum Episcopum litteras scripsisse vidimus, iisque veram de sacrarum Imaginum cultu doctrinam Pontificem exposuisse. Eas litteras antequam a Concilio reciperentur, synodice examinatas esse contenderat Auctor defensionis declarationis Cleri Gallicani anni 1682 part. 3 lib. 7 c. 30 et seq. eique responderat Cardinalis Iosephus Augustinus Orsius tom. 1 part. 2 cap. 3 lib. 1 art. 1 operis *de irreformabili Romani Pontificis iudicio in definiendis fidei controversiis.* Cardinali Orsio respondendum existimavit Cardinalis de la Luzerne in opere Parisiis edito anno 1821, de eadem Cleri Gallicani declaratione parte 3 cap. 18, quo loco, quemadmodum fecerat cum de litteris Caelestini I ad Synodum Ephesinam primam, et de Leonis Magni epistola ad Flavianum Constantinopolitanum Episcopum actum est, in quas iuridicum examen institutum esse a Conciliis contenderat, ita etiam actum fuisse ait erga Hadriani I litteras in Concilio VII Generali.

Memoratus auctor ut vere scriptum esse demonstret ab Defensore declarationis Cleri Gallicani, litteras Hadriani in septima Synodo fuisse examini subiectas, adducit verba, quibus usi sunt Legati Sedis Apostolicae act. 2 cum Patriarcham Tarasium rogaverunt post lectas eas litteras, utrum iisdem assentiretur. « Dicat nobis sanctissimus Patriar» cha Tarasius Constantinopolitanae » urbis Episcopus, si consentiat lit» teris Ssmi Papae Senioris Romae.» Contendit deinde ex Tarasii responso patere, eum non existimasse Hadriani litteras in se ipsis habere vim cogendi absolutam, quae proficisceretur ex Pontificis ipsius personae auctoritate, sed quae manaret ex auctoritate Romanae Ecclesiae, neque eum loqui de Pontificis infallibilitate in controversiis fidei dirimendis, sed de fidei indefectibilitate, quae in D. Petri Successorum serie semper futura est. « SS. Paulus Apostolus (inquit Ta» rasius), qui illustratus est lumine » Christi, et genuit nos per evange» lium, cum Romanis scriberet appro» bans studium sincerae fidei eorum, » quam in Christum verum Deum ha» bebant, sic ait: *Fides vestra annun» tiatur in universo mundo.* Hoc te» stimonium sequi necessarium est, et » inconsulte agit, qui huic conatur » resistere. Unde Hadrianus Praesul » Senioris Romae cum esset parti» ceps eorum, qui praedicto testimo» nio muniri meruerunt, scripsit ex» presse, et veraciter piis Imperato» ribus nostris, atque ad humilitatem » nostram, affirmans, bene ac optime » se habere antiquam traditionem » Ecclesiae Catholicae. Nam et ipsi » nos scrutantes Scripturas, et syl» logistice approbando rimati sumus, » sic quod confessi sumus, confite» mur et confitebimur, consonamus, » et vim litterarum confirmamus, at» que permanebimus in significatione » litterarum quae lectae sunt, imagi» natas descriptiones suscipientes se» cundum antiquam patrum nostro» rum traditionem.» Praeterea idem scriptor ait, Legatos qui concilio aderant, atque ipsam Sedem Apostolicam per ea tempora existimasse Concilium ius habere examinandi Romanorum Pontificum dogmaticas litteras. Etenim postquam statutum esset Hadriani litteris assentiri, Legati act. 2 ita loquuti sunt: « Dicat » nobis Sancta Synodus si admittat » litteras Papae Senioris Romae, an » non. Sancta Synodus dixit: Sequi-

» mur, et suscipimus, et admittimus.» Per ea autem verba *an non,* significari putat scriptor, de quo loquimur, Concilium non existimasse epistolas Hadriani irreformabile decretum continere.

Haec sunt praecipua quae memoratus auctor adducit, ut sententiam suam propugnet. Verum est facile eidem respondere, atque ostendere falsum esse, istas Hadriani litteras antequam reciperentur, a Synodo VII examini subiectas fuisse. Ut brevi tamen rem efficiamus, testis est primo loco ipse Tarasius, quid egerit VII Synodus cum allatae sunt Hadriani litterae. In epistola enim ad Hadrianum habet: «Quum omnes sedissemus, » caput fecimus Christum. Iacebat » enim in Sancta Sede Evangelium » sanctum etc. Et cum perlatae pri» mitus Vestrae Fraternae Sanctita» tis litterae legerentur, communi » considebamus corona, spiritualibus » eduliis tamquam in regalibus coenis » fruentes, quae Christus per litteras » tuas epulantibus praeparabat, et sic» ut oculus, totum corpus rectitudi» nis et veritatis semitam ostendebas. » Sic ergo dirupta membra in unum » conveniebant, sic vera constantia » confirmabatur, sic catholica Ec» clesia unitatem recipiebat.» Haec autem Tarasii verba, ut apparet, sunt eiusmodi, ut nihil aliud ostendant, nisi cum summo observantiae testimonio a Synodi Patribus Hadriani litteras acceptas esse, et Hadrianum ipsum ibi habitum fuisse tamquam omnium Christianorum magistrum.

Praeterea agendi ratio, qua Synodus VII usa est, perspicue demonstrat, Patribus illius Synodi, ne in mentem quidem venisse, antequam litterae Hadriani probarentur, in easdem examen instituere. Etenim Synodi Patres, quae Hadrianus iusserat, servanda omnino esse statuerunt vel ab ipso Concilii initio. Nam Hadriani litterae continebant doctrinam de sacrarum Imaginum cultu certissimam esse, et Ecclesiae propriam. Eodem autem modo Episcopi, qui Concilio interfuerunt, sentire se de eo cultu semper ostenderunt. Nulla praeterea in Hadriani litteras instituta quaestione, quae Pontifex iusserat in litteris suis, implenda curarunt.

Etenim Hadrianus ipse in litteris ad Tarasium iussit, ut antequam Concilium celebraretur, pseudo-Synodus Copronymi damnaretur. « Pseu» do-Synodus illa quae sine Aposto» lica Sede, inordinate, et insyllogi» stice facta est adversus venerabi» lium patrum traditionem, contra » divinas imagines, anathematize» tur. » Aperte quoque declaravit neminem frui posse Sedis Apostolicae communione, nisi fidem ab ea propositam amplecteretur: Iconoclastarum denique sententiam *malignorum,* et *haereticorum errorem* vocavit. Haec Hadrianus. Patres autem Synodi in omnibus Hadriani iussa sequuti sunt. Nam prima actione quaesitum est, qua ratione Episcopi Iconoclastae recipiendi essent, et statutum est, ut non aliter reciperentur, quam ut haeretici, aut ab haeresi revertentes; iussique sunt plures anathematismos in suos errores, et pseudo-Synodum Copronymi proferre. Id patet ex confessione fidei Basilii Ancyrani, quae prima actione lecta est, ubi sic ait: « Proiicio, et » anathematizo ex tota anima, et » mente Synodum, quae ex stolidi» tate, et dementia congregata est, » et septima Synodus nominata. » Et postea: « Christianorum calumniato» ribus, idest Imaginum confractori» bus anathema. » Similis est professio fidei, quae in eadem actione a Theodosio Ammorii Episcopo oblata est: « His, qui non adorant venera» biles icones, anathema . . . . His, » qui ambigui sunt, et non ex ani» mo fatentur se sacras Imagines ve» nerari, anathema. » Haec ostendunt Iconoclastas pro haereticis habitos, et coactos fuisse proprios errores veluti haereticos abiicere, et detestari, Ecclesiaeque dogma de culto sacrarum Imaginum suscipere velut ad fidem pertinens, et illis omnibus

anathema dicere, qui aliquando ab hac fide discederent. At gesta sunt haec antequam ullum a Synodo hac de re institueretur examen. Itaque Patres non solum examini subiiciendam esse Hadriani epistolam non existimarunt, verum etiam in omnibus eius iussa sequuti sunt, et haereticos eos habuerunt, qui doctrinam ab eo expositam non amplecterentur.

Itaque cum haec ita se habeant, quis est, qui non videat levia esse, quae opposita sunt? Nam si Legati Pontificii primum Tarasium, deinde Patres reliquos interrogaverunt, an susciperent epistolam Hadriani, id eo tantum fine fecerunt, ut omnes qui Synodo aderant, veram hanc esse fidem faterentur, atque etiam ut solemni Synodi iudicio ea confirmarentur, quae antea certa, ac rata erant, ut vel ex ipsius Synodi agendi ratione constat. Nec vero maioris est momenti, quod Tarasius, et postea Synodus Legatis Pontificiis respondit, se, nempe, accipere, et probare quae a Romano Pontifice scripta erant. Tarasius enim in verbis ipsis, quae superius allata sunt, duplicem affert rationem, ob quam Hadriani epistolae adhaerere necessarium esse ait; quarum prior ex auctoritate Romanae Ecclesiae petebatur, cuius fidem Paullus Apostolus commendaverat, cuius et testimonium necessario sequendum Tarasius pronuntiat. Itaque ne Paullo contradicat, et illius testimonio resistat, Ecclesiae Romanae fidem ab Hadriano expositam se amplecti profitetur, quae verba eum ostendunt a mente adversariorum longe abhorruisse. Alteram rationem ex eo Tarasius desumpsit, quod ipse Scripturas, et Patrum dicta scrutatus esset, quam addit rationem non quod de auctoritate Pontificis dubitaret, sed ut ostenderet fidem suam rationabilem esse, et ut omnem ansam Iconoclastis detraheret querendi, se nullo praemisso examine damnatos fuisse.

Quod si valeret illud argumentum, quod ex Tarasii responsione desumitur ad Romanorum Pontificum infallibilitatem denegandam, eadem prorsus ratione ostendi posset, Tarasium licere putavisse de re definita a Concilio oecumenico dubitare. Etenim act. 2 epistolae Hadriani subscriptum est, et anathema in haereticos dictum; et tamen actione 4 Tarasius Synodo persuasit, ut sacrorum librorum, et veterum patrum testimonia in medium proferrentur, quibus errores iam damnatos repugnare ostenderetur, quod alio spectare non poterat, quam ad ampliorem veritatis iam cognitae declarationem, ut ex ipsis Tarasii verbis patet. « Per antecedentes proximas » actiones, ait, flatu Domini nos do» cente.... quia veritatem meditatum » est guttur nostrum, qui litteris, » quae lectae sunt, ss. virorum Oc» cidentis, et Orientis concordes af» fecti sumus. » Itaque non dubitabat de veritate eorum dogmatum, quae antea exposita fuerant. Quid ergo sibi voluit cum petiit, ut Sacrarum Scripturarum, et Patrum loca in medium proferrentur? Se ipsum Tarasius explicavit: « Ut ex » ipsis haurientes potemus singuli » gregem nobis commissum. Taliter » in omnem terram exibit sonus no» ster, et in fines terrae verborum » virtus nostrorum. »

Praeter ista, quae hactenus animadvertimus, illud etiam adiungi iure potest, nullo modo apparere, quanam ratione memoratus scriptor sententiam suam probare possit ex Tarasii testimonio a se adducto. Etenim quaestio, quam ipse scriptor pertractat, in eo versatur, ut ostendat, Hadriani litteras, antequam iis Episcopi Nicaenae II Synodi adhaererent, examini iuridico fuisse subiectas, adhaesionem vero istam, Episcoporum examine peracto, habitam fuisse. Iam vero etiamsi concedi vellet, id quod ex Tarasii verbis minime colligitur, Tarasium affirmasse, assentiri oportere litteris Hadriani, tantummodo eo quod indefectibilis

Christi fides sit in Romanorum Pontificum successione, non autem quod infallibilia sint quocumque tempore cuiuslibet Romani Pontificis iudicia in controversiis fidei morumque dirimendis; ex hoc tamen numquam sequeretur, adductum Tarasii testimonium ostendere, in Hadriani litteras de Iconoclastica causa, examen in Concilio institutum esse. Etenim si testimonium illud accurate perpendatur, hoc unum perstringit, scilicet, litteris illis assentiri necesse esse, eo quod talia responsa sint eiusmodi, ut sine dubio veram Christi fidem contineant. Quod si vero testimonium illud Tarasii in oratione ad Synodum consideretur una cum alio eiusdem Episcopi testimonio a nobis allato ex epistola ab eo scripta ad Hadrianum, luce clarius omnibus erit, Tarasii mentem semper fuisse, litteras Hadriani per se ipsas continere irretractabile, et errori minime obnoxium in ea causa iudicium. Restat igitur, ut concludamus, scriptorem, quem meminimus, ex Concilii septimi Generalis facto sententiam suam de ista re probare prorsus non posse.

CAPUT LXXVI.

DE IIS, QUAE POST ABSOLUTAM SEPTIMAM SYNODUM GENERALEM, CIRCA CONTROVERSIAM DE SACRIS IMAGINIBUS EVENERUNT.

Cum Synodicam iam superius memoratam Tarasius ad Hadrianum Pontificem epistolam scripsisset, accepit Pontifex etiam ab Imperatore litteras per legatos suos, et acta Synodi septimae, quorum confirmatio petebatur. Hadrianus ea acta latine reddi, et in bibliotheca Pontificia condi iussit. Contigit vero, ut qui faciendam actorum versionem latinam suscepit, sententiam actorum non accurata, sed prorsus depravata ratione reddiderit: ex quo factum est, ut Anastasius Bibliothecarius in posterum novam eorundem latinam versionem emendatiorem faciendam curaverit. Responsum interea de petita Concilii septimi confirmatione Hadrianus distulit, quod aliquanto posterius datum est.

Existimavit enim opportunum esse versionem illam actorum latinam antea in Galliam praesertim mitti, atque ab Episcopis Gallicanis considerari quae Nicaeae decreta fuerant. Nam sciebat, Caroli Magni patrocinio, in Gallia praesertim homines peritos reperiri, atque ibi quantum tempora patiebantur, studia florere. Verum consilium hoc ab Hadriano initum non levis deinde negotii pertractandi causa fuit. Etenim Episcopi Gallicani cum erroneam illam versionem accepissent, valde commoti sunt. Existimantes enim, id actum esse Nicaeae, quod versio actorum Synodi Nicaenae in Galliam missa continebant, arbitrati fuerunt Episcopos, qui Concilio interfuerant, in decretis suis errasse, et circa cultum Imaginibus sacris tribuendum absonam a doctrina Ecclesiae Catholicae sententiam tradidisse. Quare circa annum 790 opus editum est, quod cum Caroli Magni nomine inscriptum esset, et quatuor libros contineret, librorum Carolinorum appellatione usurpatur. Illorum autem librorum auctor vehementer indignatus ob ea, quae in versione latina actorum septimae Synodi legerat, de ipsa Nicaena Synodo detraxit. Praeter haec cum anno 794 concilium Francofordiense haberetur, atque ad illud magno numero Episcopi ex Gallia Germaniaque venissent, in eo decretum a Nicaena Synodo conditum de Imaginum sacrarum cultu, prout in versione latina habetur, condemnaverunt.

Ex his, quae contra septimam Synodum in libris Carolinis aut a Concilio

Francofordiensi scripta, et decreta sunt, occasio sponte sua nascitur illius Synodi auctoritatem defendendi. Id autem agendo demonstrabitur, neque librorum Carolinorum auctorem, neque Episcopos, qui tanto numero Concilio Francofordiensi interfuerunt, ab Ecclesiae sententia circa Imaginum sacrarum cultum discrepasse.

Non est necesse immorari in argumentis afferendis, quibus efficitur libros Carolinos Caroli Magni aetate scriptos esse, et nullo modo tribui eos posse vel Iconoclastae illorum temporum, vel alicui homini haeretico temporum recentiorum, qui Carolo Magno illos adscripserit, quo suos contra Imagines sacras errores, illius nominis, et aetatis auctoritate tueretur. Ut enim ceteros praeteream, Petavium, Pagium, Trombellium, aliosque, satis est consulere Natalis Alexandri dissertationem sextam in historiam Ecclesiasticam saeculi octavi, quae est de sacris Imaginibus contra veteres et recentiores Iconomachos, ac praesertim contra Ioannem Dallaeum Calvinistam. In ea dissertatione §. 5 et seq. Natalis Alexander omnia erudite perstringit argumenta, quae id, quod dicimus, prorsus evincunt. Certum est enim plura in iis libris esse, quae cum sententiis veterum Iconoclastarum, aut haereticorum saeculi decimi sexti, ac posteriorum temporum componi non possunt, immo iis manifeste repugnant. Certum est aetatis ipsius Caroli Magni scriptores gravissimos illud opus commemorasse, ipsiusque Hadriani I Pontificis testimonio demonstrari, illos libros ad Pontificem Caroli Magni iussu missos esse.

Loquamur potius de librorum istorum sententia, et rationes explicemus, quamobrem factum sit, ut Episcopi, qui Concilii Francofordiensis participes fuerunt, de decreto a Nicaena secunda Synodo circa sacras Imagines promulgato detrahere potuerint.

Itaque non est dubium Episcopos Francofordienses canone 2 ita pronuntiasse: « Allata est in medium » quaestio de nova Graecorum Synodo, quam de adorandis Imaginibus Constantinopoli fecerunt; in » qua scriptum habebatur, ut qui » Imaginibus Sanctorum, ita, ut Deificae Trinitati servitium, aut adorationem non impenderent, anathema iudicarentur. Qui supra Sanctissimi Patres nostri omnimodis » adorationem et servitutem renuentes contempserunt, atque consentientes condemnaverunt. » Apparet ex his perspicue, quid existimaverint Episcopi Francofordienses a Synodo septima circa Imagines esse decretum, et qua de causa Synodi illius decretum improbaverint.

Quod spectat vero ad Carolinos libros, certum est eos contra Synodum septimam memorata de causa fuisse scriptos. Testis huius rei est inscriptio operis ipsa, quae ita habet: « In nomine Domini, et Salvatoris Nostri Iesu Christi, opus illustrissimi, et excellentissimi, seu » spectabilis viri Caroli, nutu Domini, Regis Francorum, Gallias, » Germaniam, Italiamque, sive harum finitimas provincias, Domino » opitulante, regentis, contra Synodum, quae in partibus Graeciae » pro adorandis Imaginibus stolide, » sive arroganter gesta est. » Exponit vero in operis praefatione auctor operis illius, quid sibi in scribendo proposuerit. Agit enim de Concilio sub Constantino Copronymo contra Imagines celebrato, et de eo his verbis loquitur: « Gesta sane est ante » hos annos in Bithyniae (Constantinopolis) partibus quaedam Synodus tam incautae, tamque indiscretae procacitatis, ut Imagines in » ornamentis Ecclesiae, et memorias » rerum gestarum ab antiquis positas abolerent abdicatione; quodque » Dominus de idolis praecepit, hoc » illi de cunctis Imaginibus perpetrarent. » Errorem contrarium aliam Synodum, quae septima oecumenica

est, amplexam esse memoratus auctor illius operis veluti certum ponit. Inquit enim eodem loco: « Gesta » praeterea est ferme ante triennium » et altera Synodus illis in partibus, » ab eorum, qui priorem gesserant, » successoribus, vel a plerisque, qui » in priore fuisse narrantur; quaeque » tamen quamquam a priore distet » voto, non tamen distat errore; et » si dispar est negotio, est tamen » compar flagitio; et cum sit po» sterior tempore, non tamen est » posterior crimine..... haec enim, » anathematizata, et abominata cum » suis auctoribus priore, Imagines, » quas prior nec etiam cernere per» miserat, adorare compellit; et ubi» cumque, sive in Divinae Scripturae » locis, sive in Sanctorum Patrum » commentariis, quamcumque repe» rerunt Imaginum mentionem, erga » suae voluntatis arbitrium vertunt » in adorationem. Nec minoris ab» surditatis spiris hi connectuntur » in habere, et adorare, quam illi » connexi sunt in Imagine, et idolo; » cum illi imaginem, et idolum, isti » habere, et adorare, unum esse pu» tarint. » Concludit denique praefationis auctor affirmans se hanc « Synodum veluti purgamentum sus» cipere.» Ineptissimam denique eam Synodum appellat, in qua cum Copronymus in sua decrevisset Imagines frangi, statutum ex contrario errore fuerit, adorationis cultum Imaginibus exhiberi.

Haec, quae mox retulimus, in Carolinis libris, et in Concilii Francofordiensis canonibus continentur. Hinc est factum, ut Catholici sacrarum Imaginum propugnatores contra Protestantes, illos libros non Carolo Magno, sed haeretico alicui, vel antiquiorum, vel recentiorum temporum adscribendos putaverint, ne Carolo Magno tribuentes, viderentur concedere, Carolum ab Imaginum cultu abhorruisse. Contra vero Protestantes multum causae suae prodesse iactantes, si ad impugnandum hunc cultum, afferre possent Caroli Magni, et Concilii Francofordiensis auctoritatem, quasi Carolus, et Francofordienses Episcopi, eandem, quam ipsi tenent, contrariam Imaginibus sententiam defendissent, laetati sunt vehementer haec in libris illis, quos Carolo ipsi adiudicant, et in Francofordiensis Concilii canonibus reperiri. Testis omnium loco adduci potest Dallaeus lib. 4 cap. 2 memorati operis de Imaginibus.

Sed ostendi potest perspicue librorum illorum auctorem minime reiecisse doctrinam Ecclesiae catholicae de Imaginibus, aut ob veram doctrinam istam ab eo Nicaenam secundam Synodum improbatam esse. Certe si auctor librorum ab Imaginum cultu non erat alienus, quomodo concedi Protestantibus poterit, ab eo ob hunc cultum Nicaenam Synodum reiectam esse? Atqui lib. 4 cap. 21 haec ille habet: « Esto, Imago Dei » Sanctae Genitricis adoranda est. » Unde scire possumus, quae sit eius » imago, aut quibus indiciis a ceteris » imaginibus dirimatur?» Ita etiam lib. 3 cap. 46 concedit, relativum Imaginum cultum non esse improbandum, quando omne absit superstitionis periculum. Denique in testimonio, quod tamquam ab iis libris petitum Hadrianus Pontifex Carolo Magno respondens adduxit, haec leguntur: « Ultimum capitulum est, ut » sciat Domnus Apostolicus, et Pater » Noster, et cuncta simul Romano» rum Ecclesia, ut secundum quod » continetur in epistola Beatissimi » Gregorii, quam ad Serenum Mas» siliensem direxit, permittimus ima» gines Sanctorum quicumque eas » formare voluerint tam in Ecclesia, » quamque extra Ecclesiam propter » amorem Dei, et Sanctorum; ado» rare vero eas nequaquam cogimus, » qui noluerint. »

Haec autem cum ita sint, apparet quomodo evenire potuerit, ut librorum, de quibus agimus, Auctor Nicaenam Synodum vehementer reprehendat? Idcirco accidit, videlicet, quod versio illa latina Synodi Ni-

caenae secundae in Galliam perlata, in errorem adduxisset scriptorem memoratum, ab ea Synodo non veram Ecclesiae doctrinam de Imaginibus, sed sententiam de ea re valde diversam, atque Ecclesiae doctrinae contrariam expositam fuisse. Collegerat enim scriptor ille ex depravata versione latina, non relativum tantum, sed absolutum etiam Imaginibus cultum tribuendum esse, eademque ratione Imaginibus sacris cultum exhiberi debere, qua SS̃mae Trinitati tribuitur. Id praesertim sibi persuaserat ex corrupta versione verborum concionis habitae a Constantino Constantiae Episcopo, cui concilium adhaeserat. Ut vero abstineam ab afferendis testimoniis in re per se clara non necessariis, satis ostenditur, ob hanc causam de Nicaena Synodo scriptorem illum detraxisse, ex locis illis, quae superius allata sunt, pluribusque aliis, quae in dissert. Natalis Alexandri iam memorata referuntur. Nihil igitur Carolinorum librorum Scriptor iuvat causam, quam contra Ecclesiae catholicae doctrinam de Imaginibus Protestantes propugnant.

Eadem responsio, quam de Scriptoris librorum Carolinorum sententia attulimus, eadem, inquam, de Francofordiensis Concilii decreto afferenda est. Primo loco responderi facile potest iis, quae a pluribus adducta sunt, ut universa difficultas ex Francofordiensium Episcoporum facto evanesceret. Scilicet, etsi pateat Francofordiense Concilium Imaginum sacrarum cultum legitimum non improbasse, dubitatum est tamen, num Francofordienses Episcopi in canone superius adducto, oecumenicam septimam Synodum, an potius pseudo-Synodum Constantini Copronymi rèiecerint. Etenim in eo canone Francofordienses Episcopi improbant Synodum Constantinopoli habitam ad Imaginum sacrarum causam pertractandam. Iam vero Copronymi quidem Synodus Constantinopoli habita erat, Oecumenica vero septima Synodus Nicaeae fuerat celebrata. Praeterea incredibile videtur Francofordiensem Synodum peculiarem, de Generali Synodo septima indicare voluisse; erat vero obvium Francofordienses de Synodo Copronymi voluisse, et potuisse iudicare, quam illegitimam fuisse sciebant, et nullius auctoritatis.

Verum his responderi ita potest, ut appareat Episcopos Francofordienses in suo secundo canone non de Synodo Constantini Copronymi, sed prorsus de Synodo Nicaena secunda loquutos fuisse. Etenim ipsa canonis Francofordiensis verba hoc aperte demonstrant. Nam affirmant in eo canone Episcopi, qui aderant Francofordiensi Concilio, « allatam esse » in medium quaestionem de nova » Synodo Graecorum, quam de ado» randis Imaginibus Constantinopoli » fecerunt, et hanc Synodum se con» demnare.» Iam vero Synodus Francofordiensis habebatur anno 794. Non poterat ergo eo anno *Novae* Synodi nomine intelligi Synodus Constantini Copronymi, quae anno 754 celebrata fuerat, recte autem nova poterat intelligi Synodus Nicaena secunda, quae anno 787 habita erat. Praeterea Francofordienses Episcopi Synodum damnarunt, quae *de adorandis Imaginibus* habita a Graecis fuerat, atque ita adorandis, ut per errorem crederent eundem cultum tributum Imaginibus ab ea Synodo fuisse, qui soli SS̃mae Trinitati exhiberi potest. Haec vero de Synodo Constantini Copronymi dici nullo modo poterant, sed de Nicaena secunda manifeste explicantur. Nam Copronymi Synodus habita est non *de adorandis*, sed *de evertendis* omnino sacris Imaginibus; in Nicaena autem Synodo, Episcopi Francofordienses depravata versione decepti putabant, decretum esse conditum de vera sacrarum Imaginum adoratione.

Praeterea etiamsi Francofordienses Episcopi in suo secundo canone mentionem faciant Synodi *Constantinopoli* a Graecis celebratae, et

hanc Synodum condemnent, inde tamen non sequitur eos loquutos esse de Synodo Copronymi Episcoporum Iconoclastarum. Primum enim semper idem est animadvertendum, eos anno 794 loqui de nova Graecorum Synodo; deinde poterat etiam de septima oecumenica Synodo dici, habitam Constantinopoli esse. Etenim haec Synodus primum in ea urbe celebrari coeperat, et nisi Iconoclastarum tumultus intercessissent, ibi tota Synodus illa oecumenica celebrata esset. Deinde ultima sessio Synodi Constantinopoli habita est, ut Constantinus et Irenes ei possent interesse. Cum igitur Synodus septima Generalis Constantinopoli haberi coepisset, atque in ea urbe esset absoluta, satis probabilem Episcopi Francofordienses habebant rationem, ut de ea loquentes, se loqui dicerent de Synodo, quae Constantinopoli a Graecis habita est.

Profecto Aeginardus in annalibus diserte loquens de Nicaena secunda Synodo habita sub Irene, et Constantino filio, dici non potest eo loco loquutos de Copronymi Synodo. Atqui hanc Synodum sub Constantino et Irene habitam, Constantinopoli congregatam esse affirmat. « Synodus » etiam, ait, quae ante paucos annos » in Constantinopoli sub Irene, et » Constantino filio eius congregata » est, et ab ipsis non solum septima, » verum etiam universalis appellata, » ab omnibus abdicata est. » Scriptor quoque Saxonicus a Petavio de Incarn. l. 15 c. 12, Natali Alexandro, aliisque citatus, eodem urbis Constantinopolitanae nomine Synodum septimam generalem commemorat. Inquit enim: « Constantinopoli ce- » lebrari fecit in urbe Graecorum » Princeps, qui Constantinus habe- » bat nomen, et eiusdem Genitrix » Irene vocata. » Qua ratione igitur hi potuerunt septimam Synodum Constantinopoli celebratam dicere, quin idcirco eorum testimonia intellecta a quolibet sint de Copronymi Concilio; ita quoque Francofordienses Episcopi, cum in suo canone Synodum Constantinopoli a Graecis celebratam condemnaverunt, non de Copronymi, sed de Nicaena secunda Synodo loquuti esse dicendi sunt.

Aliam Petavius de Incarn. lib. 15 cap. 13 adducit responsionem, videlicet Episcopos Francofordienses non proprie Synodum Nicaenam, aut decretum ab ea latum de Imaginibus, sed Constantini Episcopi Constantiae Cypri peculiarem sententiam improbasse, quem ita de cultu Imaginibus tribuendo loquutum esse, depravata latina actorum versio ferebat, ut videretur cultum eundem Imaginibus tribuere, qui SSmae Trinitati exhibendus est. Verum his alii respondent, hanc quidem depravatam versionem illorum praesertim verborum Constantini Episcopi Constantiae fuisse causam, cur Episcopi Francofordienses per errorem putaverint talem cultum Imaginibus fuisse ibi decretum, sed ex altera simul parte constare, Episcopi Constantiae sententiae, quae deinde depravate reddita latine est, Episcopos Nicaenos adhaesisse, et apparere ex canonis secundi Francofordiensis loquendi ratione, Episcopos Francofordienses non de peculiari alicuius Episcopi sententia, sed de ipsa Synodo improbanda loquutos fuisse. Restat igitur, ut ita canon Francofordiensis ille explicari debeat.

Afferri etiam facile potest responsio alteri illi difficultati, quae superius commemorata est, ut ostenderetur, Francofordiensium Episcoporum mentem esse non potuisse Synodum Nicaenam improbandi, cum incredibile sit, eos hoc audere voluisse contra Synodi Generalis auctoritatem. Nam constat pluribus ex testimoniis librorum Carolinorum, qui libri, probantibus Episcopis Gallicanis, quatuor ante annos editi fuerant, Episcopos illos, qui Concilio Francofordiensi interfuerunt, eo tempore non existimasse Nicaenam Synodum oecumenicam fuisse. Hoc

autem maxime eveniebat ob actorum versionem latinam, quae Nicaenae Synodi sententiam erronea prorsus ratione reddiderat. Praeterea, ut omittam cetera, scilicet, Episcopis illis Gallicanis satis innotuisse, Hadrianum acta Synodi latine reddita in Galliam misisse ea mente, ut ibi perpenderentur; eundemque Pontificem respondentem Carolinis libris, oecumenici Concilii nomen Synodo Nicaenae non tribuisse; ut ista, inquam, omittam, illud tantummodo dicam, quod gravissimum est. Videlicet, eo tempore, quo ista eveniebant, nondum a Sede Apostolica, solemni, publicoque decreto Synodus Nicaena fuerat confirmata, sine quo decreto, nulla Synodus licet iuste riteque habita, oecumenicae Synodi auctoritatem sibi vindicare potest. Nondum vero hoc confirmationis decretum a Sede Apostolica datum tunc esse, testis est ipse Hadrianus I Pontifex in epistola ad Carolum Magnum, qua Carolinis libris respondit. « Nam, inquit in ea epistola, » Synodum istam, secundum nostram » ordinationem fecerunt (Graeci), et » in pristino statu sacras, et venerandas Imagines susceperunt... et » ad fidem catholicam sanctae catholicae, et apostolicae reversi Ecclesiae, per libellos eorum fecerunt » rectae fidei confessionem, et ideo » ipsam suscepimus Synodum... Nos » vero adhuc pro eadem Synodo nullum responsum hactenus eidem Imperatori reddidimus, metuentes, ne » ad eorum reverteretur errorem.» Patet igitur ex his, Episcopos Francofordienses non existimasse eo tempore Synodum Nicaenam oecumenici Concilii auctoritate potiri, et patet ob non tributam eousque ab Apostolica Sede confirmationem, eam Synodum non potuisse tunc sibi vindicare Concilii oecumenici auctoritatem. Haec autem efficiunt, ut mirari non debeamus, Francofordiensem Synodum ea ratione se gessisse, quam commemoravimus. Haec confirmatio perspicue ab Apostolica Sede, deinde et a Concilio VIII Generali facta est.

Etsi ista vera sint, constat tamen Synodum Francofordiensem canonem illum secundum minime edidisse, quod ipsa ab Imaginum sacrarum cultu abhorreret. Primo enim certum est, Synodum Francofordiensem compositam maxime fuisse ab Episcopis, qui regno Caroli Magni subditi erant. Hos Episcopos ab Imaginum sacrarum cultu alienos fuisse nullo modo dici posset. Praeter alia plura, quae hoc ostendunt, satis erit animadvertere, Episcopis illis probantibus, libros editos esse, qui Caroli Magni nomine, quatuor ante annos missi ad Pontificem Hadrianum fuerant, prout praefatio ipsa declarat his libris praeposita: «Quod opus » aggressi sumus cum conniventia » Sacerdotum in Regno a Deo nobis » concesso catholicis gregibus praelatorum, non arrogantiae supercilio. » Cum vero ex librorum Carolinorum lectione appareat in iisdem Imaginum cultum non reiici, sed potius confirmari; sequitur, Episcopos, quorum sententia hi libri probati sunt, ab eo cultu certe alienos minime fuisse.

Est autem perspicua ratio cur Episcopi Francofordienses canonem illum secundum tulerint. Videlicet et ipsi a depravata actorum Nicaenae secundae Synodi latina versione in errorem inducti fuerant, ut putarent ab ea Synodo absolutum latriae cultum Imaginibus sacris esse tributum, qui SS̃mae Trinitati tantum exhiberi potest. Id ex verbis ipsis canonis memorati aperte demonstratur; in quo canone scribendo, Episcopos Francofordienses prae oculis habuisse perspicuum est verba Constantini Constantiae Episcopi, quae in vitiata illa versione latina ita reddita fuerant, ut Constantinus professus esse videri omnino posset, latriae cultum memoratum Imaginibus tribui debere. Hac enim ratione latinus interpres verba Constantini Episcopi vitiose reddiderat: « Suscipio, et

» amplector honorabiliter sacras, et » venerandas Imagines, secundum » servitium adorationis, quod con- » substantiali, et vivificatrici Trini- » tati emitto. » Ut appareat vero quantopere verba ista latine reddita, discreparent a germana Nicaenae secundae Synodi sententia, opportunum erit eundem locum ex accurata latina versione hic afferre. « Ego etiam indignus his consentio. » et eiusdem sum sententiae, susci- » piens et honorare amplectens sa- » cras, et venerabiles Imagines; et » adorationem, quae fit secundum la- » triam, supersubstantiali, et vivi- » ficae Trinitati emitto. » His autem ita explicatis, constat, ex facto Francofordiensis Concilii nullum argumentum contra legitimum, atque ab Ecclesia Catholica probatum Imaginum sacrarum cultum desumi posse.

Haec saeculo octavo post secundam Nicaenam Synodum absolutam, in controversia de Imaginibus sacris evenerunt. Quae nunc perstringemus, saeculo quidem nono contigerunt; sed hic commemoranda videntur, eo quod ad unam, eandemque causam pertineant.

Itaque post Synodum Nicaenam habitam, dici iure potest usque ad annum 814, quo Leo Armenus imperare coepit, vix quidquam catholicos ob Imaginum sacrarum cultum passos esse. Sed Leone isto Armeno imperante, qui Leonem Isauricum, et Constantinum Copronymum in ea causa imitandos sibi proposuisse videbatur, ea fere omnia catholici tolerarunt, quae sub duobus illis principibus pati debuerant. Inter ceteros vero catholicos, qui Imaginum cultum contra huius Imperatoris conatus propugnarunt, praecipuam laudem certe merentur Theodorus Studita, et Nicephorus Patriarcha Constantinopolitanus, qui Tarasio suffectus erat. Leoni Armeno anno 820 interfecto, Michael Balbus successit. Is autem ab initio se benevolum erga catholicos simulavit, prout Constantinus Copronymus fecerat; sed deinde cum liberatum se intellexit ab eo metu, quem illi incusserat Thoma Dux, qui seditionem, ac bellum civile contra eum commoverat, tunc demum ostendit confictam penitus fuisse eam benevolentiam, quam erga catholicos significaverat, quos acriter vexavit ob iconoclasticum errorem, cui impense studebat. Exilio enim, spoliatione bonorum, capitis etiam poena Michael Balbus ob Imaginum cultum in catholicos animadvertit.

Imperator hic Michael Balbus conatus est etiam Ludovicum Pium Imperatorem, et Eugenium II Pontificem Romanum, qui tunc Ecclesiae praeerat, decipere. Etenim cum Imperator optaret, sibi praesidium Ludovici Pii, et Romani Pontificis Eugenii comparare, opportunum existimavit Legationem ad eos destinare, vota sua iis significandi gratia, ut inter utrumque imperium concordia instauraretur, atque omnis prorsus de religione controversia extingueretur. Itaque litteras ad Ludovicum Imperatorem, atque ad Pontificem Eugenium afferendas Legatis suis dedit; in quibus scribendis magnam calliditatem adhibuerat. Etenim, quod spectat ad cetera doctrinae catholicae capita, de quibus tunc quaestio non erat, ita Michael Balbus in litteris ad Ludovicum loquebatur, ut penitus in iis cum Ecclesia catholica se consentire significaret. Quod vero pertinet ad controversiam de sacris Imaginibus, nihil ille omnino de iconoclastico errore suo affirmabat, nihil de iis, quae gesserat in illa causa, sed in recensendis potius nonnullis ritibus immorabatur, quos superstitiosos esse dicebat, atque ad periculum superstitionis avertendum, affirmabat a se decretum esse, ut Imagines in editioribus tantummodo locis haberentur, et idcirco illae, quae in inferioribus locis erant positae, removerentur. Ita enim fieri posse contendebat, ut populus a superstitiosis ritibus circa Imaginum cultum abstineret. Certiorem denique Ludovicum Pium faciebat, se Legatis suis

mandasse, ut Romam se conferrent, ac ad Pontificem Maximum Eugenium litteras suas et munera afferrent. Precabatur vero Ludovicum, ut apud Pontificem pro se ipso humaniter ageret, quo finis imponi posset tandem aliquando discordiae, et excitatae circa fidem controversiae. Ludovicus facilem se erga Michaelem Balbum ostendit, et benevole se in illius gratiam apud Pontificem acturum promisit. Misit ergo ad Pontificem legatos, et per istos ab Eugenio petiit, ut concederet conventum haberi Episcoporum, in quo veterum testimonia circa Imaginum sacrarum cultum seligerentur, quae deinde Romam ad Pontificem mitti deberent.

Huic Ludovici Pii petitioni cum Pontifex Eugenius II assensus esset, habitus est anno 825 Parisiis, Episcoporum, atque aliorum doctorum hominum conventus, qui solet etiam Concilii nomine appellari. In eo congressu, Nicaenae Synodi auctoritatem se non accipere illi ostenderunt, Imaginum cultum absolutum reiecerunt, relativum vero ita licitum esse pronunciarunt, ut periculosum dicerent, et nonnullos ritus erga Imagines adhibitos improbarunt, qui superstitiosi ipsis videbantur. Non desunt certe gravia argumenta, ut credi omnino debeat illum Episcoporum conventum vere habitum esse, atque ista, quae diximus, ibi acta fuisse. Sed haec Ecclesiae sententiae de cultu Imaginum minime officiunt.

Afferam praecipua, quae ostendunt de huius congressus veritate non posse dubitari. Editus est libellus Francoforti anno 1546 hac inscriptione: «Synodus Parisiensis de Imaginibus anno Christi 824 ex vetustissimo codice descripta, ac nunc primum in lucem edita.» Petrus Delalande Thesaurarius Ecclesiasticus S. Frambaldi Silvanectensis eandem edidit ex codice Bibliothecae Thuanae n. 270. Si de huius praeterea congressus Episcoporum veritate dubitandum esset, quamplurium etiam monumentorum ad ea tempora pertinentium veritas in discrimen vocari deberet, quae superius indicavimus, quae tamen conveniunt cum universa Gallorum illorum temporum historia, quae depromitur ex Aeginardo, Agobardo, annalibus Francorum Bertinianis, Fuldensibus, Hincmaro, aliisque. Legendus est Mabillonius in praef. ad priorem partem saec. IV Bened., Pagius ad ann. 825, n. 2 et seq.; Trombellius diss. 10 de cultu sanctorum c. 22 et seq.; Nat. Alex. diss. 6 in saec. 8, §. 9 et 10. Ostendit perspicue Pagius Episcopos congressus Parisiensis participes, ex veteri errore ob depravatam versionem superius memoratam existimasse Nicaenos Patres deceptos esse: credidisse autem Michaeli Balbo iactanti abusus in Imaginum cultum invectos; relativum cultum non improbasse, sed periculosum putasse, latriam soli Deo reservasse; offensos esse maxime voce adorationis, qua Graeci utebantur.

Fallitur vero graviter Dallaeus cum de Imaginibus agens, vehementer hac Synodo Parisiensi laetatur, eamque obiicit tum Nicaenae Synodi secundae, tum Romanorum Pontificum Hadriani I, Leonis III, Stephani IV, Paschalis I, Eugenii II auctoritati.

Primum enim conventus hic Parisiensis, Synodus proprie dici non potest. Constat id ex ep. Ludovici Pii ad Eugenium, et huius ad Imperatorem responsione, qua ostenditur tantummodo fuisse datam facultatem, ut de Imaginum causa ageretur in Episcoporum conventu, et de ea re, veterum testimonia colligerentur. Ludovicus ipse in epistola ad Eugenium II haec loquitur: «Nos » tamen non Synodum congregando, » sed quemadmodum a vobis postu» lavimus, licentiamque agendi per» cepimus, una cum familiaribus no» stris, filiis vestris studuimus, quid » Almitati vestrae de tanta neces» sitate significaremus. »

Deinde ea, quae in conventu acta sunt, Eugenii II iudicio fuere reser-

vata. Patet ex epistola Ludovici, et Lotharii Imperatoris, praesulum consilio scripta ad Eugenium: qua aiunt, se collegisse testimonia de Imaginum causa, ut Pontifici ea subiicerent, et concordia tandem iniretur. « Quibus perlectis, ea vestrae San» ctitati legenda, atque examinanda » per legatos nostros Ieremiam, et » Ionam Episcopos mittere curavi» mus... Quos non ob hoc ad vestrae » Almitatis praesentiam misimus, ut » aliquo velut magisterii officio fun» gerentur, aut docendi gratia di» recti putarentur, quia sicut iam » commemorati sumus, nos debitores » exsistere, ut huic S. Sedi in qui» buscumque negotiis auxilium ferre » debeamus. »

Tandem ex pluribus eiusdem conventus locis apparet Episcopos non fuisse hostes legitimi Imaginum cultus. Etenim in ep. ad Ludovicum, et Lotharium hanc esse summam doctrinae suae dicunt, ut « Imagines » Sanctorum stulta praesumptione » non sint confringendae, et ad in» iuriam Sanctorum abolendae, et » penitus despiciendae, nec asser» tione superstitiosa colendae, aut » adorandae, sed superstitione re» mota, iuxta veram religionem Ima» gines habendae, sicut a B. Gre» gorio satis catholice declaratur. » Haec habentur etiam in epistola, quam ii composuerant a R. Pontifice ad Michaelem, et Theophilum mittendam, quod consequuti non sunt.

Cum congressus iste absolutus esset, Ludovicus Pius acta eiusdem Romam misit, et Legatis suis, quos ad urbem destinavit, socios addidit etiam Michaelis Balbi Legatos. Nihil tamen in urbe apud Pontificem proficientes, re infecta discesserunt. Conati quidem illi sunt Pontificem flectere, atque ad assentiendum perducere. Eugenius tamen singulari sapientia praeditus declaravit, se intelligere Gallicanos in veteri concepto errore adhuc versari, Michaelem Balbum autem dolo malo egisse, quae gesserat. Itaque constanter his restitit, et affirmavit, se nihil umquam facturum, quod aut Concilii II Nicaeni auctoritati iniuriosum esset, aut Ecclesiae catholicae disciplinae de Imaginibus adversaretur. His positis, manifeste apparet, neque Dallaeum, neque alium quemlibet Imaginum cultus adversarium, de Parisiensi isto congressu posse gloriari.

Post Michaelis Balbi mortem, infelicior sub eius filio Theophilo catholicorum conditio fuit. Is enim sibi proposuerat omnino catholicam religionem delere, atque eius conatus contra catholicos, quod Imagines aut colerent, aut retinerent, aut pingerent, vel etiam quod contumeliis eas non afficerent, eo spectabant, ut religionem catholicam in provinciis illis everteret, in quibus imperabat. Acerbissimum se praesertim contra Monachos exhibuit, quos ob eam causam omni malorum et poenarum genere vexavit. Praeclara tamen fuerunt exempla constantiae et fortitudinis, quae pro religione defendenda catholici praebuerunt. Inter eos autem, qui praecipuam laudem merentur, Lazarus ille monachus fuit, quem eo crudelius Imperator insectatus est, quod pingendi arte plurimum praestans, non modo nollet Imagines sacras a se antea depictas iniuriis afficere, sed in proposito eas pingendi perseveraret. Illum igitur exquisitissimis cruciatibus vexatum ac paene interfectum, atrocissimo etiam supplicii genere affecit, cum laminis ferreis candentibus eiusdem manus combussit. Lazarus his cruciatibus singulari virtute toleratis, superstes fuit Theophilo; alias, et multum commendatas sacras Imagines pinxit, quas inter laudata praesertim fuit illa Praecursoris Domini, atque ea SS̃mi Salvatoris imago, quae in aedis Imperatoriae vestibulo posita est, unde Leonis Isaurici aetate, alia similis Imago eversa fuerat. Theophilus denique, scelerum, et crudelitatis suae poenas dedit,

cum anno 841 confectus torminibus, mortuus est.

Extincta tunc in Orientalis imperii provinciis est haeresis Iconoclastica. Nam mortuo Theophilo, Constantinus Porphyrogenitus eius filius in imperio succedebat. Is autem cum quadriennis tantummodo esset, Theodora illius mater Augusta declarata, Reipublicae praefuit. Huius vero Augustae feminae virtute factum est, ut calamitas Iconoclastica, quae ferme annos 120 Ecclesiam tantopere turbaverat, finem haberet. Nam Ioanni pseudo-Patriarchae haeretico, Theodora curante, Methodius, qui pro sacrarum Imaginum defensione, acerbe sub Michaele Balbo et Theophilo vexatus erat, Patriarcha Constantinopolitanus electus est. Universis deinde Reip. Ordinibus, Senatu, Populoque sibi conciliatis, habitaque anno 842 Synodo, in antiquum honorem Imagines sacrae sunt restitutae, solemni pompa, communique plausu per urbem delatae, atque iis in locis iterum erectae, ac statutae, unde ablatae antea fuerant. Ad huius facti perpetuum monumentum, anniversaria est instituta solemnitas, quae *Orthodoxia* appellata est.

Ex harum rerum narratione apparet, in hac quoque controversia contigisse id, quod Vincentius Lirinensis de baptismo ab haereticis collato loquens affirmavit: *retenta est antiquitas, explosa novitas.* Etenim, etiamsi omnes adhibiti sint conatus ad Imaginum cultum evertendum, atque ad persuadendum in eo cultu superstitionem contineri, vicit tamen veritas, et Ecclesiae doctrinae sanctitas de errore et calumnia triumphavit. Immo Imaginum sacrarum causae non parum honoris accessit ex hominum, qui de eo cultu inter se pugnarunt, qualitate. Nam cum catholici, qui cultum Imaginum defendebant, magna religionis, pietatis, fortitudinis exempla praeberent; Orientales interea Iconoclastae, crudeles se, Religionis inimicos, superbos, vitiisque aliis deditos passim demonstrabant. Meretur inter cetera, ut legatur epistola 14, tom. 2 operis inscripti *Discussion amicale sur l'etablissement, et la doctrine de l'Eglise Anglicane, et en général sur la Réformation* Londini editi anno 1817 a Ioanne Francisco Maria Lepappe Trevernio, nunc Episcopo Argentinensi, in qua epistola controversiam totam de Imaginum cultu contra recentiores Heterodoxos fuse atque erudite pervolvit.

CAPUT LXXVII.

DE RELIGIONIS PROPAGATIONE IN GERMANIA.

Inter ea, quae saeculo octavo feliciter Religioni christianae evenerunt, numerari certe debent progressus, quos illa fecit in Germaniae regionibus. Multo quidem vetustius Religio Christiana in iis regionibus propagata fuerat, prout inter cetera constat legenti caput 20, lib. 2 *Originum et antiquitatum Christianarum,* eruditissimi viri Thomae Mariae Mamachii, qui eo loco, a primis Ecclesiae temporibus ad posteriora, recenset progressus, quos in Germania Religio fecerat, eiusque vicissitudines. Commemorat etiam vir doctissimus in adnotationibus ei capiti subiectis scriptores, qui de ea re pertractaverunt. Verum cum detrimentum gravissimum Religio in Germania temporum vicissitudine, et pravorum hominum scelere accepisset, saeculo tandem octavo amplissime propagata est. Hi autem progressus laboribus praecipue S. Bonifacii Martyris Archiepiscopi Moguntini, eiusque singulari Religionis amplificandae studio debentur. Eum vero in gravissima ista re pertra-

ctanda Romani Pontifices Gregorius II ac III, et Zacharias plurimum auctoritate sua, doctrina, ac benevolentiae significationibus iuverunt; adeo autem de Religione in iis regionibus Bonifacius meritus est, ut Germaniae Apostolus iure fuerit appellatus.

Dum hoc Moshemius concedit in Inst. H. Eccl. saec. 8, parte I, cap. 1, ita tamen de Bonifacio loquitur, ut eo ipso loco, quo videtur illum laudare, vehementer potius eiusdem res gestas, virtutemque vituperet. «Meruit Bonifacius, ait, propter tot » labores pro Christo in Germania » susceptos nomen Apostoli Germanorum, neque prorsus eum hoc vocabulo indignum pronuntiabunt, » qui res ab eo gestas aequo animo » consideraverint. At ab illo exemplo, quod primi et veri nobis Apostoli reliquerunt, multis modis distat. Nam ut taceam, dignitatem, » et maiestatem Romani Pontificis, » cuius minister, et legatus erat, » aeque, immo plus etiam, curae ipsi » fuisse, atque gloriam Iesu Christi, » ac Religionis; non illis semper » armis superstitionem oppugnabat, » quibus veteres usi sunt Apostoli, » sed vi saepe ac metu populorum » mentes terrebat, saepe arte, ac » insidiis quasi capiebat. Epistolae » eius deinde animum passim produnt » dominandi cupidum, et superbum, » vafrum, subdolum, immodicum honoris, et iurium sacerdotalium dilatandorum studium, magnam denique, cum multarum rerum Apostolo necessariarum, tum verae Religionis christianae ignorantiam.» Possuntne plures et graviores iniuriae simul, tam brevi oratione perstringi? Potestne magis inimice de aliquo homine, nulla virtute ac meritis praestante iudicium pronunciari? Potestne magis confidenter accusationibus calumniosis alicuius fama vituperari? Certum est tamen, hoc, quod Moshemius affert de S. Bonifacio tantopere infensum iudicium, cum factorum veritate, et cum eiusdem vitae ratione penitus pugnare.

Primo loco non poterat certe Moshemio vel cuiquam afferre legitimam sanctissimi viri accusandi rationem singularis illa observantia, quam perpetuo Bonifacius erga Apostolicam Sedem demonstravit, cui in toto propagandae Religionis negotio addictum se semper ostendit. Hoc enim agens Bonifacius, faciebat id, quod ceteri omnes praeclari viri fecerunt, qui vel antiqua, vel recenti memoria, propagandam apud exteras gentes Christianam Religionem susceperunt. Etenim quanam ratione gessit se Patritius, cum Christianae Religionis propagandae causa, in Hiberniam se contulit, atque universam illam gentem catholicae fidei comparavit? Nonne a Caelestino I Pontifice missus in eam insulam, observantissimum se semper in tota procuratione sua Apostolicae Sedi comprobavit, atque in ista erga D. Petri Sedem observantia, gentem illam constantissimam esse docuit? Quae alia fuit Augustini Anglorum Apostoli agendi ratio, cum ad Anglo-Saxones Christianae Religioni conciliandos, in insulam Britanniam peragravit? Nonne Augustinus una cum sociis suis a S. Gregorio Magno ad insulam illam missus, ut ibi propagandam Christi fidem curaret, constanter se Gregorii, et Apostolicae Sedis observantissimum praebuit, et tam grave illud opus ex Sedis Apostolicae auctoritate gessit? Idem de S. Stephano I Hungariae Rege dici debet, ac de iis, qui Regis huius studio, et cura, in Hungaria tota ad Ecclesiam catholicam convertenda laborarunt. Constat enim ex universa illius facti historia, totum istud negotium, tum aliorum Pontificum Romanorum, tum praesertim Silvestri II auctoritate gestum esse. Quod si de iis sermo sit, qui recentiori aetate, in quaslibet remotissimas orbis partes missi sunt Christiani nominis propagandi causa, eos oculis ipsis nostris dicere possumus nos perpetuo vidisse, in

tam difficili rerum agendarum perfunctione, ex Apostolicae Sedis auctoritate, cuncta gessisse.

Neque vero res poterat alia ratione legitime evenire. Quem enim alium veluti ducem, quem alium auctoritatis fontem sequi praeclari isti viri potuerunt, cum apud gentes adeo longinquas fidem catholicam intulerunt, atque in regionibus iis ecclesiastica negotia pertractarunt, nisi eum, qui in universam Ecclesiam iurisdictionis obtinet a Christo traditam potestatem? Quem ii consulere in rebus arduis, cuius responsis obtemperare debuissent, nisi illius, quem fides catholica docet omnium *Christianorum patrem et doctorem exsistere?* Haec autem cum ita sint, non modo Bonifacius Germanorum Apostolus accusari non potest, eo quod in expeditione sua, numquam intermissa erga Romanos Pontifices exhibuerit observantiae testimonia, sed hoc imprimis eius laudi, atque honori tribuendum est.

Esset vero hic referenda universa Bonifacii vitae historia, ut perspicue pateret quam aliena fuerint ab eius ingenio, ac moribus, ea vitia, quae propria Bonifacii fuisse Moshemius affirmat, prout ex monumentis patet, quae sive Baronius in annalibus, sive Mabillonius in saeculi tertii Benedictini historia, sive Henschenius in actis Bollandianis de Bonifacio Germanorum Apostolo commemorarunt. Patet autem ex iis Bonifacium in Anglia anno circiter 680 natum, qui antea Vinfridus, seu Winfrethus appellabatur, a primis aetatis suae annis singulari pietatis studio fuisse animatum, monasticum institutum a prima aetate amplexum esse, innocentissime gessisse adolescentiam, Religionis operibus, et litterarum ac scientiarum studiis semper intentam, reliquis etiam monachis instituendis permagna cum utilitate illum operam dedisse. Constat eum sacerdotio insignitum in id maxime curas suas convertisse, ut Ecclesiae incrementum procuraret, et proximorum saluti prodesset. Certum est praeterea eum, quando primum ab Episcopis Angliae adhiberi coepit ad publicum aliquod negotium pertractandum, tantam virtutis, peritiaeque suae opinionem omnibus attulisse, ut deinde rerum omnium gravium gerendarum ille particeps semper fuerit.

Id vero, quod maxime Bonifacium illustravit, continetur in consilio, quod suscepit, et quod tam feliciter ad exitum perduxit, totum se fidei catholicae propagationi in Germaniae regionibus devovendi. Primum suscepti huius consilii experimentum fecit Bonifacius, cum anno 715 in Frisiam ex Anglia venit, ut ibi statim operi manus imponeret. Sed in iis rerum adiunctis ad Frisiam ille pervenit, ut impossibile ei prorsus fuerit tunc aliquid ad Religionem propagandam ibi agere. Omnis enim illa provincia bello flagrabat, quod Carolus Martellus *Maior Domus* Regni Francorum cum Radbodo Frisiae duce gerebat. Itaque cum inter belli motus non posset id Bonifacius tunc agere, quod sibi proposuerat, neque quidquam ad hoc agendum a Radbodo ipso, quem Ultraiecti commorantem adivit, assequi potuisset, in Angliam ad suum monasterium reversus est.

Sed haec minime Bonifacii vota retardarunt fidei catholicae propagationis apud exteras gentes procurandae. Ubi ergo primum potuit, ad Gregorium II Pontificem anno 719 Romam se contulit, ut eo praecipue auctore, consilium susceptum impleret. Ab illo autem Pontifice summa benevolentia exceptus, cum Sedis Apostolicae Legati munere, atque amplissima potestate in Germaniam missus, singulari studio, quod iamdiu cupiebat, in iis regionibus curare coepit. Primo igitur, Gregorio II ita iubente, Thuringiam petiit, in qua, antiquiori tempore praedicatam fidem catholicam, sed in posterum ferme extinctam, excitandam atque iterum amplificandam curavit. Deinde cum mortuum esse Radbodum

accepit, et eo mortuo impedimentum sublatum esse intellexit in Frisia religionem christianam stabiliendi, in Frisiam iterum venit et labores suos ac sollicitudinem cum S. Willebrordi Ultraiectensis Episcopatus fundatoris virtute coniungens, brevi tempore eam regionem ad christianam religionem amplectendam perduxit, tanta felicitate, ut nisi ipse restitisset, Willebrordus eiEpiscopatum resignasset. Post haec in Hassiam se contulit, atque in ea regione non minori cum fructu catholicam fidem praedicavit.

Tum Gregorio II volente, anno 723 Romam reversus, rerum a se gestarum Sedi Apostolicae relatione facta, atque Episcopali dignitate auctus, in Germaniam denuo reversus est. Hoc autem tempore, cum Episcopus a Gregorio consecraretur, Bonifacii nomen susceptum ab eo fuisse memoriae proditum est, ita suadente Pontifice. Tunc Caroli Martelli patrocinio etiam adiutus, inceptum apud Hassos religionis amplificandae opus prosequutus est, incredibilibus laboribus toleratis, et magnis exhibitis patientiae ac charitatis exemplis, ut Ethnicos, atque Religionis Christianae inimicos, vel ad fidem perduceret, vel ab impediendo eiusdem incremento coerceret. Post haec a Gregorio III, qui anno 731 Gregorio II successerat, pallium de D. Petri corpore sumptum accepit, atque in Bavariam pergens, fructus permagnos ex laboribus suis ibi collegit; deinde tertio Romam anno 738 se contulit, unde in Germaniam redux, in eodem studio impense perseveravit Religionis propagandae, ita ut Archiepiscopus Moguntinus factus, plures Episcopatus auctoritate Gregorii III, et Zachariae Pontificis, Herbipolensem, ex. gr., Buraburgensem, Erfordiensem, Eichstadiensem, aliosque ibi instituerit; Abbatiam Fuldensem erexerit, aliaque plura perfecerit, quae ad Religionis propagationem ampliorem, stabilicremque posteriori tempore in Germania efficiendam, inservire possent.

Omitto Concilia a Bonifacio celebrata. Omitto quae Caroli Martelli filiorum, id est, Carolomanni ac Pipini, qui Francorum Rex anno 751 factus est, patrocinio Bonifacius gessit in regionibus, in quibus ii dominabantur; commemorabo demum, Bonifacium aetatis gravitate licet, ac laboribus fractum, anno 754 in Frisiam reversum, in ea regione iterum magnam utilitatem Ecclesiae attulisse, quod opus dum feliciter prosequebatur, a Christianae fidei hostibus circumventus, martyrio functus fuit. Interfectus enim est Religionis causa eo anno, die 5 Iunii, una cum quinquaginta duobus, partim ecclesiasticis, partim laicis catholicis, qui cum eo ab impia sceleratorum manu comprehensi, lapidibus obruti, et armorum ictibus trucidati sunt.

Dum tantis laboribus distineretur Bonifacius, mirum est quantam simul sollicitudinem exhiberet in iis procurandis, quae ad rectam regiminis ecclesiastici formam pertinere poterant. Hinc factum est, ut saepenumero Romanos Pontifices per litteras consuluerit, et in negotiis, quae aliquam difficultatem afferebant, eorundem sententiam postulaverit, praesertim in illud intentus, ut omnes Sedis Apostolicae responsa, veluti certissimam agendi ac credendi normam amplecterentur.

Haec brevi a nobis ex historia tantarum rerum a Bonifacio gestarum deprompta sunt. Sed haec, licet cursim significata, seu potius numerata, satis per se sunt ad ostendendum, num veritas, aut humanitas ipsa patiatur, iudicium tale de Bonifacio ferri, quale verba Moshemii superius allata continent. Multo autem luculentius demonstraretur, nonnisi per iniuriam ea vitia Germanorum Apostolo tribui, quae adscribit illi memoratus scriptor, si fuse rerum quae Bonifacius gessit et totius eiusdem vitae rationis histo-

ria hic posset afferri. Habent id acta Bollandiana ad diem 5 Iunii, ubi in Anacletis Bonifacianis, atque in vita S. Bonifacii scripta tum a Willibaldo Presbytero, tum a S. Martino Ultraiecti Presbytero, tum denique ab historico Monasteriensi, atque a S. Ludgero Monasteriensi Episcopo, ostenduntur praeclara sancti Martyris ornamenta. Illustrantur ea etiam ex actis saeculi Tertii Ordinis S. Benedicti a Mabillonio scriptis.

Antequam vero omittamus de Bonifacio loqui, opportunum erit, aliquod exemplum afferre ex iis, quae adducuntur, ut probetur, eum vel assentatorem Romanorum Pontificum fuisse, vel magnam, prout Moshemius affirmat, in suis litteris ignorantiam illum demonstrasse. Ita enim facto ipso apparebit, haec de Germanorum Apostolo per iniuriam pronuntiari. Itaque dicam aliquid de iurisiurandi religione, qua se Romae, cum a Gregorio II Episcopus consecraretur, erga Romanum Pontificem et Apostolicam Sedem Bonifacius devinxit. Formulam iuramenti, quam Bonifacius pronunciavit, refert *Liber Diurnus* Romanorum Pontificum a Garnerio editus cap. 3 tit. 2. Si vero formula illa legatur, constabit, quod ad summam rei pertinet, nihil aliud Bonifacium Gregorio spopondisse, nisi id, quod pertinere poterat ad explicandam suam erga Apostolicam Sedem observantiam, atque ad affirmandum, se in unitate fidei ac communionis cum Pontifice Maximo semper permansurum, eaque omnia pro viribus impediturum esse, quae debitae ab omnibus erga Apostolicam Sedem venerationi obessent, vel Romani Pontificis primatus iuribus resistentiam afferrent.

Iam vero si haec, praeiudicatis opinionibus depositis, perpendantur, apparebit nihil in iis esse, ex quo Bonifacius assentationis accusari queat. Certe per iniuriam Episcopi omnes assentationis accusarentur, qui cum Episcopalem consecrationem suscipiunt, a tot saeculis, eiusmodi iuramentum Romano Pontifici faciunt. Eadem ergo ratione non poterit Bonifacius accusari, veluti si assentandi studio, memoratum iuramentum in consecratione recipienda pronuntiaverit. Neque vero Bonifacii tempore induci primum coeptum est, ut Episcopi in consecratione sua, iurisiurandi religione, se Romano Pontifici devincant. Legi potest, ut id perspicue constet, eruditissimi Francisci Antonii Zaccaria dissertatio *De iureiurando, quo Archiepiscopi pallio donati, et Episcopi in sacra ipsorum ordinatione, obedientiam Romano Pontifici pollicentur,* quae dissertatio n. 13 est inter latinas eiusdem dissertationes *de rebus ad historiam, atque antiquitates Ecclesiae pertinentibus.* Commemorantur autem in ea dissertatione exempla iuramenti eiusmodi, quae sunt certe Bonifacii aetate antiquiora, et quae ostendunt consuetudinem iam tunc in Ecclesia vigentem, ut tale iuramentum Episcopi facerent, cum consecrarentur.

Haec ad Bonifacium ab omni accusatione vindicandum in ista re satis sunt. Si esset vero hic locus de instituto ipso pertractandi, ut tale iuramentum ab Episcopis fiat, cum consecratione Episcopali donantur, demonstrari facile posset, Romanos Pontifices in eo accipiendo, nihil aliud sibi proposuisse, nisi Religionis catholicae bonum, et eo tantum spectare ut quo devinctiores sedi Apostolicae sunt Episcopi, eo tutior sit Ecclesiae Catholicae status, atque expeditius incrementum. Ostenderetur etiam, falsum omnino esse, hoc institutum Ecclesiae canonibus repugnare. De his vero rebus memoratus superius doctissimus scriptor agit in recensita 13 dissertatione cap. 6.

Nunc breviter alterum afferamus, ut ab hoc exemplo, ceteris omissis, ostendatur, quam falso affirmetur, Bonifacium in epistolis suis, summam rerum ignorantiam demonstrare. Recensebo igitur id, quod ex Bonifacii epistola ad Zachariam Pontificem desumitur, videlicet Bonifa-

cium adeo ignorantem hominem fuisse, ut veluti haereticum accusaverit Virgilium quendam apud Pontificem, eo quod diceret esse Antipodas, scilicet, prout certissimum est, homines, qui in terrae parte nobis subiecta, et opposita habitent, et adversis vestigiis contra nostra vestigia stare videantur. Licet Bonifacii epistola de hac re interierit, eam tamen ab illo scriptam esse constat ex Zachariae ad Bonifacium responsione: cum autem hic Pontifex condemnandam iudicaverit hanc Virgilii sententiam, hinc in accusatione ista, ut apparet, etiam Zacharias accusatur, veluti si sententiam certissimam, tamquam haereticam improbaverit. Verum facile ostenditur frustra ex hoc facto argumentum desumi, vel ad Bonifacium, vel ad Zachariam Pontificem accusandum, prout iniuria fecit inter ceteros Dalambertius tom. I Dictionarii Encyclopedici verbo *Antipodes*. Refellit penitus hanc accusationem praeter Baronium ad an. 744 eruditissimus P. Eduardus De Vitry Societatis Iesu in dissertatione de Antipodibus edita in *Ephemeridibus Trivultiensibus* mense Ianuario ac Februario an. 1708.

Ceterum est enim, Zachariae aetate, idcirco denegatam esse Antipodum exsistentiam, quod Antipodes existimarentur homines, qui ab Adamo originem non habuerint, neque peccati originalis participes sint. Cum vero fidei dogma sit id, quod Actorum Apostolicorum cap. 17 legitur: « Fecitque ex uno omne genus » hominum inhabitare super univer» sam faciem terrae, » mirum esse non debet, haereticam sententiam de Antipodum exsistentia fuisse iudicatam, cum ea aetate, hoc nomine intelligerentur homines diverso ab Adami genere orti. Ut autem appareat tali ratione fuisse adductum Bonifacium ad accusandum Virgilium apud Zachariam, argumento esse possunt verba, quibus Virgilii sententiam de hac re exposuit Bonifacius, prout Pontifex habet in sua epistola: « quod alius mundus, et » alii homines sub terra sint, seu » sol, et luna.» Etenim viri, quos intelligimus, Antipodes, hunc ipsum quem nos incolunt, et incolere debent mundum, eodem quo nos sole, eadem luna illuminantur, eodem quo nos ex Adami genere orti, eiusdem peccati originalis participes, reique nascuntur. Virgilii autem opinionem de Antipodibus diversam esse a nostra sententia circa Antipodas, verba mox allata significant.

CAPUT LXXVIII.

DE FELICE URGELLITANO EPISCOPO, ET ELIPANDO ARCHIEPISCOPO TOLETANO.

Cum Carolus Magnus in Galliis regnaret, Ecclesiae vero praeesset Hadrianus I, Felix Episcopus Urgellitanus, et Elipandus Archiepiscopus Toletanus errorem gravissimum spargere coeperunt. Videlicet D. N. I. Christum, Deum, hominemque confessi, totidem, quot naturae sunt, in eo filios Dei inesse docebant: alterum naturalem, qui Deus est, et Verbum; alterum Adoptivum, qui homo est.

Quae occasio fuerit huius erroris spargendi, refert Eginhardus in annalibus ad annum Christi 792. « Or» gellis, inquit, est civitas in Py» renaei montis iugo sita, cuius Epi» scopus nomine Felix, natione Hi» spanus, ab Elipando Toleti Episcopo » per litteras consultus, quid de hu» manitate Salvatoris Dei, et Domini » Nostri Iesu Christi sentire debe» ret, utrum, secundum quod homo » est, proprius, an adoptivus Dei Filius » credendus esset ac dicendus; valde » incaute, atque inconsiderate, et

*

» contra antiquam Catholicae Eccle-
» siae doctrinam, adoptivum non so-
» lum pronuntiavit, sed etiam scri-
» ptis ad memoratum Episcopum li-
» bris, pertinacissime pravitatem o-
» pinionis suae defendere curavit.»

Felici Urgellitano facile assensus est Elipandus Toletanus, de quo apposite animadvertit Petavius Theol. dogm. de Incarn. l. 1 cap. 22 eandem Elipandi fuisse opinionem, quae Felicis Urgellitani erat, colligi ex eiusdem symbolo, quod ex Elipandi dictis Etherius Examensis Episcopus redegit. Colligitur etiam ex epistola, quam Albinus Flaccus, seu Alcuinus ad Elipandum humanissime scripserat, et qua conatus est illum ad sincerae fidei confessionem revocare, cui tamen summa superbia atque arrogantia Elipandus respondit.

Haec autem cum ita sint, tum Felix, tum Elipandus duos in Christo filios discernebant. Ex quo, ut eiusdem Petavii verbis utar, Nestorii consequens est haeresis, qui naturas duas ita quidem in Christo profitebatur esse consociatas, ut reipsa totidem, quot naturae sunt, personas inesse crederet. Agobardus certe Lugdunensis Episcopus, cui notus apprime Felix Urgellitanus fuit, affirmat, in libro contra eundem scripto, hunc Nestorii dogma sequutum fuisse: « et dum timet permixtio-
» nem Eutychetis incurrere, corruis-
» se in divisionem Nestorii.» Et iure ista quidem. Nam testimonia scriptorum omnium, Felici et Elipando aetate parium, in id conveniunt, ut ostendant, eos dum Proprium ab Adoptivo Filio Dei in Christo distinguebant, loquutos esse de Christo prout hic homo est, *in concreto*. *Terminus autem Filiationis,* prout Theologi animadvertunt, per sonam afficit. Dum ergo duo in Christo distinguebantur filii, duo simul distinguebantur personae, id quod est Nestorianum.

Multo luculentius haec ita intelligenda esse demonstratur, si erroneas reliquas sententias consideremus, quas de Christo homine in concreto, Felicem atque Elipandum docuisse, scriptores illius aetatis retulerunt. Alcuinus ex. gr. init. l. 4 operis, quod adversus Felicem scripsit, haec Felicis ipsius verba retulit: « Secundo mo-
» do nuncupative Deus dicitur (Iesus
» Christus), sicut superius dictum est
» de sanctis praedicatoribus, de qui-
» bus Salvator Iudaeis ait: Si enim
» illos dixit Deos, ad quos Dei ser-
» mo factus est, qui tamen non na-
» tura, ut Deus, sed per Dei gra-
» tiam ab eo, qui verus est Deus,
» deificati, Dii sunt sub illo vocati;
» in hoc quippe ordine Dei Filius
» Dominus, et Redemptor Noster iux-
» ta humanitatem, sicut in natura
» ita et in nomine, quamvis excellen-
» tius cunctis, electus, verissime ta-
» men cum illis communicat, sicut
» et in cetera omnia (hoc est), in
» praedestinatione, in electione, in
» gratia, in susceptione, in assum-
» ptione nominis servi, ut idem, qui
» essentialiter cum Patre, et Spiritu
» sancto in unitate Deitatis verus
» est Deus, ipse in forma humanita-
» tis cum electis suis, per adoptio-
» nis gratiam deificatus, fieret et
» nuncupative Deus. »

Haec sunt certe perspicua, sed his adiungi quoque possunt quae Hadrianus I Pontifex in epistola ad Episcopos Hispaniae contra Elipandum scripta recensuit, quae epistola t. 7 coll. Conciliorum Labbei pag. 1117 legitur. « Tanta vos, inquit Hadria-
» nus, temeritatis dementia deludit,
» ut aequari cum nubibus et legisla-
» toribus non erubescatis: adoptivum
» eum filium, quasi purum hominem
» calamitati humanae subiectum, et,
» quod pudet dicere, servum eum,
» impii, et ingrati tantis beneficiis
» liberatorem nostrum non pertime-
» scitis venenosa fauce susurrare.»
Egobardus praeterea in memorato superius libro contra Felicem n. 6 et 7, ait: « Quibusdam adhuc vivens
» aliqua improbanda conatus est per-
» suadere (Felix)....post mortem ve-
» ro huius cognovi per quosdam fi-

» deles fratres, qui ab illo audierant, » quod dixerit, Deum Dei Patris Fi- » lium, nullatenus dici debere pas- » sum, aut crucifixum, sed ab eo » hominem assumptum. Haec autem » faciebat saepedictus Felix quia nul- » latenus acquiescebat sentire, nec » suadere sibi ita volebat, ut cre- » deret in uno D. N. I. Christo dua- » rum naturarum unitionem substan- » tialiter factam, et Deum Verbum » secundum subsistentiam carni uni- » tum. »

In his referendis et confutandis coaevi scriptores conveniunt, prout, si necesse esset, aliorum illius aetatis scriptorum testimoniis ostendi facile posset. Haec autem talia sunt, ut non possit intelligi quomodo homines ista scribentes, aut affirmantes, haeresim Nestorianam non renovarent.

Haec autem continent confutationem prorsus illius sententiae, quam Gabriel Vasquesius, vir ceteroquin doctissimus, et magni ingenii defendit, et propugnare conatus est, in 3 part. D. Thomae tom. 1 qu. 23 disp. 89 cap. 8, videlicet Felicem et Elipandum Nestorianis non esse adnumerandos. Haec enim sententia primum repugnat communi scriptorum auctoritati, qui tempore ipso vixerunt, quo memorati duo Episcopi, eosque accurate confutarunt; deinde non potest ullo modo componi cum Felicis et Elipandi assumpto, qui de divina et humana Christi natura in concreto loquentes, duas personas in Christo inducebant.

Intelligitur autem, quam longe diverso a Vasquesii mente, Walchius in sua *Adoptianorum Historia*, et Iacobus Basnagius egerit animo, cum tom. 2 *veterum lectionum Canisii* pag. 284 Adoptianorum defensionem suscepit, et Felicianam haeresim in mera logomachia versatam fuisse contendit. Hoc enim ii, ceterique eiusdem generis scriptores, ideo fecerunt, ut de Ecclesia detraherent, eamque de inscitia reprehenderent, quae tanto studio, tot conciliis habitis, de re gravissima quaestionem esse arbitrata sit, cum controversia esset tantummodo de diversa verborum acceptione et explicatione. Ita ii agunt per arrogantiam, et calumniam, sed argumentis gravissimis refelluntur, prout de Felicis et Elipandi errore demonstratur, et prout ostenditur de ipsa Nestoriana causa et controversia, quam etiam Protestantes in logomachia versatam esse affirmarunt, ut iniuriam Ecclesiae irrogarent. Legi potest Natalis Alexandri dissertatio *de haeresi Feliciana, et Elipandiana,* in qua §. 4 ostendit Felicem atque Elipandum haeresim Nestorianam propugnasse. Legi praeterea potest eruditissima Ioannis Francisci Madrisii Utinensis Congregationis Oratorii Presbyteri *de Felicis, et Elipandi haeresi* dogmatica dissertatio, quam Fr. Ant. Zaccaria tom. 9 Thesauri Theologici sui pag. 353 etiam retulit. In ea autem dissertatione n. II et seqq. eadem de Felicis et Elipandi erroribus sententia demonstratur.

Refert vero Ionas Aurelianensis Episcopus lib. 1 de cultu Imaginum, duos hos Episcopos, facta quodammodo provinciarum partitione, errorem suum per Hispaniam, Gallias, et Germaniam disseminandum curasse. Sed Carolus Magnus minime passus est haec ab illis impune fieri. Eginhardus enim in annalibus, loco superius citato, de Felice haec habet: « Huius rei causa ductus ad pa- » latium Regis, qui tunc apud Re- » ginum Baioariae civitatem, in qua » et hiemaverat, residebat. Ubi et » congregato Episcoporum concilio » auditus est, et errasse convictus, » ad praesentiam Hadriani Pontificis » Romam missus, ubi etiam coram » ipso in Basilica S. Petri Apostoli » haeresim confessus est, atque ab- » dicavit. Quo facto, ad civitatem » suam reversus est. »

Verum non Caroli Magni cura tantummodo factum est, ut Felix et Elipandus non possent impune errorem hunc spargere, sed quod ma-

xime erroris propagationem repressit, fuit Ecclesiae Catholicae auctoritas. Etenim ubi primum pererebuit duos istos Episcopos hunc errorem docere, non solum gravissimi, et illorum temporum doctissimi viri sententiam ab iis praedicatam impugnaverunt, sed Ecclesia ipsa erroris pravitati se opposuit, et catholicam de Verbi Incarnatione doctrinam contra eos asserendam curavit. Ut id perspicuum sit, recensebo concilia, in ea causa, pluribus in locis habita, atque apparebit, Episcopos undique, Sede Apostolica probante, errorem, eiusque propagatores condemnasse.

Itaque de Adoptianorum haeresi primum anno 791 in Concilio Narbonensi die 27 Iunii habito, cui viginti sex Episcopi aliique duo Episcoporum Legati adfuerunt, actum est, et haeresis ibi reiecta, licet non appareat, Felicem, qui praesens aderat, damnatum in eo Concilio fuisse.

Post haec anno 792 mense augusto exeunte, Synodus Ratisbonensis habita est. Hanc synodum ab Eginhardo in annalibus commemoratam esse superius vidimus. Certum est vero, in ea synodo Felicem erroris convictum, damnatum, atque ad Hadrianum Pontificem missum fuisse, coram quo in Basilica S. Petri haeresim confessus est, et abiuravit. De ea re Alcuinus scribens lib. 1 contra Elipandum ait: « Vestri erroris se» cta.... ventilata est in celeberrimo » loco, qui dicitur Raiginisburg, et » synodali auctoritate Sacerdotum » Christi, qui ex diversis christiani » imperii partibus convenerant, ana» themate damnata. Immo et a bea» tae memoriae Hadriano Papa, qui » tunc temporis Sanctae Romanae » Ecclesiae, Apostolica auctoritate » rexerat Sedem, funditus exterminata; donec idem Felix, infeliciter » ad vestras refugiens partes, sopi» tos infidelitatis errores, vobis ex» hortantibus, resuscitare intendit.» Idem refert Poeta Saxonicus lib. 3 de gestis Caroli Magni ad annum 792: « Praesul nomine Felix - A multis » ibi praesulibus, synodoque fre» quenti - Est auditus, et errorem » docuisse nefandum - Convictus; post » haec Hadriano mittitur almo, - Se» dis Apostolicae fuit hoc qui tem» pore praesul, - Quo praesente, Pe» tri correctus in aede Beati, - Pon» tificum coram sancto, celebrique » senatu, - Damnavit Felix prius in» feliciter a se - Ortam perfidiae se» ctam. »

Cum vero Felix in patriam reversus errorem suum iterum spargere coepisset, et librum contra Alcuinum de ea re scripsisset; Elipandus vero litteris ad Carolum Magnum missis, se suumque collegam excusandum suscepisset petita novae synodi celebratione, in qua coram Principe disertius eorum causa pertractaretur, habita est anno 794 Synodus Francofordiensis, ad quam Episcopi Galliae, Aquitaniae, Germaniae, Caroli Magni Regno subditi, convenerunt. Misit etiam ad eam synodum legatos suos Hadrianus Episcopos Stephanum et Theophylactum.

In ea autem Synodo « haeresis » Elipandi et Felicis Urgellitani im» pia ac nefanda » damnata est; ut constat ex primo Synodi canone. Sunt praeterea anathemate mulctati Felix et Elipandus, una cum eorum asseclis, nisi ab errore destitissent, ut apparet *ex libello sacrosyllabo*. Verum Episcopi, qui Synodo intererant, debitam Apostolicae Sedis iudicio observantiam, publico testimonio professi sunt. Sententiam enim de his latam supremo Hadriani Pontificis iudicio, atque auctoritati reservare se affirmaverunt: « Reservato » per omnia iuris privilegio Summi » Pontificis, Domini, et Patris No» stri Hadriani, Primae Sedis Bea» tissimi Papae.» Haec quoque Poeta Saxonicus memorato libro ad annum 794 descripsit: « Catholicus » Princeps Synodum celebrare vo» catos - Undique Pontifices iam di» ctam fecit ad aulam; - Nec non » affuerat Stephanus cum Theophy» lacto: - Nam fuit Antistes Sedis

» Legatus uterque – Romanae, quos » Papa Sacer mittens Hadrianus, – » Rite suam servare vicem manda- » verat illic. – Tunc igitur cuncti » cum decreto generali – Hanc con- » demnarunt heresim, scriptusque » libellus – Est illam contra. » Post absolutam vero Synodum, Carolo Magno iubente, ad Felicem atque Elipandum, eiusdem Synodi decretum, una cum Episcoporum, et Hadriani Pontificis litteris missum est.

Licet haec satis esse debuissent ad cuiusvis hominis pertinaciam frangendam, apparet tamen ex totius facti decursu, duos illos Episcopos in proposito erroris sui retinendi perseverasse. Hinc videmus esse factum, ut Paulinus Aquileiensis Patriarcha, vir ea aetate doctissimus, qui Felicis opus confutavit, quod ille contra Alcuinum celeberrimum etiam veritatis huius catholicae defensorem scripserat, hinc, inquam, videmus esse factum, ut anno 796 Foroiuliensem Synodum Paulinus habuerit, in qua iterum Adoptianorum haeresis condemnata est.

Interea Felix libellum ediderat contra Alcuini epistolam, in quo haeresim omnem suam antea eiuratam arroganter confirmabat. Hadriano I autem Leo III successerat, qui ad hominis petulantiam coercendam, et ad catholicum dogma iterum apostolica auctoritate vindicandum, Concilium anno 799 Romae habuit, in quo Felix denuo, et liber eius contra Alcuinum condemnatus, atque Ecclesiae fides asserta est.

Habita est etiam non multo post Synodus Urgellitana a Laidrado Lugdunensi Archiepiscopo, qui eo missus fuerat una cum delectis viris a Leone III et Carolo Magno, in qua Synodo Adoptianismus est iterum condemnatus. Cum vero Felix spem aliquam praeseferret, consilii, sententiaeque mutandae, illum Laidradus invitavit Aquisgranum, ut ibi coram Carolo Magno, in concilio, libere posset mentem suam explicare. Contulit se Aquisgranum Felix, atque in Synodo Aquisgranensi eodem anno celebrata, ab Alcuino plenissime confutatus, et erroris convictus, novam haeresis abiurationem fecit, quam manu sua scripsit, quae deinde ad Clerum, et Populum Urgellitanum missa est. Verum etsi mentem mutasse Felix videretur, Episcopatu tamen spoliatus est, et Lugdunum relegatus, cuius rei ratio fuit, quod neque Leo, neque Carolus, neque Episcopi, experientia edocti, multam Felicis abiurationi fidem praeberent.

Obiit autem Felix in relegatione sua, anno circiter 815, sed Agobardus Archiepiscopus Lugdunensis, in libro contra Felicem, satis gravia attulit argumenta, ut valde dubium sit, num ille in sententia catholica mortuus fuerit. Dubium est etiam num Elipandus, qui anno circiter 809 vita functus est, in fidei catholicae professione obierit. Post haec, in docenda de hac re fidei suae sanctitate, ac veritate, Ecclesia tranquilla fuit, qua profitetur, Christum esse Unicum Dei Filium Naturalem in duabus naturis, divina atque humana, quae simul hypostatice iunctae, non sunt nisi Unus Christus.

CAPUT LXXIX.

DE ROMANO PATRICIATU, QUEM R. PONTIFICES SAECULO OCTAVO GALLIARUM PRINCIPIBUS CONTULERUNT.

Cum de persequutione contra Catholicos a Leone Isaurico excitata egimus, de eius etiam conatibus loquuti sumus, quibus curavit in Italiam quoque Iconoclasticam haeresim inducere. Vidimus etiam quantopere cuperet, de Romano Pontifice Gregorio II et III ultionem sumere, quos sciebat errori Iconoclastico repugnare, et maritimae classis expe-

ditione eum molitum esse, urbem, et finitimas regiones vastare. Iis temporibus evenisse significavimus, ut Imperatoris Graeci potestas in his regionibus, quas ille minime defendebat, immo et vexabat, extincta sit, atque initium habuerit Romanorum Pontificum potestas in urbem, finitimasque provincias, de qua re praesertim legi merentur, quae eruditissime pertractavit Cardinalis Iosephus Augustinus Orsius in suo opere italico *de Origine Dominationis Romanorum Pontificum* etc.

Non modo autem Orsius, sed et Natalis Alexander, aliique ostenderunt, nonnisi per calumniam affirmari posse, Gregorium II aliquid commisisse, quo populum contra Imperatorem commoveret, atque ita potestatem politicam in has regiones consequeretur. Immo vero, si Paullus Diaconus lib. 6 de gestis Longobardorum cap. 49, et Anastasius Bibliothecarius, seu eiusdem Pontificis vitae scriptor consulatur, vel epistolae legantur ad Imperatorem a Pontifice scriptae, constabit omnino, eum fortissimum quidem in Religionis causa defendenda fuisse, sed perpetuo populum ad tranquillitatem servandam hortatum esse, et ea tantum egisse, quae pro Religionis bono eius supremi muneris partes requirebant.

Itaque ut omittam cetera, haec Paullus Diaconus loco citato habet: « Omnes Ravennae exercitus, vel Venetiarum, talibus iussis (Leonis Isaurici), uno animo restiterunt, et nisi eos prohibuisset Pontifex, Imperatorem super se constituere fuissent aggressi. » Anastasius vero, seu scriptor vitae illius Pontificis refert: « Cumque (Leo) mitteret hominem proprium Romam cum scriptis suis, in quibus continebatur, ut Pontifex occideretur cum Optimatibus; Romae cognita crudelitatis insania, protinus ipsum Patricium (Spatarium Marinum) occidere voluerunt, nisi defensio Pontificis nimia praepediisset... His ita se habentibus elegit maius praesidium Pater ille, distribuere pauperibus largissima manu, quae reperiebat, incumbens orationibus, et ieiuniis, et litaniis Deum quotidie deprecabatur, et spe ista manebat semper fultus plusquam hominum, gratias tamen voluntati populi referens pro mentis proposito, blando omnes sermone, ut bonis in Deum proficerent actibus, et in fide persisterent rogabat. Sed ne desisterent ab amore, et fide Romani Imperii admonebat, sic cunctorum corda molliebat, et dolores continuos mitigabat. »

Gregorius denique II ad Leonem Imperatorem scribens, ait, se optare Martinum I imitari, qui pro catholica fide contra Monotheliticam haeresim martyrio functus erat, sed se debere simul populi curam gerere, qui tantam in fide constantiam, et erga Pontificem ipsum observantiam praeseferebat. « Atque utinam, inquit, Dei munere nobis contingat, ut per Martini viam incedamus, tametsi ob plebis utilitatem vivere volumus, et supervivere, quandoquidem Occidens universus ad humilitatem nostram convertit oculos. »

Cum res ita essent, libera deditione hominum has provincias incolentium, qui non modo se desertos videbant ab Imperatore, sed etiam has provincias vexari ab eo conspiciebant, dum quotidie Longobardi eorum cervicibus imminerent, Romani Pontifices, in quos omnium spes erant conversae, et quos veluti perfugium in tantis calamitatibus Itali respiciebant, originem habuerunt dominationis suae in urbe, et regionibus quae Ducatu Romano comprehendebantur. Haec autem potestas ob easdem causas, sensim quotidie ita aucta est, ut ab anno circiter 754 Romani Pontifices veluti Supremi Urbis, et Ducatus Romani Domini habiti sint, eandemque dominationem obtinuerint in Exarchatu Ravennatensi, et Pentapoli, qui-

bus provinciis Bononia, Ferraria, Aemilia, Ducatus Urbinas, et magna Piceni pars continebatur. His accesserunt Pipini et Caroli Magni in Ecclesiam Romanam merita, quorum primus, pulso Aistulpho Longobardorum Rege ab Exarchatu, alter devicto Desiderio eiusdem gentis postremo Rege, et Longobardorum Regno deleto, civitates Ecclesiae Romanae ereptas reddiderunt, et donatione quoque sua Carolus Sedis Apostolicae ditionem politicam auxit. Haec autem fuse a Pagio in notis ad Baronium, a Cardinali Orsio in memorato superius opere, a Cardinali Stephano Borgia in historia Beneventana pertractantur.

Dum ista rerum conversio in Italia eveniret, Carolus Martellus primum, tum Pipinus, deinde Carolus Magnus hoc saeculo, Romanis Pontificibus opem contra Longobardos non solum, sed generatim ad defendenda Sedis Apostolicae iura utiliter attulerunt. Eos autem Romani Pontifices Patriciatu Romano donarunt, quo munere, Ecclesiae Romanae Defensores ii constituti sunt. Per istam vero Patriciatus Romani collationem, propriam in has regiones potestatem ii minime consequuti sunt. Nimis longum esset de singulis iis Principibus disputationem instituere. Agemus igitur tantummodo de Patriciatu Romano, qui Carolo Magno collatus est. Ostendemus vero ob hoc munus Carolo tributum, potestatem veram in has regiones ei non fuisse communicatam, et licet Carolus Patricius Romanorum esset, et magna auctoritate idcirco praestaret, supremam tamen potestatem Romanos Pontifices retinuisse.

Non est necesse hic longa disputatione ostendere, Carolum Magnum dici non posse hanc potestatem consequutum esse, eo quod non solum Patricius, sed etiam Consul appellaretur, veluti si Imperator factus anno 800, Consulis nomine, potestatem intelligeret propriam Imperatoris. Constat enim Patricios fuisse appellatos Consules, etiam cum Imperatores non essent, et Carolum Magnum fuisse Consulem appellatum multo antequam Imperatoriam dignitatem consequeretur. Annalista enim Metensis agens de patriciatu, qui Carolo Martello a Gregorio III collatus est, Consulatum nominat. Carolum etiam Magnum, qui a Stephano III, et Hadriano I Patricius factus fuerat, scimus appellatum esse Consulem vel ab anno 780. Ita habent carmina inscripta libri evangeliorum anno 780 exarati, ut videre est apud Duchesnium tom. 1 pag. 187. – Tempore vernali transcensis alpibus ipse – Urbem Romuleam voluit quo visere Consul. – Profecto cum Carolus nonnisi anno 800 Imperator acclamatus fuerit, auctor illorum carminum anno 780 Consulatus Caroli Magni nomine, Patriciatum intelligere solum debebat.

Eundem vero Consulatus, seu Patriciatus honorem Carolo Martello, ac Carolo Magno collatum fuisse probatur etiam ab effectibus. Idem dicit Carolus Magnus in divisione Regni sui inter filios anno 806 facta, de sua, ac de Caroli Martelli dignitate: « Super omnia autem iubemus, ut » ipsi tres fratres, curam et defen- » sionem Ecclesiae S. Petri simul » suscipiant, sicut quondam ab Avo » Nostro Carolo, et b. mem. Genitore » Pipino Rege, et a nobis suscepta » est, et ut eam cum Dei adiutorio ab » hostibus defendere nitantur, et iu- » stitiam suam, quantum ad ipsos » pertinet et ratio postulaverit, ha- » bere faciant. »

Ostendamus vero, per patriciatum hunc nullam in Urbem, ceterasque provincias Carolo Magno proprie dictam supremam potestatem esse collatam. Est grave quidem argumentum quod nascitur ex ipsa generatim patriciatus natura. Mabillonius l. 23 n. 2 ann. Bened. affert formulam, qua Principes creabant Patricios. « Hunc » honorem tibi concedimus, habet » formula, ut Ecclesiis Dei, et pau- » peribus legem facias, et inde apud

» altissimum iudicem rationem red-
» das. Tunc induat eum Imperator
» mantum, et ponat ei in dextero
» indice annulum, et det ei bomba-
» cinum propria manu scriptum. Esto
» Patricius misericors, et iustus.
» Tunc ponat ei in caput aureum
» circulum, et dimittat. » Ex hac Patricii creandi forma patet supremam in eo contineri potestatem, qui Patricium instituit, munus autem Patricii in defensoris officio versari.

Ex iis vero quae scripsit Stephanus III Pipino, cum Aistulphus moras traheret in Exarchatus occupatione, constat etiam, hoc unum in Patriciatus dignitate contineri. Ita habet ep. 9 cod. Carolini: « Dum ve-
» stris mellifluis obtutibus praesen-
» tati sumus, omnes causas Principis
» Apostolorum in vestris manibus
» commendavimus; quoniam quidem
» inspirati a Deo aurem petitionibus
» nostris accommodare dignati estis.
» et vos B. Petro polliciti estis eius
» iustitiam exigere, et defensionem
» S. Dei Ecclesiae procurare. » Item ep. 6: « Quoniam nulli alii nisi tan-
» tummodo tuae amantissimae Apo-
» stolicae, vel dulcissimis filiis, et
» cunctae genti Francorum per Dei
» perceptionem, et B. Petri, sanctam
» Dei Ecclesiam, et nostrum Romano-
» rum Reipublicae populum commi-
» simus protegendum. »

Hoc idem vero confirmatur ex ep. 55 Cod. Carol. ab Hadriano I ad Carolum Magnum scripta. « Ut ho-
» nor, inquit, a Patriciatus vestri a
» nobis irrefregabiliter conservatur,
» simili modo ipse Patriciatus B. Pe-
» tri fautoris vestri tum a s. mem.
» D. Pipino, Magno Rege, Genitore
« vestro in scriptis, in integro con-
» cessus, et a vobis amplius confir-
» matus, irrefragabili iure perma-
» neat.... Sed sicut nostri homines,
» qui apud vos venire cupiunt, cum
» nostra absolutione, et epistola ve-
» niant. » Mutua inde eruitur promissa defensio, ac summum in Romano Pontifice imperium demonstratur.

Hadriano mortuo Carolus Magnus Angilbertum misit ad Leonem III, ac in epistola ad eum Pontificem missa ait, se Angilberto communicasse « omnia, quae vel vobis neces-
» saria esse videbuntur, vel nobis
» necessaria, ut ex collatione mutua
» conferatis, quidquid ad exaltatio-
» nem S. Dei Ecclesiae, vel ad sta-
» bilitatem honoris vestri, vel patri-
» ciatus nostri firmitatem necessa-
» rium intelligeretis. Sicut enim cum
» Bmo Praedecessore Vestrae Pater-
» nitatis pactum inii, sic cum Bea-
» titudine Vestra, eiusdem fidei, et
» caritatis inviolabile foedus statue-
» re desidero, quatenus Apostolicae
» Sanctitatis Vestrae, divina donante
» gratia, SS. Advocatorum me ubi-
» que Apostolica Benedictio conse-
» quatur, et SS. Romanae Ecclesiae
» Sedes, Deo donante, nostra semper
» devotione defendatur. Nostrum est
» secundum auxilium divinae pieta-
» tis, Sanctam ubique Christi Eccle-
» siam ab incursu paganorum, et ab
» infidelium devastatione armis de-
» fendere; foris, et intus catholicae
» fidei agnitione muniri. »

Haec ostendunt, quid Carolus a Leone III postulaverit. Quid vero egerit Leo, habent annales Bertiniani, et Metenses ad an. 796. Afferam quod Eginhardus in annalibus habet: « Leo per Legatos suos claves con-
» fessionis S. Petri, ac vexillum Ro-
» manae Urbis cum aliis muneribus
» Regi misit, rogavitque, ut aliquem
» de suis optimatibus Romam mit-
» teret, qui populum Romanum ad
» suam fidem, atque subiectionem,
» per sacramenta firmaret; missus
» est ad hoc Angilbertus Abbas Mo-
» nasterii S. Richarii. » Iure autem Pagius ad an. 796 n. 5 haec animadvertit: « Obtinuit Carolus a Pontifice
» quod petebat, confirmationem nem-
» pe sui Patriciatus, ac tituli Prote-
» ctoris Ecclesiae Romanae, non vero
» dominium urbis, quod non petebat,
» et de quo in ultimis foederibus cum
» Hadriano sancitis actum non fue-
» rat. »

Nihil ergo in Patriciatus natura immutatum esse Leo III declaravit. Neque enim ex eo, quod Romanus ipse Pontifex Carolum rogavit, ut a Romanis iuramentum obedientiae exigeret, inde sequitur, eum idcirco Romanorum Principem evasisse. Hoc enim refertur ad auctoritatem, quam Patricii, Romano Pontifice probante, consequuti sunt. Est vero Carolus ipse auctor huius rei, qui sibi hos titulos in posterum retinuit: *Carolus Dei gratia, Rex et Defensor S. Ecclesiae Dei. Ego Carolus Devotus S. Dei Ecclesiae, Humillimus Adiutor filius, S. Dei Ecclesiae Defensor Devotus.*

Petrus De Marca, ut ostenderet l. 3 de Conc. c. II n. 9 Carolum una cum Leone dominii potestatem in urbem exercuisse, ait, ante Leonem III nullum Pontificem *Dominum Nostrum* acclamatum fuisse, numisma cusum fuisse in cuius altera facie imago S. Petri erat cum clavibus humero impositis, in adversa *D. N. Leoni Papae,* etiam Carolum appellatum esse in ea inscriptione *Dominum,* et in Breviatione festi Carolo dicata, Paullum Diaconum appellasse Romam, *vestram Romuleam Civitatem.* At Pagius respondet haec non esse talia ut magnam afferant difficultatem. Carolum vocatum *Dominum* uti *Patritium*, non ut Urbis principem. Patriciatus enim etiam erat amplissima dignitas. Verba vero Paulli Diaconi latiori sensu sunt intelligenda, secus vel ab anno 774 aut saltem ante annum 791 Romae Dominus Carolus fuisset, quod nec ipse De Marca contendit, qui hoc refert ad tempus susceptae a Carolo Imperatoriae potestatis. Constat vero ex factis, etiam Praedecessores Leonis III *Dominos Nostros* appellatos fuisse, ut patet ex ep. S. P. Q. R. ad Pipinum Cod. Carol. 36 de Paullo I: « a Deo decretus » Dominus Noster Paullus Summus » Pontifex » « Coangelicus Pater Do» minus Noster Paullus Summus Pon» tifex » dicitur. Patet etiam ex diplomate a. 786 privileg. concessi ab Hadriano I Monasterio S. Dionysii, quod inscribitur *anno Pontificatus Domini Nostri XV.*

Neque ex opere Musivo in Triclinio Lateranensi a Leone III aedificato, grave argumentum desumi potest ad probandum memoratam potestatem Carolum Magnum consequutum esse. Duae sunt tabulae in eo opere, a dextris, et a sinistris. In dextera Christus sedet, cui genuflectit Silvester, et Constantinus. In sinistra Petrus sedet, genuflectunt vero Leo, et Carolus. A Christo Silvester claves, Constantinus vexillum accipit. A Petro Leo orarium, Carolus vexillum excipit. In dextera haec una est inscriptio: *R. Constantinus.* In sinistra haec suo loco: *Sanctissimus D. N. Leo PP: D. N. Carulo Regi.* In fronte autem: *Beate Petre dona bitam Leoni PP; et bictoriam Carulo Regi dona.*

De Marca, et Cointius putant hanc tabulam demonstrare innovationem, quae post colloquium Angilberti cum Leone, in Romanae Civitatis imperio acciderit; Alemannus de *lateranensibus parietinis* c. 3 et seqq. plura de eo Triclinio habet, quod et *Basilica Leonina, Aula Leonina* audit, ac contendit hoc monumentum esse positum a Leone postquam anno 800 Carolum Imperatorem appellavit, ac id eum fecisse, ut Caroli imperium denotaret.

Haec, quae Alemannus disputat, confutantur a Pagio ad ann. 796 n. 7, 8, 9, 10; et ad ann. 801 n. 3: quibus locis ostendit errare eundem, cum putat imagines has cum inscriptionibus positas esse anno 800 postquam Carolus imperii coronam adeptus esset. Anastasius enim Bibliothecarius, ut est in exemplari editionis Regiae, primum enumerat opera publica a Leone III absoluta ante suum ab Urbe discessum, tum toleratam ab eo persequutionem, discessum ab Urbe, et reditum, denique praeclara munera pluribus templis donata. Itaque anno 799 abiit Roma, et rediit

Leo III. Antequam vero haec describeret Anastasius, iam loquutus fuerat de Triclinio Lateranensi iussu Leonis aedificato. « Fecit et in Patriarchio Lateranensi Triclinium » maius super omnia triclinia, nomi» nis sui magnitudine decoratum, » ponens in eo fundamenta firmissi» ma... Cameram cum absida de mu» sivo, et alias duas absidas, diver» sas historias pingens. » Ibi ait Anastasius Leonem IV epulari solitum die Natali Christi.

Alemannus arbitratur memoratas imagines pictas esse postquam Leo, Caroli virtute, urbi restitutus esset, et Carolus Imperator factus fuisset; vexillum autem illud significare imperium Carolo collatum. Ut probet *Regem* appellatum etiam postquam Imperator factus esset, utitur Alemannus dextera tabula triclinii, in qua legitur, *R. Constantinus*, putans iis verbis Constantino Regis titulum tributum esse. At haec interpretatio cum iis, quae habet Anastasius stare nullo modo potest. Littera *R. Constantinus*, inscripta non Regem, sed *Romam* indicat. Id autem respondet Romanorum observantiae erga Constantinum. Exstant vero nummi Ludovici Pii Romae cusi, in quibus legitur *Roma Ludovicus*.

Neque vero in aliquo nummo, inscriptione, aut scriptore latino quoquam, Constantinus Rex appellatus est. Graeci quidem, Imperatores etiam Reges appellant, Latini numquam. Videt autem Alemannus difficile esse ostendere in inscriptione, quae posita sit Carolo M. post susceptam imperii coronam, eum Regem appellari potuisse. Primum ergo, idem sonare contendit Regem, ac Imperatorem, deinde c. 13 ait, Caroli modestiae causa, quae Leoni nota erat, Regem potius, quam Imperatorem Carolum in Triclinio appellatum fuisse. At ex Anastasio constat, falsum omnino esse, post annum 799 monumentum hoc positum fuisse. Deinde in inscriptionibus verba adhiberi tantummodo solent secundum obvium, planum, ac genuinum sensum; quare, etsi quandoque scriptores promiscue nomen Regis, cum Imperatoris nomine usurpent, certum est tamen hoc in inscriptionibus non fieri. Tandem incredibile est, Leonem, eo ipso anno coronationis, in publico monumento in honorem Caroli posito, atque ut ei magis placeret, Carolum Regem inscripsisse, cum in omnibus suis litteris eum semper Imperatorem dicat.

Quid igitur eo anno fecit, eo posito monumento, Leo? Notum posteris voluit esse, confirmatum Carolo ius defensionis a se fuisse. Vexillum vero illud S. Petri, illa acclamatio *Victoriam Carulo Regi dona*, nihil ostendunt aliud nisi patriciatum Carolo confirmatum; Vexillum etiam commemorat Carolo concessum anno 772, ut Pagius docet ad an. 774, vetus inscriptio, quae habetur in appendice Ant. Lectionum pag. 1163. – Quin et Romanum largitur in urbe fideli – Vexillum, famulis, qui placuere sibi. – Quod Carolus mire praecellentissimus hic Rex – Suscipiet dextra glorificante Petri. –

Difficultas denique, quae affertur ex iuramenti religione, qua se Romani erga Carolum obligarunt, facile solvitur, modo haec perpendantur. Certum est hoc factum quandoque fuisse postulantibus omnino rerum adiunctis, et ita volentibus Pontificibus. Leo III autem voluit hoc Romanos Carolo Magno praestare anno 796, cum tumultus in urbe frequentes essent, et Zachariae, seu Hadriani necessarii dominatum affectarent. Stephanus V ut est apud Theganum, in vita Ludovici Pii cap. 16 voluit illud Ludovico praestari durantibus adhuc seditionibus contra gratiosos Leonis III. Hoc vero Pontifices Patriciis tantummodo concesserunt. Constat denique hoc iuramentum quod Patriciis exhibebatur, diversum ab eo fuisse, quod Pontifici tamquam Principi fiebat. Haec vero fuse tractantur a Baro.

nio, a Pagio, loco citato, Octaviano Gentilio *de Patriciorum origine* etc. lib. 3, Ioanne Antonio Bianchio Ord. Min. S. Francisci Observantium tom. 2 operis *de Ecclesiae potestate, et politia* lib. 5 §. 3, quo loco scriptores etiam recenset, qui de ista re ex instituto pertractaverunt.

CAPUT LXXX.

DE CAROLO MAGNO.

Cum tanta fuerint Caroli Magni in Ecclesiam merita, quae iam satis abunde significavimus in pertractandis praecipuis saeculi octavi Historiae Ecclesiasticae capitibus, videtur iure requiri posse, ut de rebus ab eo gestis singillatim agatur. Id vero eo magis faciendum esse videtur, quod Historiae Ecclesiasticae Scriptores, soleant epocam quandam eiusdem historiae, peculiari mentione dignam, in Caroli Magni regno, imperioque defigere. Itaque hoc agemus; sed omittemus res ab eo in republica recte feliciterque procurandа, et in bello praeclare gestas. Nam ab anno 768 quo Pipino Patri suo, una cum Fratre Carolomanno successit, vel triennio post, cum, mortuo Carolomanno, solus in Galliis regnare coepit, usque ad annum 814, quo mortuus est; tot tantisque recte factis eius vita illustrata fuit, ut eorundem narratio cum brevitatis a nobis servandae necessitate non possit convenire. Dicam tantum, cum iure potentissimum aetatis suae principem habitum fuisse, et in tanta regionum amplitudine, qua in Gallia, in Hispania, in Germania, et in Italia dominatus est, praeclara fortitudinis, et Reipublicae bene gestae monumenta ubique reliquisse.

Commemoranda potius a nobis sunt quae ille gessit ad utilitatem Religionis, cuius studiosissimus erat. Huius autem rei testimonia iam saepissime vidimus in rerum Ecclesiam respicientium pertractatione. Adiungam ergo nonnulla ex Hadriani I et Leonis III pontificatu deprompta, quorum Pontificum res gestae, cum Caroli Magni vitae historia magnopere coniunctae sunt. Hoc autem luculentius ostendet, quantam Carolus Magnus erga Sedem Apostolicam observantiam perpetuo demonstraverit.

Itaque cum Desiderius Longobardorum Rex plures Urbes Ecclesiae Romanae Imperio subiectas invasisset, neque Hadrianus I posset Regem adducere ad eas Sedi Apostolicae restituendas; Caroli Magni virtute easdem Pontifex recuperavit. Nam Carolus Pontifici obsequutus, primum legatione ad Regem missa, tum exercitu in Italiam perducto, anno 773 Ticinum obsedit, quo Desiderius se receperat, ac deinde anno 774 cum Desiderius se dedisset, ac regno spoliatus et relegatus esset in Galliam, ipse Hadriano I restituit regiones, quas Desiderius abstulerat, et Longobardico regno deleto, non solum Francorum, sed Longobardorum quoque Rex appellatus est. Tanta vero fuit Carolum Magnum inter et Hadrianum I Pontificem animorum coniunctio, ut ille pluries Romam venerit, hoc est, primum anno 774 cum Ticinum adhuc obsideret, ac in posterum anno 781 atque 786, quibus annis, quae Pipinus pro Sedis Apostolicae iuribus asserendis fecerat, ipse confirmavit, atque alias Pontifici benevolentiae ac devotionis suae erga Apostolicam Sedem significationes Carolus exhibuit.

Non minorem erga Sedem Apostolicam animi sui devotionem Carolus Magnus ostendit, cum, Hadriano I, exeunte anno 795, mortuo Leo III suffectus est. Plura de ea re commemoravimus agentes de Romano Ca-

roli Magni patriciatu; singulari autem constantia Carolus se Romanae Ecclesiae defensorem, Leonis Pontificatu durante, demonstravit, qui ut Carolum in eo munere, quod hactenus gesserat, a se confirmari significaret, Claves Confessionis S. Petri et vexillum ad eum misit.

Quanta vero prudentia Leo egisset cum Caroli Magni benevolentiam sibi conciliandam curavit, factum ipsum ostendit. Nam Caroli virtute, ea factio compressa est, quae ducibus Paschali Primicerio, et Campulo Sacellario, in Pontificem conspiraverat, et die 25 Aprilis anno 799 cum solemnem supplicationem perageret, Leonem aggressa est, et in summum vitae discrimen adduxit. Leo ad Carolum se contulit, atque ab eo honorificentissime exceptus, ac deinde a nobilissimis viris Romam, Carolo iubente, deductus, in Pontificia cathedra restitutus est. Tum Paschalis et Campulus in Galliam relegati, et Carolus die 24 Novembris anno 800 Romam veniens effecit, ut civitas pristinam tranquillitatem penitus recuperaret.

In ea autem re quanta simul esset Leonis gravitas, atque apud omnes auctoritas, demonstratum est, cum accusationes contra eum allatae, ab omnibus veluti falsae reiectae, ac contemptae sunt, eo quod Leo, in frequenti Episcoporum conventu, qui de Pontificis causa cognoscere eis fas non esse professi sunt, se ab iis criminibus innocentem esse iuraverit, de quibus accusabatur. Eo ipso anno 800 die Natali Christi Domini, Occidentale Imperium, quod iamdiu cessaverat, in Carolo Magno instauratum est. Nam eo die Leo III Carolum ad sepulcrum D. Petri in genua provolutum, Clero, Populoque Romano plaudente, et sacram caeremoniam pie comitante, imposito diademate Imperatorem appellavit, et adhibito chrismate consecravit.

Antequam caput istud concludamus, videtur omnino opportunum aliqua notare de agendi ratione a Carolo Magno erga Saxones adhibita. Vetus enim est illa querela, Carolum crudelissime cum Saxonibus egisse, et ab eo per vim, et metum, Religionem Christianam in Saxoniam inlatam esse. Itaque haec breviter afferam, quae ad rem explicandam, et ad accusationem refellendam possunt inservire.

Ioannes Albertus Fabricius in opere inscripto *Salutaris lux Evangelii* etc. c. 19 de Saxonibus ait: « Certum est, longe ante tempora Carolina Religionem Christianam Saxonibus, Anglis, et Frisiis esse commendatam, ut patet ex Marcellino de vita S. Suiberti, item ex vita Lugderi, Beda Venerabili, aliisque, quos citat Schatenius in historia Westphaliae. Quid quod ipse Conringius non diffitetur, ab Anglo-Saxonibus, et suis Frisiis fidem Christianam in Westphalia aliquatenus fuisse propagatam? Quod quoque constat ex vita D. Bonifacii, et litteris PP. Gregorii I sive Zachariae Pontificis ad Primores Saxoniae datas, apud Serarium rerum Moguntinarum lib. 3.»

Haec, quae iacta iam fuerant Religionis fundamenta apud Saxones, Caroli Magni opera confirmata sunt, et aucta. At haeretici ut Religionis in Saxonia propagationem irrideant, aiunt, id obtinuisse Carolum Magnum apud Nobiles praemiis et opibus, apud Populum vero vi et armis. Ita Moshemius, ita Iacobus Basnagius in historia Iudaeorum. Voltairius vero id omne tribuit minis et suppliciis, quae Carolus Magnus adhibuerit. At hi homines, ac praesertim Voltairius facile refelluntur. Profecto Voltairius Caroli Magni conatus in *specimine historiae universae* ita refert, ut veluti is primus existimandus sit, qui de Saxonibus Christo adiungendis cogitarit. Id vero ex expositis refellitur. Deinde Carolum Magnum ita pingit, ut hominem crudelissimum faciat, quod cum eius historia pugnat, prout doctissime refertur a Schatenio in *Historia Westphaliae,* a Serario in *rebus Moguntinis,* a Guil-

lelmo Goedelio in *notis ad Conringium*. Annalista Metensis praeterea ad an. 745 haec habet de prima Caroli Magni in Saxoniam expeditione. « Adunata, inquit, manu valida, in » Saxoniam ingressus est: captisque » habitatoribus, qui suo Regno affi- » nes videbantur, absque ullius belli » discrimine feliciter conquisivit. Plu- » rimi eorum, Christo duce illustra- » ti, sacramenta baptismatis conse- » quuti sunt. »

Ea, quae Carolus Magnus fecit ad Saxones in officio continendos, Voltairius retorquet veluti ab eo facta ad Religionem Christianam persuadendam. Etenim iamdiu Saxones irruptionibus in finitimas gentes, vastatione, depopulatione regionum innotuerant. Romani autem Imperatores ab Augusto ad Honorium, coacti sunt in eorum finibus copiosos exercitus habere. Caroli Magni temporibus Saxones idem saepe tentarunt in terris Francorum, atque omni vastationis genere eas vexarunt. Carolus arma in eos tulit, custodias Eresburgi interfecit, ceteris pepercit, in Italiam venit. Eo digresso, Saxones iterum arma susceperunt: Carolus reversus eos fudit, iisque pepercit. Quinto tamen perfidos gravissima poena mulctavit, praesertim quod iuramenta violassent, et magnum eorum numerum interfecit. Eo supplicio terrorem inferre se posse putavit. Post haec consilium mutavit: severitatem seposuit, verba pacis conciliandae cum Saxonibus habuit, et eos ad tractatus vocavit, obsides dedit, plurimos Christo comparavit, in his Witikindum celebrem eorum ducem; plures deinde Episcopos apud eos constituendos curavit, et quietos Saxones esse voluit. Haec ex iis deducuntur, qui de Carolo Magno scripserunt. Nihil apud eos de poenis quas Saxones passi fuerint, qui christiani esse noluerint.

Opponi tantum potest haec Caroli lex an. 780 lata: « Si quis deinceps » in gente Saxonum inter eos latens » non baptizatus, se abscondere vo- » luerit, et ad baptismum venire » contempserit, paganusque perman- » serit, morte moriatur. » Verum de hac lege, iure responsum affertur, probari non posse eam ad effectum esse perductam. Condita vero est, cum post bellum, ut veniam impetrarent, plurimi ex Saxonibus baptismum susceperant, et omnes se christianos fore promiserant. Existimabat autem sapientissime Carolus, spem nullam firmam esse posse, fore ut Saxones mitescerent, et mores mansuetiores inirent, nisi si Christianam Religionem suscepissent. Eventus autem rei veritatem probavit.

EX SAECULO NONO

CAPUT LXXXI.

DE IMMEDIATA BENEDICTI III POST LEONEM IV IN SERIE RR. PONTIFICUM SUCCESSIONE.

Si vetera monumenta consulantur, quae ad alicuius facti veritatem evincendam idonea sunt, summa reperietur eorundem consonantia ad demonstrandum, immediate post Leonem IV Pontificem, die 16 Iulii anno 855 mortuum, in Romanorum Pontificum serie Benedictum III successisse. Scriptores enim, qui sive Romae tunc morabantur, sive cum Sede Apostolica eo ipso tempore de negotiis ecclesiasticis agebant, publica denique facta in eo conveniunt, ut certum esse omnino debeat, ea aetate extra omne dubium fuisse positum, vere Leoni IV mortuo statim Benedictum III esse suffectum.

Haec autem cum ita sint, vix credibile esse videtur, potuisse narrationem quandam obtinere, qua con-

tineretur, post Leonis IV mortem, Feminam quandam, quae Ioanna dicitur, annos duos, menses quinque, et dies quatuor, ante Benedictum III Pontificatum gessisse. Et sane doctissimus Le-Quienius Ord. PP. Praed. t. 3 *Orientis Christiani*, ubi de rebus a Ioanne VIII Pontifice in Photii causa pertractatis sermonem habet, a coll. 380 ad 460 de hac re eruditissime agit, Le-Quienius, inquam, excogitatae huius narrationis causam afferre probabilem nullam se posse affirmavit. Pagius vero ad an. 879 n. 9 aliud non coniicit, nisi Valdensium fortasse in Romanam Ecclesiam haereticorum odium, quod in posterum imitati alii Sedis Apostolicae inimici, libenter hac fabella abusi sint ad iniuriam eidem irrogandam. Reliquae enim coniecturae, quae adductae sunt, cum respiciant facta, aut ad initium, aut ad finem saeculi noni pertinentia, non possunt, ut Pagius animadvertit, adhiberi ad explicandam originem fabulosae huius narrationis, quae ad annum 855 refertur.

Edidit Romae anno 1749, et Benedicto XIV Pont. Max. dicavit vir singulari eruditione praeclarus Cardinalis Iosephus Garampius dissertationem inscriptam *De nummo argenteo Benedicti III Pont. Max.*, atque ex eo nummo perspicuum, novum, et eius doctrina dignum addidit robur argumentis, quibus narratio illa falsitatis revincitur. Demonstrationis autem, quae a Garampio ex eo nummo desumpta fuit ad fabulosam narrationem istam refellendam, haec summa est.

Nummi illius argentei, cuius sinceritas extra controversiam posita est, haec forma habetur. Videlicet in anterioris partis gyro, verba inscripta sunt *ScS. Petrus;* in medio eiusdem partis monogramma insculptum est, cuius coniunctae litterae sunt *Be. Pa.* In adversae autem partis gyro verba sunt *Hlotharius Imp.*, in medio demum monogramma est, quod continet vocem *Pius*. Est vero perspicua ratio, cur in nummo, Pontificis et Lotharii Imperatoris nomen inscriptum reperiatur: scilicet, quod Pontifex supremam in Urbem potestatem obtineret, Lotharius vero esset eo tempore Romanae Ecclesiae Defensor.

Iste autem nummus ineluctabile affert argumentum, quo fabulosa narratio de Ioanna, quae post Leonem IV et ante Benedictum III pontificatum, annos duos, menses quinque, et dies quatuor gesserit, luculentissime refutatur. Non est necesse demonstrare, nomina Benedicti, et Lotharii, quae in nummo leguntur, Benedictum III et Lotharium I significare. Agitur enim de Pontifice, qui Benedictus appellatur, et Lothario Imperatore Pontificatum gesserit, id quod, si Benedictum III, et Lotharium I Ludovici Pii filium excipiamus, de nullo alio Pontifice reperiemus.

Iam vero, ut ostendatur num Ioannae Papissae, Leonem IV inter et Benedictum III inveniri locus possit, quae memorato superius temporis spatio pontificatum gesserit, quaerendum est, quo tempore ob Leonis IV mortem Sedes Apostolica vacaverit, et quando nummus ille Romae cusus sit. Itaque apud accuratum quemque chronographum est exploratum, quo die et anno Leo IV obierit, scilicet 17 die Iulii anno 855 illum mortuum esse. Satis est autem ea verba referre, quae Anastasius Bibliothecarius in eius Pontificis vita habet. « Ssm̃us Dominus Leo IV Papa » non post multos dies obdormivit » in Domino 16 calendas Augusti. » Scriptor vero Annalium Bertinianorum, qui ea ipsa aetate vixit, haec refert: « Anno octingentesimo quin- » quagesimo quinto, mense Augusto » (16 Cal. Augusti) Leo Apostolicae » Sedis Antistes defunctus est, eique » Benedictus successit. »

Ex his patet quo tempore Sedes Apostolica ob Leonis IV obitum vacaverit. Cum nummus vero ille argenteus, de quo Garampius in dis-

sertatione sua agit, sincerus omnino sit existimandus, de qua re controversiae locus non est, illud quoque debet esse certissimum, cusum illum esse cum Benedictus III iam Pontificatum inivisset, et cum Lotharius Imperator hactenus viveret, vel saltem cum de eius morte nuncius Romam non advenisset. Est enim etiam illud extra controversiam, in Romanorum Pontificum veteribus nummis, in quibus Imperatorum Romanae Ecclesiae Defensorum nomina simul saepenumero inscribebantur, nomina certe illorum principum non fuisse inscripta, quos mortuos esse Romae constaret. Iam vero legatur Baronius, ceteriique, qui de Lotharii morte scripserunt: apparebit ex illorum temporum monumentis, 3 vel 4 calendas Octobres anno 855 in Monasterio Prumiensi, quinque circiter millibus passuum ab urbe Trevirensi, in quo Monasterio paullo ante Monachorum vitam inierat, illum mortuum fuisse.

His autem ita declaratis, facile est intelligere num post Leonem IV, atque ante Benedictum III fabulosa Ioanna illa pontificatum, non dico duos annos mensesque, et dies aliquot, sed etiam num aliquo die Pontificatum gesserit. Certum est enim, ante mensem Octobrem, vel ineunte saltem mense Octobri anni 855 iam cusos nummos esse, pontificatum gerente Benedicto III, qui ante diem 17 Iulii eius anni, quo Leo IV mortuus est, inire Pontificatum non potuerat. Non est deinde verosimile, nummos illos cusos esse statim post absolutam electionem Benedicti III, et peractam eiusdem consecrationis caeremoniam; nemo autem tradidit, eum expedire se debuisse ab Ioanna ista, antequam libere posset etiam nummos suo nomine cudere. Certum est igitur, ex eo nummo excludi penitus Ioannae istius Pontificatum.

Haec autem multo clarius intelliguntur, si consideretur, initio Pontificatus Benedicti III excitatum esse schisma ab Anastasio presbytero, qui Pontificatum invadere studebat; huius conatus ab illius aetatis scriptoribus fuisse commemoratos; ac memoriae prodita quae Benedictus Pontifex, Clerus, ac Populus Romanus gesserunt ad schisma illud extinguendum: nihil vero ab iis scriptoribus affirmari de Ioanna quadam, quae eo tempore se veluti Pontificem gesserit.

Huic argumento, quod gravissimum certe est ad narrationis istius falsitatem ostendendam, adiungi debent praeter alia rationum momenta, quae, inter ceteros, Le-Quienius, memorato superius loco, exponit, tot illa scriptorum, qui ea aetate vivebant, testimonia, quique in referenda Romanorum Pontificum illorum temporum successione, statim post Leonem IV Benedicti III mentionem faciunt, veluti Pontificis, qui proxime illi, ac nullo prorsus interposito, suffectus fuerit. Neque vero horum testimoniorum ea vis est, ut argumentum tantummodo negativum constituant. Nam cum ii in numerandis illius aetatis Pontificibus, Leoni Benedictum statim successisse dicant, non negative tantum, et silentii ratione habita, sed positive, et recta prorsus Ioannam Papissam excludunt.

Certe talis est sententia testimonii Adonis Viennensis, qui iis temporibus Romae fuerat, et in chronico, quod ad annum usque 875 perducit, haec habet: « Pontifex Romanus Gre» gorius moritur, atque ipsius loco » Sergius ordinatur; illo defuncto » Leo succedit, quo obeunte, Bene» dictus in Sede Apostolica substi» tuitur. » Anastasius Bibliothecarius praeterea, sive Benedicti III vitae scriptor, qui Romae eo tempore aderat, et totius rei gestae testis certissimus erat, fuse et perspicue narrat, Leoni IV Benedictum III suffectum esse. Constat vero nunc, et communiter apud eruditos veluti exploratum habetur, corruptos esse eos Anastasii codices, in quibus Ioannae Papissae fabula legitur, et adeo manifesta sunt depravationis istius ar-

gumenta, ut supervacaneum prorsus sit in ea re demonstranda immorari.

Itaque Anastasius seu vitae Benedicti III scriptor, haec refert: « Leo » quidem ubi hac luce subtractus » praesul occubuit, mox omnis Cle» rus istius Romanae a Deo protectae » Sedis, universique Proceres, cun» ctusque Senatus, ac populus con» gregati sunt Domini clementiam » exorantes, ut Beatificum illis omni» bus demonstrare dignaretur pasto» rem, qui culmen Apostolatus re» gere valuisset tranquille. Divini» tus igitur aethereo tunc lumine » inflammati, uno consensu, unoque » cum conamine Benedictum pro tan» tis, quibus pollebat, sacris operi» bus, Pontificem promulgaverunt » eligere. Illico vero alacri universa » studio plebs, et populi coetus ad » Callisti titulum properantes, Deo » illum Omnipotenti, ut solitus fue» rat, invenerunt fundentem oratio» nem. Surgens autem, et populi » densissima cernens agmina, rem » cognovit, et mente concepit. In» terea multis cum lacrimis genuflec» tens omnes deprecabatur taliter » dicens: Non me a mea deducatis » Ecclesia, rogo, quia tanti culminis » non sufficio sustinere, nec baiulare » gravamen. Illi vero nullatenus ac» quieverunt, sed.... cum hymnis, » et canticis spiritualibus, ampla » exsultatione, et ineffabili gaudio in » Patriarchium Lateranense perdu» centes, pontificali solio, ut mos est » Pontificum, canaque consuetudo » demonstrat, posuerunt etc. His ita » peractis, Clerus, et cuncti Proce» res decretum componentes, propriis » manibus roboraverunt, et consue» tudo prisca ut poscit, invictissimis » Lothario, ac Ludovico destinave» runt Augustis. »

Similia sunt quae Nicolaus I ad Michaelem Imperatorem Constantinopolitanum scripsit epist. 2 tom. 8 Conc. Labbei col. 273, et ep. 8 ac 9 ad eundem de causa Photii et Ignatii. Ita enim de Benedicto pluries in iis Nicolaus loquitur, ut proximum Leonis successorem illum fuisse manifeste declaret. Praeter haec, idem Nicolaus in epist. 46 cum de Hincmaro Rhemensi Archiepiscopo conqueritur, affirmat, eum, cum frustra conatus esset in sententiam suam pertrahere Leonem IV, idem molitum esse apud Benedictum III, qui Leoni successerat *in ordine Pontificatus*. Confirmat hoc ipsum Hincmari Rhemensis epistola 26, qua se ad Leonem IV Legatos misisse narrat, qui in itinere Romam versus, mortuum esse Leonem audierunt, et ad Urbem cum pervenissent, Benedictum III ei suffectum fuisse compererunt.

Denique Photius, ut omittam cetera plura, quae possent afferri, in libro de *Spiritus sancti Processione* adversus Latinos, Benedictum III appellat *Secundum post Leonem in Archieratico throno*. « Heri, inquit, » et nondum secunda generatio prae» teriit, nobilis ille Leo, qui et mira» culis editis potest gloriari, omnem » omnium excidens praetextum homi» num..... sed et mitis et mansuetus, » et asceticis certaminibus illustris; » inclytus Benedictus, post eum in » Archieratico throno Successor, hoc » idem, et amplectendo, et confir» mando haud secundus esse niteba» tur, licet tempore secundus esset. »

His, aliisque argumentis facile hanc narrationem veluti fabulosam demonstraverunt Baronius ad annum 853, Pagius ad eundem annum, Onuphurius Panvinius in not. ad Platinam, Leo Allatius in confutatione fabulae de Ioanna Papissa, Lambecius Bibl. Vindob. lib. 2 c. 8, Labbeus in Cenotaphio Ioannae Papissae t. 8 coll. Concil., Natalis Alexander diss. 3 in saec. 9, Io. Georgius Eckardus tom. 2 Hist. Franc. Orient. l. 30 pag. 119 aliique plures. Inter Protestantes quoque David Blondellus singulari libro, Petrus Baylius in Dictionario voce *Papesse*, Chr. Aug. Heumannus in sylloge diss. sacr. t. I p. 2, Guillelmus Godefridus Leibnitius apud Eckardum in op. manuscripto

aliique. Indignati tamen hanc suorum sinceritatem plures ex Heterodoxis fuere, qui dolebant ita sibi eripi occasionem de Romana Ecclesia detrahendi. Hos inter commemorari possunt Fridericus Spanhemius in dissert. primum 1691 Lugduni Batavorum edita *de papa femina* etc., quae deinde pluries Amstelodami, et Hagae Comitum, Gallice reddita a Iacobo Lenfantio, una cum eiusdem, et Vignolii Ministri Brandemburgici accessionibus edita est; Ioannes Christophorus Wangenseilius Diss. *pro Ioanna Papissa* t. I *amoenitatum litterar.*, Io. Georg. Scelhornii. Moshemius denique in Inst. H. Eccl. saec. 9 parte 2 cap. 2 etsi narrationis istius defensionem non suscipiat, et doctissimos viros existimare affirmet litem non terminatam esse, Wangenseilii tamen dissertationem laudat, cum ait, eum concinne utriusque partis argumenta exhibuisse, id quod cum indigesta dissertationis illius scriptione prorsus non convenit. Wangenseilius autem dissertationem scripsit, ut narrationis istius veritatem omnino probaret.

Sunt autem levissima, quae ad sententiam istam confirmandam ab iis afferuntur argumenta. Etenim quod de Anastasii Bibliothecarii testimonio commemorant, id nullam vim habet, cum apud eruditos omnes constet, codices Anastasii, in quibus ea narratio continetur, fuisse depravatos. Quae autem de temporis spatio afferunt ad ostendendum inter Leonis IV mortem et Benedicti III electionem, locum Ioannae pontificatui posse reperiri, id certum est esse factum, chronologiam Romanorum Pontificum illius aetatis penitus perturbando. Quae denique de pluribus scriptoribus adducunt, qui Ioannam Papissam fuisse retulerunt, ea ad id probandum non sunt idonea, quando ii scriptores comparari certe non possunt cum gravissima hominum, aetate aequalium auctoritate, ac publicis monumentis, quae historiae huius falsitatem evincunt.

Consuli praeterea potest inter cetera caput 10 n. 3 et 4, l. 3 operis doctissimi *De Servorum Dei Beatificatione* etc. Benedicti XIV, quo loco Pontifex, breviter, sed singulari eruditione affert argumenta, quibus ostenditur, Martini Poloni, qui saeculo 13, et Mariani Scoti, qui saeculo 11 vixit, opera fuisse vitiata « ab haereticis fabulam Ioannae Pa» pissae obtrudere volentium. » Hoc autem opportune est animadvertendum, ut etiam illorum Scriptorum auferatur auctoritas iis, qui narrationem de Ioanna Papissa confirmare voluerunt. Cum vero fabulosae huius historiae origo codicibus per fraudem depravatis debeatur, apparet, nonnisi per iniuriam, Moshemium loco superius citato §. 4 affirmare potuisse: « Sexcentos esse per quinque sae» cula insoliti eventus huius testes, » nec quemquam ante sacrorum in» staurationem a Luthero susceptam, » rem vel incredibilem, vel Ecclesiae » ignominiosam credidisse. » Profecto cum narratio ista scriptoribus auctoritate praestantibus repugnet, et dolo malo in posteriorum scriptorum opera illata sit; satis apparet, si apud plures scriptores ea historia reperitur, id minime evenisse, quod nemo illam ignominiosam existimaret.

Et quoniam adversarii confidenter Martini Poloni praesertim testimonio gloriantur, veluti si is vere in Chronico Ioannae mentionem fecerit, non erit inopportunum praeter ea, quae Benedictus XIV loco citato, et Pagius ad annum 853 n. 14 attulerunt ad hoc refellendum, non erit, inquam, inopportunum ea etiam commemorare, quae Le-Quienius t. 3 *Orientis Christiani* pag. 788 refert, ut ipse quoque ostendat, in Chronicon Martini esse per fraudem illata ea omnia, quae Ioannam Papissam respiciunt. Itaque Le-Quienius, qui colum. 381 et seqq. pluribus argumentis hoc demonstraverat, in appendice p. 788 affirmavit, se in posterum reperisse in Bibliotheca Parisiensis conventus SS. Annuntiatae PP. Praedicatorum, in col-

*

lectione Scriptor. German. t. 9 *Rerum Germanicarum Argentorati* a. 1685, editionem Chronici Martini Poloni, in quo Romani Pontifices, et Imperatores recensentur usque ad Clementis IV mortem, atque in ea editione nihil omnino esse de Ioanna Papissa. Addit praeterea Le-Quienius ad latus Chronici memorati, eo loco, ubi Leonis IV, et Benedicti III eiusdem Successoris Pontificatus numeratur, addit, inquam, reperiri monitum Ioannis Caesaris, qui probabiliter volumen ediderat. Haec autem Ioannes Caesar monebat: « Candide » lector, ne mireris hoc loco praetermitti Ioannem, quem vocant VIII » feminam, ortam, ut fabulantur, » Moguntiae. Non erasimus e codice » nostro, ut fortassis criminaberis, » verum candide ea, quae invenimus, edimus. »

CAPUT LXXXII.

DE PHOTIANO SCHISMATE.

Gravissimum illud dissidium nunc est commemorandum, quod Ecclesiam Catholicam vehementer saeculo nono perturbavit, Photianum videlicet, quod Photii praesertim opera excitatum illud, amplificatumque fuerit. Equidem arbitror non pari ratione dici dissidium istud Latinam inter et Graecam Ecclesiam excitatum esse. Nihil enim Latini commiserunt, quo iure possent Graeci irasci, atque inde occasionem suscipere ad schisma conflandum. Neque Graeci, quando sub Photio duce, Sedi Apostolicae repugnarunt, quidquam aliud egerunt, quod diversum sit ab eo tam gravi crimine, cuius gens quaelibet rea evaderet, quae Romano Pontifici D. Petri Successori, iurisdictionis primatum in Ecclesiam universam a Christo traditum obtinenti subesse recusaret. Schismatis scilicet gravissimi rei facti sunt Graeci: in ea tamen re nihil habent, ut iure possint de Ecclesia Romana conqueri. Graecorum enim erat Sedi Apostolicae obtemperare; atque ii resistentia sua schisma commoverunt, non autem Latina Ecclesia quae Romani Pontificis primatum iurisdictionis aspernantes homines, veluti schismaticos habere necessario debuit.

Est hic breviter tanti huius dissidii historia referenda. Neque gravis quidem causa deest, ut hoc agere imprimis opportunum esse videatur. Nam licet ex iis, quae paullo post sumus narraturi, facile appareat, Romanum Pontificem, illud, habita supremi muneris sui ratione, agere in ea re debuisse, quod egit, ad Sedis Apostolicae iura propugnanda, ad disciplinam Ecclesiasticam asserendam, ad canonum instituta, iustitiamque defendendam; certum est tamen Pontificii Primatus inimicos, de negotio isto tantae celebritatis, ita loquutos esse, ut, si eorundem narrationi fides habeatur, minime tam iustis de causis Sedem Apostolicam ea egisse credi debeat, quae agenda esse iudicavit.

Etenim ut significem quantopere diversa, et a veritate prorsus aliena ratione de rebus a Sede Apostolica in hac causa gestis scriptores isti loquantur, satis est unum, alterumve ex iis commemorare. Moshemius, ex gr. in Inst. H. E. saec. 9 part. 2 cap. 3 ita rem describit, tamquam si aequo iure Nicolaus I Pontifex, qui Ignatium Constantinopolitanum Patriarcham, per vim dignitate spoliatum tuebatur, et Photius contra Nicolaum ageret. Narrans enim, a Nicolao Photium anathemate mulctatum esse, subdit continuo: « Fulmen hoc tantum abest, ut Pho» tium terreret, ut is potius quod » acceperat, redderet, et Nicolaum » vicissim in Concilio Constantino» politano anno 866 exsecraretur. »

Veluti si eiusmodi scelus a Photio aptratum quod nullam poterat contra Pontificem Maximum vim habere, possit opponi sententiae, quam cum summa potestate contra illum tulerat Nicolaus. Pontificem praeterea Moshemius in ea re aperte calumniatur, cum illum non iniuriam, quam passus erat Ignatius, sed proprias acceptas iniurias ulcisci voluisse contendit. Inquit enim: « Obten» tus belli a Nicolao I moti, iustitia » erat causae Ignatii . . . Verum ae» quo animo tulisset iniuriam Igna» tio illatam Nicolaus, si a Graeco » Imperatore, ac Photio ereptas Ro» manis Pontificibus a Graecis pro» vincias recuperare potuisset. Illy» ricum, puta, Macedoniam, Epi» rum etc. » Haec vero cum Moshemius ait, non modo chronologiam facti pervertit, sed etiam affirmat id, quod cum tota schismatis istius excitati historia manifeste pugnat, in qua nihil clarius esse potest, quam Nicolaum Pontificem, Ignatii veram defensionem, atque eiusdem iuris vindicationem constanter gessisse.

In eandem ferme sententiam Guillelmus Caveus loquitur in *conspectu saeculi Photiani* historiae litterariae suae, et Carolus Villersius 3 parte historiae ecclesiasticae speciminis, quod adiectum ab eo est operi Parisiis anno 1808 a se tertium edito, quod inscribitur: *Essai sur l'esprit, et l'influence de la reformation de Luther,* quod historiae specimen, nulla veritatis habita ratione scriptum, omnino spectare dici potest ad perstringendam contra catholicam Ecclesiam, ac Romanos Pontifices congeriem iniuriarum. Ii quidem scriptores ita huius schismatis originem derivant, tamquam si tunc primum Ecclesia Graeca audierit, Romanum Pontificem in universam Ecclesiam iurisdictionis habere primatum, et Photius ideo restiterit Nicolao, perinde si tunc primum Romani Pontificis potestas iurisdictionis, etiam in Ecclesia Graeca inciperet exerceri. Potterius denique, ut ceteros praeteream, tom. 2 cap. 20 operis *l'Esprit de l'Eglise* etc. veram schismatis huius causam sitam esse contendit in Orientalis imperii ab Occidentali facta separatione.

His, aliisque ut respondeamus, praecipua referemus, quae excitatis istius schismatis originem, causamque respiciunt, quaeque fuse a Baronio, et Pagio ad 857 et seqq. a Le-Quienio tom. I Orientis Christiani, col. 245 et seqq. tom. 3 col. 377, et seqq., a Natali Alexandro in Diss. de Schismate Photiano, aliisque pertractantur, et allatis monumentis demonstrantur.

Methodio Patriarchae Constantinopolitano die 14 Iunii anno 846 mortuo, Ignatius filius Michaelis I, qui Rhangabe, et Curopalata dictus est, die 4 Iulii eiusdem anni suffectus est, suffragantibus Episcopis, et Clero Constantinopolitano, ac populo gratulante. Narrat Nicetas in eius vita, Ignatium, cum esset consecrandus, prohibuisse quominus Gregorius Asbesta Syracusanus praesul caeremoniae interesset, ac deinde habita synodo, Gregorium plurium criminum reum ab illo depositum fuisse. Post haec Ignatius undecim annos, et nonnullos menses Ecclesiae Constantinopolitanae, singulari cum religionis, et disciplinae ecclesiasticae studio praefuit. Eo autem anno gravissimam vexationem pati coepit.

Theophilo Imperatori Michael III eius filius sexennis successerat. Primis vero annis Theodora Augusta eius mater imperium sapienter administraverat; sed deinde Michaelis Bardae Caesaris, qui ipsius Theodorae Augustae frater erat, artibus et potentia, ea remota fuerat; et summa rerum in Bardae ipsius potestatem devenerat, cuius arbitrio omnia gerebantur. Erat Bardas Ignatio Patriarchae imprimis infensus, eo quod illum Praesul ob perditos mores reprehendisset, et tandem eum communione, atque ad altaria accedentem Eucharistia privasset, ob turpem cum nuru publicam consuetu-

dinem. Alia etiam inimicitiae causa fuerat, quod cum Bardas optaret expedire se a Theodorae metu, et idcirco vellet eam monasticam vitam profiteri, suaserat Imperatori, ut Patriarcham ad illam velandam cogeret. Ignatius autem eam invitam velare recusaverat, licet Imperatoris, seu potius Bardae iussu in monasterium esset relegata.

Itaque Bardas Ignatium Maiestatis accusavit, veluti si Gebonem quendam hominem obscurum, qui Theodorae se filium iactabat, ille moliretur ad imperium provehere. Fuit ergo die 23 Novembris anno 857 deportatus in insulam Terebyntum, et monasterio inclusus. Triduo post missi sunt ad eum Episcopi, qui illum adducerent ad Episcopatum dimittendum, nisi vellet extremo discrimini se obiicere. Fortiter vero Ignatius obstitit, plane sentiens gravissima mala Ecclesiae Constantinopolitanae imminere, si morem Bardae gessisset. Bardas autem effecit, ut convocato episcoporum, quibus metus incussus erat, conventu, contra omnes Ecclesiae leges, Ignatio dignitas abrogaretur, et ei in Episcopatu Constantinopolitano sufficeretur Photius, cui ipse addictissimus erat. Iuvat hic Metrophanis Smyrnaei verba referre ex epistola ad Manuelem Patricium, quae ostendunt, per vim et metum, Episcopos, derelicto Ignatio, in posterum Photio adhaesisse. Ait enim, statim ac Ignatius a Barda eiectus est, eique Photius subrogatus, « Episcopos » omnes Constantinopolitanae ditio- » nis convenisse, et Photium anathe- » mate perculisse, depositum dicen- » tes in nomine Patris, et Filii, et » Spiritus sancti. Quin et Episco- » pos omnes una conspirantes, se- » ipsos diris devovisse, si quis ipso- » rum Photium Patriarcham profite- » retur.»

Photius vero erat quidem vir nobili genere, et ingenio ac singulari eruditione praestans, rerum civilium et politicarum usu, ac peritia insignis, sed vehementer ambitiosus. Is igitur, qui Protospatarius erat, et primus Imperatori a secretis, sex dierum spatio ex Laico Episcopus factus est. Nam eo anno, mense Decembri, prima die Monachus, altera Lector, tertia Subdiaconus, quarta Diaconus, quinta Presbyter, sexta denique, hoc est, ipso die festo Natali Christi Domini, a memorato superius Gregorio Asbesta Syracusano, Episcopus consecratus est. Interea Ignatius primum in Hieriam insulam deportatus est, et vinctus in stabulo agrario fuit inclusus; tum, in Mitylenem insulam est perductus. Habita est vero a Photio an. 859 pseudo-synodus in Blachernis, in qua Ignatium patriarchatu depositum declaravit, et praeter inceptam Ignatii ipsius vexationem, eos etiam acerbe insectari, ac malis omnibus afficere coepit, quos ab Ignatio non deficere, et sibi non adhaerere intelligebat.

Cum sentiret autem Photius non posse se dignitatem tuto retinere, nisi Nicolai Pontificis auctoritate se munitum esse doceret, conatus est Pontificem decipere, ut litteras ab eo consequeretur, quae ipsius confirmationem in Patriarchali dignitate continerent. Legatis igitur, litterisque Romam missis affirmabat, Ignatium senio, et infirma valetudine confectum sponte patriarchatu abdicasse, se autem invitum, et frustra obnitentem, communi omnium suffragio coactum fuisse ad patriarchalem dignitatem suscipiendam. Petebat praeterea, ut Constantinopolim Legatos Pontifex mitteret, qui Iconoclasticam haeresim penitus profligarent, ac disciplinae ecclesiasticae consulerent.

Minime deceptus a Photio est Nicolaus, sed Constantinopolim Legatos misit Rhodoaldum Portuensem et Zachariam Anagninum Episcopum, quibus commiserat, ut « Ignatii Pa- » triarchae causam diligenter inve- » stigarent, et Sedi Apostolicae ple- » nis, ac veracibus referrent indi- » ciis. » Legati cum Constantinopo-

lim venissent, fracti partim metu, partim muneribus, praevaricati sunt. Photius vero latrocinalem Synodum in templo SS. Apostolorum anno 861 habuit, cui adesse coactus est Ignatius, et in qua introductis hominibus ex infimo genere, qui testimonium falsum dixerunt, Ignatius ipse depositus est, consentientibus turpiter Nicolai Pontificis Legatis, dignitate sua spoliatus, verberibus, aliisque cruciatibus vexatus, et cum fere exanimis esset, compulsus est in charta crucem signare, cui Photius verba adiecit, quae illum abdicare se, et Synodi decreto assentiri significarent. Nisi vero servili, sordidaque veste indutus deinde fugisset, saluti suae non consuluisset. Itaque recepit se in Propontidis regionem, aliaque deserta loca, ubi ignotam, pauperemque vitam diu toleravit.

Sed potuit interea Ignatius Nicolai opem implorare, atque in eius suprema auctoritate perfugium contra tantam calamitatem requirere. Itaque una cum decem Metropolitis, et quindecim Episcopis epistolam ad Nicolaum scripsit, in qua de tota re gesta, deque turpi agendi ratione, quam Legati ab eo missi, Constantinopoli adhibuerant, eum certiorem fecit, et Sedis Apostolicae auxilium postulavit. Nicolaus in Legatos animadvertit, et convocatis Episcopis qui Romae aderant, ac praecipuis ex Clero Romano, rescidit omnia, quae Constantinopoli contra Ignatium facta fuerant. In Concilio autem anno 863 Romae habito, acta pseudo-Synodi Constantinopolitanae irrita esse decrevit, Photium tamquam sedis alienae invasorem damnavit, et Ignatium in pristinam dignitatem restituit. Haec Photius audiens summopere indignatus, duas Synodos Constantinopoli habuit, in quibus, prout superius significavimus, eo usque audaciae insolentiaeque progressus est, ut contra Nicolaum Pontificem sententiam tulerit excommunicationis.

Haec cum Photius agebat, errorem etiam contra Fidem propugnabat. Nam Latinos accusabat, veluti si a fide defecissent, eo quod Spiritum sanctum non a Patre solum, sed etiam a Filio procedere crederent. Scripta simul ad Patriarchas Orientales epistola *Encyclica,* conatus est eos contra Latinam Ecclesiam commovere. Sed rationes, quas ad dissidii sui defensionem in illa afferebat, tales erant, ut manifeste omnibus ostenderent, se nonnisi iniuria de Romano Pontifice, ac de Latinis conqueri, et nullam se legitimam consilii a se inique suscepti rationem afferre posse. Cum enim de Latina Ecclesia conquereretur, eo quod Spiritum sanctum a Filio quoque procedere Latini crederent, ostendebat, in schismate suo etiam evenisse, quod schismatis cuiusque proprium esse solet, ut cum haeresi coniungeretur. Quando autem propter Sabbati ieiunium, propter vetitum Sacerdotibus coniugium, Latinam Ecclesiam reprehendebat, profecto se inique agere palam demonstrabat, cum sanctissima instituta improbaret. Haec vero omnia, quomodo poterant Photium excusare ab eo crimine, quod patraverat, per vim manifestamque vexationem, alienam Cathedram usurpando? Quomodo poterant ista probare, Nicolaum Pontificem potestatem non habuisse, ut Ignatium restitueret, Photiumque cogeret ad Constantinopolitanam sedem dimittendam?

Sed rerum facies repente immutata est. Anno enim 867 Bardas Proditionis accusatus, morte mulctatus fuit, ac deinde Imperatore Michaele interfecto Basilius Macedo imperio potitus est. Hic autem cum semper Ignatii studiosus fuisset, statim in imperii sui initio, eundem revocavit, et Photio deiecto, atque in monasterium *Scopen* relegato, effecit, ut, habito Constantinopoli concilio, pristinam suam cathedram ille recuperaret. Post haec de tota re ad Romanum Pontificem scripsit, et missa etiam Romam legatione, ab eo pe-

tiit Concilii Generalis convocationem. Hadrianus II, qui Nicolao I interea successerat, Imperatori libenter assensus est. Itaque Romae anno 868 concilium habuit, in quo Nicolai I decreta, circa Photii causam confirmavit: Photio tamen communionem laicam permisit, si facti eum poenituisset, et voce ac scripto profiteretur, se Nicolai decretis obtemperaturum esse. Ea omnia vero Hadrianus iussit, quae ad Concilii Generalis celebrationem erant necessaria, de qua re paullo post agemus.

Haec autem, quae hactenus commemoravimus, satis ostendunt, quam longe a veritate sint ea, quae Moshemius, Caveus, Villersius, Potterius de isto schismate affirmarunt. Est enim perspicuum, universum istud dissidium commotum esse ob vim Ignatio illatam, et ob eundem iniuste spoliatum Episcopatu; minime vero ob politicas utriusque Imperii controversias, vel quod tunc primum Romanus Pontifex potestatem suam in Orientalem Ecclesiam vellet exercere. Praeter historiam vero superiorum temporum, quae contrarium evincit, ipsum Ignatii factum una cum Metropolitis et Episcopis Nicolai Pontificis auctoritatem implorantis, atque ipse Photius, qui ad gradum, quem occupaverat, retinendum, arbitratus est, necessarium esse, se Pontificis auctoritate tegere, demonstrat quanto in errore Scriptores illi versentur.

CAPUT LXXXIII.

DE SYNODO VIII GENERALI CONTRA PHOTIANUM SCHISMA, HADRIANI II R. P. AUCTORITATE CELEBRATA.

Hadriani II Pontificis auctoritate Synodum VIII Generalem contra Photianum schisma habitam esse, in historia saeculi Ecclesiae noni res explorata est. Si praecipua vero commemorentur, quae in eo concilio gesta et decreta sunt, facile est intelligere, quamobrem homines schismatici de eius auctoritate detrahere conati semper fuerint. Actum enim de causa, quam defendunt, omnino esse sentiunt, modo Synodum illam vere oecumenicam habendam esse fateantur. Quae enim causa fuit, cur Concilium hoc convocaretur? Profecto ut remedium afferretur gravissimis malis, quae ex Photiano schismate in Ecclesiam manaverant. Et enim erat Photii audacia comprimenda, et potestas illa firmanda, quam non ita pridem Ignatius recuperaverat. Atqui haec quidem, sapientissima gravissimaque ratione gesta sunt in ea Synodo. Erant cetera statuenda, quae eiusmodi malum impedirent in posterum, quaeque Ecclesiae catholicae incolumitati prospicerent, atque ea etiam in memorata Synodo decreta sunt. Cum nos eius auctoritatem simus propugnaturi, videtur esse opportunum, ea primum referre, quae rerum in Synodo gestarum veluti summam continent.

Itaque Constantinopoli in templo S. Sophiae celebrata ea Synodus est, ac incepta die 5 Octobris anno 869, habitis decem actionibus, die postremo mensis Februarii, anno proximo absoluta fuit. Confirmata est autem in ea Hadriani II sententia, qua decernebatur, ut Ignatius in pristinum dignitatis gradum restitueretur, quo iniuria fuerat exspoliatus, utque Photius iniustus Sedis Constantinopolitanae invasor, in omne tempus, in ordinem redigeretur, eique ad communionem laicam aditus tantum pateret, modo ea verbis ac chirographo improbaret, quae gesserat. Veteribus Episcopis, qui nempe non a Photio, sed ab Ignatio, vel eius decessore Methodio defecerant, Ecclesiastica communio concessa, et facultas etiam facta est, ut suos Epi-

scopatus retinerent, dummodo libello subscripsissent ex Urbe a Pontificiis Legatis allato, in quo omnes haereses reiiciebantur, Photii gesta damnabantur, et in ipsum Photium anathema dicebatur, donec ad saniorem mentem reversus resipisceret. Quocirca, qui hanc conditionem repudiarunt, reiecti quidem sunt, suisque Episcopatibus exciderunt. Ad Episcopos vero ceterosque Clericos quod attinet, qui a Photio fuerant ordinati, imperatum est, ut exauctorati in laica communione manerent. Illius tandem concilii Patres doctrinae etiam Christianae, et universae Ecclesiae disciplinae consulere cupientes, utrumque ut efficerent, damnatis haereticis omnibus, et praecipue Iconoclastis, fidei definitionem, et 27 canones ediderunt.

Haec profecto Haereticis et Schismaticis placere certe non poterant, qui idcirco, nisi causa cadere voluissent, Oecumenicam illam Synodum fuisse denegaverunt. Nihil vero potest esse tam certum, quam hanc Synodum Oecumenicam fuisse. Quid est, quod huic concilio desit, ut iure eidem possit Oecumenici auctoritas denegari? Commemoretur enim eius habendi decretum. Recolantur illa, quae eius respiciunt celebrationem, quaeque post celebratam Synodum contigerunt. Ea omnia profecto qui recenseat, intelliget sane esse eiusmodi, ut certissimum iudicari debeat Synodum istam vere Oecumenicam fuisse.

Est hoc in Oecumenica Synodo praecipuum, ut illam habendam Romani Pontificis indixerit auctoritas. At nemini dubium esse potest octavam Synodum Hadrianum II habendam decrevisse. Continet convocandae Synodi decretum Hadriani ad Basilium Imperatorem epistola, quae in primam Synodi actionem relata est. « Volumus, inquit, per vestrae » pietatis industriam Constantinopoli » numerosum celebrari Concilium, » cui nostri quoque Legati praesi» dentes, delictorum, hominumque » discrimine perspecto, statim cuncta » impii conciliabuli exemplaria ab » iis, qui illa retinent, ablata, igni» bus cremanda tradant.» Consonant his Anastasii Bibliothecarii verba in praefatione octavae Synodi ita Hadrianum alloquentis. «Missisque cum » auctoritate Apostolica Vicariis, et » epistolis decretalibus, iussisti fieri » Constantinopoli Synodum. » Nihil his certe magis perspicuum afferri posse videtur ad ostendendum, Rom. Pontificis auctoritate concilium hoc indictum fuisse.

Summa quidem laus Imperatori est tribuenda, quod acceptis Pontificis Maximi litteris, omnem operam suam ad Episcopos Constantinopoli colligendos adhibuerit: « Non modi» cum certamen certavimus (quem» admodum ipse de se fatetur in al» loquutione ad Synodum), neque » labori cuilibet cessimus, ut et ipsi » nobiscum nostis, ad congregandum » eos, qui a Romana, et ab Orienta» libus Patriarchalibus sedibus con» venerunt. » Ea autem de causa ampliissimis verbis act. praesertim 1 a Patribus, 6 a Metrophane, 8 ab Ignatio in acclamatione ad Synodum Imperator laudatus est. Nemo tamen dubitabit, licet praeclare se gesserit in ea re ad exitum perducenda Imperator, ac magnopere laborarit, ut Synodus haberi posset, illum tamen, nonnisi auctore Rom. Pontifice Hadriano, Episcopos Constantinopolim vocasse, quare oporteat omnino concludere, Synodum Romani Pontificis auctoritate convocatam fuisse.

Neque vero minus esse certum debet, Concilio VIII Hadrianum II per Legatos suos praefuisse. Fuere illi Donatus Episcopus Ostiensis, Stephanus Episcopus Nepesinus, et Marinus E. R. Diaconus. Omnes autem litterae, quae de Synodo illa loquuntur, tres illos viros Synodo praefuisse testantur. Cetera ego relinquens, commemorabo primum Hadriani ad Imperatorem epistolam, quam anno 869 scripsit, quaque Legatos indicat, qui Synodo erant prae-

futuri. Recensebo ea, quae in Hadriani II vita refert Anastasius Bibliothecarius. Basilius enim Augustus postridie, quam Legati Constantinopolim pervenissent, haec cum iis verba fecit: « Nos cum omnibus O» rientalibus Patriarchis, Metropo» litis, atque Episcopis censuram » S. matris nostrae Romanae Eccle» siae, per biennium praestolantes, » propter Deum petimus, ut Dei ne» gotium utiliter peragatur, et tan» dem aliquando auctoritate vestri » S. Collegii tam pestifera Photianae » tergiversationis scandala propel» lantur, quatenus unitas et tran» quillitas optatae diutius, iuxta de» cretum SSmi PP. Nicolai restau» rentur. » Haec autem Imperatori roganti Legati responderunt: « Et » nos ideo venimus, ideo missi su» mus: sed neminem Orientalium ve» strorum umquam in nostram Syn» odum suscipere possumus, nisi, » oblato libello, cuius formam de » scrinio S. Sedis Apostolicae sum» psimus, nobis fuerit satisfactum.»

Non possunt vero fingi clariora testimonia, ut cuique pateat per Legatos suos Rom. Pontificem Synodo praefuisse. Neque enim Imperator ea ratione, qua retulimus, cum Legatis loquutus esset, nisi in iisdem praesidendi auctoritatem agnovisset. Neque Legati adeo erant inepti, ut dicerent posse se prohibere Synodi ingressu eos, qui Pontificiis decretis non paruissent, nisi suam in Synodum auctoritatem exploratam, planeque cognitam habuissent.

Atque eorum quidem auctoritatem in Synodum, Patres, qui interfuerunt, professi fuerunt. Sunt in omnium manibus eius concilii acta, ac perspicua sunt, quae passim in iisdem testimonia occurrunt, quae docent Legatos Synodo praefuisse. Tale est quod actione 3 habetur. His enim constat verbis eius actionis exordium: « Convenientibus Donato, » Stephano Episcopis, et Marino Dia» cono, locum tenentibus Hadriani » Archiepiscopi senioris Romae, et » Ignatio etc. » Ea autem verba indicant omnino, Concilii Patres habuisse Rom. Pontificis Legatos veluti sacri Conventus duces. Tale est etiam quod eadem actione deinde refertur, ita scilicet Legatos fuisse loquutos, ut oratione sua argumentum afferant se Concilio praesidere. « Vi» carii senioris Romae dixerunt: Ergo » et omnem dubitationem amittamus » e cordibus vestris, et verbis, et » operibus certificemus vos, quia se» cundum ea, quae mandata et iussa » sunt nobis, ita disponemus. Ergo » habemus epistolas etc. » Praetereo actionem septimam, et nonam. Eadem enim ratione, ac in tertia vidimus, res gesta in his actionibus est. Decimam potius commemorabo, in qua Hadriani Legati Concilii decretis, Episcoporum omnium primi subscripserunt. Haec enim omnia, quae diximus, manifeste confirmant, Legatis vere proprieque praesidentibus. Synodum istam octavam habitam esse.

Restat nunc illud quaerendum, fueritne octava Synodus Rom. Pontificis sententia confirmata. Hic vero locus brevi explicatur. Docet enim id Hadrianus in sua post confectam Synodum, ad Basilium Imperatorem scripta epistola. « Ab illis, inquit, » sacratissimis constitutis, quae vel » Apostolicae memoriae praedecessor » noster Nicolaus antea salubriter » sanxit, vel nos postea dispensato» rie protulimus, nulla motione, vel » mutatione discedemus, aut ad dex» teram, aut ad sinistram quoquo » modo declinabimus. Quae videli» cet iamdudum probavit Ecclesia, » et immutilata servanda nuper ge» stum generale statuit Concilium.» Docet professio Fidei, quam faciebant saeculo nono Rom. Pontifices cum Pontificatum inibant, quamque edidit Garnerius in libro diurno Rom. Pontificum tit. 9. Praeter cetera enim, quae Rom. Pontifices mox electi iurabant, haec quoque in ea, quam diximus formula profitebantur: « Sanctaque octo universalia Conci-

» lia, id est, Nicaenum, Constanti-
» nopolitanum, et Ephesinum pri-
» mum, Chalcedonense, quintum quo-
» que et sextum, item Constantino-
» politanum, et septimum item Ni-
» caenum, octavum quoque Constan-
» tinopolitanum, usque ad unum api-
» cem immutilata servare, et pari
» honore, et veneratione digna ha-
» bere, et quae praedicaverunt, et
» statuerunt, omnimode sequi, et
» praedicare; quaeque condemnave-
» runt, condemnare ore, et corde.»
Necesse vero non est, post ista adeo perspicua, rei longius insistere, ut confirmatam a Rom. Pontifice eam Synodum fuisse efficiatur.

Post haec tam gravia testimonia, ex quibus luculenter cuique constat Synodum hanc, quae R. Pontificis auctoritate convocata, habita et confirmata est, vere Oecumenicam fuisse, facile est schismaticorum clamoribus occurrere, eaque praecipua refellere, quae iisdem plaudens in *appendice ad Delicias Eruditorum Ioannis Lami t. 2* obiicit Fontanius. Neque enim ego puto necesse esse illa loca explicare, atque argumenta, quae inde nascuntur, refellere, ex quibus concludere fortasse quisquam posset, Imperatorem ipsum Synodo praefuisse. Sunt enimvero nonnulla actorum Synodi loca, in quibus habitas actiones fuisse dicitur *Imperatore praesidente*. Certum est deinde, primum acclamatum Imperatori, quam Legatis fuisse; certum denique est, a Legatis Imperatorem fuisse rogatum, ut primus omnium ipse subscriberet. Haec vero omnia argumento esse tantummodo possunt honoris a Legatis, et Synodo Imperatori habiti, non autem Principis in Synodum praesidentiae auctoritatis. Possunt vero haec cum Imperatore agi, tamquam cum Principe, qui de Ecclesia ob huius Synodi celebrationem optime merebatur, non possunt tamen umquam illius in Synodum ostendere auctoritatem.

Ipse vero Imperator nobis huius rei est auctor. In alloquutione enim ad Synodum profitetur, se, utpote laicum, de Ecclesiasticis causis iudicandi auctoritatem non habere. «Hoc, » inquit, investigare et quaerere, » Patriarcharum, Pontificum et Sa-
» cerdotum est; non nostrum, qui
» pasci debemus, qui sanctificari, qui
» ligari, vel a ligamento solvi de-
» bemus... Quantaecumque enim re-
» ligionis, et sapientiae Laicus exsi-
» stat, vel etiamsi universa virtute
» interius polleat, donec laicus est,
» ovis vocari non desinet.» Eadem prorsus de causa Imperator intellexit, honoris gratia tantum se rogatum a Legatis fuisse, ut primus omnium subscriberet; respondit tamen, se id non esse facturum. Act. enim 10 haec referuntur: « SSmi Vi-
» carii senioris Romae dixerunt...
» volumus ut subscribant primitus
» Christi amatores Imperatores, et
» deinde secundum ordinem S. haec
» Synodus. Basilius piissimus, et
» Christi amicus Imperator dixit:
» Tranquillissimum Imperium No-
» strum, secutum praecedentes iu-
» stissimos Imperatores, Constanti-
» num videlicet Magnum, et Theo-
» dosium, et Marcianum, et ceteros,
» vult subscribere post subscriptio-
» nes omnium SSrum Vicariorum.»

Neque minus est obvium, honoris causa tantum, non vero auctoritatis, Basilio ante Legatos fuisse acclamatum, idque minime ostendere eum Synodo praefuisse. Ante Legatos enim etiam Eudoxiae Augustae acclamatum est, *Eudoxiae piissimae Augustae multos annos*. Nemo tamen inde concluderet Eudoxiam quoque Synodo praefuisse. Sequitur igitur, iudicandum omnino esse, R. Pontifices tantum per Legatos suos Concilio praefuisse. Sed haec omittamus: Fontanium potius refellamus, schismaticorum causam in praefatione operis, quod indicavimus, defendentem, et Concilii octavi auctoritati omni studio detrahere conantem.

Mitto dicere de iis, quae ille disputat ut suadeat, Nicolaum I non ea prudentia usum fuisse cum Pho-

tianum dissidium excitatum est, quae in R. Pontifice, cum ceteris temporibus omnibus, tum maxime ubi contentiones eiusmodi commoventur, requiritur. Ea enim ille praedicat, ut Photii scelus imminuat, ac Pontificem Nicolaum in invidiam vocet malorum illorum gravissimorum, quae ex Photiano schismate in Ecclesiam manarunt. Consideranti vero cuiquam illorum temporum historiam Ecclesiasticam, ac calamitatis illius adiuncta omnia perpendenti, patebit omnino, haec a Fontanio per calumniam dici; Photii iniquitati, ceterorumque eius rebus studentium mala illa omnia adscribenda esse; Nicolaum vero Pontificem sapientissime se gessisse; ac si animadvertere in Photium, illiusque sectatores decrevit, id ab eo, constantiam Pontifice Maximo dignam, ac officium defendendae iustitiae, Ecclesiasticae disciplinae servandae, fidei sanctitatis custodiendae, Ignatii Patriarchae a Photio violati dignitatis restituendae necessitatem ab eo postulasse.

Dicamus de iis, quae causam, quam in manibus habemus proximius attingunt, et efficiamus ea, quae ille scribit Synodi octavae auctoritatis extenuandae gratia, concilii huius oecumenici auctoritatem non infirmare. Quid est enim quod Fontanius tantopere irascitur octavae Synodo Oecumenicae? Ablatam primum vehementer dolet Patribus omnibus Synodum ingrediendi libertatem, eosque solum Concilii ingressu non fuisse prohibitos, qui primum spopondissent se omnia in Nicolai I sententiam, et Hadriani II arbitratu esse facturos. Hoc cum ait, reprehendit R. Pontificis Legatos, qui neminem Synodo interesse passi sunt, nisi antea libello illi subscripsisset, quem Nicolaus confecerat, Hadrianus vero Constantinopolim miserat, et in quo Ignatii restitutio, Photii depositio, eius schismatisque damnatio continebatur. Commotum quidem ea re fuisse Imperatorem narrat, ac obiecisse Legatis rei novitatem, et conditionem a conciliorum consuetudine prorsus alienam. Legatorum deinde verbis honorificentiae, assentationisque plenis adductum illum fuisse ut libellum Legati in ipso Concilii exordio omnibus offerrent.

Factum ita fuisse ait, ut omnia in Concilio nutu Rom. Pontificis, ac Legatorum gererentur, Photius indicta causa damnaretur ab Patribus, qui, nisi se illum damnaturos iurassent, in Synodo locum non habuissent. Atque ea quidem in re indignatur Synodi huius Censor subscribendi rationem, quam Patres in Photii depositione adhibuerunt. «Subscripsere » enim, narrat Nicetas, depositioni, » calamis non nudo atramento, sed, » in quo penitus contremiscas, ipso » Salvatoris Sanguine tinctis.» Miratur deinde Fontanius, ac contemnit Episcoporum qui Synodo interfuerint parvum numerum, cum certum sit, non umquam frequentiores, quam centum et octo Concilio illi adfuisse. Numerum autem Episcoporum, qui centum et octo non praetergrediatur, difficile videtur probari posse Fontanio, universae Ecclesiae conventum constituere.

Quid vero, quod plures etiam ex iis, qui Concilio adfuerant, eiusque actis subscripserant, poenituit deinde subscriptionis suae, atque ita poenituit, ut cum nullum afferre remedium aliud rei gestae possent, Imperatorem vehementer precati sint, ut exemplum actorum Concilii, in quo subscriptiones continebantur Legatis tollendos curaret? Flecti se passum esse his precibus Imperatorem putat Fontanius, *ac vix dubitare* se posse ait, *eius, sive iussu, sive consensu, ereptum fuisse codicem,* cum ea Legatis contigerunt, quae de eorum ad urbem reditu narrat Continuator Anastasii Bibliothecarii in vita Hadriani II. «Post dies aliquot » legati navigantes, in Slavorum de» ducti manus, proh dolor! incide» runt, bonisque omnibus, ac authen» tico, in quo subscriptiones omnium » fuerant, exemplari denudati sunt.»

His, quae adduximus, robur accedere putat adversarius ex iis, quae Nilus Metropolita Rhodiorum, et Marcus Eugenicus Metropolita Ephesinus contra hanc Synodum dixerunt. Alter enim octavam, non hanc, de qua quaerimus, sed illam, in qua deinde Photius restitutus est, octavam Oecumenicam appellavit. Alter vero in Concilio Florentino, Cardinali Iuliano ad acta Concilii huius provocanti respondit, eam Synodum abrogatam fuisse, neque tamen ea de causa a Cardinali illo reprehensus confutatusque est. Addit tandem, et Latinos de Synodo octava non honorifice sentire, ac commemorat in annalibus Bertinianis ad an. Ch. 872, et lib. 5 de gestis Francic. c. 28 plures de eadem Synodo res haud ita commendatione dignas narrari.

Haec sunt praecipua, quibus Fontanius conatur Synodi octavae auctoritati detrahere. At mirari possumus scriptorem, qui tanta confidentia, tantaque inconsideratione de re gravissima agens utatur. Etenim potestne aliquid ita esse tam falsum, quam Episcopis, qui Concilio interfuerunt, libelli oblatione libertatem ademptam fuisse? Longum esset libellum ipsum hic referre, ac legi potest tom. 8 coll. conc. ed. Labbei ed. Paris 1671 col. 988, et 989. Si referretur autem, appareret, in eo aliud Episcopos profiteri non debuisse nisi quod removendae omni schismatis et haeresis suspicioni inserviret. Postquam enim in illo assertus est R. Pontificis in universam Ecclesiam primatus, necessitas cum R. Pontifice in fide, et communione conveniendi; post damnatas haereses omnes, Photii damnatio repetitur, ac Ignatii restitutio. Id vero in controversia non erat, mererenturne damnari Photius, ac Ignatius restitui. Erat enim exploratissima iniuria a Photio Ignatio illata, erat omnibus cognita sententia a Nicolao et Hadriano in Romanis Conciliis lata, de altero exauctorando, altero restituendo. Neque minus erat necesse certo cognoscere, adhaererentne schismaticis illi Episcopi, qui Concilio interesse volebant, cum notum omnibus esset, quanta audacia res gesta a Photio suisque fuisset, quantaque temeritate ipsum R. Pontificem excommunicassent.

Iam vero libellus eiusmodi, cuius subscriptione revera aliud R. Pontifex non requirebat intelligere, nisi utrum Episcopi, qui Synodo adesse debebant, ab omni haeresis et schismatis labe essent alieni, libellus, inquam, eiusmodi poteratne Episcopos, qui subscripsissent, libertate privare? Neque vero in Synodo actum est tantum de Photii depositionis, ac Ignatii restitutionis sententia iam pluries lata, in publico totius Ecclesiae conventu recipienda. Canones enim 27 conditi sunt, iisque fides catholica universa praedicata est, haereses omnes, ac diserte Iconoclastica damnatae, actum de disciplina in ordinibus conferendis, de Ecclesiae bonis conservandis, de Clericorum honestate, deque aliis pluribus ad Ecclesiam bene gerendam magnopere opportunis. Est vero prorsus a ratione absonum contendere, libertate spoliatos fuisse Episcopos ad haec sapientissima decreta constituenda; eo quod in ipso Concilii exordio, se neque haereticos, neque schismaticos esse professi fuissent. Quae recta disputandi ratio id patitur?

Quamquam non video, cur nos argumentando efficere debeamus, libelli illius oblatione imminutam Synodi Patribus non fuisse libertatem, perinde quasi nobis ex Concilii ipsius historia non constet, libellum illum a Synodo ipsa probatum fuisse. Legatur enim actio I Concilii VIII apud Labbeum tom. cit. colum. 991. Haec enim in rem nostram occurrent. Lecto siquidem libello, « SSmi Vicarii » senioris Romae dixerunt: Placet » omnibus vobis libellus a Romano» rum Ecclesia missus? Tota Sancta » Synodus exclamavit: Iuste, et con» venienter lectus nobis libellus ex» positus est a Romanorum Ecclesia; » et propterea placet omnibus . . .

» cum Ecclesia Romanorum concor-» damus. » Fuere quidem nonnulli, ut refertur col. 990, qui post libelli subscriptionem apud Ignatium, et Imperatorem, ea de re conquesti sunt; at ii non de libertate violata conquesti sunt, sed quod nimis superbe de Ecclesia Constantinopolitana sentirent, et fortasse etiam, quod schismaticorum querela commoti, asserebant, Episcopos Graecos pati non debuisse, ut libellus ab iis subscribendus Roma Constantinopolim mitteretur. Impositum igitur subscribendi onus non libertati, sed dignitati Episcoporum quodammodo detraxisse lamentabantur.

At enim adversarius obiicit libelli oblationem Imperatorem arguisse novitatis, eaque de causa illi obstitisse. Haec vero quid efficiant, non video. Aestimaverit enim licet Basilius, novum esse, Episcopis ad Synodum convenientibus libellum proponi; potest tamen ostendi, Ecclesiam, etiam vetustioribus temporibus consuevisse ab hominibus lapsis in haeresim aut schisma, sive Episcopi illi essent, sive Clerici, sive Laici, scriptum poenitentiae libellum, ac orthodoxae fidei, communionisque professionem exigere. Scio, quid his respondere adversarius possit, libellum, videlicet, consuevisse in Synodo ipsa confici, non vero Roma mitti ad Episcopos, qui Synodo interesse voluissent. At sufficient omni hac de re dubitationi tollendae, demonstrandaeque consuetudini, ut a Rom. Pontifice ipso etiam vetustiori aetate, libelli componerentur, et subscribendi ab iis mitterentur, qui haeresis, vel schismatis rei evaserant, vel in gravem haeresis, aut schismatis venerant suspicionem; illa commemorare, quae de Pontificibus Hormisda et Damaso, memoriae prodita sunt.

Sane certum est, atque ex Acaciani schismatis historia constat, Hormisdam Pontificem composuisse libellum, eiusdem schismatis eiuratorium, eum in Orientem missum Roma esse, eundemque ab Episcopis omnibus ad unionem revertentibus fuisse receptum. In quinto autem I Constantinopolitani Concilii canone laudatur *libellus Occidentalium*. Hic vero Occidentalium libellus, ut pluribus adductis gravissimis argumentis ostendit Christianus Lupus in adnot. ad memoratum canonem Concilii Constantinopolitani tom. I operum ed. Venetae an. 1724 part. I pag. 336 et seq. hic, inquam, libellus, aliud non est, nisi solemnis illa professio fidei, Romae a S. Pontifice Damaso composita, atque in Orientem, ad Paulinum Patriarcham Antiochenum missa, de qua inter ceteros Rufinus in epistola 2 ad Macarium, « Damasus, inquit, Episcopus, » cum de recipiendis Apollinarianis » deliberatio haberetur, editionem » Ecclesiasticae fidei, cui subscribere » deberent, conscribendam manda-» vit. » Non indigebant igitur Hadriani Legati verba assentationis plena adhibere, ut Imperatori persuaderent, libellum offerre, novum non esse; ac Hadrianus Pontifex non minorem certe causam habuit subscriptionem ab Orientalibus exigendi, ac Hormisdas et Damasus habuerant iis temporibus, quae mox indicavimus.

Post haec non moror adversarium, Photii conditionis miserentem, qui indicta causa fuerit condemnatus. Esse enim arbitror ex iis, quae diximus, cuique cognitum, de eius causa in Concilio quaestionem institui non debuisse. Nam erat absoluta Romae, ac tum Nicolai, tum Hadriani sententia, in Conciliis Romae habitis lata, Photius fuerat condemnatus. Neque aliud in Octava Synodo agendum supererat, nisi Rom. Pontificum de ea re sententiam in universae Ecclesiae publico Conventu recipere. Neque etiam est, cur Fontanius indignetur quodammodo, Episcopos calamis ipso *Christi Sanguine tinctis* Photii depositioni subscripsisse. Primum dicam, adhibitam hanc subscribendi rationem, nihil cum Synodi auctoritate vel augenda, vel

minuenda, habere commune. Deinde hoc, quod in actis ceteroquin non legitur, non novum in illorum temporum historia esse, ut, cum de gravissimis criminibus puniendis ageretur, praesertim ad ceteros in officio continendos, timoremque omnibus, ne malo exemplo deciperentur, incutiendum, ea ratione damnationis sententia in aliquem haereticum lata subscriberetur. Sufficiat hanc in rem commemorare Theodorum Pontificem ita an. 648 in Concilio Romae habito, Pyrrhi damnationi subscripsisse, qui postquam a S. Maximo erroris convictus fuerat, ac Monothelismum eiurarat, iterum Monotheliticam haeresim professus est.

Illud vero inconsiderate commemoravit adversarius, quod ait de parvo numero Episcoporum, qui Synodo interfuerint. Utitur enim Anastasii continuatoris testimonio, quo et causa parvi huius numeri Photio crimini refertur, et Synodum tamen Oecumenicam fuisse demonstratur. Sane Anastasius in praefatione ad Synodum ostendit, eam generalem esse appellandam, tum pluribus aliis de causis, tum praecipue, quod omnium patriarchalium Sedium Legati ei adfuissent. Addit autem eius continuator in Hadriani II vita, loco ab adversario adducto: « Non te scanda- » lizet subscribentium paucitas, quia » cum Photius diu tyrannidem exer- » cuisset, et paene omnes a piis De- » cessoribus suis sacratos deposuis- » set, et in loca eorum, fautores » suos tantummodo provexisset, quo- » rum nullus in hac Synodo est re- » ceptus, isti soli ex priorum Patri- » archarum consecratione superstи- » tes sunt inventi. » Certum igitur est, si parvus numerus Episcoporum fuit, hoc ostendere tantum, plures Episcopos ei non interfuisse, quod schismati addicti ita essent, ut noluerint libelli subscriptione ad unitatem Ecclesiae redire. Deinde exploratum omnibus est, modo constet Concilium generale convocatum esse a Romano Pontifice, habitum esse ea ratione, qua habitum dicimus Octavum, confirmatum tandem a Rom. Pontifice fuisse, illud omnino veluti universale habendum esse.

Neque gravius est illud, quod obiicitur de Actis Synodi a Legatis Romam redeuntibus amissis, cum in Slavorum manus inciderunt. Non quaeram ego huius depraedationis crimen sitne Basilio tribuendum. Scio eum in magnam huius rei suspicionem iure venisse, praesertim quod Legatis valde erat iratus ob defensionem, quam ii susceperant Ludovici Augusti. Neque etiam morabor, utrum Episcopi Imperatorem ad id consilii adduxerint, subtrahendorum libellorum causa. Quidquid id fuerit, numquam nocebit Synodi ipsius auctoritati. Synodus enim iam erat absoluta, neque Episcoporum ad fraudes reditus post Synodum habitam, officere potest iis, quae in Concilio gesta sunt; quemadmodum ex eo, quod Graeci post habitam Synodum Florentinam, fidei et promissis non steterint, Synodus illa non desiit esse Synodus Unionis, vereque Generalis.

Restat, ut ostendamus Fontanio nihil probare, quod ille argumentatur ex eorum auctoritate, qui Synodum hanc inter Generales non numerant, vel qui illam contemnant. Id vero est facillimum. Quis enim existimaret Tridentini Concilii auctoritatem imminui, si homines Protestantibus studentes, eam Synodum contemnere affirmarem? Quomodo igitur detrimento octavae Synodi auctoritatis esse poterit, Nilum Metropolitam Rhodiorum, et Marcum Archiepiscopum Ephesinum in Concilio Florentino asseruisse, non eam, de qua quaerimus, sed illam, in qua Photius restitutus est, Octavam appellandam esse? Hoc omnium schismaticorum est proprium, idque iis quae diximus facile confutatur. Quid vero erat necesse cum Marco Ephesino etiam de illa re in Concilio Florentino contendere, quae licet notissima esset, tamen ab homine adeo in schismate pertinaci contemnebatur?

Vix tandem est, ut adversario responderi debeat, cum Auctorem Annalium Bertinianorum ad ann. 872, vel Aimoinum de gestis Francorum l. 5 c. 28 contra Synodum nostram appellat. Uterque enim errat, cum ait, Synodum octavam proprie de adorandis sacris Imaginibus decrevisse; nonnisi enim relativum cultum Sanctorum Imaginibus tribuendum esse censuit. Quemadmodum vero Gallorum opinio existimantium a Patribus secundi Nicaeni Concilii, latriae cultum Imaginibus fuisse decretum, non effecit umquam, ut revera crederetur, Concilii septimi Patres errasse; ita ex eo, quod duobus illis in locis ab adversario citatis, vel etiam in aliis, asseratur, Patres octavae Synodi adorandas Imagines iudicasse, non exsistet umquam, re ipsa hanc Synodum in illum errorem lapsam esse. Legenti enim Synodi octavae canonem de Imaginum cultu, occurrit continuo. Patrum eam sententiam fuisse de cultu illis adhibendo, quae semper Catholicae Ecclesiae sententia fuit. Est vero iam alio loco explicatum, unde erronea ista opinio de Concilii septimi sententia circa Imaginum cultum in Galliis orta fuerit. Cum denique nos agamus de demonstranda Concilii octavi Oecumenici auctoritate, idque perspicuis argumentis effectum sit, non potest ea auctoritas in dubium vocari, eo quod scriptores aliqui non accurate de illo Concilio loquuti sint.

CAPUT LXXXIV.

DE VOCIS FILIOQUE ADDITIONE, QUAE SYMBOLO CONSTANTINOPOLITANO FACTA EST.

Quemadmodum ex Graeci schismatis historia constat, plures querelas Graeci attulerunt, quibus conati sunt dissidii sui rationem aliquam afferre, et gravibus de causis adductos se esse demonstrare, ut a Latina Ecclesia separarentur. Non est hic locus omnes eorundem accusationes persequi. De eo tantum dicemus, quod in praecipua illorum querela continetur, iniuria Latinos Symbolo Constantinopolitano vocem *Filioque* addidisse; atque ostendemus ex agendi ratione, qua Sedes Apostolica hac in re usa est, quam iniuste ii, ob additam illam vocem, Latinam Ecclesiam reprehendant. Opportunum autem esse visum est hoc loco, de ista re agere, cum de iis pertractemus quae schisma excitatum a Photio respiciunt. Photius enim dogma ipsum denegavit de Spiritus sancti a Filio quoque processione, deque consuetudine conquestus est, quae, licet non eatenus, prout Baronius animadvertit, obtineret in Urbe, apud Latinos tamen iam induci coeperat, ut Symbolum cum voce *Filioque* recitaretur.

Indicemus primum ea, quae ad memoratae vocis additionis historiam pertinent. Legebantur antiquitus in Symbolo Constantinopolitano de Processione Spiritus sancti haec verba: *Qui ex Patre procedit*. Sensim in posterum in Occidentali Ecclesia receptum est, ut legatur: *Qui ex Patre Filioque procedit*. Doctissimus Petavius Theologicorum dogmatum de Trinitate l. 7 cap. 2 Manuelis Calecae opinionem refellit, qui libro contra Graecos, Damasum eius additionis auctorem facit. Ut cetera omittantur quae ad huius opinionis falsitatem ostendendam conferrent, illud satis est commemorare, Romanum Pontificem, cum post aliquot saecula hac de re consultus esset, huic additioni aliquando non assensum esse.

Neque vero, uti idem eruditissimus scriptor Petavius docet, intelligi debent de voce *Filioque* primum addita, verba S. Maximi Martyris

in epistola ad Marinum, aut, quae a Synodis nonnullis mox indicandis, in fidei professione, de Spiritus sancti a Filio processione posita sunt. « De Symbolo, et additione Maximus verbum nullum, inquit Petavius, sed de solo dogmate, cuius apud Latinos antiquissima est professio. Quare nihil ad rem, Maximi locus ille spectat. Est illud quidem satis exploratum, non solum veteres Patres privatim, ac singulos in Occidente, longe ante docuisse, Spiritum sanctum ex ambobus procedere, sed etiam Synodos integras, id in fidei professione posuisse, ut inter alias Toletana prima fecit an. Christi 400, vel potius (ut recte Petrus Pithaeus vir eruditissimus in opusculo de Processione sancti Spiritus animadvertit ex Bracarensis primi praefatione) Calleciensis anno Christi 447, Toletana tertia Reccaredo Rege regnante anno Christi 589, et quarta anno 633 Maximi Martyris tempore, et undecima anno 675. Verum in Symbolo ipso nihil adiecerunt, neque publice in Ecclesia cani praeceperunt. »

Incertum est quidem, quo revera tempore hoc primum institutum sit; sed constat prius hoc in aliis Occidentis Ecclesiis, quam in Romana obtinuisse. Incunte saeculo IX in Gallicana Ecclesia iam facta erat additio, de qua loquimur. Habemus id ex actis legationis a Synodo Aquisgranensi ad Leonem III missae Carolo M. imperante anno 809. Post longum enim rei tractatum, Pontifex de ea re ita loquutus est, ut inductum in Gallicana Ecclesia ita symbolum cantandi morem sibi exploratum esse ostenderit, eum tamen morem in Ecclesia Romana non esse, ac curandum, ut in Gallia, prudenti aliqua adhibita ratione tolleretur. « Si prius, quam ita cantaretur, in» quit Pontifex, rogatus essem, ne » insereretur, utique respondissem. » At nunc, quod tamen non affirman» do, sed vobiscum pariter tractando » dico quantum menti occurrit, ita » mihi videtur posse utrumque fieri, » ut paullatim in palatio, quia in no» stra sancta Ecclesia non cantatur, » cantandi consuetudo eiusdem sym» boli intermittatur. »

Per eadem tempora vox *Filioque* ab Hispanis iam frequentata videtur, et aetate Photii in Germania, et ab Episcopis Regni Longobardici adhibita fuisse. Ut enim apposite notat ad memoratum caput 2 lib. 7 Petavii de Trinitate Franciscus Antonius Zaccaria citans etiam P. Io. Bernard. De Rubeis dissertationem, de addita iis in regionibus voce *Filioque*, intelligenda sunt haec, quae Photius aiebat in Encyclica epistola ad Archieraticos Thronos. « Praeter illa, » ait, quae commemoravimus, absur» da, sacrum etiam et sanctum sym» bolum, cui Synodica omnia, et oe» cumenica suffragia inexpugnabile » robur addiderunt, adulterinis ra» tionibus, et non sinceris sermoni» bus, non sine incredibili audacia » falsare aggressi sunt. O mali dae» monis machinamenta! Spiritum » sanctum non ex Patre solum, sed » etiam a Filio procedere vanissime » praedicantes. »

Iure autem Baronius ad ann. 883 n. 35 et seqq. ubi de additione, de qua loquimur, fuse et erudite pertractat, negat, vel ab ipso Nicolao I Pontifice adiunctam illam vocem Symbolo fuisse, ac idcirco iam ab eius Pontificatus tempore, Ecclesiae Romanae auctoritate vocem eam symbolo adiectam esse. « Si id fuisset, » ait Baronius, certe Photius, altius » in ipsum Nicolaum Pontificem de» clamasset, qui ea in Symbolum » intulisset. Sed cum duabus epistо» lis acerbissime in Romanam Ec» clesiam invehatur, numquam eam » eo nomine sugillat, quod ea in Ni» caenum Symbolum intulisset. » Illud potius asseri omnino posse videtur, de quo memoratus P. Zaccaria in citata adnotatione se minime dubitare affirmat, serius prorsus Nicolai I aetate, ac fortasse XI tantum saeculo a Rom. Ecclesia factam Symbolo adiectionem illam fuisse. Certe

Michael Cerularius inde etiam praetextum arripuit schismatis renovandi, prout constat ex actis Synodi ab ipso anno 1054 celebratae apud Leonem Allatium Diss. 2 de libris Ecclesiae Graecae, atque ex epistola ad Petrum Patriarcham Antiochenum apud Cotelerium t. 2 monum. Ecclesiae Graecae.

Haec, quae diximus, eo pertinent, ut ostendant, qua ratione, et quo tempore facta fuerit Symbolo illa additio, de qua disputamus. Videamus nunc quam iniuste Graeci schismatici agant, cum ea de causa, tam graviter Ecclesiae Latinae succensent. Nihil dico de re, quam Latini explicandam addita illa voce luculentius susceperunt. Cum enim Catholicum dogma sit, Spiritum sanctum non a Patre solum, sed a Filio etiam procedere, quis non videt, iure optimo Ecclesiam potuisse eam vocem adiungere, quae ipsum dogma expressius demonstraret? Cum vero tanta esset Schismaticorum impudentia, ut Spiritus sancti a Filio processionem denegarent, nonne sapientissimum fuit illam vocem addere, quae Catholicae Ecclesiae sententiam aperte doceret, et Schismaticorum audaciam refutaret?

Est vero levissimum quod Graeci schismatici contendunt, Synodi tertiae Oecumenicae, hoc est Ephesinae decreto prohibitum fuisse, quidquam novi Symbolo addere. Scio hoc ab Schismaticis summa confidentia iactari, eosque inniti his Ephesinae Synodi verbis part. 2 act. 6: « Alteram fidem nemini licere proferre, vel conscribere, aut componere praeter eam, quae definita est a SS. Patribus Nicaeae congregatis cum sancto Spiritu. Qui autem ausi fuerint vel componere fidem alteram, aut proferre, vel offerre converti volentibus ad agnitionem veritatis, sive ex gentilitate, sive ex Iudaismo, sive ex qualicumque haeresi; hos quidem, si sunt Episcopi, aut Clerici, alienos esse Episcopos ab Episcopatu, et Clericos a Clericatu decrevit; si vero Laici fuerint, anathemati subiici. » Possemus nos cum D. Thoma Quaest. X de pot. art. 4 ad 15 cumque iis qui act. 6 Synodi Florentinae Latinorum causam privatim egerunt, possemus, inquam, contendere vocis *Filioque* adiunctionem factam Symbolo, non additionem, sed declarationem potius, et explicationem vocandam esse, atque ita defendere, non quidquam novi in eatenus usitatam fidei professionem inductum esse, sed priorem tantummodo, ac veterem explicatam fuisse. Ostenderetur hac responsione, Ephesini Concilii decreto nihil contrarium Latinos egisse.

Sed videamus potius quid Synodi III decreto superius allato statutum sit. Apparebit profecto, eiusdem Synodi decreto non esse vetitum, Ecclesiae auctoritate ad fidei professionem aliquid addere, sed prohiberi tantummodo, ne professio nova, et a veteri dissidens, eique contraria eudatur; quod tunc fit, cum dogma aliquod ab Ecclesiae doctrina alienum in fidei formulam inducitur. Ita prorsus intelligenda esse verba decreti superius adducti, patet ex iis, quae in Synodi Ephesinae actis continentur, quaeque causam praebuerunt decreti ipsius edendi. Nestorius quandam fidei expositionem condiderat, cui ab haeresi ad Catholicam fidem revertentes subscribere deberent, eamque Charisius Philadelphiensis presbyter Ephesinae Synodi Patribus obtulerat. Expositionem hanc Patres, postquam veluti haereticam reiecissent, decretum illud ediderunt, cuius verba paullo ante recitavimus. Synodi igitur sententia fuit, non quamlibet novam fidei professionem, sed eam, quae Nicaenae doctrinae opposita esset, omnino vetare, cuiusmodi illa erat, quam Charisius obtulerat, quaeque Catholicae doctrinae erat adversa. Si rei gestae igitur narrationi pressius insistere velimus, intelligemus, Ephesinos Patres, non de Symbolo praecise, sed de quacumque fidei professione verba fecisse.

Iam vero quis inde non intelligat, mentem Ephesinorum Patrum eo in loco fuisse, non quamlibet additionem in fidei professione prohibere, sed illam tantummodo, quae cum Ecclesiae Catholicae doctrina pugnaret? Nam certum est in Ecclesia consuevisse exigi ab iis, qui a secta, et haeresi aliqua ad Catholicam fidem redire cuperent, non ut veterem tantum, et ante hortam haeresim, a qua recedebant, editam fidei formulam acciperent, sed ampliorem etiam aliam, in qua nominatim nova haeresis anathemate damnaretur. Hoc autem adeo est certum, et adeo notis constat Historiae Ecclesiasticae monumentis, ut necesse non sit in re demonstranda immorari. Dubium igitur esse non potest, Ephesinos Patres, cum prohibuerunt ne *altera fides a quoquam proferretur,* loquutos esse de professione, quae cum Ecclesiae doctrina repugnaret, non vero de illa, quae etsi aliquid novi ad explicandum exhibet, nihil tamen affert, quod priori, ac veteri expositioni non sit consentaneum.

Haec adducta ostendunt, quam iniuste agant, qui asserunt, additionem vocis *Filioque,* contra Ephesinum decretum factam fuisse, cum huius vocis additio non modo nihil contrarium Ecclesiae doctrinae contineret, sed etiam Catholicum dogma luculentius explicaret. Illud vero praeteriri silentio non debet, adiectionem vocis, de qua loquimur, non privati alicuius hominis decreto, sed primum Hispaniae, Galliae, Germaniae Episcoporum, tum Romani Pontificis auctoritate factam esse. Non modo igitur nullum Ecclesiae praeceptum, illius vocis additione violatum est, sed etiam publica Ecclesiae auctoritate additio illa facta fuit, quod luculentius ostendit nihil contra Ephesini decretum fuisse innovatum.

Quamquam nihil arbitror tam aperte demonstrare, quantopere iniuste Graeci schismatici, ob hanc causam, Ecclesiam Latinam reprehendant, quam si ratio consideretur, qua se in praesenti negotio Sedes Apostolica gessit. Nihil ea ratione sapientius, nihil humanius excogitari potest. Ne longior sim, quam par est, perstringam ea, quae Benedictus XIV habet hac de re in Constit. *Allatae sunt* tom. 4 Bull. sui Constit. 47 n. 30. Quoties de Graecis reconciliandis Ecclesiae Latinae actum est, praecipue de processione Spiritus sancti a Patre, et Filio actum fuisse, doctissimus ille Pontifex auctor est; huius vero rei tractationem ad tria capita referri posse: « Primum an processio Spiritus » sancti a Patre, et Filio esset fi» dei dogma....Alterum, an posito, » hoc esse unum ex fidei dogmati» bus, licuerit Symbolo Missae su» peraddere verbum *Filioque,* quam» vis, neque in Nicaena, neque in » Constantinopolitana Synodo illud » reperiretur.... Tertium denique, » utrum posita pro indubio Fidei » dogmate de processione Spiritus » sancti a Patre, et Filio, agnita» que insuper in Ecclesiae potestate » addendi Symbolo vocem *Filioque,* » permitti posset, ut Orientales, et » Graeci in sacrificio Missae Sym» bolum recitarent ad eum modum, » quo prius, et ante schisma con» sueverant, quod perinde est, ac di» cere, praetermissa voce *Filioque.*»

Ad primum quod spectat, responsum constanter, perpetuoque ab Apostolica Sede fuisse docet Pontifex, Spiritus sancti a Patre, et Filio processionem, unum ex Catholicae fidei dogmatibus constituere, neque Catholicum revera iudicari posse, qui illud non reciperet, et profiteretur. Alterum vero caput quod respicit, non modo licuisse, sed et valde conveniens fuisse, ut huiusmodi additio fieret Nicaeno Symbolo, eamque additionem cum Ephesini Concilii decreto, quod superius a nobis allatum est, minime pugnare. Ad tertium denique quod attinet, ostendit Pontifex pluribus ex historia ecclesiastica adductis monumentis, non idem semper mandas-

se Sedem Apostolicam in ista re, sed Romanos Pontifices unionis stabiliendae studiosos, prudentissime salva fidei veritate, agendi normam moderatos esse. « Quandoque Sedes » Apostolica Orientalibus, et Graecis, » Symbolum absque voce *Filioque* » recitare permisit; tunc nimirum » cum certo constiterat, priora duo » capita, seu articulos ab illis recipi, » noveratque omnino fore, ut si iis- » dem denegaretur id, quod tanto » studio deposcebant, exoptatae unio- » ni aditus intercluderetur. Nonnum- » quam vero Symbolum cum addi- » tamento recitare, quod adhaererent » errori opinantium, ac asserentium, » Spiritum sanctum a Patre, et Fi- » lio non procedere, vel ab Ecclesia » additionem illam *Filioque* Sym- » bolo fieri non potuisse. » Permisere quidem Graecis, ut ab adhibenda in Symbolo voce illa abstinerent, adducti causis, quas indicavimus, Gregorius X, et Eugenius IV, alter in Concilio Lugdunensi, alter in Florentino, prout constat ex tom. VII Collect. Conc. Harduini pag. 698, et t. 9 eiusdem collect. p. 395. Clemens VIII vero in constit. 34 veteris Rom. Bullarii tom. 3 §. 6, atque ipse Benedictus XIV in Constit. *Etsi Pastoralis* t. I Bull. sui §. 1, quarum utraque pro Latinis Episcopis edita est, in quorum Dioecesibus versantur Graeci, aut Albanenses Graecum ritum servantes, minime iusserunt hos homines Symbolum cum memorata additione recitare, modo faterentur Spiritus sancti a Filio etiam processionis dogma, et agnoscerent Ecclesiae potestatem fuisse, vocem illam Symbolo adiungendi. Haec vero licet ii Pontifices minime iusserint, excipiendum tamen iudicarunt a permissione sua, si forte ex vocis praetermissione scandalum oriturum esset: « aut certo aliquo in loco, pe- » culiaris consuetudo iam invaluis- » set recitandi Symbolum cum addi- » tione *Filioque,* aut deinde neces- » sarium putaretur, ut Symbolum » cum ea additione recitaretur ad » eliciendam indubiam [illegible] ip o- » rum fidei probationem. »

Eadem ratione, qua in Constitutionibus, Romani Pontifices Gregorius XIII, et Urbanus VIII se gesserunt in formulis professionis fidei, quarum altera Graecis, altera Orientalibus praescripta est: nihil enim aliud in iis continetur, quam quod in Florentino Concilio fuerat constitutum. Atque haec quidem ostendunt, Sedem Apostolicam aliquando voluisse cum Graecis benignius agere, atque ubi salva fide, ceterisque, quae diximus, vel erroris vel scandali periculis remotis, potuerunt, Graecis indulgere, opportunum Rom. Pontifices iudicasse, ut ab adhibenda illa voce abstinerent, ne unionis stabiliendae spes elaberetur. Id vero Sedes Apostolica non concessit ubi vel de Orientalibus non adeo ab recipienda illa voce alienis actum est, vel iure timendi ratio fuit ne idcirco illi Graeci a voce *Filioque* abhorrerent, quod errores Schismaticorum sequerentur. Profecto Eugenius IV qui in Florentino Concilio Orientalibus veniam fecerat, ut sine voce *Filioque* Symbolum recitarent; cum actum est vero de Armenis ad unitatem Ecclesiae recipiendis, prout videre est in Coll. Conc. Harduini tom. 9 p. 435, iussit eos illam vocem in Symbolo adhibere, quod Armenos non aeque ac Graecos additioni illi adversos comperisset.

Habemus autem apud Raynaldum ad ann. 1278 §. 7, Nicolaum III ubi intellexit Michaelem Imperatorem bona fide non agere, neque iis stare, quae promiserat cum de unione tractavit, Gregorio X Pontificatum gerente, omnino coegisse Graecos vocem *Filioque* recitare. Habemus Martinum IV et Nicolaum IV dubitantes an Orientales de quibus agebatur, orthodoxam de Spiritus sancti processione doctrinam sequerentur, vocis de qua loquimur recitationem exegisse. Habemus denique ex memorata Benedicti XIV Constitutione, « Cal- » listum III Romanum Pontificem

» cum fratrem Simonem ex Ordine » Praedicatorum munere Inquisitoris decoratum in Cretam ablegaret, » quam in insulam se receperant plures Graeci aufugientes ex urbe Constantinopolitana, cuius ante biennium Turcae mox potiti fuerant, » iussisse eum vigilem adhibere curam, ut iidem Graeci Symbolum » cum additione *Filioque* recitarent; » fortasse enim Pontifex suspicabatur, ne praedicti Graeci, quippe ex » urbe Constantipolitana advenerant, » in eo fidei dogmate minus firmi » essent. »

Praeter haec quae attulimus, alia plura adduci quoque possent, ex quibus appareret quanta sapientia Sedes Apostolica in hoc negotio tractando se gesserit. Verum nobis ea, quae commemoravimus, satis esse videntur ad id demonstrandum, quod proposuimus. Principio enim, cum processio Spiritus sancti a Filio, dogma catholicum sit, non video, quomodo Ecclesia Latina reprehendi iure posset, etiamsi generatim ab omnibus Graecis, dogmatis huius disertam professionem, per vocis *Filioque* recitationem postulasset. Deinde quoniam ob erroris suspicionem, scandali metum, aliaque eiusmodi vocem illam Ecclesia Latina recitandam Graecis esse iussit, minime vero hoc ab iis Graecis, et Orientalibus quandoque postulavit, qui catholice de Spiritus sancti a Patre, et a Filio processione sentirent, a ceteris erroribus abhorrerent, et iis in adiunctis non essent, ut silentio suo scandalum afferrent; facile est inde demonstrare, Romanos Pontifices prudentiam hac etiam in re, gradu suo dignam adhibuisse.

Nonne enim sapientissimum fuit, cum nulla esset, vel haereticae sententiae suspicio, vel alicuius periculi metus, permittere vocis, de qua loquimur, silentium, ne pacis conciliandae spes deficeret? Nonne vero officium doctrinae catholicae omni studio custodiendae, a Romano Pontifice omnium Christianorum Patre, ac Doctore requirebat, ut cum, vel de erroris suspicione tollenda, vel de scandalo vitando ageretur, disertam a Graecis, dogmatis, de quo sermonem facimus, professionem postularent? Atqui haec, ut vidimus, fuit Sedis Apostolicae agendi ratio. Concluditur ergo Graecos iniuste facere, cum ob vocis memoratae additionem, de Ecclesia Latina, et de Romanis Pontificibus conqueruntur.

CAPUT LXXXV.

DE PHOTII RESTITUTIONE, ET DE CETERIS, QUAE DEINDE IN EIUSDEM CAUSA EVENERUNT.

Quam esset vafro Photius ingenio, tum maxime is ostendit, cum se a Concilio VIII damnatum esse sensit. Itaque omne artificii, et assentationis genus adhibendum existimavit, ut Basilii Imperatoris sibi benevolentiam compararet. Erat is obscuro loco natus, et vehementer dolebat, illustris generis sui nullum argumentum se posse afferre. Photius igitur, cui nota erant haec Imperatoris inepta vota, adiutus iis artibus, quas in erudita calliditate sua potuit excogitare, effecit, ut genealogia quaedam, dolo malo a se conficta, Basilio offerretur, in qua eiusdem genus a Tiridate Arsacidum Rege, recta derivabatur. Hoc autem artificio captus Imperator, non modo facultatem Photio tribuit Constantinopolim redeundi, sed eum etiam in negotiis consulendum, atque ei filiorum suorum institutionem committendam iudicavit. Quare in Imperatorio palatio degens, Ignatio insidias iterum moliri, et ordinationes etiam, eo invito, facere non dubitavit. Tandem mortuo die 23 Octobris an. 877

Ignatio, Photius Sedem Constantinopolitanam, triduo post, Basilio favente, iterum occupavit.

Cum vero Basilii benevolentiam sibi Photius plurimam comparasset, eum facile adduxit ad Ioannem VIII Pontificem precandum, ut auctoritate sua Photii restitutionem in cathedra Constantinopolitana confirmaret. Itaque missis Legatis, et scriptis litteris, Imperator Pontificem, ut hoc efficeret, vehementer precatus est. Affirmabat autem Basilius Photium emendatum, eius restitutionem pacem Ecclesiae allaturam esse, id omnes petere, etiam eos, qui ab Ignatio, et a Methodio fuerant ordinati, ita denique pacem esse ineundam, ut etiam Bulgariae dioeceses ad Romanum Patriarchatum in posterum deberent pertinere.

Valde recens erat memoria eorum, quae Basilius in imperii sui initio gesserat, tum ut schisma tolleretur, tum ut Concilium Generale VIII posset celebrari; atque his de causis Imperator, veluti de Ecclesia optime meritus habebatur. Haec igitur cogitatio primum Ioanni Pontifici ultro occurrit, curandum esse, ut cum Imperatore, quantum Ecclesiae bonum pati poterat, benevole ageretur. Itaque respondit Imperatori assensum suum significans de Photii restitutione, sed ita respondit, ut adiectis nonnullis conditionibus, suam in agendo gravitatem, et in Praedecessorum suorum decretis servandis constantiam demonstraret.

Nam primum adductis Leonis Magni, Felicis, et Gelasii Pontificum, ac Concilii Africani testimoniis confirmavit, ob gravia temporum adiuncta, quandoque ea concedi oportere, quae non fierent, si adiunctorum eiusmodi gravitas non exstaret. Hac ratione permotum se, Basilio Photii restitutionem flagitanti assentiri, ita tamen ut, quae Nicolaus I et Hadrianus II de Photii causa decreverant, rata haberentur, ac iuste sancita; itemque servarentur ea, quae Concilium Generale VIII statuerat. Iussit praeterea Synodum haberi debere, in qua Photius Apostolicis istis decretis adhaerere se fateretur, ut post petitam coram Synodo veniam eorum, quae contra leges patraverat, anathemate solveretur, et catholicae communionis particeps effectus, haberi posset veluti Episcopus Constantinopolitanus.

Versabantur Constantinopoli duo Episcopi, Apostolicae Sedis Legati, Paullus Anconitanus, et Eugenius Ostiensis. His Ioannes VIII alium Legatum Apostolicum adiunxit Petrum S. Chrysogoni Rom. Ecc. Cardinalem Presbyterum. Cui litteras ad Imperatorem, et Photium Constantinopolim perferendas, et commonitorium Legatis communicandum commisit. Cum Petrus Constantinopolim venisset, litterae illae cum commonitorio Photio traditae sunt, qui Graece illa scripta redditurum se affirmabat, revera tamen ideo a Legatis ea petiit, ut commode posset illa depravare. Cardinalis Baronius ad annum 879 accurate, eruditeque, comparatione facta versionis a Photio elaboratae cum germanis litteris et commonitorio Ioannis VIII, ostendit, quam foede ea monumenta Photius vitiaverit, ut quae sibi non arridebant, auferret, quae ambitioni autem, et iniquitati suae magis placebant, in eadem fraudulenter induceret.

Ut nonnulla ex. gr. commemorem, quae Photius ab iis litteris, et commonitorio abstulit, recensebo in illis fuisse suppressa quae continebant, Sedis Apostolicae decreta de Photiana causa, rata haberi debere, itemque ea, quae Concilium octavum Generale statuerat de eo negotio. Illud etiam deletum est in iis litteris, quod spectabat ad Ioannis VIII iussionem, qua Photio mandabatur coram Synodo veniam petere illum debere earum rerum, quas contra leges gesserat. Talia praeterea, de rebus a Nicolao I, et Hadriano II gestis ea versio ferebat, ut Pontifices

illi iniuste cum Photio egisse videri possent. Quae denique Apostolicae Sedis iura Patriarchica in Bulgariam respiciebant, ita erant Graece reddita, ut Romani Pontificis auctoritas, in eam regionem diverso plane modo referretur, ac Ioannes VIII statuerat, qui Sedis Apostolicae iura servanda esse iusserat.

Cum Apostolicae Sedis Legatos Photius suis artibus corrupisset, eo usque progressus est, ut Synodum habuerit anno 879, cui ipse praefuit, assidentibus Pontificiis Legatis, Imperatore praesente cum filiis, et permagna Episcoporum copia, quos 380 fuisse ferunt, quosque sibi Photius comparaverat. « Graeca huius Synodi » gesta, aite L-Quienius t. 1 col. 249, » prae manibus habeo, ad scenicae » fabulae normam composita, prae- » ter epistolarum Ioannis Papae, » quae in ea lectae sunt, apertissi- » mas corruptelas. » Itaque in ea Synodo Ioannis Pontificis litterae, eo modo, quo Photius illas vitiaverat, sunt recitatae, Legatis minime intercedentibus, immo Patriarchalia insignia Photio afferentibus. Pontificis nomine in cathedra Constantinopolitana Photius restitutus est, veluti si quae Pontifex statuerat, impleta fuissent. Concilium Generale VIII abrogatum est, et quae Nicolaus I atque Hadrianus II gesserant, improbata. Consulatur Leonis Allatii opus *De Octava Photiana Synodo.*

Reversi ad Urbem Legati omnia rite Constantinopoli acta esse retulerunt, pacem Ecclesiae Constantinopolitanae redditam ob Photii restitutionem, Bulgariam Sedi Apostolicae restitutam, Imperatorem comparatam classem ad Italiam a Saracenis defendendam mittere. His consonabant Basilii litterae; sed Photii epistola in suspicionem falsitatis Legatos apud Pontificem adduxit. Affirmabat enim arroganter Photius, minime se veniam in Synodo petiisse, cum hoc ii facere debeant, qui antea deliquissent. Intellexit ergo Pontifex minime servata ea fuisse, quae ad concedendam Photii restitutionem praescripserat. Itaque alium Apostolicae Sedis Legatum Constantinopolim misit, Marinum illum, qui Concilio VIII Generali cum duobus aliis legatis praefuerat. Ei litteras ad Photium, atque ad Imperatorem perferendas tradidit, in quibus de iis, quae contra mentem suam Constantinopoli acta fuerant, conquerebatur. Commisit etiam Marino ut omnia rescinderet, quae, non servatis Apostolicae Sedis mandatis, in causa Photiana a Legatis Eugenio, Paullo, ac Petro acta reperisset. Disertis enim verbis Pontifex in litteris suis affirmavit: « Si fortasse » nostri Legati in eadem Synodo » contra Apostolicam praeceptionem » egerunt, nos nec recipimus, nec » iudicamus alicuius exsistere fir- » mitatis. »

Singulari fortitudine commissum sibi munus Marinus implevit. Nam ubi Constantinopolim venit, et ea vidit omnia, quae in Photii causa, Legatis Pontificiis probantibus, contra Ioannis VIII mentem facta fuerant, universa rescidit, et sententiam a Concilio VIII Generali, et ab Apostolica Sede contra Photium latam confirmavit. Eo autem facto Basilius indignatus, cum manifesta iuris Gentium violatione, Legatum Marinum comprehendit et in carcerem coniecit, quod tamen scelus triginta dierum spatio toleratum, minime fregit Marini constantiam: a quo Ioannes accepta totius facti relatione, in Legatos secundum canones animadvertit, et solemnem contra Photium sententiam tulit, vel potius antea ab Apostolica Sede, et a Synodo VIII latam confirmavit.

Praeter cetera monumenta, quae id ostendunt, habetur hoc perspicue in epistola Formosi Pontificis ad Stylianum Neocaesareae Metropolitam, cui adiecta est *Series Synodicarum sententiarum*, quae contra Photium latae sunt. « Hanc senten- » tiam (ita in eo antiquo monumento

» legitur) promulgavit Papa Hadria-
» nus, et Archidiaconus eius Ioannes,
» qui illi successor fuit, atque alta
» voce coram ipso ita proclamavit:
» In Photio completum videmus, Do-
» mine sanctissime, et oecumenice
» Papa, illud Psalmi 35: *Dixit pec-*
» *cator ut delinquat in semetipso:*
» *non est timor Dei ante oculos*
» *eius*... accendatur itaque ut ignis
» zelus tuus... anathematis vinculo
» constringe... Qui haec dixit Ioan-
» nes Hadriano in Sede successit, et
» anathemate Photium damnavit,
» quando ille seduxit Eugenium, et
» eius socios, qui pro rebus Bulga-
» riae venerant. Quum enim acce-
» pisset evangelium, et ambonem
» conscendisset, omnibus audientibus
» ita dixit: Quicumque non habet
» damnatum Photium divina senten-
» tia, sicut ipsum reliquit Nicolaus,
» et Hadrianus sanctissimi Papae
» praedecessores mei, sit anathema.»
In hac vero sententia Ioannem VIII permansisse, ut quoad vixit in posterum, excommunicatum semper Photium existimaverit, iure animadvertit Baronius ad an. 880 num. 13 colligi ex eo, quod ab hoc tempore, videlicet ex quo ista evenerunt, quae mox commemoravimus, nulla occurrat amplius mentio de Photio in Ioannis litteris, eo quod sublata prorsus esset cum eo, Pontificis quaecumque communicatio.

Si haec vero, quae recensuimus, accurate perpendantur, non ita certe facile intelligetur, quomodo Ioannes passim imbecillitatis accusari potuerit. Etenim historia huius facti ostendit, cum ad annuendum Basilio circa Photii restitutionem, adductum fuisse ob gravia prorsus rerum adiuncta, cum Ignatius iam mortuus esset, cum Imperator id vehementer peteret, cum petitio ista reliquorum etiam Patriarcharum consensu fieret, prout in germana Ioannis VIII epistola a Photio non vitiata continetur, id quod Petrus de Marca praecipue notat lib. 3 de concordia c. 14 n. 4, ubi Pontificem defendit. Permotum autem his rerum adiunctis Pontificem, et ad restituendam Ecclesiae pacem id fieri opportunum esse iudicasse, demonstrat diversa penitus eiusdem sententia, cum diversa essent adiuncta; in quo animi proposito plures annos post Pontificatum susceptum perseveravit. Antequam vero Imperatori assentiretur, in sua ad eundem epistola Pontifex satis indicat, se rem cum Clero Romano communicasse. Conditiones denique, quas adiecit ut Photius restitutus apostolica auctoritate haberetur, omnino opportunas, et ad servandum S. Sedis honorem, atque ad disciplinae Ecclesiasticae tutelam idoneas fuisse Photius ipse ostendit, qui eas implere recusavit. Denique fortis illa agendi ratio, quam Pontifex adhibuit cum servatas conditiones non esse intellexit, et Legatos suos fuisse praevaricatos vidit, Pontificem certe demonstrat, qui non inconsiderate, aut imbecilliter ageret.

Haec autem cum ita sint, iure dici potest, non facile intelligi quomodo evenerit, ut Pontifex iste imbecillitatis passim accusaretur. Est vero iniqua in Pontificem illa loquendi ratio qua Potterius tom. 2 cap. 20 utitur. Agens enim de Photiana pseudo-synodo habita anno 879, in qua Concilium VIII Generale abrogatum est, affirmat: « mirum magnopere est,
» Pontificem Ioannem VIII sine ullo
» scrupulo minime dubitasse, in com-
» munionem suam in ista Photiana
» synodo Photium accipere per Le-
» gatos, quos hac de causa miserat
» Constantinopolim. » Immo vero respondeo, mirum maxime est scriptores eiusmodi reperiri posse, qui tantopere veritatem aspernentur, et lectorum patientia abutantur. Profecto ea, quae breviter retulimus de depravatis a Photio Ioannis VIII litteris, de Legatorum Pontificis turpi praevaricatione, de conditionibus a Pontifice impositis, sed minime servatis, de rescissis vero a Pontifice, eiusque Legato Marino Synodi Photianae Actis, de confirmata a Ioanne

in Photium sententia excommunicationis, de Legatorum, qui praevaricati fuerant, punitione, deque sublata penitus qualibet cum Photio pontificia communicatione, manifeste ostendunt, num sine scrupulo minime dubitaverit Ioannes, in pseudosynodo, per Legatos suos, Photio favere, atque assentiri.

Neque minus a vero abhorret Potterius cum loco citato ait, Cardinalem Iulianum Caesarinium in Concilio Florentino, adductum rationibus, quas Marcus Ephesinus afferebat, dereliquisse, et condemnasse Concilium VIII sub Hadriano II habitum. Nam Iulianus minime condemnavit eam Synodum, sed tantummodo, prout debuisset, eius auctoritatem non propugnavit, neque Marcum refellit, quod fuisset facillimum. Baronius ad an. 689 num. 63 ideo reprehendit Iulianum, quod ea negligentia Ecclesiae causam, prout oportuisset, non defendit, et quod « quasi per » transitum (ut dici solet) rem ageus, » cuncta, quae obiicienda erant in » Marcum, omittens, ad praecipuam » quaestionem, cuius causa Synodus » illa fuerat convocata, se contulit.» Responsio tamen Iuliani, quam Baronius affert, nihil habet quod condemnatam ab eo fuisse octavam Synodum ostendat. Subdit denique Cardinalis eruditissimus memorato loco: « At in sequenti sessione quod Iu» lianus inconsiderate prodegerat, » Andreas Colossensis Episcopus, vir » doctissimus acque ac maxime pius » restituit, qui omnino negavit per » Ioannem VIII abolitam esse octa» vam oecumenicam Synodum sub » Hadriano II Romano Pontifice ha» bitam. » Neque Potterius vero, neque Fontanius, neque alius quislibet poterit umquam persuadere, octavam Synodum non fuisse vere oecumenicam, quia Iulianus, id quod iam erat notissimum, non confirmavit.

Quam Ioannes VIII renovaverat in Photium condemnationis sententiam, eam Ioannis successores confirmaverunt, prout facile patebit consulenti Baronii annales, ubi agit de Ioannis VIII proximis successoribus, Le-Quienium locis superius citatis, et Natalem Alexandrum in diss. de Photiano schismate §. 28, Leonem Allatium de Ecclesiae Occidentalis, et Orientalis perpetua consensione lib. 2 cap. 6. Talis fuit Marinus qui anno 882 Ioanni suffectus est. Talis Hadrianus III Marini successor anno 884, tales denique Stephanus VI qui Hadriano an. 885, et Formosus qui Stephano mortuo an. 891 Pontifex factus est. Haec vero perspicue refellunt Graecos illos Schismaticos, qui in Sedis Apostolicae communione mortuum Photium esse iactarunt. Certe, ut reliqua omittantur, Breviarium Synodi VIII ad valvas Magnae Ecclesiae Constantinopolitanae appensum, cuius auctor una cum Photio vixit, annos 40 numerabat, perveniendo ad tempus quo illud scriptum est, quo temporis spatio a Leone IV usque ad Formosum, Romanos Pontifices semper Photium anathemate mulctasse referebat. Apposite vero Schismaticos istos irridet Allatius, qui profecto, si Photius in Romanae Ecclesiae communione vita functus esset, eius etiam exemplo condemnarentur.

Narrandum nunc restat quomodo Ecclesia Catholica liberata tandem sit importuna, ac nimis molesta Photii pertinacia. Itaque Basilius Imperator contumeliosas Hadriano III litteras scripserat, in quibus Marinum quoque maledictis lacessiverat. Hae litterae Stephano VI redditae sunt, qui Hadriano mortuo suffectus fuerat. Stephanus autem apologeticam responsionem, praesertim pro Marino ad Imperatorem misit. Leo Sapiens Basilio patri suo die 1 Martii anno 886 mortuo in imperio successerat. Ad eum Stephani Pontificis litterae sunt allatae. Imperator vero, re tota considerata, lectis, ut Le-Quienius habet, in Magnae Ecclesiae Ambone per Andream Domesticum Scholarem, et Ioannem Acropo-

litam publici cursus Logothetam criminibus, quorum Photius reus erat, eumdem Photium, qui post mortuum Ignatium, alios annos octo, et menses undecim, Sedem Constantinopolitanam occupaverat, eiecit, et in Monasterium Armeniacorum quod *Bardi* dicebatur, relegavit. Anno denique 891 circiter Photius obiit.

Photio eiecto Leo Sapiens Stephanum Principem fratrem suum Episcopum Constantinopolitanum designavit. Petiit autem Imperator ab Episcopis, et Monasteriorum Praepositis, quos Photius vexaverat, ut in Stephani electionem pro Ecclesiae bono convenirent. Quoniam vero Photius, postquam in Basilii benevolentiam obrepserat, Stephanum Principem Diaconum, et Syncellum suum fecerat, ordinationes autem a Photio factae, a Concilio VIII, et ab Apostolica Sede fuerant improbatae, petita est ab Stephano VI in ea re dispensatio. Legati ob eam causam Romam missi, cum Formoso Pontifice egerunt. Hic autem Pontifex per Legatos suos cum Styliano Neocaesareae, et Theophylacto Ancyrae Metropolita, salva Photii condemnatione, rem componendam decrevit. Ita schisma sublatum est, quod tamen saeculo XI a Michaele Cerulario fuit renovatum.

Concludemus hoc caput aliqua breviter recensendo de controversia, quae iis temporibus petractata est, ad quem Patriarchatum Bulgariae dioeceses pertinere deberent, ad Occidentalemne, an potius ad Constantinopolitanum. Certe Illyricum totum in Occidentali Patriarchatu contineri, usque ad Leonis Isauri tempora extra controversiam fuit. Valde opportunum est ad rei istius notitiam accuratam habendam, consulere eruditissimi viri Caroli à S. Paulo Congregationis Fuliensium quondam Superioris Generalis, deinde Episcopi Abricensis opus inscriptum *Geographia sacra, sive Notitia antiqua dioecesium omnium Patriarchalium, Metropoliticarum, et Episcopalium veteris Ecclesiae, cum notis Lucae Holstenii: Amstelodami* ann. 1703 lib. 3 et 8. Leonis autem Isauri iussu, cum Apostolicam Sedem ob sacrarum Imaginum cultum is persequeretur, Illyrici provinciae a Romano Patriarchatu per iniuriam avulsae sunt. Demonstrat suis locis Baronius in annalibus saec. 8 et Pagius, Bulgaros, qui origine Scythae erant, atque a civitatis Bulgaris nomine, quam aedificaverant, Bulgaros appellatos, posterioribus temporibus provincias Daciam, Praevaliam, Dardaniam, et Moesiam superiorem occupasse, atque iisdem Bulgariae nomen indidisse, Regem Bogorim anno 861, Michaelis nomine assumpto, baptizatum esse, eoque tempore circiter, Bulgaricam gentem Christianam Religionem suscepisse, Nicolaum I Pontificem eo misisse Sacerdotes, et Episcopos Paullum Populoniensem, et Formosum Portuensem, qui illius gentis conversionis negotium feliciter absolverunt, et eas provincias, tamquam Patriarchatu suo comprehensas, habuisse, multaque sapienter prospexisse per responsa sua, quae ad Ecclesiasticam disciplinam ibi recte instituendam spectabant.

Photius cum schisma adversus Nicolaum conflavit, Bulgariae dioeceses tamquam ad Constantinopolitani Episcopi iurisdictionem pertinentes invasit; apud illas gentes, accusationes a se excogitatas sparsit contra Ecclesiam Romanam, ut Bulgari multo facilius adducerentur ad obedientiam Episcopo Constantinopolitano tribuendam. Haec constant ex epistola, quam ad Hincmarum Rhemensem scripsit Nicolaus I, cui Bulgarorum Rex litteras miserat, quas Photius, Imperatorum nomine, in Bulgariam intulerat. Itaque Nicolaus primum, deinde Hadrianus proximus eius successor Photii conatibus restiterunt.

Ob sparsas a Photio contra Romanam Ecclesiam querelas, et ob ea, quae scripserat, ut Bulgariam Con-

stantinopolitano Episcopo subesse persuaderet, exorta est ea dubitatio, quae Regem Bulgarorum adduxit, ut Legatos Constantinopolim mitteret, cum Concilium VIII Generale haberetur, ac peteret sibi responderi, cui Patriarchatui dioeceses illae subesse deberent. Triduo post absolutam Synodum, de ea re pertractatum est coram Apostolicae Sedis Legatis, et Episcopis Orientalibus.

Legati Pontificii fortiter responderunt iis, quae Graeci obiiciebant, et gravibus argumentis depromptis ex antiquitate potestatis, quam in eas regiones Apostolica Sedes exercuit; ex Bulgarorum facto, qui Romano Patriarchatui se subditos demonstraverant; ex conversionis negotio per Presbyteros, et Episcopos Latinos in Bulgaria peracto, ostenderunt dioeceses illas ad Patriarchatum Romanum pertinere. Huic autem Legatorum sententiae Ignatius, qui aderat, assensus est. Apostolicae Sedis iura deinde Hadriani II Successores defendenda curarunt contra Graecorum conatus, quemadmodum, ceteris omissis, apparet ex iis, quae Ioannes VIII gessit vivente adhuc Ignatio, et in posterum, eo mortuo, cum Photii restitutio ab eo Pontifice petita est. Missis enim Legatis, scriptisque gravissimis litteris, Patriarchatus Romani iura in eas regiones constanter asseruit. Haec vero praeter Baronium et Pagium superius memoratos, fuse pertractant Le-Quienius t. 1 Orientis Christiani praef. ad Patriarchatum Constantinopolitanum cap. 14, Natalis Alexander diss. de Photiano schismate §. 23, Thomas Maria Mamachius lib. 2. Originum et Antiquitatum Christianarum cap. 17.

CAPUT LXXXVI.

DE COLLECTIONE EPISTOLARUM DECRETALIUM VETERUM RR. PONTIFICUM ISIDORI MERCATORIS.

Catholicum dogma est, Romanum Pontificem in universum orbem tenere primatum, et ipsum Pontificem Romanum Successorem esse B. Petri Principis Apostolorum, et verum Christi Vicarium, totiusque Ecclesiae caput, et omnium Christianorum Patrem, et Doctorem exsistere; et ipsi in B. Petro, pascendi, regendi, et gubernandi universalem Ecclesiam, a Domino Nostro Iesu Christo plenam potestatem traditam esse. Ita Concilium Generale Florentinum definivit, atque ea semper Catholicae Ecclesiae fides de Romani Pontificis potestate, iuribusque fuit.

Hinc factum esse videmus, ut a primis Ecclesiae temporibus, summa semper fuerit habita Romani Pontificis auctoritas. Hinc ob amplissimum munus Romano Pontifici B. Petri Successori a Christo traditum, factum est, ut vel a prima Ecclesiae aetate, si quae de fide, deque disciplina, Ecclesiae regimen respiciente, excitatae sunt controversiae, eae ad Sedem Apostolicam fuerint allatae. Haec ratio fuit, ut in ecclesiasticis iudiciis, appellationes ad Rom. Pontificem, ex qualibet Orbis parte fuerint interpositae. Haec denique, ut cetera omittam, ratio fuit, ut vel ab antiquis Ecclesiae temporibus, maiora negotia Sedis Apostolicae iudicio fuerint reservata, atque ad eam de Religionis statu mitterentur undique relationes. Quae hic breviter attigimus, certissima sunt, et vere facta esse, Historiae Ecclesiasticae perspicua monumenta demonstrant.

Haec qui consideret, facile intelliget, quam falso Scriptores in Apostolicam Sedem male animati affirmaverint per editam ab Isidoro Mercatore collectionem epistolarum veteribus Pontificibus, a Clemente I

ad Silvestrum tributarum, factum esse, ut Romanorum Pontificum augeretur plurimum potestas, cum veteris de Ecclesiastica potestate disciplinae maximo detrimento. Ut omittam Febronium, Tamburinium, Villersium, Potterium, aliosque ita dictitantes, unum commemorabo Moshemium in Inst. H. E. saec. 9 part. 2 cap. 2 §. 7 et seqq. Is igitur contendit auctam iis temporibus vehementer Romani Pontificis potestatem fuisse, atque ad eum gradum devenisse, quem videmus. Subdit tamen: « Quo faciliores autem aures, et animos novum istud Ecclesiae ius a » priori valde diversum reperiret, » antiquis opus erat documentis, et » tabulis, quibus stabiliri, et contra » hostium insultus muniri posset. » Hinc Romani Pontificis foedera, » concilia, epistolas, et alia docu» menta per homines fideles confingi » curabant, ex quibus intelligi pos» set, primis rerum Christianarum » temporibus eadem iam maiestate, » ac potentia Romanos Pontifices » fuisse, quam sibi hoc tempore ar» rogabant. Haec inter dolosa Ro» manae Potentiae fulcra, *Decreta» les,* uti vocantur Epistolae, primo» rum saeculorum Pontificum, prae» cipuo fere loco sunt, quas quidem » obscurus quidam homo (Isidorus » *Mercator,* seu *Peccator*) suo ex in» genio conscripsit. »

Haec legenti cuilibet statim occurrit, non posse confidentiori modo gravissimam calumniam spargi. Inde enim exsisteret Isidori Mercatoris collectionem Romanis Pontificibus deberi, qui, ea edita, conati essent potestatem adipisci, quam iure non habebant. Nihil vero est adeo certum, quam Romanis Pontificibus eiusmodi consilium, nonnisi per apertam calumniam tribui posse. De qua re legendus Baronius ad annum 865, Ballerinii Fratres *De antiquis collectionibus, et collectoribus canonum* parte 3 cap. 6, Blasci commentarius *de collectione canonum Isidori Mercatoris,* Diss. 21 in Hist. Ec. saec. 1 Natalis Alexandri, Francisci Antonii Zaccaria Antifebronium Dissertatione 3 cap. III, Ioannis Marchetti Archiepiscopi Myrensis *Commentarium Criticum in H. E. Claudii Fleury;* ac demum Petri Ballerinii *Vindiciae auctoritatis Pontificiae contra opus Iustini Febronii* cap. 5 §. 1, 2, et 3. Augustae Vindelicorum anno 1770. Consulentibus doctissima haec opera omnino erit exploratissima haec Moshemii, Febronii, aliorumque calumnia, asserentium collectionem istam, quae post annum 829, et ante annum 845 auctore homine Germano-Franco edita est, consilio a Romanis Pontificibus suscepto tribui posse, qui hac ratione conati sint potestatem suam amplificare. Falsum etiam esse ibidem demonstratur, Nicolaum I eas Decretales authenticas declarasse.

Nos hic illud tantummodo evincendum suscipiemus, exploratis Historiae monumentis constare, apertissimam esse calumniam, per eam Decretalium collectionem, fuisse immutatam veterem de Ecclesiastica potestate disciplinam, atque auctam RR. Pontificum potestatem. Apposite Cardinalis Baronius ad annum 865 num. 8 ait: « Multis epistolas eas » reddi suspectas, quae dicta sunt » secundo Annalium tomo, dum de » illis singulis mentio facta est, sa» tis est demonstratum, simulque » ostensum illis non indigere S. Ro» manam Ecclesiam, ut, si falsitatis » arguantur, suis ipsa destituatur » iuribus et privilegiis, cum etsi illis » careat, ex legitimis, germanisque » aliorum Pontificum Romanorum » epistolis Decretalibus, satis super» que corroborata consistat. »

Est quidem ad excludendam accusationem memoratam opportuna illa animadversio, quae etiam Davidi Blondello in *Isidoro, et Turriano vapulantibus* non displicet, Decretales istas quodammodo coalescere ex verbis, atque sententiis, quae in canonibus, legibus, et scriptoribus IV, et V praesertim saeculi reperiuntur. Hoc enim ostendit Decretales istas

ea tradere, quae in Ecclesiae disciplina iam antiquitus erant recepta. Illud etiam plurimum valet ad excludendum, Rom. Pontifices potestatem suam ita amplificasse cum iurium ad alios spectantium detrimento, quod nemo interea de hac innovatione, iis temporibus conquestus sit. Denique illud quoque grave est, quod ex manifesto Isidori proposito desumitur argumentum, ut haec a Rom. Pontificibus reiiciatur accusatio: Isidorum videlicet aperte demonstrare, operis sui hunc esse tantummodo finem, ut Episcoporum tranquillitati consuleretur, atque ii ab importunis hominibus liberarentur, qui eos saepe in iudicium vocabant. Haec, inquam, sunt imprimis gravia, atque ad illud ostendendum, quod proposuimus, valde opportuna. Sed graviora, et luculentiora etiam possumus afferre. Scilicet argumentis ex Historia Ecclesiastica petitis evincitur omnino, ea potestatis capita, quae per decretales Isidorianas in Romanis Pontificibus aucta fuisse contendunt adversarii, vetustissimis Ecclesiae monumentis inniti.

Itaque nemo potest iure contendere, Isidorianae collectioni acceptum referri debere, *causas maiores* in Ecclesia, Romani Pontificis iudicio esse reservatas; cum vetusta monumenta, id in Ecclesia iam receptum fuisse demonstrent. Nam Innocentius I in epistola anno 404 ad Victricium Rothomagensem scripta haec habet: « Si maiores causae in » medium fuerint devolutae, sicut » Synodus statuit, et vetus (seu beata) » consuetudo exigit, ad Sedem Apo» stolicam, post episcopale iudicium, » referantur. » Concors autem Scriptorum sententia est, Synodum Sardicensem intelligendam esse eam, cuius mentionem Innocentius facit. Quemadmodum ad Victricium Innocentius de maioribus causis scripsit, ita idem Pontifex fecit in litteris ad Concilium Carthaginiense, et Milevitanum. Ita Zosimus ad Episcopos Galliae, Sixtus III ad Anastasium Episcopum Thessalonicensem, Leo Magnus ad Episcopos Illyrici, et ad eundem Anastasium scripserunt. Causae ergo maiores, seu graviora Ecclesiae negotia Rom. Pontificis iudicio reservari, cognitum antiqua Ecclesiae aetate, exploratumque erat.

Neque haec reservatio causas maiores tantummodo in provinciis Romano Patriarchatui subiectas respiciebat. Febronium autem haec cap. 4 affirmantem eruditissimus Zaccaria accurate refutavit, cum Innocentius Victricium Rothomagensem de ea reservatione monens, de omnibus generatim huiusmodi causis loquatur, et Concilii Generalis praeterea auctoritatem, et veterem consuetudinem commemoret, cumque Romani Pontifices, quos mox recensuimus, causas maiores Sedi Apostolicae reservatas esse dicant ob primatus D. Petro collati rationem.

Quod si his adductis perspicue ostenditur causarum maiorum reservationem ex Isidoriana Collectione non esse profectam, id etiam facile evincitur de querela illa, qua dicitur, per Decretales istas induci primum coepisse, ut ad concilia quoque provincialia habenda, rogari oporteat R. Pontificis auctoritates. Nam, ut cetera praetereantur argumenta, quae docent hanc vel ab antiquissima aetate sententiam in Ecclesia fuisse, afferam id, quod est omnibus notissimum in Arianorum Historia. Videlicet Iulius I Pontifex in epistola, qua Eusebianos graviter reprehendit, agens de synodo ab iisdem ad iudicandum Athanasium habita, ita eos alloquitur: « An ignoratis, » hanc esse consuetudinem, ut pri» mum nobis scribatur, et hinc quod » iustum est, decernatur? » De hac re Sozomenus scribens lib. 3 Hist. Eccl. cap. 10 habet, ideo a Iulio Eusebianos fuisse reprehensos, quod contra legem egissent in Athanasio iudicando. « Esse enim, ait, legem sacer» dotalem, ut irrita habeantur, quae » praeter sententiam Episcopi Ro-

» manifuerint gesta.» Eadem ratione de hoc Eusebianorum facto, et de facta a Iulio Pontifice eorundem reprehensione Socrates scribit Hist. Eccl. lib. 2 cap. 17, et auctor *Historiae Tripartitae* lib. 4 cap. 9. His vero luculentis scriptorum veterum testimoniis non est necesse quidquam addere, ut in isto accusationis capite adversarii falsitatis revincantur.

Post haec vix est aliquid dicendum de criminalibus Episcoporum causis R. Pontificis definitivo iudicio reservatis. Conqueruntur quidem adversarii per Isidorianam collectionem esse factum, ut sine R. Pontificis sententia, eae causae non possint definitive absolvi. Sed querela ista veritati prorsus repugnat. Etenim primo certum est, Episcoporum criminales causas constituere unam ex iis, quae *Maiores* vocantur. Cum vero sit indubium, idque superius ostenderimus, Maiores causas R. Pontificis iudicio ab antiquissimis Ecclesiae temporibus reservatas esse; manifestum etiam est, causas Episcoporum criminales quoque, a vetusta illa aetate sine R. Pontificis sententia absolvi non potuisse. Deinde ut exemplum aliquod ex vetustate commemorem, brevitatis gratia referam tantummodo id, quod respicit Episcopos Catholicos Athanasium Alexandrinum, Marcellum Ancyranum, Lucium Hadrianopolitanum aliosque ab Arianis in eorum Synodis damnatos. Iis Iulius pristinas Sedes Episcopales restituit, atque Eusebianos, prout Sozomenus narrat Hist. Eccl. lib. 3 cap. 8, reprehendit, «quod se inconsulto de hisce viris iudicassent.» Hoc idem habetur in epistola Iulii superius recensita. Quod ergo spectat ad Episcoporum causas criminales Sedi Apostolicae reservatas, hanc reservationem ex Isidorianis decretalibus profectam esse perspicue falsum est.

Restat ut de Appellationibus ad Sedem Apostolicam loquamur. Nam si non primum ex Isidorianis Decretalibus invectum, saltem nimis auctum illarum a Rom. Pontifice accipiendarum ius esse adversarii contendunt. Est autem facillimum his respondere. Nam primum ostendunt Theologi, et iuris Pontificii Tractatores, in iurisdictionis Primatu divinitus instituto, qui RR. Pontificum proprius est, hoc contineri, ut ex quolibet ecclesiastico iudicio appellationes recipiant, et definitive iudicent de causis, in quibus ad eos appellationes fuerint interpositae. Si hoc autem Primatui ipsi est ingenitum, ineptum est prorsus, ex Decretalibus Isidori hoc ius vel derivare, vel amplificatum esse contendere.

Deinde sunt omnibus in promptu ex qualibet Ecclesiae aetate, quae Isidorum praecessit, exempla appellationum ad Apostolicam Sedem delatarum, in quibus vere RR. Pontifices iudicaverunt. Sunt omnibus noti Sardicensis Concilii Canones de appellationibus ad Sedem Apostolicam deferendis, quibus canonibus non novum ius inductum est, prout suo loco demonstravimus, sed Concilii etiam Oecumenici auctoritate, hoc ius in Romano Pontifice praedicatum est, et nonnulla sunt decreta, quae ad iudicium in appellationis negotio exercendum spectabant. Quid est vero, quod post commemoratos Sardicenses canones, ego immorer ut ostendam, hoc ius Isidoriana collectione antiquius esse? Nihil dico de iure mittendi Legatos ad Synodum. Primum enim hoc ius coniunctum est cum Romani Pontificis potestate vel iudicandi in causa appellationis, vel de reliquis Ecclesiae negotiis decernendi. Deinde hoc ius etiam in concilio Sardicensi canone 7 Romani Pontificis proprium esse demonstratum est.

Haec vero cum ita sint, possumus Adversarios derelinquere, et simul affirmare, falsum apertissime esse, Isidorianae collectionis auxilio RR. Pontificum potestatem auctam esse; atque inter praecipuas calumnias illud numerari oportere, hanc colle-

ctionem Decretalium fuisse compositam ut augendae Pontificiae potestatis argumenta tamquam ex antiquitate deprompta suppeditaret. Consulantur vero doctissimi scriptores superius memorati apud quos rei fusior pertractatio, causae veritatem magis perspicuam ostendet.

EX SAECULO DECIMO

CAPUT LXXXVII.

DE SAECULI DECIMI STATU.

Etsi negari non potest infelicem fuisse saeculi decimi, et proximorum temporum conditionem, non est tamen existimandum nihil prorsus boni aetatem illam continere, sed malis tantummodo, et summa rerum ignorantia redundasse. Certum est inimicos Catholicae Religionis abusos esse hac opinione generatim recepta de summa saeculi X et proximorum temporum ignorantia, ut inde concluderent in tam gravi rerum inscitia evenire potuisse, ut nova dogmata inducerentur. Verum hi homines invictis confutati sunt argumentis, et ex omnium temporum historia contra illos est demonstratum, nullum doctrinae caput tunc primum invectum esse, sed quae a Christo, et ab Apostolis Ecclesia accepit, ea in Ecclesia fide perpetua perseverasse. Legendus praesertim est liber octavus operis inscripti: *La perpetuité de la foi de l'Eglise Catholique touchant l'Eucharistie, defendue contre le livre du Sieur Claude Ministre de Charenton,* quo libro omnia eruditissime pertractantur quae pertinent ad ostendendum contra Claudium Ministrum, aliosque eiusdem generis haereticos, traditam in Paschasii Radberti Corbeiensis Abbatis libro *De Sacramento Corporis, et Sanguinis Christi* an. 831 edito doctrinam de praesentia reali corporis et sanguinis Christi in Eucharistia, et de Transubstantiatione, eam ipsam esse, quam Ecclesia catholica quacumque aetate professa est, et veluti talem ab omnibus fuisse agnitam. Legi quoque potest hac de re Bercastellii dissertatio Ecclesiae Historiae saeculi IX subiecta. Patebit ex ea, aliisque eruditorum hominum operibus, qui de hac haereticorum querela praeclare scripserunt, quantopere ii, qui haec affirmarunt, a veritate abhorreant.

Certum est praeterea recentioribus temporibus, et praesertim eruditissimi Muratorii studio, ac laboribus, plura vetera scripta in lucem edita fuisse, quibus ostenditur non adeo miseram Urbis Romae fuisse conditionem saeculo X, ut omnia arbitratu potentium mulierum gererentur. Profecto Annalium Italiae tomum 5 legenti, ubi Muratorius de Sergii III, Ioannis X, Ioannis XI pontificatu agit, apparet, praesto nunc esse indubia testimonia, quae antea non erant in promptu, et ex quibus generatim sparsae querelae de his, aliisque Pontificibus refelluntur.

Certe lugubrem Cardinalis Baronius ad an. 900 num. 1 descriptionem saeculi X facit, cum illud appellat « sui asperitate, ac boni ste» rilitate ferreum, mali exundantis » deformitate plumbeum, inopia scri» ptorum obscurum. » Neque doctissimo viro, ac Religionis amantissimo deerant rationes, ut ita illam aetatem deploraret; praesertim si infelix ille status, in quem litterae, et bonae artes inciderant, ac morum depravatio, quae obtinuerat, consideretur. Sed non desunt quae ostendunt, non adeo rigoroso sensu ea Baronii verba esse intelligenda.

Sane Pagius ad an. 900 num. 2

non modo Baronio, qui ea quae attulimus de saeculi decimi inscitia habet, sed etiam Bellarmino respondens qui lib. 1. de Rom. Pont. affirmat cap. 12 nullum eo saeculo *indoctius* fuisse, aperte dicit: « Hoc saeculum subsequentibus doctrina non » cessit. Neque saeculum inscitiae et » ignorantiae vocari potest nisi ob » scriptorum paucitatem, si eius cum » praecedentibus, aut subsequentibus » comparatio fiat; complures enim in » eo floruisse longe hodie notius, » quam Bellarmini aetate. ut catalo» gos scriptorum Ecclesiasticorum » percurrentibus planum fit. » Quae Pagius pertractat, universam respiciunt illius temporis Ecclesiasticam historiam. Nos ut afferamus in hanc rem nonnulla, de Italia tantummodo aliquid dicemus, de illa scilicet orbis terrae regione, quae omnium fortasse molestius, et gravius illorum temporum perturbatione, et vicissitudinibus afflicta, et iactata est.

Iam vero si legantur non modo Muratorius tomo superius a nobis indicato, ex quo deduci passim possunt monumenta plura ad hanc rem confirmandam opportuna; verum etiam eruditissimi Tiraboschii Historia Litteraturae Italicae tom. 3 lib. 3 cap. 1 num. 26 et seq., intelligetur ea etiam aetate repertos in Italia viros esse, qui bonas artes, et humaniores disciplinas colerent, et docerent. Auctor huius rei nobis gravissimus esse potest Raterius Veronensis Episcopus qui, ut tum erant tempora, magnam doctrinae suae laudem iis operibus reliquit, quae accuratissime anno 1765 Ballerinii Veronae ediderunt. Ex Raterii autem Synodica num. 13 constat, aetate sua plures Veronae scholas fuisse, quae litterarum addiscendarum causa frequentarentur. In itinerario autem ostendit sibi persuasum esse, Romae potissimum in sacrarum litterarum studiis profici posse. Huic adiungendus Atto Vercellensis Episcopus, qui non modo summam eo saeculo de quo dicimus, sapientiae laudem adeptus est, verum etiam, ut ad bonas artes informarentur ii, qui in sua dioecesi versabantur, in capitulare suum cap. 61, scholas in civitatibus, et in oppidis a sacerdotibus instituendas, et omnium commoditati aperiendas praecepit. Mitto, ex Bulla Benedicti IV anno 903 promulgata constare, Pisis, etiam ineunte decimo saeculo, canonicos nonnullos Theologiae, et iuris canonum prudentiae tradendae operam dedisse. Mitto litterarum studia praeceptore quodam Vilgardo, exeunte saeculo decimo, Ravennae fuisse. Illud dicam, quod fortasse honorabilius Italiae est, Ottonem I cum studeret bonas artes in Germania excitari, atque augeri, eo primum invitasse Gunzonem Novariensem Diaconum, tum secum eundem ex Italia in Germaniam Gunzonem ipsum perduxisse. Dicam tandem ex actis SS. Ord. S. Benedicti saec. 5 p. 813 a Mabillonio scriptis, constare, Italum quoque fuisse Stephanum illum, qui anno circiter 994 Herbipoli publice disciplinas tradebat.

Haec profecto, quae illustrari possent eorum scriptorum enumeratione, quos Tiraboschius, aliique docti viri commemorant, ostendunt, nisi fallor, obscurum quidem saeculum fuisse, de quo loquimur, non adeo densam tamen eidem offusam esse ignorantiae caliginem, ut iacuerint in tenebris omnia, et nulla doctrinae lux, ne languida quidem affulgeret. Quid si his addatur praeclarum illud studium, quo in Italia praesertim, Monachi tantopere de Christiana, et Civili Republica meriti sunt, ut libros, atque opera a maioribus accepta conservarentur, et in tam misera litterarum calamitate non amitterentur? Singularis huius studii ac Monachorum laborum monumentum est, quod Muratorius edidit Antiq. Ital. tom. 3 p. 840, Catalogus, scilicet, librorum Monasterii Bobiensis, decimo prorsus saeculo, ut ipse putat, exaratus, ex quo constat, Monachorum certe opera et industria, non solum sacros, sed

et profanos Historicorum, Oratorum, et Poetarum libros servatos fuisse.

Docent autem Monasterii Novaliciensis tabularii litterae a Bingonio citatae, quanta cura permagnus librorum numerus Taurini collectus, et servatus fuerit a Monachis, qui Saracenorum metu, Novalicia Taurinum fugerant. Docet praeterea Gerberti, qui deinde Silvester II fuit, epistola 47, omni studio, ac diligentia, in Italia quodammodo domicilium constitutum fuisse, quo libri undique in tanto naufragio dispersi, collecti servarentur. Manifestum denique est ex serie Praefectorum Bibliothecae Pontificiae Vaticanae, quae in praef. ad catalog. c. 4 eiusdem Bibliothecae ab eruditissimis viris Stephano Evodio, et Iosepho Assemanio confecta est, ab anno 815 ad annum 993 saltem viginti tres numerari viros, qui Bibliothecarii munere functi sunt. Servata igitur per ea tempora Vaticana Bibliotheca est, neque certe defuisse putandi sunt, qui ex illo celeberrimo, ac vetustissimo litterarum domicilio, per illud tempus sibi proficiendum curaverint.

Reliquum est nunc, ut nonnulla breviter dicamus de boni sterilitate, ob quam ferreum saeculum decimum appellatum est. Cui rei, quae miserrimam afferret de saeculo decimo opinionem, explicatio quaedam subiicienda omnino est. Neque enim existimari debet, putasse Baronium ita sterile, et improbum saeculum illud fuisse, ut nullum omnino bonum, vel Ecclesiae vel Reipublicae paruerit. Profecto, si iis tantum verbis insistere velimus, quibus Hugo Antisiodorensis in Chronico usus est, vel iis, quae in Malmesburiensi Lib. 4 de Reg. cap. 2 scripta sunt, nihil nisi pravum, nisi a bonis moribus abhorrens, eo saeculo contigisse iudicandum esset. At res, ut Pagius, animadvertit ad annum 900 n. 3, non ex iis loquendi modis definienda est, quibus Historici utuntur, qui aliquando cum vitia aetatis alicuius commemorant, ita generatim illa describunt, et veluti propria praeteritorum temporum fuisse affirmant, ut neminem excipere videantur.

Etsi enim negari minime possit, depravatos illorum temporum hominum mores fuisse, certum tamen haberi debet, non paucos etiam tum, insigni pietatis, et sanctitatis laude floruisse. Non est huius temporis, eos percensere numerando. Ex iis autem, quae de toto saeculo decimo habet suis locis ipse Pagius, aliisque, colligi facile potest, non parvo numero Episcopos, Clericos, Abbates, Monachos, et laicos magna virtutum laude dignos vixisse. Neque vero iudicandum est ita comparatos homines ea aetate fuisse, ut, licet non pauci privatis virtutibus suis florerent, publico tamen bono amplificando non studerent. Constat enim his temporibus Normannos, Moschovitas, Svevos, Polonos, Hungaros, Christiana sacra amplexos esse. Has autem gentes Christianas factas fuisse, nonne praecipuo et Religiosae, et Civili Reipublicae commodo, atque utilitati fuit? Restat igitur, ut concedamus, quantumvis misera illorum temporum Ecclesiae conditio fuerit, illo tamen quoque tempore, sanctitate vitae commendatos viros, et permagnum Religionis incrementum non defuisse.

CAPUT LXXXVIII.

DE IOANNIS XII PONTIFICIS CAUSA.

Etsi explorata res sit, Synodum, quae Ottone I imperante anno 963 Romae habita est, auctoritate destitutam penitus fuisse de Ioannis XII Pontificis causa iudicandi, atque ei per irritum decretum deposito novum Pontificem sufficiendi, qui Leo VIII appellatus est; quoniam tamen praeteriri a nobis non potest de hoc tam gravi facto agere, eiusdem historiam breviter referemus, quae ipsa per se satis esse potest, ad hoc, quod diximus, demonstrandum.

Itaque post mortuum, primis anni 956, ut Pagius putat, mensibus Agapetum II Octavianus Alberici Patricii filius ad Pontificiam dignitatem ascendit. Eum legitimum Pontificem, prout Baronius ad an. 955 num. 4 recte animadvertit, Ecclesiae consensus effecit, quae schisma vitandum curavit. Octaviani nomine relicto, Ioannis XII nomen suscepit, et iure creditur, eum vere primum fuisse, qui morem induxerit, ut Pontifices Maximi, cum ineunt Pontificatum, nomen immutent.

Ut se a Berengario Italiae Rege Ioannes XII expediret, a quo multa tolerare cogebatur, et graviora etiam permulta metuebat, Ottonis I Germaniae Regis auxilium postulandum putavit. Eum igitur Romam invitatum Imperatoria dignitate ornavit, quo Pontificis facto, Imperatoria dignitas a Leone III in Carolo magno excitata a Gallis ad Germaniae Reges translata est. Licet concordia inter Pontificem, et Imperatorem tanta esset, ut servanda perpetuo videretur, ortum tamen est inter eos tale dissidium, ut inde grave schisma conflatum sit. Ac prima quidem inter eos simultatis origo fuit consilium ab Ottone initum de Pontifice hortando ad vitam meliorem, cum relatum Imperatori esset, Ioannem vitam gradu suo minime dignam agere. Cum nimis molestae Ioanni Imperatoris hortationes essent, foedus cum Adalberto Berengarii filio iniit, eaque ratione se ab Ottonis importunitate facile liberatum iri speravit. Otto hac Ioannis agendi ratione offensus, ac plane sentiens, quae mala sibi ex hac Pontificis cum Adalberto coniunctione possent imminere, venit Romam anno 963, ex qua urbe, eo accedente, tum Ioannes, tum Adalbertus fugerant, et postquam omnes urbis ordines iurare coegit, se deinceps nullum Pontificem electuros, nisi ex eius, et Ottonis filii auctoritate, Concilium mense Novembri habuit, in quo pluribus criminibus Ioanni obiectis, Pontificatus ei abrogatus est, novusque Pontifex electus Leo Lateranensis tabularii praefectus, sed nondum in Clericorum numerum relatus, qui proximo die consecratus est, et Leo VIII appellari solet.

Haec, quae in Ioannem acta, et decreta fuerant, omnes intelligebant, irrita esse, et Leonem iustum Pontificem non posse iudicari. Ea profecto sententia Romani fuere, qui cum Otto ab urbe recessisset, ubi se eius metu liberatos esse intellexerunt, Ioannem revocarunt et ei obtemperandum esse significaverunt. Reversus igitur Ioannes Romam anno 964, eo ferme tempore, quo Leo fugerat, die 26 Februarii Concilium habuit, in quo Leo ipse non legitimus Pontifex declaratus, ii, qui illum consecraverant, de gradu deiecti sunt, ac in ordinem redacti qui a Leone Ecclesiastica munera, et gradus impetraverant. In eos etiam graviter animadvertere coeperat Ioannes quos sibi infensos esse cognoverat, sed die 14 Maii mortuus est.

Cum mortuus Ioannes esset, Romani Leonem veluti illegitimum Pontificem habere prosequuti sunt, et Clerus Benedictum V elegit antea Romanae Ecclesiae Diaconum, qui

non multo post consecratus est. Iuramentum autem, quod Otto I exegerat, tamquam iniustum et sine libertate factum, haec minime impedire posse Romani persuasum habuerunt. Otto indignatus Romam obsedit, ac non multo post cepit, Leonem revocavit; habitoque conciliabulo, Benedictum exauctoravit, eumque coegit palam se accusare quasi in Pontificatu ineundo graviter peccasset. Illum deinde exulare iussum, in Germaniam duxit, tradiditque Amburgensi Episcopo, ut in honesta custodia illum detineret. Leo interea, vel die 17 Martii, vel ineunte Aprili anno 965 mortuus est. Tum vero partim, quod Ottonem ea animi ornamenta, quibus Benedictus praestabat, flectere coepissent, partim quod Romanorum Legati Imperatorem, ut hoc faceret precati essent, res de eo restituendo feliciter absoluta fuisset, nisi Benedictus ipse die 5 Iulii, eodem anno mortuus esset.

Haec quae perstrinximus, ut quomodo res gesta sit exponeremus, ostendunt Synodum illegitime convocatam, particularem, videlicet illegitimam quandam Synodum sibi arrogasse auctoritatem, ut de Pontifice maximo, quem *universalem Papam* esse in epistola sua Synodus ipsa fatebatur, iudicium institueret, eum Pontificatu exspoliare, et illi invito novum Pontificem sufficere ausam esse. Demonstrant igitur ista, omnia, quae ab ea Synodo contra Ioannem XII acta sunt, prorsus irrita esse existimanda. Omnibus enim cognitum est, talem esse Pontificis Romani primatus iurisdictionis naturam, talem amplitudinem potestatis, ut haec, quae recensuimus, irrita esse, sola rei ipsius consideratio perspicue evincat. Essent vero hic, ut cetera omittam, exscribenda ea omnia, quae Baronius ad an. 963 a num. 31 ad 40 graviter eruditeque pertractat, ut rem extra omne dubium positam esse luce clarius confirmetur. Verissime autem pronuntiavit, ut Synodi ipsius veluti summam Baronius referret: « Unum » loco omnium hoc satis habeto, » numquam me legisse orthodoxo- » rum conventum Synodalem ali- » quando habitum, in quo magis Ec- » clesiasticum ius sit offensum, magis » canones violati, vulnerata tradi- » tio, conculcata, oppressa, atque ma- » iore dedecore prostrata iustitia. »

Quod si ex Ecclesiae historia essent argumenta afferenda, quae confirment id, quod hactenus diximus, possemus, inter cetera, ad Symmachi Pontificis tempora provocare, atque ex monumentis ad Synodum *Palmarem*, quae anno 502 habita est, pertinentibus ostendere, semper id Ecclesiae Catholicae Episcopos certissimum habuisse, ob Primatus iurisdictionis potestatem, qua Romani Pontifices praediti sunt, non posse Episcopos de illis iudicium instituere, et irrita esse eiusmodi facere, quae deinde ab Ottonis I Synodo contra Ioannem XII gesta sunt. Hoc idem evincit agendi ratio, observantiae plena, quam Episcopi in Leonis III causa anno 800 adhibuerunt, cum sibi fas non esse de Romani Pontificis causa cognoscere declaraverunt. Hoc idem alia evincerent monumenta, quae afferri possent, si supervacaneum non esset in re perspicua, argumentis uti non necessariis.

Post haec non moror quae Ioannes Christophorus Neller in Universitate Trevirensi Iuris Ecclesiastici Professor anno 1766 thesibus, et scriptis suis conatus est persuadere, veluti si Synodus ista legitima, et sanctitate praedita fuisset. Graviter eundem Nellerium P. Martinus Bender Societatis Iesu in memorata Universitate S. Theologiae Professor thesi et scriptis suis eodem anno refutavit. Pertractatam inter Nellerium, ac Benderium controversiam, ac scripta ab utroque in ea re, concinne refert in memorato superius *commentario critico ad Hist. Eccl. Fleury* eruditissimus Marchetti art. 2 cap. 3 num. 99.

*

CAPUT LXXXIX.

DE SACRO RITU SANCTOS CANONIZANDI.

Inter eruditos pertractata est non levis controversia in qua quaesitum fuit, quaenam prima censenda sit solemnis Sanctorum Canonizatio a Romano Pontifice decreta. Exponuntur eruditissime ea, quae controversiam istam respiciunt a Benedicto XIV Pont. Max. lib. I cap. 7 operis *De Servorum Dei beatificatione, et Beatorum Canonizatione.* Nihil vero utilius fieri posse puto ad ostendendum, quid statuere de hac controversia debeamus, quam verba ipsa afferre, quibus sapientissimus ille Pontifex sermonem de hac re cap. 8 n. 2 concludit.

Itaque inquit: « Porro cum S. U-
» dalrici Episcopi Augustae Vindelicorum vita, et miracula, eius intercessione a Deo patrata essent celeberrima, Luitolphus Augustae Episcopus in Concilio Lateranensi (anno 993) Ioanni XV, et Patribus in Synodo congregatis supplicavit, ut eum in Sanctorum numerum referrent, omnibusque bene ponderatis memoratus Udalricus Sanctorum catalogo a praedicto Pontifice, Synodo laudante, adscriptus est; et integer actus exstat in *Bullario Romano, in novo cod. canonizat. et tom. 2 Iulii* apud Continuatores Bollandianos, et in saec. 5 *Act. SS. Ord. S. Benedicti.* Idcirco solemnis est hic, qui nunc exponitur Primus Actus, adeo ut redacta celebri quaestione de prima canonizatione a Summo Pontifice solemniter acta, ad punctum, an fuerit ea S. Suiberti, quae facta dicitur a Leone III, et de qua in superiori capite sermo habitus est, an vero S. Udalrici facta a Ioanne XV, uti adnotavit vir licet heterodoxus Ioannes Albertus Fabricius in sua *Bibliographia antiquaria* cap. 8 num. 25, eruditiores putent primam esse illam S. Udalrici: Mabillonius in *praef. ad acta SS. Ord. S. Benedicti saec. 5 pag. 6 n. 99*, Pagius *ad a. 993 n. 1*, Fleuryus *t. 12 H. E. lib. 5 pag. 377*, continuatores Bollandiani in propylaeo diss. 20 p. 172, ubi post recitatam Bullam Ioannis XV ita subdunt n. 2: Si quis attulerit antiquius exemplum, et aeque certum postulatae per extraneos Pontificiae ditionis Episcopos ab Apostolica Sede canonizationis alicuius, libenter suscipiam. Neque enim existimo nullum exstitisse; puto tamen huius rei initium non esse a saeculo, de quo agimus, decimo, valde removendum. »

Haec satis omnino sunt ut ostendatur, quo praecipue argumento innitatur sententia, quae continet revera, saeculo X, et Ioanne XV Pontificatum gerente, haberi gravissimam probationem primae solemnis canonizationis Pontificis Maximi iussu decretae. Nos vero hac suscepta occasione, opportunum et utile futurum putamus, praecipua refellere, quibus Protestantes, ritum canonizandi Sanctos oppugnarunt. Videlicet, prout Dallaeus facit lib. 3 adversus traditionem de Religiosi Cultus obiecto c. 21, Walckius in Hist. Canonizationis Caroli Magni pag. 16, Moshemius in Inst. Hist. Eccl. saec. 9 parte 2 cap. 3 num. 4, Canonizationem ii traducunt veluti recens Catholicorum commentum antiquitati incognitum: alii vero, ex. gr. Rodulphus Hospinianus in tract. *De origine, progressu, caeremoniis, et ritibus Festorum* cap. 6, Ioannes Albertus Fabricius in *Bibliographia antiquaria* cap. 8, Middletonius in opere inscripto *Conformités des céremonies modernes avec les anciennes* c. 7, et in praefatione ad alium eius librum de eadem re, inscriptum *Lettre écrite de Rome,* aliique conten-

derunt, ritum hunc superstitiosum esse, atque ex Apotheosi Ethnicorum derivasse.

Facile est autem has accusationes refellere. Atque ad primum quod pertinet, quid potest magis esse cuique notum, quam neminem umquam in Sanctorum numero a Christianis cultum esse, de cuius sanctitate, ac praestantia Ecclesia non iudicasset? Perspicuum huius rei argumentum nobis suppeditat Mensurii Carthaginiensis Episcopi factum. Nonnulli in Africa Christiani sponte se per ea tempora (scilicet circa saeculi quarti initia) Christiani nominis insectatoribus obtulerant, atque cum libere professi fuissent se quidem Sacras Scripturas habere, quas Ethnici ut comburerent summo studio requirebant, nolle autem eas Ethnicis tradere, crudelissime fuerant interfecti. Accepit id Mensurius, et valde ei displicuit inconsiderata haec agendi ratio, qua Christiani illi usi erant; quare vetuit ne ii tamquam martyres honorarentur.

Testimonium huius rei dicit Augustinus in Breviculo collationis, collat. 3 c. 13 num. 25 p. 386 t. 9 operum editionis Antuerpiensis. « In iisdem » etiam litteris lectum est, eos, qui » se offerrent persequutoribus non » comprehensi, et ultro dicerent se » habere scripturas, quas non tra- » derent, a quibus hoc nemo quae- » sierat, displicuisse Mensurio, et ab » eis honorandis eum prohibuisse » Christianos. » Iam vero numquam Mensurius iussisset debere ab iis honorandis Christianos abstinere, nisi in more positum fuisset, ut nemo in Martyrum numero haberetur; qui canonizatus non fuisset, hoc est, cuius martyrium publico Ecclesiae iudicio comprobatum non esset.

Hoc idem confirmatur testimonio Optati Milevitani, qui num. 16 lib. 1 adversus Parmenianum narrat, graviter a Caeciliano Mensurii Archidiacono reprehensam esse Lucillam opulentissimam feminam, quod ossa Martyris cuiusdam veneraretur, qui non fuerat Ecclesiae sententia Martyr declaratus. « Cum correptionem » Archidiaconi Caeciliani ferre non » posset (Lucilla), quae ante spiritua- » lem cibum, et potum, os nescio cu- » ius Martyris, si tamen Martyris, li- » bare dicebatur, et cum praepararet » calici salutari, os nescio cuius ho- » minis mortui, etsi Martyris, sed nec » dum vindicati, correpta, confusione » irata secessit. » Verum si liberum cuique fuisset, quos maxime voluisset, tamquam sanctos venerari, profecto Caecilianus vir certe gravissimus non commisisset ut tam acriter Lucillam reprehenderet, quod Martyris non vindicati (hoc est non declarati) ossa oscularetur, et coleret. Neque vero allata superius monumenta persuadent tantum circa initium saeculi IV, quo tempore illa, quae narrata sunt, contigerunt, disciplinam canonizandi Sanctos obtinere coepisse. Ita enim Mensurius, et Caecilianus rem gessisse narrantur, ut iuxta vetus Ecclesiae institutum, alter Christianos illos Sanctorum honoribus excluserit, qui sponte se et temere ethnicis iudicibus tradiderant, alter feminam illam reprehenderit, quod non vindicato martyri religionem adhibuerit. Constat ergo, in antiqua Ecclesiae aetate hoc exploratum fuisse, ut nemo veluti Sanctus coleretur, cui publica Ecclesiae auctoritate Sanctorum honores decreti non essent.

Demonstrat praeterea quod asserimus ipsius rei intima consideratio. Nam haec res natura sua ex dogmate de cultu, et invocatione Sanctorum sponte fluebat, et ideo oportebat omnino, ut Ecclesia edoceret quinam in Sanctorum numero habendi essent. Incredibile est enim rem hanc tam gravem vulgi iudicio permissam esse, ut sine delectu, aut sapientia iudicaretur. Accedit facillimum fuisse in huiusmodi negotio errare, nam plures ex haereticis suos Martyres venditabant. Deinde neque omnes ex Catholicis, qui cruciatibus, et morte ab ethnicis ple-

ctebantur, digni Martyrum [illegible] bus erant, et sapienti Episcoporum iudicio erat necesse statuere, quinam vere religionis causa martyrio functi essent, et inter indubios Martyres coli mererentur. Apparet ergo, rem hanc tantam, sine Ecclesiae iudicio, recte peragi non potuisse. Hoc autem omnino ostendit, in vetusta Ecclesiae aetate id receptum esse debuisse, ut de hominibus inter Sanctos habendis Ecclesia ipsa decerneret.

Ex his, quae diximus, facile descendit alterum, scilicet, morem canonizandi Sanctos superstitiosum non esse, eumque ab Idololatricis ritibus, atque ab ethnicorum Apotheosi prorsus abhorrere, id quod sapientissime, ceteris omissis, demonstravit in opere superius memorato lib. 1 cap. 1 Benedictus XIV. Sane alienum erat a veteribus Christianis innocentissimis, ac sanctissimis, prioribus Ecclesiae saeculis, superstitiosum aliquod institutum sequi. Est etiam per se incredibile primos illos Christianos tantopere ab ethnicis ritibus abhorrentes, hac in re Idololatricos ritus sectari voluisse. Quis denique sibi persuadeat, Christianos ethnicorum Apotheosim sibi imitandam proposuisse, quam contemnebant, et passim irridebant? Nota sunt omnibus, ut cetera praeteream, Tertulliani verba cap. 13 Apologetici Ethnicos refellentis, apud quos lege cautum erat, ne quis in Deorum numero haberetur, quem Senatus consultus non probasset. « Status Dei cu- » iusque, inquit pag. 14 ed. Rigaltii, » in Senatus aestimatione pendebat. » Deus non erat quem homo con- » sultus noluisset, et nolendo da- » mnasset. »

Quamquam nihil fortasse melius ostendit, quantopere Canonizatio, quam Ecclesia Catholica facit, aliena sit ab ethnicorum Apotheosi, quam si causa consideretur, qua Ecclesia ad eam decernendam adducitur. Etenim ethnici Apotheosi sua, Imperatores, vel alios consecrabant, ut [illegible] numero eos accenserent; at [illegible] Ecclesia aliquem inter sanctos refert, illud tantum pronuntiat, eum in Dei O. M. servis, et amicis habendum esse, et eidem cultum idcirco exhiberi debere. Praeclare id explicat Augustinus lib. 22 de Civit. Dei cap. 10 tom. 7 col. 558 e lit. citatae, inquiens: « Nobis Martyres » non sunt dii, quia unum eundem- » que Deum, et nostrum scimus, et » Martyrum. » Sunt haec adeo perspicua, ut etiamsi cetera argumenta deessent, ex sola causae diversitate appareat quantum discrimen intersit Apotheosim inter et frequentatum ab Ecclesia Canonizationis ritum.

His tamen adiungi debet, summam esse severitatem qua Ecclesia iudicium instituit de praeclaris hominum virtutibus, de quibus canonizandis agitur, et nemini Sanctorum honores decerni, de cuius summa virtutis praestantia, post omnem diligentissimam inquisitionem non constet, et de quo non fuerit probatum, Deum Opt. Max. eius intercessione, singularia aliqua prodigia facere dignatum esse. Possumus vero ab adversariis iure requirere, num aliquid tale ad Apotheosim decernendam Ethnici postularent.

Haec, quae attigimus, praecipuas calumnias refellunt, quibus Protestantes Canonizationis ritum affecerunt. Non erit vero inopportunum antequam disputationem hanc omittamus illud etiam commemorare, sapientissime fecisse Romanos Pontifices, cum decretum de Sanctis canonizandis Sedi Apostolicae reservarunt. Cum enim ea res gravissima, et imprimis difficilis sit, constituatque unam ex iis causis, quae Maiores appellantur, sapientissime Romani Pontifices voluerunt Sedem Apostolicam decernere debere in eo negotio, quod Catholicorum omnium cultum respicit. Est vero id in Ecclesia antiquissimum. Ut cetera omittam, quae id ostendunt, utar Mabillonii testimonio, qui in Praefat. ad Saec. 5 SS. Ordinis S. Benedicti n. 94 de

S. Vigilio Episcopo Tridentino ait, legisse se in veteri codice « gesta » Bmi Martyris, ut moris erat, Urbis » Romae Episcopo transmissa fuisse, » ut sacris martyrum memorialibus » inferrentur. » Afferam vero quod imprimis grave est, Benedicti XIV verba lib. 1 de can. Sanctorum c. 6. « A remotioribus saeculis, inquit, eos » qui cultum obtinent in tota Ecclesia universalem, Sanctorum albo » esse adscriptos per eam speciem » Canonizationis, quae tunc adesse » intelligebatur, cum cultus in aliqua » dioecesi institutus, ex ea in aliam » dioecesim, et ita subinde in univer- » sam Ecclesiam protendebatur, qua » quidem in re, ecclesiastica semper » accedebat auctoritas, Episcoporum » nimirum, et Romani Pontificis. »

CAPUT XC.

DE RELIGIONIS CHRISTIANAE PROPAGATIONE IN HUNGARIA, ET DE IIS, QUAE FACTUM HOC RESPICIUNT.

Inter praecipua quae Ecclesiae feliciter saeculo X evenerunt, ponenda certe est religionis Christianae per universam Hungariam amplissima propagatio. De ea re, et de ceteris, quae celeberrimum hoc factum respiciunt, pertractaturi, primum rei ipsius gestae summam referemus, tum quorum virtuti illius Gentis conversionis laus debeatur, ostendemus.

Itaque in Pannoniam ab antiquioribus temporibus Christiana Religio illata est; sed Hungari, qui eam regionem saeculo nono invaserant, quae ex eorum nomine Hungaria dicta est, Religione ethnici cum essent, Christiana sacra plane deleverunt, a quibus alienissimi fuerunt usque ad saeculum decimum valde provectum. Sed eo tandem tempore Geysas Hungarorum dux, baptismo suscepto, Christianam Religionem amplexus est, et opera Piligrini Laureacensis, sive Pataviensis Episcopi, Wolfangi Monachi Svevi, et Adalberti Episcopi Pragensis, probante Romano Pontifice, de constituendis nonnullis in Hungaria Episcopis, statutum est. Hoc consilium initum sapientissime fuit. Agebatur enim ita, non modo de iis in Ecclesia regendis, et confirmandis, qui iam Christianam Religionem profitebantur, verum etiam de Religione ipsa per Episcopos latius propaganda. Obiit sub saeculi finem Geysas, eoque mortuo, Stephanus eius filius opus iam coeptum perficiendum curavit. Et praeclare quidem rem tantam gessit. Hungaros enim universos ad Catholicam Ecclesiam adduxit, et Romano Pontifice auctore, conditis pluribus Episcopatibus, ac Monasteriis, eorum Religionis incolumitati et firmitati prospexit.

Tanta erant Stephani erga Religionem merita, ut Romanus Pontifex honorificentissime cum illo agendum putaverit. Effecit id Silvester II; Regem enim Stephanum appellavit, et corona Regia donavit, quae deinde tanto in honore apud illam gentem fuit, quaque adhuc Hungariae Reges uti solent. Qui consulat ea, quae habentur ex fide dignis monumentis, Hungariae ad Christum conversionem respicientibus, intelliget profecto, summam eius rei laudem Stephano esse tribuendam, at fateri cogetur etiam, Stephanum Latinorum opera adiutum tantam rem gessisse.

Verum hoc non placuit Ioanni Schwartzio, qui anno 1740 opusculum edidit inscriptum, *Initia Christianae Religionis inter Hungaros Ecclesiae Orientali adserta,* in quo contendit Hungaros a Graecis Religionem, eorum vero Regem Stephanum a Graecorum Imperatore coronam, et appellationem Regiam accepisse. Hominem heterodoxum hoc

tantum Ecclesiae Latinae meritum eripere conantem refutavit P. Ioannes Stiltingus Bollandianus tom. 1 Septembris in commentario eruditissimo ad vitam S. Stephani, cuius festum agitur die eius mensis secunda. Eum etiam impugnavit Adam Franciscus Kollarius Bibliothecae Caesareae Vindobonensis Praefectus in *historia Diplomatica iuris diplomatum Apostolicorum Hungariae Regum* lib. 1 cap. 2 et sequentibus. Nunc ostendendum curabimus quanto iure doctissimi isti viri contenderint, Latinorum laboribus Christianae Religionis in Hungaria propagationem deberi.

Hungari post ingentem cladem, quam anno 955 a Germanorum copiis passi sunt, de pace cum Ottone I ineunda tractaverunt. Res quidem pace compositae ab Ottone fuere. Latini vero ea occasione arrepta, de Religione Christiana Hungaris persuadenda consilium ceperunt. Quid enim aliud demonstrant testimonia ea, quae ex gravissimis illorum temporum monumentis depromi possunt, nisi revera, inita Ottonem inter et Hungaros pace, Latinos continuo apertam sibi esse viam iudicasse, ut Hungariam peterent, eamque Christo compararent? Mabillonius in actis Sanctorum Ordinis S. Benedicti saec. 6 part. 1 pag. 81 ex cod. Tegernsensi ipsius Ottonis epistolam edidit ad Piligrinum Pataviensem, seu Passaviensem Episcopum, qua illi Brunonem Verdensem Episcopum commendat, quem Imperator ad Hungaros, rerum componendarum causa legaverat. Legatio haec Brunonis ad Hungaros non ante annum certe contigit 972, quo Piligrinus factus est Pataviensis Episcopus, neque post 973, quo Otto Magnus vita functus est. Iam vero huius legationis, et concordiae initae hic, inter ceteros, certe fructus fuit, ut in Hungaria Religio reciperetur, eaque gens Latinorum opera christiana fieret.

Hoc ostendunt verba Carthuitii in vita Stephani num. 2, quibus describit Geysam Hungarorum ducem Christianis amicum esse factum, eisque copiam praebuisse Hungariam adeundi, et in ea commorandi. « Statuit insuper (Geysas) praeceptum » cunctis Christianis ducatum suum » intrare volentibus, hospitalitatis, » et securitatis gratiam exhiberi. » Clericis, et monachis gratiam con- » cessit suam praesentiam adeundi, » quibus voluntarium libenter adi- » tum praebens, orthodoxae fidei se- » men, pectoris in horto sartum, » delectabatur germen emittere. » Haec cum in Hungaria a Geysa geruntur, Piligrinus in Hungariam invitatur religionis ibi statuendae, amplificandaeque causa.

Huius rei testis locupletissimus est Piligrinus in epistola a se anno circiter 974 ad Benedictum VI scripta, quam Lambecius edidit in commentariis de Bibliotheca Caesarea lib. 2 cap. 8. « A qua ego, ait Piligrinus, » praefata Ungrorum gente multis » precibus ipse invitabar venire, aut » missos meos in opus Evangelii il- » luc dirigere. Ad hos dum transmit- » terem satis idoneos viros ex mo- » nachis, canonicisque presbyteros... » statim divina gratia tantum suis » institutionibus fructum ministra- » vit, ut ex iisdem nobilioribus Un- » gris utriusque sexus, Catholica » fide imbutos, atque sacro lavacro » ablutos circiter quinque millia lu- » crarentur. » Narrat deinde quam facile iam esset totam Hungariam ad Christianam Religionem adducere. «Factum est ergo ut pae ne cun- » cta Ungrorum natio sit prona ad » percipiendum fidem sanctam. »

Precatur ergo Pontificem, ut de Episcopatibus ibi statuendis omnino decernat, eumque rogat, ut Pallium ad se mittat; impediri enim se tam gravi negotio, quominus Hungariam relinquat, et Romam ad Pallii honorem impetrandum petat. Haec, quae ex Piligrini epistola indicavimus, quaeque confirmari possent iis, quae Benedictus VI de ea re scripsit ad Archiepiscopos Germaniae, ad Ot-

tonem Imperatorem, et ad Henricum Bavariae ducem, manifeste ostendunt. revera Piligrinum, Latinum Episcopum, unum ex iis fuisse, qui de Hungaria Christo adiungenda primum laborarunt. Ex epistola vero Benedicti, quam Lambecius edidit loco paullo ante citato, apparet, ita a Romano Pontifice gestum esse morem Piligrino in iis omnibus, quae postulaverat, ut facile sit inde demonstrare, persuasum omnino Pontifici Maximo fuisse, Latinorum prorsus, non vero Graecorum operae, ac laboribus primos illos in Hungaria Religionis progressus deberi. Neque enim Benedictus adhibitam a Latinis in tanta re diligentem operam commendasset, Graecorum autem merita silentio praeteriisset; neque de constituendis Episcopatibus agens, Latinos tantum Archiepiscopos commemorasset, quibus ii iure Metropolitico subiici deberent.

Nostra longior, quam par sit, evaderet disputatio, si de iis quae a S. Wolfango, et a S. Adalberto per ea tempora gesta in Hungaria sunt, vellemus singillatim hic pertractare. Agit de Wolfangi, et Adalberti in eam rem laboribus fuse eruditeque Stiltingus in vita S. Stephani §. 8 et 9. Illud nobis commemorasse sufficiat, ex rebus quoque ab iisdem gestis, argumentum oriri posse Schwartzio confutando opportunum, et grave. Alter enim ex iis duobus, primum monachus, et presbyter in Svevia, tum Episcopus Ratisbonensis fuit. Alter Pragensem Episcopatum gessit. Uterque tamen inter primos illos viros recensetur, qui de Religione Christiana in Hungariam inducenda summo studio solliciti fuerunt.

Sed haec satis sunt de iis, quae sub Geysa duce evenerunt. Veniamus potius ad illa, quae sub S. Stephano eius filio, qui Hungarorum postea Rex fuit, feliciter contigerunt. Etsi enim fateamur Geysae quoque laudem tribuendam esse, quod Christianae Religionis in Hungaria statuendae opus, eo vivo coeptum fuerit, negari tamen non potest, rem ipsam totam sub Stephano Rege absolutam fuisse. Affirmari autem iure posse videtur, nisi post inceptum a Piligrino, Hungariae ad Christum convertendae opus, bellum illud non multo post, Henricum Bavariae ducem, eiusque socios inter et Ottonem II excitatum fuisset, vivo adhuc Geysa, Religionem ampliores, et firmiores in Hungaria fructus fuisse habituram. Cum enim Hungari in eo bello Henrico Bavaro studerent, Piligrinus vero, ac homines ab eo in Hungariam missi Ottoni II essent addicti, Hungariam relinquere coacti sunt, nisi voluissent hostes iudicari. His ex Hungaria abeuntibus, non potuit, quin inceptum opus intermitteretur, et propagandae, stabiliendaeque ibi Religionis, induciae quodammodo fierent.

At haec tam gravia, quae indicavimus impedimenta, sublata tandem aliquando cum essent, exploratum ita est Stephanum omnino potuisse totam Hungariam revera Christo adiunctam videre, ut abstinere iure possimus a testimoniis quamplurimis id comprobantibus in medium adducendis. Patet vero ex scriptoribus, qui res a S. Stephano gestas narrarunt, eum Latinorum Sacerdotum, et Pontificum opera adiutum, Hungariam Ecclesiae comparasse.

Multa sunt, quae in hanc rem demonstrandam ex Actis a Carthuitio confectis, ex Ditmaro, ex Hermanno Contracto, Mariano Scoto, Ademaro Chabannensi, aliisque saeculi XI scriptoribus testimonia proferri possent. Ex decade 2 vero rerum Hungaricarum ab Antonio Bonfinio exarata, multa possent commemorari, quae id quod pertractamus efficerent. Verum, ut brevius rem absolvam, indicabo quantus Monachorum Benedictinorum concursus in Hungariam factus per ea tempora fuerit. Sane *monasterium S. Martini, quod Geysas in monte supra Pannoniam* aedificandum susceperat, Stephanus

perfecit, eique, ut constat ex eiusdem litteris, privilegia omnia concessa sunt, quibus fruebatur monasterium S. Benedicti in monte Casino. Conditum est etiam ad radices Montis Ferrei monasterium SSmae Mariae Virginis, et S. Benedicti appellatione cognitum, ac per ea quoque tempora, constituta etiam alia Abbatia fuit, quae S. Hippolyti appellata est. Legendus de his Stiltingus praecipue, in vita S. Stephani §. 15.

Iam vero demonstrari omnino potest, hos homines, qui tanto numero, ea aetate Hungariam petierunt, eo se contulisse a Stephano invitatos, ut Gentis illius conversionis opus iuvarent. Nam auctor est Bonfinius decade 2: «Quotidie humi prostratus » Deo supplicabat, ut sibi salutare » consilium divina ope perficeret, » totamque Hungariam, antequam » rebus humanis excedat, ad veram » fidem revocare liceat. Quod ut a » Deo assequeretur, saepe in cinere » et cilicio supplicabat, et in templo » assidue exorabat. Laudabile pro» positum suis diplomatibus longe, » lateque declaravit. Quare plerique » Sacerdotes publica utilitate com» moti, ad praedicandum Dei verbum » in Hungariam ultro confluunt, et » pro catholica fide peregrinari ge» stiunt. Alliciebantur quoque san» ctitate Principis, cuius nomine » multi e remotissimis in Pannoniam » partibus evocabantur. In primis » Astricus vir sanctitate conspicuus » cum suis discipulis advenit... Ho» rum consuetudine, quando viros » optimos esse intelligebat, mirifice » delectabatur. Quorum auxilio, ac » opera Hungaros... in lucem veri» tatis asseruit, mandata sacrae le» gis, et orthodoxae fidei axiomata » omnes scire coegit, profanis dira » supplicia indixit. »

Nec vero Bonfinii tantum testimonio docere possumus, Monachos, et Sacerdotes, de quibus agimus, ad Religionem Hungaris persuadendam ad Stephanum venisse. Adhibebimus enim aequalem scriptorem Maurum Quinqueecclesiensem Episcopum, qui in vita SS. Zoerardi, et Benedicti, « Tempore illo, ait, quo sub Chri» stianissimi Stephani regis nutu, » nomen, et Religio Deitatis in Pan» nonia rudis adhuc pullulabat, au» dita fama boni Rectoris, multi ex » terris aliis Canonici, et Monachi » ad ipsum, quasi ad patrem conflue» bant, non quidem causa alicuius » necessitatis coacti, sed ut novum » sanctae conversationis gaudium, » ex eorum adventu adimpleretur.» Adducemus denique Carthuitium, qui septuaginta tantum lapsis post Stephani mortem annis, res ab eo gestas memoriae prodidit. Is vero haec num. 8 in rem nostram habet: « Ad » hoc vero incipiendum, et consum» mandum (opus scilicet Hungariae » conversionis), quoniam fidelium » Christi consultum habebat neces» sarium, nuntiis et litteris in omnes » partes suum divulgavit desiderium. » Inde multi presbyteri, et Clerici, » Spiritus Paracliti compuncti visi» tatione, relictis sedibus propriis, » elegerunt pro Domino peregrinari. » Abbates et Monachi nil proprium » habere cupientes, sed tam Reli» giosi Principis moderamine regu» lariter vivere deliberaverunt. »

Haec, quae diximus, sunt ad rem probandam perspicua, ac facile ostendunt quantopere a veritate sit aliena sententia, Orientalium hominum laboribus Religionis in Hungariam inductae laudem meritumque deberi. Sed iam ea sunt commemoranda, quibus maxime Schwartzius confutatur, quibusque veluti depictum in tabula videre cogitur, tantum hoc negotium, Occidentalium hominum opera susceptum, gestumque fuisse.

Loquor ego de summa, quam in tota re gerenda Stephanus ostendit in Sedem Apostolicam observantia, atque ex certissimis monumentis patere affirmo, Rom. Pontificis auctoritate res Ecclesiasticas in tota Hungaria constitutas, confirmatasque fuisse. Atque, ut de Stephani pri-

mum dicam erga Sedem Apostolicam observantia, omissis ceteris, quae ad eam rem comprobandam ex Ditmaro, ex Carthuitio adduci loca possent, legationem ab ipso ad Silvestrum II decretam, et Legati mittendi causam, Bonfinii verbis decade 2 pag. 174 explicabo. « Hunc (Astri- » cum videlicet, seu alio nomine Ana- » stasium, quem superius cum sociis » Monachis in Hungariam venisse » indicavimus), hunc, inquit, quarto » post obitum Patris anno, Romam » ad Summum Pontificem, mitten- » dum esse censuit. Mandata data, » ut a Christi Vicario in Hungaros, » qui eius fidem nuper iniverint, » Apostolicam Benedictionem implo- » ret, et inter oves Petri adnumeret. » Post haec, ut Strigoniensem Basi- » licam Metropolitanam esse iubeat. » Item ceteros Episcopatus in Hun- » garia nuper erectos, sacrosancta » auctoritate confirmet. Demum quan- » do potestas omnis a Deo est, et » maxima coepta sine divina ope » confirmari nequeunt, regalia insi- » gnia cum Pontificia benedictione » piis precibus assequatur. »

Necesse non est, quidquam Bonfinii verbis addere, ut ostendatur, ex iisdem apparere, Stephano negotium totum fuisse cum Latinis, et Occidentalis Ecclesiae hominibus, eumque ne cogitasse quidem initia Religionis Christianae apud suos Orientalibus deberi. Ut vero ostendatur, Silvestrum II, humanissime excepta Stephani legatione, non modo, quae ille postulaverat concessisse, verum etiam Stephanum ipsum singularibus ornamentis cumulasse, satis erit legere, quae in ipsius Silvestri II litteris continentur, quas Pontifex anno 1000 Stephano scripsit; quasque a Verantio anno 1550 repertas Michael Inchofer S. I. in annalibus ad annum 1000 edidit.

Itaque Pontifex ait: « Quare, Glo- » riose Fili, cuncta a nobis, et Sede » Apostolica expostulata, diadema, » nomenque Regium, Strigoniensem » Metropolim, et reliquos Episcopa- » tus, de Omnipotentis Dei, ac Bea- » torum Petri, et Paulli Apostolo- » rum eius auctoritate, praemonente » atque ita iubente eodem Omnipo- » tenti Deo (respiciunt haec verba » monitum, quod Silvester, de re » ita cum Stephano gerenda, divini- » tus acceperat pridie eius diei, qua » Astricus ad Urbem perveniret), » cum Apostolica nostra benedictione » libenter concessimus, concedimus, » et impertimur. » Loquitur deinde Pontifex *de regno Stephani munificentia S. Petro oblato*, deque praeclaro illo, quod ipsi Stephano, eiusque Successoribus impertitus est, ornamento, ut coronati cum fuerint, *crucem ante se, Apostolatus insigne gestare facere possint, et valeant*, deque ceteris illis beneficiis, quibus et Stephanum, et Successores honestavit.

Haec, quae a Silvestro II Stephanus impetravit, quaeque illi a Romano Pontifice concessa fuisse Carthuitius, et Bonfinius fatentur, etiam a compluribus aliis gravissimis auctoribus narrantur. Talis est certe Ditmarus Merseburgensis Episcopus, qui licet de Hungaricis rebus ea tantum scripserit, quae cum Imperatorum historia coniungebantur, breve tamen, et concinnum, sed absque ulla controversia perspicuum huius rei testimonium dicit. Lib. enim IV chronici sui habet: « Imperatoris autem » praedicti (Ottonis III scilicet) gra- » tia, et hortatu, gener Henrici Du- » cis Bavarorum Waic in Regno suo » Episcopales cathedras faciens, co- » ronam, et benedictionem accepit. »

Haec Ditmari narratio, quae brevitate sua videri potest obscurior, confirmabit revera quod de Stephano superius diximus, modo intelligatur, per vocem illam *Waic* nihil aliud significari, nisi vernacula lingua Stephanum. Eum enim Henrici Rixosi Bavariae ducis generum fuisse manifestum est. Constat vero anno circiter 999, vel 1000 Episcopatuum in Hungaria constituendorum opus inceptum fuisse, quo tempore Otto III

vivebat adhuc. Verba tandem *coronam, et benedictionem* accepisse generum Henrici *ob Episcopales cathedras factas*, Romanum Pontificem prorsus indicant, qui ob praeclara in Ecclesiam merita, Stephanum corona, ceterisque, quae diximus, ornamentis cumulavit.

Quid vero, quod Stephanus Regni sui annos numerare coepit ab anno, quo Silvestrum II vidimus illum Regis appellatione, et corona regia donasse? Sane Ioannes Sambucus inter decreta Regum Hungariae edidit superius indicatas Stephani litteras, quibus plura, et praeclara beneficia monasterio S. Martini contulit. Eae litterae scriptae sunt, vel mense Septembri vel aliquanto post, anno 1001, nam ita inscribuntur: *Anno Dominicae Incarnationis MI, Indictione XV, Anno Stephani Regis Secundo.* Iam vero Stephanus, qui anno 997 Geysae successerat, dici non potest alia qualibet ratione annum *MI* regni sui secundum appellasse, nisi a die, quo Silvester II eum Regem vocaverat, et Regio diademate donaverat, scilicet a die 25 Martii anni 1000 numerandi rationem instituisset. Concluditur ergo, Stephanum facto quoque suo ostendisse, revera sibi a Romano Pontifice Regiam coronam, et dignitatem collatam fuisse.

Estne deinde quidquam in tota Hungarorum historia tam certum, quam ea, quae diximus, a Silvestro II Stephanum accepisse? Quid enim demonstrant aliud ea Andreae II Hungariae Regis ad Iacobum Episcopum Praenestinum Apostolicae Sedis Legatum verba apud Raynaldum ad an. 1233 num. 5? « Et ideo (Stephanus) non a quolibet, sed a Vicario » Iesu Christi, et Petri Beatissimi » successore, per revelationem divinam Summo Pontifici factam, assumpsit Regni diadema.... sed et » auctoritate Summi Pontificis, qui » ipsum vocavit Regem, et Apostolum gentis nostrae provincias per » episcopatus distinxit. » Illa vero, quae Ladislaus III, vel, ut alii numerant, IV in epistola sua scribit, quae apud Raynaldum habetur ad an. 1279 num. 31, nonne haec ipsa confirmant? « Stephanus, inquit, ut » principatum fidei, in Sacrosancta » Romana Ecclesia consistere, eandem Christi thalamum, et Trinitatis hospitium luculentius demonstraret, non a se, vel ab alio, sed » ab eadem Romana Ecclesia Matre » omnium, et Magistra, regni diademate revelatione divina meruit obtinere. »

Longum esset persequi cetera, quae adduci possent ex Hungariae Regum historia, ad hanc rem comprobandam praeclara testimonia. Concludam potius locum hunc allatis iis Bonifacii VIII verbis, qui, ut est apud Raynaldum iam pluries memoratum anno 1301 ita scripsit in suis ad Nicolaum Ostiensem Apostolicae Sedis in Hungaria Legatum: « Ad haec » nolumus te latere, aut in dubium » revocare, quod memoratum Hungariae Regnum sacrosanctae Romanae Ecclesiae a B. Stephano » Primo Rege Hungariae Christiano, » cum omni eius iure, ac potestate » devote oblatum fuit, et traditum » reverenter; qui etiam ad ipsius » Regni solium noluit auctoritate » propria sublimari, sciens quod nemo sibi sumere debet honorem nisi » qui vocatur a Deo. Et ideo non a » quolibet, sed a Vicario Iesu Christi, et Successore Petri assumpsit » Regium diadema. Fuerat quidem » divinitus revelatum, quod ei primum in gente Hungarica corona » debebatur et regnum, sicut haec » plenius documenta, quae servantur » in Archiviis memoratae Ecclesiae » Romanae testantur, et ad ipsius » Archiepiscopi potuerunt notitiam » pervenire. »

Intelligitur vero qua de causa demonstrare voluerim haec vere Silvestrum II inter et Stephanum gesta fuisse. Profecto, quod animus non est, ea omnia, quae Schwartzius affert, ut Hungariae ad Christum

conversionis laudem Occidentali Ecclesiae eripiat, refellere, atque iis tantum respondendum esse censeamus, quae ille contendit, ut litterarum a Silvestro scriptarum veritatem infirmet, ac coronam non a Romano Pontifice, sed a Graeco Imperatore Stephanum accepisse demonstret. Gravissima enim sunt ad ostendendum, Occidentalium hominum opera tantum Ecclesiae incrementum habitum esse, quantum Hungaria tota constituit, singularis illa Stephani erga Latinos voluntas, quam indicavimus, et praeclara illa beneficia, quae Occidentalibus Sacerdotibus contulit, Orientalibus semper silentio praeteritis, qui pro eo, quo flagrabant, amplificandi ritus, et honores Gentis suae studio, negligi se, et contemni prorsus passi numquam fuissent, si eorum laboribus Hungari Christianam Religionem suscepisset. At quod ex toto Stephanum inter et Silvestrum facto nascitur argumentum, est eiusmodi, ut nisi res ipsa denegetur, invito etiam cuiquam et repugnanti persuadere debeat, Stephanum rem illam totam cum Occidentalis Ecclesiae hominibus gessisse.

Quid enim affert Schwartzius, ut efficiat coronam, de qua loquimur, non a Romano Pontifice, sed a Graeco Imperatore missam ad Hungariae Regem fuisse? Ad ipsam coronam videlicet considerandam provocat. Ex eius enim diligenti consideratione apparere putat, Graecum opus illam esse, et omnia praeseferre, quae doceant a Graeco Imperatore acceptam, nihil quod indicet a Romano Pontifice Hungariae Regi concessam fuisse. Schwartzii verbis utar num. 44 ita in eam rem loquentis: « Coronam » Graecae esse consuetudinis affirmare nulli dubitamus. Formam » namque eius si spectes, ex clausarum, ut vocant, coronarum numero est, quales ante tria abhinc » saecula Europae Regibus coronae » in usu non fuerunt. Soli Imperatores clausas huius generis coronas proprias sibi vindicabant. Ceteri vero Reges diadematibus ex aureo circulo conflatis, ex quo pinnae quaedam ornamentorum, vertice tamen aperto, efflorescebant, usi sunt. Graecorum praecipue morem referunt catenulae aureae octo in totidem gemmas desinentes, et ad utrumque iuxta aures latus, hinc quatuor, illinc quatuor dependentes, nona insuper in tergum defluente. Maximo autem argumento, ad Graecos coronae Hungariae natales attribuendos nobis est, quod illustrissimus comes Petrus de Rewa sacri illius cimelii conservator, quondam Duumvir, qui eam intentis oculis aspexit, sollicitequе descripsit, praeter Salvatoris Mundi, Beatissimae Virginis Mariae, et SS. Apostolorum, Constantini praeterea Magni, aliorumque praeterea Graecorum Imperatorum imagines in ea exstare, et quod caput est rei, litteris Graecis notatas esse prodidit. » Haec tota Schwartii argumentationis summa, et ratio est. Nihil dico, quam inepte Petrum de Rewa in hac tota argumentatione nominet; cum ipse Schwartzius fateatur, eius viri sententiam fuisse, operis quidem Graeci coronam esse, sed Roma tamen a Pontifice Maximo ad S. Stephanum dono missam. Illud etiam praeteribo, nimis inconsiderate Schwartzium scripsisse, cum eo ipso loco, quo de corona Hungarica a Graeco Imperatore profecta disputat, verba Constantini Porphyrogeniti recitat lib. de administrando imperio cap. 135, ex quibus constat, per ea tempora, Imperatores Graecos, iurisiurandi religione prohibitos esse, ne donum eiusmodi facere cuiquam possent. Illud quaero ab adversario potius, quomodo certe docere possit, coronam illam Graeci operis esse. Tota eius argumentandi ratio est in Imperatorum Graecorum imaginibus, in Graecis litteris ea corona expressis, in vittis denique ex coronae circulo profluentibus, perinde quasi a Graecis litteris in ope-

ribus suis exprimendis, ab Imperatoribus pietatis laude praeclaris referendis Romani abhorruerint, aut vittae non modo in Orientalium, verum etiam in Occidentalium Imperatorum coronis non reperiantur.

Quid vero si certum omnino sit, Occidentales Reges, et Principes corona superius clausa usos esse, prout dissert. 21 ad vitam S. Ludovici Regis, pluribus confirmat Cangius? Quae deinde argumentandi ratio est ex coronae forma, certam eius originem derivare, cum maxima fuerit non modo apud Graecos, verum etiam apud Latinos in diadematibus construendis varietas? Quid deinde si concedatur etiam tantisper adversario certum esse coronam illam graecum opus esse? Num inde sequetur a Graeco Imperatore Hungariae Reges illam accepisse? Tanta videlicet, quam nos indicavimus monumentorum gravissimorum auctoritas id aperte denegantium, et Romani Pontificis munificentiae illam adscribentium, erit repudianda, quod Schwartzius arbitretur coronam illam Graeco artificio conditam fuisse? Quae ars critica id patitur?

Venio iam ad illa, quae Schwartzius obiicit, ut litterarum a Silvestro II ad S. Stephanum scriptarum veritatem impugnet. Quo loco tamen ea breviter refutabo tantum, quae difficultatis alicuius revera speciem afferunt. Cetera enim, quae sunt leviora, et vix speciem difficultatis habent, non est mirum, si pro servanda brevitate omittantur.

Schwartzii tota disputationis ratio est, ut Inchoferum in malae fidei suspicionem adducat, eo quod litteras, quas Inchofer asseruerat in Traguriensis Ecclesiae tabulario an. 1550 ab Antonio Verantio repertas fuisse, eas ibi inventas non esse contendat. Profecto Inchofer in annalibus ad an. 1000 ait: « Antonius Verantius » Dalmata superiori saeculo (id est » decimo sexto) magnae tum doctri- » nae, tum prudentiae laude clarus, » coque viginti plus legationibus ad » Maximos Principes perfunctus; apud » Ferdinandum demum, et Maximi- » lianum Romanorum Imperatores » ea gratia valens, qua suae digni- » tati Strigoniensem Archiepiscopa- » tum adderet. Hic enimvero cum » in archivio Traguriensis Ecclesiae, » cognoscendis, colligendisque anti- » quitatum monumentis intenderet, » has quoque litteras, forte, anno » saeculi quinquagesimo (scilicet 1550) » offendit; et dignum studii sui prae- » mium in adversaria parte, qua ti- » tulum memorialis praefixerat, ma- » nu sua descripsit. »

Haec, quae ab Inchofero, et a ceteris eruditis viris certissima habentur, quodammodo ridicula Schwartzio videntur, et sibi gravissimum praesto esse arbitratur argumentum, quo falsitatis Inchoferum arguat, ac se a Silvestri II litteris facili negotio expediat. « Neque illud, inquit » Schwartzius, quod in Traguriensi » archivio inventum adseritur, ali- » quo numero habendum est. La- » queum sibi ipse Inchofer induit » affirmans a Verantio descriptum, » non ex tabulario ablatum esse.... » E tabulario autem quoniam abla- » tum non est, Dicam diplomatis pa- » troni eludere nequeunt, quam do- » ctissimus, solertissimusque monu- » mentorum veterum indagator Io- » annes Lucius non sine acerbo acu- » leo Inchofero impegit. Ita vero Lu- » cius. . . Compertum mihi, et no- » tissimum est, illam quam ipse » refert, Silvestri PP. epistolam an- » no 1000 Stephano duci Hungaro- » rum scriptam, in Archivio Tragu- » riensis Ecclesiae non reperiri, cum » diligentissime a me recensitum fue- » rit, neque in eo ullam antiquiorem » scripturam anno 1185 repererim. »

Rem se effecisse Schwartzius putat Lucii verbis contra Inchoferum adductis, et quod Lucius dicat saeculo ferme post, se in Traguriensi tabulario non invenisse litteras, quas Verantius tanta auctoritate vir saeculo ante invenerat, idcirco falso dici putat illas anno 1550 repertas

fuisse. Sed haec nimis confidenter a Schwartzio pronunciantur. Primum enim nescio, qua de causa verum utrumque esse non possit; et a Verantio anno 1550 illas litteras in Traguriensi Tabulario repertas esse, et illas saeculo fere post a Lucio, eodem in tabulario reperiri non potuisse. Quis ignorat, cuius laboris, cuiusque felicitatis sit, monumentum aliquod vetustum in tabulariis reperire? Neque constat Lucium eadem felicitate, qua Verantius fuit, in re, de qua loquimur, esse debuisse.

Neque Adversarius cuiquam persuadebit umquam, homini adeo gravi se litteras Silvestri II reperisse, et exscripsisse affirmanti fidem denegandam esse, eo quod tanto post Lucius illas non invenerit, praesertim cum auferri deinde ex tabulario illo potuerint, ad cuius Ecclesiae rationes et dignitatem nulla ratione referebantur. Quamquam in hac Schwartzii animadversione certum est nihil esse gravitatis, qui litterarum Silvestri II veritatem, ea, quam diximus, Lucii et Inchoferi testimoniorum non consonantia, in discrimen adduci posse putat. Sunt enim eiusmodi Silvestri litterae, ut legenti illas, ac consideranti ultro demonstrent perspicue ab eo Pontifice prorsus scriptas esse.

Praetereo summam, quae in iis apparet, cum ceteris non modo Silvestri II, verum etiam reliquorum illius aetatis RR. Pontificum scriptionis sententiarumque concordiam. Dicam illud, quod gravissimum est, hanc epistolam cum omnibus huius rei historiae certissimis monumentis convenire. Itaque ea dicitur Romae scripta *VI Kal. Apriles Indictione XIII*, hoc est anno Millesimo. Iam vero Carthuitius narrat num. 10, Legatum, quo Romam adveniente, ea epistola scripta est, a Stephano ad R. Pontificem missum fuisse *quarto post Patris obitum anno*, scilicet Millesimo, cum Geysam anno 997 obiisse Carthuitius ipse retulerit. Praeterea Carthuitius ita de Legatione illa loquitur, iisque verbis rem gestam narrat, ut appareat, Carthuitium ipsum Silvestri litteras legisse.

Deinde scriptae epistolae tempus cum iis convenit, quae Ditmarus ait, illas scilicet exaratas esse Ottone III Imperatore. Convenit tandem cum Stephani ipsius diplomatis litteris, quibus, licet scriptae sint mense ad minus Septembri anno 1001, inscribitur tamen secundus Stephani Regni annus, ratione numerandi ducta videlicet a die 25 Martii an. 1000, qua illi a Silvestro Regia dignitas collata est. Tanta rerum convenientia fingi certe ab Inchofero non potuit, qui plura in annalibus habet, quae non in omnibus his litteris respondent. Neque ii, qui ante Verantium, vel Inchoferum, Silvestri epistolam habuerunt, eam anno 1000 scriptam fuisse de industria confingere potuerunt, ut cum memoratis monumentis conveniret. Ea enim monumenta, ut apposite Stiltingus advertit §. 23 num. 248, « non ita eo » tempore erant cognita, magisque » tunc vigebant errores scriptorum » illorum, qui Benedictum VII Sil- » vestro II substituerant. » Reliquum est igitur, ut toties memoratae Silvestri litterae, prorsus Silvestro sint adscribendae, ac tanta, quae in iis apparet, cum Stephani ipsius aetatis monumentis concordia, gravissimum earundem veritatis argumentum constituat. Haec autem omnia ostendunt, Hungaricae Gentis conversionis laudem Ecclesiae Latinae deberi, et R. Pontificem Silvestrum II regia appellatione, et corona S. Stephanum donasse.

INDEX CAPITUM

PRAEFATIO . . . . . pag. III.

EX SAECULO PRIMO

CAPUT I. *De anno natali Domini Nostri Iesu Christi* . . . . » 1
CAPUT II. *De anno, quo Christus mortuus est* . . . . . » 9
CAPUT III. *De christianae Religionis propagatione primis Ecclesiae temporibus* . . . . . » 13
CAPUT IV. *De persequutione in christianos a Nerone excitata.* . » 16
CAPUT V. *De persequutione a Domitiano in christianos commota.* » 22
CAPUT VI. *De D. Petri Apostolorum Principis Romam adventu* . » 25
CAPUT VII. *De Romano D. Petri Episcopatu.* . . . . . » 28
CAPUT VIII. *De RR. Pontificibus D. Petri proximis successoribus.* » 32
CAPUT IX. *De Simone Mago et Gnosticis.* . . . . . » 34

EX SAECULO SECUNDO

CAPUT X. *De persequutione, quam sub Traiano Imperatore christiani passi sunt* . . . . . » 36
CAPUT XI. *De persequutione christianorum sub Hadriano Imperatore* . . . . . » 38
CAPUT XII. *De persequutione christianorum tempore Antonini Pii Imperatoris.* . . . . . » 40
CAPUT XIII. *De persequutione christianorum sub Marco Aurelio Imperatore.* . . . . . » 41
CAPUT XIV. *De Legione Melitinensi in exercitu Marci Aurelii bellum contra Quados et Marcomannos gerentis* . . . . . » 42
CAPUT XV. *De Arcani disciplinae antiquitate* . . . . . » 46
CAPUT XVI. *De materia Arcano subiecta.* . . . . . » 51
CAPUT XVII. *De Arcani disciplinae utilitate.* . . . . . » 53
CAPUT XVIII. *De argumento ex Arcani disciplina desumpto ad confirmandam catholicam doctrinam de SS. Eucharistiae sacramento* . . . . . » 55
CAPUT XIX. *De controversia circa Paschatis celebrationem.* . . » 57
CAPUT XX. *Quid iudicandum sit de Victoris I Romani Pontificis agendi ratione in controversia de Paschatis celebratione.* . » 59
CAPUT XXI. *De haeresibus, quae saeculo secundo Ecclesiam perturbarunt* . . . . . » 63

EX SAECULO TERTIO

CAPUT XXII. *De persequutione, quam sub Septimio Severo Imperatore christiani pertulerunt* . . . . . » 65

CAPUT XXIII. *De controversia num Alexander Severus Imperator christianus fuerit* . . . . . pag. 67
CAPUT XXIV. *De persequutione a Maximino Imperatore contra christianos commota* . . . . . » 70
CAPUT XXV. *De Decii Imperatoris persequutione contra christianos.* 71
CAPUT XXVI. *De persequutione sub Valeriano Imperatore a christianis tolerata.* . . . . . » 72
CAPUT XXVII. *De controversia christianos in persequutione lapsos respiciente* . . . . . » 75
CAPUT XXVIII. *De veritate controversiae saeculo tertio excitatae circa iterandum baptismum ab Haereticis collatum* . . . . . » 80
CAPUT XXIX. *De Stephani I Romani Pontificis sententia circa virtutem baptismi ab Haereticis collati, et de Cypriani agendi ratione in ea causa* . . . . . » 91
CAPUT XXX. *De Synodo Antiochena, in qua Paullus Samosatenus condemnatus est* . . . . . » 96
CAPUT XXXI. *De Haereticis, qui saeculo tertio Ecclesiam perturbarunt, et de Novatiano schismate* . . . . . » 102
CAPUT XXXII. *De Poenitentia canonica* . . . . . » 106
CAPUT XXXIII. *De sacrorum rituum institutione, et de templis veterum Christianorum* . . . . . » 109

EX SAECULO QUARTO

CAPUT XXXIV. *De Imperii Romani statu saeculo Ecclesiae quarto ineunte* . . . . . » 117
CAPUT XXXV. *De Diocletianea persequutione.* . . . . . » 121
CAPUT XXXVI. *De Imperatoris Iuliani Apostatae conatibus adversus christianam religionem, et de tentata ab eo templi Hierosolymitani restitutione* . . . . . » 128
CAPUT XXXVII. *De signo Crucis, quod Imperatori Constantino in caelo obiectum est.* . . . . . » 133
CAPUT XXXVIII. *De christiana Religione a Constantino suscepta.* » 137
CAPUT XXXIX. *De schismate Donatistarum* . . . . . » 141
CAPUT XL. *De Melchiadis Romani Pontificis iudicio in causa Donatistarum.* . . . . . » 146
CAPUT XLI. *De Ariana haeresi* . . . . . » 153
CAPUT XLII. *De Concilio Generali Nicaeno I.* . . . . . » 156
CAPUT XLIII. *De Synodo Sardicensi Generali* . . . . . » 162
CAPUT XLIV. *De Liberii Romani Pontificis exilio, et ad Urbem reditu.* . . . . . 167 » 167
CAPUT XLV. *De Liberii Rom. Pontificis constantia in catholica fide.* » 172
CAPUT XLVI. *De Concilio Ariminensi* . . . . . » 180
CAPUT XLVII. *De Felicis II Pontificatu* . . . . . » 186
CAPUT XLVIII. *De concilio Constantinopolitano Generali II* . . » 190
CAPUT XLIX. *De Nectario Episcopo Constantinopolitano* . . . » 193

EX SAECULO QUINTO

CAPUT L. *De S. Ioannis Chrysostomi ad S. Innocentium I Pontificem Maximum appellatione* . . . . . pag. 198
CAPUT LI. *De Haeresi Pelagiana* . . . . . » 202
CAPUT LII. *De Apiarii Presbyteri dioecesis Siccensis in Africa ad Zosimum Pontificem appellatione* . . . . . » 209
CAPUT LIII. *De Africanorum Episcoporum sententia, et agendi ratione in Apiarii Presbyteri causa.* . . . . . » 211
CAPUT LIV. *De haeresi Nestoriana, deque concilii Ephesini Generalis celebratione in ea causa* . . . . . » 215
CAPUT LV. *De Caelestini I Romani Pontificis sententia in Nestoriana causa* . . . . . » 217
CAPUT LVI. *De Haeresi Eutychiana, et Concilii Chalcedonensis Generalis celebratione.* . . . . . » 221
CAPUT LVII. *De S. Leonis Magni Pontificis Maximi epistola dogmatica ad S. Flavianum Episcopum Constantinopolitanum de Incarnationis mysterio* . . . . . » 223
CAPUT LVIII. *De Acaciano schismate, et conciliis in ea causa Romae habitis.* . . . . . » 230

EX SAECULO SEXTO

CAPUT LIX. *De Symmacho Pontifice, et Concilio Palmari* . . . » 235
CAPUT LX. *De Hormisdae Pontificatu, et Monachorum Scythiae causa.* . . . . . » 239
CAPUT LXI. *De Synodo Arausicana II et Valentina III contra Semipelagianos* . . . . . » 244
CAPUT LXII. *De Vigilii Pontificatu, et de controversiâ ob trium Capitulorum condemnationem* . . . . . » 248
CAPUT LXIII. *De trium Capitulorum condemnationis causa, et Concilii V cum IV convenientia.* . . . . . » 253
CAPUT LXIV. *De decreto Concilii V in Theodori Mopsuesteni causa.* » 258
CAPUT LXV. *De Vigilii Pontificis agendi ratione in pertractanda controversia trium Capitulorum* . . . . . » 260
CAPUT LXVI. *De S. Gregorio Magno Pontifice* . . . . . » 262

EX SAECULO SEPTIMO

CAPUT LXVII. *De Sabiniano Pontifice, et RR. Pontificum electione iis temporibus.* . . . . . » 286
CAPUT LXVIII. *De Mohammedana superstitione.* . . . . . » 292
CAPUT LXIX. *De Honorii I Pontificatu, et causa* . . . . . » 296
CAPUT LXX. *De Haeresi Monothelitarum.* . . . . . » 310
CAPUT LXXI. *De Concilio sexto Generali.* . . . . . » 317
CAPUT LXXII. *De Synodo Trullana, seu Quinisexta* . . . . . » 323

EX SAECULO OCTAVO

CAPUT LXXIII. *De Haeresi Iconoclastarum* . . . . . pag. 328
CAPUT LXXIV. *De Concilii VII Generalis ad sacras Imagines restituendas celebratione.* . . . . . » 335
CAPUT LXXV. *De litteris Hadriani I Rom. Pontificis contra haeresim Iconoclasticam in synodo VII recitatis* . . . . . » 338
CAPUT LXXVI. *De iis, quae post absolutam septimam synodum Generalem, circa controversiam de sacris imaginibus evenerunt.* » 341
CAPUT LXXVII. *De Religionis propagatione in Germania* . . . » 350
CAPUT LXXVIII. *De Felice Urgellitano Episcopo, et Elipando Archiepiscopo Toletano* . . . . . » 355
CAPUT LXXIX. *De Romano Patriciatu, quem Romani Pontifices saeculo octavo Galliarum Principibus contulerunt* . . . . . » 359
CAPUT LXXX. *De Carolo Magno.* . . . . . » 365

EX SAECULO NONO

CAPUT LXXXI. *De Immediata Benedicti III post Leonem IV in serie Romanorum Pontificum successione* . . . . . » 367
CAPUT LXXXII. *De Photiano schismate* . . . . . » 371
CAPUT LXXXIII. *De Synodo VIII Generali contra Photianum schisma Hadriani II Romani Pontificis auctoritate celebrata.* . » 376
CAPUT LXXXIV. *De vocis* Filioque *additione, quae symbolo Constantinopolitano facta est* . . . . . » 381
CAPUT LXXXV. *De Photii restitutione, et de ceteris, quae deinde in eiusdem causa evenerunt* . . . . . » 389
CAPUT LXXXVI. *De collectione epistolarum Decretalium veterum Romanorum Pontificum Isidori Mercatoris.* . . . . . » 395

EX SAECULO DECIMO

CAPUT LXXXVII. *De saeculi decimi statu* . . . . . » 399
CAPUT LXXXVIII. *De Ioannis XII Pontificis causa* . . . . . » 402
CAPUT LXXXIX. *De sacro ritu Sanctos canonizandi* . . . . . » 404
CAPUT XC. *De Religionis Christianae propagatione in Hungaria, et de iis, quae factum hoc respiciunt* . . . . . » 407

REIMPRIMATUR
Fr. Raph. Arch. Salini O. P. S. P. A. Mag. Soc.

REIMPRIMATUR
Iosephus Angelini Archiep. Corinth. Vicesgerens.

P. 770

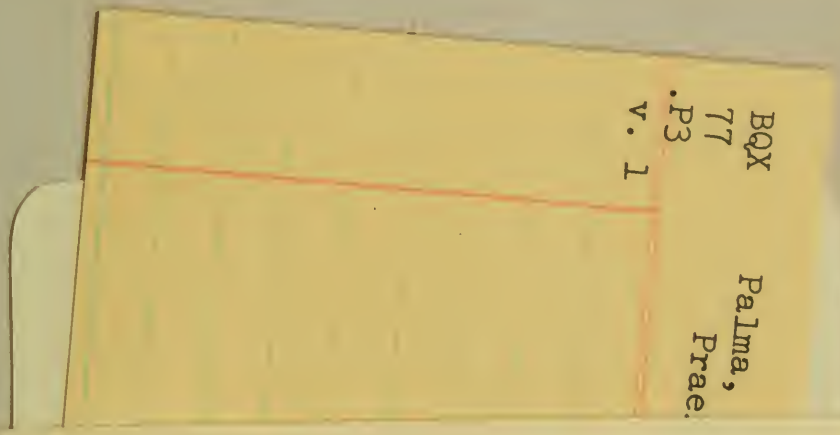

Palma, G. B.

Praelectiones historiae ecclesiasticae

BQX
77.
.P3
v. 1

PONTIFICAL INSTITUTE
OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK
TORONTO 5, CANADA